

ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ

Απομνημονεύματα

μία προσφορά του
www.krokilio.gr
2010

ΑΔΕΛΦΟΙ ΑΝΑΓΝΩΣΤΕΣ!

Επειδή έλαβα αυτείνη την αδυναμία να σας βαρύνω με την αμάθειά μου (αν έβγουν εις φως αυτά οπού σημειώνω εδώ και ξηγώμαι πότε με κόλλησε αυτείνη η ιδέα, –από τα 1829, Φλεβαρίου 26, εις το Άργος– και ακολουθώ αγώνες και άλλα περιστατικά της πατρίδος) σας λέγω, αν δεν τα διαβάσετε όλα, δεν έχει το δικαίωμα κανένας από τους αναγνώστες να φέρη γνώμη ούτε υπέρ, ούτε κατά. Ότι είμαι αγράμματος και δεν μπορώ να βαστήσω ταχτική σειρά 'σ τα γραφόμενα, και...^[1] τότε φωτίζεται και ο αναγνώστης.

Μπαίνοντας εις αυτό το έργον και ακολουθώντας να γράφω δυστυχήματα αναντίον της πατρίδος και θρησκείας, οπού της προξενήθηκαν από την ανοησίαν μας και 'διοτέλειά μας και από θρησκευτικούς και από πολιτικούς και από 'μάς τους στρατιωτικούς, αγαναχτώντας και εγώ απ' ούλα αυτά, ότι ζημιώσαμε την πατρίδα μας πολύ και χάθηκαν και χάνονται τόσοι αθώοι άνθρωποι, σημειώνω τα λάθη ολωνών και φτάνω ων σήμερα, οπού δεν θυσιάζομε ποτέσ αρετή και πατριωτισμόν και είμαστε σε τούτην την άθλια κατάστασιν και κιντυνέομεν να χαθούμεν.

Γράφοντας αυτά τα αίτια και τις περιστάσεις, οπού φέραμεν τον όλεθρον της πατρίδας μας όλοι μας, τότε ως έχοντας και εγώ μερίδιον εις αυτείνη την πατρίδα και κοινωνία, γράφω με πολλή αγανάχτησιν αναντίον των αιτίων, όχι να 'χω καμμιά ιδιαίτερη κακία αναντίον τους, αλλά ο ζήλος πατρίδος μου δίνει αυτείνη την αγανάχτησιν και δεν μπόρεσα να γράψω γλυκώτερα. Αυτό το χειρόγραφον, από την περιστάσιν οπού μου έγιναν πολλές καταδρομές, το είχα κρυμμένο. Τώρα οπού το έβγαλα, το διάβασα όλο και έγγραψα ως τα 1850 Απρίλη μήνα, και διαβάζοντάς το είδα ότι δεν ξηγώμαι γλυκώτερα δια κάθε άτομον.

Πρώτο λοιπόν αυτό, και ύστερα σε πολλά μέρη 'παναλαβαίνω πίσω τα ίδια (ότι είμαι αγράμματος και δεν θυμώμαι και δεν βαστώ σειρά ταχτική) και τρίτο, εκείνα οπού σημειώνω εις την πρωτοϋπουργίαν του Κωλέτη, οπού έκαμεν τόσα μεγάλα λάθη αναντίον της πατρίδος του και της θρησκείας του και των συναγωνιστών του, όλων των τίμιων ανθρώπων και να χύση τόσα άδικα αίματα των ομογενών του και να πάθη η δυστυχισμένη του

¹ Λέξεις δυσανάγνωστες, λόγω φθοράς του χειρογράφου.

πατρίδα και να παθαίνη και τώρα εις τον πεθαιμό του από τους ίδιους τους μαθητάς του και συντρόφους του, οπού μας κυβερνούν, και οι προκομμένες του οι Βουλές και άλλοι τοιούτοι, οπού δεν άφησαν λεπτό εις το ταμείο, και όλο το κράτος το 'φεραν σε μίαν μεγάλη δυστυχία και ανωμαλία, και ένας μεγάλος στόλος των σκύλων μας έχουν μπλόκον, οπού 'ναι περίτου από τρεις μήνες, και μας πήραν όλα τα καράβια και μας κατακερμάτισαν όλο το εμπόριον και τζαλαπάτησαν την σημαίαν μας και πεθαίνουν της πείνας οι ανθρωποι των νησιών και εκείνοι οπού 'χουν τα καράβια τους γκιζερούν εις τους δρόμους και κλαίνε με μαύρα δάκρυα.

Όλα αυτά τα δεινά και άλλα πλήθος είναι έργα του Κωλέτη και της συντροφιάς του, οπού άφησε εντολή να κυβερνιώμαστε με αυτό το σύστημα και με τους τοιούτους συντρόφους του. Και από αυτό παθαίνομεν και τι θα πάθωμεν ακόμα ο Θεός το γνωρίζει. Και αυτά ήταν δια τους ξένους σκοπούς του και τις 'διοτέλειές του και για να κατακερματίσουνε και την Τρίτη Σεπτεβρίου – οπού διαλαβαίνει περί θρησκείας και άλλης σωτηρίας της πατρίδος αυτό το Σύνταμα – και τόχομεν εις το χαρτί και αντίς να μας ωφελήση μας αφανίζει ολοένα. Όλοι οι άλλοι, οπού γράφω εξ αρχής, είναι άγιοι ομπρός 'σ αυτόν και την συντροφιά του τη σημερινή, μ' όλον οπού τα λάθη τα πρώτα εγέννησαν και τούτα.

Δια όλα αυτά γράφω εδώ. Ως άνθρωπος μπορώ να πεθάνω και ή τα παιδιά μου, ή άλλος τα αντιγράψη, για να τα βγάλη εις φως, πρώτο τους ανθρώπους, οπού γράφω μ' αγανάκτησιν αναντίον τους, να βάνη τις πράξεις του κάθε ενού και τ' όνομά του με καλόν τρόπον, όχι με βρισές, δια να χρησιμεύουν αυτά όλα εις τους μεταγενεστέρους και να μάθουν να θυσιάζουν δια την πατρίδα τους και θρησκεία τους περισσότερη αρετή, να ζήσουν ως ανθρωποι 'σ αυτήν την πατρίδα και μ' αυτήν την θρησκείαν. Χωρίς αρετή και πόνο εις την πατρίδα και πίστη εις την θρησκεία τους έθνη δεν υπάρχουν. Και προσοχή να μην τους απατάγη η 'διοτέλεια. Και αν σκοντάψουν, τότε εις τον κρεμνόν θα πηγαίνουν, καθώς το πάθαμεν εμείς. Όλο εις τον κρεμνόν κυλάμεν κάθε 'μέρα. Όταν λοιπόν βγη αυτό το χειρόγραφον εις φως, διαβάζοντάς το όλο οι τίμιοι αναγνώστες, αρχή και τέλος, τότες έχουν το δικαίωμα να κάμη ο

καθείς των την κρίση του είτε υπέρ, είτε κατά.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1829 Φλεβαρίου 26, Άργος.

Είμαι διορισμένος από την κυβέρνηση του Κυβερνήτη Καποδίστρια Γενικός Αρχηγός της Εκτελεστικής δύναμης της Πελοπόννησος και Σπάρτης. Ο σταθμός μου είναι εδώ εις Άργος. Κάθομαι και αγροικιόμαι με την Κυβέρνηση και παντού εις τις επαρχίες μ' αρχές κί' αξιωματικούς και όποτε κάνει χρεία, φέρνω και γύρα σε όλα τα μέρη αυτά δια την γενική ησυχία και ξακολουθώ τα χρέη μου καθήμενος τον περισσότερον καιρόν εδώ.

Και για να μην τρέχω εις τους καφφενέδες και σε άλλα τοιούτα και δεν τα συνηθώ – (ήξερα ολίγον γράψιμον, ότι δεν είχα πάγη εις δάσκαλο από τα αίτια οπού θα ξηγηθώ, μην έχοντας τους τρόπους) περικαλούσα τον έναν φίλον και τον άλλον και μ' έμαθαν κάτι περισσότερον εδώ εις Άργος, οπού κάθομα άνεργος. Αφού λοιπόν καταγίνηκα ένα δυο μήνες να μάθω ετούτα τα γράμματα οπού βλέπετε, εφαντάστηκα να γράψω τον βίον μου, όσα έπραξα εις την μικρή μου ηλικία και όσα εις την κοινωνία, όταν ήρθα σε ηλικία, και όσα δια την πατρίδα μου, οπού μπήκα εις της Εταιρίας το μυστήριον δια τον αγώνα της λευτεριάς μας και όσα είδα και ξέρω οπού 'γιναν εις τον Αγώνα, και σε όσα κατά δύναμη συμμεθεξα κ' εγώ κ' έκαμα το χρέος μου, εκείνο οπού μπορούσα.

Δεν έπρεπε να έμπω εις αυτό το έργον ένας αγράμματος, να βαρύνω τους τίμιους αναγνώστες και μεγάλους άντρες και σοφούς κοινωνίας και να τους βάλω σε βάρος, να τους κινώ την περιέργειά τους και να χάνουν τις πολυτίμητες στιμές εις αυτά. Αφού όμως έλαβα και εγώ ως άνθρωπος αυτεινή την αδυναμίαν, σας ζητώ συγγνώμη εις το βάρος οπού θα σας δώσω.

Αν είμαι τίμιος άνθρωπος, θέλω γράψη την αλήθεια, καθώς έγιναν τα γραφόμενα, οπού θα σημειώσω. Όλοι οι αναγνώστες έχετε χρέος πρώτα να 'ρευνήσετε δια την διαγωγή μου, πώς φέρθηκα εις την κοινωνία και Αγώνα, και αν τιμίως φέρθηκα, βάλετε βάση και εις

τα γραφόμενά μου, αν ατίμως φέρθηκα, μην πιστεύετε τίποτα. Και αφού μάθετε ότι φέρθηκα τιμίως και ιδήτε σημειωμένα έγγραφα και απόδειξεις, αρχή και τέλος, από διαφόρους, από κυβέρνησες και από αρχές και από άλλους πολλούς, όθεν χρημάτισα εγώ με τους αδελφούς μου συναγωνιστάς, οπού μ' αξίωσε ο Θεός να έχω εις την οδηγίαν μου, όλο καλύτερους μου εις τον αγώνα και εις υπηρεσίες, όθεν διατάχτηκα.

Με δεκοχτώ ανθρώπους πρωτοκινήθηκα εις τον αγώνα, ως τους χίλιους τετρακόσιους μ' αξίωσε ο Θεός να 'χω εις την οδηγίαν μου. Ποτέ δεν μολύθηκαν τ' αρχεία της πατρίδος μου, ούτε εις την κυβέρνησιν, ούτε εις επαρχίες, ούτε εις άτομα, οπού αγωνιστήκαμεν εις την Ρούμελη, Πελοπόννησον και νησιά και Σπάρτη, δεν είναι πουθενά κατηγορία παραμικρή δια εμάς. Ευκαριστήρια θα ιδήτε απ' όυλα τα μέρη πλήθος εδώ μέσα σημειωμένα, και παντού εις το κράτος και εις τ' αρχεία της κυβέρνησης φαίνονται αυτά. Και μ' όσους ανθρώπους μ' αξίωσε ο Θεός και διοίκησα, διάφορες ακαταστασίες και αρπαγές ήυραν την πατρίδα, αρχή και τέλος, δοξασμένο να είναι το πανάγαθον όνομα του Θεού, εμάς δεν μας άφησε να μολυθούμεν.

Και αυτές τις χάριτες πρέπει να τις χρωστάγη η πατρίς εις τους αξιότιμους και αγαθούς και γενναίους πατριώτες τους συναγωνιστάς μου, οπού 'χα εις την οδηγίαν μου εις τον αγώνα, οπού συνεισφέραμεν και εμείς κατά δύναμιν εις τις ανάγκες πατρίδος. Είναι η αρετή και ο πατριωτισμός, οπού έδειξαν, αυτείνων των καλών πατριώτων, όχι εμένα. Ότι εγώ δεν είχα αυτείνη την αρετή, ούτε την έχω ακόμα, καθώς εις τους πολέμους, και τώρα εις την 'πηρεσίαν είναι αυτείνοι οι καλύτεροί μου.

Είναι και τώρα εις την 'πηρεσία, εις την οδηγία μου, οι γενναίγοι και αγαθοί αξιωματικοί Μισολογγιού με τον αγαθόν και γενναίον αρχηγόν τους Μήτρο Ντεληγιώργη, φρούραρχο εις τον αγώνα του Μισολογγιού. Είναι πολλοί γενναίγοι και αξιότιμοι νησιώτες και Πελοποννήσιοι, αγαθοί αγωνισταί, είναι Ρουμελιώτες. Είναι οι αγαθοί και φιλόπατροι νοικοκυραίοι και αξιωματικοί Αθηνών, οπού αγωνιζόμαστε εις το κάστρο των Αθηνών και αλλού εις τους αγώνες πατρίδος. Και η αρετή αυτείνων όλων των καλών πατριώτων – η αγαθότη πρώτα του Θεού – μας γλύτωσε απ' όσα βλάβουν την

πατρίδα.

Η αφεντειά σας, αγαθοί αναγνώστες, σας περικαλώ, αν και θέλετε να μάθετε την αλήθεια, 'ρρευνήσετε όλα αυτά οπού θα ιδήτε, αν είναι αλήθεια ή ψέματα. Ένα σας περικαλώ, όλους τους αξιότιμους αναγνώστες, δεν έχετε το δικαίωμα να φέρετε καμμίαν κρίση ούτε υπέρ, ούτε κατά, αν δεν το διαβάσετε όλο – και τότε είστε νοικοκυραίοι να κάμετε ό,τι κρίση θέλετε ή υπέρ, είτε κατά.

Όταν το διαβάσετε όλο, αρχή και τέλος, τότε να κάμετε την κρίση για όσους φέραν δυστυχήματα εις την πατρίδα και εμφύλιους πολέμους δια τα ατομικά τους νιτερέσια και την 'διοτέλειά τους και από αυτούς έπαθε και παθαίνει ως σήμερα η δυστυχημένη πατρίδα και οι τίμιοι αγωνισταί. Θα σημειώσω γυμνή την αλήθεια και χωρίς πάθος.

Αλλά η αλήθεια είναι πικρή και όσοι κάμαμεν το κακό μας κακοφάίνεται, ότι και το κακό το θέλομε και το νιτερέσιον να το κάνωμε και καλούς πατριώτες θέλομε να μας λένε. Και αυτό δεν γίνεται, ούτε θα το κρύψω εγώ και να μείνη κρυμμένο, ότι η πατρίς ζημιώθη, διατιμήθη και όλο 'σ αυτό κατανταίνει, ότι μας ηύρε όλους θερία. Και τα αίτια του κακού θα τα ειπούνε κ' ιστορίες και 'φημερίδες καθημερινώς τα λένε. Και δεν σημαίνουν τα δικά μου, και πρέπει να τα γράφουνε προκομμένοι κι' όχι απλοί αγράμματοι, και να τα γλέπουν οι νεώτεροι, και οι μεταγενέστεροι να 'χουν περισσότερη αρετή και πατριωτισμόν.

Η πατρίδα του κάθε ανθρώπου και η θρησκεία είναι το παν και πρέπει να θυσιάζη και πατριωτισμόν και να ζη αυτός και οι συγγενείς του ως τίμιοι άνθρωποι εις την κοινωνία. Και τότε λέγονται έθνη, όταν είναι στολισμένα με πατριωτικά αιστήματα, το αναντίον λέγονται παλιόψαθες των εθνών και βάρος γης. Και δια τούτο ως πατρίδα γενική του κάθε ενού και έργο των αγώνων του μικρότερου και αδύνατου πολίτη, έχει κι' αυτός τα συμφέροντά του εις αυτείνη την πατρίδα, εις αυτείνη την θρησκεία. Δεν πρέπει ο άνθρωπος να βαρύνεται και να αμελή αυτά, και ο προκομμένος πρέπει να φωνάζη ως προκομμένον αλήθεια, το ίδιον και ο απλός. Ότι κρικέλλα δεν έχει η γης να την πάρη κανείς εις την πλάτη του, ούτε ο δυνατός, ούτε ο αδύνατος, και όταν είναι ο καθείς αδύνατος εις ένα πράμα και μόνος του δεν μπορεί να πάρη το βάρος και παίρνει

και τους άλλους και βοηθούν, τότε να μην φαντάζεται να λέγη ο αίτιος εγώ, να λέγη εμείς.

Ότι βάναμε όλοι τις πλάτες, όχι ένας. Οι άρχοντές μας, οι αρχηγοί μας έγιναν και οι ντόπιοι και οι φερτικοί, όμως τίποτας δεν τους αναπεύει. Ήμασταν φτωχοί, εγίναμεν πλούσιοι. Ήταν ο Κιαμίλμπεγης εδώ εις την Πελοπόννησο και οι άλλοι οι Τούρκοι πλουσιώτατοι, έγινε ο Κολοκοτρώνης και οι άλλοι οι συγγενείς και φίλοι πλούσιοι από γες, αργαστήρια, μύλους, σπίτια, σταφίδες και άλλα πλούτη των Τούρκων. Όταν ο Κολοκοτρώνης και οι συντρόφοι του ήρθαν από την Ζάκυθο, δεν είχαν ούτε πιθαμή γης, τώρα φαίνεται τι έχουν. Το ίδιοι και εις την Ρούμελη, Γκούρας και Μαμούρης, Κριτζώτης, Γριβαίγοι, Στάικος και οι άλλοι, Τζαβελαίγοι και άλλοι πολλοί. Και τι ζητούνε από το έθνος; Μιλλιούνια ακόμα δια τις μεγάλες δούλεψες. Και σε αυτά ποτές δεν αναπεύονται, όλο νόμους και φατρίες δια το καλό της πατρίδος, όλο αυτό πασκίζουν.

Όσα έπαθε η πατρίς δια τους «νόμους» και το καλό αυτεινών και όσα παληκάρια σκοτώθηκαν, δεν τάπαθε η πατρίς εις τον αγώνα των Τούρκων. Κατοικίσαμεν τους κατοίκους μέσα τα σπήλαια και ζούνε με τα θερία και ρημώσαμε τους τόπους και εγίναμε η παραλυσία του κόσμου. Όλα αυτά μου δώσαν αφορμή να μάθω γράμματα εις τα γεράματα, να τα σημειώσω όλα. Ένας από αυτούς ήμουν και εγώ. Ας γράψη άλλος δια 'μένα ό,τι γνωρίζη. Εγώ την αλήθεια θα την ειπώ γυμνή. Ότι έχω το μεριδιό μου, 'σ αυτεινή την πατρίδα θα ζήσω εγώ και τα παιδιά μου. Ότ' ήμουν νέος και στραβογέρασα από αυτά τα δεινά της πατρίδας, πέντε πληγές πήρα εις το σώμα μου εις διάφορους αγώνες πατρίδος και αποκαταστάθηκα μισός άνθρωπος και τον περισσότερον καιρό είμαι εις τα ρούχα αστενής από αυτά.

Δοξάζω τον Θεόν οπού δεν μου σήκωσε την ζωή μου και ευκαριστώ και την πατρίδα μου οπού με τίμησε βαθμολογώντας κατά την τάξη, κατά τις περιστάσεις, ως τον βαθμόν του στρατηγού και ζω ως άνθρωπος μ' εκείνο οπού ευλόγησε ο Θεός χωρίς να με τύπτη η συνείδησή μου, χωρίς να γυμνώσω κανέναν ούτε μίαν πιθαμή γης.

Βιβλίων Α' 1797-1827

[Κεφάλαιον πρῶτον]

Ἡ πατρίς γεννήσεώς μου εἶναι ἀπὸ τὸ Λιδορῖκι, χωριὸ τοῦ Λιδορικίου ὀνομαζόμενον Ἀβορίτη, τρεῖς ὥρες εἶναι ἀπὸ τὸ Λιδορῖκι μακρῶς τὸ ἄλλο τὸ χωριὸ, πέντε καλύβια. Οἱ γοναῖγοι μου πολὺ φτωχοὶ καὶ ἡ φτώχεια αὐτεῖνη ἦρθε ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴ τῶν ντόπιων Τούρκων καὶ τῶν Ἀρβανίτων τοῦ Ἀλήπασσα. Πολυφαιμελίτες οἱ γοναῖγοι μου καὶ φτωχοὶ καὶ ὅταν ἤμουνε ἀκόμα εἰς τὴν κοιλίᾳ τῆς μητρός μου, μίαν ἡμέρα πήγε διὰ ξύλα εἰς τὸν λόγκον. Φορτώνοντας τὰ ξύλα ἔστο νόμο τῆς, φορτωμένη εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὴν ερημίᾳ, τὴν ἔπιασαν οἱ πόνοι καὶ γέννησε ἐμένα μόνη τῆς ἡ καϊμένη καὶ ἀποσταμένη ἐκιντύνεψε καὶ αὐτεῖνη τότε καὶ ἐγώ. Ξελεχώνεψε μόνη τῆς καὶ συγυρίστη, φορτώθη ὀλίγα ξύλα καὶ ἔβαλε καὶ χόρτα ἀπάνου εἰς τὰ ξύλα καὶ ἀπὸ πάνου ἐμένα καὶ πήγε εἰς τὸ χωριόν. Σε κάμποσον καιρὸν ἐγέναν τρία φονικά εἰς τὸ σπίτι μας καὶ χάθη καὶ ὁ πατέρας μου. Οἱ Τούρκοι τοῦ Ἀλήπασσα θέλαν νὰ μας σκλαβώσουνε. Τότε διὰ νυχτός ὅλη ἡ φαμελιά καὶ ὅλο μας τὸ σόι σηκώθηκαν καὶ ἐφυγαν καὶ ἦθα παγαίνουν εἰς τὴν Λιβαδειᾶ νὰ ζήσουνε ἐκεῖ. Θα πέρασαν ἀπὸ ἄνα γιοφύρι τοῦ Λιδορικίου ὀνομαζόμενον Στενό, δὲν πέρασαν ἀπὸ ἄλλο μέρος τὸ ποτάμι. Ἐκεῖ φύλαγαν οἱ Τούρκοι νὰ περάσουν νὰ τοὺς πιάσουνε, καὶ δεκοχτῶ ἡμέρες γκιζερύσαν εἰς τὰ δάση ὅλοι κ' ἔτρωγαν ἀγριοβέλανα καὶ ἐγὼ βύζαινα κ' ἔτρωγα αὐτὸ τὸ γάλα. Μὴν υποφέροντας πλέον τὴν πείνα, ἀποφάσισαν νὰ περάσουν ἀπὸ τὸ γιοφύρι, καὶ ὡς βρέφος ἐγὼ μικρὸ, νὰ μὴν κλάψω καὶ χαθούνε ὅλοι, ἀποφάσισαν καὶ με πέταξαν εἰς τὸ δάσος, εἰς τὸν Κόκκινον ὀνομαζόμενον, καὶ προχώρεσαν διὰ τὸ γιοφύρι. Τότε μετανογᾷ ἡ μητέρα μου καὶ τοὺς λέγει, «Ἡ ἀμαρτία τοῦ βρέφους θα μας χάσῃ, τοὺς εἶπε, περνάτε εσεῖς καὶ σύρτε εἰς τὸ τάδε μέρος καὶ σταθήτε...^[2] τὸ παίρνω κ' ἂν ἔχω τύχη καὶ δὲν κλάψῃ, διαβαίνομεν»...^[3] ἡ μητέρα τοῦ κ' ὁ Θεὸς μας ἔσωσε. Αὐτὰ ὅλα τὰ ἔλεγε ἡ μητέρα μου καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς. Σηκωθήκαμεν ὅλη ἡ φαμελιά καὶ συγγενεῖς καὶ πήγαμεν εἰς Λιβαδειᾶ καὶ μας περασπίστηκαν οἱ φιλάνθρωποι

² Φθαρμένες λέξεις.

³ Φθαρμένες λέξεις.

άρχοντες εκεί κάμποσον καιρόν, όσο οπού πιαστήκαμεν και κάμαμεν εκεί σπίτια, υποστατικά.

Εγώ έγινα ως εφτά χρονών. Με βάλαν να εργάζωμαι σε έναν εκατό παράδες τον χρόνον, τον άλλον χρόνον πέντε γρόσια. Αφού έκανα πολλές δουλειές, ήθελαν να κάνω κι άλλες δουλειές ταπεινές του σπιτιού και να περιποιώμαι τα παιδιά. Τότε αυτό ήταν ο θάνατός μου. Δεν ήθελα να κάμω αυτό το έργο και μ' έδεραν και οι αφεντάδες και οι συγγενείς. Σηκώθηκα και πήρα και άλλα παιδιά και πήγαμεν εις Φήβα. Η κακή τύχη και εκεί οι συγγενείς ήρθαν και μας πιάσανε και με φέραν πίσω εις την Λιβαδειά και εις τον ίδιον αφέντη. Και την ίδια 'πηρεσία ξακολουθούσα κάμποσον καιρόν. Τότε δια- να γλυτώσω από αυτήν την 'πηρεσίαν, ότι η φιλοτιμία μου δεν μ' άφηνε ήσυχον ούτε μέρα ούτε νύχτα, άρχισα ξύλο, τρύπημα κεφάλια των παιδιών και της ίδιας μου μητέρας και έφευγα μέσα τις ράχες. Και μ' αυτό βαρέθηκαν και με λευτέρωσαν, ότι αυτείνη η 'πηρεσία μ' είχε καταντήση να χαθώ.

Έγινα ως δεκατέσσερων χρονών και πήγα εις έναν πατριώτη μου εις Ντεσφίνα. Ήταν ο αδελφός του με τον Αλήπασια και ήταν ζαπίτης αυτός εις την Ντεσφίναν. Στάθηκα με εκείνον μιαν ημέρα. Ήταν γιορτή και παγγύρι τ'Αγιαννιού. Πήγαμεν εις το παγγύρι, μόδωσε το ντουφέκι του να το βαστώ. Εγώ θέλησα να το ρίξω, ετζακίστη. Τότε μ' έπιασε σε όλον τον κόσμο ομπρός και με πέθανε εις το ξύλο. Δεν μ' έβλαβε το ξύλο τόσο, περισσότερον η ντροπή του κόσμου. Τότε όλοι τρώγαν και πίναν και εγώ έκλαιγα. Αυτό το παράπονον δεν ηύρα άλλον κριτή να το ειπώ να με δικιώση, έκρινα εύλογον να προστρέξω εις τον Αϊγιάννη, ότι εις το σπίτι του μό' 'γινε αυτείνη η ζημία και η ατιμία. Μπαίνω την νύχτα μέσα εις την εκκλησιά του και κλειω την πόρτα κι' αρχινώ τα κλάματα με μεγάλες φωνές και μετάνοιες, τ' είναι αυτό οπού 'γινε 'σ εμένα, γομάρι είμαι να με δέρουν; Και τον περικαλώ να μου δώση άρματα καλά κι' ασημένια και δεκαπέντε πουγγιά χρήματα και εγώ θα του φκιάσω ένα μεγάλο καντήλι ασημένιον. Με τις πολλές φωνές κάμαμεν τις συμφωνίες με τον άγιον. Σε ολίγον καιρόν γράφει ο αδελφός του αφέντη μου από τα Γιάννενα ότι θέλει ένα παιδί να του κάνη χοσμέτι. Μ' έστειλαν εμένα, τα 1811. Τον πάντρεψε αυτόν ο Αλήπασσας εις την Άρτα. Έκατζε κάμποσον καιρόν εις Άρτα, τον

γύρευε ο Αλήπασσας να πάγη, ότι τον αγαπούσε και τον είχε εις τα μυστικά του γράμματα. Ήταν τίμιος άνθρωπος, τον λένε Θανάση Λιδορική. Τότε γυρεύει να μ' αφήση εις το σπίτι του εμένα, δεν ήθελα να κάτσω. Μου είπε: «Θα κάτσης και με το στανιόν». Αυτό δεν μπορούσα να το αποφύγω, οτ'είχε την δύναμη. Έκατσα με συμφωνίες ότι εγώ ως δούλος δεν κάθομαι. «Κάνω την 'πηρεσία του σπιτιού σου, όμως θα γνωριστώ και με τους κατοίκους να δανειστώ, να κάμω και εμπόριο, οτ' είμαι γυμνός, να ντυθώ. Αυτός ήταν φιλάργυρος, δεν μό'δινε τίποτας). Πρώτη συμφωνία αυτείνη, του είπα, και δεύτερον τα ψώνια του σπιτιού σου να βαστάη η γυναίκα σου τα χρήματα και τον λογαριασμόν, ξέρει γράμματα, και να μου δίνη να της ψωνίζω, να ζυάζη όταν φέρνω το ψώνιο και ό,τι κάνει να πλερώνη. Το ίδιον και εις τ' άλλα τα ψώνια, να μην με λέτε ότι σας έκλεψα, ότι τώρα με βλέπετε γυμνόν και αύριον ντυμένον και θα λέτε οτ' είμαι κλέφτης. Έκατσα μ' εκείνες τις συμφωνίες οπού του είπα και έκαμα 'σ αυτόν δέκα χρόνους. Μό' 'δωσε και αυτός δια μιστόν τετρακόσια γρόσια όλα. Του ζήτησα ένα δάνειο και μου τό' 'δωσε με τόκον τα δέκα δώδεκα τον χρόνον. Του 'φκιασα ομολογία και την έχω ως σήμερα. Αυτό το τζιρακλίκι μό' 'καμε κι' αυτός.

Εκεί 'μπρός εις το σπίτι του ήταν μία πιάτζα και μαζώνονταν οι άρχοντες, οι έμποροι, και κάθονταν ως τα μεσάνυχτα το καλοκαίρι. Τότε εγώ έβανα και καθάριζαν το μέρος εκείνο, τους έδινα και ό,τι τους χρειαζόνταν, τους καλόπιανα. Γνωρίστηκα μ' όλους αυτούς και με τους προεστούς των χωριών. Ζήτησα από αυτούς τους προεστούς και εμπόρους ένα δάνειον και με δάνεισαν πεντέξι χιλιάδες γρόσια, είχα και εγώ ως τότε καπετάλι εικοσιτέσσερα γρόσια, τα προστοίχησα εις τους χωργιάτες και έπιασα βρώμη τον χειμώνα, να την λάβω εις τ' αλώνια. Την πιάνω τέσσερα γρόσια το ξάι, την σύναξα εις τ' αλώνια (και ήταν έλλειψη) και την πουλώ δεκαέξι. Πιάνω όλα αυτά τα χρήματα. Την άλλη χρονιά τον χειμώνα τα πιάνω αραποσίτι από έντεκα γρόσια το ξάι, το συνάζω εις τ'Αλώνια, το πουλώ εις την Άρτα τριάντα τρία. Οτ' ήταν πανούκλα εις την Άρτα και ήταν έλλειψη το ψωμί. Τότε έφκιασα ντουφέκι ασημένιον, πιστιόλες και άρματα και ένα καντήλι καλό. Και αρματωμένος καλά και συγυρισμένος το πήρα και πήγα εις τον προστάτη μου και ευεργέτη μου κι' αληθινόν φίλον, τον Αϊγιάννη, και σώζεται ως τον

σήμερον – έχω και τ' όνομά μου γραμμένο εις το καντήλι. Και τον προσκύνησα με δάκρυα από μέσα από τα σπλάχνα μου, ότι θυμήθηκα όλες μου τις ταλαιπωρίες οπού δοκίμασα...[4]

Ύστερα άρχισα το εμπόριον και μ' είχαν οι κάτοικοι Ρωμαίγοι και Τούρκοι ως ταμίαν και καζάντησα του Θεού τα ελέγη και έφκιασα εκεί σπίτι, υποστατικά, και είχα και μετρητά και ομολογίες πλήθος και τις έχω ως σήμερα περίτου από σαράντα χιλιάδες γρόσια. Και το κιμέρι μου γιομάτο. Απόχτησα ό,τι ήθελα και δεν είχα την ανάγκη αλλουνού. Έκατσα εις Άρτα ως δέκα χρόνια, έκαμα πολλούς φίλους. Εκεί είχα φίλον και έναν σακελλάριον ύστερα έγινε οικονόμος. Τον είχα στενόν φίλον, ότι η συντροφιά μου ήταν με τους καλύτερους μου. Αυτός ο οικονόμος μ' είχε καλύτερα από τα παιδιά του, και νύχτα και ημέρα από το σπίτι του δεν έλειπα. Ότ' ήταν ένας τοίχος με το σπίτι του πατριώτη μου και πλησίον και εκείνο οπού αγόρασα εγώ δικό μου από 'ναν δυστυχή άρχοντα. Πολύ προκομμένος οικονόμος, δεν ήταν άλλος εις την Άρτα τοιούτος και είχε και τέσσερα παιδιά σερνικά. Το ένα απ' αυτά ήταν εις την Ευρώπη οπού σπούδαζε, και ήταν φίλος και αγαπημένος του Καποδίστρια. Το παιδί έσωσε τα έξοδά του και ζήτησε του Καποδίστρια να πάγη να σπουδάξη την γιατρική. Του λέγει ο Καποδίστριας, ότι κάτι καταγινόμαστε να λευτερώσωμεν την Ελλάδα, και αν τελειώση αυτό, δεν σου χρειάζεται η γιατρική, και αν μείνη, σου στέλνω από την Ρωσσίαν τα μέσα και πας και σπουδάξεις. Και αν γίνη αυτό, σου γράφω και ανταμωνόμαστε. Το παιδί ήρθε εις Άρτα, το είπε του πατέρα του αυτό και έφυγε πίσω δια Κορφούς. Πέρασε κάμποσος καιρός, του γράφει ο Καποδίστριας και πήγε κι' ανταμώθηκαν, και τον κατήχησε δια την πατρίδα το μυστικόν.

Και επειδή ο Αλήπασσας ήταν πολλά δυνατός και αγόρασε την Πάργα και άλλες ακαταστασίες έκανε, του επισώρεψαν εγκλήματα αναντίον του να μαχευτή με τον Σουλτάνον. Του ενέργησαν πολλά από αυτά και άξαινε η διχόνοια του Σουλτάνου και αυτεινού. Ήρθε το παιδί εις Άρτα κατηχημένο, ορκίζει τον πατέρα του και φεύγει οπίσω. Ο πατέρας του θέλει να βάλη κ' εμένα εις το μυστήριον. Παίρνει να μ' ορκίση και πάλι μετανογούσε και αυτό μου τό' 'καμε πολλές φορές. Τότε και εγώ πείσμωσα αναντίον του και του λέγω:

⁴ Δύο φθαρμένες λέξεις.

«Σου πέρασε υποψία οτ' είμαι άτιμος του σπιτιού σου και ντρέπεσαι να μου το πεις; Και όντως είμαι άτιμος αν ματαπατήσω εις την πόρτα σου!» Και σηκώθηκα και έφυγα. Φωνάζει ο παπάς, εγώ δεν ματαγύρισα οπίσω. Πέρασαν δυο τρεις ημέρες, ήρθε, ξαναήρθε, δεν ματαζύγωσα.

Αφού ήρθε πολλές φορές, με δάκρυα εις τα μάτια μου τ' αποκρίθηκα: «Δια μένα να σου περάσει κακή ιδέα, το παιδί σου;» Έκλαψε κι' αυτός και με περικόλεσε να πάμε μαζί και ύστερα να μην ματαπάγω, σαν μου ξηγηθή. Πήγα. Κατεβάζει τις εικόνες όλες και μ' ορκίζει και αρχινάγει να με βάλη εις το μυστήριο. Αφού προχώρεσε, τότε τ' ορκίστηκα ότι δεν θα το μαρτυρήσω κανενού, όμως να μου δώση καιρόν οχτώ ημέρες να συλλογιστώ αν είμαι άξιος δι' αυτό το μυστήριο και αν μπορώ να ωφελήσω, να το λάβω, ή να κάτσω, είναι σα να μην το ξέρω ολότελα. Πήγα στοχάστηκα και τάβαλα όλα ομπρός και σκοτωμόν και κιντύνους και αγώνες – θα τα πάθω δια την λευτερίαν της πατρίδος μου και της θρησκείας μου. Πήγα και του είπα: «Είμαι άξιος». Του φίλησα το χέρι, ορκίστηκα. Τον περικόλεσα να μη μου μαρτυρήση τα σημεία της κατήχησης, ότ' είμαι νέος και να μην αντέσω και λυπηθώ την ζωή μου και προδώσω το μυστήριο και κιντυνέψη η πατρίς. Συφωνήσαμεν και εις αυτό και μου είπε ότι όθεν δουλέψω, χρήματα... και κατάχρησες δεν μπορώ να κάμω, όμως να παίρνω από 'να αποδειχτικόν, αυτά τα πλούτη να κάνω. Και η ευκή του παπά του ευλογημένου και της πατρίδος μου και θρησκείας μου, ως την σήμερον δεν μ' άφησε ο Θεός να ντροπιαστώ. Τράβησα δεινά, πληγές και κιντύνους, όμως είμαι καλά σαν θέλει ο Θεός. Του είπα: «Όλα θα πάνε καλά, όμως ο Αλήπασσας είναι πολύ δυνατός και θα μας κιντυνέψη αυτός, ότι είναι οι καπεταναίοι μ' αυτόν». Μου είπε τα αίτια και σε ολίγον καιρόν θέλησε ο Θεός και τον κλείσανε παντού, εις τα 1820.

Μπήκα 'στο μυστικόν και αναχώρησα από τον πατριώτη μου και πήγα εις το σπίτι μου και εργαζόμουνε δια την πατρίδα μου και θρησκείαν μου να την δουλέψω 'λικρινώς, καθώς την δούλεψα, να μην με ειπή κλέφτη και άρπαγον, αλλά να με ειπή τέκνο της και εγώ μητέρα μου. Ο Σουλτάνος διόρισε τον Χουρσίτ πασσά αρχιστράτηγον με πολλούς πασιάδες να πολιορκήσουνε τον Αλήπασια και γιόμωσαν τα Γιάννενα και η Άρτα Τούρκους και Αρβανίτες και άρπαγους και

παραλυμένους, πήραν πολλές γυναίκες Ρωμαίγισσες στανικώς, πήραν και μίαν δούλα του πατριώτη μου και ήθελαν να του πάρουν και την γυναίκα του. Ήταν ωραία και θα την έπαιρνε ένας πασάς οπού ήταν εις την Άρτα, τον έλεγαν Χασάνπασια, κακός άνθρωπος, αυτός και ένας, τον έλεγαν Μπαμπάπασια, αφάνισαν την τιμή και πλούτη των ανθρώπων. Αυτός ο Μπαμπάπασιας έπιασε τον πατριώτη μου κ' εμένα και μας φυλάκωσε και γύρευε να μας χαλάση, και με πολλές πλερωμές οπού 'καμε ο πατριώτης μου σωθήκαμε. Και αφού σωθήκαμε, του είπα να φύγωμε να πάμε εις την πατρίδα μας, εις το Λιδορίκι, να σωθούμε. Δεν μ' άκουσε, άκουγε τις γυναίκες και έπαθε πολλά. Και από αυτό αναχώρησα από αυτόν. Ύστερα τον κιντύνεψε και ο Χασάνπασιας και έφυγε κρυφίως και άφησε την φαμελιά του εις Άρτα, και θα του την έπαιρνε αυτός γυναίκα. Και ήταν γκαστρομένη, ετοιμόγεννη, και την άφησε όσο να γεννήση, να την πάρη.

Αφού ήταν πολλή Τουρκιά εις Άρτα και Πρέβεζα και Σούλι και άλλα μέρη της Ήπειρος οπού τα βαστούσε ο Αλήπασιας, καθώς και 'σ τα Γιάννενα, ήταν παντού δύναμες μεγάλες του Σουλτάνου και βάλαν και σφίξη και μάζωναν και τ' άρματα των Ρωμαίγων και να βουλώσουνε και τον πάλτο της μπαρούτης, του μολυβιού, των στουρναριών της Άρτας. Και αυτόν τον πάλτο τον είχε ένας αγαθός άνθρωπος, φίλος μου στενός, κάναμε εμπόριον μαζί, Γιωργάκη Κοράκη τον έλεγαν, συγγενής των αγαθών και καλών πατριώτων Ζωσιμάδων. Αφού τον ήξερα τίμιον άνθρωπον, ρώτησα τον Οικονόμο και τον μακαρίτη Γώγο Μπακόλα και Σκαρμίτζο, ότι μπήκαν και αυτείοι εις το μυστήριο (γενναίοι άντρες και αγαθοί πατριώτες) και αφού τους ρώτησα, δεν ήθελαν να τον βάλουν εις το μυστήριο τον Κοράκη, ότι φοβώνταν να μην τους προδώση το μυστήριο. Και πολεμοφόδια δεν είχαμε τελείως 'σ εκείνα τα μέρη, και ο τόπος όλος πιασμένος, και θα κάναμε επανάστασιν χωρίς πολεμοφόδια, και τα περισσότερα ντουφέκια με σκοινιά δεμένα. Τότε αποφασίζω μόνος μου, χωρίς να ρωτήσω τους άλλους, και ορκίζω τον παλαδόρο, τον αγαθόν πατριώτη, και αδειάσαμε όλον τον πάλτο και πήραμε το μπαρούτι, μολύβι και στουρνάρια. Και είχα δυο κρυψώνες εις το σπίτι μου και αυτός εις το σπίτι του και τα κουβαλήσαμε εκεί και κάτι ολίγον αφήσαμε μέσα εις τον πάλτο. Και η θεία χάρη, δόξα να έχει,

στράβωνε τους Τούρκους και δεν βλέπαν οπού τα κουβαλάγαμε. Και έβαλε χρήματα ο αγείμνηστος Κοράκης – ότι ύστερα εχάθη– και εγώ και αγοράζαμε με τρόπον άρματα και τα κρύβαμε εκεί οπού ’χαμε το μπαρούτι και εις τα ταβάνια των σπιτιών μας, και αρματώναμε τους Εφτανησιώτες και άλλους και τους δίναμε και πολεμοφόδια και τους... εις τους καπεταναίους, όθεν έκανε χρεία, δίναμε και των ίδιων καπεταναίων.

Αφού εβήκε ο Χουρσίτ πασσάς από την Πελοπόννησο, οπού ’ταν εκεί, και διατάχτη δια τον Αλήπασσα και πήρε και όλα τ’ ασκέρια μαζί του, και εις την Πελοπόννησο μείναν πολλά ολίγοι, άρχισαν να υποπτεύωνται από την Πελοπόννησο οι ντόπιοι Τούρκοι, ότι άρχισαν οι Πελοποννήσιοι και κομμανταρίζονταν δια την επανάσταση. Έβαιναν υποψία και δια την Ρούμελη. Εμείς λέγαμε, δεν είναι τίποτας, αλλά αγρίεψε ο ραγιάς εις την Ρούμελη από τόσον πλήθος τουρκιάς, οπού γιόμωσε όλος ο τόπος εξ αιτίας του Αλήπασσα και αφανίστη ο τόπος από τις αγγάρειες και γύμνωμα των κόσμων. Και με ταύτο τους αποκοιμούσαμε. Όμως αφανίστη και όντως ο τόπος όλος της Ρούμελης και κατεσοχή Γιάννενα και Άρτα και όλα εκείνα τα μέρη τα ρήμαξαν όλως διόλου. Οι ντόπιοι Τούρκοι της Πελοπόννησος έγγραφαν την υποψίαν για τους Ρωμαίγους του Χουρσίτ πασσά και να πάρη μέτρα δι’ αυτό ο Χουρσίτ πασσάς. Τότε εμείς στενά πολιορκημένοι από τους Τούρκους παντού, και δεν μαθαίναμε και τίποτας, ευρέθη εύλογον από τον Οικονόμο της Άρτας και Γώγο και Σκαρμίτζο να στείλουν εμένα ωςπραματευτή να πάγω εις Πάτρα και από ’κει να περάσω εις την ανατολική Ελλάδα ν’ ανταμώσω πρώτα τον Διάκο, να τον ρωτήσω δια τα τρέχοντα και να του ειπώ να βαρέσουνε σε όλα αυτά τα μέρη, και να πάγω να μιλήσω και με τον Πανουργιά και άλλους καπεταναίους να βαρέσουνε αυτείοι και οι Πελοποννήσιοι, να τραβηχτή κάμποση Τουρκιά, να βαρέσουμε και εμείς εκεί τότε.

Τον Μάρτιον μήνα, τα 1821, πήρα κάμποσα χρήματα και πέρασα εις την Πάτρα. Οι Τούρκοι υποψιασμένοι, να ’βλεπαν Ρουμελιώτη, κιντύνευε, άρχισαν να με ξετάζουν οι Ρωμαίγοι ανόγητα μέσα εις το κονσουλάτο το Ρούσσικο οπού ’ταν κόνσολας ο Βλασσόπουλος. Ήμουν κονεμένος ’στου Ταταράκη το χάνι ονομαζόμενον. Ήταν εκεί και Γιαννιώτες, οπού κάθονταν, και Αρτηνοί. Πήγα εις το

κονσουλάτο, τους είπα τα τρέχοντα της Ρούμελης και το κακό οπού 'παθε ο Αλήπασσας, είχαν βγη από το κάστρο αναντίον των βασιλικών ει την πολιτείαν των Γιαννίνων και του σκότωσαν πλήθος του Αλήπασσα, του χάθη όλο τ' άνθος οπού 'χε. Αυτείνοι δεν πίστευαν τίποτας απ' όσα τους έλεγα, αλλά τον ήθελαν νικητή να τους λευτερώση, αυτός ο τύραγνος να φέρη το Ρωμαίγικον και την λευτεριά της πατρίδος – και αν έβγαινε αυτός, δεν θ' άφινε μήτε ρουθούνι από 'μάς. Σαν τους είπα πολλά και δεν πίστευαν, αναχώρησα και πήγα 'σ έναν μεγάλον έμπορον πως ψωνίζω πράμα, να σηκώνω κάθε υποψία όσο να ξετάξω τα τρέχοντα εκεί, να μάθω. Αφού πήγα εις τ'Αργαστήρι του, μου είπε ο έμπορος: «Ψώνισε ό,τι θέλεις και ό,τι σε βαστάξη η ψυχή πλέρωσε». Αφού ψώνισα ό,τ' ήθελα, με πήρε να πάγω εις το σπίτι του να φάγω και να κοιμηθώ εκεί. Πήγα, με ρώτησε. Αρχισε να μου κάνη τα σημεία της Εταιρίας, τότε άρχισα να τον ορκίζω και του είπα πως δεν τα 'μαθα από τον σακελλάριον. Τότε του είπα όσα εγώ ήξερα από την Ρούμελη και αυτός της Πελοπόννησος. Τον ρώτησα αν είναι άργητα ακόμα και αν έχουν ετοιμασίες. Μου είπε: «Οι Τούρκοι άρχισαν να υποπτεύωνται και δεν είναι δέκα ημέρες οπού ζήτησαν ένα δάνειον και τους έδωσα εκατόν πενήντα χιλιάδες γρόσια ως δανεικά να τους αποκοιμάμε. Όμως, μου λέγει, το πράμα δεν δέχεται άργητα» Του λέγω: «Σαν είναι αυτό, τι ετοιμασία έχετε;» Μου είπε: «Του Κολοκοτρώνη στείλαμε κάμποσα χρήματα εις την Ζάκυθο και ήρθε με καμμίαν τριανταριά ανθρωπους και είναι εις την Μάνη. Και άλλη ετοιμασίαν δεν έχομε». Του λέγω: «Αυτά τα χρήματα, όπου βλέπω θεμωνιά τάλλαρα (και γράφαν και πέντ' έξι γραμματικοί), δεν τα στέλνεις πουθενά να χρησιμέψουν δια του λόγου σου και δια την πατρίδα;» Μου λέγει: «Τι στοχάζεσαι, αυτό το Ρωμαίγικο θα κάμη άργητα να γένη; Θα κοιμηθούμε με τους Τούρκους και θα ξυπνήσουμε με τους Ρωμαίγους» Είπα και εγώ: «Μεγάλοι άνθρωποι, ξέρετε μεγάλα πράγματα. Εγώ μικρός, ξέρω ολίγα, κάμετε ό,τι σας φωτίση ο Θεός». Κοιμήθηκα. Την αυγή πήγα να ψωνίσω ό,τι μόλειπε. Ο ζαπίτης έμαθε οπού πήγα και με γύρευε παντού. Αντίς εμένα, έπιασαν έναν του Βαρνακιώτη και τον πήγαν. Τον ξέτασε, είδε ότι δεν ήταν εκείνος. Είπε: «Οχι αυτόν, έναν άλλον. Εκείνος είναι τζασίτης φερμένος εδώ και να τον πιάσετε να τον κρεμάσω, να πάθη ό,τ' ήρθε γυρεύοντας

εδώ». Τα είπε ο άνθρωπος του Βαρνακιώτη αυτά εις το χάνι και ήρθαν οι Αρτηνοί και μου το είπανε και πήγα εις το κονσουλάτο το Ρούσσικον και είπα τα αίτια και να μείνω εκεί φυλαμένος. Δεν με βάσταγε ο κόνσολας. Μου λέγει, τέτοιες ώρες κιντυνεύει και αυτός. Με το στανιό έμεινα ως το βράδυ και σουρπώνοντας να βγω. Μ' έβαλαν σε μια κάμαρη μέσα και με κλείσανε χωρίς να ζυγώνη κανείς. Μου 'ρθε να κατουρήσω, ήταν μια τρυπούλα εις το πάτωμα και κατούραγα. 'Ηρθε ένας δούλος και μ' έβρισε. Του είπα, είμ' άνθρωπος και δεν μπόρεσα να υποφέρω. Με ρωτάγει ο δούλος πούθεν είμαι. Του είπα από την Ρούμελη. Μου λέγει, και αυτός είναι από το Βραχώρι. Τον περικόλεσα να μου ειπή αν ξέρη τον Κωνσταντίνο Γερακάρη (ότ' ήταν εκεί 'στο κονσουλάτο, όταν με ξέταζε ο κόνσολας), να του ειπή να 'ρθη να τον ανταμώσω. Μου λέγει ο δούλος: «Εψές ήταν ο Δυσσέας εδώ και έφυγε. – Σύρε πες του Γερακάρη», του είπα. Πήγε του είπε και ήρθε. Του λέγω: «Να με πας βράδυ εκεί όπουναι ο Δυσσέας και θέλει μάθης χαμπέρια πλήθος, ότ' ήρθα δια τον Δυσσέα» Μου είπε να του τα πω πρώτα. Του είπα: 'Είμαι ορκισμένος και δεν τα λέγω αλλουνού». Εφυγε ο Γερακάρης. Πήρε να νυχτώση. Μ' έβιαζαν να φύγω από το κονσουλάτο. 'Ισασα τις πιστιόλες μου, το γιαταγάνι μου, έκαμα την προσευκή μου, είπα και του παιδιού, μόφερε κάμποσο ρακί και ήπια ν' αυγατήση το σπίρτο και να βγω με το γιαταγάνι έξω, ας ήμουν και κιοτής. Φύλαγαν απόξω την πόρτα οι διασαχτζήδες οι Τούρκοι του κονσόλου και άλλοι Τούρκοι, ότι τόμαθαν οπού ήμουν μέσα και ήθελαν να βγω να με πιάσουνε. Και εγώ έλεγα να μην πιαστώ ζωντανός και με παιδέψουνε και βρεθώ μπόσικος και προδώσω τίποτας – καλύτερα να σκοτωθώ. Εκεί οπού ετοιμάζομουν να βγω, έρχεται ένας Κεφαλλονίτης, μου λέγει: «Εσείσαι οπού ήσουν 'δω μέσα;» Του λέγω «Εδώ είναι πολλοί, ποιον γυρεύεις; ποιος σ' έστειλε;» Μου λέγει: « Ο Γερακάρης. – Εγώ είμαι» του είπα. Μου είπε: «Πάμε να κάνουμε δουλειά μας». Του λέγω: «Στην πόρτα φυλάνε Τούρκοι και τήρα από του περιβολιού τον τοίχο θα πέσω εγώ κάτου και εσύ να πας απόξω να φυλάς εκεί οπού θα πέσω, να φύγωμε, ότι δεν ξέρω τα σοκάκια». Πήγε απόξω. Ρίχτηκα από τον τοίχο, ήταν ψηλός, μισοτσακίστηκα από τ' άρματά μου. Ο φόβος μ' έτρεχε καλύτερα από γερόν. Πήγαμε κάτου κατά την θάλασσα. Του είπα να πάμε από το μέρος των

σταφίδων, μ' άκουσε, ότι 'στην Ντογάνα ήταν Τούρκοι και θα μας πιάναν. Του είπα να κρυφτώ εις τα χαντάκια να φωνάξη την βάρκα. Ότι ο Δυσσέος ήταν μέσα 'σ ένα μαρτίγο. Σαν του είπα να κρυφτώ, μου λέγει: «Τι βρωμόκωλοι είσται εσείς οι... Φοβάστε και από τον ίσκιον σας» Ντράπηκα πήγα μαζί του. Φωνάζει δια την φελούκα, μας βλέπουν οι Τούρκοι και μας στρώνουν να μας πιάσουνε. Θέλησε ο Θεός και ήταν μια φελούκα. Τους μίλησα και ριχτήκαμε μέσα και μας βάλαν απάνου 'στην γολέττα τους. Πλάκωσαν και οι Τούρκοι. Πήραν και αυτείνου τα τριμπόνια τους και αντιστάθηκαν.

Ύστερα με πήγανε κι' ανταμώθηκα με τον Δυσσέα και του είπα όλα τα τρέχοντα, και του είπα οπού θα πάγω και εις τον Διάκο και αλλουνούς και μου είπε ότι αγροικήθη αυτός και θα χτυπήσουνε, και πήρε πολεμοφόδια να πάγη εις το Ξερόμερον εις την Ζάβιτζα. Και μου είπε να πάμε αντάμα. Του είπα: «Θα ιδώ το τέλος εδώ και να πάρω και το ντουφέκι μου, όπου είναι 'στο χάνι. Και θα πάγω χαμπέρι έξω ό,τι μάθω και μου είπες». Και ανεχώρησε την νύχτα.

Σε δυο ημέρες χτύπησε ντουφέκι 'στην Πάτρα. Οι Τούρκοι κάμαν κατά το κάστρο και οι Ρωμαίγοι την θάλασσα. Τότε πήρα καμμιά δεκαριά παιδιά από το καράβι με τ' άρματά τους και βήκαμε έξω. Εις την Ντογάνα κουβαλιώνταν ο κόσμος και γιόμωσε η θάλασσα γυναικόπαιδα, ως το λαιμό μέσα. Τότε βλέπω και τον φίλο μου τον πραγματευτή, έφερνε 'στο 'να του χέρι την φαμιλιά του και 'στ' άλλο τα παιδιά του και τίποτας άλλο από τόσο βιον οπού 'χε – οπού θα ξύπναγε να βρη Ρωμαίικον. Μεγάλοι άνθρωποι, μεγάλα λάθη, οι μικροί θα κάμουν μικρά. Τους πήρα και τους πήγα μέσα εις το καράβι και τους παρηγορούσα. Στάθηκα εκεί και την άλλη ημέρα και πέρασα εις Μισολόγγι. Ψώνισα λαμπάδες άσπρες, οπού είχε έρθη ένα καράβι από Τριέστι, και ρούμες και λάδι και καπνόν να πάγω ως πραγματευτής εις την Άρτα, να ιδούνε οι Τούρκοι και να μην υποψιαστούν. Φόρτωσα το καϊκι, βήκα απόξω από το Βασιλάδι 'σ ένα λιμάνι πλησίον εκεί, το λένε Βούκεντρο. Ξημερώνοντας των Βαγιών, την νύχτα (ότ' ήταν καιρός ανάντιος) βλέπομε από αγνάντια 'στην Πάτρα φωτιά πολλή, και κανονισμός και ντουφεκίδι. Το γιόμ έρχεται εκεί εις το πόρτο ο Βλασσόπουλος και άλλα καϊκια με φαμιλιές. Ρώτησα, μου είπαν, μπήκε ο Ισούφ πασσάς μέσα εις την Πάτρα και την ρήμαξε και αφάνισε τους κατοίκους.

Έφυγα από εκεί την Μεγάλη Παρασκευή. Πήγα εις Πρέβεζα, πούλησα τις λαμπάδες και ρούμες και καπνό με μια μεγάλη τιμή. Το μεγάλο Σαββάτο την νύχτα, ξημερώνοντας Λαμπρή, πήγα εις Άρτα, αντάμωσα τους δικούς μας, τους είπα τα τρέχοντα. Φέραν και τα κεφάλια των Πατρινών εκεί, να τα πάνε του Χουρσίτ πασσά. Τότε πιάνουν κ' εμένα ως χαϊνήν του Σουλτάνου, οπού ήμουν εις Μωριά, με πάνε εις το κάστρο της Άρτας. Μου περνούνε σίδερα εις τα ποδάρια και άλλους παιδεμούς, να μαρτυρήσω το μυστικόν. Εβδομήντα πέντε 'μέρες παιδεμούς.

Μας πάνε είκοσιέξι ανθρώπους να μας κρεμάσουνε και ο Θεός γλύτωσε μόνον εμένα. Ήταν Βονιτζάνοι και απ' άλλα μέρη και τους κρέμασαν όλους 'στο παζάρι. Δια να με ξετάξουνε ακόμα και να τους μαρτυρήσω το βιον μου με γύρισαν οπίσω από την καταδίκη εις τον πασιά και με ξέταζε δια το δικό μου βιον και του πατριώτη μου. Με πήγαν πίσω εις το κάστρο, άλλη βολά να με χαλάσουνε, και μ' έβαλαν 'σ ένα μπουντρούμι. Και ήμαστε εκατόν ογδόντα άνθρωποι. Και ήταν σάπιο ψωμί μέσα και μαγαρίζανε απάνου 'στο ψωμί, ότι αλλού δεν είχαμε τόπον. Και η ακαθαροσία εκείνη και τα χνώτα έκαναν μίαν βρώμα, οπού δεν είναι 'στην γης άλλη χειρότερη. Και από την κλειδωνότρουπατης πόρτας βαίναμε τη μύτη μας και παίρναμε αγέρα. Και μόριχναν εμένα ξύλο και παιδεμούς πλήθος, και αφού πήγαν να με χαλάσουνε. Και από τα χτυπήματα επρίστηκε το σώμα μου και καντήλιασε και ήμουν εις θάνατο. Έταξα αρκετά χρήματα ενού Αρβανίτη να βγω να με ιδή γιατρός και να πάρω και γιατρικά και τα χρήματα. Μου δίνει έναν Τούρκο να πάμε εις το σπίτι μου. Καθώς πηγαίναμε 'στον δρόμον, πήγαινα κρατώντας και πολύ κουτζαίνοντας και βογγώντας. Ο Τούρκος, βόδι θεοτικόν, και παντήχαινε θα μου βγη η ψυχή μου – δεν ήξερε ότ' είναι βαθιά. Πήγα εις το σπίτι, ξαπλώθηκα του πεθαμού. Ήρθε ο γιατρός, εγώ στοχάζομουν τον Τούρκο, πώς να του φύγω. Βγάνω και του δίνω τα χρήματα και του λέγω, του Τούρκου: «Σύρ' τα (τάχα κρυφά). Μου είπε να του τα δώσης να μην είναι άλλος». Τόδωσα και εκείνού καμμιά εκατοστή γρόσια. Τα πήρε, του λέγω: «Σύρ' τα (τάχα) εις το κάστρο και έλα όσο να μου φκειάση το γιατρικό ο γιατρός, να πάμε μαζί εις το κάστρο, ότι μόνος μου δεν βγαίνω έξω. Φοβώμαι από τους ντόπιους Τούρκους». Τα πήρε. Αυτός βγαίνοντας από την πόρτα,

ετοιμάστηκα εγώ. Του δίνω ένα φευγάκι και πάγω εις το κονάκι ενού ξαδέρφου του Αλήπασσα, τον λέγαν Σμαήλμπεη Κόνιτζα, ο Θεός μακαρίση την ψυχή του. Αφού μ' είδε, με λυπήθη πολύ. Του είπα τι δοκίμασα και αν με φυλάγη, να μη με δώση πίσω. «Ντουφέκι, είπε, έχω με τους Κονιάρους, εσένα δεν σε δίνω». Ευτύς μόδωσε άρματα και με πήρε με τ' ασκέρι του και πήγαμε εις το Κομπότι. Ήταν το Τούρκικον ορδί εκεί, είναι τρεις ώρες από την Άρτα.

Αφού καθίσαμε εκεί κάμποσες ημέρες, αυτός ο δυστυχής αρρώστησε βαριά και ως ευεργέτης δικός μου τον συγύριζα καλύτερα από τον γονιόν μου. Αν ήθελα, από 'κεί έφευγα, ένα κάρτο ήταν οι δικοί μας αλάργα. Όμως είπα του ευεργέτη μου να μην του γένω άπιστος και τον αφήσω άρρωστον. Σηκώθη άρρωστος και εγώ μαζί του και πήγαμε πίσω εις την Άρτα – και αυτόν να δουλέψω όσο– να γερέψη και να γλυτώσω και την γυναίκα του αλλουνού ευεργέτη μου, του πατριώτη μου, οπού 'χα φάγη το ψωμί του τόσα χρόνια, και θα την έπαιρναν οι Τούρκοι να την τουρκέψουν. Και δί' αυτούς τους δυο ευεργέτες μου πήγα πίσω εις τον κίντυνον, μέσα εις την Άρτα. Αφού πήγαμε μέσα εις την Άρτα, μια ημέρα ήρθαν οι πασσάδες εις το κονάκι του μπέγη και όλοι ο σερασκέρηδες οι Αρβανίτες να τον ιδούν. Του λέγω του μπέγη δια την γυναίκα του πατριώτη μου, οπού θα την πάρη ο Χασάνπασιας. Μιλεί των πασσάδων κι' αλλουνών, οτζάκια της Αρβανιτιάς, τους λέγει:

«Πασσάδες και Μπεηδες, θα χαθούμε. Θα χαθούμε! ο μπέγης τους λέει, ότι ετούτος ο πόλεμος δεν είναι μήτε με τον Μόσκοβον, μήτε με τον Εγγλέζο, μήτε με τον Φραντζέζο. Αδικήσαμεν τον ραγιά και από πλούτη και από τιμή και τον αφανίσαμε, και μαύρισαν τα μάτια του και μας σήκωσε ντουφέκι. Και ο Σουλτάνος το γομάρι δεν ξέρει τι του γίνεται, τον γελάνε εκείνοι οπού τον τρογουρίζουν. Και η αρχή είναι τούτη, οπού θα χαθή το βασίλειόν μας. Πλερώνομε βαριά να βρούμε προδότη και δεν στέκει τρόπος να μαρτυρήση κανένας το μυστικόν, να μάθωμε μόνος του ο ραγιάς μας πολεμεί ή και οι Δυνάμες. Δί' αυτό πλερώνομε και παλουκώνουμε και σκοτώνομε και αλήθεια ποτέ δεν μάθαμε».

Αφού τους είπε πολλά ο μπέγης από αυτά, τους λέγει ύστερα πως ο Σουλτάνος στέλνει πασιάδες τους πλέον παντίδους και γύμνωσαν τον κόσμο και του πήραν και τις γυναίκες. «Αυτείοι θα φύγουν δια

τον τόπο τους κ' εμείς θα μείνουμεν εδώ». Τότε έπιασε και για την γυναίκα του πατριώτη μου, πως γυρεύει να την πάρη ο πασσάς. Και τότε όλοι με μίαν φωνή είπανε και πήγαν και την πήραν από 'κεί όπου την είχε και την πήγαν εις το Αγγλικόν κονσολάτο να είναι φυλαμένη.

Αφού σιγούρευα την γυναίκα και του αλλουνού ευεργέτη μου, μίαν ημέρα είχε κάψη πολλή ο δυστυχής μπέγης και πήγα δια τον γιατρό. Οι Τούρκοι φύλαγαν να με πιάσουνε εξ αιτίας όπου τους έφυγα από το κάστρο, και ο πασσάς έμαθε ότι εγώ 'νέργησα και δια την γυναίκα, φύλαγαν να με πιάσουνε να με κρεμάσουνε. Αφού πήγα δια τον γιατρό, μου ρίχτηκαν οι Τούρκοι. Ήμουν ελεύτερος εις τα ποδάρια και τους έφυγα. Με πήγαν κυνηγώντα ως του μπέγη το κονάκι. Εκεί βγήκανε δικοί μας άνθρωποι, πιαστήκαμε από άρματα και εσώθηκα.

Αφού ξεγέρεψε ο μπέγης, του πήρα την ευκή του και του είπα: «θα φύγω». Δεν μ'άφινε. Του είπα: «Εγώ σαν ήθελα έφευγα και από το Κομπότι, όμως δεν τόκανα δια την τιμή μου». Αφού είδε όπου δεν θα καθώμουν, μόδωσε την ευκή του και μου είπε να ειπώ των καπεταναίων έξω 'στου Πέτα και αλλού νάχουν δικαιοσύνη εις τον κόσμον, να πάνε ομπρός. Ότι τοιούτως έκαναν αδικίγες οι Τούρκοι και θα χαθούν: «Νάχουν αυτείοι δικαιοσύνη, να πάρη τέλος να ησυχάσουμε και εμείς οι Τούρκοι, ότι πλέον μας έγινε χαράμι από τον Θεόν το βασίλειόν μας, ότι φύγαμε από την δικαιοσύνη του» Του φίλησα το χέρι να φύγω, μόδωσε χρήματα, του είπα: «Μπέγη μου, έχω και δεν θέλω, ότι έχεις έξοδα μεγάλα εις τους ανθρώπους σου». Μόδωσε άρματα και με διάταξε να φέρνωμαι καλά και να πάγω με τον Γώγο, ότ' είναι άξιος και τίμιος και φίλος του, και να τους ειπώ των καπεταναίων να μην μπούνε εις την Άρτα, ότ' είναι πολλοί Τούρκοι και θα σκοτωθούν, όμως να τους κλείσουνε και φεύγουν μόνοι τους, ότι δεν έχουν ζαερέδες. Τον περικάλεσα και δια την γυναίκα του πατριώτη μου να την προσέχη και αναχώρησα τα 1821, μπαίνοντας ο Αύγουστος.

[Κεφάλαιον δεύτερον]

Είχα μιλήση κάτι Κορφιάτων, Κεφαλλωνίτων, Ζακυθινών, οπού δούλευαν εις Άρτα, και τους είχα δώση άρματα, τους είπα και τα 'βγαλαν εις τ' αμπέλια και τα 'χωσαν με τα δικά μου και με πολεμοφόδια και μια νύχτα τα πήραμε και πήγαμε εις του Πέτα. Ηύρα τους καπεταναίους, τους είπα τα τι δοκίμασα και ό,τι μου είπε ο μπέγης. Και έμεινα με τον γενναίον και αγαθόν Γώγον Μπακόλα. Ήταν πολλά ολίγοι οι δικοί μας εκεί και εις Λαγκάδα και δεν μπορούσαν να κινηθούν δια πουθενά. Αφού μάθαν οι Αρτηνοί οπού έφυγα, φεύγαν και αυτείνιοι κρυφά και έρχονταν και μ' αντάμωναν και καθόμαστε μαζί και άξαινε ολίγον το μπουλούκι μας. Πρώτα κινηθήκαμε δεκοχτώ όλοι από Άρτα.

Ο αρχιστράτηγος του Σουλτάνου ο Χουρσίτ πασσάς αφού έμαθε ότι χτύπησε και η ανατολική Ελλάς, ο Διάκος και οι άλλοι, άρχισε να το στοχάζεται, να στέλνη παντού ασκέρια και πολεμοφόδια εις τις θέσες τις αναγκαίες. Θέλει να 'φοδιάση και τον Έπαχτον ως σημαντικόν κάστρο και θέση αναγκαία. Διατάττει τον Σμαήλπασσα Πλιάσα ως άξιον πασιά, οπού τον είχε εις την Γλυκειά, και έστειλε άλλους 'σ εκείνη τη θέση, και ο Σμαήλπασσας να πάρη το σώμα του να πάγη εις τον Έπαχτον με δύναμη και πολεμοφόδια να 'φοδιάση το κάστρο και όλες τις άλλες θέσες 'σ εκείνα τα μέρη και να σταθή εκεί κεφαλή. Ήρθε εις Άρτα τα 1821, Μαγιού 26 με πλήθος ασκέρι. Αφού μάθαν ότ' είναι υποψίες, διαλύθηκαν και έμεινε με πολλά ολίγους, ως οχτακόσιους. Και με αυτούς τις 28 Μαγιού κινήθη δια εκεί οπού 'ταν διαταμένος. Και εις το Μακρυνόρο, εις την Κούλια ήταν πολλά ολίγοι Έλληνες και τους χτύπησαν γενναίως και πατριωτικώς και σκότωσαν αρκετούς και πλήγωσαν και τους πήραν λάφυρα και με τα μαχαίρια τους φέραν κυνηγώντα ως όξω εις το Μακρυνόρο. Και οι Τούρκοι πήγαν εις Κομπότι και μείναν. Και μαθαίνοντας αυτόν τον χαλασμόν των Τούρκων εις την Κούλια, ψύχωσαν οι Έλληνες και πολιορκήσαν σε όλα τα μέρη συνφώνως τους ντόπιους Τούρκους και φρουρές, σε Βόνιτζα, Βραχώρι, Μισολόγγι και όλα τα μέρη της δυτικής Ελλάδος. Και παντού με μεγάλη γενναιότητα τους πολιορκήσανε.

Της 30 Μαγιού ο Καραϊσκάκης και ο Γιαννάκη Κουτελίδας, αφού

μάθαν τους Τούρκους εις το Κομπότι, πήραν σαράντα Έλληνες και πήγαν και πολέμησαν αρκετές ώρες και ως ολίγοι οι Έλληνες φύγαν χωρίς να βλαφθή ούτε το 'να το μέρος, ούτε τ' άλλο.

Της 8 Γιουνίου ξαναπήγαν πίσω εις το Κομπότι ο Καραϊσκάκης και ο Κουτελίδας με τους ολίγους Έλληνες και πολέμησαν ως έξι ώρες και σκοτώθηκαν κάμποσοι Τούρκοι και πληγωθήκανε. Επληγώθη και ο Καραϊσκάκης εις την φύση, περιπαίζοντας τους Τούρκους τους γύρισε τον κώλο και πληγώθη.

Τότε έγραψε όλα αυτά ο πασσάς του Χουρσίτ πασσά και του λέγει όλους αυτούς τους πολέμους και να του στείλη δύναμιν, ότ' είναι αδύνατος. Και το 'στειλε τον Χασάμπεγη Βεργιόνη, τον Μπεκίρη Τζογαδούρο, τον Σούλτζε Κόρτζα, και άλλους πολλούς μπιμπασάδες, ως εφτά χιλιάδες. Πήγαν εις Άρτα και εκεί συνάχτηκαν και πήγαν εις Κομπότι και κάμαν σκέδιον ν' αφήσουνε όλη την αδυναμίαν οπίσω εις Κομπότι και αυτείνιοι όλοι ως έξι χιλιάδες εις το γελέκι να κινηθούν δια την Λαγκάδα, οπού 'ναι ένα στένωμα όλο κοντόρεικον και αγριόβατα τυλιμένον. Και εκεί, την θέση εκείνη την βαστούσε ο Γώγος, ο 'Ισκος, ο Γιωργάκη Βαλτινός, ο Καραγιαννόπουλος, και ήταν και οχτώ Τούρκοι με τους Έλληνες, κεφαλή ο Σουλειϊμάν Βερνόζης, όλοι εκεί ογδοήντα ένας. Ριχτήκανε όλη αυτεϊνή η δύναμη των Τούρκων 'σ αυτούς τους ολίγους. Ο Γώγος τους είπε να μην ρίξη κανέναν, αν δεν ρίξη πρώτος αυτός. Ριχτήκανε απάνου τους οι Τούρκοι με μεγάλη γενναιότητα, ότι εκείνη η 'μέρα εκεί ήταν η τύχη και των Τούρκων και Ελλήνων. Παίρναν οι Τούρκοι μίαν πέτρα και βαίναν εις το μέτωπον και 'σ τ' άλλο χέρι το σπαθί και κάμαν πλήθος γερούσια αναντίον των Ελλήνων και όλο σκοτώνονταν χωρίς να βγάλουν αποτέλεσμα. Ότι τότε οι Έλληνες ορκίστηκαν να δουλέψουν δια θρησκεία και πατριδα και δεν τους κόλλαγε μολύβι, ούτε σπαθί.^[5]

Αφού πολέμησαν σαν λιοντάρια Τούρκοι και Έλληνες περίτου από οχτώ ώρες, σκοτώθηκαν Τούρκοι εκεί απάνου από χίλιοι και ήταν τα κουφάρια τους έναν χρόνον άλυτα, ξεράθηκαν. Καθώς επέσανε και πληγωμένοι αρκετοί, γιόμωσε η Άρτα. Και τους πήραν ομπρός οι Έλληνες με τα μαχαίρια και τους πήγαν κυνηγώντας ως το Κομπότι

⁵ Τώρα τους λέγει ο Βιάρος και ο Αγουστίνος: «Ποιος σας είπε να σκοτωθήτε και ν' αφήσετε χήρες γυναίκες κι' αρφανά παιδιά; Σύρτε διακονέψετε», τους λέγει. Και ο Αγουστίνος δεν είχε ούτε γομάρι, όταν ήρθε από τους Κορφούς, και τώρα έχει είκοσι άτια κι' αλάφια και πλατόνια. Και παραλυσίες πλήθος. Από τον Μουχτάρπασσα και Βελήπασσα γλυτώσαμε και εις την ηθικήν αυτείνων αντέσαμε.

σκοτώνοντας και παίρνοντας λάφυρα. Δεν κατηγοριώνται ούτε οι Έλληνες εις την αντρεία, ούτε οι Τούρκοι σαν λιοντάρια πολέμησαν και τα δυο μέρη. Όμως η αδικία, όσο να κάμη η αντρεία, νικιέται, ότι βήκαν από του Θεού τον δρόμον οι Τούρκοι. Όλοι οι αρχηγοί, οπού 'ταν εκείνη την ημέρα εκεί, και οι στρατιώτες κάμαν τα χρέη τους. Λαμπρύνεται και δοξάζεται ο μακαρίτης Γώγος. Χάριτες του χρωστάγει η πατρίς, ως λιοντάρι πολεμούσε και ως φιλόσοφος οδηγούσε. Και ανάστησε την πατρίδα εκείνη την ημέρα. Αν διάβαιναν αυτείνη η Τουρκιά τότε, καθώς ετοιμάζε κι' άλλες μεγάλες δυνάμεις ο Χουρσίτ πασσάς, θα λευτέρωναν όλους τους πολιορκουμένους παντού, οπού τους πολιορκούσαν οι Έλληνες εις Βόνιτζα, Βραχώρι και αλλού. Και απολπίστηκαν σαν μάθαν αυτόν τον σκοτωμόν αυτεινών. Και τους κυρίεψαν όλους τους Τούρκους παντού οι Έλληνες και λευτέρωσαν αυτά τα μέρη. Ο πόλεμος έγινε τα 1821, Γιουνίου 18. Έλληνας δεν σκοτώθη κανένας.

Της 28 του ίδιου έγινε μικρή μάχη εις το Πέτα. Ολίγοι σκοτώθηκαν και λαβώθηκαν Τούρκοι. Της 29 ξαναπήγαν πίσω εις το Πέτα πολλοί Τούρκοι και οι πασσάδες. Και οι Έλληνες ολίγοι. Και πολέμησαν γενναίως και τα δυο μέρη από την αυγή μπονόρα ως το δειλινό. Και χάλασαν τους Έλληνες. Σκότωσαν και τον αρχηγόν τους, τον γενναίον και καλόν πατριώτη Σκαρμίτζο. Η πατρίς του από το Βάλτο, ήταν εις το μυστήριον και θυσίασε δια την πατρίδα αρκετά και την ίδιαν του ζωή. Την θέσιν του Πέτα την κυρίεψαν οι Τούρκοι. Και όταν γίνονταν αυτείνοι οι πολέμοι, εμείς εις το κάστρο τραβούσαμε μαρτύρια από τους Τούρκους δέρνοντας και βασανίζοντας.

Εις τα τέλη του Γιουνίου ο Μήτρο Κουτελίδας και ο Μήτρο Γώγος και και ο Γιαννάκη Ράγγος πολιορκήσαν τον Κώστα Πουλή εις το Μοναστήρι των Καλαρρύτεν, οπού ήταν με τους Τούρκους. Την ίδια εποχή κινήθη ο Γώγος και πήγε εις την Πλάκα, οπού την βαστούσαν πολιορκία. Τους πολέμησε γενναίως, κυρίεψε την θέση, σκότωσε αρκετούς και πλήθος λάφυρα κάμαν οι Έλληνες και τους πήγαν κυνηγώντα ως δυο ώρες.

Αφού έμαθε αυτόν τον χαλασμόν των Τούρκων ο Χουρσίτ πασσάς εις την γειτονιά του, ότ' είναι πλησίον από τα Γιάννενα, και τον κυριεμό της θέσης, στέλνει μίαν μεγάλη δύναμη περίτου από οχτώ χιλιάδες και κεφαλή τον Αλήπασσα Μωραϊτη και άλλους. Αυτείνη

την ετοιμασίαν την παράγγειλαν του Γώγου από τα Γιάννενα φίλοι του, και τότε ο Γώγος παραγγέλνει αυτό του Ίσκου, του Βαρνακιώτη, του Κουτελίδα, ότ' ήταν με πολλά ολίγους ο Γώγος, και ήρθαν από βραδύς αυτείοι όλοι μιντάτι. Και την αυγή μπονόρα πήγαν οι Τούρκοι και άρχισε ο πόλεμος ολλά πεισματώδης και βάσταξε από την αυγή ως τρεις ώρες να νυχτώση. Και κάνουν ένα σκοτωμόν των Τούρκων μεγάλο και βγάζουν τα σπαθιά οι Έλληνες και τους αφάνισαν πολλά περισσότερον από τα πρώτα.

Αφού έμαθε και αυτό ο Χουρσίτ πασσάς, γύρευε να πάγη μόνος του και δεν τον άφησαν. Και έστειλε άλλους πολλούς Τούρκους και κεφαλές. Μαθαίνοντας αυτείοη την μεγάλη ετοιμασίαν ο Γώγος, έστειλε του Μαροκομπότζαρη και πήγε μιντάτι και πιάστη ο πόλεμος την άλλη ημέρα από δυο ώρες να φέξη ως το σουρούπωμα. Και τους ρίχτηκαν των Τούρκων και τους καταφάνισαν 'στον σκοτωμόν, και ζωντανούς και βιον και σημαίες των Τούρκων πιάσαν και τον Κώστα Πουλή ζωντανόν, οπού 'ταν με τους Τούρκους. Τις ίδιες ημέρες πήγαν οι Τούρκοι εις τα χωριά Σκορέτζαινα και εκεί ήταν ο Κιτσοπάσκος και ο Γιαννηκώστας, γενναίοη παληκάρι και καταπληγωμένος από τους πολέμους. Ρίχτηκαν των Τούρκων και εκεί και τους καταδιάλυσαν και σκοτώθηκαν και εκεί Τούρκοι όχι πολλή ποσότη.

Την ίδια εποχή πήγαν και εις τα χωριά Άγναντα πολλοί Τούρκοι να σκλαβώσουν και να χαλάσουν το σκέδιον των Ελλήνων. Πήγε ο Γώγος, ο Κατζικογιάννης, ο Δράκος, οι Τζαβελαίγοι και άλλοι αξιωματικοί και άρχισε ο πόλεμος από την αυγή ως το γιόμα πολλά πεισματώδης και γενναίος. Και οι Τούρκοι και οι Έλληνες πολέμησαν αντρείως. Και τους έκαμαν ένα χαλασμόν και εκεί των Τούρκων μεγάλο και τους διάλυσαν.

Την ίδια εποχή ο Γιαννάκη Ράγγος, ο Κουτελίδας, ο Μητρογόγος πήγαν εις τους Καλαρύτες, ήταν ως τρακόσοι Τούρκοι. Τους πολέμησαν και τους έβγαλαν και πήραν την θέση οι Έλληνες και την βαστούσαν. Ολίγοι οι Έλληνες, πήγαν πολλή Τουρκιά. Δεν είχαν προσοχή οι Έλληνες εις τα στενά, είπαν ότι σώθηκαν οι Τούρκοι, και χάλασαν τους Έλληνες και αφανίστηκαν οι δυστυχείς Καλαρρυτιώτες, οπού 'ταν οι πλέον πλούσιοι 'σ εκείνα τα μέρη, κ' έμειναν διακονιαραίοι. Αφανίστηκαν αυτείοι και ο τόπος τους

ερήμαξε.

Μ' αυτείνη την ορμή οι Τούρκοι και κουράγιον, οπόλαβαν εις τους Καλαρρύτες, οι ιδιοι Τούρκοι πήγαν εις την Πλάκα, ολίγοι οι Έλληνες εκεί και τους χάλασαν και κέρδεσαν και την θέσιν εκεί.

Την ίδια εποχή όλοι αυτεινοι οι Τούρκοι της Πλάκας πήγαν εις τα χωριά Μελισσουργούς και Ματζούκι και χάλασαν και κεί τους Έλληνες με μεγάλη τους ζημίαν, των Ελλήνων. Και αυτό το θάρρος των Τούρκων ήταν από την ανοησίαν εκείνων οπού πήγαν εις τους Καλαρρύτες με ξερή φαντασίαν. Χάθηκαν τόσοι άνθρωποι από την αμέλειάν τους κ' έλαβαν και κουράγιον οι Τούρκοι μεγάλον. Δεν ήταν από κακίαν των Ελλήνων, όμως πρώτη φορά έμπαιναν σε τέτοιον αγώνα, δεν ήξεραν οι άνθρωποι καλά την πολεμική. Και γίνηκαν και πολλά λάθη.

Τον Σεπτέβριον μήνα το ίδιοι έτος εις το Τζουμέρκο 'στον Σταυρόν ήρθαν Τούρκοι περίτου από πέντε χιλιάδες. Ο Γώγος, ο Μπαλωμένος, ποτέ δεν βγαίναμε τρακόσοι πενήντα. Ο πόλεμος άρχισε από την αυγή ως το βράδυ. Ήρθαν μιντάτια δικά μας ο Ράγκος, ο Κατζικογιάννης και έγινε ένας χαλασμός των Τούρκων μεγάλος και πλήθος λάφυρα πήραν οι Έλληνες. Και τα δυο μέρη πολεμήσαμε αντρείως. Όμως βγάλαμε τα δανεικά, οπού κέρδεσαν τόσους πολέμους οι Τούρκοι, και τους τζακίσαμε τη μύτη εκεί. Και ο χειρότερος Έλληνας εκείνη την ημέρα έκαμε το χρέος του. Όμως προτιμιέται και δοξάζεται ο Γώγος ο αθάνατος. Δεν στοχάζεταιταν θάνατον αυτός ο αγαθός πατριώτης. Θε, συχώρεσε την ψυχή του, και συ, πατρίδα, να τον μακαρίζης όσο είσαι πατρίδα ελεύτερη.

Σεπτεβρίου έντεκα οι Τούρκοι της Άρτας μάθαν ότ' ήμαστε ολίγοι εις του Πέτα και μία μεγάλη δύναμη θα 'ρχονταν άξαφνα την αυγή μπονόρα να μας χαλάση. Ο Δεσπότης της Άρτας μας παράγγειλε αυτό, και μας βάνει οληνύχτα ο Γώγος και μεράζει του κάθε ενού το ταμπούρι του και το φκιάσαμε. Η θέση του Πέτα είναι πολλά εκτεταμένη και αδύνατη σε πολλές μεριές. Ξημέρωσαν νύχτα οι Τούρκοι, ήφεραν και κανόνια. Τότε οι Έλληνες φοβώνταν τα κανόνια πολύ, ότι ήταν ατζαμήδες από αυτά. Κεφαλές των Τούρκων ο Χασάν πασσάς και ο χασνατάρης του Χουρσίτ πασσά, ο Σμαήλπασσα Πλιάσας, ο Σμαήλπασσα Γιαννιώτης, ο Χασάμπεγη Βεργιόνης, ο Σεφτήπασσας, ο Γιακόβης, ο Μαξούταγας, ο Σούλτζε Κόρτζας, κί

άλλοι πολλοί σερασκέρηδες περίτου από εννιά χιλιάδες. Αρχηγός της θέσης ο Γώγος, ο Σταμούλη Μαλεσιάδας μ' ολίγους Βαλτινούς και ο Δημοτζέλιος με Ξερομερίτες. Το όλο ήμασταν ως τρακόσοι πενήντα. Έβαλε ο Γώγος τον Φώτο Σκαλτζογιάννη από την πλάτη με πενήντα και κάθονταν. Άρχισε ο πόλεμος από την αυγή ως το δειλινό, πεθάναμε από την δίψα. Ο πόλεμος πολλά πεισματώδης και συχνά γερούσια απάνου μας. Ένα μπεγόπουλο δεν έβαινε θάνατον, ολοένα γερούσια έκανε και του ρίχναμε και δεν μπορούσαμε να το βαρέσουμε κανείς από 'μάς. Ο Γώγος ήφερνε γύρα σε όλα τα ταμπούρια με φουσέκια εις την ποδιά του. Έρχεται εις το ταμπούρι μας, μας λέγει: «Μην καίτε τα φουσέκια αδίκως μ' αυτόν το γουρνομύτη, στεκάτε να ρίξω εγώ μόνος μου, λέγει, ότι εσείς δεν ξέρετε, και να μου φέρετε το κεφάλι του να το ιδώ ύστερα». Του λέμε: «Εκείνος οπού τόχει δεν μας το δίνει να σου το φέρωμε, το θέλει ο ίδιος. – Τώρα το λέπετε», μας λέγει. Απάνου οπό 'κανε γερούσι, του δίνει ένα ντουφέκι εις το μέτωπον και έπεσε ξερός. Του λέγει: «Γκιντί, γουρνομύτι, με τα παιδιά παίζεις όλημέρα και μόκαψαν αδίκως τα φουσέκια!» Ύστερα του πήγαμε το κεφάλι και το είδε. Το δειλινό μίλησε εκεινών οπού 'ταν κρυμμένοι από τις πλάτες, και ρίχτηκαν εκείνοι, οι ξαπόστατοι, και εμείς και κάμαμε έναν μεγάλον σκοτωμόν των Τούρκων και τους πήγαμε ως το ποτάμι κυνηγώντα και πήραμε και τόσα λάφυρα, και πάνε κακωσέχοντα οι Τούρκοι εις την Άρτα. Σκοτώθηκα τρεις από 'μάς και έξι πληγωμένοι. Επληγώθηκα και εγώ ολίγον εις το δεξι ποδάρι. Ο Σταμούλη Μαλεσιάδας εφέρθη πολλά αντρείως, – όλοι πολέμησαν γενναίως, όμως αυτός περισσότερον, πολεμιστής γενναίος και οδηγίες φρόνιμες.

Όσες βολές βγαίναν οι Τούρκοι εκεί, όλο αυτά πάθαιναν, ποτές δεν κέρδεσαν. Ότ' είναι πολλά πλησίον η Άρτα και βγαίναν κάθε ολίγον πεζούρα και καβαλλαρία. Και όσους πολέμους κάναμε με τους Τούρκους εις Κουμιτζάδες και 'σ άλλα μέρη, οπού πέρασαν οι Τούρκοι με ζαιρέδες, όλο χαλιώνταν. Ήτανε πολλά άξιος και γενναίος ο Γώγος και τυχερός εις τον πόλεμον και με πολύ κουμάντο.

Τελειώνοντας ο πόλεμος συνάχτηκαν και οι πρόκριτοι των χωριών της Άρτας και οι νοικοκυραίοι και μιλήσανε πώς θα βαστάξουν αυτόν τον μεγάλον οχτρό, οπού 'ταν πνιμένος όλος αυτός ο τόπος από τα Γιάννινα, Άρτα, Πρέβεζα, Σούλι, όλο αυτό το καυκή πλήθος

τουρκιά και πασσάδες και όλο νέοι κουβαλιώνταν απ' ούλα τα μέρη της τουρκιάς και Αρβανιτιάς εξ αιτίας του Αλήπασσα την πολιορκία. Και ύστερα γεννήθη και το δικό μας το Ελληνικόν κ' εμείς το πηγαίναμε σκεπασμένο ότι δουλεύουμε δια τον Αλήπασσα, τον αφέντη μας, να τον σώσωμε, ότι αδικώς τον κατατρέχει ο Σουλτάνος. Αυτά βγαίναμε, να ελκύζωμε τους Τούρκους Αρβανίτες, το κόμμα του Αλήπασσα, να τους έχωμε φίλους αυτούς, να μας βοηθήσουνε κι' αυτείοι, ότι ήμαστε ολίγοι και οι Τούρκοι πλήθος. Αφού συνάχτηκαν οι πρόκριτοι και οι νοικοκυραίοι, μιλήσαμε να είναι αυτό το μυστήριο κρυφό, και των ανθρώπων του Αλήπασσα να τους λέμε συντρόφους δια τον σωμό του Αλήπασσα. Αφού μιλήσαμε δι' αυτό, είπαμε και με τι μέσα θα βαστήσουμε τον πόλεμον. Και δεν είχαμεν ούτε όπλα οι περισσότεροι, ούτε τ' αναγκαία του πολέμου όλοι. Αποφάσισαν οι νοικοκυραίοι ότι η τυραγνία των Τούρκων – την δοκιμάσαμεν τόσα χρόνια, δεν υποφέρνονταν πλέον. Και δι' αυτείνη την τυραγνία, οπού δεν ορίζαμεν ούτε βιον, ούτε τιμή, ούτε ζωή (ξέραμεν κι' ότ' ήμασταν ολίγοι και χωρίς τ' αναγκαία του πολέμου) αποφάσισαμεν να σηκώσωμεν άρματα αναντίον αυτής της τυραγνίας. Είτε θάνατος, είτε λευτεριά. Τώρα οπού αρχίσαμεν, να τους πολεμήσωμεν και να θυσιάσωμεν και το βιον μας εις το στρατόπεδον και 'σ εκείνους οπού δεν έχουν τον τρόπον, να τους ζωοτροφίζωμεν και να κάνουν και εκείνοι τα χρέη τους δια την πατρίδα. Τότε σύστησαν τους ανθρώπους τους τίμιους και πρόβλεπαν δια τ' αναγκαία και δεν καρτερούσαν οι άνθρωποι. Από 'κείνους πάλε όποιος είχε τον τρόπον τους έδινε και το δικό του και πολέμαγε και δια την λευτεριάν του πολιτικός και στρατιωτικός, ήταν το ίδιον. Και αυτό το σύστημα ήταν σε όλη την πατρίδα, και με αυτό το σύστημα πορέψαμε δυο χρόνια. Τηράτε το ιστορικόν εκείνου του καιρού πόσο προβοδέψαμεν, πόση αρμονίαν είχαμε, πόση ομόνοια και αδελφωσύνη.^[6]

Αφού ο Γώγος σύναξε τους νοικοκυραίους και μίλησε και ακολούθησαν την εργασίαν του ο καθείς, έγγραψε και εις το Σούλι, οπού 'ταν του Αλήπασσα ασκέρια, Αρβανίτες, σύμφωνα με τους

⁶ Υστερα ο κύριος Μαυροκορδάτος και οι συνάδελφοί του μας ήφεραν τα φώτα της φατρίας και της μεγάλης διχόνοιας. Και ο Βιάρος και Αγουστίνος μας λένε: «Ποιος σας είπε να πιάσετε ντουφέκι; Σύρτε και διακονέψετε». Από τον Χασάνη φύγαμεν 'ς τον Βιάρο καταντήσαμεν και τον Αγουστίνο και οπαδούς τους. Κι' ο τόπος γιομάτος σπιγούνους. Όλοι αυτείοι οι φερτικοί νοικοκυραίους μας κάμαν μας μαθαίνουν γράμματα, οπού δεν τα 'χαμεν ακούση. Και ο Θεός το καλό.

Σουλιώτες και λέγαμεν όλοι ότι δουλεύομεν να βγάλωμεν τον δίκαιον Αλήπασσα (και αν έβγαινε αυτός ο σκύλος, ήμαστε χαμένοι, ότι όλη την Εταιρίαν μας την ήξερε, ότι την πρόδωσε ένας Εφτανήσιος, τόδειξε όλα τα έγγραφα και όρκον, κι' αυτός τα 'στειλε του ίδιου Σουλτάνου και του έλεγε να τον συχωρέση, ότι θα κιντυνέψη το βασίλειόν του, και αυτός να διαλύση όλα αυτά, να δώση νιζάμι. Ο Σουλτάνος παντήχαινε ότ' είναι πρόφασες αυτεινού δια να συχωρεθή, ότ' ήταν φώτιση θεοτική να γένη αυτό και τους στράβωνε όλους, και δεν έβαλε πίστη. Αφού έγγραψε ο Γώγος 'στο Σούλι, ήρθε ο Άγο Βάσιαρης, ο αρχιστράτηγος του Αλήπασσα, πολλά φρόνιμος και γενναίος, ήρθε με πολλούς αξιωματικούς, και Σουλιώτες ο Νότη Μπότζαρης, Νάση Φωτομάρας. Μάρκο Μπότζαρης και άλλοι αξιωματικοί. Του Μάρκου τον πατέρα τον είχε σκοτώση ο Γώγος εις την Άρτα – τον έβαλε ο Αλήπασσας– και είχαν όχτρια με τον Γώγον. Όταν ήρθε εις το Πέτα φιλήθηκαν με τον Γώγον αυτός και ο Νότης και είπαν, «Ό,τι είχε γίνει τότε και σκότωσες τον ανθρωπό μας σ' έβαλε ο τύραγνος. Αυτά τώρα αλησμονήθηκαν και εις το εξής είμαστε φίλοι και αδελφοί. Και να τηράξωμεν το έργον τούτο». Και φιλιώθηκαν. Μίλησαν ύστερα και με τους Τούρκους και κάμαμεν σάρτια, ομιλίες ν'Αγωνιστούμεν να βγάλωμεν τον Αλήπασσα. Αυτά μιλήσαμεν με τους Τούρκους. Και με τους Έλληνες μυστικώς τους είπαμεν δια την λευτεριά της πατρίδος, και να βασιέται πολλή μυστικότητα να μην το μάθουν οι Τούρκοι, το κόμμα τ' Αλήπασσα, και τους πιάσωμεν οχτρούς. Και έχωμεν την ανάγκη τους ν' αδυνατίζωμεν την δύναμη του Σουλτάνου.

Εις την Πελοπόννησο ήταν πολλοί Αρβανίτες με τον Χουρσίτ πασσά, τους άφησε οπίσω εις την Πελοπόννησο. Ότ' ήταν φίλοι του Αλήπασσα αυτείνι όλοι, και κεφαλή αυτεινών ήταν ο Ελμάζ Μέτζος κι' άλλοι αξιωματικοί, ως χίλιοι άνθρωποι. Δεν τους πήρε μαζί του ο Χουρσίτ πασσάς όταν βήκε από την Πελοπόννησο και διατάχτη από τον Σουλτάνο δια να πολεμήση τον Αλήπασσα. Αφού σήκωσε ντουφέκι η Πελοπόννησο και η Ρούμελη, ως φίλοι δικόι μας αυτείνι, αγροικηθήκαμε με τους Πελοποννήσιους και τους έβγαλαν έξω από το Βραχώρι και Μακρυνόρο. Αφάνισαν οι Έλληνες τους περισσότερους δολερώς, και κατεξοχή οι Βαλτηνοί. Οι Τούρκοι οι δυστυχισμένοι έλπιζαν ότι μέναν πίσω, ότι ήταν νηστικοί και

απόστασαν, κι' αυτείνου τους σκότωναν και τους γύμνωναν.

Ήστην άκρη ἔστο Μακρυνόρο, κοντά εις το Κομπότι, είναι ένα ρέμα και εκεί μέσα επνίξανε πολλούς Τούρκους. Τους δέναν μίαν τριχιά εις τον λαιμόν και τους τελείωναν και τους ρίχναν μέσα. Έναν δεν τον πνίξαν καλά και τον γύμνωσαν και τον άφησαν και φύγαν, ότι τελείωσαν την εργασία τους τους ξεκαμαν όλους. Τότε ο μισοπνιμένος την νύχτα σηκώνεται γυμνός κ' έρχεται εις το Κομπότι. Ήμασταν όλοι εκεί και ετοιμαζόμαστε, να ἔρθουν κι' από το Μισολόγγι, Βραχώρι κι' όλα αυτά τα μέρη, και Ξερόμερον και Βάλτο, να συναχτούνε οι οπλαρχηγοί από αυτά τα μέρη να πάμεν να πολεμήσωμεν την Άρτα, να την κυργέψωμε. Και τους προσμέναμεν εις το Κομπότι να συναχτούνε όλα τ' ασκέρια. Ήταν εις το Κομπότι και ο Ελμάζ Μέτζος και οι άλλοι αξιωματικοί Τούρκοι με τους ολίγους Τούρκους οπού λαγάρισαν, και πρόσμεναν και τους αποσταμένους, οπού μείναν οπίσω και δεν ξέραν οπού τους τελείωσαν εις τον πνιμόν. Τα μεσάνυχτα πάγει ο πνιμένος κι' ανταμώνει τον Ελμάζη και τους άλλους και τους λέγει όλη την υπόθεσιν, κ' έρχονται εκεί οπού ἔταν οι καπεταναίγοι, ο Γώγος και οι άλλοι, οπού ἔμαστε συνασμένοι να πάμεν να βαρέσωμεν ένα χωριόν οπού το ἔλεγαν Νιοχώρι (ήταν πολλοί Τούρκοι εκεί και ἔσ τ' άλλα τα χωριά) και να σώσωμεν και τους κατοίκους, να τους περάσωμεν εδώθε από το ποτάμι.^[7] Τότε παρουσιάζουν οι Τούρκοι τον μισοπνιμένον και μολογάγει αυτό το απάνθρωπον κάμωμα. Και την αυγή πήγαμε όλοι και είδαμεν το αμολόγητον κακόν. Τότε οι δυστυχείς αξιωματικοί Τούρκοι κι' όσοι μείναν βάλαν τις φωνές και σ' έπαιρνε η νίλα. Και είπαν: «Θε μου, τι μας οργίστης εμάς τους δυστυχείς; και οι οχτροί μας μας σκοτώνουν, και οι φίλοι μας, οπού μας δίνουν τον λόγο της πίστης να ἔμαστε φίλοι, με την απιστιά μας σκοτώνουν κρυφίως». Εφαρμακωθήκαμεν όλοι, τι να τους αποκριθούμεν, ούτε ήξερε κανείς από τους καπεταναίους αυτό, ούτε από ἔμάς. Τους παρηγορήσαμεν, όμως το καρφί τους έμεινε των Τούρκων.^[8]

Σηκωθήκαμεν καμμιά τρακοσιαριά απ' ούλους τους καπεταναίους (έδωσαν αναλόγως ο Γώγος έδωσε εμένα με καμμιά τριανταριά) κι' ο

⁷ Ξιστορίζω ακολούθως αυτό.

⁸ Και όταν μπήκαμεν εις την Άρτα, σημειώνω τι πάθαμεν.

Καραϊσκάκης κεφαλή μας ολωνών, και πήγαμε δια το Νιοχώρι και τ' άλλα τα χωριά να χτυπήσωμεν τους Τούρκους και να πάρωμεν τους κατοίκους 'στην εξουσία μας και ζαιρέδες, ότι δεν είχαμεν. Η κακή μας τύχη, το ποτάμι είχε πολύ νερό, ήταν τα πρωτοβρόχια, έβαλαν εμένα μ' ολίγους, οπού 'ξερα τον τόπον, να περάσω, να ιδούνε και οι άλλοι. Γυμνωθήκαμεν, βάλαμεν εις το νόμο μας τα σκουτιά μας κ' άρματά μας και μπροστά εγώ και κοντά όσους είχα με κίντυνο της ζωής μας, και νύχτα, κακοπεράσαμεν. Αφού είδαν οπού περάσαμεν εμείς, άρχισε να 'μπη ο Καραϊσκάκης με τους άλλους. Πέρναγε ένας μ' ένα άλογον καβάλλα, τον έλεγαν Γιωργάκη, γουρουνι απελέκητο ήταν, έπεσε 'σ ένα βόθηλα 'στην άκρη, ήταν γλίνα και βούλιαξε με τ' άλογόν του. Έβαλε τις φωνές: «Χαθήκαμεν!» Ακουσε τ' ασκέρι αυτόν τον λόγον, οπού 'ταν 'στην μέση 'στο ποτάμι, κίότεψαν όλοι και γύρισαν οπίσω και κόντεψαν να πνιγούν. Τότε εμείς μείναμεν μόνοι μας από πέρα. Μας έννοιωσαν οι Τούρκοι, πιάσαμεν τον πόλεμον. Πήραμεν καμπόσους κατοίκους γυμνούς και δυστυχείς, τρομάξαμεν να τους σώσωμεν και να σωθούμεν από τον πόλεμον των Τούρκων κ' από το ποτάμι. Και έπαθαν οι δυστυχείς οι κάτοικοι από τους Τούρκους εξ αιτίας αυτό το κίνημα. Τους είπαν οι Τούρκοι ότι αυτείνοι φέραν εμάς.

Τον Οκτώβριον μήνα διατάζει ο Χουρσίτ πασσάς πολύ ασκέρι από τα Γιάννενα με ζαιρέδες και πολεμοφόδια να πιάσουνε εις τα Πέντε Πηγάδια. Είναι σαν κάστρο, ήταν χάνι και το 'φκειασαν οι Τούρκοι σαν κάστρο. Είναι τα μισά των Γιωαννίνων κ' Άρτας και Σουλίου, θέση δυνατή και αναγκαία. Ήταν Τούρκοι μέσα και τους πολιορκούσαν οι Σουλιώτες κ' άλλοι και οι Τούρκοι του Αλήπασσα, οπού 'ταν μαζί μας. 'Στον ίδιον καιρόν διατάζει ο Χουρσίτ πασσάς και τους Τούρκους της Άρτας ν' αφήσουνε την φρουρά εις Άρτα και συνφώνως να χτυπήσουνε κ' από τα δυο μέρη 'σ τα Πέντε Πηγάδια τους δικούς μας. Αυτό το πρόδωσαν των δικώνε μας κ' από τα Γιάννενα κ' από την Άρτα και μας παράγγειλαν κ' εμάς, όταν κινηθούν από την Άρτα, να κινηθούμεν κ' εμείς από της πλάτες τους, καθώς θα 'καναν και οι άλλοι οι δικοί μας. Κινήθηκαν οι Τούρκοι από τα Γιάννενα κ' από την Άρτα συνφώνως, κατά την ομιλίαν τους, με ζαιρέδες και πολεμοφόδια αρκετά, να πέσουν εις τους πολιορκητάς. Εκινήθηκαν και από τα δυο μέρη, κ' εμείς από τις πλάτες τους, καθώς

και οι άλλοι. Άμα πλησιάσαν 'σ τα Πέντε Πηγάδια, τους γίνη ένας σκοτωμός των Τούρκων και πήραμε ως διακόσους ζωντανούς και λάφυρα και έντεκα μπαϊράκια και όλους τους ζαϊρέδες και πολεμοφόδια. Και διαλυθήκανε οι Τούρκοι κακώς κακού.

[Κεφάλαιον τρίτον]

Οι εδικοί μας, οπού πολεμούσαν 'στο πέρα μέρος του Σουλιού, οι Τούρκοι τ' Αλήπασσα και οι Σουλιώτες, αγροικήθηκαν και μ' εμάς και είπαμε να παραγγείλωμεν και των αλλουνών από Μισολόγγι κ' εδώθε να 'ρθούνε εις Κομπότι και Πέτα, να συναχτούν κ' εκείνοι από 'κείνο το μέρος, να γένη το κίνημα δια την Άρτα. Έγραψαν αυτό οι καπεταναίγοι ολούθε να συναχτούνε, καθώς συνάζονταν κ' από το πέρα μέρος του ποταμού όλοι. Κ' εκείνοι όσο να συναχτούνε, περάσαμεν πίσου εις το Νιοχώρι και εις τ' άλλα τα χωριά κ' αφανίσαμεν εκείνους τους Τούρκους και διαλύθηκαν, και πήραμε τους κατοίκους εδώθεν, καμπόσους, και πήραμεν και ζαϊρέδες να 'χωμεν δια το κίνημα της Άρτας. Συνάχτηκαν οι άνθρωποι κ' από το 'να το μέρος κ' από τ' άλλο. Από το πέρα μέρος συνάχτηκαν ως τρεις χιλιάδες, του Σουλιού το μέρος κ' όλα τα χωριά εκείνα, και οι Τούρκοι του Αλήπασσα, κεφαλές 'σ αυτείνο το μέρος οι Έλληνες Νοτημπότσαρης, Φωτομάρας, Μαρκομπότσαρης, Δράκος, Βέικος, Τζαβελαιίγοι κ' άλλοι αξιωματικοί, των Τούρκων Αγοβάσιαρης, ο Σουλεϊμάνη Μέτος, του Μούρτο Τζάλιου το παιδί κ' άλλοι αξιωματικοί Τούρκοι. Έλληνες από το δώθε μέρος Γραμμενίτσας Τζερακλής, Καραϊσκάκης, Κουτελιδαίγοι κ' άλλοι αξιωματικοί. Όλοι αυτείνοι πιάσαν το Μαράτι αντίκρυα από την Άρτα, είναι ως ένα κάρτο μακρούα, είναι περιβόλια κ' ολίγα σπίτια κ' ένα τζαμί πολλά δυνατό. Στάθησαν εις Μαράτι αυτείνοι όλοι. Από το δώθε μέρος εμείς συναχτήκαμεν όλοι ως χίλιοι άνθρωποι, πήγαμεν δια νυχτός εις τον Άγιον Ηλία πανουκέφαλα της Άρτας, εις το Βουνό ονομαζόμενον, από κάτω, τίρα ντουφεκιά, το λένε εις τις Πόρτες και παρακάτου η Φανερωμένη το μοναστήρι ως ένα κάρτο. Αυτές τις θέσες από την Άρτα τις βαστούσαν οι Τούρκοι οι καλύτεροι, ο Σμαήλπασσα

Πλιάσας κι' άλλοι αξιωματικοί Τούρκοι. Το όλο των Τούρκων οπού ήταν 'στην Άρτα (όλοι πασσάδες κι' άλλοι αξιωματικοί) ως δώδεκα χιλιάδες. Κεφαλές δικές μας, των Ελλήνων όσοι πήγαμεν εις Αγηλιά ο Γώγος, ο Βαρνακιώτης, ο Ίσκος, ο Τσόγκας και οι Γριβαίγοι (ήρθαν ύστερα, ότι τρώγονταν αναμεταξύ τους) ο Βαλτηνός, ο Κατζικογιάννης), ο Βλαχόπουλος κι' άλλοι αξιωματικοί. Και πήγαμεν το ίδιο έτος, της 15 Νοεβρίου. Την ίδια 'μέρα οι Τούρκοι πεζούρα και καβαλλαρία πήγαν, ένα μεγάλο μέρος, αναντίον των δικώνε μας εις Μαράτι και πολέμησαν οι Τούρκοι γενναίως τους δικούς μας και σκότωσαν καμπόσους και πληγώσανε, και τους ρίξαν εις φυγή τους δικούς μας. Και μέσα εις το τζαμί εκλείστη ο Καραϊσκάκης κι' ο Μάρκος και πολέμησαν γενναίως τους Τούρκους, και γύρισαν και οι νικημένοι οι εδικοί μας κι' όλοι συνφώνως με του τζαμιού κάμαν έναν μεγάλον σκοτωμόν των Τούρκων και τους βάλαν εις την Άρτα.

Της 16 ήρθαν από το Μαράτι εις τον Αγηλιάν, οπού 'μαστε εμείς, ήρθε ο Φωτομάρας, ο Καραϊσκάκης, ο Άγος κι' άλλοι Τούρκοι δικοί μας και κάμαν συνφώνως σκέδιον μ' εμάς να διορίσουνε από το Μαράτι τρακόσους να πιάσουνε τους Μύλους της Άρτας, οπού 'ναι απόξω από την Άρτα, εις την άκρη την χώρα, και το ονομαζόμενον Μουχούστι, οπού 'ναι πλησίον εις τους Μύλους. Κι' από το μέρος το δικό μας διορίσαν εκατό να πιάσουνε τους Αγιαποστόλους και το μοναστήρι Οδηγήτρα 'στην άκρη την χώρα και ήταν Τούρκοι μέσα να τους πολεμήσουνε οι εκατό και να πιάσουν την θέση να μείνουν μέσα ως δευτέρα διαταγή των ανωτέρων. Το ίδιο να κάμουν και οι τρακόσοι, να σταθούν εις τις διορισμένες θέσες. Εις τους τρακόσους διορίστηκαν κεφαλές ο Μάρκος, ο Καραϊσκάκης, ο Βέικος, ο Δράκος, ο Κουτελίδας, ο Τζερακλής, του Μούρτο Τζάλιου το παιδί κι' άλλοι αξιωματικοί Τούρκοι κ' Έλληνες. Δια τους εκατό διορίστηκαν κεφαλές ο Νάση Φωτομάρας κ' εγώ, με διόρισε ο Γώγος. Κινήθηκαν οι τρακόσοι δια τις θέσες τους και εμείς οι εκατό δια την δικήν μας θέσιν. 'Στους τρακόσους ερρίχτηκαν πεζούρα και καβαλλαρία πλήθος, 'σ εμάς ως οχτακόσοι πεζούρα, ότ' ήταν βουνό και η καβαλλαρία δεν δούλευε. Λέγω εις τους αναγνώστες μου, μά την πατρίδα, οι τρακόσοι αυτείνοι δεν ήταν άνθρωποι, ήταν αίτοί 'σ τα ποδάρια και λιοντάρια εις την καρδιά. Ένα ντουφέκι ρίξαν εις τους Τούρκους και βγάλανε τα σπαθιά, και τους αφάνισαν και τους

έμπασαν μέσα εις την χώρα και εις το σαράγι και γύρα εις τις δυνατές τους θέσες κ' εκεί τους άφησαν, και πιάσαν τα διορισμένα τους πόστα οι τρακόσοι. Ήτον ίδιον καιρόν μας ριχτήκανε κ' εμάς των εκατό οι Τούρκοι εις τους Αγιαποστόλους, ότι δεν μπορούσαμεν να κινηθούμεν, ότι την κούλια της Μητρόπολης, του περιβολιού, κι' όλα τα τριγύρα τείχη και την Οδηγήτρα τα βαστούσαν Τούρκοι και μας χτυπούσαν ήταν πολλά πλησίον μας. Ριχτήκανε απάνου μας οι οχτακόσοι. Αν ήμαστε οι εκατό κιοτήδες κι' ανάξιοι, οι τρακόσοι μας φιλοτίμησαν, η γενναιότητα οπού 'δειξαν εκείνοι, και μας κάμαν κ' εμάς πολεμιστάς. Καθώς έρχονταν απάνου μας οι οχτακόσοι, ρίξαμεν το πρώτο ντουφέκι, βαρέθη ο... κι' άλλοι καμμιά εικοσιαριά και μ' εκείνον τον σκοτωμόν τους πήραμε ομπρός αυτούς και 'στον ίδιον καιρό κι' ορμή πετάξαμεν κ' εκείνους τους Τούρκους από την Οδηγήτρα και μ' αυτείνη την ορμή είναι μία μεγάλη εκκλησία ονομαζόμενη Παρηγορίτσα κ' έχει απάνου ως μπεντένια του κάστρου, τα 'φκείασε ο Πασόμπεγης Γιαννιώτης και είχε και κανονάκια απάνου, και ήταν Τούρκοι μέσα και γύρα την Παρηγορίτζα ως το Σαράγι – μ' αυτείνη την ορμή τους βγάλαμεν κι' από την Παρηγορίτζα και πιάσαμεν αυτείνη την θέσιν και γύρα όλον τον μαχαλά του Βουνού. Και οι τρακόσοι τους βγάλαν τους Τούρκους από το Σαράι και βάλαν φωτιά και πιάσαν ολόγυρα εκείνο το μέρος και μισό παζάρι, ονομαζόμενον Γύφτικα. Νύχτωσε, παραγγείλαμεν εμείς και οι τρακόσοι εις τους ανωτέρους μας για τις θέσες οπού πιάσαμεν και προχωρέσαμεν. Τότε αυτείνοι μας στείλανε ολουνών, «την θέση του να φυλάξη ο καθείς οπού σας διορίσαμεν κι' όσες πιάσετε του κεφαλιού σας να τις αφήσετε». Εμείς δεν ακούσαμεν αυτούς, θέλαμεν του κεφαλιού μας. Πήρα καμμιά πενηνταριά ανθρώπους εγώ οπού 'ξερα τα σουκάκια, οπού κατοικούσα τόσα χρόνια εκεί, και κατεβήκαμεν μέσα εις το παζάρι 'στον Άγιον Δημήτρη και μπήκαμεν μέσα εις τα κονάκια των Τούρκων, πήραμε τ' άλογά τους, άλλο βιον και πήγαμεν πίσου εις τα πόστα οπού πιάσαμεν του κεφαλιού μας κι' όχι εκείνα οπού μας διάταξαν οι μεγαλύτεροι. Τότε μας παραγγέλνουν οι ανώτεροι ότι: «Ακούτε και σύρτε εκεί οπού σας διατάξαμεν, ή γίνετε εσείς κεφαλές να οδηγάτε εμάς να σας ακούμεν ό,τι μας λέτε». Τότε αφήσαμεν όλες τις θέσες και πήγε ο καθείς όθεν διορίστηκε και κοιμηθήκαμεν.

Την αυγή πήγαμεν εις τους ανώτερους όλοι χολιασμένοι. Τότε μας λένε: «Διατί χολιάσατε, ότι σας είπαμεν να πάτε εις τα πόστα σας; Να σας ειπούμεν την αιτίαν: Εμείς είμαστε τόσες ημέρες νηστικοί και άγυπνοι, τώρα ηύραμε φαγί, κρασί, και θα φάτε καλά και θα πιήτε – καθώς το κάμετε– και θα μεθύσετε, κι' αποσταμένοι, έρχονταν οι Τούρκοι, σας βρίσκαν 'σ αυτείνη την κατάσταση, σας αφάνιζαν, και κοντά 'σ εσάς κιντυνεύαμεν κ' εμείς, ότι είμαστε ολόγυρα τρογυρισμένοι από τους Τούρκους». Της πόρτες και Φανερωμένη της βαστούσαν οι Τούρκοι. Τότε είπαμεν ότι έχουν δίκιον αυτείνοι κ' εμείς άδικον και θα παθαίναμεν ό,τι μας είπαν.

Την αυγή τους ρίχτη ο αθάνατος Γώγος των Τούρκων εις τις Πόρτες και μοναστήρι και σε όλα τα πόστα οπού βαστούσαν και τους αφάνισε και μπήκαν όλοι εις την πολιτεία και πήραμεν κ' εκείνες τις θέσες, και τους ριχτήκαμεν όλοι μαζί και τους πήραμεν την μισή χώρα και περισσότερη. Τους κλείσαμεν εις την Ντογάνα, Μαχαλέ και Κομπότη κι' όλο εκείνο το μέρος. Αυτείνοι βαστούσανε όλο το Τουρκοπάζαρον ως το Αγγλικόν κονσουλάτο κι' απάνου. Τ' άλλα πόστα τους τα κυργέψαμεν, όλα τα μέρη και τους αφανίσαμεν.

Όταν με φυλάκωσαν οι Τούρκοι εις το κάστρο της Άρτας, με κατάτρεχε κ' ένας προγεστός της Άρτας ονομαζόμενος Παπαδόπουλος κι' απ' αυτό με κιντύνεψαν οι Τούρκοι περισσότερο. Πήρα την άδεια από το Γώγο κι' αλλουνούς, ότι μπαίνοντας εις την Άρτα θα τον σκοτώσω αυτόν κι' όλη του την φαμελιά. Μπαίνοντας μέσα, σηκώθηκα και πήγα και τόπιασα το σπίτι του. Αυτός έφυγε και ήταν εις το κονσουλάτο. Του το παράγγειλαν φίλοι του απόξω, ότι θα τους σκοτώσω και αναμέρησε. Μέσα εις το κονσουλάτο ήταν πλήθος φαμελιές Αρτηνές κι' από τα Γιάννενα κι' άλλα μέρη και βιον αριθμητον. Πήγα πολεμώντας και κιντύνεψα και μπήκα εις το κονσουλάτο και εις την εκκλησίαν οπού 'ναι πλησίον της Αγιασωτήρος και είδα την δυστυχίαν τους και τους λυπήθηκα. Του είπα αυτεινού: «Ό,τι θέλησες εσύ να κάμης 'σ εμένα με την βοήθεια των Τούρκων, με γλύτωσε ο Θεός, σ' έχω τώρα εις το χέρι να σ' αφανίσω μ' όλη σου τη φαμελιάν. Δεν σου το κάνω». Πήρα την γυναίκα του πατριώτη μου, όπου θα την έπαιρνε ο πασσάς γυναίκα και την γλύτωσε ο μπέγης, πήρα κι' αυτόν, τον Παπαδόπουλο, μ' όλη του την φαμελιά, χωρίς να καταδεχτώ ούτε εγώ, ούτε όσους είχα μαζί

μου να πειράξουν ούτε μίαν τρίχα βιον. Πήρα τις δυο φαμελιές, του πατριώτη μου και Παπαδόπουλου, και του πατριώτη μου την έδωσα εις το χέρι του και του είπα: «Δεν σου χρωστώ άλλο τίποτας δια το ψωμί όπου'φαγα τόσα χρόνια εις το σπίτι σου». Κι έμεινε πολλά ευκαριστημένος ο Παπαδόπουλος δια την ζωήν τους. Εις το σπίτι του ήταν μία μεγάλη κρυψώνα κ' είχανε αυτείνιοι το βιον τους μέσα κί' όλος ο μαχαλάς. Εγώ την ήξερα, δεν τόκανα δια την τιμή μου να πάρω το βιον τους, ότι τους είχα φίλους τώρα κί' αναθρέφτηκα 'σ αυτόν τον τόπο και δεν μπορούσα να τους αδικήσω.

Αφού άφησα εγώ το σπίτι και πήγα εις του Θιοχαράκη, οπού 'ταν ένας πλούσιος, και ήτανε κί' ο Γώγος εις το σπίτι του μ' όλο τ' ασκέρι του κί' ολόγυρα 'σ εκείνον το μαχαλά πήγα κ' εγώ εις την Αγιά Σοφιά. Τότε μία δούλα, οπού 'χε μέσα εις το σπίτι ο Παπαδόπουλος, προδώνει την κρυψώνα του Βαλτηνού, Κατζικογιάννη και Γριβαίων και κάτι συγγενών του ίδιου Παπαδόπουλου και πήραν όλο το βιον. Βλέπει ο δυστυχής Παπαδόπουλος την κρυψώνα ανοιμένη, έλπιζε ότι την άνοιξα εγώ και πήρα το βιον του, και δι' αυτό τους χάρισα την ζωή τους. Ρωτάγει τους συγγενείς του, οπού είδε 'σ αυτούς τα ειδήματά του, ποιος την πρόδωσε την κρυψώνα και του είπαν η γριά δούλα του. Και ήρθε και μου το είπε γυμνός και δυστυχής αυτός και η φαμελιά του όλη κ' έπαιρνε συχώρεσιν από 'μένα, έλπιζε ότι του τόκαμα εγώ, και οι συγγενείς του είχαν το βιον του και χαίρονταν, κί' αυτείνιοι όλοι γυμνοί και κλαίγαν.

Όταν μπήκαμεν εις την Άρτα ήμαστε τέσσερες χιλιάδες. Ύστερα, δια να γυμνώσωμεν τους δυστυχείς Αρτηνούς, γενήκαμεν περίτου από δέκα. Γύμνωσαν το κονσουλάτο κ' εκκλησίαν της Αγιασωτήρος, οπού 'ταν γιομάτα βιον των Αρτηνών και Γιαννιώτων κί' αλλουνών από άλλα μέρη. Όταν μπήκαμεν με πόλεμον 'στην Άρτα, δεν σκοτωθήκαμεν τίποτας, μικρά πράγματα, δια το βιον του κονσουλάτου σκοτωθήκαμεν πλήθος, ότι το είχαν ολόγυρα πιασμένο οι Τούρκοι κί' όλο σε κρέας βαρούγαν. Εκεί χάθηκαν πολλοί και εις τα κρασιά. Και γυμνώσαμεν όλους τους καϊμένους και τους αφήσαμεν δυστυχείς. Μά την πατρίδα, δεν πήρα εγώ από αυτά μίαν τρίχα. Οι συντρόφοι μου άνοιξαν μίαν κρυψώνα και μόδωσαν εις το μερίδιόν μου, ως κεφαλή, δυο μερδικά. Τα ξετιμήσαμεν τα δυο μερδικά πεντακόσια γρόσια, κί' αυτά όποτε αρρώσταينا τ' άφίνα εις

την διαθήκη μου να τα δώσουνε 'σ εκκλησιές. Και χάθηκαν αυτείοι όλοι οπού τα 'χαν, οι καϊμένοι, από την ταλαιπωρίαν.

Τότε πήγα κι' άνοιξα εις το σπίτι μου τις κρυψιώνες και μέρασα ό,τι ολίγον μπαρούτι ήταν ακόμα μέσα κι' άλλα αναγκαία, και τα ντουφέκια, οπού 'χαμεν με τον Κοράκη, τα δώσαμεν, όσα είχαν μείνη. Και πήρα όλα μου τ' άρματα, οπού 'χα μέσα, και σκουτιά μου και τα 'βγαλα έξω 'σ ένα χωριόν της Μητρόπολης κατ' το Κομπότι από κάτου, το λένε Αγιά. Και πολεμούσαμεν εις την Άρτα νύχτα και ημέρα. Την βαστήσαμεν δεκάξι ημέρες. Και είχαμεν μείνη πολλά ολίγοι, ως τρεις χιλιάδες, ότι πήρε ο καθείς το βιον των Αρτηνών και πήγε εις τον τόπο του να το σώση.

Τον Ταϊρ Αμπάζη, έναν αγαπημένον του Αλήπασσα, γνωστικόν και πολλά άξιον Τούρκον Αρβανίτη, τον είχαν στελμένον οι Τούρκοι, το κόμμα του Αλήπασσα, εις το Μισολόγγι και Βραχώρι, σε όλα αυτά τα μέρη να ιδή τα τρέχοντα των Ρωμαίγων, αν δουλεύουν δια τον αφέντη τους τον Αλήπασσα, όπως έλεγαν. Πηγαίνοντας εκεί, ηύρε τις Τούρκισσες βαφτισμένες, τους ντόπιους Τούρκους σκοτωμένους, τα τζαμιά τους γκρεμισμένα και κατακοπρισμένα. Τότε αυτός πικράθη πολύ και, Τούρκος θρήσκος δεν τον βάστηξαν κι' αυτείοι, οι προκομμένοι, στανικώς εκεί, τον στείλαν και ήρθε εις την Άρτα, και λέγει των Τούρκων όλα αυτά κι' ότι χάθη η Τουρκιά και να λάβουν μέτρα. Δια έναν παλιόγερον, είπαν, (δια τον Αλήπασσα) να μην χαθή η Τουρκιά και η πίστη τους. Τότε άρχισαν να λαβαίνουν διαφορετικά μέτρα και δολερά δια 'μάς, με τρόπον να μας φάνε όλους. Κ' εκεί, εις την Άρτα, ήταν όλες οι κεφαλές των Ελλήνων, εκείνοι οπού άξιζαν, κι' όταν τους σκότωναν, τελείωνε η υπόθεση, χανόμαστε.

Αγροικήθηκαν μυστικώς και με τους Τούρκους της Άρτας όλους, οπού τους πολεμούσαν ως τώρα, πώς να γένη αυτό με τρόπον να 'πιτύχουν τον σκοπόν τους χωρίς να μαθευτή, να το σκεδιάσουνε καλά. Τους είπε κι' ο Ελμάζ Μέτζος και οι άλλοι για τους πνιμένους εις το Κομπότι. Απ' ούλα αυτά αυτείοι γύρευαν πώς να βγάλουν το δανεικό, να μας πλύνουν όλους. Πρωτύτερα είχαμεν στενεμένο το κάστρο και όλους τους Τούρκους εις τα πόστα τους και θα τους παίρναμεν. Αφού ήρθε ο Ταϊρης και τους είπε αυτά, κι' ο Ελμάζης και οι άλλοι τους ανάφεραν τους πνιμένους, τότε είπαν των Τούρκων της Άρτας να βαστήξουνε, να μην παραδοθούν.

Αφού τους είπαν των βασιλικών Τούρκων να βαστήξουν εις την Άρτα, τότε οι δικοί μας Τούρκοι Αρβανίτες στείλαν επίτηδες άνθρωπον Τούρκο από τους ίδιους εις τα Γιάννενα, εις τον Ομέρπασσα Βεργιόνη και του ζηγιέται όλα τα τρέχοντα και του λέει να μιλήση ο Ομέρπασσας του Χουρσίτ πασσά, να τους συχωρέση, κί αυτείοι υπόσκονται να παραδώσουνε και τον Αλήπασσα και να γένη κί αυτό, να σκοτώσουνε κ' εμάς. Το 'δωσαν σκέδιον του ανθρώπου οπού στείλαν, ότι πρέπει να σκοτωθούν όλοι οι καπεταναίοι Έλληνες και να στείλουν κί άλλους Τούρκους από τα Γιάννενα και να τους στείλουν από δυο μεριές, από την Λάμαρη και Πλάκα, να πιάσουνε τις θέσες αυτές, και θα μεράσουνε τους καπεταναίους οι Έλληνες δι' αυτά τα μέρη, και εδώ θα μείνουν λίγοι και εκεί θα πάνε πολλοί, και θα πάνε και Τούρκοι μαζί τους (από τους δικούς μας, του Αλήπασσα). Και με τρόπον να τους βαρέσουνε, το ίδιον κ' εμάς εις Άρτα. Πήγε ο άνθρωπος, μίλησε του Ομέρπασσα και αυτός του Χουρσίτ πασιά κ' έβαλαν το σκέδιόν τους 'σ ενεργειαν. Και χάρηκε κί ο Βεργιόνης κί ο Χουρσίτ πασσάς και τους συχώρεσαν και τους παράγγειλαν να 'νεργήσουνε ό,τι υπόσκονται.

Κινήθηκαν τ' ασκέρια από τα Γιάννενα, κατά το σκέδιόν τους, από δυο μέρη. Τότε κατά τη Λάμαρη βρέθη εύλογον και διορίστη ο Μάρκος και καμπόσοι Έλληνες αξιωματικοί και Τούρκοι, κατά την Πλάκα να πάγη ο Γώγος, Ο Τζόγκας κί άλλοι. Αφού θα πάγαινε ο Γώγος, πήρε τους μισούς ανθρώπους του, 'στους άλλους μισούς άφησε το παιδί του κεφαλή κ' εμένα, εις τους ανθρώπους οπού μέναν πίσου, ότι εμείς είχαμεν τα πόστα οπού φυλάγαμεν εις το Οβριοπάζαρον και σε όλο εκείνο το μέρος ως πλησίον του κάστρου, και πολεμούσαμεν νύχτα και ημέρα. Σαν αποφασίστη ο Γώγος να πάγη, πήρε το παιδί του κ' εμένα και μας παρουσίασε εις τους αγάδες, τους δικούς μας, οπού κάθονταν εις την Οδηγήτρα. Τους είπε: «Καθώς συνφωνήσαμεν, εγώ πάγω κί αφίνω εις τους ανθρώπους μου, οπού μένουν εις τα πόστα, αφίνω κεφαλές τα δυο παιδιά και να τους δίνετε φυσέκια κί ό,τι άλλο τους χρειάζεται, κ' εγώ πάγω με την ευκή του Θεού και την δική σας. Και θα τους γανώσω το μύτο εκείνων των γουρνομύτων», λέγει δια τους Τούρκους, σα να μην ήταν Τούρκοι αυτείοι οπού τους το 'λεγε. Πικραμένα του αποκρίθη ο Ελμάζη Μέτζος, ότ' ήταν ένα σκυλί, και

γενναίος και προκομμένος. Αυτόν τον είχε ο Αλήπασσας εις την Κωσταντινόπολη αντιπρόσωπόν του. Του λέγει του Γώγου: «Σύρε, ωρέ Γώγο και ξέρομεν όπου δεν αφήνεις κουσούρι εις τους Τούρκους, κί' ας έρχονται τα δυο παιδιά και τους δίνομεν ό,τι θα τους χρειαστή». Οτι αυτείνιοι είχαν όλα τ' αναγκαία του πολέμου και μας δίναν ολουνών.

Αφού φύγαν οι καπεταναίγοι ο καθείς δια το πόστο οπού διορίστη, ο Γώγος και οι άλλοι, οι μέσα Τούρκοι κί' αυτείνιοι, οι φίλοι μας, όλο κρυφοαγροικιώνταν. Πρώτα πάγαιναν εις την ομιλίαν τους κί' από 'μάς, ύστερα δεν ζύγωναν κανέναν, όλο πρόφασες γύρευαν. Μίαν ημέραν μας στένεψαν οι Τούρκοι εις τα πόστα μας και είχαμεν πόλεμον ακατάπαντα 'μέρα και νύχτα. Σώσαμεν τον τζεμπιχανέ. Πάγω γυρεύω, δεν μου δίνουν, πήγα εις τον Καραϊσκάκη και μόδωσε. Του είπα ότι οι αγάδες δεν μόδωσαν και με τήραξαν άγρια. Μου είπε κί' αυτός: «Νάχουμε το νου μας, ότι κάτι τρέχει, μου το είπε ένας φίλος μου Αρβανίτης», λέγει ο Καραϊσκάκις. Ο πόλεμος ακολουθούσε, τα πολεμοφόδια σώθηκαν. Πήγα εις αυτούς, τους το είπα πάλε. Μου είπαν: «Σαν δεν έχετε πολεμοφόδια, μην πολεμάτε». Το είπα αυτό του Καραϊσκάκη και μου απάντησε ότι ο φίλος του του είπε, ότι θα μας χτυπήσουνε και θα χτυπήσουνε κ' εκείνους οπού πήγαν εις τ' άλλα πόστα, το Γώγο και τους άλλους, και τους στείλαν επίτηδες άνθρωπο να 'χουν το νου τους, να μην τους βαρέσουνε μ' απιστιά. Και μου είπε με τρόπον να τραβήσω τους ανθρώπους από τα πόστα κατ' του Βουνού τα σπίτια, οπού 'ναι γερός ο τόπος δια πόλεμον. Οδήγησα τους ανθρώπους εκεί. Την νύχτα ακώ την τρουμπέτα του Καραϊσκάκη, ανταμωθήκαμεν, μιλήσαμεν, είδαμεν ότι θα μας χτυπούγαν. Αναψε ο πόλεμος από παντού. Τραβηχτήκαμεν εις την άκρη, πήρα την φαμελιά του Θιοχαράκη να την βγάλω έξω. Ρίχτηκαν οι Τούρκοι. Ανακατωθήκαμεν, βήκαμεν πολεμώντας έξω. Έμεινε ένα παληκάρι γενναίον μέσα 'σ ένα πόστο δεν μπόρεσα να τον βγάλω, με δεκαπέντε ανθρώπους, Γιάννη Σπαθή, τον έλεγαν, κί' όντως ντιμισκί σπαθί πολυτίμητο ήταν. Πολέμησε κλεισμένος όλη την ημέρα. Εμείς φύγαμεν, και το βράδυ με τα σπαθιά εις το χέρι σώθηκαν όλοι, χωρίς να βλαφτή κανένας. Και φύγαμεν όλοι κατ' το Πέτα και Κομπότι. Εγώ πήρα μίαν γριά αδελφή του Θιοχαράκη εις το νόμο, ότ' ήταν αδύνατη και σακάτισσα,

και την πήγα εις το Κομπότι, καθώς και όλη την φαμελιάν αυτείνη, ότι μου την παράδωσε ο ανώτερός μου Γώγος και μου είπε να τους σώσω, αν ακολουθήση τίποτας, και τους έβγαλα μ' ό,τι φορούσαν.

Αφού φύγαμεν,^[9] οι Τούρκοι οι δικοί μας όλοι Άγος, Ταχίρ Αμπάζης, Ελμάζης και οι άλλοι πήγαν εις τα Πέντε Πηγάδια, τους πρόσμενε ο Ομέρ πασσάς, και του είπαν τα τρέχοντα και τους πήγε εις τον Χουρσίτ πασσά και προσκύνησαν κι' από 'κεί αγροικήθηκαν μ' εκείνους εις το κάστρο των Γιαννίνων, οπού 'ταν με τον Αλήπασσα. Τους είπανε τα δικά μας τα τρέχοντα κι' ότι θα χαθή η Τουρκιά, τους σκοτώσαμεν δια το Ρωμαίικο και τους βαφτίσαμεν. Τότε γύρισαν όλους αυτούς και κολάκεψαν τον Αλήπασσα όλοι αυτείνοι και του είπαν ότι μίλησαν με τον Χουρσίτ πασσά και έστειλε εις τον Σουλτάνο να τον συχωρέση να βγη να κάμη φέτι τους ραγιαδες, οπού σήκωσαν κεφάλι. Χάρηκε 'σ αυτό ο τύραγνος και δεν έβαινε φωτιά να καγή, ν' αθανατίση τ' όνομά του και να τους αναποδογυρίση όλους. Όμως ήθελε πίσου να γένη τύραγνος. Τον γέλασαν ότι του 'ρθε η συχώρεση. Τον έβγαλαν εις το νησί, από πέρα την λίμνη, και τόκοψαν το κεφάλι του σαν του γουμαριού και το 'στειλαν του αλλουνού τύραγνου Σουλτάνου να το φκειάση πατσά να το φάγη. Τον σκότωσαν και του σύναξαν κι' όλα του τα πλούτη και πήραν και την γυναίκα του κυρά Βασιλική και τον τύραγνον Θανάση Βάγια κι' άλλους ζυγωμένους του και τους πήγαν κ' εκείνους εις την Κωσταντινόπολη.^[10]

Φεύγοντας από την Άρτα, η Τουρκιά, πεζούρα και καβαλλαρία, μας πήρε κοντά και σκλάβωνε ανθρώπους και σκότωνε. Τότε πήγα εις την Αγιά, οπού 'χα τα ειδήματά μου στείλη, κ' εκεί ήύρα τους δυστυχείς Αρτηνούς οπού έρχονταν ξυπόλυτοι και γυμνοί και νηστικοί. Και μόπεσαν όλοι εις τον λαιμό μου να τους σώσω. Ήταν όλοι οι σημαντικοί της Άρτας εκεί και γυναικόπαιδα πλήθος περιότου από πεντακόσες φαμελιές. Τους πήρα είχα και καμμίαν τριανταριά ανθρώπους μαζί μου δικούς μου και τους πήγα από γάλια και τους έβγαλα 'σ ένα μέρος οπού 'ταν νερό, εις την άκρη εις το Μακρυνόρο. Και τους συνάξαμεν ξύλα και τους περιποηθήκαμεν. Τα μεσάνυχτα έρχονται κάτι Βαλτηνοί κι' άλλοι και ρίχνουν ντουφέκια, κ'

⁹ Εις τα τέλη του Νοεμβρίου, τα 1821, φύγαμεν από την Άρτα.

¹⁰ Εις τα 1822 Γεναρίου 24 τον σκότωσαν τον τύραγνον Αλήπασσα σαν βόιδι, ότι οι τύραγνοι φοβώνται να πεθάνουν σαν παληκάρια. Σ' αυτείνη την ηλικίαν οπούταν ήθελε ακόμα να ζήση να τυραγνάγη.

ελπίζαμεν ότ' είναι Τούρκοι, κί άλλοι πέσαν εις το ρέμα, κί άλλοι πήραν τα βουνά κί άλλοι μπαγίλντισαν, οπού 'ταν αμαθείς από τα τοιούτα. Τότε ντουφεκιστήκαμεν κ' εμείς μ' αυτούς και τους γνωρίσαμεν. Και ήρθαν να τους πάρουν και τα πουκάμισα, ότι άλλο τίποτας δεν τους αφήσαμεν, μόνον ό,τι φορούσαν. Μαλλώσαμεν μ' αυτούς και τσακίστηκαν κ' έφυγαν. Και συνάξαμεν τους ανθρώπους και τους στεγνώσαμεν εις τις φωτιές, οπού 'ταν χειμώνας, και την αυγή τους πήρα και τους πέρασα από το Μακρυνόρον. Και εκεί μέσα, εις το Μακρυνόρον, έβλεπες άλλον πεσμένον, άλλον μπαϊλντισμένον από την πείνα και ξυπολυσιά κί αμάθεια, δεν ήξεραν οι δυστυχείς να βγούνε πολλοί έξω από τα σπίτια τους, κ' εκεί ήταν ντιπ καμπόσοι ξυπόλυτοι, με μπαλώματα τύλιγαν τα ποδάρια τους τα 'κοβαν από τα φορέματά τους. Μία γυναίκα είχε τέσσερα παιδιά κί ανήλικα, το τρανύτερον ήταν εφτά χρονών, και πέταξε τα δυο και τα λυπήθηκα. Και τα 'δεσα και τα πήρα εις το νόμο μου και τα 'σωσα. Και για να σώσω αυτά απόστασα. Τράβησα ομπρός, κί ακολουθούσαν μαζί μας όσοι μπορούσαν να περπατήσουν. Κ' έτρεχα να βγω από το Μακρυνόρον, και εις την άκρη είναι κάμπος κ' ένα γιβάρι, και να μαζώξω ξύλα με τους ανθρώπους μου να κάμωμεν φωτιές και να στείλω και 'σ ένα χωριόν οπού 'ταν πλησίον να πάρωμεν νερό και ψωμί ν' αγοράσω δια τους ανθρώπους. Το χωριόν το λένε Βλύχα. Αφού τραβήσαμεν ομπρός κί ακολουθούσα αυτά, μείναν κάμποσες φαμελιές οπίσου και μία γυναίκα από τις Βραναίισες, δυχατέρα του Κομπότη, την πιάσαν αυτή μ' όλους οι καλοί πατριώτες και τους γύμνωσαν. Κί αυτείνη η Βράναινα είχε ένα δαχτυλίδι εις το χέρι της και δεν έβγαινε, και γύρευαν να της κόψουν το δάχτυλον του χεριού της να το πάρουν. Κ' εκεί οπού την παίδευαν, της μπήκε ένα ξύλο εις το ποδάρι της και δεν το 'νοιωσε κοτζάμ παλούκι. Τους περικόλεσε πολύ να τζακίσουνε την βέργα του δαχτυλιδιού να πάρουν το δαχτυλίδι τζακισμένο και τρόμαξαν να συγκατανέψουν, και το τζάκισαν και γλύτωσε το χέρι της. Ήρθε εκεί οπού ήμαστε κουτζαίνοντας και διηγήθηκε αυτά. Πήγαμεν οπίσου, δεν μπορέσαμεν να 'βρωμεν κανέναν μέσα τον λόγγο, τρύπωσαν. Της έβγαλα το παλούκι από το ποδάρι της και το ζεμάτισα με ξύγι. Όμως γίνη τούμπανο, θύμωσε. Και είχα ένα ζών, οπού 'χα τα σκουτιά μου, και την έβαλα απάνου να μην μείνη εις το δρόμο. Κί

από τότε βλέποντας αυτείνη την αρετή, σιχάθηκα το Ρωμαϊκόν, ότ' είμαστε ανθρωποφάγοι. Αυτείνοι οι φίλοι οπού γυμνώσανε την γυναίκα και τους άλλους, καθώς μας είπανε, οπού τους γνώρισαν εκεί, ήταν οι Γριβαίοι. Εγώ δεν τους είδα να ειπώ ούτε υπέρ, ούτε κατά. Καθόμαστε ολη νύχτα και τους φυλάγαμεν όσο να ξημερώση με τα ντουφέκια εις το χέρι, να μη φάνε οι ανθρωπινοί λύκοι τ' αδύνατα πλάσματα.

Από 'κεί τους πήγα εις το Σπαρτοβούνι, και πέρναγαν οι καϊμένοι οι Καραγκούνηδες με τα πράτα τους, κι' αγόρασα πεντέξι σφαχτά και μας δώσαν κι' αυτείνοι άλλα τόσα κι' αλεύρι και τους πορέψαμεν. Κι' από 'κεί, πήγαν άλλοι δια Βραχώρι και Μισολόγγι, και οι περισσότεροι τους πήγα εις την Κατούνα, και γιόμωσαν τα σκουτιά τους και οι γούνες τους ψείρες και μάζωνα διάργυρον και τόλυωνα και τους άλειβα να ψοφήσουνε οι ψείρες και οι κονίδες. Στάθηκα καμμιάν εικοσιαριά ημέρες εκεί. Μου παράγγειλε ο Γώγος να πάγω πίσου εις τ' ορδί. Αυτείνοι δεν μ' άφιναν. Το 'στειλα τους ανθρώπους όσο να πάγω κ' εγώ. Σε δεκαπέντε ημέρες πέθαναν εκεί όλοι οι σημαντικοί, Βραναίγοι, ο καϊμένος ο αγαθός πατριώτης Κοράκης κι' ο Παπαδόπουλος, οπού γύρευα να σκοτώσω, κι' άλλοι σημαντικοί. Συνάχτηκαν απ' ολούθε οι Αρτηνοί και γύρευαν να με βάλουν κεφαλή τους, να τους πάρω να πάμεν εις τ' ορδί. Αφού γυμνώθηκαν δια την λευτερίαν, ο πατριωτισμός δεν τους άφινε. Εγώ δεν ήθελα, αυτείνοι όλοι με βιάζαν. Έγραψα αυτό του Γώγου, να μην πειραχτή, ότ' ήταν καπετάνος του τόπου. Μ' αποκρίθη ότι έχει μεγάλη ευκαρίστησιν και με θεωρεί ως παιδί του. Κι' όντως, ο Θεός μακαρίση την ψυχή του, ως παιδί του μ' αγαπούσε και με γύμναζε. Ήταν τίμιος άνθρωπος και γενναίος πατριώτης κι' αγαθός. Αρρώστησε σε κάμποσον καιρόν κι' από την πίκρα του απέθανε. Η πατρίς χάριτες χρωστάγει εις αυτόν τον γενναίον άντρα. Αφού οι Αρτηνοί με βιάζαν να τους συνάξω να πάμεν έξω 'στο ορδί, ντουφέκια κι' άλλα αναγκαία δεν είχαν, τους γύμνωσαν πρώτα οι Τούρκοι, οπού τους σύναξαν τ' άρματά τους, και ύστερα κ' εμείς οι λευτερωταί όλο τους τον βίον. Σηκώθηκα να πάγω εις Μισολόγγι και Βραχώρι, οπού 'ταν πολλοί πατριώτες, να κάμωμεν τίποτας, να μιλήσωμεν όλοι μαζί. Πήγα εις Μισολόγγι πούντιασα εις τον δρόμον κι' από το κιντέρι μου αρρώστησα και πήγα να πεθάνω. Είχα πέντε γιατρούς. Άνοιξε η μύτη

μου και δεν στανιάριζε, το αίμα πήγαινε λεγένια και μόβαιναν φτήλια μέσα. Κ' έκαμα άρρωστος εις τον κίντυνον ως το Μάρτη. Πιάστηκαν τα ποδάρια μου, δεν έβλεπα κι' από τα μάτια. Και οι καϊμένοι οι Αρτηνοί διακόνευαν, και πλέρωναν άνθρωπον κ' έρχονταν τόσες ημέρες δρόμον να ιδούνε τι κάνω. Τόση ευγένειαν είχαν 'σ εμένα.

Αφού ήμουν αδύνατος πολύ και δεν μπορούσα να κινηθώ ούτε από τα ποδάρια, ούτε από τα μάτια, ήρθε ο αδελφός μου και με πήρε εις το Σάλωνα, 'σ ένα χωριόν ονομαζόμενον Σερνικάκι, ήταν παντρεμένος, κ' εκεί αλλάζοντας τον αγέρα, ανάλαβα από αυτό και περιποίησιν συγγενική.

[Κεφάλαιον τέταρτον]

Τα 1822, τον Φλεβάρη μήνα, οι Ρουμελιώτες βιάζαν τους Πελοποννήσιους να βγούνε εις την Ρούμελη να συναγωνιστούν μαζί, ότ' ήταν πολλοί οι Τούρκοι και ήρθε και ο Δράμαλης εις το Ζιτούνι με μεγάλη δύναμη. Τότε διατάττει η Διοίκηση τον Νικήτα Σταματελόπουλον μ' ένα σώμα να βγη εις την Ρούμελη οπού 'ναι ανάγκη. Ο Υψηλάντης ήταν μέλοστης Κυβερνήσεως, αφού είδε τα αιστήματά τους ολουνών αυτεινών οπού κυβερνούσαν, κι' ως άνθρωπος με συνείδησιν^[11] – έβλεπε τους συντρόφους του γιομάτους κακία και πάθη και ιδιοτέλειαν και αναντίον της αρετής, ό,τι άνθρωπος κι' αν έρχονταν να υπερετήση την πατρίδα του, πολιτικός, στρατιωτικός, θρησκευτικός, αυτεινοί τον πολεμούσαν δια το έτσι θέλω – αποφάσισε λοιπόν δι' αυτά όλα να παρατηθή ο Υψηλάντης από την Κυβέρνησιν και μαζί με τον Νικήτα να πάνε εις την Ρούμελη, να σμίξουν και τον Δυσσέα, να κουβεντιάσουνε και μ' άλλους αρχηγούς της Ρούμελης, ν' αγωνιστούν συνφώνως δια την πατρίδα, να μην κιντυνέψη και χαθή αδικως. 'Στους συντρόφους του η απαραίτηση του Υψηλάντη και να πάγη εις το στρατόπεδον δεν τους άρεσε, να μην τύχη και δοξαστή αυτός και μαρτυρήση και τους καλούς τους σκοπούς οπού 'χαν δια την πατρίδα και κατεξοχή δια το

¹¹ Επαθε δια την λευτερίαν και θυσιάστη αυτό το σπίτι όλως δι' όλου.

στρατιωτικόν. Δια όλα αυτά, να μην 'πιτύχη ο Υψηλάντης, λένε του Νικήτα και τον βάνουν σε σύλογα. «Τώρα οπού θα βγης έξω με το σώμα σου να μην πάρεις και τον Υψηλάντη μαζί σου, ότι θα ειπούνε οι άνθρωποι εις την Ρούμελη ότι ο Υψηλάντης είναι αρχηγός κ' εσύ εις την οδηγίαν αυτεινού και χάνεις την υπόληψή σου». Ο Νικήτας αγαθός πατριώτης, δεν τους άκουσε, ενώθη με τον Υψηλάντη κ' εβήκαν μαζί εις την Ρούμελη. Σαν δεν 'πέτυχαν τον σκοπόν τους οι καλοί πατριώτες να τους διαιρέσουνε, γράφουν ένα γράμμα του Δυσσέα και του λένε: «Ο Νικήτας κ' ο Υψηλάντης ενώθηκαν οι δυο κ' έχουν ένα σώμα κ' έρχονται αναντίο σου να σε βαρέσουνε, να μείνουν αυτεινοί εις το ποδάρι σου». Αφού πήγαν εις Ρούμελη, έγγραψε ο Δυσσέας τους έβαλαν 'σ ένα χωριόν μακρυνά από αυτόν. 'Υστερα τους παράγγειλε να πάνε προς αντάμωσίν του μ' ολίγους ανθρώπους. Αφού ανταμώθηκαν οι τρεις, τους λέγει: «Εσένα, Υψηλάντη, δεν σε γνωρίζω, το Νικήτα τον έχω ακουστά, δεν είχαμεν γνωριμιά. Καθώς μου γράφουν οι φίλοι, αν είστε τοιούτοι, φευγάτε να μην σκοτωθούμεν αναμεταξύ μας αδικως, αν είστε φίλοι μου και φίλοι της πατρίδος, ελάτε να φιληθούμεν και να γενούμεν αδέλφια, ν' αγωνιστούμεν δια την πατρίδα μας, ότι κιντυνεύει». Εβγαλε ο Δυσσέας το γράμμα και τους έδειξε, οπού το 'γραφαν αναντίον τους. Έβγαλε κ' ο Νικήτας το δικόν του, είπε κ' ο Υψηλάντης τον πατριωτισμόν τους, των κυβερνήτων μας. Πιάστηκαν και οι τρεις και φιλήθηκαν κ' ορκίστηκαν να είναι αχώριστοι δια το καλό και στερέεωσιν της πατρίδος, ν' αγωνιστούνε δι' αυτεινή και να ενωθούν και με τους άλλους. Και τους παράγγειλαν ολουνών των αρχηγών ν' ανταμωθούν 'σ ένα μέρος να μιλήσουνε και να ενωθούνε και να κινηθούν αναντίον των Τούρκων.

Επήγαν όλοι κ' ανταμώθηκαν, όλοι οι αρχηγοί της ανατολικής Ελλάδος, ανταμώθηκαν εις τουρκοχώρι, γνωρίστηκαν με τον Υψηλάντη και Νικήτα και μιλήσανε να κινηθούν δια την πατρίδα. Μετρήθηκαν πόσα στρατέματα μπορεί να 'χουν όλοι, και μετρήθηκαν το όλο και ήταν ως εφτά χιλιάδες. Κι' αποφάσισαν να ετοιμαστούν να κινηθούν δια την Αγιαμαρίνα και Στυλίδα και Πατρατζίκι. Κι' ο Αργειοπάγος να τους ετοιμάση τα καράβια και τ' αναγκαία του πολέμου.

Αφού ανάλαβα κ' εγώ, οπού ήμουν αστενης, μου παράγγειλε ο

Γώγος επίτηδες να πάγω εκεί. Αυτό μαθαίνοντας οι πατριώτες, με παρακίνησαν να μην πάγω εκεί, να μείνω εδώ όπου 'ναι η πατρίδα μου, κ' ένας αγώνας είναι κ' εκεί κ' εδώ. Τότε του παράγγειλα του Γώγου, ότι είμαι ασθενής και δεν πάγω.^[12] Αφού έμεινα 'στην ανατολική Ελλάδα, γράφτηκα ότι θέλω δουλέψω την πατρίδα μου με πίστη κ' αμιστί. Οι άλλοι όλοι, οι αρχηγοί και στρατιώτες, πλερώνονταν από τους κατοίκους. Θέλησαν και τέσσερα χωριά του Σαλώνου Σερνικάκι, Κούσκι, Αγιώργης, Σεργούνι να με βάλουν κεφαλή τους, να τους συνάζω να πηγαίνωμεν εις τα δεινά κ' αγώνες της πατρίδος, το φτόνησαν οι άλλοι οι αρχηγοί αυτό, να μην τους λιγοστέψω τον ραγιά τους. Όμως τα χωριά επίμεναν και τα τέσσερα συνφώνως, και τα σύναζα και πηγαίναμεν όθεν ήταν αγώνας και πηγαίνανε και οι άλλοι. Έγινε το σκέδιον να κινηθούν αναντίον των Τούρκων. Ο Αργειοπάγος ετοίμασε τα καράβια. Πέρασε ο Δυσσέας, ο Νικήτας κ' ο Γιωργάκη Δυοβουνιώτης δι' Αγιαμαρίνα και Στυλίδα. Ο Πανουργιάς κ' ο Υψηλάντης αποφασίστη να καθίσουνε εις την Δρακοσπηλιά, οι άλλοι, Σαφάκας, Καλτζοδήμος, Κοντογιανναίγοι, Δυοβουνιώτης, Γιολντασαίοι να πάνε εις Πατρατζίκι. Και το σκέδιόν τους ήταν να βαρέσουνε όλοι μαζί εις την Στυλίδα και Αγιαμαρίνα και Πατρατζίκι το Μεγάλο Σαββάτο συνφώνως, εκείνη την ημέρα, να μεραστούν οι Τούρκοι. Και κινήθη ο καθείς δια την διορισμένη του θέσιν. Εβήκαν εις την Στυλίδα κ' Αγιαμαρίνα την διορισμένη 'μέρα, τα 'βραν πιασμένα από τους Τούρκους και τα δυο μέρη, τους πολέμησαν γενναίως, άλλους κάψαν εις τα σπίτια, άλλους κυργέψαν, άλλους σκοτώσαν και πήραν και τις δυο θέσες οι Έλληνες. Οι άλλοι όπου πήγαν εις Πατρατζίκι δεν βάρεσαν ντουφέκι το Μεγάλο Σαββάτο, όπου βάρεσαν οι άλλοι εις Αγιαμαρίνα κ' αλλού. Τότε η Τουρκιά έπεσε, όλη η δύναμη, απάνου τους με καβαλλαρία, με πεζούρα, με κανόνια, με πρώτη ορμή των Τούρκων, και τους πήγαν μέσα εις τα ταμπούρια τους τους Έλληνες, κ' έφκειασαν χαρακώματα οι Τούρκοι, ότ' ήταν πολλή δύναμη και με τ' αναγκαία τους, και οι δικοί μας δεν είχαν ούτε ψωμί.

Αφού είδε ο Δυσσέας όλη αυτείνη την δύναμη απάνου τους, τους έστειλε άνθρωπο εις το Πατρατζίκι και τους περικάλεσε να βαρέσουνε κατά την συνφωνίαν τους κ' έτζι να μεραστή η δύναμη

¹² Πέθανε ο καϊμένος και δεν ανταμωθήκαμε. Ο Θεός μακαρίζη την ψυχή του.

των Τούρκων. Τρόμαξαν λοιπόν να βαρέσουνε, χωρίς όρεξη, την Τρίτη της Λαμπρής. Αφού όμως είδαν οι Τούρκοι αυτείνη την αδιαφορία εκείνων 'στο Πατρατζίκι και την διχόνοια, λίγη προσοχή είχαν εκεί, κι' ο πόλεμος πεισματώδης, νύχτα και ημέρα πολεμούσαν εις Αγιαμαρίνα, κι' αφανίστηκαν οι άνθρωποι από τον σκοτωμόν του ντουφεκιού και γρανάτων, και καταπληγώθηκαν και γιατρόν δεν είχαν, και ταίνιασαν από την πείνα. Μισή χούφτα αραποσίτι παίρναν κ' έτρωγαν δεκαφτά μερόνυχτα. Είχαν τον Άργειον Πάγον να τους προμηθεύη τ' αναγκαία του πολέμου κι' αυτείνοι, οι αφεντάδες, κάθονταν εις τα καράβια κ' έτρωγαν κ' έπιναν, κ' εκείνους οπού κιντύνευαν δια την πατρίδα τους προμήθευαν διχόνοια και διαίρεσιν αναμεταξύ τους. Αφού τ' ασκέρια είδανε οπού λαβώνονταν οι άνθρωποι και πέθαιναν αδίκως, και νηστικοί και διψασμένοι, αγανάχτησαν αναντίον των αρχηγών τους, οπού τους πήγαν εις το μακελλειό χωρίς καμμίαν ετοιμασίαν, και τους βιάσανε είτε να τους πάνε φελούκες να μπαρκαριστούν, είτε να φύγουν με γερούσι της στεργιάς. Παραγγέλνει αυτό ο Δυσσέος τ' Αργειοπάγου, δεν του αποκρίνονται τίποτας, αλλά φώναξε τους καραβοκυραίους ο Άργειος Πάγος και τους λέγει να μην πλησιάση κανένας με φελούκα εις τ' ορδί – και ας χαθούνε όλοι. Είχαν πάθος με τον Δυσσέα κι' αποφάσιζαν οι καλοί πατριώτες δια την ιδιαιτέρα τους διχόνοια με ένα άτομο, να χαθούνε τρεις χιλιάδες στράτεμα και περιίτου. Και η πατρίς αυτό το στράτεμα μόνον είχε εις την εξουσίαν της, ότι οι άλλοι γύρευαν βαθμούς και ταξίματα και κάθονταν άνεργοι. Και σαν χάνονταν αυτείνοι, ποιοι θα πολεμούσαν τους Τούρκους; Εκείνοι οπού πολεμούσαν εκεί πολέμησαν και ύστερα τον Δράμαλη εις Πελοπόννησο κ' έξω εις την Ρούμελη, τους ζαιρέδες οπού θα 'μπαζαν οι Τούρκοι, τους σκότωναν αυτούς εις τα στενά και δεν πήγαν οι ζαιρέδες εις την Πελοπόννησον και χάθη ο Δράμαλης. Αν είχε ζαιρέ, τι λόγο είχε να χαθή; Οι φίλοι Αργειοπαγίτες, κιότεψαν ότι δεν θα υπάρξωμεν, με το φτάσιμον του Δράμαλη, και θα 'καναν δούλεψη των Τούρκων ν' αφήσουνε να σκοτωθούνε οι κεφαλές και να χαθή το στράτεμα εκείνο – και θα ήταν σίγουροι αυτείνοι κι' ασφαλισμένοι, σαν αφεντάδες οπού ήταν, κοντά εις τους Τούρκους.^[13]

¹³ Ο Κωλέτης, καθώς λένε, έγραψε του Κιουτάγια κάποτε να γυρίση μ' αυτόν. το γράμμα του ο Κιουτάγιας το 'δειξε του Τάτση Μαγγίνα όταν τον έπιασε σκλάβον εις το Μισολόγγι, κι' όταν λευτερώθη ο Μαγγίνας, το είπε αυτό παρουσία, και τι έγραφε το γράμμα, εις το Βουλευτικόν σώμα,

Τότε ο Δυσσέος, αφού είδε ότι ο Αργειοπάγος θέλει να χαθούνε και τ' ασκέρι θύμωσε αναντίον τους, των αρχηγών, και ήθελαν να τους σκοτώσουνε, αποφάσισε ν' αφήση την θέση, είχε κάτι καραβοκυραίους φίλους του κ' έστειλε και πήγαν κρυφίως την άχλιαν κατάστασίν τους και την νύχτα του πήγαν φελούκες κ' έβαλε ανθρώπους και πήγαν κ' έφεραν κι άλλες κι άρχισε το μπαρκάρισμα μυστικώς όλη νύχτα, να μη νοιώσουν οι Τούρκοι τίποτας. Μπαρκάρισε πρώτα τους λαβωμένους κι άρρωστους, ύστερα τους κιοτήδες και ύστερα μπαρκάρισε τους άλλους. Από την μίαν αυγή ως την άλλη μπαρκαρίζονταν, κι αλλού ύστερα στάθη με τον Νικήτα κι άλλους κ' έβαλαν φωτιά, και τότε πήραν χαμπέρι οι Τούρκοι κ' έρριχναν κανόνια κοντά τους. Και σώθηκαν όλοι εις τα καράβια. Τότε οι Αργειοπαγίτες έστειλαν τους καραβοκυραίους και τον αρχηγό της φρουράς τους και του είπαν του Δυσσέου να τον πάνε εις το καράβι, πως έχουν να μιλήσουνε, και μ' απιστιά να τον σκοτώσουνε. Κι' αυτείνοι ως πατριώτες δεν θέλησαν να γένη αυτό, ότι κιντύνευε η πατρίς τότε, είχε ανάγκη από καντιποτένιους ανθρώπους κι όχι από τον Δυσσέα οπού 'τρεμε η Τουρκιά, οπού 'λεγαν πως είχε εξήντα χιλιάδες στρατέμα, και είχε φτερά εις τα ποδάρια. Λίγο τους έμελλε τους καλούς πατριώτες ότι θα κιντύνευε η πατρίς. Κι' αν ήταν κακός ο Δυσσέας, αυτείνοι ως γνωστικοί μπορούσαν να τον συμβουλέψουν να γένη κι αυτός καλός και τα δεινά της πατρίδος να λιγόστευαν.

Αφού μπαρκαρίστηκαν, δεν τους μίλησε τίποτας των Αργειοπαγίτων ο Δυσσέας. Εβήκαν εις Μπουντουνίτζα το στρατέμα όλο. Από 'κεί ο Δυσσέας τους έκαμεν μια αναφορά και βάνει και το δίπλωμα μέσα, οπού τον είχε κάμη ο Αργειοπάγος χιλίαρχον, και τους γράφει: «Προς τον σεβαστόν Αργειον Πάγον. Όσες αντενέργειες μου κάμετε και σκέδια αναντίον μου, δια να χαθώ κ' εγώ, να χαθή κι' όλο το στρατέμα εξ αιτίας μου, μου είναι γνωστά όλα αυτά. Σας είχα εις το χέρι, και σας έχω, να σας κάμω ό,τι θέλω, δεν καταδέχομαι, ότ' είστε κυβερνήται της πατρίδος μου. Σαν γνωρίζετε ότ' είμαι κακός

εις την Αίγινα, κ' έγινε τόσος κανγάς μ' όλους τους βουλευτάς. Παιδιά των Τούρκων έχομεν οπού μας κυβερνούν, και δυστυχία και της πατρίδος και εμάς. Κι' άλλοι είναι παιδιά των Τούρκων, άλλοι παιδιά αλλουνών χειρότερων από τους Τούρκους. Η πατρίς η δυστυχής κυβέρνησιν δεν είδε με τα μάτια της, ούτε θα ιδή. Κι' ο Θεός να βγάλη εμέναν ψεύτη κι' άδικον κι' αυτούς πατριώτες και αληθινούς.

άνθρωπος και κιντυνεύει η πατρίς εξ αιτίας μου, τραβιώμαι 'σ ένα μέρος και δεν ανακατώνομαι. Και στείλτε λάβετε τους ανθρώπους και βάλτε όποιον θέλετε κεφαλή σ αυτούς. Λάβετε και το δίπλωμά σας οπίσου και εις το εξής δεν ανακατώνομαι σε τίποτα, να μην κιντυνεύη η πατρίς δια 'μένα και κάθε ολίγον κιντυνεύουν να χαθούν και οι αγωνισταί». Απάντηση τ' Αργειοπάγου: «Προς τον Δυσσέα Αντρίτσο: Ελάβαμε την αναφορά σου και δίπλωμα, κόπιασε εις την δουλειά σου και στέλνομε και κυβερνούμε τους ανθρώπους». Τον Δυσσέα εγώ τον έχω εχθρό, γύρευε να με σκοτώση, όμως σημειώνω αυτά εδώ, γιατί τ' άκουσα από τον ίδιον τον Νικήτα, από τον γραμματικόν του κι' απ' άλλους αξιωματικούς. Ο Υψηλάντης κι' ο Πανουργιάς μαθαίνουν την απάντηση τ' Αργειοπάγου, ρωτάν τον Δυσσέα τι είναι αυτό. Τούτος τότε τους έδειξε την κόπια της αναφοράς του και την απάντησίν τους, των Αργειοπαγίτων. Λέγει ο Υψηλάντης: «Εγώ σου τα είπα όλα, όταν σμίξαμε, αυτά έβλεπα οπού 'νεργούσαν μέσα εις την Κυβέρνησιν, οπού ήμουν μέλος κ' εγώ, και σηκώθηκα κ' έφυγα κ' ήρθα ν' ανταμωθούμε όλοι μαζί να δουλέψωμε πιστά, ίσως και σώσουμε την πατρίδα, ότι κιντυνεύει από 'μάς τους ίδιους, και θα χαθή κατά τον πατριωτισμόν οπού δείχνεται εις τους αγωνιστάς και εις τους τίμιους ανθρώπους».

'Σ αυτά όλα έφταιγε ο Κωλέτης. Από τον Αλήπασσα – ήταν γιατρός του Μουχτάρπασια– γνώριζε τον Δυσσέα τι νου είχε, ήταν ο καλύτερος απ' όλους τους άλλους στρατιωτικούς. Δεν μπορούσε να τον παίξη αυτόν ο Κωλέτης. Κ' ήθελε να τον βγάλη από τη μέση και να κάμη τους δικούς του, σκοπούς. Ο Κωλέτης είναι από τους Καλαρρύτες. Όταν χαλάστηκαν οι Καλαρρύτες από τους Τούρκους, πέρασε από το Γώγο κι' αλλουनों αρχηγούς της δυτικής Ελλάδος και πήρε συστατικά εις την Κυβέρνησιν, ότι γνωρίζαμε αυτόν και τον κάναμε αντιπρόσωπό μας. Οι Πελοποννήσιοι και οι άλλοι άμαθοι και άπραγοι 'σ τα πολιτικά, τότε αυτός, πανούργος, ενώθη με τους ξεκλησμένους ανθρώπους κ' έπαιξε την πατρίδα όπως ήταν η όρεξη του. Μαθητής των Τούρκων και κατεξοχή του τύραγνου Αλήπασσα, τέτοια φώτα σαν εκείνού θα δώση εις την πατρίδα και τέτοια έργα να 'νεργήση.

Όταν κιντυνεύει η πατρίς, αυτός κατατρέχει τους άξιους ανθρώπους, τους κατατρέχει αυτός και οι φίλοι του, οπού 'ναι

Αργειοπαγίτες. Ότι ο Δυσσέας δεν τον γνώριζε ως πληρεξούσιον κί' όποιον κεντρί τον αγκυλώση – εκείνο τήραγε κί' ο Κωλέτης να ξερριζώση, τους άλλους τους γέλαγε με κούφια καρύδια – λόγια παχειά και με λιθάρια 'στον τουρβά τους ανάπευε. Να μην του κόψη το βυζί του Κωλέτη ο Δυσσέας, θα τον φάγη κί' ας κιντυνέψη και η πατρίς. Αυτός τι τον μέλει; 'σ άλλον πασιά γίνεται γιατρός, γράφει και του Κιτάγια να είναι εις την εύνοιά του. Αλοίμονο εις την πατρίδα κί' εμάς, οπού θα χαθούμε μαζί μ' αυτείνη.

Αφού έμαθε ο κόσμος, όλοι οι κάτοικοι της Λιβαδιάς κί' ασκέρια, τι έγγραψε ο Δυσσέας τ' Αργειοπάγου και την απάντησιν οπίσου εις τον Δυσσέα, πήγαν όλοι και τό' πεσαν εις το λαιμό του, το ίδιον κί' ο Υψηλάντης και Νικήτας κί' άλλοι, κ' έμεινε. Τότε ο Αργειοπάγος μαθαίνοντας αυτό, στέλνει έναν γραμματικόν του πιστόν εις τον Νικήτα και του λέγει να σκοτώση τον Δυσσέα ο Νικήτας και να βάλουν αυτόν αρχηγόν. Ο γραμματικός είχε κ' ένα γράμμα από αυτούς και του είχαν ειπή να το διαβάση ο ίδιος γραμματικός, (ότι δεν ξέρει γράμματα ο Νικήτας). Όταν το διάβασε και του είπε και στοματικώς, τότε του λέγει ο Νικήτας: «Να σε σκοτώσω δεν καταδέχομαι, έναν τοιούτον άνθρωπον, και φεύγα να μην σε μάθη ο Δυσσέας και σε σκοτώση και μαγαρίση τα χέρια του σε τέτοιους κακούς πατριώτες, οπού κιντυνεύει η πατρίς και θέλουν να σκοτώσουνε τους ανθρώπους οπού είναι ελπίδα να την σώσουνε». Ο γραμματικός είδε αυτή την συμπάθεια από τον Νικήτα και του λέγει: «Κάτι να σου ξηγηθώ, και μην με προδώσης, του λέγει: εμένα μο' 'λεγαν ότι εσείς όλοι είστε θερία και πίστευα τα λόγια αυτεινών. Εσείς κί' όντως θα σώσετε την πατρίδα. Αυτεινών, του λέγει, είμαι πιστός τους και συγγενής ενού από αυτούς και 'σ ό,τι 'νεργάγη η Διοίκηση κί' ο Αργειοπάγος εμένα στέλνουν, και τα σκέδιά τους κί' ό,τι 'νεργούνε τα ξέρω όλα, κ' είναι αυτά, να βαίνουν έναν τον άλλον να σκοτώνη και να σας σκοτώσουνε όλους και τότε να βάλουν δικούς τους ανθρώπους. Και δεν θ' αφήσουνε, αν μπορέσουνε, κανέναν από σας». Και του λέγει όλα τους τα σκέδια κί' ορκίζει αυτόν και τον Δυσσέα να μην ειπούμε τίποτας, ότι τον σκοτώνουν κί' αυτόν, ότ' είναι τοιούτως ορκισμένοι. «Και να παραγγείλετε αυτό, τους λέγει και του Κολοκοτρώνη κί' όλων των σημαντικών αρχηγών». Τότε τους τα είπε κί' ο Υψηλάντης κ' έστειλαν το γράμμα του Κολοκοτρώνη και

μίλησαν και των αλλουνών και πήραν μέτρα.^[14]

Και πότε θέλουν να κάνουν αυτά; Όταν ο Δράμαλης κι' άλλοι πασάδες με τόσες χιλιάδες φοβερίζουν την δυστυχισμένη πατρίδα και κιντυνεύει. Αχ, πατρίδα μου, δεν θα σ' αφήσουν ζωντανή, ότι αυτείοι σε κυβερνούν κι' άλλοι τοιούτοι κι' απ' αυτούς κρέμεσαι. Η ψυχή τους ολουνών είναι η ίδια, δόλον θυσιάζουν δια εσένα πλήθος, κι' αρετή και πατριωτισμόν τελείως. Και κιντυνεύεις, μ' αυτά δεν θα πας ομπρός. Πότε γύρευαν να σκοτώσουνε τους οπλαρχηγούς σου; Όταν εσύ, πατρίδα, είσαι εις τον γκρεμό να τζακιστής, να χαθής. Και βέβαια δεν θα γλύτωνες τότε, ότι εκείνοι οπού είχαν την επιρρογήν θα τους σκότωναν. Οι νέγοι τι θα 'κάναν, όταν σε κυρίεψε τόση Τουρκιά, Ρούμελη και Πελοπόννησο; Πώς θα πάγαινε ο πολίτης με νέους οδηγούς, οπού δεν ήξερε να φυλάξη την πατρίδα, όταν τον οδηγούσαν κεφαλές, κ' εκείνος έτρεχε όθεν μπορούσε κι' άκουγε λόγια αυτεινών και ύστερα τα αιστάνεταν και πάγαινε και συμμορφώνεταν με την κεφαλή του, τον μεγαλύτερόν του, και τον οδηγούσε και γλύτωνε κ' εκείνος και οι πολίτες.^[15] Δεν άφιναν οι καλοί πατριώτες να 'βγη η πατρίς από τον κίντυνον – και ύστερα ας βάλουν την διάθεσίν τους 'σ ενέργειαν να σκοτώσουν όλους. Ότι αυτό είναι πατρογονικόν, όποιος δουλεύει πατριωτικώς αυτό το βραβείο έχει. Και οι Αθηναίοι του Θεμιστοκλή αυτεινή την ανταμοιβή το 'καμαν, κι' αλλουνών πολλών. Όχι όμως όταν ήταν η πατρίς σε κίντυνον, όταν ησύχαζε.

Εβάλετε και νέον αρχηγόν εις το φρούριον της Κόρθος, Αχιλλέα τον έλεγαν, λογιώτατον, κι' ακούγοντας το όνομα Αχιλλέα, παντηχαίνετε ότ' είναι εκείνος ο περίφημος Αχιλλέας. Και πολέμαγε τ' όνομα τους Τούρκους. Δεν πολεμάγει τ' όνομα ποτέ, πολεμάγει η αντρεία, ο πατριωτισμός, η αρετή. Κι' ο Αχιλλέας ο δικός σας, ο φρούραρχος της Κόρθος, λεβέντης ήταν, Αχιλλέγα τον έλεγαν, είχε και το κάστρο εφοδιασμένο από τ' αναγκαία του πολέμου, είχε και τόσο στράτευμα. Όταν είδε τους Τούρκους του Δράμαλη από μακρυνά, και ήταν και καταπολεμησμένος από Ρούμελη, από Ντερβένια, βλέποντάς τον ο Αχιλλέας άφησε το κάστρο κ' έφυγε, απολέμηστο. Να ήταν ο Νικήτας, έφευγε; Ο Χατζηχρήστος και οι άλλοι; Όχι

¹⁴ Ο Ακουμπέτι (το χειρόγραφον ακοπίτι· η λέξις τουρκική, σημαίνουσα «τέλος πάντων») ο Δυσσέος ο δυστυχής τον έφαγαν. Ακολουθως γράφω δι' αυτό.

¹⁵ Ποίον ζώνον δεν έχει τον οδηγόν του;

βέβαια. Ότι τον καρτέρεσαν αυτοί τον Δράμαλη εις τον κάμπο και τον αφάνισαν, όχι 'σ εφοδιασμένο κάστρο και σαν το κάστρο της Κόρθος.

Σαν σκοτώναμε τον Δυσσέα, κύριε Κωλέτη, τότε οπού 'θελες η Εκλαμπρότη σου, όταν ήρθαν τόσοι πασσάδες και δώδεκα χιλιάδες ασκέρι και η ανατολική Ελλάς μισοπροσκύνησε κι' ο Δυσσέας μ' ένα ντεσκερέ του τους έδιωξε, ποιος θα τους έδιωχνε, αν δεν ήταν ο Δυσσέας; Ποιος είχε την επιρρογή και ικανότη αυτεινού; Δεν θα κυριεύαν όλα τα μέρη εις την άχλιαν κατάστασιν οπού βρισκόμασταν; Λίγον σ' έμελλε εσένα και τους συντρόφους σου τους αγάδες τους έχετε αφεντάδες κ' εσείς ψυχοπαίδια τους, δεν θα παθαίνετε εσείς τίποτα. Όμως από την Αθήνα κι' απάνου θα τους σκλάβωναν όλους, θα σκλάβωναν και το Γριπονήσι, γιατ' ήταν εκεί κι' άλλο πλήθος Τούρκοι και πρόσμεναν κι' αυτούς ν' αφανίσουνε τους κατοίκους, και μ' ένα ντεσκερέ του Δυσσέα πήγαν 'στο Ζιτούνι και Λάρσα και διαλύθηκαν όλως διόλου.

Ο Εκλαμπρότατος Μαυροκορδάτος ήταν σύνφωνος κι' αυτός, ο Φαναριώτης, εις το σκέδιον να ξεκάμουν τους στρατιωτικούς. Το 'βαλε και αυτός 'σ ενέργεια ευτύς, άμα ήρθε 'στο Μισολόγγι, χωρίς να χάση καιρόν. Ηύρε πρόφαση η Εκλαμπρότη του εις το Μισολόγγι, ότι ο Καραϊσκάκης αγροικήθη με τους Τούρκους. Έβαλε ανθρώπους δικούς του, τους έκαμε κριτάς να τον περάσουνε από το κανάλι της δικαιοσύνης του, να τον σκοτώσουνε. Τον κρίναν και τον είχαν χαζίρι, κι' αν δεν τον γλύτωναν οι συντρόφοι του, θα τον σκότωναν.

Ακούτε, εσείς; Ο Καραϊσκάκης, από δέκα χρονών παιδί κλέφτης, θα γύριζε με τους Τούρκους, οπού τους σκότωνε μέσα τους λόγγους και περπάταγε ξυπόλυτος από μικρό παιδί δια την λευτεριά. Ο Εκλαμπρότατος, το ζυμάρι των Τούρκων, ο δουλευτής αυτεινων, των Τούρκων, ο Μαυροκορδάτος, ο αγαπημένος των τύραγνων, κατάτρεχε τον Καραϊσκάκη να τον καταδικάση εις θάνατον! Χαζίρι τ' αργαλεία της δικαιοσύνης του και της αρετής του να τον πάνε εις τον Άδη, αφού γλύτωσε από τόσες πληγές και δυστυχίες, οπού υπόφερε δι' αυτείνη την πατρίδα.

Σκότωμα τον Καραϊσκάκη, ότι δεν είναι κόλακας του Μαυροκορδάτου, δεν είναι ποταπός καθώς εκείνοι οπού τον κολακεύουν. Η γυναίκα με τα μουστάκια, ο Κωσταμπότζαρης, ο

Στάικος και οι άλλοι του όμοιοι, οπού τον θυμιατίζουν και τους θυμιατίζει, τον λένε «Εκλαμπρότατον» και τους λέγει «γενναιότατους», πού αγωνίστηκαν αυτείοι, οι φίλοι σου οι Γενναιότατοι; Εσύ, Εκλαμπρότατε, από τον καιρόν οπού κόπιασες όλο νέα πράματα ήφερες εις την πατρίδα, διαίρεσιν αναμεταξύ μας δεν είχαμε, φατρίαν μας ήφερες, νέον φρούτο 'σ εμάς τους Έλληνες, παραλυσίαν κι' αφανισμόν. Αν 'πιτύχαινες να σκοτώσης τον Καραϊσκάκη, πού θα τον βρίσκαμε όταν η Ρούμελη γιόμωσε Τουρκιά και προσκύνησαν όλοι από την καλή σας κυβέρνησιν κι' αρετή, οπού δείξετε εις την πατρίδα όλοι εσείς οι πολιτικοί; Αυτός ο Τούρκος, ο Καραϊσκάκης, σύνναξε όλους τους οπλαρχηγούς και πήγε μαζί μ' αυτούς με τα ίδια τους έξοδα και θυσίες, κ' έχοντας όλη την αγάπη 'σ αυτόν, πήγαν και ξαναλευτέρωσαν την πατρίδα και εις την Αράχωβα και Δίστομον στήσαν πύργους με κεφάλια των Τούρκων. Πώς δεν πάγαινες κ' εσύ, Εκλαμπρότατε, πώς δεν πάγαινε ο άλλος Εκλαμπρότατος, ο «τζίτζιλε φίτζιλε» συναδελφό σου Κωλέτης; Πώς δεν πάγαινε ο Εκλαμπρότατος Μεταξάς, ο Κόντε Λάλας οπού μάτωσε το χέρι του εις το Λάλα και θέλει όλη την Ελλάδα να πάρη υποστατικόν, να ξαγοραστή το πολυτίμητό του αίμα οπού 'χυσε εις το Λάλα; Βέβαια αυτός θυσιάστη, ο Κόντε Λάλας, ο Εκλαμπρότατος. Και συμφωνείτε όλοι εσείς να σκοτώσετε τους οπλαρχηγούς και σημαντικούς στρατιωτικούς, οπού θυσιάστηκαν δια την πατρίδα και το 'βρετε σεις χαζίρι. Ο Γιαννούλη Νάκος, Κόντε Λάλα, τι σπίτι ήταν; Σημαντικόν, με τόση κατάστασιν κι' όλα του τ' αγαθά και τζιφτιλίκια. Κ' έμεινε δυστυχής δια την πατρίδα. Κι' ως γείτονας εσύ, Κόντε Λάλα, και ως σημαντικός, σ' έκαμε κουμπάρον και του βάφτισες τόσα παιδιά. Και του διατίμησες την φαμελιά του, όσο οπού τον πέθανες κι' αυτόν, τον τίμιον άνθρωπον, το σημαντικόν σπίτι της Ρούμελης.

Κ' ενωθήκετε όλοι με τους παντίδους κι' αφανίσετε την πατρίδα από ηθική και από αρετή και πατριωτισμόν. Δεν πάγει η πατρίς ομπρός με τον πατριωτισμόν και ηθική την δική σας, πάνε τα ξένα σας όργανα. Δεν σας άρεσε ο Υψηλάντης, βέβαια δεν είχε την δική σας αρετή, ότι θυσιάσαν οι Υψηλάντες πρώτα ζωή, πλούτη, και θυμώνται Θεόν, πατρίδα και θρησκεία. Και δι' αυτό δεν είναι καλός. Δεν είναι καλός ο Καποδίστριας και του αντενεργάτε, όμως είναι

μάστορής σας, στο σκολείον οπού διαβάζετε εσείς ακόμη, εκείνος το ξεσκόλησε. Και είτε θα μονοιάσετε όλοι να προκόψετε την πατρίδα, είτε θα την προκόψη μόνος του αυτός με τ' αδέρφια του. Η διάθεσή σας ολουनों φαίνεται, κι' ο Θεός βλέπει τον πατριωτισμό σας και θα λάβετε την ανταμοιβή, οπού αξίζετε, ότι τόσα αίματα αθά οπού χύθηκαν και τόσες θυσίες οπού 'γιναν δεν θα τ' αφήση αυτός να πάνε χαμένα.

Ο Αλέξη Νούτζος ήταν το σημαντικώτερον σπίτι της Ρούμελης πρίντζηπας του Ζαγοργιού, αγαπημένος πολύ του Αλήπασσα κι' όλων των αλλουνών πασσάδων και ριτζαλιών τους, τίμιος άνθρωπος, καλοθελητής της ανθρωπότης. Πολλούς Ρωμαίους, Οβραίους, Τούρκους εγλύτωνε από την κρεμάλα. Τέλος ήταν πασσάς Ρωμαίος, αγαπημένος απ' ούλους τους σημαντικούς Έλληνες στρατιωτικούς, πολιτικούς, θρησκευτικούς. Ήταν στο Σούλι οπού αγωνίζονταν, εις την Λαγκάδα, Μακρυνόρο κι' αλλού εις τα δεινά της πατρίδος. Και ξόδιασε κι' όλη του την κατάστασιν δια την πατρίδα.

Τελειώνοντας ο πόλεμος από την δυτική Ελλάδα, ήρθε εις την Κυβέρνησιν. Αυτός ο δυστυχής δεν τους γνώριζε αυτούς. Ο κύριος Κωλέτης ήταν 'σ τα πράματα, υπουργός του πολέμου και τρογουρισμένος με τους όμοιους του φίλους. Αφού είδε τον Αλέξη Νούτζο ο Κωλέτης οπού 'ρθε, υποπτεύτηκε ότι θα 'παιρνε αυτός τα πρωτεία κ' επιρογή της Ρούμελης, ότι τον ενικούσε 'στην ικανότη κι' όλος ο κόσμος τον αγάπαγε. Τότε λέγει ο Κωλέτης: «Πρώτα υποπτεύομουν τον Δυσσέα, τώρα ήρθε τρανύτερος». Ηρθε κι' ο Χρήστος Παλάσκακας άνθρωπος γενναίος, τίμιος, από καλό σπίτι. Αυτεινού του δυστυχή το' 'κανε τον φίλο ο Κωλέτης περισσότερον δια την γυναίκα του κι' όχι δια εκείνον τον ίδιον. Τώρα ο Κωλέτης, άνθρωπος από το σκολείον του αφέντη του του Αλήπασσα, μέτρησε: «Τον Δυσσέα τον έχω αντίζηλο, τον Αλέξη Νούτζο το ίδιο, τον Παλάσκακ δια το κέφι μου καλό είναι να χαθή, να κάμω την γυναίκα του μορόζα».^[16] Ότι τέτοιοι είναι οι άνθρωποι οπού μας κυβερνούν και θέλουν να μας λευτερώσουνε, και να μας διατιμήσουνε θέλουν και να μας σκοτώσουν. Αυτό βλέπομεν ως σήμεραν από τον Κόντε Λάλα Μεταξά κι' από τον Εκλαμπρότατον Κωλέτη κι' άλλους.

Αφού είχε την δύναμη της Κυβερνήσεως ο Εκλαμπρότατος

¹⁶ Καθώς την έκαμε και την έχει ως την σήμεραν μέσα εις το σπίτι του σαν γυναίκα του.

Κωλέτης, διατάττει με τους συντρόφους του κυβερνήτες (αφού ο γραμματέας, οπού 'στειλαν η Διοίκηση κι' ο Αργειοπάγος εις τον Νικήτα να σκοτώση τον Δυσσέα, δεν θέλησε), τότε διατάττουν τους άλλους δυο Αλέξη Νούτζο και Χρήστο Παλάσκα, να πάνε αυτείοι οι δυο αναντίον του άλλου οχτρού του Κωλέτη, του Δυσσέα, διορίζουν τον Νούτζο προμηθευτή των στρατεμάτων και τον Παλάσκα εκτελεστική δύναμη. Κι' αν δεν ακούση ο Δυσσέας, να τον χτυπήσουνε. Ήρθαν και οι δυο έξω, συναχτήκαμε όλ' οι αρχηγοί κι' απλοί στρατιωτικοί 'σ ένα μέρος κι' ο Δυσσέας μαζί, διαβάσαμε τις διαταγές της Κυβερνήσεως. τους είπαμε: «Στο στρατόπεδον φέρνουν ζαϊρέ οι δημογέροντες κι' ό,τι άλλα του πολέμου κάνη χρεια. Αν έχετε τα μέσα, χρήματα, ακολουθάτε την δουλειά σας, όμως να μην είστε άδειγοι από τα μέσα, και τότε θ' αμελήσουνε και οι δημογέροντες, και μείνη το στρατόπεδον απρομήθευτον και διαλυθή, ό,τι οι Τούρκοι ξαπλώθηκαν πολλοί και μας ήρθαν πολλά πλησίον, πιάσαν όλα τα στενά κ' ετοιμάζονται να μπούνε μέσα. Κι' αφού περάσουνε από τα στενά, δεν τους βαστούμε. Και καθεμέρα έχομε πόλεμον μ' αυτούς και οι άνθρωποι μπαϊλντισαν, και να μην μείνουν και νηστικοί και διαλυθούνε και κιντυνέψη Ρούμελη και Πελοπόννησο όλη. Ότ' είναι πολλή Τουρκιά κι' όλο συνάζονται. Κι' αν έχετε τα μέσα, καθίστε και 'νεργάτε, ειδέ, αγροικηθήτε με την Κυβέρνησιν να σας ευκολύνη τα μέσα κι' αναφέρετε κι' ό,τι σας είπαμε». Αναφέρθηκαν τόσες φορές χωρίς να λάβουν απάντησιν. Σηκώθηκαν και πήγαν οπίσου εις την Κυβέρνησιν να της πούνε την κατάστασιν των στρατεμάτων και το προχώρεμα των Τούρκων, και οι άνθρωποι ακατάπαντα πολεμούν, και τρέξιμον νύχτα και ημέρα, μπαϊλντίσαμεν να βαστούμε τους Τούρκους εις τα στενώματα, να μην περάσουνε κι' αφανιστή ο τόπος. Αφού φύγαν αυτείοι δια την Κυβέρνησιν να μιλήσουνε κι' ό,τι τους διατάξουν ν' ακολουθήσουνε...

Οι Τούρκοι όλο κουβαλιώνταν. Είχαμε στείλη έναν τζασίτη εις το Ζιτούνι και ήρθε και μας είπε ότι θα κινηθούν από τρεις μεριές να μπούνε μέσα, από το Πατρατζίκι να πέσουνε από πάνου τον ζυγόν, από τις Θερμοπύλες κι' από τη Νευρόπολη τ' ορδί του Σαλώνου. Είχαμεν πιάση τη Νευρόπολη τον Απρίλιον μήνα, τα 1822, καρσί από το Ζιτούνι. Του Δυσσέα τ' ορδί ήταν 'στην Δρακοσπηλιά και Μπουντουνίτζα κι' ολόγυρα 'σ αυτά τα μέρη. Οι Τούρκοι τους ήρθε

είδηση από Πελοπόννησον, από Αθήνα, από Έγριπον ότι στενεύτηκαν πολύ εκεί οι δικοί τους και να τους προφτάσουνε μιντάτια και ζαιρέδες. Πήγαν οι Έλληνες εις την Φούρκα Ντερβένι, τους έκαμαν ένα καρτέρι των Τούρκων και τους σκότωσαν καμπόσους και τους πήραν λάφυρα και ζαιρέδες πλήθος και ζώα. Ύστερα συνάχτηκαν Τούρκοι πολλοί, και με τα σπαθιά εις το χέρι αναχώρησαν οι Έλληνες άβλαβοι. Οι Τούρκοι ήρθαν απόκάτου εις το γιοφύρι της Αλαμάνας και γύρα 'σ αυτά τα μέρη, τα τρογουρινά, κι' όλο ετοιμάζονταν δια να μπούνε μέσα και φύλαγαν κι' αυτές τις θέσες. Διαλέγονται δια νυχτός ο αθάνατος Παπά Αντριάς, ο Θιοχάρης, ο Παπακώστας, ο Τρακοκομνάς και τους πέφτουν και τους δίνουν ένα χαλασμόν διαβολεμένον, και πέρασαν από πέρα το γιοφύρι πίσου οι Τούρκοι και τους κόπηκε η ορμή τους η μεγάλη, αφού έβλεπαν και τον τόπον εκείνον των Βασιλικών, των Θερμοπύλων κι' όλες αυτές τις θέσες οπού ήταν τα κόκκαλα των δυο πασσάδων, οπού 'ρθαν με τον Μπαγεράμπασσα κ' ήταν περίτου από εννιά χιλιάδες τουρκιά κι' άλλοι τρεις πασσάδες με πλήθος γκαμήλια κι' αμάξια κι' άλλα ζώα φορτωμένα ζαιρέδες και πολεμοφόδια, κανόνια κι' άλλα είδη του πολέμου, να μπούνε μέσα – ήταν την πρώτη χρονιά – δια να φοδιάσουνε τα κάστρα κι' όλα τα μέρη. Και τους καρτέρεσαν οι αθάνατοι Έλληνες ως εφτακόσοι άνθρωποι, κεφαλές αυτείνων ο γενναίος Γκούρας, Γεροδυοβουνιώτης, Παπά Αντριάς, λαμπρύνεται αυτός 'σ εκείνη την μάχη, χωρίς να κατηγορηθή κανένας. Ότι όλοι πολέμησαν αντρείως, ο Νάκος, ο Γεράντωνος, ο Μπούσγος, Ρούκης, Λάππας, Θιοχάρης, Καλύβας, Κανταίγοι, Ρουμάνης, Κόντος, Παπακώστας, Τρακοκομνάς, Καραπούλης, Κουτρομπαίγοι κι' άλλοι αξιωματικοί πολλοί, οπού εγώ δεν γνωρίζω. Αυτείνοι όλοι οι γενναίοι άντρες, οι σωτήρες της πατρίδος, αφάνισαν όλως διόλου αυτό το πλήθος των Τούρκων, σκότωσαν τους περισσότερους και δυο πασσάδες και πήραν όλα τ' αμάξια και γκαμήλια και τα κανόνια τους, οπού τ' άφησαν όλα εκεί. Κι' όσοι μείναν ζωντανοί Τούρκοι διαλυθήκαν ένας ένας και πήγαν εις την πατρίδα τους. Κι' όποιος είναι ζωντανός ακόμα θυμάται την μαχαίρα των αθάνατων Ελλήνων. Ξαγόρασαν όλοι αυτείνοι οι γενναίοι άντρες το αίμα του συναγωνιστού τους περίφημου Διάκου, οπού πρωτοκινήθη αυτός μ' ολίγους ανθρώπους κι' απάντησε την

πρώτη ορμή των Τούρκων, αυτός κί ο αγείμνηστος Δεσπότης Σαλώνου. Αυτείοι κί ο αδελφός του Διάκου κί ο Μπακογιάννης κί ο Καλύβας κί ο αδελφός του Δεσπότη κί άλλοι αξιωματικοί με τους ολίγους τους στρατιώτες έλυωσαν απάνου εις το γιοφύρι της Αλαμάνας πολεμώντας με τόσον πλήθος Τούρκων. Κί ο περιφήμος γενναίος Διάκος, αφού τελείωσε τον τζεμπιχανέ, καταπληγωμένον και μισοσκοτωμένον τον έλαβαν ζωντανόν οι Τούρκοι και τον παλούκωσαν. ΄Στην θέσιν οπού επέθανες εσύ Λεωνίδα, με τους τρακόσους σου, πέθαναν κί αυτείοι δια την θρησκεία και πατρίδα.^[17]

Και με την ίδια ορμή αυτείοι οι Τούρκοι και πασσάδες, οπού σκότωσαν τους ολίγους και τον Διάκον, κινήθηκαν, όλη αυτείνη η δύναμη, να μπούνε εις τα Σάλωνα και ΄σ τ΄ άλλα μέρη να εφοδιάσουνε τους ντόπιους Τούρκους και να λύσουνε και τους πολιορκημένους, οπού ΄ταν εις το κάστρο Σαλώνου, Λιβαδειάς, Αθήνας και τ΄ άλλα μέρη αυτά, και να προχωρέσουν δια την Πελοπόννησο. ΄Ηταν ο Ομέρ Βεργιόνης κί άλλοι πασσάδες, όλο διαλεμένο και πολύ ασκέρι. Και εις το χάνι της Γραβιάς εκλείστη ο Δυσσέας, ο κακός πατριώτης, κί ο Γκούρας κί άλλοι και πολέμησαν μ΄ αυτείνη την μεγάλη δύναμιν εκατό ανθρώποι. Και φαίνονται ως την σήμερον οι τάφοι των Τούρκων εκεί εις το χάνι. Και τους αφάνισαν, και τους χάλασαν όλα τους τα σκέδια. Και γλύτωσε ο κόσμος, οπού θα σκλάβωναν αυτείοι τους περισσότερους και μπορούσε να κιντυνέψη κί όλη η πατρίς, Ρούμελη και Πελοπόννησο (ότ΄ ήταν αυτά τα πρώτα κινήματα), αν προχωρούσανε μέσα και να ΄βγαιναν και τους πολιορκημένους Τούρκους.

Πατρίς, να μακαρίζης γενικώς όλους τους Έλληνες, ότι θυσιάστηκαν δια σένα να σ΄ αναστήσουνε, να ξαναειπωθής άλλη μίαν φορά ελεύτερη πατρίδα, οπού ήσουνε χαμένη και σβυσμένη από τον κατάλογον των εθνών.

Όλους αυτούς να τους μακαρίζης. Όμως να θυμάσαι και να λαμπρύνης εκείνους οπού πρωθυσιάστηκαν εις την Αλαμάνα, πολεμώντας με τόση δύναμη Τούρκων, κ΄ εκείνους οπού αποφασίστηκαν και κλείστηκαν σε μίαν μαντρούλα με πλίθες,

¹⁷ Και ήταν τυχεροί οπού πέθαναν ενδόξως και γλύτωσαν από τον πατριωτισμόν του Κωλέτη, του Μαυροκορδάτου, του Μεταξά κί αλλουνών τέτοιων πατριώτων.

αδύνατη, εις το χάνι της Γραβιάς, κ' εκείνους οπού λυώσανε τόση Τουρκιά και πασσάδες εις τα Βασιλικά, κ' εκείνους οπού αγωνίστηκαν σαν λιοντάρια εις την Λαγκάδα του Μακρυνόρου, οπού πολεμήθηκαν συνχρόνως σε αυτές τις δυο θέσες, οπού 'ναι τα κλειδιά σου, ένα η Πόρτα του Μακρυνόρου και τ' άλλο των Θερμοπύλων. Κί αφού πήγανε κί από τα δυο μέρη ν' ανοίξουνε δρόμο οι Τούρκοι, εκείνοι οι αθάνατοι τόσοι ολίγοι, (ογδοήντα ένας εις την Λαγκάδα) γιόμωσαν τον τόπον κόκκαλα εκεί. Και τους καταδιάλυσαν εκείνοι οι ολίγοι 'σ τ' άλλο το μέρος των Θερμοπύλων κί αλλού. Αυτείνοι σε ανάστησαν και δεν μπήκε δύναμη και ζαϊρέδες και πολεμοφόδια, αυτείνοι ψύχωσαν εκείνους οπού πολιορκούσαν τους ντόπιους Τούρκους και φρουρές. Και νηστικούς κί αδύνατους τους περιλάβαν και τους σφάξαν σαν τραγιά. Και τέλος πάντων, πατρίδα, αυτείνοι κατατρέχονται από τους Εκλαμπρότατους, από τους Εξοχώτατους, από τον Κυβερνήτη σου κί αδελφούς του. Ο Αγουστίνος κί ο Βιάρος αυτείνων των σκοτωμένων τις γυναίκες και κορίτσα κυνηγούν. Αυτούς τους αγωνιστάς κατατρέχουν και τους λένε να πάνε να διακονέψουν: «Ποιος σας είπε, τους λένε, να σηκώσετε άρματα να δυστυχήσετε;» Έχουνε δίκαιον, ότι ο Ζαΐμης χρώσταγε των Τούρκων ένα μιλιούνι γρόσια, και οι Ντεληγιανναίγοι και οι Λονταίγοι και οι άλλοι, κί ο Μεταξάς, κόντες της πιάτζας, χωρίς παρά, κί ο Κωλέτης ένας γιατρός, ο Μαυροκορδάτος τζιράκι της Κωσταντινοπόλεως. Τους φκείασαν αυτείνοι οι διακονιαραίγοι, οι αγωνισταί, Εκλαμπρότατους, τους λευτέρωσαν από τους Τούρκους κί από τα χρέη, οπού χρώσταγαν των Τούρκων, κ' έγιναν τώρα μεγάλοι και τρανοί. Γύμνωσαν και τους Τούρκους, παίρνοντας το βιον τους, και το έθνος το γύμνωσαν και το αφάνισαν, γιόμωσαν φατρίες και κακίες τους ανθρώπους του αγώνος. Τους καταδιαιρούν – γιομόζουν αυτείνοι αγαθά. Και οι Κολοκοτρωναίγοι οι φίλοι τους τα καλύτερα υποστατικά και πλούτη της πατρίδος. Έμειναν οι αγωνισταί διακονιαραίοι, τους κατατρέχει ο Κυβερνήτης μας κί ο Αγουστίνος κί ο Βιάρος, καταφρονούν όλους αυτούς και βαθμολογούνε πολλούς, οπού 'παιζαν το μπιλλιάρδο μέσα τους καφφενέδες και τώρα είναι σπιγούνιοι του Κυβερνήτη και των αλλουνών.

Αυτείνοι βαθμολογώνται, αυτείνοι πλερώνονται βαρπούς μιστούς.

Οι αγωνισταί δυστυχούν. Των σκοτωμένων τις φαμελιές όποια είναι νέα την θέλει ο τάδε, σα να λέμε ο Βελήπασσας, ο Μουχτάρπασσας, ότι δεν έχει η φτωχή να φάγη. Λευτερώθηκαν κάμποσες σκλάβες Μισολογγίτισσες κί από άλλα μέρη (τις λευτέρωσαν οι φιλάνθρωποι) και διακονεύουν εδώ εις τ' Άργος και εις τ' Αναπλιού τους δρόμους. Των αγωνιστών οι άνθρωποι διακονεύουν και γυρεύουν να πάνε πίσου εις τους Τούρκους. Τους είχανε αυτείοι σκλάβους, τους ντύνανε, τους συγυρίζανε και τρώγαν. Εις την πατρίδα τους ξυπόλυτοι και γυμνοί διακονεύουν. Από όλα αυτά, καϊμένη πατρίδα, δεν θα σωθούνε τα δεινά σου, ότι σιδερώνουν την αρετή εκείνοι οπού σε κυβερνούσαν και σε κυβερνούν, και τώρα κατατρέχουν το δίκαιον και την αλήθειαν και με ψέματα θέλουν και με σπιγούνους να σε λευτερώσουνε, μήτε τώρα είσαι καλά, μήτε δια τα μέλλοντά σου, με τους ανθρώπους οπού σε τριγυρίζουν, πολιτικούς, σπιγούνους και τοιούτους αξιωματικούς.

Συχωράτε με, αναγνώστες, οπού 'φυγα από το προκείμενον. Μη στοχάζεστε ότ' είμαι ή γόητας, είτε φαντασμένος, είτε εγώ αδικημένος. Λυπούμαι και γράφω αυτά ότι ήτανε πέντε αδέλφια κ' έμεινε ένας μόνον από το ντουφέκι, και οι άνθρωποί τους ήτανε τόσον καιρόν σκλαβωμένοι και σώθη μία γυναίκα μόνον κί αυτείνη πείναγε, κ' εκείνοι οπού τους ζήτηγε ψωμί θέλαν να κάμουν το κέφι τους να της δώσουνε να φάγη. Κί αυτό κί άλλα πολλά τοιούτα μ' έκαμαν να βγω από το προκείμενον. Ότι τα τοιούτα δεν λευτερώνουν πατρίδα, την χάνουν, κ' έχω σκοπόν να ζήσω κ' εγώ 'σ αυτείνη την πατρίδα. Ότι έχω τόση αδύνατη φαμελιά και δεν 'πιτηδεύομαι να κολακεύω τους δυνατούς. Και είμαι δυστυχής, και κλαίγω και την δυστυχησμένη μου πατρίδα, οπού δι' αυτείνη χύσαμε το αίμα μας αδίκως.

Αυτούς τους μήνες, Απρίλη και Μάγη, έγινε ένα σκέδιον να πάμε να κυργέψωμε το Πατρατζίκι και να κινηθούν όλα τα γειτονικά μέρη και συνφώνως να χτυπήσουμε όλοι μαζί. Συνάχτηκαν τ' αναγκαία εις το Μαυρολιθάρι, εις το χωριόν, και είπαμε να συναχτούμε όλοι να βαρέσουμε συνφώνως. Μαζωχτήκαμε εις Μακροκάμπι μέρος του Δυσσέως, από την Λιβαδειά, ένας αξιωματικός του ο Σταμούλης Χοντρός, από το Σάλωνα ο Πανουργιάς και Γκούρας, οπού 'μαστε μαζί, κ' εγώ με τα τέσσερα χωριά, οπού 'χα διοριστή 'σ αυτούς, ο

Γεράντωνος από Ταλάντι, ο Δυοβουνιώτης Ζιτούνι, Καλτζοδήμος Λιδορίκι, Σαφάκας Κράβαρι, Γιολντασαίγοι Καρπενήσι, Κοντογιανναίγοι Πατρατζίκι, Νικήτας και Χατζηχρήστος κι' άλλοι αξιωματικοί από Πελοπόννησο, ο Νικήτας αρχηγός τους αυτεινών. Τα χαράματα ζυγώσαμεν απόξω την Πάτρα όλοι, ως τρεις χιλιάδες, μεραστήκαμε από δυο μέρη, προχωρέσαμε ως την άκρη την χώρα, πιάστη ο πόλεμος καμπόσον. Η δύναμη των Τούρκων πολλή, και χωρίς σκέδιον καλό να κάμωμε εμείς, χαλαστήκαμε. Σκοτώθηκαν καμπόσοι Τούρκοι κι' από 'μάς το ίδιο, σκοτωθήκαμε και πληγωθήκαμε. Κόντεψα να σωθώ κ' εγώ, ότ' ήμουν κουτζός από την αρρώστεια του Μισολογγιού, με πονούσαν τα γόνατά μου. Και κλειστήκαμε σε μια ράχη καμμιά δεκαριά, ο Μπαλαούρας, ο Φαρμακάκης, ο Μπισμπιρούλας κι' άλλοι και φκιάσαμε ταμπούρι και πολεμούσαμε με την χώρα και με το κάστρο. Ότ' ήταν ο Ρούκης από κάτου το κάστρο κι' ο Ρουμάνης κι' άλλοι ένα δυο και κιντυνεύανε από τους Τούρκους του κάστρου και τους βαστούσαμε εμείς.

Θα σας ειπώ κ' ένα γενναίον πολύ περιστατικόν: Ένας ατρόμητος άντρας από τους Κολοβάτες (είναι του Σαλώνου χωριόν), τον λένε Μήτρο Καθάριον (αλήθεια καθάριος κι' ατίμητος είναι), αφού τζακιστήκαμε 'στην χώρα και τραβηχτήκαμε εις το ψήλωμα, οι εδικοί μας όλοι κ' εμείς φκείασαμε ταμπούρι και πολεμούσαμε. Αυτός ο δυστυχής ήταν μέσα εις την χώρα σε σπίτι μπασμένος, Αφού φύγαμε εμείς, αυτός έμεινε μόνος του κλεισμένος, τόφυγαν οι συντρόφοι του κ' έμεινε μόνος του. Του ρίχτηκαν οι Τούρκοι απάνου του, παίρνει ένα γιαταγάκι Τούρκικον και σκοτώνει τέσσερους, κ' εκεί οπού τον πολεμούσαν του δίνουν μίαν μαχαιριά εις την κοιλιά, και σκοτώνει τον Τούρκον και με το μαχαίρι εις την κοιλιά ήρθε εκεί οπού ήμαστε εμείς, εις το ταμπούρι. Και δεν του πειράξαμεν το μαχαίρι, με τούτο εις την κοιλιά τον πήγαμε εκεί οπού 'ταν οι εδικοί μας και ήταν ο γιατρός, και το 'βγαλε το μαχαίρι και με των μερμήγκων τα κεφάλια το 'ρραψε την κοιλιά. Και τράβησε ο καϊμένος κοντά έναν χρόνον να γιατρευτή. Γέρευε και πάλε ξηλώνεταν, κ' έβγαιναν οι κοπριές από την κοιλιά οπού 'ταν η πληγή. Και ζη τώρα και δεν έχει ψωμί να φάγη.

Σταθήκαμεν εκεί ως το δειλινό και πολεμούσαμε, αποκόβαμε τους Τούρκους να πηγαίνουν και να 'ρχωνται εις το κάστρο. Ηύραν καιρό,

έφυγαν με γερούσι ο Ρούκης κί' ο Ρουμάνης και σώθηκαν. Τότε πήγαμε κ' εμείς απάνου, οπού ήταν οι άλλοι, ξαποστάσαμε. Τότε, από το δεξιόν του κάστρου είναι ένα βουνάκι και βήκαν καμμιά διακοσιαριά Τούρκοι και το έπιασαν. Αρχίσαμε να τους πολεμήσουμε από 'μπρός. Πήρε καμπόσους ο Γκούρας συντρόφους και πήγε κρυφά και τους πήρε τις πλάτες, και τους βαρούσε εκείνος από τις πλάτες κ' εμείς από 'μπρός. Και τους τελειώσαμεν όλους, τους στείλαμε εις την άλλη ζωή, και με την ορμή εκείνων, οπού τους σκοτώσαμε, πήραμε και το κάστρο με γερούσι και σκοτώσαμε κ' εκεί καμπόσους, οι περισσότεροι φύγαν από τ' άλλο το μέρος.

Τότε είχαμε το κάστρο και πιάσαμε και τους μύλους, 'στο Μπογόμυλο ονομαζόμενον, και την άκρη την χώρα. Και πολεμούσαμε κ' εμείς αντρίκεια και οι Τούρκοι γενναία. Τους ήρθε ένα μικρόν μιντάτι των Τούρκων από το Ζιτούνι. Τους σκοτώσαμε εις την άκρη τους μύλους, το 'χαμε πιασμένο και τους τελειώσαμε όλους. Σε ολίγον έρχεται πολλή Τουρκιά. Άφησε ο Γκούρας εις το ποδαρικό του εμένα να σταθώ εκεί αυτός πήρε καμπόσους ανθρώπους και πήγε να βαστήση το μιντάτι το νέον. Αφού πήγε εκεί, είδε οπού 'ταν πολλοί, ο Δράμαλης, και δεν μπόρεσε να τους βαστήση. Μου παράγγειλε να ειπώ των ανθρώπων να τραβηχτούνε με τρόπον, να μη μας χαλάσουνε οι Τούρκοι, και να σηκώσω και τον τζεμπιχανέ. Όσο να καλομεράσω τον τζεμπιχανέ, πλάκωσαν ο νέοι Τούρκοι και της χώρας, μας πήραν ομπρός. Εμείς τζακίσαμε, ότ' ήμαστε πολλά ολίγοι από 'κείνο το μέρος, οι άλλοι ήταν από το πέρα μέρος της χώρας. Από τρίχα γλύτωσα ο δυστυχής, ήμουνε κουτζός και είχα κ' ένα ντουφέκι μεγάλο, έτρωγε τριάντα δράμια και ήταν πολύ βαρύ, δυο τα 'χαν στείλη από την Ζάκυθο, ένα είχε ο Γκούρας και τ' άλλο εγώ. Κ' έσωσε τ' ασκέρι και μ' έρριξε κάτω, όταν φεύγαμε, και ήταν στενός ο τόπος και πατούσαν όλοι απάνου μου κ' έμεινα αλλού κοντινός μ' άλλον έναν – κουτζός κ' εκείνος. Σε έναν γκρεμνόν πέρασε εκείνος, εγώ ο δυστυχής έμεινα, δεν μπορούσα να διαβώ, κί' αποφάσισα να γκρεμιστώ κάτω, να μη με πιάσουνε οι Τούρκοι. Εκείνος, ο κουτζός, φώναζε: «Πέτα το ντουφέκι να γλυτώσεις!» Εγώ χωρίς ντουφέκι τί να 'κανα; Και το λυπούμουν. Ύστερα θέλησε ο Θεός και κρεμάστη αυτός κ' έπιασε την μπούκα του ντουφεκιού και πάτησα ολίγον με τα νύχια και σώθηκα. Έκαμα όρκον να μη

ματαπάγω εις πόλεμον ὅσῃν κατάστασιν οἱ οὐκ ἔχουσιν, χωρὶς ποδάρια. Ὅσον ἀνήφορο πάταγα, ὅσον κατήφορο τελείως, με πονούσαν τα γόνατά μου. Ἀφού σωθήκαμε κ' εμεῖς οἱ δυο κουτζοί, φούσκωσα καὶ ξέκλησα τα ρούχα μου νὰ πάρω ἀγέρα, καὶ τότε ἔκανα τὸν ὄρκον. Ξαποστάσαμε ὀλίγον. Οἱ Τούρκοι ἔφτασαν καμπόσους δικούς μας καὶ θὰ τοὺς πιάναν. Με φωνάζει ὁ Νικήτας νὰ τρέξωμε νὰ τοὺς σώσουμε. Τρέξαμε δια ἑκείνους καὶ κιντυνέψαμε κ' εμεῖς. Τότε οἱ Τούρκοι ρίχτηκαν παντού, μπλοκάραν καὶ τοὺς δικούς μας εἰς τὸ κάστρο καὶ τοὺς ἀφήσαμε. Καὶ κυνηγώντας οἱ Τούρκοι μας πήγαν ὅσῃν τὰ μισὰ τοῦ Ἀγιτοῦ, τοῦ βουνού. Ἐκεῖ νύχτωσε καὶ μείναμε μπαϊλντισμένοι. Χάσαμε καὶ τὸν Γκούρα, τὸν πήραν ὀμπρός οἱ Τούρκοι καὶ τὸν ἔρριξαν ὅσῃν ἓνα ρέμα μ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ κιντυνέψαν νὰ σωθούνε, κ' εμεῖς δὲν ξέραμε ζωντανοὶ εἶναι ἢ χαμένοι. Ἐγὼ ἔχουν πολὺ ἀγαπημένος με τὸν Γκούρα, ἡμασταν καλύτερα ἀπὸ ἀδέλφια μ' αὐτόν καὶ με τὸν μακαρίτη Χαλμούκη καὶ Θανασούλα Σουλιώτη, πολλὰ γενναῖα παληκάρια καὶ με μεγάλη ἀρετή.

Ἀφού πήγαμε εἰς τὸ βουνό, καὶ ἦταν ἐκεῖ ὁ Χαλμούκης καὶ ὁ Θανασούλας κ' ἐγὼ, καθόμαστε ἀποσταμένοι καὶ νηστικοὶ καὶ πικραμένοι δια τὸν Γκούρα καὶ τοὺς συντρόφους οἱ οὐκ ἀφήσαμε εἰς τὸ κάστρο. Δια τὴν πείνα τὴν μεγάλη οἱ οὐκ εἶχαμε ὁ Θεὸς στέλνει ἓναν ἄνθρωπον φορτωμένον ζαῖρέ, κρέας, πῆτες, κρασί, ψωμί, ἓνα ζῶον φορτωμένον ἀπὸ τὶς φαμελιές ἐκείνων οἱ οὐκ ἔχα ἀπὸ τὰ τέσσερα χωριά καὶ τοὺς εἶχα μαζί μου κ' ἀπὸ τὸν ἀδελφόν μου. Καὶ συνάζω ὅλους τοὺς συντρόφους, νηστικούς καὶ κατατρεμένους ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ τοὺς ἀδελφούς μου Νικήτα καὶ Χατζηχρήστο καὶ καθόμαστε νὰ φάμε. Φτάσαν ἐκεῖνοι οἱ οὐκ ἔταν πολιορκημένοι εἰς τὸ κάστρο, βῆκαν με γερούσι χωρὶς νὰ βλαφτῆ κανένας. Ἐρχεται κ' ἓνας ἀπὸ τὸν Γκούρα καὶ μας εἶπε ὅσα δοκίμασαν καὶ πὼς σώθηκαν, καὶ εἶναι ὅσῃν τὰδε βουνό. Τότε δοξάσαμεν τὸν Θεόν καὶ κάμαμε τὰ μεγαλύτερα γλέντια καὶ τραγούδια. Τὴν ἀυγὴ σμίξαμε ὅλοι, ἦρθε κ' ὁ Γκούρας εἰς τὶς Καταβόθρες. Ἐκεῖ κάμαμε τὰ γιατάκια νὰ κοιμηθούμε.

Μαθαίνομε ὅτι, ἀφού πήγαν πίσου ζωντανοὶ ὁ Ἀλέξη Νούτζος κ' ὁ Παλάσκας, ὁ Κωλέτης παρακινάγει καὶ τ' ἄλλα τὰ μέλη τῆς Διοικήσεως καὶ τοὺς στέλνουν πάλι ἀναντίον τοῦ Δυσσέα. Πήγαν εἰς

το Δίστομον, ήταν άνθρωποι του Δυσσέα εκεί, τους διώξαν. Ήταν και Λιβαδίτες με το πνέμα αυτεινών και συντρόφοι του Κωλέτη. Πηγαίνουν και 'σ άλλα χωριά.^[18] Στέλνει ο Δυσσέας ν' ανταμωθούν και πήγανε εις την Δρακοσπηλιά. Μαζώνει ο Δυσσέας τους κατοίκους όλους και τ' ασκέρι του. Τους λέγει ο Δυσσέας: «Διαβάστε αδελφοί, τα γράμματα (τα διάβασαν παρουσία). Αδελφοί, τους λέγει, ο Άργειος Πάγος και η Κυβέρνηση σας είναι γνωστό ότι με κατάτρεχαν και με κατατρέχουν. Όταν ήμαστε εις την Αγιαμαρίνα, εξ αιτίας δικής μου, δια να χαθώ εγώ, αποφάσισαν να χαθή και τόσο ασκέρι. Δια να μην πάθη η πατρίς δια 'μένα έστειλα την παραίτησή μου και με βαστήσετε εσείς όλοι στανικώς. Τώρα η Κυβέρνηση στέλνει αρχηγούς την αφεντειά τους τον κύριον Αλέξη και τον καπετάν Παλάσκα. Η αφεντειά σας – είναι 'στο χέρι σας: Αν θέλετε αυτούς, σκοτώστε εμένα, αν θέλετε εμένα, σκοτώστε αυτούς». Τους πιάσαν και τους σκότωσαν. Και γλύτωσε από του δυο κατά ώρας ο Κωλέτης.

Αυτά όταν τα μάθαμε, (ήρθε άνθρωπος) ήμαστε ακόμα εις τις Καταβόθρες. Σηκωθήκαμε την αυγή, του Σαλώνου οι άνθρωποι, και πήγαμε από κάτω τη Νευρόπολη και ρίξαμε ορδί. Η σεβαστή Κυβέρνηση λυπήθη πολύ οπού άκουσε τον θάνατον αυτεινών, κι όντως αγαθών πατριωτών, και δια τον θάνατον αυτεινών αποφασίστη να σκοτωθή ο αίτιος, οπού 'ταν ο Δυσσέας, κ' έπρεπε να μπη 'σ ενέργεια το σκέδιον οπού είπε ο γραμματικός, οπού τον στείλαν 'στον Νικήτα να σκοτώση τον Δυσσέα και να μείνη αυτός αρχηγός όσο να μας τελειώσουνε όλους οι καλοί κυβερνήτες, τα παιδιά των Τούρκων. Τώρα, σαν δε θέλησε ο Νικήτας δι' αρχηγός, φρόντιζαν να κερδήσουνε τον Γκούρα. Μίαν ημέρα εκεί οπού 'χαμε τ' ορδί βλέπω έναν φραγκοφορεμένον, εγώ τήραγα την δουλειά μου με τους ανθρώπους οπού οδηγούσα. Κουβέντιαζαν μυστικά ο Γκούρας, ο Τρακοκομνάς κι αυτός ο καλός πατριώτης, ο φραγκοντυμένος. Αφού ξηγήθηκαν πολύ μυστικά από 'μένα, έφυγε αυτός. Σε ολίγες ημέρες μου λέγει ο Γκούρας: «Πάρε καμμιά δεκαριά ανθρώπους κι άφησε άλλον κεφαλή εις τους ανθρώπους σου, κάπου θα πάμε». Ακολουθήσα ό,τι μου είπε. Πάμε 'στην Αγόριανη, εις το χωριόν του Τρακοκομνά, ήταν κι αυτός ο ίδιος μαζί μας. Τρώγαμε, πίναμε,

¹⁸ Τους έπιασε ο Δυσσέας και γράμματα, οπού γράφαν να τον σκοτώσουν.

χορεύαμε. Ο κόσμος κουβάλαγαν και μας κέρναγαν και πίναμε κάμποσες ημέρες. Ήρθε πίσου ο φραγκοκαταραμένος άρχισαν να κουβεντιάζουν πάλε τα κρυφά οι τρεις τους, φύγαμε από το χωριόν και πήγαμε σε κάτι στάνες. Εκεί ήταν ησυχία περισσότερη δια μυστικά. Αφού κουβέντιαζαν κρυφά από 'μένα τόσον καιρό, μου κακοφάνη πολύ. Τότε του λέγω του Γκούρα: «Θα πάρω τους ανθρώπους μου να πάγω εις τ' ορδί, ότ' είναι μοναχοί οι άνθρωποι και οι Τούρκοι μας ήρθε άνθρωπος και μας είπε ότι έρχονται ολοένα κ' ετοιμάζονται να μπούνε μέσα και θα σκλαβώσουνε τον κόσμο, κ' εμείς τρώμε τα πράματά τους και στέκονται ολόρθοι και μας κερνάνε». Δεν μ' άφησε να φύγω. Άρχισαν να μου φανερώσουν το μυστικόν ο Γκούρας κί ο Κομνάς (ο Φράγκος είχε φύγη). Μου λέγει ο Γκούρας: «Η Δίοικηση θέλει να με κάμη χιλίαρχον κί αρχηγόν της Λιβαδειάς εις το ποδάρι του Δυσσέα, φτάνει να σκοτώσω τον Δυσσέα. Και είναι εις τον Άγιον Λουκά ο Δυσσέας κλεισμένος και εις την Αράχωβα είναι ο Λάμπας ο Λιβαδίτης, ο Τριανταφυλλίνας κί άλλοι Λιβαδίτες και χωργιάτες, ως χίλιοι άνθρωποι θα μαζωχτούν, και να πάμε κ' εμείς να τους πάρωμε να πάμε να τον βαρέσουμε. Και το είχαμε μυστικό από σένα να μη μας κάμης αντενέργειαν και δεν θελήσης να μας ακολουθήσης». Τους είπα: «Εγώ είμαι μικρός άνθρωπος ομπρός στους δυο εσάς, ούτε το καλό μου ωφελεί, ούτε το κακό μου ζημιώνει. Αν μου το λέτε να πάμε να το κάμωμε, να πάμε, αν είναι να δώσω και γνώμη και δεν σας βαρύνη, να δώσω, αν έχω την άδειά σας». Μου λένε και οι δυο: «Έχεις γνώμη, ότ' είσαι αδελφός μας και τα καλά, είσαι σύντροφος και εις τα κακά. – Αν είμαι σύντροφος λοιπόν, θα δώσω την ταπεινή μου γνώμη, έχω δικαίωμα. Αν πάρης εσύ, Γκούρα, την αρχηγία της Λιβαδειάς, έχω κ' εγώ το μερίδιόν μου ή όχι; – Πρώτος είμ' εγώ, λέγει ο Γκούρας, δεύτερος ο Κομνάς κ' εσύ. – Ο σύντροφος ο τίμιος πότε είναι τίμιος; Όταν λέγη την αλήθεια του φίλου του κί ας χάνη το νιτερέσιον του, ή όταν τράγη το νιτερέσιον κί ας χαθή ο φίλος του κί ας διατιμηθή κί ας κιντυνέψη; – Όχι, λέγει ο Γκούρας, ο πιστός σύντροφος πρέπει να λέγη την αλήθεια κί ό,τι θα του συμβούν ύστερα ας του συμβούν. – Η καϊμένη η πατρίδα αμαρτίες οπού 'χε και γύρευε να την λευτερώσουμε εμείς οι ανθρωποφάγοι, πολιτικοί και στρατιωτικοί! Κ' έχομε αρετή να λευτερώσουμε πατρίδα εμείς κί αυτείνοι οπού μας

κυβερνούν; Τώρα έβαλαν τον Δυσσέα σκότωσε τον Αλέξη Νούτζο, τον σεβάσμιον άρχοντα. Πόσο ψυχώνει η Τουρκιά μ' αυτό, πόσο αδυνατίζομε εμείς! Το ίδιοι και τον Παλάσκα. Δεν είναι αληθινό οπού τον έβαλαν, τον Δυσσέα, αυτεινοι και τους σκότωσε; Τους έστειλαν δυο ξένους μέσα εις το σπίτι του, 'στον τόπο του τον πατρικόν, και τον φορτώθηκαν αυτόν και τους ανθρώπους του. Ποιον άλλον καπετάνιον πείραξαν; Τον Πανουργιά, τον Καλτζοδήμο, άλλον κανένα; Μόνον τον Δυσσέα. Και σαν σκοτώσουν αυτόν, ύστερα εσάς, κ' εμάς μας σκοτώνουν με τα πράσα, όχι με ντουφέκια και σπαθιά. Τι έκαμε ο Δυσσέας; Ότι πήγε να σκοτώση Τούρκους ήθελαν να χάσουνε αυτόν κι' όλο του το στράτεμα. Τι να 'κανε; γύρεψε να παρατηθή, τον βάσταξαν οι κάτοικοι και τ' ασκέρι. Ηρθαν αυτεινοι, τους σκότωσε. Κακό είναι μεγάλο. Τώρα βαίνουν εσένα να σκοτώσης τον Δυσσέα, αύριον θα βάνουν εμένα, σκοτώνω εσένα. Και να το καρτερής! Κ' έτζι θα μας φάνε όλους. Λες να πάμε να βαρέσουμε τον Δυσσέα, αμμ' εκείνος είναι αδύνατος, οπού 'χει τόσους ανθρώπους και βαστάει θέσιν δυνατή; Να πιάσουμε το ντουφέκι, ούτε εκείνος θα κάμη τίποτα εμάς, ούτε εμείς εκείνου. Θα μούνε μονάχα οι Τούρκοι μέσα και θα κυργέψουν την πατρίδα κ' εμείς θα πολεμούμε, και θα μας πιάσουνε οι κάτοικοι να μας δώσουνε των Τούρκων να μας κόψουν το κεφάλι. Κι' ο Λάππας κι' ο Μήτρο Τρανταφυλλίνας οι Λιβαδίτες, οπού 'ναι αναντίον του Δυσσέα 'στην Αράχωβα, προσκυνούν τους Τούρκους κ' ησυχάζουν, και θα μας πιάσουνε κ' εμάς να μας δώσουνε των Τούρκων. Ή ο Δυσσέας, αν τον στενέψωμε, πάγει με τους Τούρκους. Καρτεράτε τότε λευτεριά της πατρίδος, και να μείνωμε και ζωντανοί. Κλαίγει ο Κωλέτης και οι άλλοι κυβερνήται μας τον χαμόν του Αλέξη και Παλάσκα σαν την φώκια, οπού κλαίγει τον πνιμένον όσο οπού σαπίζει, και κάθεται και τον τρώγει. Έτζι θα φάνε κ' εμάς τους δυστυχείς. Σε συβουλεύω, αδελφέ Γκούρα, να πας ν' ανταμωθής με τον Δυσσέο και ν' αδελφωθής και να πάμε εις τα πόστα μας, ότι θα μούνε οι Τούρκοι αντουφέκηγοι και θα δώσουμε λόγον δι' αυτό εις τον Θεόν και 'στους ανθρώπους. Κι' όταν υπάρξη η πατρίς, δεν σου χρειάζονται αρματωλίκια, παίρνεις τις τιμές της πατρίδος, βαθμούς και δόξες, καθώς γίνεται και 'σ τ' άλλα τα έθνη, οπού τιμούν και δοξάζουν τους άξιους και τίμιους αξιωματικούς τους. Κι' αυτά τα καπεντανλίκια

ήταν κλέφτικα πράγματα, όταν ήταν οι Τούρκοι 'στην πατρίδα μας αφεντάδες. Εμείς όμως παιδευόμαστε δια λευτεριά και δι' αυτό μας κερνούν ολόρθοι οι κάτοικοι κ' έχουν τις ελπίδες τους 'σ εμάς, και μας πλερώνουν και μας ταγίζουνε, και τους βάνομε ομπρός εις τον πόλεμον και σκοτώνονται αυτείνοι και δοξαζόμαστε εμείς».

Τότε, είναι η αλήθεια του Θεού, μετανόησε πολύ και μου είπε να πάγω 'στον Άγιον Λουκά να μιλήσω με τον Δυσσέα ν' αδελφωθούμε και να 'βγωμε έξω. Του είπα: «Δεν πάγω μόνος μου, να πάγωμε αντάμα». Αυτός ήθελε να πάγη πρώτα εις το Σάλωνα να μαλλώση με τους ντόπιους, ότι τους ζητούσε ένα χωργιόν, το Ξεροπήγαδο, να του χαρίσουνε και ως χίλιες ρίζες ελιές. Του είπα και πήγαμε αντάμα εις το Σάλωνα και μίλησα μυστικώς των νοικοκυραίων και τα διόρθωσαν. Κ' έστειλα κ' άνθρωπον κρυφά εις τον Δυσσέα και του είπα να μην του μιλήση άγρια του Γκούρα, όταν ανταμωθούμε, να φερθή γνωστικά. Σηκωθήκαμε και πήγαμε εις τον Άγιον Λουκά κ' ανταμωθήκαμε με τον Δυσσέα και φιληθήκαμε και οι τέσσεροι. Του είπε ο Κομνάς τα αίτια κ' ότι εγώ τα συβίβασα και δεν είχε πού να με βάλη ο Δυσσέας.

Κί αφού σάσαμε αυτά, όλοι μαζί κινήσαμε δια τ' ορδί. 'Στον δρόμον πήρε ο Δυσσέας εμένα και τον Τρακοκομνά και πήγαμε την νύχτα κ' έβγαλε έναν τενεκέ γιομάτον φλουρί, διακόσες τριανταπέντε χιλιάδες γρόσια, και πλέρωσε τους ανθρώπους του, κί όσα μείναν τα 'χωσε πίσου. Πηγαίνοντας εις τ' ορδί, ως το βράδυ ήρθε ο τζασίτης οπού 'χαμεν εις το Ζιτούνι και μας είπε ότι σε δυο 'μέρες ο Δράμαλης κινείται μ' όλες τις ετοιμασίες δια μέσα από τα στενά. Τότε στείλαμε παντού ν' αναμερήσουνε τα γυναικόπαιδα και ζωντανά. Ήρθανε και οι νοικοκυραίοι από τα Σάλωνα κ' ήθελαν να στείλη ο Δυσσέας κί ο Γκούρας εις το Μισολόγγι, οπού 'ταν ο Μαυροκορδάτος Διευθυντής, να δώση τέσσερα καράβια να περνάσουμεν τα γυναικόπαιδα εις την Πελοπόννησον. Στείλαν εμένα και τον Παπαηλιόπουλον εις Μισολόγγι. Ετοιμάζαμε τα καράβια, μάθαμε μπήκε ο Δράμαλης εις Κόρθο αντουφέκης, ότι οι κάτοικοι πήγαν να κρύψουν τις φαμελιές τους. Εις τα Ντερβένια τους χτύπησαν. Κί αφού τους είδε τους Τούρκους από μακρυά ο Αχιλλέας, ο νέος αξιωματικός της Κυβερνήσεώς μας, άφησε 'φοδιασμένο κάστρο και πήρε τόσο ασκέρι κ' έπιασε τα βουνά. Κί ύστερα

σκοτώθηκε.

Τέτοιους αξιωματικούς θέλει η Κυβέρνησή μας να λευτερώση την πατρίδα, νέους, τους παλιούς σκότωμα. Μπεζέρισαν ν' ακούνε Γώγο με ογδοήντα ένα άνθρωπον να βαστήξη έξι χιλιάδες και να γιομίση ο τόπος σκοτωμένους. Ν' ακούνε εφτακόσους ανθρώπους να χαλάσουν τόσες χιλιάδες. Ν' ακούνε Δυσσέα μ' εκατό ανθρώπους σε μίαν μάντρα να κόψουνε την πρώτη ορμή των Τούρκων. Θέλουν Αχιλλέα οι Κυβερνήται ν' αφήνη αντουφέκηγον κάστρο, οπού 'ναι πλησίον του ουρανού εις το ψήλωμα κ' είχε κι' όλα του τ' αναγκαία. (Η μαγαρισιά το φκυάρι της θέλει). Βαρέθηκαν οι άνθρωποι ν' ακούνε Αλέξη Νούτζο, που ξόδιασε όλα του τα χρήματα και πούλησε και τα τζιβαϊρικά του μισοτιμής εις την Αγιαμαύρα και πλέρωνε τους ανθρώπους εις τον πόλεμον. Και εις την Λαγκάδα έκοβα εγώ ξύλα να φκειάσουμε φωτιά να ζυμώσουμε ψωμί κι' ο Αλέξη Νούτζος φορτώνεταν τα ξύλα και τα κουβάλαγε. Τον στείλανε και σκοτώθηκε σαν σκυλί. Αχ, ουρανό, μην το φτουράς, μη βαστάς την επιβουλή των αχάριστων ανθρώπων! Κι' ο Δυσσέας δεν ήταν καλύτερος. Αυτόν θα τον κρέμαγε ο Αλήπασσας εις τα Γιάννενα, οπού το' 'φταιξε, ο Νούτζος τον γλύτωσε. Έκαμε κι' αυτός την ανταμοιβή εις τον ευεργέτη του.

Τα 1822, του Γιούνη η έβγα απάνου κάτου, αφού μπήκαν οι Τούρκοι μέσα και πήγαν 'στον Μωριά, δεν μπόρεσαν να μπάσουνε ζαιρέδες, ότι καθημερινώς τους πολεμούσαμε κλέφτικα εις τα στενώματα. Τότε μία ποσότη Τούρκων έπιασαν τη Νευρόπολη, ως τόπος δυνατός, κι' άνοιξαν και τον δρόμον δια να περνούν ζαιρέδες εις Πελοπόννησο, εις Αθήνα απόξω, οπού 'χαν ορδιά κατ' τον Ρωπόν, εις Έγριπον, και να 'φοδιάζουνε όλα αυτά τα μέρη. Τότε συναχτήκαμε όλα αυτά τ' ασκέρια της Ανατολικής Ελλάδος και πήγαμε και τους πολεμήσαμε γενναίως (κι' αυτείνοι πολέμησαν παληκαρίσια). Τους τζακίσαμε, τους πήραμε τ' αργαστήρια τους, σκοτώσαμε από αυτούς, τους πήραμε τόσα λάφυρα, τους βγάλαμε από τις θέσες τους και κλείστηκαν 'σ ένα δυνατόν μέρος. Τους βάλαμε κ' ένα κανόνι και τους χτυπάγαμε. Τους πήραμε το νερόν τους και τους στενέψαμε πολύ. Τους πολεμήσαμε από το μεσημέρι ως την αυγή. Τους ήρθε ένα μιντάτι, το χαλάσαμεν. Τους ήρθε κι' άλλο από την Αλαμάνα κ' έγιναν τότε πολύ δυνατοί, πεζούρα και

καβαλλαρία, κι' αναχωρήσαμε μόνοι μας, άβλαβοι. Πήγε ο καθείς εις το πόστο του κ' εμείς εις την Γραβιά. Και τους βαρούσαμε κλέφτικα πάντοτες.

Σε ολίγες ημέρες ξαναπήγαμε συστηματικώτερα, τους πολεμήσαμε δυο μερόνυχτα. Ταμπουρωθήκαμε σε τρεις μεριές πολλά πλησίον τους. Πανωκέφαλα ήταν ο Δυσσέας, βορεινά, ανατολικώς εμείς, του Σαλώνου, δυτικώς οι Λιδορικιώτες, Σαφάκας και οι άλλοι. Τους καταφανίσαμε, τους μαζώξαμε 'σ ένα μέρος όλους μαζί. Κάναν γερούσια απάνου μας, πεζούρα και καβαλλαρία. Τους ήρθαν πάλε μιντάτια από τ' άλλα τα πόστα κι' από το Ζιτούνι. Σώσαμε κ' εμείς τα πολεμοφόδια. Αυτείνοι είχαν σκοπόν την αυγή να μας κλείσουνε μέσα, και χωρίς πολεμοφόδια και ζαιρέ θα κιντυνεύαμε. Τότε τα χαράματα τραβηχτήκαμε χωρίς να μας νοιώσουνε. Κι' όταν θα περάσουν ζαιρέδες κάποτε, εκεί οπού ρίχναν ορδί τους βαρούσαμε την νύχτα, 'στην Πέτρα ή αλλού, και δεν τελεσφορούσαν ποτέ. Κι' ο γενναίος κι' ατρόμητος Θανάσης Σκουρτανιώτης με διαλεμένους από την Φήβα και κάτου δεν τους άφινε να ξεμυτίσουν. Τους αφάνιζαν και οι Αθηναίοι.

[Κεφάλαιον πέμπτον]

Την πρώτη χρονιά πολιορκήσαν τους ντόπιους Τούρκους εις το κάστρον των Αθηνών μαζί μ' όση φρουρά ήταν, τους πολεμούσαν πολλά γενναίως. Και τους περιόρισαν εις το κάστρο και κάμαν και ρεσάλτο μέσα εις τον Σεραπετζέ και σκοτώθηκαν κ' από το 'να το μέρος κ' από τ' άλλο. Και τα δυο μέρη πολεμούσαν γενναίως. Ήρθε ο Ομέρπασσας Βεριόνης με μίαν δύναμιν κ' έκαμε πολύν καιρόν 'στην Αθήνα, και διάλυσε την πολιορκίαν κ' έπαθαν οι δυστυχείς Αθηναίγοι πολλά δεινά, σκοτωμούς, σκλαβιές και ζημιές πλήθος. Φεύγοντας ο Βεργιόνης συνάχτηκαν πάλε η χώρα και τα χωριά και πολιορκήσαν τους Τούρκους, κατοίκους και φρουρά, οπίσω 'στο κάστρο στενά. Και σώθη το νερό τους και ο ζαιϊρές τους, των Τούρκων, και παραδόθηκαν με συνθήκη. Κ' η συνθήκη έμεινε εις το χαρτί μοναχά. Ρίχτηκαν 'στους παραδομένους κ' έσφαξαν πλήθος γυναικόπαιδα κ' άντρες πολλούς. Γλύτωσαν και καμπόσοι δια την συνθήκη κ' άλλοι εις τα προξενεία. Το βιον τους το 'καμαν δυο μερίδια, ένα να πάρουν εκείνοι οπού τους πολιορκούσαν και τ' άλλο να μείνη δια το κάστρο, να πουληθή και με τα χρήματα να το 'φοδιάσουνε απ' ούλα τ' αναγκαία. Κουβάλησαν το βιον απάνου 'σ τα μαγαζειά, εις το κάστρο. Το δοκίμασαν ένα χέρι πρώτα οι πρόκριτοι, ήταν ο γέρο Ζαχαρίτζας κ' ανιψιός του Νικολάκης, ήταν οι Βλαχαίγοι, ο Βρανάς κ' άλλοι. Είχαν κ' αρχηγόν τον Μπατζακάτζα μ' άλλους συντρόφους του στρατιωτικούς. Τραβήσανε οι νοικοκυραίοι και οι τίμιοι άνθρωποι από αυτούς όσα δεν τράβησαν από τους Τούρκους. Τελευταία τους άφησαν κ' όλο τους το πράμα εις την εξουσίαν τους οι νοικοκυραίοι κ' έφυγαν δια τα νησιά. Μαζί μ' όσους ήταν τότε δημογέροντες ήταν κ' ένας τίμιος νοικοκύρης, τον είχαν εις το βιον του κάστρου να το προσέχη, τον έλεγαν Χατζή Γιωργαντά Σκουζέ. Τους άφησε κ' αυτός κρυφίως κ' έφυγε. Και τους άφησε ελεύτερους να κάμουν τους σκοπούς τους εις το βιον του κάστρου. Αφού κάμαν ό,τι μπόρεσαν, είχαν υποψίαν από αυτόν να μην μαρτυρήση ύστερα τι λείπει, ότι ήξερε τι βιον ήταν. Να πάρουνε αυτείοι, να δώσουν κ' εκείνού δεν ήθελε, ότ' ήταν τίμιος άνθρωπος. Έφυγε. Στείλαν και τον πήρανε από την Κούλουρη με δύναμη τ'

αρχηγού τους Μπατζακάτζα και με δική τους. 'Στο δρόμο τό' 'κοψαν το κεφάλι. Πιάσαν κι' άλλους νοικοκυραίους, τους φυλάκωσαν κι' ό,τι άλλες καλωσύνες τους υπαγόρευε η ψυχή τους τους κάναν. Τότε όλοι οι τίμιοι νοικοκυραίοι κι' ο Σαρρής και οι Λεκκαίοι κι' ο Μελέτης Χασιώτης κι' άλλοι ενώθηκαν και με στρατήγημά τους πήραν το κάστρο και διώξαν όλους αυτούς και λευτέρωσαν και τους φυλακωμένους νοικοκυραίους από την χάψη.

Αφού πήραν αυτείοι το κάστρο, οι διωχμένοι πήγαν εις τον Υψηλάντη και Νικήτα και είπαν να τους παραδώσουνε το κάστρο οπού 'χαν τα κλειδιά μαζί τους, και το κάστρο το βαστούσαν άλλοι. Πήρε τα κλειδιά ο Υψηλάντης κι' ο Νικήτας κ' ήρθαν μ' ασκέρια δικά τους, κι' αυτείοι οι φίλοι μαζί, και τήραγαν το κάστρο από κάτω την χώρα, που το βαστούσαν άλλοι κι' αυτείοι βαστούσαν τα κλειδιά. Τότε συναχτήκανε όλοι οι νοικοκυραίοι και οι αρχηγοί οπού 'χαν το κάστρο κι' αποφάσισαν όλοι συνφώνως να το δώσουνε του Δυσσέα και να τον κάμουν αφέντη δικόνε τους για να λευτερωθούν από τους άλλους. Όλο το παρτίδο τους αποφασίζουν τότε και μένει 'στο κάστρο ο Σαρρής κι' ο Γιωργάκη Λέκκας κι' άλλοι από τα χωριά, και στέλνουν τον Μήτρο Λέκκα και Βασίλη Μελέτη Χασιώτη κ' έρχονται γυρεύοντας κι' ανταμώνουν τον Δυσσέα. Αφού του ξηγηθήκανε τα αίτια και του είπαν πως τον θέλουν αφέντη, αυτός γύρευε κάστρο εις τον ουρανό κι' όταν τό 'βρε εις την γης, έτρεξε σαν το όρνιον εις το ψοφίμι. 'Ηρθε εις την Γραβιά, οπού ήμαστε κ' εμείς με τον Γκούρα ήφερε και τους στελμένους Αθηναίους δια να πάμε εις την Αθήνα. Τους αποκριθήκαμε αυτεινών και του Δυσσέα, δεν αφίνομε τους Τούρκους εις το προσκέφαλό μας και να πάμε να κλειστούμε εις ένα κάστρο και ν' αφήσωμε να σκλαβωθούν οι άνθρωποι. Το φιλονικήσαμε πολύ. Εγώ ήμουν ανάντιος κι' όσους είχα μαζί μου ήταν σύνφωνοι μ' εμένα, καθώς κι' όλοι οι Σαλωνίτες. Μας είπε ο Δυσσέας να πάμε να μεράσουμε το βιον του κάστρου και να πάρωμεν το μερίδιόν μας, ότι φυλάγαμε εμείς τα στενά και δεν πήγαν τροφές 'στους κλεισμένους Τούρκους και παραδόθη το κάστρο, και να πάρωμε το μερίδιόν μας. Του λέγω: «Μηνάχουμε σίγουρα τα κεφάλια μας κι' ό,τι φορούμε, και γυρεύομε να πάμε και δι' άλλα; Αφού όμως το φιλονικήσαμεν και μας είπαν κι' αυτός, ο Δυσσέας, και οι στελμένοι την ακαταστασίαν τους, των Αθηναίων,

και τον σκοτωμό του τίμιου ανθρώπου και των νοικοκυραίων τα δεινά, κι' από αυτά μπορεί να γένη σαν τον Αχιλλέα με της Κόρθος το κάστρο, και εις την Ρούμελη άλλο κάστρο δεν είχαμε, τότε δι' αυτό αποφασίσαμε και πήγαμε εις την Αθήνα.

Ηύραμε εκεί τον Υψηλάντη και Νικήτα. Στάθηκαν ολίγες ημέρες κ' έφυγαν. Διόρισε ο Δυσσέας τον Γκούρα φρούραρχον κ' εμένα να προσέχω του κάστρου τις βάρδιες και να φέρνω γύρα νύχτα και ημέρα. Αυτό το καψοβιόν το 'βγαλαν εις το παζάρι να το πουλήσουνε: το καλύτερο λελούδι, διαμάντι, του Δυσσέα, τ' άλλο του Γκούρα. Δια 'φόδιασμα του κάστρου λίγα χρήματα πιάσανε. Κ' έμεινε άδειον και ξερόν το κάστρο. Όταν ήρθαν εις την Γραβιά η επιτροπή των Αθηναίων και μας παρακινούσε ο Δυσσέας να πάμε εις την Αθήνα, μας έλεγε κιντυνεύει το κάστρο και δεν έχομε άλλο εις την Ρούμελη παρμένο και να πάμε να το 'φοδιάσουμε. Αφού ήρθαμε εις την Αθήνα, το καλύτερο πράμα οπού θα 'πιανε χρήματα, τζιβαϊρικό, μαργαριτάρι, ασήμι το 'θελαν δια λογαριασμό τους. Τ' άλλα πουλήθηκαν χωρίς τιμή, ότι δεν άξιαζαν. Και το κάστρο αφόδιαστον. Ευτύς οπού 'ρθαν και περίλαβαν το κάστρο, έβαλαν τους ανθρώπους τους κι' αρπάζανε ό,τι βρίσκανε και το πουλούγανε. Ο Μαμούρης ήρθε τότε εις την Αθήνα με μίαν ξύλινη πιστιόλα και εις τα χωργιά, οπού τον διόρισαν ντερβέναγα, τζάκιζε τους ανθρώπους σαν έναν τύραγνον του Αλήπασσα, οπού τον έλεγαν Ισούφ Αράπη και τζάκιζε τα κόκκαλα των ανθρώπων με το τζεκούρι, έτzi τζάκιζε κι' ο Μαμούρης τους χωργιάτες όσοι δεν ήταν φίλοι του. Και γύμνωναν του κάστρου το βιον και των χωριών. Τότε, σας λέγω ως τίμιος άνθρωπος, μίαν παλιοπιστιόλα είχε, τηράτε, ρωτάτε την έχει τώρα; Ρωτάτε και δια τις τυραγνίες του. 'Στα Μισόγεια, 'στην Κερατιά, ενού δημογέροντα, Αναγνώστη Νυδραίον τον λένε, πόσες τζικουργιές το 'δωσε κι' αν είδε υγείαν εις το εξής ο αγαθός άνθρωπος, κι' άλλοι πολλοί τοιούτοι δαρμένοι και τζερεμετισμένοι.

Ο Δυσσέας κι' ο Γκούρας αφού ήρθαν 'σ αυτούς τους στραβούς ανθρώπους, οπού γύρευαν αφεντάδες και τους ηύρανε, τότε το μέρος οπού τους φώναξε, τους νοικοκυραίους και τον Σαρρή και Μελέτη Χασιώτη, ότ' ήταν τίμιοι άνθρωποι, με τρόπον τους σκότωσαν, τους Λεκκαίους κι' άλλους πολλούς τους κατάτρεξαν και τα πρωτεία τα είχαν εκείνοι οπού τους μοιάζαν εις την αρετή, οι Ζαχαρίτζηδες, οι

Βλαχαίγοι. Έκαμε και συμπεθεριά ο Μαμούρης, πήρε την αδελφή του Βλάχου. Ήταν με αυτούς ο Βαρελάς, ήταν ένας Σουρμελής λογιώτατος, ήρθε τότε απόξω οπού σπούδαζε, μπερμπάντης, κακής διαγωγής. Οι καπεταναίοι μας αυτείνη την συντροφιά είχαν.

Έτυχε τότε και ήρθαν δυο χριστιανοί από το Μισίρι και είχαν χρήματα κί άρματα καλά, ήρθαν κί αυτείνοι να δουλέψουν την πατρίδα, να χαρούνε την προκομμένη μας λευτερίαν. Δια να τους πάρουν τ' άρματα και χρήματά τους οι αρχηγοί μας τους λένε ότ' είναι τζασίτες και τους βάνουν 'στους παιδεμούς, ούτε ο Χριστός δεν δοκίμασε όσα δοκίμασαν αυτείνοι οι δυο. Και σας λέγω τους παιδεμούς να φωτιστήτε κ' εσείς οι μεταγενέστεροι αυτείνη την αρετή, και τότε είστ' ελεύτεροι, αν έχετε την αρετή μας, να κάνετε τα ίδια. Πρώτα τους δέσαν, το κεφάλι έσωσε τον κώλον, και ξύλο καταδίκι, κί άλλους τοιούτους παιδεμούς χερότερους, κί αλλού κοντά πήραν ένα μαντέρι και το 'βαλαν δίπλα, του μάκρου, ψηλά ως ένα μπόι, απάνου σε δυο φούρκες, κί απάνου εις το μαντέρι ξάπλωσαν τους ανθρώπους του μάκρου και δέσιμον καλό, κρέμονταν τα χέρια τους και ποδάρια κάτω. Κ' εκεί οπού κρέμονταν τα χέρια και ποδάρια, πήραν και μεγάλες μπόμπες, τις μεγαλύτερες οπού 'ταν εις το κάστρο, το λιγώτερον πήγαινε η κάθε μια από σαράντα οκάδες, και κρέμασαν από τέσσερες του κάθε ανθρώπου εις τα χέρια του και ποδάρια του. Ο ένας σε καμπόσο διάστημα τελείωσε κί ο άλλος ετοιμάζεταν. Ήμουνε εις το παζάρι, γύρισα εις το κάστρο και είδα τον πεθαμένον και τον άλλον, τον μισοζώντανον. Τότε έκοψα τις μπόμπες και κατέβασα τον άνθρωπον και τον πήρα εις το κονάκι μου και ήφερα τον Κούρταλη τον γιατρό και τον περικόλεσα και τον περιποιήθηκε, και σακατεύτηκε, έσπασε και με καιρόν ανάλαβε, μόνον ήταν πάντα κατεβασμένος. Και τον πήρα και τον είχα μαζί μου πολλά χρόνια, τιμιώτατος άνθρωπος, νέος ως εικοσιπέντε χρονών. Αυτείνη την λευτερίαν ηύρανε, οπού 'ρθανε γυρεύοντας.

Αφού ήρθανε οι αρχηγοί μας σε κάστρο και σε πολιτεία, οπού ηύραν ραγιαδες και μπλέξανε με την μπερμπάντικη συντροφιά των ντόπιων, κακομεταχειρίζονταν και τους συντρόφους, ό,τι τίποτας, ξύλο και διώξιμον, κ' η πρόφαση αυτείνη να τρώνε τον μιστόν τους. Η Διοίκηση και η πολιτεία πλέρωνε μιστούς και οι πρόσοδοι όλης της Ανατολικής Ελλάδος ήταν εις την εξουσίαν τους δια να πλερώνουν

αυτούς τους ανθρώπους, οπού δούλευαν την πατρίδα. Κί όποιος είχε δέκα, τους έκανε εκατό 'στον λογαριασμόν, και πάλε εκείνοι οι δέκα απλέρωτοι, κί αν θα τους πλέρωναν, κάλπικα εικοσάρια. Ηύραν μαστόρους καλπουζάνους και τους βάλαν εις το κάστρο και κόβαν μοννέδα κάλπικη. Και μάθαν αυτά τα πράματα και τους νοικοκυραίους, οπού πεθύμησαν την εξουσίαν τους και στείλαν και τους κάλεσαν δι' αφεντάδες τους. Τους φκειάσανε καθώς ο Μεμεταλής έφκειασε τους Αραπάδες και τους είχε υποτάξη τέλεια, ξύλο λοιπόν καντάρι κί άλλα βασανιστήρια. Και τραβούσαν όλα αυτά οι δυστυχείς Αθηναίγοι δια να υπάρξουν μαζί με την άλλη πατρίδα ελεύτεροι. Και θυσιάζαν το εδικόν τους και υπόφερναν όλα αυτά τα δεινά.

Ένα Τουρκόπουλο ήξερε μίαν κρυψιώνα, οπού 'χε βιον των Τούρκων μέσα, και το Τουρκόπουλον το μαρτύρησε ενού αξιωματικού, Μήτρο Λελούδα τον λένε, βιον είχε πολύ μέσα, καθώς μου είπε ο ίδιος αυτός ο αξιωματικός. Αυτό το 'μαθε ο Γκούρας και φοβερίζει τον αξιωματικό να μην μπερδευτή σε αυτό και να μην ειπή κανενού τίποτας. Αυτός όμως μου το είπε εμένα. Εγώ καθόμουν μαζί με τον Γκούρα 'σ ένα κονάκι, εις το κάστρο, του λέγω του Γκούρα: «Το βιον αυτό να το βγάλωμε και να γένει τρία μερίδια, το πρώτο μερίδιον του κάστρου, να το 'φοδιάσουμε, τ' άλλο το μερίδιον να πάρη ο Δυσσέας, να δώση των ανθρώπων του, και τ' άλλο του λόγου σου, να το μεράσης των ανθρώπων των δικώνε σου, να τους ευκαριστήσετε και μη μαλλώνετε και δέρνετε τους συντρόφους κάθε τόσον. Ότι οι Τούρκοι ζύγωσαν εις τον Ρωπό και Φήβα και 'σ άλλα κοντινά μέρη. Και είναι ανάγκη να 'φοδιάσουμε το κάστρο και τους ανθρώπους να τους ψυχώσουμε, να μην το πάθωμε σαν την Κόρθο». Ενώ του μιλούσα πατριωτικώς κί ως φίλος του στενός, αυτός μου λέγει: «Εις αυτά δεν έχω κανέναν σύντροφον, σε κρυψιώνες και τέτοια, και να τηράξη καθείς την δουλειά του. Και να ειπής του Λελούδα να φύγη από 'δώ, να μη με κάμη άπιστον και τον σκοτώσω». Του λέγω: «Μπορεί νάχωμε αυτείνη την τύχη, εδώ που μας φέρατε, να μας σκοτώσετε ή να είμαστε είλωτές σας». Τον άφησα κ' έφυγα κί από το κονάκι του και πήγα σε δικό μου. Σύναξα τους αξιωματικούς του Δυσσέα, τους μίλησα ότι εδώ οπού 'ρθαμε θα ντροπιαστούμε και θα πάρωμε και τούτους τους δυστυχείς Αθηναίους εις το λαιμό μας,

οπού ξοδιάζουν και τρώμε εμείς και πλερώνουν αυτοί. Αλλά θα κιντυνέψη και γενικώς η πατρίδα, ότι το κάστρο είναι ανεφόδιαστο και ύστερα αφού ιδούμε Τούρκους, θα τ' αφήσουμε απολέμητο να φύγωμε, και είναι αμαρτία και ντροπή μας. Πού θα ζήσουμε ύστερα από την κατηγορία του κόσμου; Μου λένε όλοι αυτείνοι: «Ενέργα ό,τι γνωρίζεις και είμαστε όλοι μ' εσένα». Τότε έφερα και τους αξιωματικούς του Γκούρα, το ίδιο μου είπανε και αυτείνοι. Τους σύναξα ύστερα όλους, του Δυσσέα τους αξιωματικούς και του Γκούρα, και τους όρκισα να είναι αυτό μυστικόν και ν' αγροικηθή καθείς και με τους στρατιώτες του. Τους ξαναντάμωσα, μου είπανε ότ' είναι όλοι σύνφωνοι. Τότε τους λέγω: «Να κάμωμε μίαν επιτροπή να τηράξη δι' αυτό και να μιλήση και με τους μεγαλύτερους μας. Μπήκε η επιτροπή έξι από του Δυσσέα τους αξιωματικούς κ' έξι από του Γκούρα, κάνουν κ' εμένα πρόεδρόν τους. Είχα 'νεργήση κ' έγιναν οι καλύτεροι και οι δυνατώτεροι, από το 'να μέρος κ' από τ' άλλο, και οι πειο τίμιοι πατριώτες από αυτούς αν τύχη τίποτας, να μη μ' αφήσουνε μοναχό μου και κιντυνέψω. Τότε παίρνω την 'πιτροπή όλη και πάμε εις τον Δυσσέα, στέλνομε, φωνάζομε και τον Γκούρα, κ' όλοι μαζί, τους λέγω: «Όσα μας είπατε εις την Γραβιά όλα εδώ τα λησμονήσατε, το βιον του κάστρου εχάθη, αυτό είναι ανεφόδιαστον, σας μιλεί κανέννας: ξύλο και διώξιμον και φοβερισμούς δια σκότωμα. Δι' αυτά όλα συστήσαμε μίαν επιτροπή και είμαστε όσους λέπετε, μιλώ από όλους της 'πιτροπής κ' απ' όσους μας στείλαν, μπουλουχτσήδες και στρατιώτες. Πρώτη ζήτησή μας είναι να 'φοδιάστε το κάστρο απ' ούλα τ' αναγκαία, ότ' οι Τούρκοι μας τρογουρίζουν κ' απολέμητο κάστρο δεν το δίνομε. Αν θέλετε να το 'φοδιάσετε εσείς, σε οχτώ ημέρες να είναι έτοιμο δια πόλεμον κ' από αύριον θ' αρχίσετε να μπάσετε νερό, ξύλα, δαδί και ζαιϊρέδες, ειδέ και δεν θέλετε, το εφοδιάζομε εμείς με τους Αθηναίους, κ' όποτε κάμη χρεία, κλειόμαστε κ' από τα δυο μέρη και πολεμούμε, και δεν το παραδίνομε των Τούρκων απολέμητο. Τώρα, καθώς βρίσκεται, το παίρνουν οι Τούρκοι χωρίς ντουφέκι. Να μας δώσετε ως το βράδυ απάντησιν δι' αυτό. Και τους στρατιώτες άλλη βολά δεν έχετε το δικαίωμα να τους δέρνετε και να τους διώχνετε και να τους φοβερίζετε δια σκότωμα, αν φταίξουν, τους παιδεύει η 'πιτροπή». Και σηκωθήκαμε και φύγαμε. Το βράδυ πήγαμε, υποσκέθηκαν όσα τους

είπαμε. Κι' εφόδιασαν το κάστρο κ' έδωσε ο Δυσσέος χίλιους μαμουτιέδες εξ ιδίων του, ότι δεν έσωσαν τα χρήματα, και του λείπουν ως σήμερα και τους ζητάγει η φαμελιά του. Τότε αρχίσαμε να είμαστε ήσυχοι κι' αγαπημένοι.

Όλοι οι Αθηναίγοι με ζήτησαν να κατεβώ εις την χώρα ως πολιτάρχης. Με κατέβασαν με σαράντα ανθρώπους κάτου, ήταν και η επιθυμιά τους να λείψω από το κάστρο. Αφού κατέβηκα κάτω εις την πολιτεία, τότε οι φίλοι πήραν το Τουρκόπουλον οπού 'ξερε την κρουσιώνα και το φοβέρισαν να μη μαρτυρήση εκείνο το μέρος οπού 'ταν η κρουσιώνα, αλλά να ειπή ψέματα και να μαρτυρήση άλλο μέρος. Τότε προσκάλεσαν τους δημογέροντας και πήραν αργάτες και πήγαν κ' έσκαψαν όλο το κάστρο, και 'σ εκείνο το μέρος, οπού ήταν ο θησαυρός, δεν τους πήγαιναν να σκάψουν. Με καιρό όμως φάνηκε άδειος ο τόπος, τι ήταν μέσα, τι δεν ήταν κανέννας δεν ξέρει.

Όταν κατέβηκα εις την χώρα, γκιζερούσαν οι κάτοικοι και οι στρατιώτες με τα ντουφέκια εις τον νώμον, έβαλα ντελάλη ν' αφήσουνε όλοι τ' άρματα κι' αναλαβαίνω να τους φυλάγω εγώ. Δεν άκουσαν, ούτε του πέρασε κανενού από την ιδέα του να μένη ξαρμάτωτος. Βαριώνταν αναμεταξύ τους, πληγώνονταν, τους διάταξα άλλη μια φορά, δεν άκουγαν. Τότε κάτι παντίδοι βάρεσαν με το μαχαίρι έναν νοικοκύρη. Τους έπιασα και τους έδωσα ένα στυλιάρι καλό και τους έβαλα χάψη. Όσο οπού γιατρεύτηκε ο πληγωμένος κάθονταν κάψη. Ύστερα πλέρωσαν τα έξοδα της γιατρειάς του και τους απόλυσα.

Αυτά οπού είδανε – δεν τους άρεσε η ευταξία. Συναχτήκανε όλοι οι συντρόφοι και γύρευαν αιτίες τότε να χτυπήσουνε δολερώς εμένα. Εγώ είχα πάγη εις τους δημογέροντες ένα βράδυ, κι' αυτείοι έπιασαν ένα μέρος 'στο Κάτου σαντιοβάνι, οπού 'ναι το τζαμί και καφφενέδες, είχαν πιάση όλα τα πόστα γύρω, να περάσω, να με βαρήσουνε. Αφού ακολουθούσε αυτό, ο Δυσσέας κι' ο Γκούρας γύρευαν αφορμή δια όλους αυτούς, τους παληκαράδες Αθηναίους. Τότε θα γίνεταιν έναν κακόν 'στην πολιτείαν από την ανοησίαν αυτεινών των ανθρώπων. Πάγω μόνος μου εκεί οπού 'ταν συνασμένοι να με βαρήσουνε. «Ηρθα τους λέγω. και κάμετέ με, ό,τι αγαπέτε. (Δεν μιλούσε κανέννας). Καφετζή, πάρε μίαν μπότζα ρακί, κέρασέ τους να κάμουν κέφι. (Έπιαν το ρακί). Τους λέγω, αδελφοί, η

παλαβιά χάνει κ' εκείνον οπού οδηγάη να την κάμουν κ' εκείνους οπού θα τη 'νεργήσουνε. Δεν βλέπετε, δυστυχισμένοι, πού καταντήσετε από την ανοησίαν σας; Σκοτωθήκετε εις αυτό το κάστρο κι' αφανισθήκετε δια να γίνετε σκλάβοι αλλουνών. Αυτά πάθετε από την ανοησίαν την δική σας κι' από 'κείνους οπού σας οδηγούσαν. Αυτοί σας ορμηνεύουν και τώρα και κάνετε άτιμα πράματα, και σκοτώνεστε αναμεταξύ σας, κι' όποιος θέλει την ησυχίαν σας τον φοβερίζετε. Ορίστε οπού 'ρθα μόνος μου, ρίξετε, βαρήτε με... Τηράτε, δύστυχοι, να μην σας μάθη ο Δυσσέας κι' ο Γκούρας, και γυρεύουν πρόφασιν να σας ρημάξουν». Πήραν την ευκαρίστησιν και σηκώθηκαν κ' έφυγαν. Και με περικόλεσαν να μην μαθευτή αυτό, ότ' ήταν πιωμένοι και τα 'καμαν όλα.

Το 'μαθαν εκείνοι και στέλνουν και χαψώνουν από αυτούς καμπόσους κ' έναν αγωνιστή, Σαράντη Μπανάνα τον λένε. Τον πήραν και το 'καμαν μαρτύρια και το 'βαλαν και γκιουλέδες καμένους εις τον λαιμόν και φαίνονται τα σημάδια ως σήμερα. Το 'μαθα εγώ και πήγα και τον έσωσα.

Ένας έκλεψε έναν γρούπον με χρήματα κ' εκείνος οπού τα είχε χάση ήρθε και μου είπε τον κλέφτη. Τον φώναξα και του είπα με το καλό να του δώση τα χρήματα πίσου, και να του δώσω και το παχτζίσι του. Δεν στάθη τρόπος να τα μαρτυρήση, τον παίδεψα, δεν μαρτύραγε. Λέγω των αξιωματικών μου: «Θα τον δέσω εις το κλαρί και θα βγάλω το το μαχαίρι πως θα τον κόψω. Εσείς θα μου κάμετε ριτζά κ' εγώ θα σας βαρέσω από 'να δυο ξυλιές και θα σας βγάλω όξω από το σαράγι, δια να ιδή αυτός οπού βαρώ εσάς τους αξιωματικούς ν' απολπιστή από ριτζάδες, κι' αν έχη κάμη την κλεψιά, να την μαρτυρήση». Ακολουθήσαμε αυτό, τον έδεσα εις το κλαρί και του είπα: «Να μου δώσεις τα χρήματα και να σου δώσω τα βρετικά σου, ότι τάβρες, δεν τα 'κλεψες, και να φάμε ψωμί μαζί και να πας εις την δουλειά σου». Αυτός δεν στέργεταν με κάναν τρόπον, να μη μαθευτή ότ, είναι κλέφτης. Τότε έβαλα 'σ ενέργεια όλα αυτά, βάρεσα τους αξιωματικούς από 'να δυο ξυλιές, χωρίς βλάβη, να ιδή αυτός, τους έβγαλα έξω κ' έκλεισα την πόρτα, μείναμε οι δυο μας. Τότε, αφού βλέπει το μαχαίρι οπού 'λαμπε: Να πάγω να σου τα δώσω, καπετάνε, και να μου δώσης τα βρετικά! φωνάζει. – Και τα βρετικά σου δίνω και ψωμί θα φάμε μαζί κ' ύστερα θα πας εις την

δουλειά σου, άμα θα σ' απολύσω, και τοιούτως ορκίστηκα». Πήρε τους ανθρώπους της φρουράς οπού το' δωσα, πήγε σε μίαν κοπριά, τα 'χε χωμένα και μαγαρισμένα από πάνου. Τότε κατά τον όρκο μου, «Όσο να σ' απολύσω, του είπα, θα τρώμε μαζί». Εγώ είχα ανάγκη να τον βαστήσω μαζί μου πέντ' έξι ημέρες, να μάθω γνώση αυτόν, να μη ματακλέψη ξένα χρήματα, και να λάβουν προσοχή κ' οι άλλοι. Το παζάρι εις την Αθήνα, οπού συνάζονται τα χωριά κι' άλλος κόσμος και ψωνίζουν, γίνεται την Δευτέρα, τον κλέφτη τον έπιασα την Τρίτη, τον είχα ανάγκη έξι 'μέρες ως την Δευτέρα. Τον πήρα, αφού έλαβα τα χρήματα σωστά και τα 'δωσα του ανθρώπου οπού τα 'χασε, και φάγαμε ψωμί κατά την συνφωνίαν μας. Του φκειάνω κ' ένα γκιουλέ ως πέντε οκάδες και βάνω απάνου εις τον γκιουλέ αυτά: «οποιος θέλει να κλέβη καθώς η αφεντειά του, ας τηράγη τον ίδιον, κι' ας κλέβη όποιος αγαπάη». Του πέρασα εις τον λεμόν τον γκιουλέ, και τα γράμματα απάνου, τον πήγα εις την μέση το παζάρι, οπού 'ναι η καμάρα του παζαριού, το' δωσα μόνος μου εκατό ξυλιές και καμπόση ώρα κρεμασμένος από τα χέρια ότι εκείνα έκλεψαν. Τον κατέβαζα, πηγαίναμε τρώγαμε ψωμί. Το δειλινό μισή ώρα κρεμασμένος και δέκα ξυλιές όσο οπού 'ρθε η Δευτέρα. Τελειώσαμε, φάγαμε μαζί, έπιαμε ως αδελφοί, το' δωσα και τ' αγώγι και τον έδιωξα. Εις τ' Ανάπλι τον αντάμωσα και μόκαμε ένα τραπέζι και μου συχώρεσε την μάννα και τον πατέρα, ότι έγινε τίμιος άνθρωπος και καζάντησε από την δουλειά του. Και τ' αργαστήρια των Αθηναίων μέναν ανοιχτά την νύχτα και κλεψιές δεν ματάγιναν.

Ήταν και κάτι αρχοντόπουλα κι' αγαπούσαν τις γυναίκες, στανικώς πιάσαν ένα κορίτζι να το διατιμήσουν. Πήγα και τους έπιασα, την είχαν κρυμμένη σε μίαν κασσέλα μέσα, μαζί με την κοντόσα, και την φοβέριζαν να μην μιλήση, ότι την σκοτώνουν. Εψάξαμε, τις ηύραμε μέσα, και σε μια σακκούλα ηύραμε αρκετά χρήματα. Πήρα την σακκούλα και τους λέγω: «Εσείς νοικοκυρόπουλα είστε, να βοηθήσετε κ' εσεις να λευτεροθή η πατρίδα, ή παντίδοι; Να σας πιάση στανικώς την αδελφή σας τόσες ημέρες να κάνη ένας το κέφι του καλά σας έρχεται; Δεν τον σκοτώνετε τον αίτιον; – Ναι, έλεγαν. – Εγώ δεν σας πειράζω, ούτε θέλω να μαθευτήτε. Το κορίτζι να το δικιώσετε. Όπου βρήτε γυναίκα οπού σας θέλη μοναχή της, να

πάτε ελεύτερα, στανικώς σκοτωνόμαστε». Παίδεψα την κοντόσα.^[19] Πήρα τρία γρόσια από την σακκούλα οπού 'χα βρη, την δική τους, και τους την έδωσα πίσου. Δεν ματακολούθησε τίποτας άτιμον. Κι' ασφαλίστη ο τόπος ησυχίαν, τιμή και πλούτη. Και ήταν η μεγαλύτερα ευταξία και ειρήνη. Και είχαν πολύ αγάπη 'σ εμάς όλοι οι Αθηναίοι κ' εμείς μεγάλο σέβας εις αυτούς τους πατριώτες.

Μίαν βραδεία τρώγαμε ψωμί εις το κάστρο με τον Γκούρα και φαμελιάν του, έστειλε και με ζήτησε οπού τρώγοντας, ήρθε ο Δυσσέας. Βήκε η γυναίκα σε καμπόσο όξω. Λέγει ο Δυσσέας: «Κάτι θα μιλήσουμε. – Αν έχετε μυστικά, του λέγω, βγαίνω κ' εγώ έξω να σας αφήσω μόνους σας. – Όχι, μου λέγει, θα μιλήσουμε οι τρεις» Ανοίγει το παλεθύρι, μου λέγει: «Τήρα κάτου Μακρουγιάννη». Εγώ υποπτεύθηκα να μην ρίξουν κάτου από το κάστρο. Του λέγω: «Τι να τηράξω, τον τόπο τον ξέρω από μακρούα. – Τήραξε, τι βλέπεις; μου είπε. – Σπίτια, του λέγω. – Και κάτου, παρακάτου βλέπεις τις ελιές και τα περιβόλια. Όλα δικά μας είναι, δια 'κείνο σας ήφερα εις την Αθήνα. – Του λέγω, ας είσαι καλά, καπετάνε, οπού μας θυμάσαι. – Έχασες τα δικά σου, μου είπε, παίρνεις άλλα περισσότερα. Δια να τα πάρωμε όμως χρειάζεται να κάμωμε ένα πράμα, να παστρέψωμε καμμιάν εικοσιαριά αγκάθια από τούτους τους γκαγκαραιούς. Όποτε θέλης εσύ, γίνεται. – Να ιδούμε αν είναι καλό, του είπα, να το στοχαστούμε πρώτα. Αυτά τ' άτομα ευτύς κατεβαίνω κάτου και χωρίς να με νοιώση κανένας, όσους γνωρίζεις μου δίνεις έναν κατάλογον, στέλνω από 'ναν άνθρωπον, φωνάζει τον κάθε έναν, πηγάδια εις το Σαράι είναι πλήθος, τον ρίχνω και ύστερα τον άλλον και δεν θα πάρη χαμπέρι ένας τον άλλον, ούτε θα μας νοιώση κανένας. – Αυτό είναι καλό, μου λέγει, και να το ακολουθήσης. – Του λέγω, το ακολουθώ. Όμως θα κάμωμε πατρίδα μ' αυτά, θα λευτερωθούμε έτζι; Αυτά είναι τυραγνικά πράματα και δεν σου φέρνουν υπόληψη. Χάνεται τ' όνομά σου. Δεν θα ειπούνε ότι ο Γκούρας το 'καμε, ούτε ο Μακρουγιάννης, «τόκαμε ο Δυσσέως», θα ειπούνε. Εσύ εισαι ο αρχηγός μας και δια σένα θα ειπούνε. Ξέρεις τι σε συμβουλεύω; Να πάρης χίλιους, δυο χιλιάδες ασκέρι – να είμαι ο χειρότερος εγώ – και να πας να πολεμήσης δια την πατρίδα, να την σώσης, και εσύ να δοξαστής και να σε λένε ευεργέτη, κατά τ' όνομα

¹⁹ Ύστερα έκαμε παρόμοια και την κρέμασε ο Γκούρας.

οπόχεις. Και τέτοια θέλω να κάνης εσύ κι' όχι ν' ακώ τυραγνικά πράματα. Κί' αυτά να μη ματά τα ειπής. Κ' εγώ βιον δεν θέλω». Τότε λέγει ο Γκούρας: «Βρε, τί σε πονεί το κεφάλι σου και μιλείς με τον Μακρουγιάννη; Αυτός καμμίαν 'πιτροπή θέλει να φκειάνη ν' ανακατώνη τους ανθρώπους και με τους Αθηναίους του έχει το είναι του. – Σύντροφός σας, του λέγω, είμαι εις τα καλά, να λευτερώσουμε την πατρίδα, δι' αυτεινή πήγαν να με σκοτώσουν τόσες φορές κι' άφησα την κατάστασή μου και χρήματά μου κ' έχω ομολογίες παλιές περίτου από σαράντα χιλιάδες γρόσια. Κί' αφού έχασα όλα αυτά, όταν παίρνετε εσείς μιστόν κάθε μήνα από τους πολίτες, εδώ και εις το Σάλωνα, εγώ κάθομαι εις τη μπάντα μου και παίρνω από 'να ντεσκερέ. Σας κρένω 'λικρινώς κι' ως αδελφός σας, ότι από σας λευτερώνεται η πατρίς κι' από σας χάνεται. Και την 'πιτροπή την έκαμα δια την δόξα την εδική σας, κι' άλλη βολά θα το ιδήτε, τώρα δεν φαίνεται. Κί' αυτά οπού μου είπετε να μην τα ειπήτε κανενού σηκώθηκα κ' έφυγα.

Οι Τούρκοι είχαν παραδοθή εξ αιτίας του νερού. Κοντά εις τα τείχη του κάστρου ήταν ένα πηγάδι σκεπασμένο και οι στραβοί δεν το 'βλεπαν. Το ηύρανε οι Έλληνες και στάθη ο Δυσσέας κι' όλοι εμείς και συνάξαμε τους δύστυχους Αθηναίους κι' αγωνίστηκαν τόσες μήνες και πλέρωναν κ' έγινε μια ντάπια φοβερή κ' έγινε ένα με το κάστρο και το νερό μπήκε μέσα. Ήταν 'σ αυτό πηγάδι και μία εκκλησιούλα, το νερό του γλυφό, όμως γερό. Αν έλειπε αυτό το πηγάδι, θα το παθαίναμεν εμείς χειρότερα από τους Τούρκους.

Τον Δυσσέα τον ζήλευαν όλοι οι αρχηγοί και τον κατάτρεχαν εις την Αθήνα. Οι Αθηναίοι κι' άλλοι καμπόσοι από άλλες επαρχίες τον χειροτόνησαν αρχιστράτηγον της Ανατολικής Ελλάδος. Τότε τον ζήλευαν περισσότερο οι οχτροί του. Είναι αλήθεια, ήταν γνωστικώτερος από τους άλλους, όμως όποτε εύρισκε άνθρωπον να του μιλήση φρόνιμα και πατριωτικώς, τον κατάτρεχε. Άκουγε κι' αυτός κι' ο Γκούρας το κακό. Κ' εκείνοι οπού τους πλησιάζαν έκαναν με το μέσο το δικό τους τα κακά τους θελήματα.

Ένας παπάς από τα χωριά της Φήβας ήταν φίλος των Τούρκων πολύ αγαπημένος, κ' έκανε τον άγιον εις τους Ρωμαίους και πήγαινε σε όλα τα ορδιά και πολιτείες και νησιά κ' έβλεπε και μάθαινε όλα τα μυστικά των Ελλήνων και πάγαινε και τα πρόδωνε των Τούρκων. Κί'

από τις προδοσές αυτεινού πολλοί Έλληνες σκοτώθηκαν από τους Τούρκους. Τον μάθαν έπειτα οι Έλληνες, τον μαρτύρησαν χριστιανοί οπού 'ταν πλησίον εις τους Τούρκους, και τον πιάσανε και τον φέρανε εις την Αθήνα εις τον Δυσσέα και τον έχτισε ζωντανό, και χτισμένος τελείωσε. Και πήραν μέτρα οι τοιούτοι εις το εξής.

Τον Οκτώβριον μήνα, τα 1822, οι πρόκριτοι Ταλαντιού, Λιβαδειάς κί όλα εκείνα τα μέρη γράφουν εις τον Δυσσέα, οπού 'ταν εις την Αθήνα, και του λένε: «Δώδεκα χιλιάδες Τούρκοι και περίτου ήρθαν και έπιασαν τους τόπους μας, χώρες και χωριά. Αυτό μαθαίνοντας εμείς από τις βάρδιες οπού 'χαμε 'σ τα στενά, αφήσαμε όλο το βιον και ζωντανά μας, και με τα παιδιά μας πιάσαμε τα βουνά, και τώρα οπού αρχινάγει ο χειμώνας θα χαθούμε όλοι από το κρύο, την γύμνια και πείνα, και δεν βαστάμε αυτό, κ' επίτηδες σου στέλνομε να κοπιάσης μίαν ώρα αρχύτερα, ότ' είμαστε χαμένοι και η παρουσία σου θα μας παρηγορήση και θα μας σώση». Ευτύς όπου τόλαβε ο Δυσσέος το γράμμα αυτό, σύναξε όλους τους Αθηναίους από χώρα και χωριά και τους το διάβασε. Και τους λέγει: «Να συναχτούμε από την Αθήνα κί απάνου να πάμε εκεί οπού 'ναι και οι άλλοι, οι δικοί μας άνθρωποι, τ' ορδί, και να γίνωμε ένα σώμα να τους πολεμήσωμε. Αλλοιώς αν κάμωμε, οι Τούρκοι είναι πολλοί κ' έχουν και τα χωριά και χώρες πιασμένες κ' έχουν και ζαιρέδες. Και δεν θ' αφήσουνε ποδάρι ως την Αθήνα, όλα αυτά τα μέρη θα τα πλύνουν. Και θα βγούνε κί από Έγριπον, οπού 'ναι μία μεγάλη δύναμη, και θα μας αφανίσουνε. Και δια 'κείνο κινήθηκαν τον χειμώνα και μας πήραν όλες τις τροφές κ' εμάς μας έρριξαν εις τα βουνά και δεν θα νταγιαντήσουμε». Οι καϊμένοι οι φιλόπατροι οι Αθηναίοι, χώρα και χωριά, αποφάσισαν κ' έδωσαν τρακόσους Αθηναίους κί ο Σαρρής κεφαλή τους μ' άλλους αξιωματικούς. Θα 'διναν πολλά περισσότερους, όμως φυλάγαμε κί άλλα πόστα εδώ δια τους Εγριπαίους Τούρκους. Και με μεγάλον ζήλον και πατριωτισμόν συνάχτηκαν ευτύς και διόρισε κί ο Δυσσέας ανθρώπους δικούς του με τον Γιωργάκη Λεπενιωτάκη, γενναίον και καλόν πατριώτη. Και συνάχτηκαν αυτοί, κί όλοι μαζί, με τους Αθηναίους, κίνησαν τον ίδιον μήνα και πήγαν εις της Λιβαδειάς τα μέρη. Ανταμώθηκαν και με τους άλλους δικούς μας εκεί. Οι Τούρκοι έγιναν δυο κολώνες, μια κινήθη από την Γραβιά και η άλλη από τον Ζεμενό Αράχωβας και

μπήκαν εις το Σάλωνα συνχρόνως. Οι Τούρκοι είχαν γέλαση τους Έλληνες, ότι έβγαλαν και λέγαν ότι θα κινηθούν δια Φήβα κί' Αθήνα, και οι Έλληνες είχαν την προσοχή τους αυτούθε, και μ' αυτείνη την ευκαιρίαν μπήκαν οι Τούρκοι απολέμητοι και με λίγην ζημίαν τους (κλέφτικο χτύπημα). Κεφαλές των Τούρκων ο Μεμέτ πασσάς κί' ο Τζελαλεντίμπεγης κί' άλλοι σερασκέρηδες. Οι Έλληνες πιάσανε όλοι τον Αγιλιά, μια ώρα μακρυνά από το Σάλωνα, θέση δυνατή. Πήγαν οι Τούρκοι τρεις φορές και πολέμησαν εις τον Αγιλιά, και τις τρεις φορές τους χάλασαν οι Έλληνες.

Οι Τούρκοι μάθανε ότι όλες οι επαρχίες οι γειτονικές 'κονόμησαν τις φαμελιές τους και συνάζονταν όλοι τώρα να πάνε να πολεμήσουνε συνχρόνως τους Τούρκους εις το Σάλωνα. Αυτό μαθαίνοντας οι Τούρκοι, κάψαν όλα τα χωριά του Σαλώνου και το Σάλωνα και φύγαν κρυφίως από το μέρος της Γραβιάς και πέσαν εις τον κάμπον άβλαβοι, και πήγαν πάλε εις τις θέσες τους οι Τούρκοι Λιβαδειάς, Μπουντουνίτζας, όλα αυτά τα μέρη του κάμπου.

Ο Δυσσέος ήταν ακόμα εις την Αθήνα και τόγραψαν το πάεισιμον των Τούρκων εις Σάλωνα, και κινήθη δια Σάλωνα με πολλά ολίγους, και εις τον δρόμον έμαθε το φευγάκι τους. Ο Δυσσέας έμεινε εις της Λιβαδειάς τα μέρη και γράφει των ανθρώπωνέ του να πάνε εις το Δαδί ν' ανταμωθούν. Πάγει κί' ο Δυσσέας εκεί (χωριόν της Λιβαδειάς εις τα πρόποδα του Παρνασού, κεφαλοχώρι, ως πέντε ώρες από την Λιβαδειά). Αφού πήγε ο Δυσσέας εις το Δαδί, συνάχτηκαν και οι άνθρωποί του και οι Λιβαδίτες κί' Αθηναίγοι. Ο Δυσσέας με τους ανθρώπους του τράβησε και πήγαν πανουκέφαλα του χωριού, εις το μοναστήρι η Παναγιά (γερώτερη η θέση εκείνη δια πόλεμον), και εις το Δαδί έμεινε ο Σαρρής με τους Αθηναίους. Άλλοι λένε ότι έμεινε μόνος του ο Σαρρής, άλλοι ότι παθητικώς τον άφησε ο Δυσσέας, ότι τον κατάτρεχε κί' αυτός κί' ο Γκούρας να τον σκοτώσουνε (και τον σκότωσαν ύστερα).

Αφού λοιπόν έμεινε ο Σαρρής και οι άλλοι αξιωματικοί Αθηναίγοι εις το Δαδί, ο τόπος εκτεταμένος, λίγοι οι άνθρωποι, τους ρίχτηκαν οι Τούρκοι πολλοί και με το πρώτο τους έρριξαν εις φυγή. Σκοτώθηκαν Έλληνες καμμιά δεκαπενταριά, πιάσαν και τον Σαρρή ζωντανόν.

Με τον χαλασμόν αυτεινών ψύχωσαν οι Τούρκοι πολύ, ρίχτηκαν και εις το μοναστήρι και ζώσαν τον Δυσσέα στενά οπού 'ταν πολλά

ολίγοι εκεί και οι Τούρκοι πολλοί. Τόκαμαν πολλά γερούσια του Δυσσέα με τους ολίγους οπού 'χε εις το μοναστήρι. Τους βάστηξαν οι Έλληνες γενναίως. Τους πήραν όμως μίαν θέσιν, σκότωσαν τον Μήνιο Κατζικογιάννη καπετάνο της Φήβας, λάβωσαν και τον Αλέξη Ταργατζίκη, γενναίον πατριώτη και τίμιον. Τότε ρίχτηκαν οι Τούρκοι μ' ορμή να πιάσουν τον Δυσσέα, τζάκισαν οι άνθρωποί του και μπήκαν εις φυγή και κιντύνεψε από την τρίχα ο Δυσσέας, έφυγε ξυπόλυτος. Τέλος κι' αυτός και οι άνθρωποί του σώθηκαν και πήγαν εις την Αράχωβα. Και εις την Αράχωβα πήγε κι' ο Νάκο Πανουργιάς με του Σαλώνου τους ανθρώπους και κατέβηκαν με τον Δυσσέα εις την Αγιά Ρουσαλή. Οι Τούρκοι ήταν εις Βελίτζα κι' ολόγυρα 'σ αυτά τα μέρη.

Τότε ο Δυσσέας, αφού είδε τους Τούρκους δυνατούς πολύ και οι Έλληνες αδύνατοι και κρύγοι, ότι σκόρπησαν με τις φαμελιές τους οι περισσότεροι και χειμώνας, και θα τους κατασκλαβώσουνε και θα πάνε οι Τούρκοι ως την Αθήνα, και μπορούσε και εις την Πελοπόννησο, ότ' ήταν κι' άλλοι πολλοί Τούρκοι εις Έγριπον, τότε, δια να προλάβη όλα αυτά τα κακά, τους άρχισε τους Τούρκους ο Δυσσέας μ' ομιλίες, πως θα προσκυνήση, κ' έστειλε τον γραμματικόν του και τους είπε να πάψουν τον πόλεμο και να μιλήσουνε. Οι Τούρκοι ακολούθησαν αυτό. Κι' ο Δυσσέας τους ήφερνε γύρα, κ' έστειλε παντού σε όλους τους γειτόνους του να 'ρθούνε με δύναμες, και έδινε καιρόν και παραμερούσαν οι αδύνατοι μ' ό,τι ζωντανά τους μέναν εις τα ψηλώματα. Τότε ο πασσάς κι' ο Τζελαλεντίμπεγης, φίλος του Δυσσέα από τον Αλήπασσα, ζήτησαν ν' ανταμωθούν 'σ ένα μέρος μ' αυτόν. Ανταμώθηκαν, του είπανε να προσκυνήση ο Δυσσέας μ' όλους τους κατοίκους κι' ό,τι θέλη του γίνεται από τον Σουλτάνο. Δολερώς ο Δυσσέας τους υποσκέθηκε αυτά, με ψευτιές. Τους ζήτησε πρώτα ασφάλειαν δική του και των κατοίκων. Μείναν οι Τούρκοι σύνφωνοι εις αυτό, ό,τι συνφωνίαν θέλη κάνουν, δια την σιγουρτά τους όμως να προσκυνήσουνε οι κάτοικοι κι' ο Δυσσέας. Μείναν σύνφωνα και τα δυο μέρη. Φκειάνουν οι Τούρκοι ένα συνφωνητικόν, το δίνουν να το υπογράψη ο Δυσσέας. Αφού το διάβασε, λέγει των Τούρκων: «Αυτό δεν σημαίνει, να το υπογράψω 'γω μόνος μου, θέλει να είναι και όλοι οι κάτοικοι, να κάμωμε σίγουρα πράματα, να μην έβγω ψεύτης ούτε εις τον Σουλτάνο, ούτε

εις του λόγου σας. Και δια να γένουν αυτά πρέπει να συναχτούν οι κάτοικοι εδώ, να θαρρύνουν. Λοιπόν να φύγετε οι Τούρκοι δια το Ζιτούνι και σας δίνω ρεέμια». Και βάλαν και μια διορίαν εις αυτό, όσο να τελειώση. Και τους έδωσε τρία ασήμαντα ρεέμια, τους είπε ο Δυσσέας τι να λένε των Τούρκων, τι μεγάλοι άνθρωποι και σημαντικοί είναι. Και με ταύτο μείναν ευκαριστημένοι οι Τούρκοι και πήγαν όλοι εις το Ζιτούνι και κάθισαν κάνα δυο μήνους εκεί. Και διαλύθηκαν. Φύγαν και τα ρεέμια κρυφά και ήρθαν εις τον Δυσσέα. Και οι κάτοικοι συνάχτηκαν πίσου εις τον τόπο τους και τήραγαν την δουλειά τους. Είχε μιλήση ο Δυσσέος των Τούρκων ό,τι ζωντανά, καματερά κι' άλλα, πήραν των κατοίκων να τ' αφήσουνε οπίσου, να θαρρύνουν οι κάτοικοι δια να προσκυνήσουνε. Κι' άφησαν πολλά. Αυτούς λένε ανθρώπους σημαντικούς, και καλό κάν'νε και κακό. Είναι όμως λιγώτερον το κακό αυτεινών και πολύ το καλό, σώνουν πατρίδα, 'στο καλό, 'στο κακό, βλάβουν άτομα. Ο άνθρωπος είναι και δια το καλό και δια το κακό. Όταν κάνη λίγο κακό και μεγάλο καλό, ο Θεός τον συχωράγει.

Όταν ανταμωθήκαμε με πολλούς αξιωματικούς του Δυσσέα και κατοίκους, οπού ήταν όλοι παρόν, μου τα είπαν αυτά κι' από γράμματα που μόστειλαν τα γράφω όλα. Μάλιστα ένας αξιωματικός του Δυσσέα αγαπημένος του, γενναίος, τίμιος (τον είχα ορκισμένον μέλος της 'πιτροπής) μου είπε κι' αυτός αυτά, τον λέγαν Χρήστο Τζάμη, και μου είπε, όταν ήταν ο Δυσσέος εις την Αθήνα, είπε του Γκούρα να προσέχη από 'μένα να μην του πάρω το κάστρο με την 'πιτροπή μου. Και με πρόσεχαν πολύ. Θα μ' έπαιωνε μαζί του ο Δυσσέος, κι' ως αγαπημένος των πολιτών μ' άφησε δια την ησυχίαν.

Ο Σαρρής, οπού 'ταν σκλάβος, έφυγε από μέσα από την χάψη με τα σίδερα εις τα ποδάρια, από την Λάρσα. Άξιον και γενναίον παληκάρι, γλύτωσε από τους Τούρκους, τον φάγαν οι άλλοι, τον σκότωσαν. Τον κιντύνευαν και πρωτύτερα να τον σκοτώσουν κ' έβαλαν κ' εμένα να τον σκοτώσω. Εγώ ως παληκάρι τον σεβόμουν και τον αγαπούσα ως αδελφό μου και του το είπα κ' έφυγε δυο τρεις μήνες εις τα νησιά. Το 'μαθαν αυτείνοι ότι του είπα εγώ κ' έφυγε. Σε τρεις μήνες γύρισε πίσου εις την πατρίδα του. Μ' έστειλαν εμένα και βήκα δια δουλειά εις τα χωριά, ήρθα και τον ηύρα σκοτωμένον. Και του πήραν και τον βιον του. Υστερώτερα βρέθη σκοτωμένος κι' ο

Μελέτης Βασιλείου Χασιώτης, οπού 'ρθε εις την Γραβιά να μας πάρη εις την Αθήνα. Πολέμαγαν να σκοτώσουνε και τους Λεκκαίους και σώθηκαν εις την Πελοπόννησο. Και 'περασπίζομουν εγώ τις φαμελιές τους. 'Νεργούσαν και δια 'μένα με τρόπον να με σκοτώσουνε. Πάντοτες είχα το νου μου. Κί' ο Θεός με γλύτωσε.

Αφού ήταν ο Μαμούρης έξω ντερβέναγας (και τζάκιζε του φίλους του με το τζεκούρι, οπού τον έφεραν εδώ), είχε και κολτζήδες εις τα χωριά οπού περιέρχονταν. Πήγαν εις το Μενίδι αυτείνοι, μέθυσε ο αξιωματικός, γράφει του Γκούρα ότι οι Μενιδιάτες θα κάμουνε επανάστασιν αναντίον του. Τότε στέλνει με φωνάζει σουρουπώνοντας να πάγω 'στο Μενίδι. Μόδωσε κι ανθρώπους, πήρα και τους δικούς μου να πιάσω τους αίτιους οπού θα μου ειπή ο αξιωματικός, να τους δέσω, κί' αν δεν σταθούν, σκότωμα και κάψιμον όλο το χωριόν. Πήρα τους ανθρώπους όπως διατάχτηκα και πήγα την νύχτα. Βλέπω απ' όσους ανθρώπους μου 'χε δομένους ο Γκούρας είχαν και ζώα καμπόσοι και σακκιά. Κοντά εις το χωριόν τους ρωτάγω: «Τάχουμε, μου λένε, να φορτώσουμε πλιάτσικα. Τι 'ναι αυτείνοι, τους λέγω, οπού θα – Τ' είναι εκείνοι, τους λέγω, οπού θα γυμνώσουμε, Τούρκοι; Αυτείνοι είναι Έλληνες, συναγωνισταί μας, κί' αν πορευτούμε τοιούτως, τι Ρωμαίικον θα κάμωμε; Δεν σώθηκαν οι Τούρκοι ακόμα και θα μας κάμουν πλιάτσικα εμάς. Και τι στοχάζεστε, θα μπορέσουμε να γυμνώσουμεν τους Μενιδιάτες; Αυτό είναι τόσα ντουφέκια, κεφαλοχώρι. Ν' ακούσετε εμένα ως μεγαλύτερον, κί' όπως ιδώ εγώ τα πράματα, θα σας οδηγήσω, ότι δεν σκοτώνομαι εγώ μ' Έλληνες, τους αδελφούς μου». Τους κακοφάνη καμποσουνών, τους είπα: «Σύρτε μόνοι σας κ' εγώ γυρίζω πίσω». Τότε κλίναν να μ' ακούσουνε. Άμα έφτασα 'στο χωριό, δια νυχτός πήγα εις το κονάκι του αξιωματικού, τον παίρνω κρυφά και του λέγω: «Τ' είναι το λάθος οπού 'καμες κ' έγγραψες αυτά τα ψέματα του Γκούρα και μ' έστειλε να ξετάξω και να σε πιάσω; – Ήμουν μεθυσμένος, μου λέγει, κ' έκαμα αυτό το λάθος. – Δο' μου το ενγράφως να πάγω να του κάμω ριτζά, να του μιλήσω εγώ να σε συχωρέση». Το παίρνω ενγράφως, βάνω μάρτυρες κί' όσους ήταν εκεί, έστειλα και εις το χωριόν με τρόπον κ' έπιασα καμμιά δεκαριά χωριάτες, τους πήρα δια νυχτός χωρίς να μάθη κανένας, τους ήφερα εις την Αθήνα, τους διάταξα τι να ειπούνε του Γκούρα κί' ότι τους

αφάνισα από το ξύλο και παιδεμούς κι' από το πολύ δέσιμον. Κι' όταν παρουσιαστούν εις τον Γκούρα, να φωνάζουν αναντίον μου. Τους αφίνω εις το Κονάκι, στέλνω του Γκούρα και σμίγομε οληνύχτα, του δίνω το γράμμα, το διαβάζει, του μιλώ και καμπόσα, του λέγω: «Τους ανθρώπους τους έχω δεμένους όλους και να σου τους φέρω και κάμε τους ό,τι θέλης. – Σε περικαλώ, μου λέγει, κάμε ό,τι μπορέσης και μ' ό,τι τρόπον να τους στείλης πίσου, να μη μαθευτή αυτό». Πήγα, ηύρα τους ανθρώπους, τους έλυσα και την ίδια νύχτα πήγαν εις τα σπίτια τους.

Έρχονται και του λένε ένα παρόμοιον σε καμπόσον καιρόν δια την Χασιά, το χωριόν, ότι οι Χασιώτες σήκωσαν κεφάλι. Πήγανε ο Μαμούρης κι' ο Κατζικογιάννης, ότι εγώ έφυγα από τα τοιούτα, και πιάνουν τους ανθρώπους και τους αφανίζουνε, και τους πήραν το βιον τους, πάτησαν κορίτζα και τόσα άλλα κακά.

Όταν ήρθε ο Κιτάγιας, ηύρε ανθρώπους φορτωμένους λιθάρια εις τα χωριά, οπού τους τυραγνούσαν αυτείνοι δια χρήματα, και τους ξεφόρτωσε ο Κιτάγιας και στουπίρησε κι' αυτός, οπού ήταν Τούρκος. Και δι' αυτά προσκύνησαν τα χωριά της Αθήνας και βαστάχτη ο Κιτάγιας και σκοτώθηκαν τόσος κόσμος κι' αφανίστη ο τόπος όλως διόλου και ξανά τον αγοράσαμε πίσω από τους Τούρκους. Αν δεν προσκυνούσαν οι χωριάτες, δεν μπορούσαν οι Τούρκοι να κάμουν τίποτας. Αυτείνοι ξέραν όλους τους τόπους και παίρναν τους Τούρκους και πήγαιναν κι' αυτείνοι μαζί και πολεμούσαν και νταγιάνταγαν τους Τούρκους από ζαϊρέ, και τους ψύχωναν και τους οδηγούσαν σε όλα τα μονοπάτια. Αυτό είναι το ιστορικόν.

Τοιούτοι άνθρωποι θέλουν να πλουτήνουν, όταν δεν είναι καιρός δια πλούτη, αλλά είναι καιρός ν' αγωνιστούν και ύστερα έρχονται τα πλούτη και η δόξα μαζί. Εμείς τους συντροφους μας τους δένομε και τους φορτώνομε λιθάρια κ' έρχονται οι Τούρκοι και τους ξεφορτώνουν. Εμείς τους τίμιους φίλους μας και καλούς πατριώτες τους σκοτώνομε, τους παντίδους τους σεβόμαστε, κι' αφίνομε το Στραβοσουρμελή να κλέβη την ντογάνα, να μας δίνη κ' εμάς και να τρώγη και αυτός, και να γράφη ψευτιές κ' επαίνους. Και με τους κόλακας και κλέφτες κι' απατεώνες βέβαια η πατρίς κιντύνεψε και θα κιντυνέψη. Τα σημειώνω κ' εγώ εδώ ίσως εσείς οι μεταγενέστεροι, σαν ιδήτε την αρετή μας, θα είστε 'λικρινώτεροι δια την πατρίδα.

Γλυκώτερον πράμα δεν είναι άλλο από την πατρίδα και θρησκεία. Όταν δι' αυτά τον άνθρωπον δεν τον τύπτει η συνείδησή του, αλλά τα δουλεύει ως τίμιος και τα προσκυνή, είναι ο πλέον ευτυχής και πλέον πλούσιος.

Τον αδελφό μου το Γκούρα τον έπιασα μια ημέρα και του είπα, ως αδελφός του 'λικρινής, καμπόσες διάτες, ό,τι μο' 'κοβε το κεφάλι μου. Του είπα: «Εδώ εις την Αθήνα είναι πλούτη και δόξα συντροφεμένα, είναι κι' ατιμία κι' αρπαγή, κι' όποιο απ' αυτά αγαπάγη μπορεί να πάρη ο καθείς, και καταξοχή εσύ οπού μπορείς να ωφελήσης και να ζημιώσης εις την θέσιν οπού 'ναι η πατρίδα. Η πατρίς μας (του είπα) έχει μεγάλον αγώνα κ' έχει την ανάγκη μας να την δουλέψωμε τώρα και να μας δοξάση, όταν ησυχάση, αναλόγως τον καθέναν κατά την θέσιν οπού βρίσκεται και την ικανότη οπού έχει και την αρετή οπού θα δείξη. Τώρα η πατρίς είναι εις αυτείνη την κατάστασιν, κ' εδώ εις την Αθήνα φαίνεται και η δούλεψη του κάθε ενού και η κατάχρηση, ότι καθημερινώς έρχονται ξένοι άνθρωποι και παρατηρούνε τους σημαντικούς ανθρώπους, αν πατριωτικώς δουλεύουν ή δολερώς. Κι' από αυτά φωτίζονται οι ξένοι, αν δουλεύωμε δια λευτεριά, μας βοηθούνε οι φιλόανθρωποι, κι αν δουλεύωμε δια ληστεϊάν, μας μουτζώνουν. Κι' αν φερθής πατριωτικώς καταξοχή εσύ, οπού 'σαι κεφαλή εδώ, να η δόξα σου, να η ευτυχία της πατρίδος – να και η δυστυχία αυτεινής κ' εμάς, αν φερθής αλλοιώτικα». Κάμποσον καιρό με άκουσε. Έστερα εκείνοι που τον τρογύριζαν είχαν ανάγκη να βαινουν να ψήνη αυτός το σφαχτό κι' αυτοί χαζίρι να το τρώνε. Πιάστηκα δι' αυτά, μαλλώσαμε, ήρθε να με πολεμήση, κλείστηκα κάτω εις το σπίτι μου, ήρθαν και οι Αθηναίοι, πολλοί, μ' εμένα να μου βοηθήσουν, αν μ' ακολουθήση τίποτας. Δεν ήθελα να βάλω τους ανθρώπους σε κακή θέση, και ύστερα να πάθουν αυτείνοι για 'μένα. Έρθε ο Ζαχαρίτζας ο Νικολάκης κι' άλλοι, τους κατάλαβαν ύστερα ότι ούτε φίλους σέβονται, ούτε οχτρούς.

Τότε, να μην γένη κάνα δυστύχημα, πήρα καμμιά εκατόν πενηνταριά ανθρώπους και πήγα εις την Κούλουρη να περάσω εις την Διοίκησιν, ν' ακούσω τις διαταγές της. Έστειλε ο Γκούρας εις την Κούλουρη να με γυρίσουν οπίσου, μου μίλησαν οι Αθηναίοι, οι Φηβαίγοι, οι Λιβαδίτες, δεν γύρισα. Με περικάλεσαν, ήρθε κι' ο Νικήτας με Πελοποννήσιους. Γύρευαν να βγούνε έξω και να μην

πάγω εγώ με στρατέματα μέσα εις την Πελοπόννησο και δειλιάζουν όσ' ήταν με τον Νικήτα να βγούνε εις την Ρούμελη. Τότε δια να μη γένη και αυτό, σηκώθηκα και πήγα κι' ανταμώθηκα με τον Δυσσέα. Πιάσαμε την Βελίτζα. Έρχονταν ένα πλήθος Τούρκοι με ζαιϊρέδες και πολεμοφόδια, με γκαμήλια, μ' άλλα φορητά και ρίξαν ορδί το βράδυ εις τον κάμπο της Λιβαδειάς, εις του Κατίκου το χάνι, να μείνουν εκεί. Τους ριχτήκαμε την νύχτα και τους δώσαμε ένα ντουφεκίδι και τους πήραμε γκαμήλια πλήθος, άλογα και ζαιϊρέδες. Και κατασκορπίστηκαν οι Τούρκοι. Έστερα πιάστη ο Δυσσέας με τους συντρόφους του δια τους μιστούς, ήθα τον σκοτώσουνε. Τους έφυγε και κόλλησε εις την σπηλιά του. Μ' έστειλαν όλοι οι σύντροφοι και του μίλησα, δεν θέλησε να κάμη τίποτας. Κι' αναχώρησαν δια το Σάλωνα, και μείναμε πολλά ολίγοι μ' αυτόν. Κι' αυτός έκατζε εις την σπηλιά κ' εμείς βάναμε έναν γεροντότερον κεφαλή, Μαργετινή τον έλεγαν, και βαρούσαμε κλέφτικα τους Τούρκους οπού 'ρχονταν με ζαιϊρέδες δια μέσα. Έστερα πήγαμε εις την Πέτρα και ρίξαμε ορδί πανουκέφαλα κι' όταν διάβαιναν Τούρκοι με ζαιϊρέδες, τους χτυπούσαμε. Και σταθήκαμε καμπόσον καιρόν εκεί.

Γράφουν του Δυσσέα φίλοι του από την Αθήνα ότι τον Γκούρα τον γύρισε ο Κωλέτης και οι άλλοι και είναι αναντίος του. Με φωνάζει ο Δυσσέας και μου λέγει αυτό και να πάρω τους ανθρώπους μου και να μου δώση κι' άλλους δικούς του να πάγω εις την Αθήνα, να κάμω και παρτίδο μυστικόν εκεί, να είμαστε αναντίον του Γκούρα. Κι' αν μπορέσωμε, να του πάρωμε και το κάστρο. «Αυτά δεν μπορώ να τα κάμω εγώ, του λέγω, δεν 'πιτηδεύομαι, ν' ανοίξη κάνα δυστύχημα 'στην Αθήνα να κιντυνέψουν οι αθώοι, οπού τους κυβέρησε ο παγιωμός μας εις την πατρίδα τους, οπού όσα τραβούν μ' εμάς δεν τράβησαν με τους Τούρκους». Μου έπεσαν, «Δεν θέλω να πάγω!» Να μην ειπώ κανενού τίποτας, – το βάσταξα μυστικόν, «Εγώ μου λέγει τότε ο Δυσσέας, στέλνω τον Στάθη Κατζικογιάννη» (τον είχε και συγγενή). Πηγαίνοντας εις την Αθήνα, τον γύρισε ο Γκούρας και οι συντρόφοι του με το πνεύμα τους. Και τον πάντρεψε ο Γκούρας και τόδωσε και την γυναικαδέλφην του γυναίκα. Αυτά μαθαίνοντας ο Δυσσέας, απολπίστη, και δούλευε αναντίον του πολιτική Βλάχικη (δολεροί συνβούλοι του Γκούρα, από τους συντρόφους του Κωλέτη και συντροφιά). Τότε έρχεται ο Δυσσέας εις την Πέτρα και μας πήρε

όλους και πήγαμε εις την Κούλουρη. Ήταν εκεί το Βουλευτικόν σώμα κ' Εκτελεστικόν. Ἐγίχτηκε ο Δυσσέας με τους ανθρώπου του εκεί δια τους βαθμούς. Γύρευαν να τον σκοτώσουνε, ότι τους αδίκησε. Ἐπεσα εκεί, τους μίλησα και ησύχασαν.

Ἦθελα να φύγω από κοντά του. Τότε ήταν ο Τουμπάζης εκεί και σύναζε ανθρώπους δια την Κρήτη. Με σύστησαν εμένα εις αυτόν, μου εἶπε να με κάμη αρχηγόν της εκστρατείας εις την Κρήτη και να συνάξω χίλιους πεντακόσιους ανθρώπους, να μου δώση χρήματα να τους συνάξω. Του υποσκέθηκα, μίλησα με πολλούς αξιωματικούς του Δυσσέα κ' αλλουνών. Με μαρτύρησαν εις τον Δυσσέα, μου παραπονεύτηκε κ' αυτός και οι άλλοι ότι θα τους πάρω τους ανθρώπους. Πήγαν εις την Διοίκησιν και μίλησε του Τουμπάζη η Διοίκηση, κ' ἔμεινε δια το παρόν.

Τότε η Διοίκηση κ' ο Δυσσέας ἔστειλαν τον Νικήτα κ' εμένα και πήγαμε εις Κόρθο να μιλήσουμε των Τούρκων οπού βαστούσαν το κάστρο της Κόρθος, να μας το δώσουν. Οι Τούρκοι μας ἔβαλαν εις το κανόνι, οπού δεν είδαμε πούθε να κάμωμε. Δεν ήταν ο Αχιλλέας, ο φρούραρχος της Διοίκησης, οπού τ' αφήνει ἴφοδιασμένο και φεύγει, είναι Τούρκος, πολεμάγει δια την πίστη του. Ο Τούρκος ἔτρωγε ποντίκια και μας γάμησε το κέρατο με τα κανόνια και μπόμπες. Ο Αχιλλέας, αρνιά και κριάρια μέσα, τ' αφήνει όλα και πάγει να ἴβρη τους συντρόφους του οπού τον διορίσαν.

Ο Νικήτας πήγε δια τ' Ανάπλι κ' εγώ γύρισα και εἶπα αυτά εις την Διοίκηση και ύστερα πήγα εις την Αθήνα. Σε καμπόσες ημέρες ακολούθησε μία ταραχή εις την Κούλουρη αναντίον της Κυβερνήσεως. Ο Δυσσέας ἔστειλε εμένα να τους βοηθήσω, εγώ πήγα και ησύχασα τα πράματα υπέρ της Κυβερνήσεως. Του κακοφάνη του Δυσσέα. Τότε σηκώθηκα κ' εγώ μίαν νύχτα, πήρα τους ανθρώπους μου κ' άλλους καμπόσους αυτεινού και του Γκούρα και δια νυχτός πήγα εις τον Δράκον κ' από κεί ἔπιασα ευτύς καϊκία και μπαρκαριστήκαμε και πέρασα εις την Πιάδα τα 1823 Οκτωβρίου 25. Εβήκα εις την Πιάδα. Ἐστειλε ο Δυσσέας κοντά μου να γυρίσω κ' ὅτι θέλω να μου δώση, ὅτ' ήταν αδύνατος. Του εἶπα εκείνου οπού ἦρθε να του ειπή να κάτζη με τον Κάρπον του. Αυτός ήταν ένας παπάς (ἦρθε από την Ρουσσία), όλους τους ανθρώπους τους ανακάτωνε εις τον Δυσσέα. Το ἴδιωξε όλον τον ταϊφά του, δόλιος και αιμοβόρος,

οπού τ' ἔλεγε να κάμη κάναν Τούρκον χριστιανόν, αυτόν τον Τούρκευε χειρότερα. Αφού κυβέρνησε τ' ασκέρι του Δυσσέα και τον έκαμε νοικοκύρη με τις διάτες του, μπήκε ύστερα εις το ταχτικό κ' έκοψε τα γένια του. Μ' ανακάτεψε εις την Αθήνα με τον Δυσσέα, και κοντέψαμε κάποτε να σκοτωθούμε οι δυο μας εις το παζάρι δια το ψωμί, το ταϊνι, κί' αν δεν μο' ἔδινε τα ταϊνια, (ότι τα μέραζε μόνος του ο Δυσσέας) θα σκοτωνόμαστε εξαιτίας αυτεινού του ποταπού. Κί' από αυτά έφυγα.

[Κεφάλαιον έκτον]

Ἦρθα εδώ. Ἦταν το Βουλευτικόν σώμα. Στάθηκα καμπόσες ημέρες, παρουσιάστηκα και τους είπα: «Δεν ματαθέλομε όλοι όσοι ήρθαμε να ξέρωμε από καπεταναίους, ό,τι διαταγές είναι από την Κυβέρνησιν, εκείνο είμαστε πρόθυμοι να κάμωμε, να πάμε ομπρός». Είχα και συντρόφους όλους διαλεμένους πατριώτες. Ζήτησε δύναμη ο Κολοκοτρώνης, ότ' ήταν μέλος ἔστο Εκτελεστικό σώμα και κυβερνούσε την πατρίδα. Ἦταν αυτός, ο Πετρόμπεγης, ο Σωτήρη Χαραλάμπης κί' ο Μεταξάς. Τότε έμαθα τι ήταν φατρία, καθώς θα ιδήτε.

Αφού έμαθε ο Δυσσέας ότι πήγα με τον Κολοκοτρώνη, του παράγγειλε ότι εγώ δεν είμαι με το πνεύμα των καπεταναίων και να ἔχη το νου του, να με κυβερνήση. Είναι η αλήθεια ότι ο Κολοκοτρώνης δεν είναι αιμοβόρος και μου το είπε αυτό. Του λέγω του Κολοκοτρώνη: «Εγώ, αδελφέ γνωρίζω τους μεγαλύτερους μου, όσοι δουλεύουν δια πατρίδα και θρησκεία, δι' αυτά οπού σηκώσαμε τ' άρματα». Μου είπε να σταθώ με τον Γενναίον τον υγιόν του. Πήγα, βλέπω ένα παιδί. Μου λέγει: «Εσύ ἔσαι ο Μακρουγιάννης; – Του λέγω, εγώ. Και είσαι συ ο Γενναίος; – Εγώ, μου λέγει. – Χαίρομαι» του λέγω. Με είχαν ρωτήση τι μιστόν θέλω δια τους ανθρώπους και του λόγου μου, να μας πλερώνη η Κυβέρνηση. «Ό,τι πλερώνει και τόσους άλλους οπούχει, ας πλερώνη και τους δικούς μου, εγώ δεν θέλω τίποτας. Τα ταιργιάσαμε.

Σε ολίγες ημέρες μαθαίνω ότι εις την Πελοπόννησο άνοιξε φατρία

ο Κολιόπουλος κι' άλλοι με της Κυβερνήσεως το μέρος και οι Ντεληγιανναίγοι, Ζαϊμης, Λονταίγοι με τ' άλλο. Ρωτάμε εμείς τι πράμα είναι αυτή η φατρία (δεν την ξέραμε εις την πατρίδα μας αυτείνη την λέξη, ξέραμε όμως άλλες προκοπές, καπεταναίικες). Μας λένε: «Μεράστηκαν οι καλοί πατριώτες να προκόψουν την πατρίδα», – κι' όλος ο τόπος γιομάτος Τούρκους. Με διατάζουν τότε κ' εμένα να πάρω τους ανθρώπους μου και να πάγω με το μέρος της Κυβέρνησης, να 'περασπίζωμαι το Εκτελεστικόν (από τ' άλλο μέρος ήταν το Βουλευτικόν). Με το Βουλευτικόν ήταν το δίκιον και η πατρίδα. Οι άλλοι ήθελαν να ρουφούνε τα εθνικά και μάλλοναν. Δεν ήξερε κανείς τι να κάμη. Ήμουν άμαθος από τέτοια. Με διατάζουν να πάγω κ' εγώ να δοκιμάσω αυτό το καλό, να φάγω φατρία μαζί με τους ανθρώπους μου. Τους είπα: «Δεν ορκίστηκα, όταν ορκίστηκα να σηκώσουμε ντουφέκι να πάγω κ' εγώ να πολεμήσω, με Ρωμαίγους είπαμε; Με Τούρκους. Και δεν πάμε». Δεν θέλησα να πάγω. Με βάσταξαν εκεί, εις Ανάπλι, και στείλαν άλλους.

Αφού άναψε εκεί το ντουφέκι, θέλησε κι' ο Γενναίος να πάη να πολεμήση τον Νοταρά, να πάρη το κορίτζι του γυναίκα. Μου λέγει ο Κολοκοτρώνης να τον ακολουθήσουμε, να πάμε εις την Κόρθο, ότι έχει δουλειά εκεί. Εμείς δεν ξέραμε αυτές τις συμπεθεριές, πήγαμε εις Κόρθο, το μάθαμε αυτό. Συνάχτηκαν οι Νοταραίοι, πήγαινε ν' ανοίξη το ντουφέκι, φοβερίζαμε ένας τον άλλον. Τους μίλησα εγώ φρόνιμα, ό,τι μπορούσα, σηκωθήκαμε και πήγαμε πίσου εις τ' Ανάπλι, αφού γυμνώσαμε τους δυστυχισμένους κατοίκους και τους φάγαμε τα σφαχτά τους.

Σε ολίγες ημέρες το «κλειδί» του Κολοκοτρώνη, ο πατριώτης Μεταξάς 'ρεθίζει αυτόν και τ' άλλα τα μέλη του Εκτελεστικού και τους παίρνουν όλους κ' έρχονται εις τ' Άργος, έτοιμοι ν' ανοίξη ο εμφύλιος πόλεμος. Αφού το φέραν γύρα, μ' έκραξε το Βουλευτικόν και μου είπε όλα τα αίτια και πως οι άλλοι θέλαν να τους πάρουν τ' αρχεία, του Βουλευτικού. Μου ζήτησε βοήθεια. Τότε μιλάμε με τον καλόν πατριώτη Θωδωρή Ζαχαρόπουλον και συνφώνως και οι δυο μας παίρνομε τ' αρχεία όλα του Βουλευτικού και τα κρύψαμε, και δεν τα πήραν οι άλλοι. Τότε ξαναπήγαμε εις τ' Ανάπλι. Μαθαίνοντας όλα αυτά αυτείνοι, το Εκτελεστικό, ότι εγώ είμαι ο αίτιος που δεν πήραν τ' αρχεία κι' ότι δεν είμαι πλέον με το πνεύμα τους, μελέτησαν

να μου την παίξουν χειρότερα κι' από τον Δυσσέα και τον Γκούρα. Μου διασπάρτισε τους ανθρώπους μου ο Γενναίος, θέλησε να μου τους πάρη με ψευτιές – και τότε χωρίς συντρόφους μο' κάναν ό,τι θέλαν. Κατάλαβα τον σκοπόν τους, πληροφόρησα τους ανθρώπους μου, κατάλαβαν και οι ίδιοι ότι είναι ψευτιές αυτά εκείνων να μας διασπαρτίσουνε. Έδιωξα τους αίτιους οπού 'χαν όργανά τους και διάγειραν τους άλλους. Του είπα του Γενναίου: «Δεν ήξερες να την κάμης καλά αυτείνη την δουλειά, όπου 'νεργούσες. Είσαι νέος ακόμα. Άσε να σε μάθω εγώ, κ' ύστερα... – Μου λέγει, δεν με μαθαίνεις. – Όποτε είναι καιρός θέλει σε μάθω, τότε σε θυμάγω και το βλέπεις».

Την άλλη 'μέρα, μάθαμε ύστερα, το Βουλευτικόν διόρισε άλλο Εκτελεστικόν, πήγε εις το Κρανίδι το Βουλευτικόν, διόρισε τον Κουντουργιώτη, τον Μπόταση, τον Σπηλιωτάκη, τον Κωλέτη, τον Λόντο, τον αδελφόν του Πετρόμπεγη. Τότε ο Σωτήρη Χαραλάμπης κι' ο Μεταξάς μείναν εις τ' Ανάπλι να κυβερνήσουνε. Εμείς με τον Κολοκοτρώνη και τον Πετρόμπεγη πήγαμε εις την Τροπολιτζά να πολεμήσουμε. Αφού πήγαμε εις Τροπολιτζά, άνοιξε το ντουφέκι και σκοτωνόμαστε σαν τα σκυλιά εις τ' αμπέλια. Μέθαγε ο αρχηγός Κολοκοτρώνης τους ανθρώπους, οι αναντίοι ήταν κλεισμένοι εις τα σπίτια τους κ' εμείς απόξω, και σκοτωνόμαστε. Τότε πάμε με τον Χατζηχρήστο εις το μισό Βουλευτικόν και μισό Εκτελεστικόν, τα δικά τους, και τους λέμε: «Την πολιτείαν την γύμνωσαν οι άνθρωποί σας». (Είναι η αλήθεια του Θεού, δεν άφησα τους ανθρώπους μου να πάρουν μιαν τρίχα. Ένας πήρε ένα σαχάνι να κενώσουμε το φαΐ και τον έδιωξα και το πήγε οπίσου εκεί οπού το πήρε). Τους είπαμε: «Τώρα την γύμνωσαν την Τροπολιτζά, οι άνθρωποί μας σκοτώνονται ολοένα. Εγώ, τους λέγω, έχω τρακόσιους ανθρώπους, θα τους δώσω τρακόσια δαβλιά αναμμένα, το ίδιον κι' ο Χατζηχρήστος και οι Χορμοβίτες, και θα κάψωμε τα σπίτια να βγούνε οι αναντίοι σας όξω να σκοτωθούμε μ' αυτούς φανερά, όχι να σκοτώνονται οι άνθρωποι σαν τα σκυλιά μεθυσμένοι και οι αναντίοι από μέσα να μας βαρουνε». Τότε λένε όλοι αυτείνοι: « Δεν γίνεται αυτό, ότι καίτε και τα δικά μας σπίτια. – Λίγο με μέλει, τους λέγω, τώρα οπού γυμνώθηκαν οι άνθρωποι, τι τα θέλετε κ' εσείς τα σπίτια; Ο Θεός θέλησε να μείνουν άκαγα από τους Τούρκους, εσείς θέλετε να τα κάψωμε. Αυτείνη την λευτερίαν ζητάτε να μας φέρετε, να κάμετε τα

κέφια τα δικά σας, να χαθή και η πατρίδα μας». Σηκωθήκαμε κι' ανχωρήσαμε. Το δειλινό στείλαν και πήγαμε οπίσου και μας είπανε, με τον Χατζηχρήστο οι δυο μας να μιλήσουμε των αναντίων να πάψη το ντουφέκι. Μιλήσαμε τότε μ' αυτούς και ησυχάσαμε.

Το βράδυ βλέπω έναν φερμένον από το Κρανίδι, Λεωνίδα τον λένε, ήταν στελμένος από την νέαν Κυβέρνησιν. Τότε το 'μαθα αυτό, δεν μας το 'λεγαν πρωύτερα. Μου λέγει αυτός ότι έγινε νέα Κυβέρνηση, κι' αυτή με το Βουλευτικόν μου παραγγέλνουν να γυρίσω μ' αυτούς και μου δίνουν διακόσες χιλιάδες γρόσια. Τους παραγγέλνω: «Την δικαιοσύνη οπούχουν ετούτοι εδώ να μην την έχουν κ' εκείνοι εκεί, και να κυβερνήσουνε πατριωτικώς, ότι κιντυνεύει η πατρίς, κ' εγώ γρόσια δεν θέλω, δεν πουλιώμαι δια γρόσια, δεν ορκίστηκα δι' αυτά, ορκίστηκα δια πατρίδα. Και αν είναι δια την πατρίδα, δέχομαι να την βοηθήσω εγώ, αφήτε με εμένα να τους διαλύσω αυτεινών εδώ την δύναμή τους όλη. Αλλά να μην ξέρη κανένας ότι αγροικιώνται μετ' εμένα και κιντυνέψω αδικώς και δεν βγάλω και τ' αποτέλεσμα». Μου στείλαν οπίσου, ό,τι γνωρίζω να κάμω και η πατρίς θα μου το γνωρίζη πολύ.

Αφού κυβερνήσαμε την Τροπολιτζά και σκοτώθηκαν και τόσοι άνθρωποι, κινήσαμε με τον Γενναίον ως δυο χιλιάδες στράτεμα Πελοποννήσιοι, Χατζηχρήστος, Χορμοβίτες κι' άλλοι πολλοί ξένοι κ' εγώ με το σώμα μου και βήκαμε σε κάτι χωριά απόξω από την Τροπολιτζά. Συνκατοικούσα εγώ με τον Γενναίον, αποφάγαμε ψωμί, με πιστεύτηκε και μου είπε: «Πάμε, Μακρυγιάννη, να πατήσουμε τα Τρίκκαλα, τώρα έμαθα ότι δεν είναι πολλή δύναμη εκεί, εσείς να πάρετε το βιον του Νοταρά κ' εγώ να πάρω το κορίτζι του, ότι αυτός είναι αναντίος της πατρίδος». (αυτείοι ήταν κλοιί, θα διόρθωναν έτζι την πατρίδα). Εγώ ακούγοντας αυτό, θέλησα 'λικρινώς να τον συμβουλέψω, του είπα: «Γυναίκα θα την πάρεις ή μορόζα; – Μου λέγει, γυναίκα. – Σα θα την πάρης γυναίκα, πάρε και μίαν καντιποτένια, φτάνει να είναι όμορφη να σε ευκαριστάγη, ότι σαν πάρωμε εμείς το βιον κ' εσύ εκείνη ξερή, τι την θέλεις και τι ζωή θα ζήσης μ' αυτεινή και με τους συγγενείς της και με τους χωργιανούς της; Κάλλιον ν' αποχτάς φίλους και να μετράς, κι' όχι τοιούτους. Πρόσεξε να μην φύγωμε από τους Τούρκους και γενούμε άλλοι τοιούτοι χερότεροι». Μ' άκουσε ο Γενναίος σ' αυτά, κι' αντίς– να πάμε να χαλάσουμε τα

Τρίκκαλα και τον Νοταρά (και θα τους χαλάγαμε, ότι δεν ήταν δύναμη τελείως εκεί, ήταν ο Νοταράς με το παιδί του και με τον Λόντο), σηκωθήκαμε και πήγαμε εις τα Κλημαντοκαίσαρα και φάγαμε το χωριόν και τους ανθρώπους τόσες ημέρες. Εκεί πλησίον ήταν και καμμιά δεκαργιά χιλιάδες πράματα του Νοταρά και Τρικκαλιώτων. Μου είπε πάλε ο Γενναίος, ο Τζόκρης κι' άλλοι να πάγω να πάρω τα μισά, να τα βαστήξω εγώ, και τ' άλλα να τα δώσω να 'φοδιάσουνε τα κάστρα οπού 'χαν εις το χέρι τους αυτείνοι. Εγώ ούτε και το καζάντι τους ήθελα, να γυμνώσω αθώους ανθρώπους, ούτε και τα κάστρα να είναι 'φοδιασμένα – να μένουν εις την δικαιοσύνη αυτεινών και της συντροφιάς τους. Μου λένε: «Να πας να τα πάρης, ότι 'στην Τροπολιτζά δεν πήρετε πλιάτζικα, και να πάρης αυτά να φκαριστηθής εσύ και οι άνθρωποί σου, (ξένα πράματα δικά μας καζάντια). – Τους λέγω, πάγω». Και τους ευκαρίστησα οπού μας αγαπούνε και θα μας καζαντήσουνε. Στέλνω έναν επίτηδες και τους είπα των χωριανών και τράβησαν τα ζωντανά από εκεί. Πήγα εγώ ύστερα δεν τα 'βρα γύρισα άδειος οπίσου. Τότε αυτό μαθεύτηκε, ότι εγώ παράγγειλα αυτό. 'Γγίχτηκαμε με τον Γενναίον και τους άλλους. Πρόσμεναν ακόμα τρεις- χιλιάδες ασκέρι από Καρύταινα κι' άλλα μέρη να πάμε να βαρέσουμε το Κρανίδι οπού 'ταν το Βουλευτικόν και η νέα Κυβέρνηση. Και σηκωθήκαμε και πήγαμε εις το Μπότζικα κι' ολόγυρα 'σ εκείνα τα χωριά να προσμείνωμε και τους άλλους και να πάμε αναντίον της νέας Κυβέρνησης και του Βουλευτικού. 'Στο Κουτζοπόδι πιάστηκα με τον Γενναίον ότι δεν θέλομε να βαρέσουμε το Βουλευτικόν. Είχα κουβεντιάση με τον Χατζηχρήστο κι' άλλους και ήμαστε συντρόφοι και σύνφωνοι. Αφού μάλλωσα αρκετά, σηκώθηκα πήγα εις το κονάκι μου. Αυτείνοι μίλησαν πολλών από τους ανθρώπους τους και τους έδωσαν χρήματα να τάξουν των συντρόφωνε μου, να γυρίσουνε μ' αυτούς και να με βαρέσουν με δόλο εμένα. Ένας μπαϊραχτάρης του Γενναίου, καλό παληκάρι, ήταν παρών κι' άκουγε τα σκέδιά τους και ήρθε και μου το είπε. Πήγα εις τον Γενναίον, του είπα ότι εγώ από αυτούς δεν τραβάγω χέρι, θα πεθάνω μ' αυτούς. Τότε αγαπήσαμε, καθίσαμε ως τα μεσάνυχτα, φάγαμε, σηκώθηκα να φύγω, μου είπε μπονόρα να πάγω να φάμε τηγανίτες. Ο στραβοραγιαίας ας δουλεύη δια 'μάς, εκείνος τρώγει λάχανα ανάλατα, εμείς τηγανίτες κι' αρνάκια. Και τους

λευτερώσαμε από τους Τούρκους, από σένα, χάρε, φεύγω, σετ' εσένα και χερότερα κατανταίνω. Του είπα μπονόρα θα πάγω να φάγω τις τηγανίτες. Ευτύς οπού πήγα εις το κονάκι μου έστειλα τον τζαγούση μου και σύναξε όλους τους ανθρώπους μου και πήρα και καμπόσους δικούς του του Γενναίου. Ήταν μία μεγάλη βροχή και κοντέψαμε να σωθούμε από 'να παλιόρεμα. Βήκαμε καρσί εις την ράχη κι' ανάψαμε φωτιές. Την αυγή στέλνει ο Γενναίος να φάμε τις τηγανίτες, δεν βρίσκει κανέναν. Του παράγγειλα: «Αυτείνη είναι η τέχνη, πολέμαγες να μου πάρης τους ανθρώπους μου εις τ' Ανάπλι και τους δισπάρτισες, δια να με κάμης ό,τι θέλης χωρίς συντρόφους. Εγώ ξόδιαζα εξ ιδίων μου δια τους συντρόφους κ' εσύ τους ανακάτευες αναντίον μου. Αυτείνη είναι η τέχνη που ήθελες να με μάθης, κι' ό,τι ήθελες να μου κάμης το 'παθες». Αφού μάθαν ο Χατζηχρήστος και οι άλλοι ότι έφυγα εγώ, σε δυο ώρες ήρθαν όλοι εις τον Άγιον Γιώργη, εις το χωριόν, ήταν εκεί της νέας Διοίκησης τ' ασκέρια, ο Νοταράς, Λονταίγοι κι' άλλοι. Έμεινε ο Γενναίος με σαράντα ανθρώπους μόνον και πήγαν εις Τροπολιτζά.

Ο Γενναίος πήγε εις την Τροπολιτζά, οπού 'ταν ο πατέρας του. Αφού μιλήσαμε τις προκοπές των καπεταναίων, οπού θα λευτερώσουνε την πατρίδα, πάμε και εις τους ευγενείς, τους αφεντάδες. Όταν φτάσαμε εις τον Αγιώργη, ήταν εκεί ο Νοταράς κι' ο Λόντος κι' ο θείος του ο Αντρέας. Είχαν της Κόρθος τας προσόδους κ' έπρεπε να πλερώσουνε τα στρατέματα. Σαν έφυγα από τους Κολοκοτρωναίους, η νέα Διοίκηση διάταξε τον Νοταρά τον Γιάννη να μας πλερώση. Πάγω μίαν ημέρα εις το κονάκι του, τον βρίσκω και τυραγνούσε έναν πολίτη, τέτοιον τυραγνισμόν δεν τον ξέραν να του κάμουν μήτε οι Κατζαντωναίοι οπού 'ταν λησταί. Δεμένος ο πολίτης, κεφάλι κι' ο κώλος ένα, και του γύρευαν χρήματα. Τότε σιχάθηκα όλως διόλου το Ρωμαίικο, ότι μάθαμε όλοι την ληστείαν γενικώς. Του μίλησα αυτεινού του ευγενή ότι δεν είναι καλά τα τοιούτα: «Ότι όταν βλέπουν εσάς οπού κάνετε τοιούτα οι άλλοι, οι μικροί, θα φάνε ζωντανούς ανθρώπους». Σας λέγω ως τίμιος άνθρωπος, είχα ως τότε μεγάλο σέβας και 'σ αυτούς και τους σιχάθηκα να μην τους βλέπω, κι' αναθεμάτισα την λευτερίαν, οπού θα κάμωμε μ' αυτούς όλους. Τότε απολπίστηκα και γύρεψα να φύγω δια έξω, με βάσταξαν κ' έμεινα. Από εκεί πήγαμε εις τα χωριά, σταθήκαμε κάνα δυο ημέρες

κ' ήρθαμε εις Άργος κί από 'δώ πήγαμε εις Τροπολιτζά και πολιορκήσαμε Κολοκοτρώνη, Πετρόμπεγνη, Γριβαίους, οπού 'ταν με τον Πετρόμπεγνη κί όλη την συντροφιά, και βαστούσαμε απόξω τα τείχη της χώρας, οπού 'ταν κάτι χωριά, και πολεμούσαμε νύχτα και ημέρα και σκοτωνόμαστε από το 'να το μέρος και τ' άλλο. Οι Κολοκοτρωναίγοι φοβέριζαν εμένα, αν με πιάσουνε, θα με γδάρουνε ζωντανόν. Έβγαιναν πάντοτες και πολεμούσαμε έξω από τα τείχη.

Μίαν ημέρα έγγραψαν από μέσα έξω εις τους δικούς τους, Κολιόπουλο κί άλλους, τους λέγανε: «την αυγή, δυο ώρες να φέξη, να πιάσετε όλοι τα Τρίκορφα κί όλες αυτές τις θέσες και βγαίνομε κ' εμείς από μέσα κ' εσείς απόξω, να ριχτούμε όλοι συγχρόνως, να μην αφήσουμε γλώσσα από τους αντιπατριώτες». 'Στο ίδιο χαρτί αποκρίθηκαν εκείνοι οπίσου, ότι δεν είχαν ως φαίνεται, άλλο χαρτί, κ' έλεγαν: «Είμαστε έτοιμοι και δυνατοί και κατά το γράφει' σας πιάνομε τις θέσες, και να τους ριχτούμε συγχρόνως να μην αφήσουμε ποδάρι από τους αποστάτες». (Εμείς ήμαστε αποστάτες, εκείνοι νόμιμοι!). Εγώ ο δυστυχής όλο πρόσεχα τις αναγκαίες θέσες, ότι όλοι αυτείοι εμένα φοβέριζαν, οπού τους έγινα άπιστος. Ήμουνε από κάτω τα Τρίκορφα μέσα 'σ ένα ρέμα και φύλαγα, να ένας καλόγερος και διαβαίνει, ευτύς οπού μας είδε εμάς πέταξε το γράμμα (δεν το 'δαμε). Του λέγω: «Καλόγερε, πού πας; – Πάγω εις τ' Άργος. – Πού 'ναι το γράμμα; του λέγω ψέματα, το ξέρω οπού 'χεις γράμμα. – Δεν έχω, μου λέγει. – Πάρτε τον, σύρτε να τον σκοτώσετε! λέγω δια φόβο. – Μου λέγει, στέκα, μη με σκοτώνετε, 'λάτε να σας δώσω το γράμμα». Πάμε και το παίρνομε, ανάβομε κερί και το διαβάζομε. Είδαμε όλα αυτά. Ευτύς κατέβηκα εις το Λόντο και Νοταρά και του Ζαΐμη τους ανθρώπους κί αφήσαμε από λίγους εις τα πόστα. Κ' ευτύς πήρα το Νάση Φωτομάρα και πήγαμε ομπρός και πιάσαμε τα Τρίκορφα κί όλα εκείνα τα πόστα. Ήρθανε οι φίλοι, τα 'βραν πιασμένα. Μας γύρεψαν να τους αφήσουμε λεύτερη είσοδον να πάνε να μιλήσουν εις την Τροπολιτζά, να μας την παραδώσουνε και να φύγουν. Έτζι ακολουθήσαμε. Και το δειλινό φύγαν όλοι αυτείοι και την πήραμε εμείς.

Πήγαμε εις την Τροπολιτζά τον Μάρτιον μήνα τα 1824. Καθίσαμε ως είκοσι μέρες, το Μεγάλο Σαββάτο κατεβήκαμε εις τ' Άργος. Αφήσαμε εις Τροπολιτζά την αναγκαία φρουρά. Εις τ' Άργος ήταν το

Βουλευτικόν όλο, μας καρτέρεσε οπού πήγαμε νικηταί – από τους Τούρκους. Το Εκτελεστικόν το νέον ήταν εις τους Μύλους τ' Αναπλιού μέσα εις το καράβι. Τότε το Βουλευτικόν μόκανε μίαν μεγάλη υποδοχή, μόδωσε κ' ένα ευκαριστήριον καλό και με διόρισε το Βουλευτικόν σώμα και η νέα Διοίκηση αρχηγόν της φρουράς της να προσέχω δια την ασφάλειάν της. Οι καπεταναίοι της Ρούμελης ήταν όλοι ενωμένοι με τον Κολοκοτρώνη και συντροφιά τους να γένη σύστημα καθώς το θέλαν αυτείοι, κ' ετοιμάζονταν να μπούνε όλοι μέσα. Έφτασε ο Δυσσέας εις το Κουτζοπόδι κ' ένα σώμα του Καραϊσκάκη, κι' όταν έμαθαν οπού παραδόθη η Τροπολιτζά ενέκρωσαν.

Μίαν ημέραν έλαβα ένα καψομηνιάτικον να πλερώσω τους ανθρώπους μου. Παίρνω τους αξιωματικούς μου και τους λέγω: «Να λέτε ότι εμείς κάθε εικοσιοχτώ του μηνός πλερωνόμαστε από την νέαν Διοίκησιν». Είχαν έρθει μέσα οι αξιωματικοί του Δυσσέα, του Καραϊσκάκη και του Γκούρα. Τους πήρα και τους έκαμα ένα τραπέζι ολουνών. Είπα των αξιωματικών, των δικώνε μου, να μου χαλέψουν τον μιστόν και να μου ειπούνε ότι «έχομε εικοσιοχτώ ημέρες απλέρωτοι και θέλομε τους μιστούς μας», να μου ειπούνε. Κ' εγώ θα τους μαλλώσω. Το μηνάιον οπού 'χα ήταν όλο τάλλαρα, πήρα μίαν κασσέλα και την γιόμωσα χώμα κ' έβαλα ένα πανί να μη φαίνεται το χώμα, και βάνω από πάνου τα τάλλαρα, ότι ήταν η κασσέλα γιομάτη χρήματα. Φάγαμε ψωμί όλοι οι μουσαφιραίοι, εκεί οι αξιωματικοί μου γυρεύουν άγρια τους μιστούς τους. Τους λέγω: «Τι με φοβερίζετε δια τους μιστούς, οπού έχετε να πλερωθήτε είκοσι οχτώ 'μέρες; Μηνά είναι εδώ ο Δυσσέας, ο Γκούρας, ο Καραϊσκάκης να μη σας πλερώνουν ποτές; Εδώ είναι Κουντουριώτης, οπού 'φερε ένα καράβι γιομάτο τάλλαρα. Νόμους θέλει καλούς να γένουν δια την πατρίδα και χρήματα ξοδιάζει όσα θέλη κάθε Έλληνας. Μίαν κασσέλα γιομάτη τάλλαρα μόδωσε, σπαθί, άλογο, μουλάρια (αυτά τα είχα αγοράση μόνος μου). Γυρίζω και λέγω, των ίδιων μισαφιραίων: «Φέρτε μου, αδελφοί, αυτείνη εκεί την κασσέλα να τους πλερώσω, οπού μας χάλασαν το φαεί μας». Πάνε εκείνοι οι καϊμένοι να σηκώσουνε την κασσέλα, πού σηκώνεταν από τα χώματα; Τους λέγω: «Αφήστε την κ' έρχομαι μόνος μου». Πήγα τους πλέρωσα. «Σύρτε εις τα κονάκια σας, τους λέγω, κι' όποιος θέλει και

παραπανισμένα χρήματα, να του δώσω». Τότε ακούνε όλοι αυτείοι: «Νάρθομε μαζί σου κ' εμείς, καπιτάνε, με τους συντρόφους μας, μου λένε, να γνωρίσουμε την Κυβέρνησιν! – Να 'ρθετε, παιδιά μου». Αφίνουν τον Δυσσέα μοναχόν και του μένουν κάτι ολίγοι, και οι άλλοι ήρθαν όλοι μαζί μου, το ίδιον κ' εκείνοι του Καραϊσκάκη και του Γκούρα. Και γράφω ένα γράμμα του Γκούρα και του λέγω: «Με τον Κολοκοτρώνη τελειώσαμε εδώ, καλώς να μας δεχτής εις την Αθήνα. Να 'ρθης να υποταχτής και να ενωθής με την Διοίκησιν μπροστά και ύστερα ήρθε κί αυτός, ήρθε κί ο Γκριτζώτης, και τους πήρα και πήγαμε εις το καράβι και εις το Βουλευτικόν και γνώρισαν την Διοίκησιν.

Ύστερα παρουσιάστη ο Δυσσέας ως πολιτικός με το καλαμάρι εις το ζουνάρι, κ' έλεγε: «Εγώ εις το εξής είμαι πολιτικός». Ο κολοκοτρώνης και η συντροφιά του ετοιμάζονταν να 'ρθούνε αναντίον μας εις Άργος δια να διαλύσουνε το Βουλευτικόν και την Κυβέρνηση. Τ' Ανάπλι το βαστούσαν αυτείοι κ' εμείς τους πολιορκούσαμε απόξω. Μου παραγγέλνει ο Νικήτας (ότι φύλαγα εις το κεφαλόβρουσον, εις τους Μύλους), μου παραγγέλνει ότι θα 'ρθη και θα με πάγη κυνηγώντας ως την Ρούμελη κί όπου θα με πιάση, θα σκίση τα νεύρα των ποδαριών μου να με κρεμάση ανάποδα. Εγώ του είπα να κοπιάση, κί αν τον πιάσω εγώ, δε θα του κάμω αυτά, θα φάμε και θα πιούμε μαζί, ότ' είναι αγαθός αγωνιστής και πατριώτης. Σε δυο ημέρες μας πλάκωσαν όλοι, ο Νικήτας, ο Κολιόπουλος, ο Γενναίος, ο Τζόκρης, ο Αποστόλης Κολοκοτρώνης κί άλλοι πολλοί. Πολεμήσαμε, αυτείοι ήθελαν να πιάσουνε την κούλια της Νταλαμανάρας, βαρεθήκανε εκεί από 'μάς, σκοτωθήκανε καμπόσοι. Έπιασα την κούλια μαζί με τον Χατζηχρήστο, την βαστήξαμε ένα μερόνυχτον, πολεμούσαμε νύχτα και ημέρα. Εκείνοι ήταν πολλοί, και σκοτωθήκανε κί από τα δυο μέρη. Τότε έβαλα ένα πάτερον 'στην κούλια και κολλήσαμε απάνου, ότι δεν είχε πάτωμα, και κολλώντας απάνου τους βαρούγαμε εις το κρέας, κί άφησαν το χωριόν, ότ' ήθελαν να το βαστούνε, να 'χουν την είσοδον από το Κούτζι εις τ' Ανάπλι να μπάζουνε ζωοτροφές των δικώνε τους. Σαν τους χτυπήσαμε, άφησαν το χωριόν την Νταλαμανάρα εις την εξουσίαν μας κί αυτείοι όλοι πήγαν εις το Μέρμπακα και 'σ εκείνα τα χωριά ολόγυρα. Πήγα κ' εγώ πλησίον τους κ' έπιασα το Λάλουκα.

Κινήθηκαν τότε αυτείοι με τον ζαϊρέ να μπούνε εις τ' Ανάπλι. Πήγε ο Χατζηχρήστος αναντίον τους, τον μπλοκάραν. Σηκώθηκα εγώ να πάγω μιντάτι του Χατζηχρήστου, εις τον δρόμον οπού 'ναι το χωριόν του Χατζηχρήστου, το Μπολάτι, το 'χε πιασμένο ο φίλος μου ο Νικήτας να μας βαρέση.

Τους ριχτήκαμε απάνου τους και τους τζακίσαμε και τους πήγαμε κυνηγώντας ως κοντά εις το Μέρμπακα, κοντέψαμε να φάμε το βράδυ ψωμί με τον αδελφόν μου Νικήτα, από τρίχα γλύτωσε. Σκοτώθηκαν κί από 'κείνους κί από τους δικούς μου και πληγώθηκαν καμπόσοι. Χάλασε και τους άλλους ο Χατζηχρήστος και δεν έμπασαν ζαϊρέ 'σ τ' Ανάπλι. Πήρα τους σκοτωμένους και τους έθαψα, και τους λαβωμένους τους ήφερα εδώ και τους έβαλα εις τον γιατρόν.

Το βράδυ ο Γενναίος και οι συντρόφοι του πλέρωσαν έναν σαράντα ρουμπιέδες να 'ρθη να καταπατήση εις το Λάλουκα, οπού καθόμουν, πούθε έχει χαβαλέ το κονάκι μου, να 'ρθούνε όλοι να μου ριχτούν ή να με σκοτώσουνε, ή να με πιάσουνε ζωντανόν. Τον γνώρισε ο νοικοκύρης οπού 'ταν τζασίτης, τον έπιασαν τα παιδιά, πήγα κ' εγώ οπού ήμουν εδώ, εις τ' Άργος, με τους λαβωμένους, τον σφίξαμε και μαρτύρησε αυτά. Τότε αντί να 'ρθούνε αυτείοι 'σ εμένα, πήγα εγώ, και τους το 'πιασα ομπρός 'σ ένα ρέμα και τους πρόσμενα. Τους είπαν από το χωριόν, οπού πιάσαμε τον τζασίτη, και σηκώθηκαν και πήγανε απ' όξω από τα χωριά να μπούνε εις τ' Άργος να διαλύσουνε την Βουλή, ότ' ήταν μόνοι τους εκεί οι βουλευταί. Από το 'να το μέρος αυτείοι κί από την μέση εγώ, και μπλατζαστήκαμε 'στην Παναγιά του Άργους, εις το διάσελον – έτοιμοι να μπούνε μέσα. Εκεί βαρεθήκανε κί από τα δυο μέρη, όμως τους τζακίσαμε και τους πήραμε ομπρός, τους πιάσαμε όλα τους τα φορτώματα και τους κολλήσαμε εις το πέρα βουνό όλους, οπού 'ναι αντίκρυα από το κάστρο. Εγώ απόστασα, έσκασα από το κάμα. Πλέρωσα παιδιά ελεύτερα και κεφάλωσαν από πάνου τους. Ήρθε κί ο Νοταράς στο πέρα μέρος κί ο Χατζηχρήστος, αρχίσαμε τον πόλεμον. Ταίνιασαν εκείνοι από την δίψα, ότι δεν είχαν νερό. Τους έκαμε πλάτη ο Νοταράς και φύγαν. Πιαστήκαμε, μαλλώσαμε οι δυο μας, και ήμαστε μαζί κί αναχώρησα. Τότε πήραν το φύσημά τους εις το βασίλειόν τους, εις την Καρύταινα. Τότε παραδόθη τ' Ανάπλι με το

Παλαμίδι και πάνε κι' αυτείνοι γυρεύοντας τους άλλους εις την Καρύταινα. Τότε η Διοίκηση και το Βουλευτικόν μ' έκαμαν αντιστράτηγον και μου χάρισαν κ' ένα άλογον. Κι' ως φρουρά τους πήρα και πήγαμε εις τ' Ανάπλι, Βουλευτικόν κ' Εκτελεστικόν.

Θέλω να σημειώσω τον πατριωτισμόν των συντρόφωνέ μας Μεταξά, Ζαΐμη, Ντεληγιανναίγων, όλοι αυτείνοι, η συντροφιά η Κολοκοτρωναίγικη και οι Λονταίγοι και οι Νοταραίγοι έγιναν ένα και δια' κείνο τους έκαμε πλάτη ο Νοταράς και φύγαν από' κεί όπου τους είχαμε κλεισμένους. Ότι έκαμαν νέες συντροφιάς να διορθώσουνε την πατρίδα – να σκοτωθούμε μ' αυτούς, να μηνκοπιάσουν δι' αυτό οι Τούρκοι. Άμα μπήκαμε εις τ' Ανάπλι, γύρισαν όλοι αυτείνοι κ' έγιναν ένα, και είχαν πρόφασες μεγάλες. Και η μεγαλύτερη ήταν ότι πήγε εις το καράβι ο Ζαΐμης και δεν προσηκώθη ο Κουντουργιώτης, και δι' αυτό το μέγα έγκλημα πρέπει να σκοτωθούμε όλοι και να χαθή και η πατρίς.

Ένα βράδυ μαζώχτηκαν όλοι αυτείνοι εις του Νοταρά το σπίτι, έστειλαν και πήγα κ' εγώ, κι' ακώ τα νέα παγγύρια: «Τ' είναι αυτά όπου κάνετε, αδελφοί; τους λέγω. Εσύ 'σαι ο Ζαΐμης, εσείς είσαστε οι Λονταίγοι, οι Νοταραίγοι και οι άλλοι σημαντικοί της πατρίδος; Δεν χορτάσετε τόσους μήνους σκοτώνοντας τους καλύτερους Έλληνες δια τα κέφια σας, δια τους νόμους σας; Τι αμαρτίες είχαμε εμείς οι δυστυχισμένοι Ρουμελιώτες να σκοτωθούμε όλοι δια το κέφι σας; Εγώ έθαψα τόσους Ρουμελιώτες, και οι άλλοι το ίδιον, κ' εκείνοι όπου σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν κι' από τ' άλλο το μέρος οι περισσότεροι ήταν Ρουμελιώτες. Εγώ από δικό μου μέρος θα πάρω τους συντρόφους μου να πάγω εις την πατρίδα μου να σκοτωθώ με τους Τούρκους κι' όχι με τους αδελφούς μου». Τότε με παίρνει ο Ζαΐμης και πάμε 'σ έναν οντά και μου λέγει μη φωνάζω κι' ακούσουνε και οι άλλοι Ρουμελιώτες και φωνάζουν κι' αυτοί, και ν' ακολουθήσω την συντροφιά τους και να μου δώσουνε χίλια γρόσια τον μήνα μιστόν «Πενήντα χιλιάδες να μου δώσετε, κρέας δια εμφύλιον πόλεμον δεν πουλώ!» Και σηκώθηκα κ' έφυγα.

Ηρθαν στερνά ο Δυσσέας, ο Γκούρας, ο Καραϊσκάκης, ο Καλτζοδήμος, ο Σαφάκας και οι άλλοι, ανταμωθήκαμε εις τ' Ανάπλι, κι' ο Καραϊσκάκης και, οι άλλοι με φιλιώσαν με τον Δυσσέα και Γκούρα και φιληθήκαμε όλοι κ' ενωθήκαμε, κι' αποφασίσαμε να μην

μείνη εις Πελοπόννησον Ρουμελιώτης, κί' όποιος μείνη να τον κατατρέχωμε όλοι. Τους είπα και τις νέες συντροφιάς – τις ήξεραν κ' εκείνοι – και τι μου είπε ο Ζαΐμης.

Τότε εκρίθη εύλογον από την Διοίκησιν να μου δώση κί' άλλο σώμα και μαζί με τους δικούς μου να έβγω έξω, ότι, μάθαμε, έρχονταν νέγοι Τούρκοι. Ο Δυσσέας, ήθελε να πάγω μαζί του, δεν ήθελα. Έμεινα σύνφωνος να πάγω με τον Καραϊσκάκη – ήμαστε αγαπημένοι από την Άρτα. Αφού ετοιμαζόμαστε δι' αυτό, να βγούμε έξω, ήρθε είδηση ότι τα Ψαρά τα κυρίεψε ο Καπετάν πασσάς και φοβερίζουνε με τα καράβια οι Τούρκοι να έρθουν με στρατέματα να χαλάσουνε και τη Νύδρα και Πέτζες. Τότε η Κυβέρνηση λέγει ολουνών αυτεινων των καπεταναίων να πάρουν ασκέρια και να πάνε εις Νύδρα και Πέτζες. Δεν θέλησε να πάγη κανένας. Με διατάζουν εμένα να πάγω, μου λένε αυτεινοι να μην πάγω, ότ' είναι νησιά και θα χαθώ: «Ούθε έχει ανάγκη η πατρίδα, τους λέγω, πρέπει να πάμε και κατασοχή 'σ αυτά τα νησιά οπού έλυωσαν πολεμώντας με τους Τούρκους, κί' άνθρωποι και καράβια και κατάστασή τους. Εγώ θα πάγω ν' αγωνιστώ». Τότε πήρα το σώμα μου και πήγα εις τη Νύδρα. Οι άλλοι όλοι, οι Ρουμελιώτες, πήγαν έξω, εις την Ρούμελη.

Εις τη Νύδρα διάταξαν και ήρθε ο Καρατάσιος με το σώμα του κί' άλλοι οπλαρχηγοί Βάσιος, Χατζηχρήστος, Γριβαίγοι, και καθίσαμε εκεί πέντε μήνες. Είχα την αγάπη ολουνών των Νυδραίων εγώ και οι συντρόφοι μου και πάντοτες μ' είχαν εις τα τραπέζα τους και συναστροφές τους.

Μίαν ημέρα ήταν έτοιμα να κινήσουν όλα τα καράβια να πάνε να προφτάσουνε την Σάμο, ότι κιντύνευε, ήρθε επίτηδες άνθρωπος και είπε τον κίντυνό της. Τα στρατέματα τα δικά μας ήταν έξω από τη Νύδρα, την χώρα, και φύλαγαν εις την άκρη την νήσο ολόγυρα, να μην γένη ντισμπάρκο πουθενά. Το σώμα το δικό μου το 'χα εις τον Αγιλιά – οπού 'κανε χρεία, να κινηθούμε. Ετοιμάζονταν τα καράβια να προφτάσουνε την Σάμον, και ήταν ο κόσμος όλος κάτου εις τον γιαλό, εις το παζάρι, να ψωνίσουνε, εκεί έρριξε ένας Νυδραίος και σκοτώνει έναν Στεργιανόν, ρίχνει ένας άλλος Στεργιανός, σκότωσε τον αίτιον, σούμα σκοτώνονται έξι. Εγώ μ' είχαν οι πρόκριτοι και καθόμουν εις το μοναστήρι 'στην Παναγιά, οπού συνάζονταν εκεί και οι πρόκριτοι, μου 'χαν οντά, κί' όταν ερχόμουν από τους ανθρώπους

μου, έμενα 'στο μοναστήρι. Ακούγοντας αυτόν τον καυγά, πήγα να τον ησυχάσω και κιντύνεψα και την ίδιαν μου ζωή, και οι καπεταναίγοι και οι νοικοκυραίοι με σώσαν από αυτόν τον κίντυνο των Νυδραίων, οπού παντήχαιναν ότ' ήμουν ο αίτιος του κακού εγώ. Πάγω ύστερα εις το μοναστήρι 'στην Παναγιά, σύναξα εκεί κι' όσους ήταν απ' ούλα τα σώματα εις την πολιτεία – ήταν περίτου από εκατό άνθρωποι – τους έβαλα μέσα να μην κάμουν νέον καυγά όσο– να φύγουν τα καράβια. Έκλεισα το μοναστήρι, με τους ανθρώπους μέσα. Σε ολίγον πλάκωσαν όλοι οι Νυδραίοι με τα μαχαίρια και τρομπόνια και μου φέρνουν τους σκοτωμένους απ' όξω την πόρτα του μοναστηριού. Μιλλιούνια βρισές εμένα, γύρευαν να ριχτούνε από τους τοίχους να μπούνε μέσα να μας πάρουν. Οι άνθρωποι οπού 'ταν μέσα ήθελαν να ρίξουν απάνου τους, εγώ ήθελα να ησυχάσω αυτό το κακό, ότι θα κιντύνευσε η Νύδρα, ότ' ήταν απάνου εις το νησί Στεργιανοί από 'μάς περίτου από πέντε χιλιάδες, και θα λυώναμε κ' εμείς και οι Νυδραίοι – και ύστερα κιντύνευσε και γενικώς η πατρίδα. Εκείνοι με βρίζαν, εγώ τους διάταζα. Τρεις βολές μόκαμαν γιρούσι. Τους ησύχαζαν και οι νοικοκυραίοι. Τότε η χάρη του Θεού και της Παναγίας με φωτίζει και βγάζω έναν άνθρωπο κρυφίως με ντεσκερέδες σε όλους τους αρχηγούς, τους Στεργιανούς, και τους λέγω πώς ακολούθησε αυτός ο καυγάς, κ' έρριχνα το βάρος των Στεργιανών, ότι αυτείοι ήταν οι αίτιοι (και οι αίτιοι ήταν οι Νυδραίοι, όμως δια να σβύσω το κακό έλεγα αυτά). Τους έλεγα: «Αφού οι δικοί μας έκαμαν αυτόν τον σκοτωμόν και μείναν τα καράβια και η πατρίς είναι σε κίντυνον, να μην κινηθή κανένας σας από τα πόστα του, ούτε άνθρωπος να 'ρθη μέσα όσο να ιδούμε τι θα γένη». Γράφω κι' ένα τεσκερέ του Κουντουργιώτη., του κυρ Λάζαρου, και του λέγω: «Όσοι ντεσκερέδες είναι τόσους ανθρώπους γλήγορους να βγάλης, να τους πάνε εις την θέσιν του κάθε ενός αρχηγού, να μη μάθουν τον καυγά και κινηθούν τ' ασκέρια. Εγινε αυτό. Από την άκρη τη χώρα είχαν πλησιάση οι δικοί μου οι άνθρωποι, ότι μάθαν ότι μ' έκλεισαν, κ' εκεί οπού διάβασαν τον τεσκερέ μου μείναν, το ίδιον και οι άλλοι. Αν μπαίναν μέσα, θα 'πιαναν όλη την χώρα, ότ' ήταν άδεια από Νυδραίους – ήταν όλοι κάτου εις το μοναστήρι – και τότε σαν πιάναν την χώρα και σπίτια, θα τους σκότωναν και θα γύμνωναν και την πολιτεία.

Τώρα θα σας γράψω και την επιρροή του κυρ Λάζαρου Κουντουργιώτη και των άλλων νοικοκυραίων, όμως πρώτα αυτεινού. Κολλάγει ο Λάζαρος 'σ ένα ψήλωμα και τους βάνει έναν λόγον (και είχε συναχτή όλος ο λαός). Τους είπε τ' αντραγαθήματά τους και την γενναιότητα και πατριωτισμόν οπού δείξαν σε τόσους πολέμους και σώσαν την πατρίδα. Σήμερα όλα αυτά τ' αντραγαθήματα χάνονται, μαζί και η πατρίς. Τους είπε πολλά από αυτά. Εκείνοι είπαν: «Δεν θέλομε τα ξένα στρατέματα εις το νησί μας!». Τους αποκρίθηκε ότ' είναι αναγκαία. «Και δια την ευταξίαν, είπε, διορίζομε τον Μακρουγιάννη κ' έναν δικό μας Νυδραίο να 'χουν ανθρώπους δικούς μας κί από τους ξένους ν' αγρυπνούν δια την ησυχίαν και τιμή μας». Μείναν σύμφωνοι όλοι εις αυτό. Κί όσο να κάμη τον σταυρό του ο άνθρωπος, δεν πέρασαν δυο ώρες, πότε βάλαν τα καράβια 'σ ενέργειαν; Και κινήθηκαν και πήγαν και πρόφτασαν την Σάμον κί αφάνισαν τον στόλον και χάθηκαν τόση Τουρκιά. Τότε με διόρισαν εμένα και πήρα κί απ' ούλα τα σώματα στρατιώτες, διορίστηκε κί ένας Νυδραίος από πολίτες. Και βαστάξαμε την ευταξίαν.

Γυρίζοντας οπίσου οι μπουρλοτιέρηδες, οπού κάψαν καράβια των Τούρκων, μίαν ημέρα πέρναγε από το κονάκι μου ένας μπουρλοτιέρης (είχα κονάκι έξω πιασμένο, παραπάνου από την Παναγιά), είχα εις το κονάκι μου αφημένους πεντέξι ανθρώπους τίμιους να φέρνωνται φρόνιμα εις τον μαχαλά, εγώ ήμουν εις το μοναστήρι με τους προκρίτους (πήγαινα κάθε ημέρα εκεί και μιλούσαμε, μ' αγαπούσαν κ' εγώ τους σεβόμουν ως μεγαλύτερους), 'στο κονάκι είχα ένα μικρό παιδί κ' έπλυνε τα πιάτα. Έκαμε να ρίξη το νερό κάτου εις τον δρόμον, η κακή τύχη – πέρναγε εκείνη την ώρα ο μπουρλοτιέρης, οπού τότε 'σ εκείνη την περίστασιν ο κάθε μπουρλοτιέρης ήταν μισός θεός, το νερόν οπούρριψε το παιδί έπεσε απάνου εις τον μπουρλοτιέρη, χωρίς να τον ιδή το παιδί. Τότε κολλάγει εις το κονάκι ο μπουρλοτιέρης μ' άλλους συντρόφους του, θέλουν να σκοτώσουνε τους αίτιους, μαζώνεται η μισή Νύδρα, γίνεται ένας καυγάς, άλλοι υπέρ κί άλλοι κατά του μπουρλοτιέρη και συντροφιάς του. Έρχονται μου το λένε εμένα, πάγω και βρίσκω αυτόν τον θόρυβον, αναντιώνονται και 'σ εμένα, χωρίς εγώ να ξέρω. Του λέγω του μπουρλοτιέρη το λάθος και τι κάνουν τα σκουτιά να τα πλερώσω να πάψη το κακό. «Τριακόσια γρόσια»! Βγάζω, μετράγω τα

χρήματα, παίρνω τα σκουτιά. Μάλλοναν καμπόσοι ότι με ζήμιωσε και δεν κάναν ούτε εκατό γρόσια. Αφού τα πήρα, τα σιδέρωσα, τα 'στείλα με τον γραμματικόν μου εις τους προκρίτους, όποιος κάμη αντραγάθημα, μπουρλοτιέρης, να τα προσφέρουν από 'μένα, ότι εγώ δεν φορώ τέτοια σκουτιά. Και είπε ο γραμματικός τα αίτια πώς έτρεξαν και εις το εξής να μη φοβερίζη ο μπουρλοτιέρης και οι συντρόφοι του, και τους ακολουθήση κάνα δυστύχημα. Αφού οι πρόκριτοι άκουσαν αυτό, πικράθηκαν πολύ κ' έστειλαν και πήραν τον μπουρλοτιέρη και συντρόφους του να τους παιδέψουν. Το 'μαθα εγώ αυτό και πήγα και τους 'περασπίστηκα. Και ησύχασαν εις το εξής οι Νυδραίοι, και μ' είχαν τον στενώτερό τους φίλον (και είμαστε φίλοι ως την σήμεραν).

Δεν ήταν πλέον υποψία εις τη Νύδρα και ήρθε διαταγή από την Κυβέρνησιν εγώ να περάσω με το σώμα μου εις Άργος κί ο Καρατάσιος με το σώμα του εις την Αθήνα και οι άλλοι αλλούθεν. Εις τη Νύδρα οπού 'μαστε έφερνα όλο το σέβας εις τον Καρατάσιον, ως αρχηγόν οπού τον είχαμε όλοι κί ως γεροντότερον, και μ' αγαπούσε κί αυτός ως παιδί του. Κί όλοι του οι καπεταναίοι ήταν μ' εμένα ως αδελφοί, γενναίοι άντρες. Του είπα του Καρατάσιου κί ολουνών των καπεταναίων του ότι: «Εμείς ο τόπος μας εχάλασε, του κάθε ενού, και καταξοχή ο δικός σας, οπού 'στε απόξω. Το λοιπόν, επειδή τις κί ο τόπος σας έμεινε έξω, ο Δυσσέας, ο Γκούρας και οι άλλοι οι Ρουμελιώτες, καθώς και οι Πελοποννήσιοι σας θέλουν να σας έχουν ως δούλους, με την δύναμή σας να τηράνε τα νιτερέσια τους, να γυμνώνουν την πατρίδα, καθώς το λέπετε, να παίρνουν τα καλύτερα υποστατικά και να κάνουν συχνούς εφύλιους πολέμους. Και δια να χαίρωνται αυτά οπού άδραξαν όλοι αυτείνοι, κάθε ολίγον εφύλιους πολέμους φέρνουν εις την πατρίδα και φατριασμούς, καθώς το είδαμε ως τώρα πόσοι άνθρωποι σκοτώθηκαν από 'μάς δια τα κέφια εκεινών. Και η πατρίς κιντυνεύει, κ' εμάς θα μας κάμουν κοπέλια τους. Και δια να δυναμώση η πατρίς πρέπει να ενωθούμε στενά εμείς και μ' όσους άλλους μπορέσουμε. Και να είμαστε με την Διοίκησιν και με τους νόμους, να δυναμώνουμε αυτά, ότι έτζι δυναμώνει γενικώς η πατρίδα κί όχι τα άτομα». Ορκιστήκαμε εις αυτό ο Καρατάσιος, ο Γάτζος κ' εγώ να είμαστε σύνφωνοι κί αχώριστοι δια την πατρίδα και θρησκεία κατά τον όρκον οπού κάμαμε όταν

πρωτοσηκωθήκαμεν δια την λευτερίαν μας. Μίλησα ξεχωριστά και με τους άλλους καπεταναίους του και καταξοχή με τον γενναίον κί αγαθόν Βελέτζα κί άφησα αυτόν να τους βαστάγη, να μην τους διαγείρη κανέννας και τους απατήση, ότι είναι αγαθοί άνθρωποι και μπορούν ν' απατηθούν. Φιληθήκαμε, και πάνε αυτείνιο εις την Αθήνα κ' εγώ ήρθα εις τ' Άργος. Και συνφωνήσαμε ό,τι μαθαίνω ν' αγροικιάμαστε συχνά. Κί ακολουθούσαμε αυτό, χωρίς να μας παίρνουν χαμπέρι οι επίβουλοι της πατρίδος και οι 'διοτελείς.

Άμα ήρθα εδώ, εις Άργος, με διατάζει η Διοίκηση να πάρω το σώμα μου κί απ' ούλα τ' άλλα σώματα οπού 'ταν εις τ' Ανάπλι, του Χατζηχρήστου κί αλλουνών, να γένουν όλοι αυτείνιο ως χίλιοι διακόσοι άνθρωποι κί αρχηγός να είμαι εγώ 'σ αυτούς κί ο Παπαφλέσσας εις τα πολιτικά, να πάμε εις την Αρκαδιάν, ότι 'ρέθισαν τους κατοίκους εκεί ο Κολοκοτρώνης με τον συμβουλάτορά του Μεταξά κί όλοι οι συγγενείς του Κολοκοτρώνη και οι συντρόφοι του οι νέοι, όλοι της Πελοπόννησος οι κοτζαμπασήδες. – Αφού θέλησε ο Θεός να γίνωμε κ' εμείς έθνος, δι' αυτό σκλαβώθηκαν οι σημαντικοί της Ρούμελης, σκοτώθηκαν, θυσιάστηκαν, ήταν νοικοκυραίοι, έγιναν διακοναραίοι, κί άλλοι δια την πατρίδα έλειψαν και χάθηκαν ολότελα. Αυτοί πριν από την επανάστασιν βάσταγαν την πατρίδα όσο ναύρη μίαν ημέρα αρμόδια να λευτερωθή, καθώς ο Θεός φώτισε κ' ευρέθη. Ποιοι ήταν αυτείνιο; Ήταν ο Αλέξης Νούτζος, οπού ξεκρέμαγε από τα χέρια των Τούρκων τους χριστιανούς και θυσιάστηκε και εις την επανάστασιν. Έδωσε περίτου από 'να μιλιούνι γρόσια και βασανίζονταν εις τα στρατόπεδα Σουλίου, Άρτας κί αλλού. Οι Νακαίγοι θυσιάσαν εις την επανάστασιν πραγματικώς, ο Φίλων, ο Λογοθέτης και οι άλλοι. Οι Σαλωνίτες, οι Φηβαίγοι, οι Ταλαντιναίγοι, οι Λιδορικιώτες, οι Κραβαρίτες, οι Μισολογγίτες, οπού 'γιναν στάχτη, οι Αποκουρίτες, οι Βραχωρίτες, όλο το Κάρελι κί ο Βάλτος – οι Μεγαπαναίγοι, οι Μαυροματαίγοι, οι Καραγιανναίγοι–, οι Καρπενησιώτες και τ' άλλα τα μέρη της Ρούμελης, πλούσιοι νοικοκυραίοι και κάτοικοι και πολλοί γενναίοι οπλαρχηγοί. Εις την Ρούμελη, αφού ο Τούρκος κοιμάταν με την γυναίκα του εις την Λάρσα, τ' άλλο το βράδυ ήταν εις το σπίτι του Ρουμελιώτη. Τον κατασκότωνε, τον κατασκλάβωνε και τον έκαιγε. Πέστε μου ένα σπίτι παλιόν εις την Ρούμελη οπού να μην είναι χτίριον μοναχά.

Πέστε μου πολιτείαν να μην κάρηκε και οι γες έρημες και μπαϊρία ως την σήμερα. Σας είπα τις θυσίες της Ρούμελης. Κι' αδικημένη είναι κι' αφανισμένη. Νόμους γυρεύει και σύστημα να πάγη η πατρίς ομπρός. Ο Κολοκοτρώνης όμως κι' ο Μεταξάς και οι άλλοι οι τοιούτοι καθημερινούς εφύλιους πολέμους θέλουν και φατρίες αυτείοι τις γέννησαν κι' από αυτούς προχώρησαν κ' οι Αράπηδες.

Τα 1824 Οκτωβρίου 14 έλαβα την διαταγή να περιλάβω τους ανθρώπους 'στην οδηγίαν μου και να πάγω – ότι δεν προσηκώθη ο Κουντουργιώτης εις τον Ζαΐμη, ότ' είχε άλλη δουλειά και δεν προσηκώθη εις το καράβι, αντάρτης ο Ζαΐμης. Πήγαμε 'στην Τροπολιτζά, εκεί συναχτήκαμε όλοι να πάμε εις την Αρκαδιά κι' ο Παπαφλέσιας μαζί. Όμως κι' αυτείου του μακαρίτη ο χαρακτήρας ήταν σαν εκεινών. Είχαμε πιαστή πρωτύτερα και βριστήκαμε ομπρός εις την Κυβέρνησιν. Ήθελαν να στείλουν και πρωτύτερα εμένα 'σ αυτείνη την ανταρσίαν και δεν θέλησα, και στείλαν τον Χριστόδουλον Ποργιώτη και τον έπιασαν οι αντάρτες ζωντανόν μ' όλους του τους ανθρώπους εις την Μεσσηνίαν. Και ήθελε κ' εμένα ο άγιος Αρχιμανδρίτης να με στείλη, (ήθελε να κάνη τους πατριώτες του παληκάρια) κ' εγώ του είπα να κοπιάση να πάμε μαζί, ότι εγώ δεν γνωρίζω ούτε τις θέσες, ούτε τους ανθρώπους. Αφού πήγαμε εις την Τροπολιτζά, ο Σταϊκούλης (ήταν εκεί, ήμαστε φίλοι) μου είπε ότι οι Κολοκοτρωναίγοι έχουν πάθος 'σ εμένα και θα με πιάσουνε ζωντανόν ή σκοτωμένον. Ότι εγώ τους βήκα άπιστος κ' έφυγα από τα οτζάκια αυτά, από Δυσσέα και Κολοκοτρώνη, και τώρα με διατάττει η Κυβέρνηση και τους πάγω αναντίον τους. Κι' όσα μπορέσουνε, μου είπε, θα ξοδιάσουνε ή με δικούς μου ανθρώπους, ή με δικούς τους θα με ξεμπερδέψουνε. Ο Σταϊκούλης είχε μίαν ανιψιά και ήθελε να με κάμη γαμπρό και δεν του 'λεγα το όχι κ' έλπιζε. Ήταν κι' αυτός, καθώς μου 'λεγε, παρών 'στην ομιλίαν τους εκεινών, σπού μιλούσαν αναντίον μου. Εγώ του είπα: «Δεν πάγω πουθενά να γυμνώσω ή να διατιμήσω κανέναν, η πατρίς μου χωρίς νόμους και διοίκησιν κιντυνεύει. Πάγω δι' αυτείνη κι' ο Θεός είναι αρχηγός και προστάτης του καλού». Του είπα του Σταϊκούλη ό,τι μαθαίνη, να μου στέλνη με σίγουρον άνθρωπον.

Ο Παπαφλέσιας πήρε μίαν γυναίκα μ' ένα ντέφι κ' έναν με βιολί και πήγαμε εις Λιοντάρι. Από τα σώματα, τους χίλιους διακόσους

ανθρώπους, δεν ακολούθησαν μαζί μας μήτε εξακόσοι, δεν θέλαν να 'ρθουν, τους ανακάτωναν οι αναντίοι και τους δείλιαζαν, σαν χάλασαν οι Μεσσήνιοι τον Ποργιώτη εις τους Λάκκους. Σηκωθήκαμε μ' αυτούς πήγαμε εις Λιοντάρι. Κρατεί αυτό το μεγαλύτερο σώμα εκεί ο Παπαφλέσιας, κ' εμένα με διακόσους πενήντα, οπού 'χα δικούς μου, μου είπε να κατέβω εις τους Λάκκους όσο να συνάξη πατριώτες του ο Παπαφλέσιας και την αυγή έρχονται κί' αυτείοι.

Μπιστεύτηκα, πήρα τους ανθρώπους μου και κατέβηκα εις τους Λάκκους. Το βράδυ το μαθαίνουν οι Αρκαδηνοί, οι λεγόμενοι Ντροέδες, και δια νυχτός αυτείοι κί' άλλοι από τα κοντινά μέρη έρχονται και με κλείνουν ολόγυρα και πιάνουν όλα τα τριγυρινά χωριά.

Μαθαίνοντας εγώ αυτό, μπονόρα – ήταν καρσί το Μελιγαλά κ' έχει καμπόσες κούλιες, έστειλα και τήραξα, δεν τις είχαν πιασμένες ακόμα– σηκώθηκα και πήγα και τις έπιασα αυτές και το χωριόν, και δυναμωθήκαμε από κάτου. Πλάκωσαν πεζούρα, καβαλλαρία πλήθος, μου παραγγέλνουν ν' αδειάσω το χωριόν, ότι θα μπουνε αυτείοι, οπού λευτέρωσαν αυτούς τους τόπους, και θα φάνε αυτείοι κόττες και γάλλους και πήτες, κ' εγώ να φύγω να πάγω από 'κεί οπού 'ρθα, ότι πήγα και τους πάτησα τα γερά τους χώματα. Κί' αν δεν φύγω, να τους καρτερέσω, και θα μου ριχτούνε, και θα το πάθω χειρότερα από τον Ποργιώτη. Εκείνους τους εσπλαχνίστηκαν και τους πήραν τ' άρματά τους και τους απόλυσαν, εμάς και τ' άρματά μας θα μας πάρουν και τα κόκκαλά μας θα μείνουν εκεί. Τότε στοχάστηκα κί' αυτούς τους αποστάτες της πατρίδος ν' απατήσω, δια να μην πάθωμεν καμμίαν ντροπή, ξένοι άνθρωποι κί' ολίγοι, σε τόση δύναμιν οπού 'ταν αυτείοι, και τον γενναίον Παπά Φλέσια, οπού γλεντάγει εις το Λιοντάρι με τις γυναίκες και τα λαλούμενα – και δια να γλεντάγη βάσταξε κί' όλους τους ανθρώπους (δια να πάθω εγώ με τους συντρόφους μου), πρέπει να φέρω και την αγιωσύνην του εδώ να μιλήση με τους πατριώτες του τους Αρκάδιους, οπού γνωρίζουν τον πατριωτισμό και την αρετή ένας του άλλου. Λέγω των Αρκάδιων οπού 'ρθαν πλησίον μου, αφού ρώτησα πώς λένε τους αρχηγούς, τον καθένα, τους λέγω να βγούνε αλάργα από τους ανθρώπους τους αυτείοι όλοι, οι αρχηγοί, ότι θέλω να τους μιλήσω, ότ' είμαι διαταμένος από την Κυβέρνησιν. Συνάχτηκαν όλοι 'σ ένα μέρος, δυνάμωσα το χωριόν καλά, πήρα κί' ανθρώπους μαζί μου και

πήγα.

Εκεινών οπού άφησα εις το χωριόν τους είπα, αν έρθω μαζί μ' εκείνους και τους κάμω το σινιάλο, να τους βαρέσουνε, όταν πλησιάσω από κάτω την κούλια, αν θελήσουνε να 'ρθουν μαζί μου να μπούνε εις το χωριόν, όπως έλεγαν να τ' αδειάσουμε εμείς να μπούνε εκείνοι. Πήγα με πεντέξι κάτω, εκεί οπού ήταν οι αρχηγοί, τους χαιρέτησα, τους είπα: «Ποιος είναι ο αρχηγός; – Ο Μήτρος». Μου τον δείξαν, τον πήρα και πήγαμε οι δυο μας παραπέρα. Του είπα: Η Κυβέρνηση δια την γενναιότητα κι' αγώνες οπού 'χεις προς την πατρίδα έστειλε τον άγιον Παπαφλέσιαν, τον πατριώτη σας, κ' έχει τόσες λίρες για σένα. (Ότι τότε μας δώσαν τις λίρες να λευτερωθούμε κι' όχι όποιοι είναι κεφαλές να τις φάνε. Μούτζες και στρούτζες να 'χουν και το 'να το μέρος και τ' άλλο). Του είπα του γενναίου αντρός τις λίρες οπού 'χει ο Παπαφλέσιας και τον βαθμό του και δια τα παληκάρια του άλλες λίρες. (Αφού σκότωσαν τους ντόπιους Τούρκους αυτείνιοι, πήραν το βιον τους. Κι' όλα τα δικαιώματα αυτείνιοι τα είχαν, κι' όλο εφύλιους πολέμους κάναν). Αυτόν τον αρχηγόν τον ηύρα πολλά φτωχόν και τον πλούτηνα με χρήματα και βαθμούς – λόγια της όρεξής του– οπού τα 'χει ο άγιος Παπαφλέσιας, ο πατριώτης του (κι' αυτός δεν είχε άλλο τίποτα από τα παιγνίδια οπού πήρε από την Τροπολιτζά και γλένταγε με τις συμπατριώτισσές του. Αφού διόρθωσα τον αρχηγόν, τον ρώτησα τι γενναιότητα έχει ο καθείς από τους άλλους και τι πρέπει να μεσιτέψω εις τον άγιον Παπαφλέσια. Μου σύστησε εκείνους οπού 'θελε. Πήρα τον καθέναν, τó 'δωσα από 'να ασκί μ' αγέρα – όσο να 'ρθη ο άγιος Παπαφλέσιας, τους ανάπαψα όλους. Γύρευαν να μείνω 'στο μισό χωριό εγώ, 'στο Μελιγαλά, και 'σ τ' άλλο μισό να μπούνε κι' από 'κείνους. Τους περικάλεσα να πάνε 'σ άλλα χωριά να μείνουν μίαν βραδειά όσο να 'ρθη ο Παπαφλέσιας να λάβουν τα δίκια τους, κι' όπως μείνουν σύνφωνοι, γίνεται ύστερα. Τους ησύχασα, πιάσαν τα χωριά του Ριζού και Μπούγα και μέρος από του Κάμπου και τους Κωσταντίνους. Εκεί είχανε και την διοίκησίν τους, τα πρωτόκολλά τους κι' όλα τους τ' αναγκαία, ως κεντρικόν χωριόν και δυνατό.

Αφού έφυγα από αυτούς, φκειάνω ένα γράμμα του άγιου Παπαφλέσια και του λέγω: «Εδώ μαθαίνοντας τον καλό σου ερχομό, όλοι οι Αρκαδηνοί και τα κοντινά μέρη ήρθαν μικροί μεγάλοι και

προσμένουν τον πατριώτη τους, τον σωτήρα τους, και ήθελαν να 'ρθούνε αυτού και τους αλκότησα, τους είπα ότι απόψε είσαι 'δώ, και μέιναν. Να μην χάσης καιρό, μίαν ώρα αρχύτερα να κοπιάσης, ότ' είναι και πολλοί σημαντικοί οπού σε προσμένουν». Το γράμμα το 'δωσα ενού ανθρώπου μου οπού να 'ναι τέτοιος ψεύτης, να ψυχώνη τον Παπαφλέσια να 'ρθη. Ευτύς οπού το 'λαβε άφησε όλα του τα παιγνίδια και ξημέρωσε εις το χωριόν Σαντάνι. Βρέθη εύλογον από τους Αρκάδιους να σταθή εκεί να είναι σε κεντρικόν μέρος, αλάργα από μέναν και πλησίον σ αυτούς. Όταν ήμαστε εις τ' Ανάπλι έλεγε ο άγιος Παπαφλέσιας της Κυβέρνησης ότι θα φέρη τον αδελφό του Νικήτα κι' άλλους συγγενείς του περίτου από δυο χιλιάδες, χωριστά το σώμα οπού μου βάσταξε εμένα, κ' εγώ έμεινα με διακόσους πενήντα ανθρώπους. Ηρθε ο αδελφός του μ' οχτώ μόνον ανθρώπους.

Ο άγιος Παπαφλέσιας ξημέρωσε εις το Σαντάνι, να τον δεχτούνε οι πατριώτες του, μόνον με το σώμα οπού τ' άφησα, κι' ο αδελφός του και οι άλλοι οι συγγενείς του όλοι οχτώ. Πάνε οι γενναίοι Ντρέδες δια τα βραβεία των αντραγαθημάτωνε τους, δια χρήματα και βαθμούς, να τους τα δώση ο Παπαφλέσιας. Ο Παπαφλέσιας γύρευε τις επιδέξες, ότι άφησε τα παιγνίδια και ήρθε οληνύχτα, οι Αργάδιγοι όλο τα βραβεία. Δεν είχε κανέναν τίποτα αλήθεια να δώση του άλλου. Τότε στέλνουν επίτηδες να πάγω εγώ να τους ξηγήσω την υπόθεσιν. Τους αποκρίθηκα: Εγώ είμαι ξένος άνθρωπος, δεν γνωρίζω από αυτά. – «Ντουφέκι!» του λένε οι Αρκάδιγοι του Παπαφλέσια κι' άρχισε το ντουφέκι. Κινιώνται και δια 'μένα όσ' ήταν εις το Μπούγα και 'σ τα Ριζοχώρια κι' όλα εκείνα τα μέρη, περισσότερη κι' αντρείότερη δύναμη, ένα ότι τους απάτησα και τ' άλλο ότι τους μόλυνα τα γερά τους χώματα – τ' απολέμητα. Πήρα εκατό ανθρώπους διαλεμένους δικούς μου και καμμιάν πενηνταριά Μελιγαλιώτες δια να τους τραβήσω από το χωριό να μη μου κάμουν καμμιάν απιστιά, και πήγα κ' έπιασα το παλιό Αλειτρούγι, το 'χαν καμένο οι Ντρέδες και σώζονται μια παλιοκούλια και χαλάσματα. Όλα αυτά τα χωριά ρωτούσαν πόσοι είμαστε κι' αν έχομε και καλά άρματα, να τα πρωτοπάρη ο καθείς, όποια κολώνα μας κυργέψη. Από του Ριζού το μέρος ήταν ο Μήτρο Πέτροβας, ο Γκριτζαλης κι' ο Καλαμπόκης, από το Μπούγα ήταν πολλές κεφαλές κι' ως χίλιοι

άνθρωποι, όλοι ελεύτεροι εις τα ποδάρια. Μας ρίχτηκαν εκείνοι και τόσο μας πλάκωσαν – το μπαγιράκι το δικό μας κ' εκείνων πλησιάσαν, ήμαστε χαμένοι. Βγάλαμε τα μαχαίρια, σκοτώσαμε τον μπαϊραχτάρη τους, πήραμε το μπαγιράκι τους, σκοτώσαμε και άλλους πεντέξι, πιάσαμε και καμπόσους ζωντανούς και τους κυνηγήσαμε πέρα από το Μπούγα. Μ' εκείνη την ορμή ριχτήκαμε και των αλλουνών και τους βγάλαμε καμπόσο απάνου. Τον Παπαφλέσια τον έμασαν πολλοί εις το γιοφύρι του Σαντανιού και τον πήγαν ως το Σαντάνι, και σκότωσαν δυο τρεις δικούς του και τον Χατζή Ηλία, ένα παληκάρι σπάνιον. Τότε, δια να ξεθυμάνωμε τον πόλεμον του Φλέσια, πάμε εις το Μπούγα και τους δίνουμε ένα τζάκισμα και τους πήγαμε κυνηγώντα ως το Καλυβοχώρι, οπού 'ναι λωβιασμένοι κ' εκεί τους αφήσαμε. Οι άνθρωποί μου πήραν λάφυρα πολλά, όταν τους χαλάσαμε, κ' από 'κείνους κ' απ' όσους δεν φταίγαν, δεν μπορούσα να τους βαστήσω τους ανθρώπους εις την αγανάκτησιν οπού 'χαν αναντίον των Αρκάδιων, ότι μας φοβέριζαν να μας σκοτώσουνε οπού τους πατήσαμε τα γερά τους χώματα. Μου λαβώθηκαν κ' από τους δικούς μου καμπόσοι.

Χαλάγοντας αυτούς ριχτήκαμε και εις εκείνους οπού ήταν εις τον Παπαφλέσια, τους πήραμε τις πλάτες και τζακίστηκαν. Και σουρούπωσε, και πήρα τους πληγωμένους και πήγα εις το Μελιγαλά. Και δια νυχτός συνάχτηκαν οι Αρκάδιγοι πίσου εις το Μπούγα και Κωσταντίνους. Και τ' αριστερά χωριά έπιασαν και δυνάμωσαν κατά της Καρούταινας το μέρος, να 'χουν τον τόπον ανοιχτόν από 'κείνο το μέρος, ότι πρόσμεναν μιντάτι από 'κείθε την αυγή, τη δύναμή τους την πολλή τους ήρθε κ' άλλη δύναμη δια νυχτός και πιάσαν από το Μπούγα και Κωσταντίνους κ' εκείνη τη ράχη ως τα πρόποδα του γεφυριού 'στο Σαντάνι. Τότε πήγα κ' εγώ εις το Σαντάνι και πήρα τους ανθρώπους, κ' έστειλα καμμιά εκατοστή και τους πήρα τις πλάτες, και συχρόνως τους χτύπησα κ' εγώ από 'μπρός κ' εκείνοι από τις πλάτες και τους χαλάσαμε απ' ούλα εκείνα τα μέρη, και τους ριχτήκαμε μέσα εις τους Κωσταντίνους. Τους χαλάσαμε κ' εκεί και πιάσαμε ζωντανούς, τους πήραμε τα πραχτικά τους κ' όλα τους τ' αναγκαία και τους πήγαμε κυνηγώντα ως την αλλού ψηλότερη ράχη, οπού 'ναι από πίσου τους Κωσταντίνους. Όταν χαλάστηκαν αυτείοι εις τους Κωσταντίνους, άφησαν και το Μπούγα και κόλλησαν όλοι 'σ

εκείνο το μέρος.

Τότε τους μίλησα και τους έδωσα λόγον της τιμής και κατέβηκαν κί ανταμωθήκαμε οι αρχηγοί τους και πολλοί από αυτούς. Τους είπα: «Αυτό το έθνος σήκωσε ντουφέκι του Σουλτάνου – και δεν το υπόταξε. Εσείς θα το υποτάξετε και δεν θέλετε Διοίκησιν; Και ποίον έθνος χωρίς διοίκησιν και νόμους ευδοκίμησε και δεν εχάθη; Κ' εμείς χωρίς νόμους δεν πάμε ομπρός, και δεν μας γνωρίζουν και τ' άλλα τα έθνη. Θα μας λένε κλέφτες και παντίδους. Και οι Τούρκοι δεν χάθηκαν με τους ντόπιους εκείνους οπού σκοτώσετε εσείς κ' εμείς, ήρθαν εις την Ρούμελη νέγοι Τούρκοι και, καθώς τραγόμαστε, θα μπούνε κ' εδώ, και θα σας πατήσουνε αυτείνοι τα γερά σας χώματα, οπού φωνάζετε οπού σας τα πατήσαμεν εμείς. Εμείς είμαστε συνάδελφοί σας κ' Έλληνες. Κί αν δεν μάθετε γνώση, θα τα πατήσουν αυτείνοι και θα χαθήτε κ' εσείς κ' εμείς. – Είναι η Πελοπόννησο, μου λένε, όλη αναντίον σας και θα κάμωμε δική μας Διοίκηση. – Στοχάζεστε; τους λέγω. Σας κουβεντιάζω ως χριστιανός, ότι θα πάθετε, ότι η Κυβέρνηση έχει τόσα στρατέματα, Καρατασσαίους, Καραϊσκάκη, Σουλιώτες κί άλλους πολλούς κί από τ' άλλα τα μέρη τα έξω. Ότι δεν κάψαν τα σπίτια τους εκείνοι κί όλη η Ρούμελη δια να σκοτώσετε εσείς δυο ψωρότουρκους ντόπιους και να μας κάνετε κάθε στιμή νόμους κ' εφύλιους πολέμους και φατρίες δικές σας. Και θα μπούνε μέσα όλοι αυτείνοι κί αν δεν βαίνετε εσείς γνώση, θα σας βάλωμε εμείς. Συναχτήτε 'σ ένα μέρος κ' έρχομαι μ' έναν άνθρωπον μόνον να σας μιλήσω και είστε νοικοκυραίοι να κάμετε ό,τι αγαπάτε».

Μείναμεν σύνφωνοι εις αυτό, ότι νύχτωσε, και την αυγή να πάγω 'στο Λιάτανι. Εκεί πλησίον είναι και η Αρκαδιά και τα χωριά της κ' εκεί συνάζονται, και να πάγω να μιλήσουμε. Κί αναχωρήσανε αυτείνοι κ' εμείς. Πήγα εις τους Κωσταντίνους, μίλησα αυτά και με τον Φλέσια, να μπούμε με τρακόσιους ανθρώπους εις την Αρκαδιά (και τόσοι μείναμε πραγματικώς του ντουφεκιού, ότι πήραν πλιάτζικα εκείνοι οπού 'ταν από τα σώματα κί αναχώρησαν οι περισσότεροι). Την άλλη ημέρα πήρα έναν άνθρωπον κ' έναν οδηγόν και πήγα 'στο Λιάτανι. Ήταν μαζωμένοι απ' ούλα τα μέρη, τους τα μίλησα παρουσία με λύπη της ψυχής μου κ' έκλαψα, κί αυτείνοι οι καλοί άνθρωποι μ' άκουσαν ό,τι τους είπα. Τους είχε σηκώση το νου τους

έναν κερρατοκαλόγερο, τον λέγαν Πρωτοσύγκελον, τζιράκι των Κολοκοτρωναίων κι' αυτός ο άτιμος τους 'ρέθισε, ότ' ήταν εις το ποδάρι του δεσπότη και σηκώθηκαν, κι' ο Θανάσης Γληγοριάδης ένας συνάδελφος του Πρωτοσύγκελου και κλεφτοαλευράς. Είχαμε τ' αλεύρια δια τ' ασκέρι, δια τους Τούρκους να τους πολεμήσουμε, κι' αυτός έκλεβε τ' αλεύρια κι' άφινε το στρατόπεδο νηστικό. Αυτοί 'ρέθισαν τους ανθρώπους κι' άλλοι όμοιοί τους. Μείναμε σύνφωνοι να μπούμε εις την Αρκαδιά με τρακόσιους ανθρώπους, και γνωρίζουν την Κυβέρνησιν, και με περικάλεσαν να γράψω με τον Παπαφλέσια εις την Κυβέρνησιν να τους συχωρέση. Ευκαριστήθηκαν οι άνθρωποι όλοι από 'μένα κι' εγώ από αυτούς. Πήρα τους αρχηγούς τους να μιλήσουμε και με τον Παπαφλέσια να μπούμε μέσα εις την χώρα, καθώς συνφωνήσαμε. Πήγαμε απόξω τους Κωσταντίνους εις την ράχη, ήρθε κι' ο Φλέσιας μείναμε σύνφωνοι ό,τι μίλησα με τους Αρκαδίους εγώ να γίνη.

Πήρε να σουρουπάση, έρχονται εις τους Αρκαδίους, οπού 'ταν εκεί, οι αρχηγοί, τους λένε ότι τους έγγραψε ο Κολοκοτρώνης, ο Ζαΐμης, οι Ντεληγιανναίγοι κι' άλλοι πολλοί, ότι μία μεγάλη δύναμη απ' ούλους αυτούς τους συντρόφους έρχονται προς βοήθειάν τους και να μην τελειώσουνε τίποτας ομιλίες δια συβιβασμόν. Είχε πάγη ο άγιος Πρωτοσύγκελος κι' ο Γληγοριάδης 'σ αυτούς, όταν τους χαλάσαμε εις τ' Αλειτρούγι, και είπαν αυτά του αρχηγού Κολοκοτρώνη και διόρισε τα φουστάτα του αναντίον μας, και τους είπε με θέλει ζωντανό να με γδάρη σαν πρόβατο. (Ότ' ήταν χασάπης εις την Ζάκυθο και γνώριζε την τέχνη αυτείνη, κι' αφού ήρθε γυμνός εις την Ελλάδα και πλούτηναν κ' έγιναν Κιαμιλμπέηδες αυτός και οι συντρόφοι του, καθημερινώς δουλεύουν την πατρίδα μ' εφύλιους πολέμους και νέες φατρίες.) Τότε αναχώρησαν οι Αρκαδιοι οι αρχηγοί από την ομιλίαν μας. Σε ολίγον σουρουπώνοντας ακούμε έναν μεγάλον ντουφεκισμόν, να ψυχώσουνε οι εδικοί τους, απάνου εις την ράχη το μέρος της Καρούταινας. Τότε γυρέψαμε εμείς να κλειστούμε εις τους Κωσταντίνους κ' ετοίμαζα τα σπίτια, τηράγω δια φουσέκια, γυρεύω του άγιου Φλέσια, μου δίνει ως είκοσι τεστέδες, ότι δεν έχει άλλα και προσμένει από την Καλαμάτα. Αφού μο' 'δωσε αυτά τα φουσέκια, μου παίρνει κρυφίως τ' ασκέρι και φεύγει. Εγώ είχα πάρη καμμίαν σαρανταριά ανθρώπους και ντουφεκιώμουνε με

κάτι αναντίους, γυρεύω φουσέκια, δεν βρίσκω μήτε κί ανθρώπους. Τότε με τρόπο βγήκα 'στην ράχη, είναι ένα παλιόκαστρον, και δεν ξέραμε και τον τόπον πούθε να πάμε, ήμαστε όλοι ξένοι, και νύχτα. Τότε ο αρχηγός Κολοκοτρώνης θα 'βαινε την θέλησίν του 'σ ενέργειαν, θα μας πιάναν τους ολίγους να μας κάμουν ό,τι η συνείδησή τους τους υπαγόρευε. Μέσα εις το Σαντάνι ήταν την νύχτα κρυφίως μπασμένοι ο Πάνος Κολοκοτρώνης κί ο Κανέλλος Ντεληγιάννης και όταν θα περάσουμε από το γιοφύρι, κ' εκεί είναι το χωριόν, να μας χτυπήσουν. Αυτό έμαθε ο Παπαφλέσιος και πήρε τους συντρόφους κ' έφυγε χωρίς να μου ειπή τίποτας 'λικρινής σύντροφος (- πεθαμένος δια την πατρίδα. Δεν θέλω κατηγορήση την διαγωγή του, η τύχη μου και η δικαιοσύνη του Θεού με φύλαξε, ότι εγώ δούλευα δια την πατρίδα αθώα). Εκεί οπού βήκαμε εις το παλιόκαστρο με τους ολίγους, κί ως ξένοι δεν ξέραμε πούθε να κάμωμε, και θα κατανταίναμε εις το Σαντάνι εις τα χέρια των αναντίων μας, τότε εκεί οπού συλλογιώμαστε να κινηθούμε, έρχεται ένας άνθρωπος μ' έναν τεσκερέ από τον Σταϊκάκη και μου 'γραφε μυστικώς ότι ήρθαν δια νυχτός εκεί και οι φίλοι φοβερίζουν χωρίς άλλο εμένα και να πάρω μέτρα. Τότε παίρνω αυτόν τον άνθρωπον και εις τον δρόμον ηύρα κ' έναν ντόπιον από το Σαντάνι, τον δένω καλά να μη μου φύγη, κί όλο μέσα το ποτάμι, ότι τ' άλλα τα μέρη τα 'πιασαν οι αναντίοι, βήκαμε εις το Μελιγαλά. Εκεί μας πλάκωσε ο Μητροπέτροβας, μας ντουφέκισε τον πήραμε με τα μαχαίρια καμπόσο κυνηγώντας. Έπιασα με τρόπον τους σημαντικούς του χωριού και τους έδεσα κ' εκείνους, πήρα τους λαβωμένους οπού 'χα εις τις κούλιες του Μελιγαλά, έστειλα έναν χωρτιάτη και είπε του Μητροπέτροβα, αν έβγουν και μας ντουφεκίσουνε, θα τους κόψω όλους τους δεμένους. Τότε δεν μας πείραξαν, κί οληνύχτα πήγαμε εις την Σκάλα το χωριόν. Ήταν ο άγιος Φλέσιος εκεί και οι συντρόφοι, τους είπα όσα τους τύχαιναν, και δια νυχτός αναχωρήσαμε από 'κεί, από τα Σαμπάσικα μέσα των βουνών τον δρόμον, και πέσαμε εις τα Καλύβια της Τροπολιτζάς. Εκεί άφησα τους ανθρώπους μου, ήταν ο Βάσιος εκεί. Θέλησε να τους πολεμήση ο Πάνος ο Κολοκοτρώνης και τον σκότωσαν. Αυτό είναι το αίμα οπού χύθηκε Κολοκοτρωναϊκόν δια την λευτεριά της Ελλάδος.

Αφού άφησα το σώμα μου εις τα Καλύβια της Τροπολιτζάς, πήγα

εις Ανάπλι τους λαβωμένους και είπα τα τρέχοντα κι' ότι το μέρος της Κυβέρνησης αδυνάτισε και τ' αναντίον αξάνει. Είχαν στείλη εις Αθήνα, όταν έμαθαν ότι σηκώθη η περισσότερη Πελοπόννησο αναντίον της Κυβέρνησης, είχαν στείλη τον Αδάμη Δούκα να φέρη εις την Πελοπόννησον τον Γκούρα και Καρατάσιον μ' όλους τους καπεταναίους. Σαν δεν έκαμε τίποτας ο Δούκας (δεν ήθελε να 'μπη ο Γκούρας, το είχε γυρίση με τους αναντίους, δεν κόταγε να κάμη και κίνημα εξ αιτίας των Καρατασσαίων οπού 'ταν εις την Αθήνα, κ' εμείς αγροικιώμαστε με τον Καρατάσιον και Γάτζο κατά τον όρκον οπού 'χαμεν εις τη Νύδρα, όταν ήμαστε εκεί), με προστάζει η Κυβέρνηση να πάγω εις Αθήνα να μπάσω τ' ασκέρια μέσα του Καρατάσσου και Γκούρα, εγώ δεν θέλησα. Ήμουν 'γγισμένος εξ αιτίας του Παπαφλέσια, εις την απάτη οπού μο' 'καμε και μου πήρε τους ανθρώπους εις τους Κωσταντίνους, και κιντύνεψα να χαθώ και να ντροπιαστώ, και μ' άφησε και χωρίς πολεμοφόδια, κι' αυτά ήταν δολερά κινήματα 'σ εμένα. Με περικάλεσε πολύ η Κυβέρνηση – ήξερε ότ' είμαι φιλιωμένος με του Καρατασσαίους– και μο' 'δωσε και χρήματα να μ' ελκύση. Τους είπα: «Θα πάγω, αλλά θέλω να σας αποδείξω ότι εγώ δεν είμαιπραματευτής να κάνωπραμάτεια την πατρίδα μου δια χρήματα, δεν έχω κρέας δια το μακελλειόν. Δια την στερέωση της πατρίδος μου και νόμους, δια 'κείνο πεθαίνω, όχι δια άλλο. Και οι Γύφτοι να 'χουν την Κυβέρνησιν, εγώ θα υποτάζωμαι. Χρήματα μάτα μου στείλετε κι' όταν ήμουν με τον Κολοκοτρώνη, δεν τα δέχτηκα, όμως παραπονιώμαι ότι εγώ δουλεύω 'λικρινώς κι' άλλοι μ' επιβουλεύονται». Με παρακάλεσαν πολύ. Έλαβα την διαταγή και κίνησα δι' Αθήνα τις 16 Νοεβρίου 1824.

Πήγα εις Αθήνα, μίλησα πρώτα του Γκούρα, ως φίλος μου παλιός, του είπα την κατάστασιν της πατρίδος. Δεν δέχτη τελείως. Δεν το 'κρινα άλλο, να τον βιάσω. Εφάγαμε εις το κάστρο και κατέβηκα κάτου, και του είπα: «Ξαναμιλούμε». Αντάμωσα τους αγαθούς πατριώτες. Αφού τους ξηγήθηκα πως είναι η πατρίς 'σ άχλιαν κατάστασιν κι' όσα μιλήσαμε 'στην Νύδρα όλα αυτείοι οι εγωιστές τα βαίνουν 'στην ενέργεια, και η πατρίς κιντυνεύει, και χύνεται αθών αίμα, τότε προθύμως αποφάσισαν να μπούνε. Φέραμε και τους άλλους τους καπεταναίους εκεί, του Καρατάσιου κι' αυτείοι ήταν πρόθυμοι όλοι, οι αθάνατοι, Ντουμπιώτης, Πηνειός, Βελέτζας,

Αποστολάκης, Ζορμπάς κι' άλλοι πολλοί. Αφού ετοιμάζονταν αυτείοι να φύγουν, μου στέλνει ο Γκούρας να σμίξωμε, δεν πήγα. Τότε έρχεται κι' ανταμωνόμαστε. Του λέγω: «Σαν δεν θέλεις, μείνε». Με περικόλεσε να μην μαθευτή εις την Κυβέρνησιν ότι δεν ήθελε ν' ακούση εις την διαταγήν της και μπαίνει κι' αυτός. Κ' ετοιμάστηκαν. Και πάνε απόξω- από την Λεψίνα, δια την Κόρθο.

Εις τον Αγιώργη, χωριό της Κόρθος, ήταν συνασμένοι πολλοί αναντίοι, οι Λονταίοι, οι Νοταραίοι, του Ζαΐμη, ο Νικήτας κι' άλλοι πολλοί. Αυτείοι όλοι οι δικοί μας, Καρατασσαίοι κι' ο Γκούρας, πήγαν δια εκεί κ' εγώ του πελάγου δι' Ανάπλι. Πηγαίνοντας εις Ανάπλι, διόρισε η Διοίκηση τον Κωλέτη διευθυντή κ' εμένα φρουρά του να φυλάμε τα χρήματα των ανθρώπων, οπού 'χε μαζί του ο Κωλέτης δια τους μιστούς. Πήγαμε εις τον Αγιώργη, είχαν κάμη δυο τρεις πολέμους οι δικοί μας με τους αναντίους και τους χάλασαν τους δικούς μας, ότι ήταν κ' εκείνοι δυνατοί και μέσα εις το χωριόν, και οι εδικοί μας έξω εις το χιόνι. Έπιασαν και μίαν μεγάλη διχόνοιαν οι Καρατασσαίοι με τον Γκούραν και γύρευαν να γυρίσουν με τους αναντίους. Ότι ο Γκούρας τον Καρατάσιον και Γάτζο τους άφησε πεζούς από την Αθήνα ως τον Αγιώργη κι' αυτός είχε άλογα άδεια και τα τράβαγε γεντέκια. Και ήθελαν να γυρίσουνε με τους αναντίους, να τους πολεμήσουνε. Τότε πήγαμε εκεί με τον Κωλέτη. Μαθαίνοντας εγώ αυτό, είχα ένα άτι δικό μου, το χάρισα του Καρατάσιου. Τους έκαμα ένα σκέδιον, τους είπα: «Εδώ οι αναντίοι είναι μέσα σε χωριόν, σε φωτιά, σε κρασί κι' άλλα, εμείς έξω εις το χιόνι - και σε πολλή διχόνοια». (Ήξερα τους τόπους απ' όταν ήμουν με τον Κολοκοτρώνη). Τους είπα να 'ρθη ο Γκούρας κι' ο Καρατάσιος μ' εμένα και οι άλλοι να σταθούν με τον Κωλέτη. Κ' εγώ με τον Γκούρα να πάμε να πιάσουμε τα Κλημαντοκαίσαρα, «κ' εσείς, αφού κινηθούμε, να ειπήτε »πάμε εις τα Τρίκκαλα και 'σ τ' άλλα τα μέρη των Λονταίων κι' αλλουνών» και τότε οι αναντίοι, μαθαίνοντας αυτό, θα φύγουν δια να πάνε δια προφύλαξιν των σπιτιών τους. Και τότε αυτείοι θα κινηθούν ομπρός, κ' εσείς από πίσου τους κ' εμείς από 'μπροστά, τους χορεύομε εις τον κάμπον, κι' όχι να μας σκοτώνουν από μέσα από τα σπίτια». Τότε βάλαμε το σχέδιον σ' ενεργειαν. Πήρα τον Γκούρα με συνφωνίαν να πάμε μαζί μέσα, εις τα Κλημαντοκαίσαρα, χωρίς να γυμνώση ανθρώπους τ' ασκέρι του.

Πήγαμε μέσα, αυτόν τον άφησα μ' ανθρώπους μου εις τα Κλημαντοκαίσαρα, ότι δεν ξέραν, δεν ματάειχαν έρθη εις Πελοπόννησον, κ' εγώ έπιασα το Ντούσια. Αφού μας είδαν οι άνθρωποι άφησαν τα σπίτια τους 'στην διάκρισίν μας και πήραν τα χιόνια και τα βουνά. Μία γυναίκα είχε το παιδί μισογεννημένον και το 'βγαλαν παράωρα και η λεχώνα πήρε τα βουνά με τους άλλους, και τελείωσε εις το χιόνι. Την άλλη ημέρα πήγα μόνος μου 'στο βουνό και τους ορκίστηκα ότι δεν θέλω τους πειράξη. Και ήρθαν εις τα σπίτια τους. Καθίσαμε δεκαπέντε ημέρες εκεί. Και δεν μας άφιναν να φύγωμε, ότι μάθαιναν τι τράβαγαν τ' άλλα τα χωριά από 'κείνους οπού 'ταν μέσα.

Ο Νοταράς μαθαίνοντας τον Γκούρα εις Κλημαντοκαίσαρα, πήγε και τον έφερε εις Τρίκκαλα. Τον έπιασε αυτός και του πήρε καμπόσες χιλιάδες γρόσια, κί' ο Σοφιανόπουλος, ο συμβουλάτορας του Γκούρα (ότ' είναι κί' αυτός, ο καλός άνθρωπος, εις τον Γκούρα καθώς ο κόμητας Μεταξάς οπού 'ναι του Κολοκοτρώνη) πήρε, ως διερμηνέας του χίλια βενέτικα. Αφού είδαν το κίνημα δια Κλημαντοκαίσαρα, οπού πήγαμε με τον Γκούρα, ευτύς άφησαν την θέσιν του Αγιωργιού και πήγε ο καθείς δια το σπίτι του· και διαλύθηκαν. Το Νοταρόπουλον πήγε εις Τρίκκαλα και το 'στειλε ο Γκούρας εις την Κυβέρνησιν.

Μπήκαν κί' ο Καραϊσκάκης, Σαφάκας, Πανουργιάς, Καλτζοδήμος, Δυοβουνιώτης, Σουλιώτες, αφού μάθαν ότι της Αθήνας τα στρατέματα μπήκαν μέσα, τότε μπήκαν κί' αυτείοι, και πέρασαν την Βοστίτζα και πήγαν εις την Κερπινή, εις το σπίτι του κυρίου Ζαΐμη, και ο Καραϊσκάκης το κυβέρνησε, οπού δεν του άφησαν οι άνθρωποί του ούτε στάχτη μέσα, και οι άλλοι πήγαν εις τ' άλλα σπίτια και χωριά.

Ο Καρατάσιος έκαμε με το σώμα του κατά τα Λαγκάδια, κί' ο Κωλέτης, ο Γκούρας κ' εγώ κί' ο Γκριτζώτης κατ' το Γαστούνι. 'Στον δρόμον ανταμώσαμε τον Χρύσαντον Σισίνη με καμπόσους αξιωματικούς. Τους δώσαμε λόγον της τιμής, ορκίστη ο Γκούρας ότι δεν θέλει τους πειράξωμε, (ότι αυτός δεν συμμετέχεται εις αυτά τα κινήματα· ο πατέρας του ήταν και οι άλλοι. Αυτός ήταν εις τ' ορδί της Πάτρας αναντίον των Τούρκων). Πρώτος πήγα εγώ και μπήκα με το σώμα μου εις το Γαστούνι, πήγα εις το σπίτι του Σισίνη, είχε όλο του

το βιον μέσα. Μά την πατρίδα, ένα κοντύλι πήρα να γράψω κ' ένα μπάλωμα τζαρουχιών άφησα έναν στρατιώτη μου και πήρε. Σηκώθηκα και πήγα εις το παζάρι να ησυχάσω τους ανθρώπους και ν' ανοίξουν τ' αργαστήρια τους, και βαστούσα την ησυχίαν. Μπήκε ο Γκούρας με τους ανθρώπους του εις το σπίτι του Σισίνη και του πήραν όλο του το βιον και τα ζωντανά του και τα πήγαν εις την Αθήνα. Και τα μαγαζειά με τα γεννήματα αυτεινών κί όλης της συντροφιάς τα πήραν όλα. Έγχιτήκαμε δί αυτά με τον Γκούρα – ήταν και συβουλές του Σοφιανόπουλου. Τότε γύρεψα ν' αναχωρήσω με το σώμα μου, ότι τέτοιοι νόμοι δεν μ' αρέσουνε, να γυμνώνουν τους ανθρώπους από πλούτη και τιμή. Εκρίθη εύλογον να πάγω και το Σισινόπουλον εις τ' Ανάπλι εις την Κυβέρνηση, περνώντας το κί από τα Λαγκάδια, οπού 'ταν ο Κωλέτης. Με συβουλεύει ο Σοφιανόπουλος κί ο Γκούρας 'στον δρόμον να γυμνώσω αυτό κί όλους τους αξιωματικούς του και να τα κάμωμε μερίδια, ένα ο Κωλέτης, ένα ο Φλέσιας, ένα ο Γκούρας, ένα ο Σοφιανόπουλος, ο συνβουλάτοράς του, κ' ένα εγώ. Καλά, τους είπα, ό,τι θέλουν τα κάνω. Τον πήρα να φύγω δια να ακολουθήσω ό,τι με συνβούλεψαν. Και ό,τι μο' λεγαν τους υποσκόμουν. Ότι γύρευα να μην είμαι μ' αυτούς, ότι αυτά οπού έβλεπα με πείραζαν. Ότι την επανάστασίν μας θα την καταντήσουμε ληστεία, και η πατρίς κατάντησε η παλιόψαθα των ατίμων.

Πήρα το Σισινόπουλον με τους αξιωματικούς, καμμίαν τριανταριά όλοι, οπού αγωνίζονταν με τους Τούρκους να λευτερώσουν την πατρίδα κ' εμείς να τους γυμνώσουμε αδίκως και παραλόγως! Θε, δώσε μας γνώση κί αρετή να σωθούμε, να μην χαθούμε παράωρα! Τους πήρα όλους αυτούς – είχα το σώμα μου, ως τρακόσους πενήντα ανθρώπους, τίμια παληκάρια και καλοί πατριώτες, και τους είχα σε μίαν καλή τάξη. Είπα και του Σισίνη κί αξιωματικών του να μην έχουν καμμίαν υποψίαν ότι εγώ θα τους πειράξω μίαν τρίχα. Και τους ορκίστηκα ως τίμιος άνθρωπος. Οι άνθρωποί μου αφού είδαν τ' ασκέρια του Γκούρα κί αλλουνών οπού γύμνωναν τους κατοίκους κ' εγώ αυτούς δεν τους άφίνα, τότε κί αυτεινοί δεν μ' άκουγαν εις τον δρόμον. Ένα χωριόν πλησίον εις το Τριπόταμον καμπόσοι από αυτούς γυμνώνουν το χωριόν χωρίς να με στοχάζονται ως μεγαλύτερόν τους. Φοβήθηκα μη μου γυμνώσουνε και το

Σισινόπουλο κί άλλους και φανώ ψεύτης κί άπιστος. Τους είπα να πάνε εις άλλο χωριόν και ν' ακολουθούν αχώρια από 'μάς. Αφού γύμνωσαν αυτείνιο το χωριόν, και οι δυστυχισημένοι οι κάτοικοι παρουσιάζονταν 'σ εμένα και κλαίγαν κ' εγώ δεν μπορούσα να τους βοηθήσω, αυτό ήταν θάνατος δια εμένα. Πήρα το μπαγιράκι μου και καμμίαν εικοσαριά, οπού είχα μάγκα εις το κονάκι μου, κ' έφυγα κρυφίως, χωρίς να μάθουνε αυτείνιο οι άτιμοι στρατιώτες μου, και κατεβαίνομε εις το ποτάμι. Ήταν κατεβασμένο, ότ' ήταν χειμώνας, των Χριστουγεννών, εγώ με το άτι μου κί άλλα ζώα δυνατά, κιντυνέψαμε να περάσουμε. Αφού οι στρατιώτες μάθαν οπού 'φυγα κρυφίως, ακολούθησαν κοντά μου. Εις τον δρόμον ηύρανε τέσσερους Πελοποννήσιους και τους πιάνουν και με την αράδα πέρασαν τους μισούς από τ' ασκέρι εις το νόμο τους (οι άλλοι είχαν ζώα και πέρασαν). Αφού τους πέρασαν πέρα από το ποτάμι – ήμουν κ' εγώ και είχα φωτιά αναμμένη με την μάγκα μου και τρώγαμε ψωμί – βλέπω όλη αυτείνη την τυραγνίαν οπού κάναν αυτεινών των τέσσερων ανθρώπων, οπού τους αφάνισαν εις το ποτάμι και καταμαύρισαν σαν Αράπηδες από το κρύγιο και δια το σπολλάτη οπού τους σώσαν από το ποτάμι, είχαν και κάτι άρματα και τους τα πήραν κ' εκείνα και τους άφησαν γυμνούς, και κλαίγαν σαν μικρά παιδιά, και τρέμαν από το κρύον. Τους λυπήθηκα πολύ και είπα ότι το θερίον είπαν θερίον κί ο άνθρωπος είναι χερότερος. Αφού οι άνθρωποι είδαν εμένα, σκούζαν κί αγαναχτούσαν αναντίον μου και μο' λεγαν: «Μαθαίνοντας ότι περνάς εσύ, ο Μακρυγιάννης, οπού 'χεις την μεγαλύτερη ευταξίαν εις τους ανθρώπους σου, μπιστευτήκαμε κί αφήσαμε το πράμα μας και δεν το κρύψαμε, και μας γυμνώσετε, και εις το ποτάμι κιντυνέψαμε δια να τους περάσουμε, και μας πήρανε και τ' άρματά μας και σκουτιά μας και τρέμομε, και θα πουντιάσωμε». Περιποιήθηκα τους ανθρώπους και τους είπα να μου δείξουν εκείνους οπού τους γύμνωσαν. Αποφάσισα να σκοτωθώ μ' αυτούς. Βάρεσα τ' άλογον, τους έπιασα με τα πράματα των ανθρώπων, τους πήρα μαζί μου εκείνους οπού 'ταν γυμνωμένοι και τους αίτιους, πήγα εις το χωριόν το βράδυ, οπού θα κόνευα. Στέλνω και κόβω βέργες καλές γερές κ' έστειλα και ήρθαν όλοι οι αξιωματικοί. Τους είπα: «Σας έχω τόσα χρόνια τους περισσότερους, σας άφησα ποτές απλέρωτους ή νηστικούς; Όταν

κάνναμε ως πατριώτες τα χρέη μας, και οι πολίτες μας τίμαγαν και μας τάιζαν μ' ευκαρίστησίν τους και μας δίναν κ' ευκαριστήρια 'στην Κυβέρνησή μας και μας πλέρωνε. Όταν φέρνεσταν τιμίως, ήμουν κ' εγώ αρχηγός σας, τώρα οπού γενήκετε του κεφαλιού σας και γυμνώσετε το χωριόν, οπού μας καρτέρεσαν οι άνθρωποι ως αδελφούς τους, οι χριστιανοί τους χριστιανούς, τους γυμνώσετε από το βιον τους, τα ζωντανά τους κ' έχετε κοπάδια μαζί σας. Δεν γένομαι εγώ εσάς πιστικός, σύρτε να βρήτε άλλον αρχηγόν, είτε τον βίον του χωριού και ζωντανά να 'ρθούνε οι χωργιάτες να τους τα δώσετε χωρίς- να τους λείψη τίποτας, κί όταν μου δώσουνε οι χωργιάτες αυτείνη την απόδειξιν, τότε καθίστε μαζί μου. Ειδέ, βρήτε άλλον αρχηγόν. Κί ό,τι λείπει από το χωριόν θα ειπώ της Κυβέρνησης να τα κρατήση από τους μιστούς σας, να πλερωθούν οι άνθρωποι». Τότε στείλαμε και ήρθαν οι κάτοικοι του χωριού και πήραν το πράμα τους και πήρα απόδειξη από τους ίδιους.

Τότε φέρνω εκείνους οπού γύμνωσαν τους ανθρώπους εις το ποτάμι, βάνω τους αξιωματικούς από πέντε και βάσταγαν τον καθέναν. Εγώ έδερνα. Σήκωσα τις πιστιόλες και είπα: «Όποιος απολύση από αυτούς όπου κρατούνε κανέναν, ή θέλει να τους 'περασπιστή, να σιάση τ' άρματά του να σκοτωθούμε, όχι να γένουν ζώα οι άνθρωποι εις το ποτάμι να τους περάσουνε εις το νόμον και ύστερα δια την καλωσύνη να τους γυμνώσουνε!». Τους έβαλα κάτου τους τέσσερους και τους βαστούσαν απλωμένους. Με την αράδα τους έδερνα όλους όσο οπού τους πάγαινε το αίμα από τον κώλον. Εγώ γίνηκα χειρότερα από αυτούς, μάτωσαν τα χέρια μου, έκαμα τόσες ημέρες αστενης. Τότε τους έβαλα εις τις προβιές, τους πλέρωσα τα μηναία τους, τους έδωσα και το διαβατήριον τους, τους άφησα εις το χωριόν, όσο ν' αναλάβουν να τους συγυρίζουν. Από τότε σας λέγω, αδελφοί αναγνώστες, ποτέ μου ως την σήμεραν άτιμον κί άρπαγον άνθρωπον δεν είδα, κί όπου πάνε από τους ανθρώπους μου, τους δέχονται οι κάτοικοι ως αδελφούς τους.

Το Σισινόπουλον το πήγα εις τα Λαγκάδια. Μου είπε ο Κωλέτης να τους γυμνώσω και ν' ακολουθήσω καθώς μου είπε κί ο Σοφιανόπουλος κί ο Γκούρας να γίνουν τα μερίδια, όμως τ' άλογα τα καλύτερα θέλουν αυτείνοι. Του υποσκέθηκα ότι θ' ακολουθήσω αυτό και με μάλλωσε διατί ακόμα δεν το 'καμα. Του είπα: «Εις Νταούλη το

χάνι είναι ένα ρέμα, εκεί τους γυμνώνω, είναι δυνατός και παράμερος τόπος». Μείναμε συνφωνοί, πήρα τους ανθρώπους. Από ξω τ' Ανάπλι είπα και δώσαν τ' άρματά τους των ανθρώπωνέ τους και μπήκανε μέσα εις τ' Ανάπλι ξαρμάτωτοι, και τους παρουσίασα εις την Κυβέρνησιν και τους είπα που ήταν εις τ' ορδί της Πάτρας και πως αδικώς κατατρέχονται, «κί' εγώ, τους είπα, τους έφερα χωρίς να τους πειράξω. Αν φταίνε, ας τους κάμουν οι νόμοι ό,τι θέλουν». Τους ξηγήθηκα και τις οδηγίες οπού 'χα από τον Γκούρα και Σοφιανόπουλον. Αυτείνοι ό,τι μου είπανε δεν μου κακοφάνη, όμως ο Κωλέτης με ψύχρανε και μ' απόλπισε, ότι έτζι δεν θα κάμωμε νόμους. Ότι οι νόμοι θα παλουκώσουν τους κακούς, και κρίμα οπού σκοτωνόμαστε, κί' ανάθεμα τους αίτιους του εφύλιου πολέμου και της φατριάς, οπού κατάντησαν το Έθνος σε άχλιαν κατάστασιν.

Πήρα όλους αυτούς, το Σισινόπουλον κί' αξιωματικούς, εις το κονάκι μου και συνκατοικούσαμε μαζί και τρώγαμε. Είπα της Κυβέρνησης ότι εγώ σε εφύλιον πόλεμον, και νόμους φκειάνοντας, δεν ματαμπαίνω, μπεζέρισα, να μου δώσουνε μίαν διαταγή να πάγω εις Ρούμελη ν' αγωνιστώ δια τους Τούρκους, ειδέ να διαλύσω το σώμα μου, «ή βάλτε άλλον κ' εγώ κάθομαι ως απλός πολίτης, όμως δια εφύλιον πόλεμον διαταγή δεν μάτα ακούγω». Μου είπαν να λάβουν σκέψη δι' αυτό, και το σώμα μου να το τοποθετήσω εις τα χωριά, εις τ' Άργος.

Τον Κολοκοτρώνη και συντροφιά του τους πιάσανε όλους και τους στείλαν εις τη Νύδρα, εις τον Αγιλιά. Φέραν και τον Γεροσισίνη. Εγώ έλειπα εις τα χωριά με το σώμα μου. Πιάνει τον Γεροσισίνη και Σισινόπουλον ο άγιος Παπαφλέσσιας υπουργός (είδε ότι έλειπα εγώ) και τους βάνει 'σ ένα παλιοκάικον με χωρίς δούλο και σκουτιά και τους στέλνει δια τη Νύδρα, πιάνει πρώτα και τους γυμνώνει αυτούς και τους αξιωματικούς τους. Τους πήραν το βιον τους και τ' άλογά τους, μου το παράγγειλαν εμένα. Πήγα εις Ανάπλι, έμαθα αυτό, πήγα εις την Κυβέρνησιν της μίλησα χοντρά και πατριωτικά: «Εγώ, τους είπα, μικρός άνθρωπος δεν καταδέχτηκα να γυμνώσω αυτούς, αλλά ξοδιάζω εξ ιδίων μου ως αδελφός τους και τους έχω εις το κονάκι μου κί' αυτό το κάνω, ότ' είναι ξένοι άνθρωποι εδώ, Ευρωπαϊγοί οπού μας παρατηρούν, και θέλω να βλέπουν ότι κί' όντως διψάμε δια λευτεριά και νόμους, κί' όχι ότ' είμαστε άρπαγες».

Του κακοφάνει του Φλέσια και των αλλουνών οπού δεν τους άκουσα να γυμνώσω τους συναγωνιστάς, και τους γύμνωσε αυτός εμπρός εις τα μάτια της Κυβέρνησης. Τότε, είναι η αλήθεια, ο Κουντουργιώτης δεν ήξερε αυτό και διατάττει τον Παπαφλέσια να δώση πίσου τα ειδήματα ολουνών των ανθρώπων, και τού 'δωσε βρισές, οπού δεν τις έδινε του δούλου του. Κ' ευτύς τα 'δωσε όλα τα ειδήματά τους. Και πιαστήκαμε με τον Παπαφλέσια οι δυο μας, όπου γενήκαμε από ασπρού. Κ' έπεσα σε ολουνών αυτεινών την οργή.

Όσα χρήματα πήγαμε έξω να πλερώσουμε τους ανθρώπους, οπού τα είχε ο κύριος Κωλέτης, έβαλε φύλακά τους τον μπατζανάκη του Γκούρα τον Κατζικοστάθη, και γιόμωσε τον Γκούρα ο Κωλέτης λίρες, του γιόμωσε το δισάκκι του από αυτές κι' από τα λάφυρα του Νοταρά και Σισίνη κι' αλλουνών. Το ίδιο και τον Κατζικοστάθη. Αφού τους έκαμε αυτεινή την καλωσύνη ο Κωλέτης, τον πουλημένον άνθρωπον κι' άρπαγον τον έκαμε αρχηγόν να πάγη αναντίον του Δυσσέως – κι' ο Σοφιανόπουλος συνβουλάτορας. Αυτό μαθαίνει ο Δυσσέας, άλλο δεν είχε καταφύγιον να σταθή εις την Ελλάδα, σηκώνεται και πάγει εις τους Τούρκους, και γίνεται με το στανιόν Τούρκος να γλυτώση. Καθώς έκαμε ο Μαυροκορδάτος τον Βαρνακιώτη κι' άλλους και πήγαν εις τους Τούρκους και γλύτωσαν, έτζι πάγει κι' ο δυστυχής Δυσσέος. Ήρθε τούτες τις ημέρες εδώ ο Γκούρας, γιόμωσε το δισάκκι του λίρες, επικύρωσε και εις την Κυβέρνηση άλλες οχτακόσες χιλιάδες γρόσια, ότι κάνει να λάβη από την Κυβέρνηση ακόμα, κι' αχώρια μουκατάδες Αθήνας, Φήβας, Λιβαδειάς και τα εξής. Κι' όλο το φουστάτο οπού πλερώνει ποτές δεν είναι διακόσιοι πενήντα άνθρωποι, τον έναν εις την πλερωμή τον κάνει δέκα.

Πήγανε αναντίον του δυστυχή Δυσσέα. Ακούγοντας ότι έρχεται αναντίον του ο δικός του ο Γκούρας, το παιδί του, οπού αυτός τον δόξασε, μπιστεύτηκε και βήκε και παραδόθη εις το παιδί του. Τον πήγε εις την Αθήνα και τον σκότωσε. Τελείωσε πλέον ο κύριος Κωλέτης κι' από τον τρίτον αντίζηλόν του. Δυσσέα Αντρίτζο, Αλέξη Νούτζο, Χρήστο Παλάσκα και τους τρεις τους σκότωσε.

Η Κυβέρνηση, όταν πήγαμε δια τους αναντίους να τους πολεμήσουμε, μας είπε, δια να τους αδυνατίσουμε, όσους ανθρώπους μπορέσουμε να τους τραβούμε από αυτούς και να τους πλερώνωμε εξ ιδίων μας και ύστερα μας πλερώνει η Κυβέρνηση και τους

βαστάγει από τους καταλόγους των αναντίων. Πήρα κ' εγώ
καμπόσους του Νοταρά ανθρώπους και του Σισίνη. Ο
Κουντουργιώτης πήγε εις τη Νύδρα κ' άφησε εις το ποδάρι του τον
Αναγνώστη Οικονόμο Νυδραίο. Του είπα να μου δώση αυτούς τους
μιστούς να πλερώσω τους ανθρώπους και να λάβω κ' ό,τι έδωσα.
Λέγει του Παπαφλέσια, μου δίνει τους παράδες, ό,τι μού κανε, όμως
να του χαρίσω τις πιστιόλες μου, ότι τις λιμπίστη. Του παράγγειλα κ'
εγώ να του γαμήσω το κέρατο, όχι θα του δώσω τ' άρματά μου, οπού
τα 'χω από δεκοχτώ χρονών παιδί. Τον μούτζωσα και δεν του
ξαναμίλησα. Πήγε κ' ο Κωσταντής Λευκάδιος και του ζήτησε τους
μιστούς, και του πήρε τις πιστιόλες του. Κ' είχε ξύλινες 'στο ζουνάρι
του, τον ρώτησα και μου το είπε. Ορίστε κ' Αρβανίτικη αρετή. Ως
τώρα είχαμε Βλάχικη, Κεφαλλονίτικη, Φαναργιώτικη ορίστε κ'
Αρβανίτικη. Να δικαιοσύνη, να κυβερνήται των νέων Ελλήνων!

[Κεφάλαιον έβδομον]

Της Κυβερνήσεως της ζητούσα διαταγή να βγω εις την Ρούμελη, να
φύγω από 'δώ μέσα, ότι μπεζέρησα, και υποσκέθη να με διατάξη να
πάγω εις Ρούμελη. Τότε ήρθε αναφορά από της Αρκαδιάς τους
κατοίκους και με ζητούσαν να με στείλη η Κυβέρνηση να πάγω μ'
εκτελεστική δύναμη 'στην Αρκαδιά. Ότι όσα τους είπα όταν πήγα εις
το Λιάτανι, και τους σύναξα και τους μίλησα – οπού θα τους
πλακώσουν Καραϊσκαίοι, Καρατασσαίοι, Σουλιώτες κ' άλλοι, «και θ»
αφανιστήτε, όμως να κλίνετε εις την Κυβέρνησιν – αυτοί άκουγαν
τον άγιον Πρωτοσύγκελον, τον συνβουλάτορα του Κολοκοτρώνη, και
τον Γληγοριάδη και τους πρόκοψαν, άλλοι πάνε εις τη Νύδρα, και τ'
ασκέρια, οπού 'ναι μέσα εις την Αρκαδιά και χωριά τους γιομάτα,
τους γυρεύουν των Αρκαδίων φακί εις το σουφλί. Αυτείνη την
καλωσύνη τους κάμαν οι καλοί πατριώτες, αφάνισαν την πατρίδα
γενικώς κάθε ολίγον με τους εφύλιους πολέμους και νέες φατρίες και

σκοτωμούς. Κί' αφανίστηκαν κ' οι κάτοικοι όλοι. Αφού η Κυβέρνηση με διάταξε χωρίς άλλο να πάγω εις την Αρκαδιά, εγώ ήθελα να πάγω εις Ρούμελη. Ήρθαν κί' Αρκάδιοι επίτηδες στελμένοι, με περικάλεσαν κί' όσοι σημαντικοί Αρκάδιοι είναι εις τ' Ανάπλι, αποφάσισα να πάγω, και τα 1825 Φλεβάριον μήνα πήγα εις τ' Αρκαδιά. Διάλεξα διακόσους ανθρώπους, έδιωξα την σαβούρα και πήγα μ' αυτούς. Πηγαίνοντας, την άλλη ημέρα μαθαίνομε ότι ο Μπραϊμης ξεμπαρκάρισε εις τα κάστρα Μοθώνη, Κορώνη και Νιόκαστρο. Πριν μαθευτή το βγάλισμο του Μπραϊμη εις τα κάστρα, εκρίθη εύλογον όσα ασκέρια ήταν δια τους αναντίους εις την Πελοπόννησον να συναχτούνε όλα κί' άλλα από τους κατοίκους, να γένη μία μεγάλη δύναμη και να κινηθούμε δια τους Τούρκους της Πάτρας. Και συνάχτηκαν περίτου από δεκάξι χιλιάδες, και κεφαλή ο Κουντουριώτης, και ήταν εις την Μεσσηνίαν οπού συνάζονταν και εις την Αρκαδιά. Και στείλαν και πολεμοφόδια και ζαιρέδες. Και ήταν με το καράβι του Τζαμαδού κί' άλλα καράβια εις το λιμάνι του Νιόκαστρου. Η δυστυχία είναι ότι οι δυο μεγαλοκέφαλοί μας Μαυροκορδάτος και Κωλέτης ζηλεύει ένας τον άλλον, κί' ό,τι καλό κάμη ο ένας από αυτούς το χαλάγει ο άλλος. Δια να μην πάγη ο Κωλέτης, καθώς ήταν διαταμένος, με τους Ρουμελιώτες, το χάλασε αυτό ο Μαυροκορδάτος και 'νέργησε και πάγει κεφαλή ο Κουντουργιώτης. Κί' αυτό το σκέδιον ήταν του Μαυροκορδάτου, να μην γένη τίποτας καλό εις την πατρίδα, καθώς δεν έγινε.

Διορίζεται ο Κουντουργιώτης, διορίζει και τον Σκούρτη το Νυδραίον αρχιστράτηγόν του, κί' όσο ήξερε ο ένας ήξερε κί' ο άλλος από πόλεμον. Τότε μπήκαν σε δυσαρέσκεια όλοι οι σημαντικοί αρχηγοί οπού 'ταν εκεί, οπού είδανε το Σκούρτη αρχιστράτηγον απάνου– εις τον Καρατάσιον, εις τον Καραϊσκάκη, εις τον Χατζηχρήστο, εις τον Τζαβέλα και εις τους άλλους. Ο Κουντουριώτης, κουτός, αφού είδε οπού 'ναι αυτός αμαθής από αυτά, αντίς να βάλη αρχηγόν να σώση την πατρίδα κί' αυτός να δοξαστή, κατά δυστυχίαν από το «όμως» δεν ξέρει άλλο, και έβαλε τον Σκούρτη να διοικήση και να οδηγήση και τους αρχηγούς της ξηράς ο θαλασσινός, απλός αξιωματικός – ούτε και της θάλασσας τον πόλεμον δεν τον γνώριζε καλά. Έλεγε των στεργιανών, «Όρτσα, πότζα!» Εκείνοι έλεγαν «Τι λέγει αυτός, γαμώ το καυλί τ'» Τέλος πάντων ο πατριωτισμός όλων

αυτεινών και της συντροφιάς τους, η ψύχωση της φατριάς και η διαίρεση κι' ο ενφύλιος πόλεμος και η διχόνοια των μεγαλοκέφαλων Κωλέτη και Μαυροκορδάτου, δια να μην δοξαστή ο ένας και χάση ο άλλος, και το «όμως» του Σκούρτη και το «καυλί» των Ρουμελιώτων – ο Μπραϊμης μπήκε στη Πελοπόννησο και την έκαμε γη Μαδιάμ όχι από την παληκαριά των Αράπηδων, αλλά από αυτά οπού λέγω. Δεκάξι χιλιάδες ασκέρια, το άνθος των Ελλήνων, Ρουμελιώτες, Πελοποννήσιοι – ύστερα βγάλαν και τους αρχηγούς τους από τη Νύδρα – Σπαρτιάτες κι' απ' άλλα μέρη, όλοι αυτείνιοι κάθονταν εις τις Χώρες και εις τ' άλλα χωριά και τρώγαν αρνιά και κόττες, κι' ο Αράπης όταν τους εύρισκε τους ξεποδάριζε κυνηγώντας. Αυτά κάνει η διαίρεση και η διχόνοια.

Αφού ήμουν εις την Αρκαδιά, άκουγα τον πρόβοδο των Αράπηδων, ντρεπόμουν να καθίσω με τις γυναίκες, με τρακόσιους άντρες διαλεχτούς οπού 'χα. Το λέγω του διοικητή της Αρκαδιάς, να του αφήσω έναν αξιωματικόν με πενήντα ανθρώπους και να πάγω με τους άλλους εις την ανάγκη της πατρίδος. Μ' αποκρίνεται: «Δεν έχεις να πας πουθενά, ότι εγώ είμαι από 'κείνους οπού κατεβάζω κι' ανεβάζω στρατηγούς». Ήταν ένας μπαρμπέρης, φίλος του αρχηγού Κολοκοτρώνη και του Πρωτοσύγκελου κι' αλλουνών. Εγώ 'λεγα να πάγω να σκοτωθώ με τους οχτρούς, αυτός γύρευε να μου γκρεμίση τον βαθμό μου. Του μίλησα δι' αυτό, του κακοφάνη. Είπε ενού ανιψιού του οπού 'χε εις το ψωμί και γεμεκλίκια και μας τα 'κοψε. Πήγα και τον έπιασα και το' 'δωσα ένα ξύλο δια πεθαμόν, κι' αν δεν πήδαγε από το παλεθύρι κάτω ο διοικητής, δεν ξέρω αν έμενε ζωντανός. Τότε αγόρασα πολεμοφόδια εξ ιδίων μου και πήρα διακόσους πενήντα ανθρώπους και πήγα εις τους Γαργαλιάνους. Στέλνω έναν τεσκερέ και μαζώνονται Αρκαδιοί περίτου από χίλιοι–εξακόσοι άνθρωποι, χώρα και χωριά – τέτοιοι αγαθοί πατριώτες είναι αυτείνιοι οι μικροί, φιλόπατροι, οι κεφαλές τους άναντροι και κακής ψυχής, οι πρώτοι τους. Αφού συναχτήκαμε τόσοι, έστειλα εις τον Κουντουργιώτη να μου στείλη πολεμοφόδια, έγγραψα και 'στην Αρκαδιά να μου στείλουν καμπόσα τζαπιά και φκνάρια και ζαιρέ να πάμε δια νυχτός να πιάσουμε την Γιάλοβα, οπού 'ναι πλησίον του Νιόκαστρου. Αφού ετοιμάζα αυτά, έρχεται ο Δεσπότης της Αρκαδιάς κι' ανακατώνει τους ανθρώπους και μπαίνουν σε μια διχόνοια κι'

ανεμένω μόνον με τον Αναγνώστη Παπατζώρη, γενναίον και τίμιον πατριώτη. Έμεινε αυτός κι' άλλοι καμπόσοι αξιωματικοί Αρκαδίοι ως εκατό άνθρωποι. Τους άλλους τους έβαλε εις διχόνοια ο Δεσπότης, τους ήθελε να πάνε μαζί του και δεν τον θέλανε. Και δια νυχτός σκόρπησαν. Πιάστηκα με τον άγιον, το κακό, μο' 'βαλαν και τους δικούς μου ανθρώπους εις διχόνοια. Τέτοιοι κακοί πειρασμοί στάθηκαν. Καθώς έμαθα ύστερα, δεν ήθελαν να πάγω εις τους Αράπηδες να μην αδυνατίση η πατρίδα τους και μπούνε οι Τούρκοι μέσα.

Σε ολίγες ημέρες ήρθε του Πετρόμπεγη ο αδελφός ο Κατζής εις τους Γαργαλιάνους και μ' αντάμωσε και μου λέγει: «Ήμουν εις το Νιόκαστρον κι' ο Μπραϊμης μας εστένεψε πολύ, μας ζύγωσαν οι Αράπηδες από κάτω από το κάστρο και δεν μας αφήνουν να ρίξωμε κανονιά. Και δεν κοιμώμαστε ούτε νύχτα, ούτε ημέρα και γυρεύουν να μας πιάσουνε και το Παλιόκαστρο, τους Παλιοβαρίνους. Κι' αν πιάση αυτείνη την θέση, το Νιόκαστρο κιντυνεύει, ότι δεν έχομε νερό μέσα. Μ' έστειλαν οι πολιορκημένοι και πήγα εις τον Κουντουργιώτη οπού 'ναι εις τις Χώρες με δεκάξι χιλιάδες, τους είπα αυτό, δεν πηγαίνει κανένας. Ήρθα και 'σ εσένα να ειπώ αυτό το κακόν οπού θα γένη εις την πατρίδα, θ' αφήσουνε το κάστρο να φύγουν, αν δεν πάγη δύναμη». Του λέγω: «Πάγω εγώ και πιάνω τους Αβαρίνους να μη γένη αυτό το δυστύχημα της πατρίδος, και στείλε είδησιν των πολιορκημένων να βαστήξουν όσο να πάγω». Έστειλε ο Κατζής, τους παράγγειλα κ' εγώ. Παίρνω όλους τους ανθρώπους και τους μιλώ την ανάγκη της πατρίδος και να ετοιμαστούμε. Οι μισοί ήταν υπέρ εμού, να πάμε, οι μισοί γύρευαν μιστούς, και «η Κυβέρνηση, μόλεγαν, δεν μας διόρησε δια τους Αράπηδες, μας διόρισε δια την Αρκαδιά». Λόγον σε λόγον, πιάσαμε πόλεμο αναμεταξύ μας, ήρθε ο Κατζής μας ξεχώρισε. Εσύχασαν. Βάσταξα το μπαγιράκι κ' εκείνους οπού 'ταν παληκάρια και πατριώτες, τους έβαλα πλησίον εις την εκκλησιά, εις τα σπίτια. Τα μεσάνυχτα περνώντα, έστειλα και πήρα τον παπά και μας ξεμολόγησε και λειτρούγησε και μεταλάβαμε. Και πήραμε τον αθάνατον Αναγνώστη Παπατζώρη, οπού 'ξερε τον δρόμον, και την αυγή ξημερώσαμε εις τους Παλιοβαρίνους. Άφησα τον Παπατζώρη από το πέρα μέρος, οπού 'ναι ο άμμος των Αβαρίνων, κ' εγώ πήγα από το στόμιον, οπού 'ναι η Σφαχτηρία το νησί καρσί, και φκείάσαμε

τα ταμπούρια μας. Το δειλινό ήρθαν και οι φιλόζωοι οπού μας πολέμησαν εις τους Γαργαλιάνους.

Αφού φκείάσαμε τα ταμπούρια μας, τους κιοτήδες, οπού ανακάτωναν τους ανθρώπους, τους έστειλα εις το Παλιόκαστρο να φκείάσουνε 'μπρός εις την πόρτα ταμπούρια κι' ούθε ήταν χαλασμένο. Ήταν και μία παλιοστέρνα κ' έβαλα και κουβάλησαν καμπόσο νερό και ρίξαμε μέσα. Κ' έβαλα όλους τους ανθρώπους κ' έμασαν ξύλα, να είναι δια δέκα φωτιές τα ξύλα του καθενός, ότ' ήταν εκεί πλησίον πολλά. Σύναξαν καθώς τους είπα κ' έβαλαν αλάργα ο καθείς τα ξύλα του. Το βράδυ, νυχτώνοντας, τους είπα κι' άναψαν φωτιές ο καθείς από δέκα και τις κουμαντάριζαν, να φαίνωνται ότ' είναι από πολλούς ανθρώπους. Τήραγε ο Μπραϊμης – δεν ήταν μισή ώρα αλάργα– από 'μάς, αφού είδε τόσες φωτιές, έλπιζε ότι κατέβηκε ο Κουντουργιώτης μ' όλο το σώμα, οπού 'ταν εις τις Χώρες. Την αυγή δυο ώρες να φέξη πλάκωσε ο Μπραϊμης, πεζούρα και καβαλλαρία, και ήρθανε πολλά πλησίον μας. Είναι ένα γιοφύρι ενού γιβαριού και πέρασαν εκεί και στάθηκαν. Εγώ κατέβασα καμμιά εικοσαριά παιδιά και πιάσαν τον χορόν και τραγουδούσαν και χόρευαν. Τηράνε οι Τούρκοι, πλησιάζουν κι' άρχισαν με τους κατζαδόρους και καραμπίνες τον ντουφεκισμόν. Εμείς τους είπα και δεν έρριχνε κανένα. Εκεί– οπού ρίχναν μου λάβωσαν δυο παιδιά, εις τον χορόν. Κέρασα από 'να ρακί τους Έλληνες, τους αθάνατους, τα γενναία λιοντάρια, οπού ανάθεμα τους αίτιους οπού τους γιόμωσαν φατρίες και διχόνιοιες, και γίνηκαν από αυτά οι Αράπηδες παληκάρια κι' άφησαν εποχή. Αφού κέρασα το ρακί των Ελλήνων, ζύγωσαν οι Τούρκοι κοντότερα. Τότε άρχισε ο πόλεμος και βάσταξε ως επτά ώρες. Έκαμαν πολλά γιρούσια οι Τούρκοι. Οι Έλληνες οι καλύτεροι – τους είχα κάτου εις τον άμμον κ' εμείς τους φυλάγαμε την πλάτη τους από το τζουγκρί. Ύστερα βγάλαν τα μαχαίρια οι Έλληνες και τους δίνουν ένα τζάκισμα καλόν και τους ρίξαν από– μέσα τ' αυλάκι κι' έβλεπες ένα θέατρο. Και σκοτώθηκαν από 'κείνο οπού συνπεράναμε, οπού βλέπαμε, καμμιά εβδομηνταριά απάνου κάτου κι' αχώρια οι λαβωμένοι. Δεν είχαμε μπαρούτι καλό. Ύστερα αναχώρησαν πίσου δια την θέση τους και Νιόκαστρον.^[20] Τότε γράφει

²⁰ Αυτείνη την έκθεσιν την έγραψε ο Αναγνωσταράς ο υπουργός του Πολέμου, οπού 'ταν πολλά πλησίον, 'στο νησί της Σφαχτηρίας, με τον Τζαμαδόν και σκοτώθηκαν και οι δύο σ' το νησί.

ο Αναγνωσταράς του Κουντουργιώτη και του λέγει αυτά, και του λέγει: «Όσους ανθρώπους έφερε ο Μακρυγιάννης εις τους Αβαρίνους, την θέση την πλησίον του οχτρού, οπού κάθονται εις τις Χώρες τόσα ασκέρια και δεν αποφάσισαν να 'ρθουν να την πιάσουνε, αυτείοι οι ολίγοι πολέμησαν αντρείως. Δια τούτο όλους αυτεινούς να τους κάμη η πατρίς αξιωματικούς κατά την τάξη». Μόστειλε ο Κουντουριώτης ένα ευκαριστήριο και «θέλει στείλη κι' ολουνών, όταν πάγη ο υπουργός» Πέρασαν ολίγες ημέρες ξαναήρθε οπίσου ο Μπραϊμης, έκαμε ακροβολισμόν τρεις τέσσερες ώρες, και παρατηρούσαν την θέση με τα κιάλια δια να 'ρθούνε συστηματικώς.

Τον Μάρτη μήνα πήγα εις τους Παλιοβαρίνους. Μου γράφουν από το Νιόκαστρο να πάγω μέσα, ότι τους στένεψαν πολύ, κι' αν δεν πάγω, να δώσω λόγον δια το κάστρο, μο' κάναν διαμαρτύρηση ο φρούραρχος και οι άλλοι. Πήρα εκατόν δεκάξη ανθρώπους και πήγα το Μεγάλο Σαββάτο το βράδυ εις το Νιόκαστρο. Τους άλλους τους άφησα εις τους Αβαρίνους. Την Δευτέρα της Λαμπρής πάγει μπονόρα ο Μπραϊμης, πεζούρα και καβαλλαρία και κανόνια, εις τους Αβαρίνους να μου πολεμήση τους ανθρώπους μου, κι' ως ολίγους θα μου τους χάλαγε. Τότε βιασμένος βήκα έξω εις τα κανόνια του, και μέσα 'σ ένα ρέμα εις την άκρη την θάλασσα δίνομε έναν χαλασμόν των Τούρκων μεγάλον, πέταγαν τις μπαγιονέττες καταγή και τους πελέκαγαν οι Έλληνες σαν βόιδια. Πήγε μετζίλι εις τον Μπραϊμη και γύρισε οπίσου με τ' ασκέρια του, χωρίς- να λάβη καιρόν να πολεμήση εις τους Αβαρίνους. Αφού γύρισε όλη η δύναμη των Τούρκων, μας χάλασαν, κ' εκεί κιντύνεψα να σωθώ, ότι μου λαβώθη ένας σύντροφός μου και οι Τούρκοι με πλάκωσαν εκεί οπού πολεμούσα να τον σώσω, κ' έμεινα μόνος μου, κι' από τρίχα ένας Κιουλεμένης θα μο' 'κοβε το κεφάλι, και τον φοβέριζα με το ντουφέκι - ήταν ένα λιθάρι και κρύβονταν από πίσου οι Τούρκοι- και δεν τους άφινα να κόψουν και τον σύντροφον. Ύστερα ξαναγύρισαν οι συντρόφοι μου, ότι μας είδαν οπού κιντυνεύαμε, και βαρέθηκαν από τους δικούς μας εκεί εις τον πληγωμένον άλλοι δεκάξι, σκοτωμένοι και πληγωμένοι. Τότε τους σηκώσαμε χωρίς να μας τους πάρουν οι Τούρκοι, και τους πληγωμένους τους δέσαμε και τους έστειλα εις την

Αρκαδιά. Και καθώς μας είπε ο Μιαούλης κι' ο Αναστάσης Τζαμαδός, (τους είχε ειπή ένας Αουστριακός καπετάνιος, οπού 'ταν εις το τζαντίρι του Μπραϊμη κ' έμαθε) σκοτώθηκαν Τούρκοι τρακόσοι εβδομήντα. Περισσότεροι ήταν, λιγώτεροι εγώ δεν ξέρω. Αυτείνοι μας το είπανε, ότι μάθαν ότι σκοτώθηκαν, και λείπονταν πολλοί. Ότι τους είχα στενούς φίλους και τον Μιαούλη και τον Τζαμαδόν και κάθισαν και φάγαμε ψωμί μέσα εις το κάστρο, και μου τα είπαν αυτά.

Ο Μπεζαντέ Γιωργάκης Μαυρομιχάλης κι' ο Γιατράκος είχαν διχόνοια με τον Κουντουργιώτη. Κάνουν μίαν εταιρία μέσα εις το κάστρο και τάζαν από τριάντα γρόσια του κάθε ανθρώπου να βγούνε έξω, να μαζώξουν κι' άλλους να πολεμήσουνε τον Κουντουργιώτη – ν' ανοίξουνε πάλε εφύλιον πόλεμον! Και είχαν και τα καϊκια 'στην άκρη, εις την πόρτα του γιαλού, έτοιμα, την νύχτα να μπούνε μέσα να φύγουν. Κάτι στρατιώτες το 'μαθαν από 'ναν μπιστεμένον τους και το είπαν του φρουράρχου και συχρόνως κ' εμένα και πιαστήκαμε, και πήγαμε να σκοτωθούμε. Τους είπα: «εγώ ξέροντνας εσάς, ήρθα 'δώ 'σ εσάς και κατασκότωσα τους συντρόφους μου, κ' εσείς πλερώνετε μιστούς να πάρετε τους ανθρώπους από του κάστρου την φρουρά να πάτε ν' ανοίξετε νέον εφύλιον πόλεμον, οπού γιόμωσε ο τόπος τουρκιά;» Σκούζω και συνάχτηκαν όλοι οι Ρουμελιώτες μ' εμένα και τους είπα: «Χωρίς άλλο να βουλιάξετε τα καϊκια, και νάρθής εσύ, Μπεζαντέ, και Γιατράκος εις το πόστο μου, εις τον Ιτζκαλέ, να είμαστε μαζί, και εις τα πόστα σας θα βάλω άλλους ανθρώπους δικούς μου. – Έχομεν πόλεμον αναμεταξύ μας και θ' ανοίξω τις πόρτες να μπούνε και οι Τούρκοι μέσα!» Τότε βούλιαξαν τα καϊκια, και τους πήρα εις το πόστο μου κ' έπιασα τα πόστα τους εγώ μ' ανθρώπους σίγουρους, κ' έτζι εσυχάσαμε. Και κάθονταν εις το πόστο μου, και με περικόλεσαν να μην μαθευτή αυτό έξω. Κ' έκαμα τεμπίχι τους ανθρώπους και δεν το είπαμε κανενού. Όμως εγώ το βάνω εδώ. Μου είπε ο ίδιος ο Μπεζαντές ότι το είχε γινάτι, ότι εκείνοι κάθονται εις τις Χώρες κ' εμείς σκοτωνόμαστε νύχτα και ημέρα μ' εβδομήντα δράμια νερό, εγώ το μέραζα, και 'στο υστερονό τους μέραζα τριάντα πέντε δράμια μοναχά. Αφανιστήκαμε από την δίψα, ξεράθηκε η γλώσσα μας.

Ο Μπραϊμης edίπλωσε τα κανόνια του και μπόμπες και γρανάτες.

Και δεν μας άφιναν ούτε νύχτα, ούτε 'μέρα. ακατάπαυτα πόλεμος. Το κάστρο ήταν σάπιον και γκρεμίζεται, κ' εμείς φκειάναμεν με ξύλα σαν κασσόνια από μέσα και τα γιομίζαμε χώμα. Και δουλεύαμε και πολεμούσαμε νύχτα και ημέρα, και ταινιάσαμε. Κι' αρρώστησαν οι περισσότεροι εξ αιτίας του αγώνος του πολλού και της δίψας. Οι κανονιαραίοι και οι τζενιέριδες του Μπραϊμη ήταν όλοι Γάλλοι, κι' αφάνισαν το κάστρο. Όσα ασκέρια ήταν εις τις Χώρες με τον Κουντουργιώτη τρώγαν αρνιά και τα πλέρωσε μιστούς και γεμεκλίκια από έξι μηναιά, τους δικούς μου όσους είχα εις Παλιοβαρίνους και εις Νιόκαστρο δεν του έδωσε μήτε λεπτό. Θύμωσαν οι άνθρωποι και γύρευαν να με πάρουν να πάμε πίσου εις την Αρκαδιά. Και πέφτουν όλου του κάστρου οι άνθρωποι απάνου μου να με βαστήξουν, ειδή φεύγουν όλοι. Και τότε βιάστηκα να πλερώσω εξ ιδίων μου τους ανθρώπους. Ο Αναγνωσταράς έλεγε να γένωμε όλοι αξιωματικοί όσοι πιάσαμε τους Αβαρίνους, εκείνοι ούτε και τον μιστόν μας δίνουν. Οι κόλακες αγαπούνε τους κόλακας και οι ψεύτες τους ψεύτες. Πλέρωσα τους ανθρώπους εξ ιδίων μου, δανείστηκα, και τους έστειλα εις τα πόστα τους.

Όσους είχα εις τους Αβαρίνους δεν μπορούσαν να βαστήξουν μόνοι τους πλέον, ότι φοβέριζαν οι Τούρκοι να τους ριχτούν δια νυχτός κι' ως ολίγους να τους χαλάσουνε και να κερδέψουνε την θέσιν. Αρχισε πρώτα ο Μπραϊμης κ' έκοψε τέσσερα χαντάκια από την μίαν άκρη της θάλασσας ως την άλλη και τα γιόμωσε από πίσου ασκέρι, 'στο κάθε χαντάκι. Και εις τα δύο ανάμεσα είχε σαν πιάτζα, κ' εκεί είχε το τζαντίρι του και πεζούρα, διαλεμένο ασκέρι, και καβαλλαρία. Από την Μοθώνη ως το Νιόκαστρον ήταν γιομάτο τζαντίρια κι' ασκέρια. Αφού τελείωσε αυτά τα χαρακώματα κι' ασφάλισε τα κανόνια του, ότι φοβώνταν να μην βγούμε πίσου από το κάστρο έξω εις τα κανόνια του, κι' αφού 'τοιμάστηκε, είχε να κινηθή αναντίον των ολίγων εις τους Αβαρίνους. Τότε έστειλαν τον αξιωματικόν από τους Αβαρίνους και μου είπανε ότι πηγαίνουν Τούρκοι εκεί και παρατηρούν με τα κιάλια την θέσιν των Αβαρίνων δια να κάμουν κίνημα. Και μου παράγγειλαν από τους Αβαρίνους, αν δεν έρθουν κι' άλλα στρατέματα από τις Χώρες, οπού κάθονται εκεί περίτου από δεκάξι χιλιάδες, «τότε εμείς, αν δεν έρθουν κι' από αυτούς, θ' αφήσουμε την θέσιν να 'ρθούμε κ' εμείς αυτού εις το

κάστρο, ή θα πάμε εις την Αρκαδιά». Τάστειλα αυτά επίτηδες του Κουντουριώτη τόσες φορές και ήρθε εις Αβαρίνους με το σώμα του ο Χατζηχρήστος κ' έπιασε την θέσιν μαζί με τους ανθρώπους μου.

Σε δυο μέρες είδαμε καρσί εις την Μοθώνη και Σφαχτηρία ως εκατόν τριάντα κομμάτια καράβια Τούρκικα του Σουλτάνου, του Μπραϊμη, των Αλτζερίνων και των αλλουνών οτζακιών. Σε δυο ημέρες ήρθε κι' ο Μιαούλης με τα ελληνικά ως τριάντα κομμάτια, και ήταν καρσί εις τα Τούρκικα, και φαίνονταν τα ελληνικά σαν φελούκες 'μπρός εις τα Τούρκικα. Τότε σαν ήρθε ο στόλος του Μπραϊμη, στέλνει έναν Τούρκον απόξω το κάστρο να μιλήσουμε. Βήκαμε από το κάστρο διορισμένοι ο Μπεζαντές Μαυρομιχάλης από τους Σπαρτιάτες, ο Γιατράκος από τους Πελοποννήσιους, εγώ από τους Ρουμελιώτες. Του λέμε του Τούρκου: «Τι ορίζεις; – Ο πασάς μ' έστειλε ν' αφήσετε το κάστρο να φύγετε, να μη χαθήτε. – Δεν πρέπει ο πασάς, του είπαμε, να μας λυπάται τόσο, ας κοπιάση να το πάρη με πόλεμον, κι' όταν μας κυργέψη, φαίνεται η εσπλαγχνία του. Και σύρε εις την δουλειά σου». Έφυγε ο Τούρκος. Βλέπομε από τα καράβια έρχονται πλήθος φελούκες κ' έμπαιναν ασκέρια και τα πήγαιναν εις τα καράβια. Εις την Σφαχτηρία το νησί είχαμε έξι κομμάτια κανόνια και φύλαγαν το στόμιον του λιμανιού και καμπόσους ανθρώπους εκεί απάνου. Όταν οι φελούκες τελείωσαν τ' ασκέρι το Τούρκικον, το 'βαλαν εις τα καράβια τους. Τότε βλέπομεν τα καράβια πλησιάζουν, όσα είχαν τ' ασκέρι, κοντά εις το νησί κι' Αβαρίνους. Όσοι ήταν εις το νησί γυρεύουν δύναμιν – γύρευε ο Αναγνωσταράς ο υπουργός να 'βγω εγώ με τους ανθρώπους μου εις το νησί, οπού 'ταν κι' αυτός, και να πάρω κ' εκείνους από τους Αβαρίνους να πάμε όλοι 'στο νησί να δυναμώσουμε εκείνη την θέσιν. Ακούγοντας αυτό όσ' ήταν εις το κάστρο, πως θα πάγω με το σώμα μου εις το νησί, δεν θέλησαν, αν βγω εγώ με τους ανθρώπους μου, βγαίνουν κ' εκείνοι. Και γράφει ο φρούραρχος ότι εμένα δεν μ' αφήνουν από το κάστρο να βγω. Τότε βγάλαμεν τον Τζόκη και τον Σταύρο Σαΐνη με καμπόσους και πήγαν εις το νησί, κ' έστειλε κι' ο Χατζηχρήστος καμπόσους δικούς του από τους Αβαρίνους.

Τότε τα καράβια τα Τούρκικα βαρούγαν εκείνους εις το νησί με τα κανόνια, δεν τους έδωσαν καιρόν να οχυρωθούνε, και ήταν εις το σιάδι. Οι φελούκες πλήθος με τ' ασκέρια τα Τούρκικα κάμανε

ντισμπάρκο απάνου εις το νησί. Αυτείνοι πολλοί, οι εδικοί μας αδύνατοι – και κάτι ολίγοι γλύτωσαν από τους δικούς– μας κατά το μέρος του Αβαρίνου. Ρίχνονταν εις την θάλασσα κί όσοι μέναν χωρίς να πνιγούνε εκείνοι γλύτωσαν. Χάθηκαν εκεί κεφαλές ο Τζαμαδός, ο Αναγνωσταράς, ο Σαϊνης, ο Σίμος κί άλλοι πολλοί. Εις τον ίδιον καιρόν πήγε κί ο Μπραϊμης μ' όλες του τις δύναμες και πολέμαγε τους Αβαρίνους με κανόνια και ντουφέκια και τα καράβια του του πελάγου. Τότε βήκαμεν κ' εμείς από το κάστρο αναντίον των Τούρκων εις τα χαρακώματά τους, τους πολεμήσαμεν γενναίως. Βλέποντας αυτό οι Τούρκοι του νησιού, μας βαρούσαν με τα κανόνια τα δικά μας, οπού 'χαμεν εις το νησί, μας βαρούσαν από τις πλάτες κ' ήφεραν κί ασκέρια από το νησί αναντίον μας, και δυναμώθηκαν καλά οι Τούρκοι. Σκοτώσαμεν ολίγους, κί από 'μάς σκοτώθηκαν καμπόσοι και πληγώθηκαν. Μας αφάνισαν τα κανόνια. Μπήκαμεν πίσου εις το κάστρο. Ο Μπραϊμης πήρε και τους Αβαρίνους με συνθήκες, κί άλλοι φύγαν με γιρούσι, κί απ' αυτούς άλλοι σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν. Πήρε και σκλάβους τον Χατζηχρήστον, τον Δεσπότη Μοθώνης οπού 'ταν εκεί, κ' εκείνον οπού 'χα κεφαλή εις τους ανθρώπους μου τον πλήγωσαν και τον πιάσανε, και τον πήγαν εις το Μισίρι. Στάθη τέσσερα χρόνια εκεί κί ολίγον καιρόν έχει οπού 'ρθε. Τον λένε Στάμον Βελέτζα.

Εις το νησί απάνου ήταν κί ο Μαυροκορδάτος, μπήκε εις το καράβι του Τζαμαδού, μπήκε κί ο Σαχτούρης μέσα ο φρούραρχος του Νιόκαστρου, και πολεμώντας μ' όλα τα καράβια των Τούρκων σώθηκαν με μεγάλον κίντυνο και μ' απερίγραφη γενναιότητα οπού 'δειξαν αυτείνοι οι άνθρωποι του καραβιού Άλλο ήταν να το λέπη ο άνθρωπος κί άλλο να το λέγη. Σώθηκαν με την βοήθεια του Θεού, δίνοντάς τους αντρεία πολλή.

Αυτείνη η 'μέρα, αδελφοί αναγνώστες, ήταν πολύ φαρμακερή δια την πατρίδα, οπού 'χασε τόσα παληκάρια και σημαντικούς άντρες, στεργιανούς και θαλασσινούς, δια όλη την πατρίδα ήταν φαρμάκι εκείνη η 'μέρα και δια 'μάς πεθαμός, ότι χάσαμεν τους συντρόφους μας. Κί ο πόλεμος αυγάτησε τώρα. Η θέση εκτεταμένη, εμείς ολίγοι. Και νερό τελείως. Κί άγυπνοι νύχτα και ημέρα. Και οι σημαντικοί αρχηγοί της πατρίδος όλοι μας κάναν σίγρι από την ράχη, τόσες δύναμες μας έβλεπαν με τα κιάλια αδιάφοροι σαν να μην ήμαστε

αδελφοί τους και συναγωνισταί τους. Μας βλέπαν κι' άκουγαν τον θρήνον των κανονιών μας, οπού πετζοκοβόμαστε. Γιόμωσε και το λιμάνι πνιμένους, σαν να ήταν μπακακάκια εις τον βάλτο, έτζι πλέγαν κι αυτείνου εις την θάλασσα. Και το νησί και τ' άλλα μέρη γιομάτα κουφάρια σκοτωμένους. Κ' οι ελληνικές δύναμες μας τήραγαν από αλάργα.^[21]

Αφού ο Μπραϊμης κυριέψε όλες τις θέσες, τότε έβγαλε και κανόνια από τα καράβια και κρυφίως δια νυχτός από τα μαγαζειά κι' απάνου, τίρα πιστολιάς, το γιόμωσε κανόνια πέρα και πέρα, ξημερώθηκαν όλα φκειασμένα, Κι' άρχισε ο πόλεμος. Ο κανονοβολισμός και η μπόμπα και η γρανάτα μας αφάνισαν. Έστειλε δυο ανθρώπους έναν δικόνε μου, οπού 'πιασε εις τους Αβαρίνους, κ' έναν του Χατζηχρήστου, να ειπούνε τον χαλασμό τους και να παραδοθούμεν. Έρριξα μίαν τριχιά, τους πήρα απάνου εις το κάστρο, τους είπα τι να ειπούνε των ανθρώπων μας να μην τους κρυσώσουνε, ότ' είχαμεν ελπίδες ακόμα να μην έρθη το μιντάτι μας, και να μην παραδοθούμεν. Μίλησαν των ανθρώπων παρουσία ό,τι τους είπαμε συνφώνως με τον Μπεζαντέ, να τους παρηγορήσουνε, τους πολιορκημένους, ό,τι γύρευαν να σκοτώσουνε τον Μπεζαντέ κ' εμένα. Ότι άμα ήταν ο Μπραϊμης εις τους Αβαρίνους, να θέλαμε φεύγαμε, αφίναμε το κάστρο και σωνόμαστε όλοι, ότ' ήταν λίγη δύναμη, κ' εμείς οι δύο δεν θελήσαμεν. Και μας φοβέριζαν να μας σκοτώσουνε. Γύρεψε πίσου τους ανθρώπους τους δύο ο Μπραϊμης, του είπαμε ψέματα ό,τι τους σκότωσε μπόμπα.

Τότε ο πόλεμος δυνάμωσε ως τα μεσάνυχτα, έπαψε την αυγή. Έστειλαν έναν Τούρκον απόξω να βγούμε να μιλήσουμε. Βήκε ο Μπεζαντές, ο Γιατράκος κ' εγώ. Μας είπε ο στελμένος ό,τι ο πασσάς θέλει το κάστρο, ή θα μας πάρη με ρισάλτο, και τι απαιτήσες

²¹ Αυτά κάνουν οι φατρίες, αυτά κάνει η διαίρεση κι' αυτά τ' αποτελέσματα φέρνει ο ενφύλιος πόλεμος ο συχνός. Και ώρα μας τηράνε από μακρυνά οι συντρόφοι μας, όταν κιντυνεύουμε, κάνει σίγρι ένας 'στον άλλον. Κι' ο Μπραϊμης γίνεται απολέμητος δια να ειπή η ιστορία ότ' είναι γενναίοι, όχι ότ' είναι πλήθος. Τα πρώτα χρόνια με σαράντα ανθρώπους μ' εκατό γιόμιζε ο τόπος σκοτωμένους Τούρκους. Τότε δουλεύαμε απαθείς ως αδελφοί δια την θρησκεία, δια την πατρίδα. Ήταν η πολιτική του τίμιου κι' απλού δημογέροντα, δεν ήταν οι συβουλές του Μεταξά και του Μαυροκορδάτου και η διαίρεση 'στους οπλαρχηγούς, να τους στέλνουν εις τους Τούρκους, δεν ήταν η καλωσύνη του Κωλέτη να στέλνη τον αγαθόν και γενναίον Παλάσκα να σκοτωθή και να του παίρνη την γυναίκα του μοροζα. Αυτά όλα φέραν τον όλεθρον της πατρίδος, αναγεννήθηκαν τα πάθη και τηράγει ο Πελοποννήσιος τον γείτονα του τον Ρουμελιώτη κι' ο Ρουμελιώτης τον Πελοποννήσιον σαν Τούρκοι όταν τους πολεμούσαμε.

θέλομεν δια να μην χυθή αδίκως αίμα. Του είπαμεν, θέλομεν καράβια ευρωπαϊκά να βαρκαριστούμεν, ύστερα όλα μας τ' άρματα, τρίτο τον Χατζηχρήστο και Δεσπότη κι' όλους τους σκλάβους, και τους μιστούς μας. Και τότε του παραδίνομεν εφοδιασμένο κάστρο (εφόδιασμα μόνον με τις σάπιες πέτρες, ολίγος τζεμπιχανές ήταν ακόμα και ψωμί πολλά ολίγον και νερό, να χορτάσουμεν δεν μπορούσαμεν, εκείνη την ημέρα να το μεράζαμεν). Πήγε ο στελμένος εις τον Μπραϊμη, του είπε ό,τι του είπαμε. Τον διάταξε να γυρίση να μας ειπή ότι καράβια έχει δικά του και μας βαρκαρίζει, δεν έχει ανάγκη από ξένα. Τ' άρματά μας τα θέλει όλα. Τους σκλάβους τους πήρε με το σπαθί του και τους βαστάει ζωντανούς όσο να βάλη κ' εμάς εις το χέρι και τότε να μας σκοτώση όλους μαζί. Μιστούς δεν έχει ούτε λιανό, να μας πλερώση η Διοίκησή μας. Του είπαμε: «Ο πόλεμος είναι η τύχη μας, και πολεμάτε και θα πολεμήσουμε όσο να λυώσουμε, να φάμε ένας τον άλλον, και τότε πά' ν' το πάρη το κάστρο. Φωτιά θα βάλωμε να πάμε 'στον αγέρα μ' όλο αυτό.

Τα είπε αυτά του Μπραϊμη. Και τότε άρχισε ο πόλεμος απ' ούλα τα μέρη. Την άλλη ημέρα έστειλε τον Χατζηχρήστον και Δεσπότη και Σουλειϊμάνμπεγη Φραντζέζο να μας παρακινήσουν να παραδοθούμεν. Δεν θελήσαμεν και φύγαν κι' αυτείοι. Τότε διατάζει και μπήκαν τα καράβια μέσα, και η κακή μας τύχη πήρε φωτιά η ντάπια της θάλασσας και πήγαν εις τον αγέρα οι άνθρωποι και τα κανόνια μας. Τότε οι Τούρκοι όλοι οπού είδαν αυτό σαλαβάτισαν 'σ όλα τα μέρη, ότι ο Θεός βόηθαγε αυτούς και κιντύνευε εμάς. Τα καράβια μπήκαν μέσα απολέμητα, κι' αφού μπήκαν, άρχισαν οι φεργάδες τέσσερες τέσσερες και μας βαρούσαν. Ήταν σάπιον αυτό το κάστρο και το 'καμαν κόσκινο, και μας αφάνισαν εις τον σκοτωμόν οι φεργάδες κ' οι άλλοι Τούρκοι απόξω, της στεργιάς. Δεν είχαμεν που να σταθούμεν, μας πολέμησαν από την αυγή ως το δειλινό. Θέλησε ο Θεός και πήρε ένας αγέρας και πάψαν τα κανόνια των φεργάδων, και ηύραμεν καιρό και θάψαμεν τους σκοτωμένους. Κι' όσοι πληγώνονταν κανέννας δεν γιατρεύεταν. Είχαμεν έναν γιατρόν Άγγλον, τον πλερώσαμεν κι' αυτόν εγώ κι' ο Μπεζαντές από πεντακόσια γρόσια τον μήνα. Τον είχε συνφωνήση η Διοίκηση και δεν τον πλέρωνε, και τον πλερώσαμεν εμείς οι δυο. Και μας πέθαινε τους συντρόφους. Και μαρτύρησε κι' όλη την έλλειψη οπού 'χαμεν εις

το κάστρο, την είπε με την γλώσσα του εις τον Φραντζέζο, όταν ήρθε με τον Χατζηχρήστον. Ἦθελα να τον σκοτώσω τον άτιμον, δεν μ' άφησαν. Ὑστερα πήγε με τον Μπραϊμη. Τότε δια νυχτός έβγαλαν κι' άλλα κανόνια και τα 'βαλαν ολόγυρά μας. Εμείς οι δυστυχησμένοι οληνύχτα δυναμώναμε την βέργα, οπού ήταν αδύνατη, και τ' άλλα τα μέρη και κουβαλούσαμε ξύλα και πέτρες και φκειάναμε το νερό. Ἦταν μία στέρνα εις τον Ιτγκαλέ, έπιναν το νερό κρυφά οι στρατιώτες. Είχαν ένα καλάμι τρυπήση μακρύ, την στέρνα την είχαμεν βουλωμένη, κι' αυτοί τρύπησαν 'σ ένα μέρος ολίγο και την νύχτα πήγαιναν κρυφά και πίναν. Τηράμεν μια ημέρα, βλέπομεν την στέρνα μ' ολίγο νερό, οπού πρωτύτερα το είχαμεν μετρημένο. Τότε απολπιστήκαμεν, και οι στρατιώτες μας βιάζαν να φύγωμεν. Είχα μιλήση με τον Βελέτζα κι' άλλους να τους βγάλωμεν με τρόπον έξω αυτούς, οπού φοβέριζαν να μας σκοτώσουνε και ήθελαν χωρίς άλλο να κάμωμεν ομιλίαν με τους Τούρκους να παραδώσουμε το κάστρον, ή να φύγωμεν με γιρούσι – κι' ανάθεμα και θα γλύτωνε κανένας, καθώς μας είχαν τρογουρισμένους. Σαν μας βιάζαν, είπαμε να τους βγάλωμεν κατά την θέλησίν τους και να ειπούμεν ότι πάμεν κ' εμείς μαζί, κι' αφού τους βγάλωμεν έξω, να μείνωμεν οπίσου και να βαστήσουμεν μόνον τον Ιτζκαλέ, και να βάλωμεν και μπαρούτι ολόγυρα σε μίνες, κι' όταν η Τούρκικη δύναμη μας πλακώση, φωτιά να βάλωμεν να πάμεν όλοι εις τον αγέρα. Δί' αυτό είχαμεν τηράξη το νερό, και η κακή μας τύχη, το είχαν πιωμένο χωρίς να ξέρωμεν. Τότε απολπιστήκαμεν, ότι ήμαστε εις την διάκρισιν των Τούρκων.

Αφού δυνάμωσε ο Μπραϊμης όλες τις θέσες, στέλνει την αυγή άνθρωπον, αν θέλωμεν να μιλήσωμεν – αυτείνη είναι η υστερνή ομιλία, άλλη βολά δεν ματαθέλει ομιλίαν. Και δύο ώρες διορία να βγούμε εις τον Μπραϊμη να μιλήσουμε. (Αυτός ήξερε και την έλλειψη του νερού από τον γιατρό μας). Αποφάσισαν όλοι του κάστρου να πάγω εγώ εις τον Μπραϊμη κι' ο Καράπαυλος κι' ο Σαλβαράς να κάμωμεν συνθήκες. Παρουσιαστήκαμεν, ήταν 'σ ένα λαμπρό τζαντίρι, είχε και δυο αξιωματικούς και του βαστούσαν τα δυο του χέρια με μεγαλοπρέπεια, να ιδούμε εμείς το μεγαλείον του. Μας ρώτησε πούθεν είμαστε. Ο ένας είπε από την Πελοπόννησο, ο άλλος από την Σπάρτη κ' εγώ «από την Ρούμελη» το είπα. «Ποίον μέρος;» Του το είπα. Και του είπα ψέματα ότ' ήμουν σωματοφύλακας του

Αλήπασσα, «Μας σκότωσαν τον αφέντη μας, κίνησα με καμπόσους ανθρώπους ναρθώ εις το Μισίρι, εις την Υψηλότη σας. Δεν είχαμε τα έξοδά μας, ήρθαμε εδώ, εις τους Ρωμαίγους. Μας απάτησαν, μας έβαλαν σε τούτο το κάστρο. Πολεμούμεν νύχτα και ημέρα. Αυτείνοι μας κάνουν σίγρι από μακρυνά θέλουν να χαθούμεν. Εμείς, δια να σωθούμεν και να πάμεν να πολεμήσουμεν μ' εκείνους, βιαζόμαστε, και ήρθαμεν να κάμωμεν συνθήκες, να σου παραδώσουμεν, αν συμφωνήσουμεν, κάστρο εφοδιασμένο. (Σαν το λάβης, το λέπεις τι 'φοδίασμα έχει. Πού αφίν'νε οι καλωσύνες των προκομμένων να 'φοδιάσουμεν κάστρα. Τρομάξαμεν να πάρωμεν ολίγα ντουφέκια από τους Τούρκους, να πολεμήσουμεν δια την πατρίδα). Δια 'κείνο, πασσά μου, θα σου παραδώσουμεν το κάστρο. – Τι ζητάτε; (Μου λέγει εμένα, αυτούς τους Μωραΐτες άφησέ τους, σε ολίγες ημέρες τους κουβεντιάζω). – Ζητούμε καράβια ευρωπαϊκά. Συνθήκες γραφτές σε τέτοιους ανθρώπους σαν την Υψηλότη σας δεν χρειάζονται. Ο λόγος σας είναι συνθήκη. – Καράβια, λέγει, έχω τα δικά– μου. – Του είπα, δεν μπαίνουν οι άνθρωποι εις τα δικά σου, φοβώνται. 'Σ ευρωπαϊκά βάλαμε και τους Τούρκους τ' Αναπλιού. – Σαν τους μιλήσης εσύ των ανθρώπων, μου είπε, δεν τους πιάνει φόβος. – Δεν μ' ακούνε και δεν σε γελάγω. Χωρίς ευρωπαϊκά καράβια καμμία ομιλία δεν γένεται». Το τροπολοήσαμεν πολύ, τ' αποφάσισε. «Ποιός θα πληρώσει τον ναύλον των καραβιών; – Η Υψηλότη σου», του λέγω. Μου είπε να τα πλερώσωμεν εμείς. Του είπα: «Δεν έχομεν χρήματα. Ότι χρήματα είχαμεν, εφοδιάσαμεν το κάστρο από κρασιά και φαγητά» Συμφωνήσαμεν πλερώση αυτός. Τ' άρματα, δεν μας αφήνει ούτε σουγιά. «Κ' εσύ όπου είσαι κουρμπετλής, μου είπε, σου χαρίζω τριάντα ζευγάρια πιστιόλες, ντουφέκια, γιαταγάνια ή σπαθιά». Τον περικόλεσα κ' έγιναν τριάντα πέντε και του είπα, παράδες όποιος έχει κι' άλλα ασήμια να μην τους πειράζη κανένας. Μείναμεν σε όλα σύνφωνοι. Με ρώτησε πόσους ανθρώπους έχω. Του είπα, οχτακόσους. Να τους πάρω και να πάγω μαζί του. Και οι άνθρωποι θα γένουν τζιράκια του. Εγώ του είπα: «Γνωρίζομεν τα οτζάκια σας όπου κάνουν τους ανθρώπους τζιράκια. Τώρα ήρθα στελμένος από το κάστρο να κάμω συνθήκες, κι' όχι να μπω μιστωτός. Τελειώνοντας η υπόθεση του κάστρου, τότε τηράμε αυτό».

Μείναμε σύνφωνοι 'σ όλα και στείλαμεν έναν άνθρωπον εμείς κ' έναν αυτός και πήγαν εις την Μοθώνη ό,τι καράβια βρούνε ευρωπαϊκά να τα ναυλώσουνε, (κί' αν εύρη τίποτα καπετάνιους φιλέλληνες, είπα εγώ του δικού μας, να τους ναυλώσουνε τα καράβια και να φέρουν γύρα καμπόσες ημέρες, με τρόπον πως συγυρίζουν τα καράβια, να μη μας έρθη η δύναμη του Εκλαμπρότατου «Όμως» Κουντουριώτη. Αφού πήγαν, τόφεραν γύρα δεκαοχτώ ημέρες, δεν φάνη κανένας. Γύρεψαν ναύλο τέσσερες χιλιάδες τάλλαρα. Στέλνει ο Μπραϊμης, μου λέγει: «Δια σας τους παλιανθρώπους μου γυρεύουν τέσσερες χιλιάδες τάλλαρα και δεν τα δίνω. – Η παλιοί'μαστε ή καινούργοι άνθρωποι, κατά οπού συνφωνήσαμεν θα τα πλερώσης». Μείναμε σύνφωνοι να τα πλερώση, αφού κάμαμεν πλήθος φιλονικίες.

Αφού τελειώσαμεν αυτά όλα, φεύγει ένα Τουρκόπουλο από το κάστρο και πάγει εις τον Μπραϊμη, του λέγει την έλλειψη του κάστρου από το νερό κί' άλλα κί' ότ' είναι δυο Τούρκισσες καλές εις το κάστρο. Ήταν δυο Τζορτζούρες, ωραίες γυναίκες, τις είχαν οι Οικονομίδηδες, ντόπιοι, ως γυναίκες τους. Εγώ δεν τις ήξερα ή ήταν ή όχι. Τότε ο Μπραϊμης στέλνει και με φωνάζει. Αφού πήγα πολλές φορές (στέλναν μόνον εμένα, ότι με διορίσαν όλοι οι πολιορκημένοι επίτροπόν τους ν' αγροικιάμαι μ' αυτόν μόνος μου, κί' αυτός είχε έναν Τούρκον από την Τροπολιτζά κ' έναν από την Κάρυστον. Ξέραν τα Ρωμαίικα, κί' αυτείνοι οι δύο έρχονταν και μου μιλούσαν και πήγαινα εις τον Μπραϊμη, και μ' αυτούς ξηγώμουν την γλώσσα τους), μου λέγει: «Μέσα εις το κάστρο είναι δύο Τούρκισσες τις ξέρεις; – Του λέγω τη ντάπια οπού φυλάγω ξέρω, όχι γενικώς, ούτε Τούρκισσες ξέρω, ούτε Ρωμιές». (Γύρευε να με κάμη και κοντόση, γαμώ το Ρεσούλη του. Τι να σου κάμω οπού δεν είχα νερό και δεν έβλεπε κάστρο. Ότ' είχα λιοντάρια μέσα). Μου λέγει ο πασσάς: «Να στείλεις να τις φέρεις» Έστειλα τον μπαϊραχτάρη μου και ήφερε. Τις πήρε και τις ξέταξε δια τ' αναγκαία του κάστρου. Εκείνοι οπού τις είχαν αυτές τις γυναίκες τις είχαν ως πνευματικούς και ξέραν όλα τους τα μυστήρια και του κάστρου. Του είπαν ότ' είναι κί' άλλοι Τούρκοι μέσα και ξέρουν όλα τα πράματα του κάστρου (αφού αυτές τα ήξεραν). Μου ζητάγει να του στείλω και τους άλλους Τούρκους (να μάθη κί' άλλα). Ήταν ο Μπραϊμης μεθυσμένος, πίνει ρούμι και

κρασί μποτίλλιες. Μπεκρής πολύ και παραλυμένος εις γυναίκες και παιδιά. Μου δίνει τους δύο Τούρκους οπού ξέραν την γλώσσα, πήγαμεν εις το κάστρο και τους άφησα απόξω τα τείχη. Τους είπα εκεινών οπού 'χαν τους Τούρκους δούλους τα αίτια και μου τους ήφεραν. Και τους κατέβασα κάτω– από το κάστρο και τους είπα: «Σύρτε τους εις τον πασιά, κί αν θέλει να βαστήση τον λόγον του, κατά τις συνθήκες οπού κάμαμεν, καλά, ειδέ αρχινάτε τον πόλεμον να μας πάρετε με το σπαθί σας. Ότι τοιούτως δεν κάνουν οι μεγάλοι άνθρωποι, κάστρο χωρίς να παραδοθή, ανθρώπους δεν ζητούνε από μέσα, σήμερα γυναίκες κί αύριον άντρες. Κί όσα θα του ειπούνε όλοι αυτείνιοι – ούτε νερό έχομεν, ούτε άλλα, είναι ανεφόδιαστο όλως– δι' όλου το κάστρο. Όμως ένας τον άλλον θα φάμε οι άνθρωποι – και το κάστρο μαζί, δεν θ' αφήσουμε τοίχον γερόν, ούτε σημάδι. Και πέστε του, ή ντουφέκι ή συνθήκες! Και κοντόσηδες μας έκαμε!» Πιάστηκα με τους πολιορκημένους διατί μίλησα τοιούτως.

Το βράδυ είχε έρθη μια φεργάδα Αγγλική και τα Τούρκικα καράβια την είχαν 'στην μέση να μην ανταποκρινώμαστε εμείς μ' αυτείνη, φοβώνταν. Τότε στέλνομεν έναν Κυπραίον με γράμματα της πλεγής. Τον πήραν χαμπέρι τα Τούρκικα και τον κυνήγησαν οληνύχτα, και τό 'πεσαν τα γράμματα εκεί οπού βούταγε εις την θάλασσα. Και πήγε εις την φεργάδα, και μπαίνοντας μέσα, έπεσε πεθαμένος. Τον κρεμάσανε και βήκε το νερό, και το 'βαλαν σπίρτα κί αναστήθη. Και είπε των Άγγλων τον χαμόν των γραμμάτων, οπού τα είχαμε δομένα. Είπε στοματικώς την κατάστασιν του κάστρου και τις πρόφασες του Μπραϊμη. Και τον πήρε η φεργάδα και πήγαν εις την Ζάκυθο και είπαν αυτά του ναύαρχου. Τότε ο ναύαρχος έστειλε ένα μπρίκι.

Πριν έρθη το μπρίκι στέλνει ο Μπραϊμης να ετοιμαστούμε, ότι ήρθαν τα καράβια οπού 'χαμε ναυλώση. Όταν με φώναξε ήταν 'σ τα μαγαζειά, κί όλο του το στρατέμα. Ήταν δυο ώρες να νυχτώση. Του λέγω: «Πότε θα βαρκαριστούμεν, καθώς προστάζεις; Οι πόρτες θέλουν αρκετές ώρες να ξεπλακωθούνε, οπού τις έχομεν χτισμένες θα περάσουνε τα μεσάνυχτα και να μην ξεπλακωθούνε. Έχομε λαβωμένους, έχομε αρρώστους. Αύριον την αυγή κάνομεν αρχή και βαρκαριζόμαστε». Αυτός αντιστάθει, ότι γύρευε πρόφασιν. Μου λέγει: «Απόψε αν θέλετε, καλά, ειδέ οι συνθήκες είναι χαμένες που

κάμαμε. – Όταν στείλης και ιδής αν προφασιζόμαστε, τότε φταίμε εμείς. Ειδέ, θέλεις να τις χαλάσης τις συνθήκες». Του είπαν κι' άλλοι ότι «κι'Απόψε δικοί μας είναι κι' αύριον». Ότ' είχε να μας σκοτώσει. Μό' δωσε δυο Τούρκους, τους έδειξα τις πόρτες κι' άλλα. Τους έδωσα των Τούρκων κι' από μίαν ζυγή άρματα καλά. Μίλησαν του πασιά. Την αυγή μπονόρα έστειλε έναν συγγενή του με σαράντα ανθρώπους να περιλάβη τ' άρματα. Εγώ είπα του Βελέτζα και κάθεται εις τον Ιτζκαλέ, να μη μας κάμουν τίποτας, να μείνωμε μέσα και βγάλαμεν από εκεί όλους τους άλλους. Ξαρματώσαμε καμπόσους, τους βγάλαμεν από το κάστρο. Ούτε 'σ τα καράβια τους βαίναν – ούτε 'σ τα δικά μας, ούτε 'σ τα δικά τους. Βγάλαμεν κι' άλλους, το ίδιο. Τ' ασκέρια του Μπραϊμη ήταν όλα συνασμένα εκεί. Τότε κλειούμεν εκείνους τους Τούρκους οπού 'ρθαν να περιλάβουν το κάστρο, και τους λέγω: «Οι δικοί σας ας φάνε εκείνους οπού βγάλαμεν έξω, κ' εμείς τρώμε εσάς και μας σώνει». κλείσαμεν το κάστρο. Φωνάζουν αυτείνοι, να βγάλουν άνθρωπον να μιλήση του Μπραϊμη, τους βγάλαμεν έναν. Τότε καβαλλίκεψε ο ίδιος ο Μπραϊμης 'σ ένα άλογον και διαλούσε τ' ασκέρια του να φύγουν από 'κει. Κι' άρχισαν να βαρκαρίσουν τους δικούς μας εις τα ξένα καράβια, οπού 'χαμεν συνφωνήση να μπούνε οι άνθρωποι. Τότε βήκαν κι' από το Αγγλικόν οπού 'ρθε από την Ζάκυθον μ' εκείνον οπού στείλαμεν της πλεγής. Τους ρώτησε ο Μπραϊμης. Του είπανε: «Στελμένοι είμαστε από τον ναύαρχον να ιδούμε αν θα σταθής με τους Έλληνες 'σ όσες συνφωνίες κάμετε». Τότε, αποβαρκαριστήκαμεν, αλλού στερνά πέρασα εγώ μ' όσους άλλους είχαμεν τ' άρματα, οπού μας χάρισε. (Τα μέρασα αναλογίαν σε όλους τους αρχηγούς, κατά τους ανθρώπους οπού 'χε ο καθείς). Ευκήθηκα τον Μπραϊμη δια την περιλαβή του κάστρου, μπήκα μέσα εις το καράβι, ήταν τρία Αγγλικόν, Γαλλικόν κι' Αουστριακόν. Εγώ μπήκα εις το καράβι το Αγγλικόν. Έρχεται ένας δούλος του Γιατράκου από αυτόν κι' από τον Μπεζαντέ και μου λέγει ότι τους βάσταξε ο Μπραϊμης. Τότε συνάζω όλους τους καραβοκυραίους 'στο Αγγλικόν κ' εκείνους οπού 'ρθαν με το μπρίκι το Αγγλικόν από την Ζάκυθον και τους λέγω «Εμείς σταθήκαμε εις τον λόγο μας κι' ο Μπραϊμης δεν εστάθη. Εγώ έκαμα τις συνθήκες». τούς λέγω και τους είπα όσα μας έκαμεν. Και πήραν πολλών χρήματα κι' ασήμια. Και μας κράτησαν

και τους ανθρώπους, Μπεζαντέ και Γιατράκο. Τότε πήγαν αυτείοι εις τον Μπραϊμη. Τους ειπε: «Τους δυο τους κρατώ, ότι θέλω τους πασσάδες του Αναπλιού. Και οι Ρωμαίγοι, τους ειπε, κάμαν συνθήκες και βάσταξαν τους πασσάδες». Εμείς δεν ξέραμεν από αυτά. Τότε δεν μπορούσαν να ειπουνε τίποτα οι καραβοκυραίοι. Μας κλέψαν κ' εξηντατρείς ανθρώπους εκεί οπού πέρασαν να βαρκαριστούν. Τους έπαιρναν οι κολώνες και τους έκρουβε μια την άλλη· και τους έσφαξαν εις το κάστρο κουρμπάνι. Όταν μπήκανε μέσα, τους θυσιάσαν όλους και τους εξηντατρείς.

Όταν ήμαστε εις τ' Αγγλικόν καράβι, οπού 'χαμεν ναυλωμένο, και ήμουν με καμπόσους αξιωματικούς μέσα και στρατιώτες Έλληνες, μου λέγει ο καπετάνιος του καραβιού – ήξερε την γλώσσα μας αυτός, είχε και την γυναίκα του μέσα – μου λέγει να φωνάξω όλους τους αξιωματικούς να πάμε να φάμε ψωμί εις την κάμαρη. Πήγα εις την κάμαρη με καμπόσους αξιωματικούς. Είχε ένα πουλί εις την κάμαρη, παπαγάλλον. Αφού μας είδαν, έκλαιγε η γυναίκα, έκλαιγε και το πουλί. Βλέπω εγώ αυτό, ρωτάγω τον καπετάνιον του καραβιού, του λέγω: «Εσείς μας προσκαλέσατε να φάμε κι' εδώ οπού 'ρθαμε βλέπω ένα πουλί και έναν άνθρωπον οπού κλαίνε». Τότε λέγει η γυναίκα του καραβοκύρη: «Δίκιον μεγάλον έχομεν να κλαίμεν άνθρωποι και πουλιά, ότι η Ελλάς η δυστυχισμένη θα 'χανε τόσα παληκάρια. Που θα τα ματάβρισκε εις την ανάγκη της; Ο Ιμπραϊμης μας ναύλωσε και μας ειπε, φορτώσουμε, δεν φορτώσουμε, το ναύλο να πάρωμε και να μην ειπούμε τίποτας. Και δια να μην μπήτε εις τα καράβια θα σας θανάτωνε όλους έξω. Και δεν είχαμεν τον τρόπον να σας το ειπούμεν, να μην πιστευτήτε εις τις συνθήκες». Της ειπα: «Ο θεός είναι μέγας και μας γλύτωσε κι' ας γλυτώσει κ' εκείνους όπου βάσταξε ο Τούρκος».

Φύγαμε από 'κεί και πήγαμεν εις Καλαμάτα. Εκεί βήκαν οι Καλαματιανοί. Εμείς ήμαστε ξαρμάτωτοι, με τα λίγα εκείνα τ' άρματα, οπού μό' 'δωσε ο Μπραϊμης και τα μέρασα ολουनों. Βγαίνοντας εις την Καλαμάτα, οι Καλαματιανοί ήταν εις τα περιβόλια κ' έκαναν γλέντια με τα λαλούμενα. Ήρθαν και μας είδανε, και μας λένε: «Πούθε έρχεστε; – Τους λέμε από Νιόκαστρο. – Μας λένε, δεν βαστάγετε καμπόσον καιρόν κ' ερχόμαστε να σας βγάλωμεν από 'κεί; Αφήσετε τέτοιον κάστρο και φύγετε;» Δεν

θέλησαν να μας δώσουνε ούτε ένα κονάκι, μόνε μας αφήσανε εις τις περιβόλες έξω, εις τ' αργαστήρια εμάς όλους, και λαβωμένους, και καθίσαμεν εκεί εναδυό ημέρες να χορτάσουμεν νερό και να φύγωμεν. Έστειλα εις την Αρκαδιά να μου φέρουν τ' άλογά μου και τους παράγγειλα να φύγουν, ότι θα βγη ο Μπραϊμης και να μην τους σκλαβώση. Αναμέρησαν οι άνθρωποι. Είπα και των Καλαματιανών αυτά. Λυπήθηκα τους αθώους κί όχι τους αχάριστους, να μην σκλαβωθούνε. Ότι μου είπε ο Μπραϊμης ευτύς θα κινηθή και να πάγω κ' εγώ να τον ανταμώσω, να μένω μαζί του. Τότε μου λέγει ο Αντωνάκης Μαυρομιχάλης: «Ξέρεis τι παληκάρια είμαστε εμείς; Πεντακόσιοι πολεμούμε με πέντε έξι χιλιάδες, και δεν είμαστε σαν εσάς οπού αφήσετε το κάστρο απολέμητο και φύγετε. – Ο Θεός, του είπα, κάνει κί αντρείους, κάνει και κιοτήδες. Οι κιοτήδες φοβήθηκαν, οι αντρείοι χόρευαν εις την Καλαμάτα κί αλλού. Το κάστρο τώρα τό' χει ο Μπραϊμης. Σας είπα κ' εγώ ό,τι ήξερα συχωράτε με». Συκωθήκαμε και φύγαμε. Εις το χάνι ηύρα και τον Παπαφλέσια με καμπόσους, πάγαινε αναντίον του Μπραϊμη. Μου είπε να πάγω κ' εγώ. Του είπα: «Με τα ραβδιά δεν πολεμούν , πολεμούν με ντουφέκια. Εμείς έχομεν ραβδιά, ξύλα, κί όχι ντουφέκια». Πέρασε από το Λιοντάρι και ήταν ενθουσιασμένος. Πήγε και χάθηκε.

Πήγα εις την Τροπολιτζά. Με κλείσανε όσους είχα μαζί μου και εις Παλιοβαρίνους και εις Αρκαδιά και μου λένε: «Όταν ήρθαμε με σένα είχαμε ασημένια άρματα, τώρα μας τα πήρε ο Μπραϊμης, όσοι ήμαστε εις Νιόκαστρο κί Αβαρίνους». Με κλείουν στενά, απολπίστηκα. Ήθελα να σκοτωθώ, να μην τραβάγω αυτά από Ρωμαίγους και Τούρκους. Έγραψα εις την Κυβέρνησιν το κακό, δανείστηκα, γυμνώθηκα ολότελα, και τους πλέρωσα εξ ιδίων μου.

[Κεφάλαιον όγδοον]

Πήγαμεν εις τ' Ανάπλι. Μαθαίνομεν ότι κινήθη ο Μπραϊμης διά την Τροπολιτζά. Με διά τάττει η Κυβέρνηση ν' ακολουθήσω τον κύριον Μεταξά, οπούταν υπουργός του Πολέμου, και να πάμε μαζί, εγώ με

το σώμα μου κί' ο υπουργός, να πιάσουμε την Τροπολιτζά και να την δυναμώσουμε. Είχε διοριστεί ο Αρχηγός Κολοκοτρώνης να πολεμήση τον Μπραϊμη εις τα Ντερβένια και πήγαν όλα τα σώματα και οι Πελοποννήσιοι μαζί του· και κουβάλαγαν οι κάτοικοι και η Κυβέρνηση ζαιρέδες και πολεμοφόδια να πολεμήσουνε τον Μπραϊμη. Ευτύς οπού τον είδαν μπροστά τους άφησαν της θέσες τους και πήραν τα βουνά. Και πέρασε ο Μπραϊμης εις τα Ντερβένια απολέμηστος. Εφύλιους πολέμους και φατρίες 'πιτηδεύεται ο Αρχηγός να κάνη, Τούρκους δεν έχει κώλο να πλησιάζη κοντά τους. Αφού πήγαμεν με τον υπουργόν, οπού τον έβαλε η Κυβέρνηση να προμηθεύη τ' αναγκαία του πολέμου εις τον Αρχηγόν, μάθαμεν εις τον Αχλαδόκαμπον ότι ο Μπραϊμης κυριέψε την Τροπολιτζά κί' ο Αρχηγός με το στράτεμα ξεποδαριάστηκαν φεύγοντας εις τα βουνά. Εκεί, εις τον Αχλαδόκαμπον, ήταν η εκκλησία και το χάνι γιομάτα αλεύρια και πολεμοφόδια, ήταν κ' ένα δυο χιλιάδες σφαχτά διά το στράτεμα του αρχηγού Κολοκοτρώνη. Σύναξα ζώα και με τους χωργιάτες τα 'στειλα τ' Αρχηγού, όθεν τον εύρουνε, να 'χουν ζαιρέ να τρώνε, να μην τα πάρη ο Μπραϊμης και τρώγη και μας πολεμάγη. Πήρα όλες τις φαμελιές και καμμιά τετρακοσιαριά σφαχτά και μαζί – με τον υπουργόν Μεταξά κατεβήκαμεν εις τους Μύλους τ' Αναπλιού· και στείλαμεν της φαμελιές εις τ' Ανάπλι ν' ασφαλιστούν· πήγε κί' ο υπουργός εις τ' Ανάπλι, κ' εγώ με το σώμα μου έκατζα εκεί, εις τους Μύλους.

Ως οχτρός της συντροφιάς του υπουργού κί' Αρχηγού μ' ανακάτωσαν τους συντρόφους κ' έμεινα μ' ολίγους. Οι άλλοι πήγανε με τον Χατζημιχάλη κί' άλλους και τους δώσαν μιστούς μισές λίρες. Εγώ, σας λέγω μα την πατρίδα, δεν της είχα ιδή της μισές λίρες άλλη βολά· όταν μου διαιρέσαν τους συντρόφους και τους δώσαν μιστούς μισές λίρες, τότε της είδα. Πήρανε τους μιστούς από αυτούς και γύρισαν πίσου μ' εμένα· ότ' είχαν μείνη γυμνοί και δυστυχισμένοι και πήγαν μ' αυτούς οπούχαν τα μέσα να πάρουν κάνα μιστόν. Εις τους Μύλους τ' Αναπλιού ήταν γιομάτο ζαιρέδες και πολεμοφό διά , οπούχαν πάρη τα καράβια μας πρέζες, οπού τα πήγαιναν του Μπραϊμη, και ήταν όλα εκεί να χρησιμέψουν διά τον Αρχηγόν της Πελοπόννησος, οπού θα πολεμήση τους Τούρκους. Κ' οι Τούρκοι έρχονταν εις τους Μύλους να πάρουν τους ζαιρέδες τους και τα

πολεμοφόδιά τους οπίσου, οπού τους πήραν τα καράβια μας. Τότε έπιασα τους Μύλους και έφκειασα ταμπούρια κ' έκλεισα τους Μύλους μέσα. Τον τοίχον τον έχτησα ως μέσα εις την θάλασσαν και τον ασφάλισα καλά όλο με μασγάλια. Έπιασα και την κούλια, οπού 'ναι πλησίον' στους Μύλους, και την τρύπησα από πάνου εις το πάτωμα και εις το κατώγι. Έκοψα και νερό από το μυλαύλακον και το πέρασα εις την κούλια κάτω από την γη, να 'χωμεν νερό, ότι παλαβώσαμεν από νερό εις το Νιόκαστρον. Αφού έφκειασα αυτά, έφκειασα και ταράτζα εις τα κεραμίδια της κούλιας και την άλλη κούλια την συγύρισα καλά να δεχτώ τον αφέντη μου τον Μπραϊμη, οπούθελε εις το Νιόκαστρο να με πάρη μαζί του. Ότι μ' ηύρε νηστικόν και διψασμένον και μ' έκαμε και κοντόση να του στέλνω της Τούρκισσες. Συγυρίστηκα εις τους Μύλους κ' εφόδιασα της κούλιες απ' ούλα τ' αναγκαία, και κρέας και κρασί και ρακί – και τώρα θέλει να ιδή ντουφέκι Ελληνικόν! Εις την Καλαμάτα ο Μπραϊμης έσμιξε με τον Ντερνύ τον ναύαρχον της Γαλλίας κ' έφαγαν εις την φεργάδα του· κ' ένας τράβησε της στεργιάς κι' άλλος του πελάου και είπαν να σμίξουν εις τους Μύλους. Και ήρθε ο ναύαρχος Ντερνύς πρωτύτερα. Πήγα και το 'καμα βίζιτα και μου είπε ότι εγώ δεν θα μπορέσω να πολεμήσω τον Μπραϊμη. Του είπα: «Τέτοιες συνθήκες δεν έκαμα όταν έφυγα από το Νιόκαστρο, ότι δεν είχα ζαϊρέ εκεί και θα τον πολεμήσουμεν εδώ, να είμαστε και τα δυο μέρη χορτάτα».

Δυνάμωσα την θέσιν των Μύλων καλά να πολεμήσουμεν εκεί όσο να λυώσουμε. Ότι αν μας πάρη αυτείνη την θέσιν, πάγει και τ' Ανάπλι. Ότι νερόν δεν είχε μέσα ούτε δράμι και τα κανόνια πεσμένα από τα λέτα. Ήταν 'σ αυτείνη την κατάστασιν από τον καιρόν του εφύλιου πολέμου, οπού το κρατούσε ο Πάνος Κολοκοτρώνης. Ύστερα εκείνοι οπού μπήκαν εις τ' Ανάπλι να κυβερνήσουν ήταν κι' αυτείνοι όμοιοι με τους άλλους. Τέλος από αυτά ούτε νερό είχε μέσα, ούτε κανόνι εις τον τόπον του· κι' αν έπαιρνε τους Μύλους ο Μπραϊμης, κεντρικόν μέρος της θάλασσας και στεργιάς και πλήθος ζαϊρέδες και πολεμοφόδια και νερό ποταμός, μπλοκάριζε και τ' Ανάπλι. Και εις την κατάστασιν οπούταν κάμετε την κρίση αν βαστούσε.

Αφού το δυνάμωσα, σε δυο ημέρες ήρθε ο Χατζημιχάλης με τους ανθρώπους μου, οπού μου πήρε, ήρθε κι' ο Κωσταντήμπεγης

Μαυρομιχάλης μ' ολίγους κι' ο Υψηλάντης με τους ανθρώπους του, όλους δεκαπέντε. Εκεί οπούφκειανα της θέσες εις τους Μύλους ήρθε ο Ντερνύς να με ιδή. Μου λέγει: «Τι κάνεις αυτού; Αυτές οι θέσες είναι αδύνατες· τι πόλεμον θα κάμετε με τον Μπραϊμη αυτού; – Του λέγω, είναι αδύνατες οι θέσες κ' εμείς, όμως είναι δυνατός ο Θεός οπού μας προστατεύει· και θα δείξωμεν την τύχη μας 'σ αυτές της θέσες της αδύνατες. Κι' αν είμαστε ολίγοι εις το πλήθος του Μπραϊμη, παρηγοριώμαστε μ' έναν τρόπον, ότι η τύχη μας έχει τους Έλληνες πάντοτε ολίγους. Ότι αρχή και τέλος, παλαιόθεν και ως τώρα, όλα τα θερία πολεμούν να μας φάνε και δεν μπορούνε· τρώνε από 'μάς και μένει και μαγιά. Και οι ολίγοι αποφασίζουν να πεθάνουν· κι' όταν κάνουν αυτεινή την απόφασιν, λίγες φορές χάνουν και πολλές κερδαίνουν. Η θέση οπού είμαστε σήμερα εδώ είναι τοιούτη· και θα ιδούμεν την τύχη μας οι αδύνατοι με τους δυνατούς. – «Τρε μπιεν», λέγει κι' αναχώρησε ο ναύαρχος.

Το δειλινό ήρθε κι' ο Χατζή Στεφανής και Χατζή Γιώργης ο αδελφός του· ήταν διορισμένοι από τον νέον υπουργόν του Πολέμου αρχηγοί και τους έδωσαν μισές λίρες και σύναξαν ανθρώπους να πάνε εις τον πόλεμον. Κι' όσο ήταν ο Μπραϊμης εις το Νιόκαστρο, έκαναν της στρατολογίες τους εις τα σπίτια των κατοίκων και πολεμούσαν με της κόττες και κρασιά. Τώρα οπού βήκε ο Μπραϊμης έξω, τραβιώνται κατά τ' Ανάπλι· εκεί είναι καζίνα και μπιλλιάρδα. Ρωτάγω τους δυο αρχηγούς Στεφανή κι' αδελφόν του και μου λένε θα πάνε εις τ' Ανάπλι. Τους λέγω: «Θα καθίσουμεν να πολεμήσουμεν εδώ διά να σωθή τ' Ανάπλι. – Μου λένε, εμείς δεν είμαστε εις την οδηγίαν σου να μας προστάζης· είμαστε μόνοι μας αρχηγοί. – Τους είπα, το γνωρίζω· αυτό όμως σας λέγω ως αξιωματικοί, ποίον είναι οπού θα ωφελήση την πατρίδα; Να στείλετε τ' άλογά σας εις τ' Ανάπλι και πιάνομεν καϊκια και τα 'χομεν εδώ, κι' όταν έρθη ο οχτρός πολεμούμεν, κι' αν είναι κίντυνος 'σ εμάς, τότε μπαίνομεν εις τα καϊκια και πάμεν εις τ' Ανάπλι. Κι' αν δεν βαστήσουμεν τούτην την θέσιν, και τ' Ανάπλι είναι σε ριζικόν κι' όλη η πατρίδα». Λέγοντάς τους πολλά τοιούτα, εμείναμεν σύνφωνοι και διώξαμεν όλοι τ' άλογά μας διά τ' Ανάπλι. Και μείναν μ' ολίγους. Ότι εκείνους οπούχαν εις την οδηγίαν τους ήταν οι περισσότεροι των καφφενέδων άνθρωποι. Το βράδυ 'γγίχτηκα μ' όλους αυτούς και με

τον Υψηλάντη, Μαυρομιχάλη και Κωσταντήμπεγη διά τα καραγούλια, τους είπα: «Εγώ έχω δυο μέρες εδώ, οπού αφανίστηκαν οι άνθρωποί μου φκειάνοντας ταμπούρια 'σ όλες της θέσες, κ' εσείς της ηύρετε χαζίρι, και τώρα να μην κάμετε και καραγούλι; – Είμαστε ολίγοι, μου λένε, εμείς. – Τους λέγω, εσείς όλοι να πάτε μίαν φορά κ' εγώ μόνος μου, με τους δικούς μου, άλλη μία· και δεν 'γγίζονται έτζι και οι άνθρωποί μου. Ότι μπορούν να φύγουν, δεν τους έχω σκλάβους». Τότε μείναμεν σύνφωνοι να πάγω εγώ το βράδυ καραγούλι, να στείλω ανθρώπους μου, κ' αυτείνιοι να πάνε από τα μεσάνυχτα και πέρα όσο να φέξη. Έστειλα εγώ το βράδυ· τα μεσάνυχτα πήγαν από αυτούς. Κάθισαν καμμιά ώρα κ' άφησαν τον τόπον άδειον και ήρθαν μέσα εις τους Μύλους κ' έπεσαν και κοιμήθηκαν.

Εγώ πάντοτες εις τέτοιες εποχές δεν κοιμώμαι χωρίς έγνοια. – Είμαι κιοτής και πάντοτες προσέχω να μην χαθώ αδικώς· κ' έχω κί άλλους εις την οδηγίαν μου και τους χάνω κ' εκείνους. Βλέπω εις τον ύπνο μου κ' έρχεται ένας και μου λέγει: «Σήκου απάνου!» Εύπνησα, ματακοιμήθηκα. Πάλε τον βλέπω και μου λέγει: «Σήκου!» Ημουν νοιασμένος και δεν κοιμώμουν. Τότε σηκώνομαι, τηράγω από το παλεθύρι και γιόμωσε ο τόπος Τούρκους· και το περιβόλι όλο γιομάτο. Κ' εμείς – κανείς να είναι έξυπνος· και δεν θ' άφιναν ρουθούνι. Και θα μας σκατοψύχαγαν τόσος κόσμος αδύνατος, οπούταν εκεί και κουβαλιώνταν εις τ' Ανάπλι με τα καϊκια. Τότε βάνω τις φωνές: «Τούρκοι! Τούρκοι!». Οι άλλοι που μ' άκουσαν λέγαν: «Ο Μακρουγιάννης πέθανε από τον φόβον του και δεν κοιμάται· όλο Τούρκους νειρεύεται». Τότε ευτύς εγώ πήρα καμμιά πενηνταριά συντρόφους μου και πάμε από τα τείχη των Μύλων, οπού βαστούν το νερό, και ήταν καλάμια κί άλλα χορτάρια και δεν φαινόμεσθε, και παίρνομεν την πλάτη των Τούρκων και τους δίνομεν μίαν φωτιά άξαφνα και σκοτώσαμεν καμπόσους· και τους ριχτήκαμεν και με τα μαχαίρια· και τους βγάλαμεν από το περιβόλι κί απ' ούλες της θέσες οπούχαν κυργέψη και της λάβαμεν εμείς πίσου εις την εξουσίαν μας. Οι Τούρκοι μαζώχτηκαν όλοι και πήγαν εις το αριστερόν μέρος και βάλαν τα ντουφέκια τους εις γραμμήν κ' έφκειασαν ίσκιους· και κάθονταν εκεί και πρόσμεναν τον Μπραϊμη.

Σε καμπόσον ήρθε κί αυτός κ' έπιασε το παλιόκαστρο οπούναι

πανουκέφαλα, εις την ράχη των Μύλων. Στάθη αυτός εκεί με πέντ' έξι κολώνες, και οι άλλοι, η πεζούρα και η καβαλλαρία, ξάπλωσαν ολόγυρα· και η καβαλλαρία μάς έκλεισε να μας πιάση όλους ζωντανούς εκεί, να μην μείνη κανένας σπορά από 'μάς. Τότε συναζόμεστε όλοι. (Μας ήρθαν και δυο μίστικα Ψαργιανά, φέραν και καμπόσους Κρητικούς). Τότε μιλήσαμεν ο Υψηλάντης να πιάση τον μυλάκον, οπούναι εις το δεξιόν μέρος του περιβολιού δυτικά, και να πάρη τους ανθρώπους του και τους Κρητικούς· και τα μίστικα τα δυο να του βαστούνε την πλάτη εις τον μυλάκον. Εις το αριστερόν των Μύλων ήταν ένα μονοπατάκι κατά το Κυβέρι, να το πιάση ο Κωσταντήμπεγης κι' ο Χατζημιχάλης, να του δώσω κι' ανθρώπους. Τα τείχη του περιβολιού απόξω να τα πιάσω εγώ κι' όλες εκείνες της θέσεσ. Και να 'χω κι' ανθρώπους μαζί μου να φέρνω γύρα ολούθεν, ούθεν είναι πολλή δύναμη των Τούρκων.

Πήρε ο καθείς την θέσιν του. Η κάψα του ήλιου ήταν δυνατή. Κάθισαν οι Τούρκοι να ξεμεσημεριάσουν όσο να δροσίση, να μας πολεμήσουνε. Είπα των συντρόφωνέ μου, αν έρθη μεγάλη σφίξη των Τούρκων και δεν μπορούμεν να τους βαστήσουμεν όξω, να μπούμε όλοι εις της κούλιες. Έκοψα και χαντάκι ολόγυρα, έφκειασα κι' από 'να μπούρτζι με πολλές πολεμήστρες απόξω της πόρτες των κούλιων. Άφησα κι' ανθρώπους μέσα να μη βάνουν κανέναν ξένο, ότι εγώ και οι σύντροφοί μου πεθάναμεν δυο μερόνυχτα κουβαλιώντας πέτρες και δουλεύοντας και οι άλλοι κοιμώνταν· κι' όταν ξυπνούσαν, περγελούσαν τους ανθρώπους και τους έλεγαν κιοτήδες. Αυτείνοι ήταν αντρείοι και παληκάρια – εις τους καφφενέδες. Έδωσε ο Θεός και δεν βδοκίμησε ο Μπραϊμης – είχα όρκον να τους αφήσω όξω να τους κόψη σαν σκυλιά, να μην γλυτώση κανένας, ότι οι τεμπέληδες δεν άφιναν και τους άλλους να δουλέψουνε.

Τότε, αφού συγυρίστηκα καλά, είπα των ανθρώπων να κοιμηθούνε ολίγον όσο να περάση το μεσημέρι, να μην μας ακολουθήση το βράδυ πόλεμος και δεν βαστάμεν οληνύχτα· και οι Τούρκοι κοιμώνταν. Πήγαν οι άνθρωποι να ησυχάσουνε. Τότε, διά να σκοτωθούμεν όλοι και να μην γλυτώση κανένας, αν τύχη κίντυνος, ούτε εγώ, ούτε αυτείνοι οι νέοι αρχηγοί των καφφενέδων, είπα ότι πρέπει να διώξω και τα καϊκια. Ότ' είχε ο καθένας από τρία τέσσερα

και δι' αυτό δεν θέλαν να φκείασουν ταμπούρια. Το είχαν σκοπό, αν πλησιάση ο Μπραϊμης, να μπουνε μέσα κι' άλλοι να πάνε εις τ' Ανάπλι, κι' άλλοι 'στα νησιά. – Και τότε μπορούσαν να φύγουν κι' από τους δικούς μου και κιντύνενα κ' εγώ. Αφού φάγαν κ' έπιαν κρασί όλοι αυτείνιοι, έπεσαν εις τον ύπνο. Τότε πάγω και παίρνω έναν από τα καϊκια και τον βάνω σε μίαν φελούκα και του λέγω να πάγη σε όλα τα καϊκια να τους ειπή κρυφίως σε μια στιγμή όλα συνχρόνως να φύγουνε, να μην μείνη κανένα· και να μην κάμουν σαματά και νοηθούν, θα τους σκοτώσω. Αυτείνιοι γύρευαν αφορμή – 'σ έναν καιρόν φύγαν όλα τα καϊκια και πάνε εις την δουλειά τους. Όταν ξεμάκρυναν, τα πήραν χαμπέρι. Εγώ έκανα ότι δεν ξέρω και κοιμώμουν. Τότε έρχονται με ξυπνάνε· φωνάζω κ' εγώ και λυπούμαι το κακόν οπού πάθαμεν. Τότε τους λέγω: «Οι ελπίδες μας ήταν αυτές· πάγει κι' αυτό και είμαστε σε κίντυνο. Τώρα άλλη θαραπαγή δεν είναι – φκείάσιμον του πόστου του ο καθείς. Μάλλωσαν μ' εμένα ότι τους παρακίνησα και διώξαμεν και τ' άλογα. Σαν τα 'χαμεν, ήταν ελπίδες να φύγουν μ' αυτά. Τους είπα ότι ήταν οι ελπίδες μου 'στα καϊκια κ' έδωσα αυτείνη τη γνώμη. Άρχισαν να στοχάζωνται και να φκειάνη ο καθείς το πόστο του, ότι εκεί θα πεθάνη. Έκατζα να φάγω ψωμί. Ήρθαν τέσσεροι αξιωματικοί Γάλλοι μ' ανθρώπους από την φεργάδα να πάρουνε μέσα της τουλούμπες και τ' άλλα τους τα πράματα, οπού κάναν νερό, οπού πλέναν τα σκουτιά τους, να μην χαθούνε οπού θ' άνοιγε ο πόλεμος. Κράτησα τους αξιωματικούς και φάγαμεν μαζί. Μου λένε: «Είστε πολλά ολίγοι κι' αυτείνιοι πολλοί, οι Τούρκοι, και ταχτικοί· κι αυτείνη η θέση είναι αδύνατη. Έχει και κανόνια ο Μπραϊμης και δεν θα βαστάξετε. – Τους λέγω, όταν σηκώσαμεν την σημαία αναντίον της τυραγνίας, ξέραμεν ότ' είναι πολλοί αυτείνιοι και μαθητικοί κ' έχουν και κανόνια κι' όλα τα μέσα· εμείς απ' ούλα είμαστε αδύνατοι· όμως ο Θεός φυλάγει και τους αδύνατους· κι' αν πεθάνωμεν, πεθαίνομεν διά την πατρίδα μας, διά την θρησκεία μας, και πολεμούμεν όσο μπορούμεν αναντίον της τυραγνίας· κι' ο Θεός βοηθός. Αυτός ο θάνατος είναι γλυκός, ότι κανέννας δεν θα γένη αθάνατος· κι' όταν ο Χάρος θαρθή να μας πάρη, όταν θέλη, άρρωστους και δυστυχείς, καλύτερα σήμερα να πεθάνωμεν». Με φίλησε ένας απ' αυτούς και τον φίλησα κ' εγώ. Ύστερα φύγαν.

Όταν δρόσισε και πήρε το δειλινό, πήρα καμπόσους αθάνατους συντρόφους από 'κείνους οπού γνώριζαν τους Αράπηδες από τους Αβαρίνους κί' από το Νιόκαστρον, οπούταν ο Αράπης χορτάτος κί' ο Έλληνας νηστικός και διψασμένος, πήρα καμπόσους από αυτούς κί' από τα τείχη του μύλου πήγαμεν κρυφίως, από την εκκλησιούλα, και τους δίνομε έναν ντουφεκισμόν των Τούρκων, χωρίς να τους βλάψωμεν, αλλά να τους ξυπνήσωμεν. Τότε ανοίξαμεν το ντουφέκι και μπήκαν οι κολώνες εις την τάξη. Ο Μπραϊμης περήφανος έστειλε τους κατζαδόρους, οπού τους είχε και εις το Νιόκαστρον, κί' άλλες δυο κολώνες από το κάστρον· και συγχρόνως και οι άλλες κολώνες – και με πρώτον μάς πήραν όλο το περιβόλι και της κούλιες του περιβολιού κί' ολόγυρα· και με την πρώτη ορμή ήρθαν εις το κάτω μέρος του περιβολιού, εις τα τείχη, οπούναι πρόσωπον της θάλασσας· κί' εκεί το βαστούσα με τους συντρόφους μου. Μας πλάκωσαν με την πρώτη ορμή· κί' εκεί άρχισε πεισματώδης πόλεμος από τόνα το μέρος κί' από τ' άλλο κάμποση ώρα. Ήταν η κάψη, και δεν φυσούσε τελείως – κί' ο καπνός των ντουφεκιών έγινε μία αντάρα, καταχνιά – θα μας παίρναν όλους. Τότε μιλήσαμεν αναμεταξύ μας να βαρούμεν τους αξιωματικούς, ότι αυτείοι φέρναν με το στανιόν της κολώνες απάνου μας. Όταν αρχίσαμεν και βαρούγαμεν και σκοτώναμεν τους αξιωματικούς, κρύγιωσαν. 'στον ίδιον καιρόν βγάλαμεν τα σπαθιά πεντέξι, κί' άλλοι ύστερα, και ριχνόμαστε απάνου τους και τους δίνομεν ένα χαλασμόν – κί' αφήνουν και κούλιες και περιβόλι. Κί' εκεί εις την πόρτα τους πλάκωσαν οι Έλληνες και ρίχναν εις τον σωρόν. Άρχισε ο πόλεμος κί' από το μέρος του μυλάκου, οπούταν ο Υψηλάντης με τους Κρητικούς, και μίστικα με μπαλαμιστράλλια· κί' όλα αυτά πήγαιναν εις τα σώματα των Αραπάδων.

Τότε γυρίζουν οπίσου και μας παίρνουν ομπρός και τζακιστήκαμεν· ότι έστειλε κί' άλλους ο Μπραϊμης (τήραγε με το κιάλι) κί' αυτείοι γύρισαν και τους άλλους και μας χάλασαν. Γυρίσαμεν πίσου εις τα πόστα μας· κί' αυτείοι πολεμούσαν μπροστά κί' οπίσου. Μάζωξαν τους σκοτωμένους. Μάτα τους τζακίσαμεν κί' αυτούς. Τότε μας πισουδρόμησαν πάλε και κόντεψαν να με πιάσουνε ζωντανόν, ότι μου σκοτώθη ένα παληκάρι από τα καλύτερα, Κατζούγια το λέγαν, από το Σερνικάνι χωριόν του Σαλώνου. Με τον καϊμένον τον αθάνατον Γκίκα έμεινα πίσου από τους άλλους και

πιάσαμεν τον σκοτωμένον ο Γκίκας από τονα το χέρι κ' εγώ από τ' άλλο (ότι τον αγαπούσα πολύ αυτόν οπού σκοτώθη· ποτές δεν μ' άφινε από το πλευρό και με γλύτωσε σε τόσα δεινά· κ' εκεί, διά να μείνωμεν εις τον τοίχον της κούλιας του περιβολιού, έκαμεν ομπρός και σκοτώθη), τον πήραμεν οι δυο μας, με τον Γκίκα, και κιντυνέψαμεν κ' εμείς και τον φέραμεν εις το πόστο μας. Κ' εκεί εις το πόστο είναι χωμένος ο γενναίος πατριώτης.

Αφού οι Γάλλοι έβλεπαν από την φεργάδα τον πόλεμον και τον χαλασμόν των Τούρκων, τόσο ενθουσιάστηκαν οπού γύρευαν αν ήταν τρόπος να βγούνε κι' αυτείνοι να μας βοηθήσουνε· τότε παίρνει μίαν κασσέλα ρούμι ο ναύαρχος και οι φίλοι μου οι αξιωματικοί, οι τέσσεροι οπού φάγαμε ψωμί μαζί, ροζόλι και βήκαν έξω. Τους βάλαμεν 'στην κούλια. Μέρασα το ρούμι των ανθρώπων διά να ιδή κι' ο ναύαρχος με τους φίλους του τον πόλεμον. Τότε κάνομεν και τρίτο γιρούσι και τους δώσαμεν έναν σκοτωμόν καλόν· και οι γενναίοι Κρητικοί και οι Ψαργιανοί με τα μίστικα – χάριτες χρωστάγει η πατρίδα 'σ αυτούς τους γενναίους ανθρώπους και καλούς πατριώτες. Τότε, εκεί οπού ριχτήκαμεν 'στο γιρούσι, μου πληγώθη βαρέως και ύστερα πέθανε ο καλός και γενναίος πατριώτης Μιχάλης Κυπραίος, οπούστειλα της πλεγής και πήγε εις την Αγγλική φεργάδα, όταν κιντυνεύαμε εις το Νιόκαστρο. Βλέπομεν από τ' Ανάπλι κ' έρχεται ένα μιντάτι· ήταν ο γενναίος Μήτρος Διακόπουλος, άξιον παληκάρι και καλός πατριώτης. Ήρθε με πενήντα ανθρώπους, όλοι παλιοί αξιωματικοί και στρατιώτες, πατριώτες πολλά γενναίγοι, όλοι καλοί. Ήταν στενός μου φίλος και ήρθε· ότ' ήταν παληκάρι. Ήταν πλήθος εις τ' Ανάπλι· μας τήραγαν με τα κιάλια (και να λένε εγκώμια δικά τους, ότι φύλαγαν τ' Ανάπλι). Αφού ήρθε ο Διακόπουλος και οι συντρόφοι του, τους κεράσαμεν κι' αυτούς. Τότε κάμαμεν νέον σκέδιον να ριχτούμεν των Τούρκων, ο Διακόπουλος με τους ανθρώπους του να πάγη τ' αριστερόν μέρος του περιβολιού, ο Γκίκας να πάγη το δεξιόν από τον μυλάκον, εγώ να πάγω την μέση το περιβόλι – να κινηθούμεν και οι τρεις κολώνες μαζί να χτυπήσουμεν τους Τούρκους, ότι συνάχτηκαν όλοι εις το περιβόλι να μας ριχτούνε· και να τους ριχτούμεν εμείς πρωτύτερα. Μέρασα τα φουσέκια και κινηθήκαμεν και οι τρεις κολώνες συγχρόνως. Εκεί οπούχα ριχτή εγώ ομπρός με τους ανθρώπους μου,

και οι άλλοι, οι δυο κολώνες, προχώρεσαν, κάποιοι Τούρκοι, οπού μουχε στείλη ο Μπραϊμης εις το Νιόκαστρον και μιλούσαμεν, με γνώριζαν· και ήταν και μ' άλλους Τούρκους εις την κούλια του περιβολιού, έρριξαν και με πλήγωσαν εις το δεξί χέρι. Ήταν από μουσκέτο και το μολύβι μεγάλο και μόφαγε όλα τα κόκκαλα. Μόπεσε το σπαθί από το χέρι – ήμουν κί' αναμμένος οπούτρεχα εις τα πόστα και τους έδινα πολεμοφόδια. Δεν βασιτιέταν το αίμα· τύλιξα το χέρι εις το πουκάμισο να μην το ιδούνε οι άνθρωποι. Όμως τσακίστηκαν οι Τούρκοι πάλε όξω από την κούλια, αφού τους χτυπήσαμεν κ' οι τρεις κολώνες και οι Κρητικοί και τα μίστικα. Τότε πέρασε και η ώρα, έπαψε ο πόλεμος. Τελειώνοντας ο πόλεμος, ήρθαν καμμιά εξηνταργιά ταχτικοί από τ' Ανάπλι με τον λοχαγόν Κάρπον. Βάρεσαν κ' εκείνοι τα ταμπούρα και ρίξαν και μίαν μπαταργιά εις τον αγέρα.

Αφού ο πόλεμος τελείωσε, με πήραν και με πήγαν εις την φεργάδα την Γαλλική – έστειλε φελούκα ο ναύαρχος κί' αξιωματικούς. Άμα πλησιάσαμεν εις την φεργάδα, έβαλε την μουσική και βαρούσε. Γύρευαν να με κρατήσουν μέσα εις την φεργάδα διά να με γιατρέψουν. Εγώ δεν θέλησα. Μόδεσαν οι γιατροί της φεργάδας το χέρι και με συντρόφεψαν αυτείνοι και πεντέξι αξιωματικοί 'σ τ' Ανάπλι σουρουπώνοντας καλά, και με δέχτηκαν οι κάτοικοι του Αναπλιού και η Κυβέρνηση.^[22]

Είχα διορίση εις τους ανθρώπους μου άνθρωπον και τους διοικούσε. Λυπήθη πολύ ο αγαθός Υψηλάντης κί' ο Κωσταντήμπεγης οπού πληγώθηκα. Ο σκοτωμός των Τούρκων – είναι άγνωστη η ποσότη, ότι τους σήκωναν ευτύς. Ήταν πολλοί οι Τούρκοι, ήταν ως δώδεκα χιλιάδες το όλο. Από 'κείνο οπού μάθαμεν άλλοι λένε σκοτωμένους περίτου από πεντακόσιους, άλλοι ακόμα περισσότερους κί' άλλοι λιγώτερους, κί' αχώρια οι πληγωμένοι. Δικοί μας σκοτώθηκαν δυο και οι δυο οπού πληγώθηκαν. Ήμαστε ως τρακόσοι άνθρωποι απάνου κάτου. Ότι σκόρπησαν οι άλλοι από τον φόβο τους το βράδυ και πολλοί πήγαν εις Άργος κί' Ανάπλι. Ο πόλεμος έγινε τον Γιούνιον μήνα τα 1825.

Την ίδια βραδειά έφυγε από 'κεί ο Μπραϊμης διά νυχτός. Αφάνισε

²² Αφού είδε αυτόν τον πόλεμον ο ναύαρχος Ντερνύς έκαμε έκθεση και την έβαλε εις τις εφημερίδες τις Γαλλικές.

και σκλάβωσε όλα τα χωριά. Και τ' Άργος το έκαψε και σκλάβωσε πολλούς, ότι οι αρχηγοί τ' Άργους, ο Τζόκρης κ' οι άλλοι πήραν της σπηλιές. Από 'κεί πήγε ο Μπραϊμης απόξω τ' Ανάπλι· έκαμαν ολίγον ακροβολισμόν κ' έφυγαν και πήγαν εις την Τροπολιτζά. Αφού αφάνισε τ' Άργος και χωριά του, τότε οι κυβερνήται μας βάλαν και μερεμέτισαν τα λέτα των κανονιών και βάλαν τα κανόνια απάνου, οπούταν καταή, και μερεμέτισαν και της στέρνες του Αναπλιού κι' απόλυσαν το νερό των βρυσών μέσα και δεν άφιναν να πάρη κανέννας νερό όσο να γιομίσουνε οι στέρνες. Εμένα μόνον μόδιαν ολίγον οπού ήμουν πληγωμένος.

Αφού η Κυβέρνηση ευκαριστήθη από 'μένα πολύ (τους μίλησε κι' ο Ντερνύς όσα του είπε ο Μπραϊμης εις την Καλαμάτα, οπούφαγε ψωμί εις την φεργάδα του, τους έδειξε και το τζορνάλε των Μύλων) τότε ευκαριστήθη διά όλα αυτά η Κυβέρνηση και μου είπαν να μου χαρίσουνε ένα χωριόν. Τους είπα: «Όταν λευτερωθή η πατρίδα, όποιος κάμη τα χρέη του – η πατρίδα είναι δίκια. Τώρα κιντυνεύομεν: και θέλει δουλειά κι' αγώνα η πατρίδα, κι' όταν λευτερωθή, όλα τ' αγαθά είναι δικά μας». Σαν δεν θέλησα διά χωριόν, μόδωσαν ένα δώρον οπού δεν τόχει κανέννας άλλος στρατιωτικός, νάχω δυο ανθρώπους, και να τους πλερώνη η Κυβέρνηση μιστούς και γεμεκλίκια, και δυο ταγές κριθάρι κι' άχερον διά τα ζώα μου κι' ένα σιτηρέσιον, πέντε γρόσια την ημέρα, οπού μαζώνονται αυτά όλα εις χρήματα – όσα γέρονται να τα λαβαίνω. Και τα λαβαίνω από την Κυβέρνηση. Τώρα οπούρθε ο Κυβερνήτης θέλησε να τα κόψη και του πήγα το έγγραφον και ταπικύρωσε.

[Κεφάλαιον ένατον]

Η πληγή του χεριού μου πήγαινε κακά· πρίσ' κε το χέρι μου και γίνη τούμπανο. Γύρευαν να μου το κόψουνε εις το νόμον οι γιατροί, οπουμόχαν βάλη εις τ' Ανάπλι να με γιατρέψουν. Τριάντα οχτώ 'μερόνυχτα δεν έκλεισα μάτι. Μ' ετοιμάσαν εις θάνατον· έφερε όλα τα σύνεργα ο γιατρός να μου το κόψη. Πήρα το γιαταγάρι και γκρεμίστη κάτω από την σκάλα και γλύτωσε· ειδέ θα τον πάστρευα. Και σηκώθηκα και πήγα εις την Αθήνα εις τον γιατρό, και με

γιάτρεψε. Όμως σακατεύτηκα εξ αιτίας εκείνων των γιατρών του Αναπλιού· βήκαν τα κόκκαλα αδίκως. Κί' αν δεν πήγαινα εις την Αθήνα ήμουν χαμένος.

Όταν ήμουν ακόμα εις την Αθήνα, οπού γιατρεύομουν, τη Νύδρα την φοβέριζε ο Μπραϊμης να πάγη μ' όλον τον στόλον να την χαλάση. Οι Νυδραίοι γύρεψαν εις την Κυβέρνηση δύναμη στρατιωτική και της έλεγαν: «Να διορίσετε δύναμη, όμως ο Μακρουγιάννης να μην λείψη και τον γιατρεύομεν εδώ. Ότι όταν πήγα εις Αθήνα, πέρασα πρώτα από τη Νύδρα και βήκαν όλοι και με δέχτηκαν, και δυο από τους φίλους μόρριξαν λαχνόν ποιος να με πάρη εις το σπίτι του, και με πήρε ο Δημήτρης Λαζαρίμος· και ξόδιασε αρκετά εις τους φίλους οπού γιόμοζε το σπίτι του νύχτα και ημέρα. Δεν μ' άφιναν οι Νυδραίοι να φύγω, μόφεραν γιατρόν κί' όλα μου τα χρειαζόμενα· και στανικώς έφυγα και πήγα εις την Αθήνα. Ύστερα στείλαν επίτηδες άνθρωπον οι Νυδραίγοι 'στην Αθήνα και γράμμα από τους νοικοκυραίους και διαταγή της Κυβέρνησης και καϊκι να πάγω. Τότε πήρα το σώμα μου και πήγα. Και μόκαμαν τόσες επίδειξες.

Ήρθαν κί' ο Καρατάσιος με το σώμα του, οι Γριβαίγοι, ο Κατζικογιάννης κί' άλλοι. Καθίσαμεν καμπόσον καιρόν. Μας δίναν οι άνθρωποι το ταϊνι μας, γεμεκλίκια. Τα σώματα θέλαν και τους μιστούς – η Κυβέρνηση δεν είχε. Γύρευαν ν' αλιμουργιάσουμεν τα σπίτια των προκρίτων, να τους πιάσουμεν στανικώς, να τους γυμνώσουμεν. Τότε εγώ 'σ αυτό δεν έκλινα κ' έβγαλα εξ ιδίων μου και πλέρωσα τους ανθρώπους· και τους είπα να λένε και των αλλουνών να πιάσουν τους καπεταναίους τους να τους πλερώσουνε εξ ιδίων τους, ότι οι Νυδραίγοι δεν μας χρωστούν τίποτας. Εκείνοι πάνε με τα καράβια και σκοτώνονται διά την πατρίδα, κ' εμείς – μας έστειλε η Κυβέρνηση να φυλάξωμεν το νησί και μας δίνουν παστροικό ψωμί και γεμεκλίκια· τους μιστούς θα τους λάβωμεν από την Κυβέρνησιν. Αν γυμνώσουμεν τους προκρίτους, τότε τι τους φυλάμεν εμείς; Κ' εμείς τούρκικες πράξεις θα τους κάμωμεν· και τότε κιντυνεύομεν να χαθούμεν. Τότε πιάνουν όλους τους αρχηγούς τους και τους πλερώνουν εξ ιδίων τους, καθώς εγώ. Όλοι αυτείοι φοβέριζαν να με σκοτώσουνε δι' αυτό. Περισσότερον ζούνε οι φοβερισμένοι από τους αφοβερίγους. Καθίσαμεν καμπόσο εις τη

Νύδρα. Μόδωσαν ένα καλό αποδειχτικόν κί άλλο διά τα χρήματά μου, πήρα κί απ' ούλους τους στρατιώτες οπού τάλαβαν εξ ιδίων μου και σηκώθηκα και πήγα εις την Διοίκηση και της είπα ότι θα διαλύσω το σώμα μου και θα μπω εις το ταχτικόν απλός στρατιώτης (μ' είχαν κάμη και στρατηγόν). Τους είπα: «Η πατρίς χωρίς ταχτικόν δεν πάγει ομπρός και θα μπω 'σ αυτό». Πάσκισαν, δεν μπόρεσαν να με βαστήξουν. Πέταξα τον βαθμό μου και διάλυσα το σώμα μου· πήρα καμπόσους αξιωματικούς μου να πάγω εις την Αθήνα, οπούναι ο Φαβγές, να γυμναστώ ως απλός στρατιώτης. Μαθαίνει αυτό ο Γκούρας, θέλει να μπη κί αυτός εις το ταχτικόν – να του πλερώσουνε πρώτα όλους τους μιστούς κί όσα του χρωστούν παλιά, οχτακόσες χιλιάδες γρόσια. Του υποσκέθηκαν και μπήκε. Όμως αυτό τόκαμεν να πάρη τα χρήματα και ύστερα πίσω την δουλειά του. Πήγα εγώ εις την Αθήνα, μόφκειασαν ένα ξύλινο ντουφέκι, ότι 'στο χέρι μου ακόμα δούλευε η πληγή, και γυμναζόμουν με τους στρατιώτες· και μόδωσαν και δάσκαλον χωριστά. Ύστερα μπήκε κί ο Γκούρας και γυμνάζονταν κί αυτός· και κοντά 'σ εμάς εμπήκαν κί άλλοι πολλοί. Κ' έγινε το σώμα περίτου από πέντε χιλιάδες. Αρχηγός του σωμάτου ήταν ο γενναίος και φιλέλληνας Φαβγές Γάλλος κί άλλοι πολλοί μ' αυτόν γενναίγοι αξιωματικοί Γάλλοι κί ομογενείς. Χάριτες χρωστάγει η πατρίδα σε όλους τους φιλανθρώπους ευεργέτες μας όλων των εθνών και καταξοχή εις αυτούς τους γενναίους Γάλλους, οπού θυσίασαν κόπους και βάσανα κί αγωνίζονταν να μας συμμορφώσουν με την καλή τάξη κί αρμονία.

Μπήκαν εις το ταχτικόν κί όλοι οι φιλόπατροι Αθηναίγοι, τα νοικοκυρόπουλα, κί αγωνίζονταν ως σολντάτοι.^[23] Αφού μπήκε ο Γκούρας εις το ταχτικόν, εις την Διοίκηση είχε τον συμπέθερό του Γιαννάκο Βλάχο και τους άλλους φίλους του. Κί όλοι αυτείοι συνφώνησαν να στείλουν μίαν επιτροπή εις την Αθήνα δική τους, από φίλους, να πουλήσουνε την εθνική γης και να την πάρη ο Γκούρας κί αυτείνη όλη η συντροφιά, γης, ελιές, σπίτια, αργαστήρια και τα εξής. Στέλνουν επιτροπή τον Γιάννη τον Κουντουμά, τον Θανάση Λιδορίκη, τον Γιωργάκη Μόστρα. Αφού ήρθαν, βγάζουν μίαν προκήρυξη δι' αυτά, να τα πουλήσουνε. Μια ημέρα πήγαινα με τον Γκούρα σεργιάνι καβάλλα. Με κολάκευε· ήθελε να μου δώση μίαν

²³ Δεν εμπήκαν 'στο ταχτικόν με προθυμίαν όσοι εμπήκαν από την Αθήνα.

ανιψιά του γυναίκα. Μου λέγει: «Του Χασεκή τα υποστατικά, ελιές, περιβόλι κι' όλη την περιφέρεια θα την πάρω εγώ δι' όσα μου χρωστάει το Έθνος. – Του λέγω, εσύ πήρες θησαυρούς από αυτό το δυστυχημένο Έθνος 'στα στρατόπεδα, εις την Αθήνα, εις την Πελοπόννησο. Πόσο φουστάτο έχεις εις την οδηγίαν σου; Ποτέ δεν βγαίνουν τρακόσοι άνθρωποι· και πλερώνει όλη η Ανατολική Ελλάς και η Κυβέρνηση δι' αυτούς. Κι' όλον τον κόσμο τον γύμνωσες· και δόντια έβγαλες εσύ κι' ο Μαμούρης σου και με το τζεκούρι σκοτώσετε ανθρώπους. Το Σαρρή τον σκοτώσετε· πενήντα χιλιάδες γρόσια οπούχε απάνου του, εις γρόσια και τζιβαϊρκά, τα πήρε ο Μαμούρης και τα μεράσατε. Τέλος πάντων εσύ γυρεύεις ακόμα από την Κυβέρνησιν να πάρης και οχτακόσες χιλιάδες γρόσια· και κατά την επιτροπή, οπούναι διορισμένοι όλοι φίλοι σου, θα πάρης υποστατικό οπού ν' αξίζη πενήντα διά δέκα· αυτείνη η επιτροπή θα το ξετιμήση τοιούτως. Οι φίλοι σου και οι συγγενείς σου κυβερνήτες ταπικυρώνουν. Τέλος πάντων εσύ κι' ο Μαμούρης σου θα γίνης Μεμεταλής, εσύ, κι' αυτός Μπραΐμης· κ' εμάς θα μας πάρετε είλωτες! Να την χέσω τέτοια λευτεριά, οπού θα κάμω εγώ εσένα πασιά! – Τι κουβεντιάζεις έτζι; μου λέγει. – Έτζι κουβεντιάζω! Όταν τα πάρης εσύ αυτά και οι φίλοι σου, να με φτύσης!» Σηκώθηκα κι' αναχώρησα κατ' το κονάκι μου.

Την αυγή βγάζει η 'πιτροπή προκήρυξη. Πήγαμεν και την αλείψαμεν μαγαρσές. Κι' όσες βολές ματάβγαλε, τα ίδια έπαθε. Μου μίλησαν αυτείνοι όλοι και η επιτροπή ότι όσα μου χρωστάγει το Έθνος – να μου δώσουνε ό,τι θέλω. «Δεν θέλω εγώ τίποτας», τους είπα. Τότε έμειναν όλα τα σκέδια του Γκούρα και της 'πιτροπής νεκρωμένα. Βγαίνει ο Γκούρας από το ταχτικόν. Κάνει πλήθος αντενέργειες αυτός και οι συντρόφοι του, Αθηναίγοι και κυβερνήτες, να το διαλύσουνε το ταχτικόν. Ο καϊμένος ο Φαβγές έτρεξε εις την προκομμένη Διοίκηση διά να δώση τα μέσα. Εις την Αθήνα ήταν σκουτιά του ταχτικού κι' άλλα αναγκαία. Πολεμούσαν να τα κάμουν οι καλοί πατριώτες πλιάτζικα. Ο Φαβγές με βάνει μέλος μιας επιτροπής, οπού συστήθη απ' ούλο το ταχτικόν, να προφυλάξωμεν αυτά, να μην τ' αδράξουν οι άλλοι. Ήταν 'πιτροπή ο Σκαρβέλης, ο Σταυρής ο Βλάχος, άλλοι αξιωματικοί κ' εγώ. Και τα προφυλάξαμεν όσο να ρθή ο αρχηγός του σώματος. Τότε ο Γκούρας, ο Ζαχαρίτζας, ο

Βαρελάς, ο Σουρμελής κι' άλλοι συντρόφοι τους Αθηναίγοι, κι' από την Κυβέρνησιν οι φίλοι τους κι' ο Γιαννάκος Βλάχος, ο συγγενής του Γκούρα, οπού τον είχε μέλος της Κυβερνήσεως, κάνουν χιλιάδες αντενέργειες να χαλάσουν το ταχτικόν και του κόβουν όλα τα μέσα, να διαλυθή χωρίς άλλο. Ότι η τάξη δεν είχε κλεψές και βία εις τους κατοίκους. Οι καϊμένοι οι Αθηναίγοι έβγαζαν την χαψιά από το στόμα τους και τη δίναν των ταχτικών. Κι' όλη 'μέρα συνεισφορές κάναν να το νταγιαντήσουνε, ότι καθώς ήρθε ο Φαβγές με το σώμα εις την Αθήνα, γνώρισαν τα σπίτια τους. Αφού βλέπουν οι Αθηναίγοι ότι το ταχτικόν κιντυνεύει και τότε θα πάθουν τα πρώτα από την δικαιοσύνη του αρχηγού, μαζώνονται όλοι, κάνουν μίαν συνέλεψη και διορίζουν χίλιους Αθηναίους, όλα τα νοικοκυρόπουλα, κι' αρχηγόν αυτεινών διορίζουν εμένα, να προσέχωμεν διά την ευταξίαν της πόλεως κι' αν κάμη χρεία και διά τον οχτρό, να κινηθούμεν. Έγινε η συνέλεψη· διόρισαν τ' αναγκαία όλα. Τότε αυτό τόμαθε ο Γκούρας, δεν τούρθε καλά ούτε αυτεινού, ούτε των φίλωνέ του, ούτε της Κυβέρνησης, ούτε της σεβαστής επιτροπής οπούταν εις την Αθήνα. Γράφουν αυτά της Κυβέρνησης, η Κυβέρνηση στέλνει εις την 'πιτροπούλα διαταγή και με φωνάζει, η 'πιτροπούλα, και μου λέγει ότ' είμαι αξιωματικός της Κυβερνήσεως κι' αυτού οπού με διόρισαν οι Αθηναίοι, να τραβήσω χέρι από αυτεινή την αρχηγίαν. Της λέγω· «Ό,τι μου δίνουν οι πατριώτες δεν τ' αφίνω μόνος μου· αν δεν με θελήσουν οι ίδιοι, τότε τ' αφίνω. Κυβέρνηση ως αξιωματικός δεν την γνωρίζω, ότ' είμαι απαρατημένος· ήμουν στρατηγός και είμαι απλός στρατιώτης του ταχτικού· κι' αρχηγόν έχω τον Φαβγέ. Κι' αν φταιξω, αυτός θα με παιδέψη. ΄Σ αυτόν ορκίστηκα ως απλός στρατιώτης. Η Κυβέρνηση δεν έχει να κάμη εις το εξής μ' εμένα, ούτε οι 'πιτροπούλες της.

Μάθαμεν ότι ο Κιτάγιας ετοιμάζεται διά την Αθήνα. Λέγει των Αθηναίων ο καϊμένος ο Φαβγές να επιστατήση μόνος του, να βάλη όλο το ταχτικόν να δουλέψουν να κόψουν νησί τον Φαληρέα, και οι Αθηναίοι να μην τρέχουν εις τα νησιά, να είναι απάνου εις την πατρίδα τους· και να μην ξαναπουληθή η Αθήνα. Ο Γκούρας ακούγοντας αυτό ενέκρωσε, ότι τ' αργαστήρι του αυτεινού κι' όλης του της συντροφιάς νεκρώνει, το κάστρο της Αθήνας, το βυζί του Γκούρα και συντροφιάς του. Αυτό τρώγει τα χρήματα, το ταμείον της

Ανατολικής Ελλάδος, όλα τα εισοδήματα. Διά να μην γένη αυτό το κακό, να κοπή ο Περαίας, πολέμησαν όλοι τον Φαβιέ και πήρε το ταχτικόν και πήγε εις τα Μέθενα, 'σ έναν έρημον και νοσώδη τόπον, κ' έφκειασε εκεί κάστρο και σπίτια. Κί ως νοσώδης ο τόπος, αφανίστηκαν οι άνθρωποι και χάθηκαν κακώς κακού. Κί από τόσα άρματα, κανόνια, σκουτιά κί άλλα αναγκαία του πολέμου, οπού θα ήταν το ταχτικό διπλό, δεν έμεινε τίποτας. Κί αυτά όλα δεν χάνονταν, ούτε την Αθήνα να την ξανακυργέψουν οι Τούρκοι και να μας την πουλήσουνε οπίσου· και να πάρουν άνθρωποι χωρίς αγώνες και θυσίες απόνα γρόσι το στρέμμα την γης, άγρια γης και καλή, και να βάλουν κ' εμάς να την γιωργούμεν ως είλωτες αυτεινών· και το γενί να βγάξη των αδελφών μας και συγγενών μας τα κόκκαλα. Και λευτερωθήκαμεν από τους Τούρκους και σκλαβωθήκαμεν εις ανθρώπους κακοροϊζικούς, οπού ήταν η ακαθαροσία της Ευρώπης.

Ο Κιτάγιας ήρθε με μεγάλη δύναμη ανθρώπων, με καβαλλαρία, με κανόνια, μ' όλα τ' αναγκαία του πολέμου. Έπιασε τα Πατήσια. Τα χωριά τα περισσότερα της Αθήνας προσκύνησαν, ότι από την δικαιοσύνην μας πολλούς κατοίκους τούς ηύρανε φορτωμένους πέτρες και τους ξεφόρτωσαν κί άλλους τους λευτέρωσαν, οπού τους παιδεύαμεν διά χρήματα. Αφού μάθαν οι Αθηναίοι ότι έρχεται ο Κιτάγιας, με ζήτησαν εις τον Φαβιέ, ότ' ήμουν εις την οδηγίαν του, και μόδωσε την άδεια κ' έμεινα άμα πήγε εις τα Μέθενα με το σώμα. Και με διόρισαν μ' άλλους δυο Αθηναίους τον Συμεών Ζαχαρίτζα και Νερούτζον Μετζέλο και ήμαστε μ' ανθρώπους εις τα τείχη της πόλεως· και πολεμούσαμεν νύχτα και ημέρα τριάντα τέσσερες ημέρες. Ο Κιτάγιας χάλαγε τα τείχη με τα κανόνια κ' εμείς φκειάναμεν. Και καταφανιστήκαμεν εις τον σκοτωμόν και πληγωμόν. Μίαν αυγή, μίαν ώρα να φέξη, αφού γκρέμισε σε πολλά μέρη της πόλεως τα τείχη και δεν μας άφιναν τα κανόνια τ' ακατάπαυτα να μερεμετίσουμεν τα τείχη, τότε μπήκαν οι Τούρκοι – τους μέθυσε πρώτα με ρούμι και μπήκαν από τρεις μεριές. Κί ανακατωμένοι με τους Τούρκους πήγαμεν πολεμώντας ως το κάστρον. Εις τα μπροστινά τείχη τα μακρύτερα, οπούναι πρόσωπον των Πατησιών, φυλάγαμεν οι Αθηναίοι κί ο γενναίος κί αγαθός πατριώτης ο Μορφόπουλος· από την Μπουμπουνίστρα κί ως το ριζό του κάστρου ο Μαμούρης μ' ανθρώπους του Γκούρα και χωργιάτες·

από της Κολώνες, τον Αγιώργη, ως το ριζό του κάστρου ο Στάθης Κατζικογιάννης. Όλοι αγωνίστηκαν γενναίως και πατριωτικώς. Η πατρίς χάριτες τους χρωστάγει. Ο Γκούρας ήταν εις το κάστρον κι' ούθεν έκανε ανάγκη, οπού ήταν πολύς πόλεμος, πρόφτανε. Και γενικώς όλοι αγωνιστήκανε πατριωτικώς και γενναίως. Οι Τούρκοι ολόγυρα την χώρα είχαν κανονοστάσια, τάμπιες, και βαρούσαν με κανόνια, μπόμπες και γρανέτες και λιανοντούφεκον. Αυτείνοι πλήθος κ' εμείς ολίγοι ως πεντακόσοι άνθρωποι, κάτου όχι απάνου. Οι θέσες εκτεταμένες.

Πήγαμεν εις το φρούριον. Ήταν η νίλα εκεί· γυναικόπαιδα, ζώα. Γιόμωσε ο Σερπετζές. Η θεία πρόνοια, αδελφοί αναγνώστες, είναι μεγάλη και δίκια. Οι Τούρκοι – πιασμένες όλες οι θέσες ολόγυρα εις την χώρα και κάστρο. Εβήκαν οι άνθρωποι, γυναικόπαιδα, κλαίγοντας, με τόσα ζώα, και οι Τούρκοι δεν τους πήραν χαμπέρι τελείως· και σωθήκανε όλοι χωρίς να ματώση μύτη κανενού και πήγαν εις Αμπελάκι και Κούλουρη.

Την χώρα την βαστήσαμεν τριάντα τέσσερες ημέρες. Κολλήσαμεν εις το κάστρο Αγούστου 3, τα 1826. Όταν μπήκαμεν εις το κάστρο, ήταν πλήθος εκεί βόιδια. Ο Γκούρας, αμαθής από μπλόκους, τάβγαλε και τ' απόλυσε όλα έξω, και τα πήραν οι Τούρκοι. Του λέγω: «Τι κάνεις, αδελφέ; εδώ είναι πολιορκία. – Λέγει, λίγον καιρό θα κάμωμεν». Έτζι τόλεγαν οι Ευρωπαϊγοί, οπούρχονταν εις το κάστρο, και τους πίστευε. Όταν δεν είχαμεν ούτε ψωμί, βάρειε το κεφάλι του. Τα βόιδια τάφαγαν οι Τούρκοι κ' ευκιώνταν την ανοησίαν του Γκούρα. Εγώ ήμουν καμένος από το κάστρο της Άρτας, οπού καθόμουν νηστικός, κι' από το Νιόκαστρο, οπού δεν είχαμεν ούτε νερό. Έβαλα το κρασί των συγγενών της γυναικός μου κι' όλους τους ζαιρέδες, αγόρασα ρύζι εξακόσες οκάδες, όσπρια κι' όλα τ' αναγκαία· κι' αλάτισα τόσα βόιδια και γουρούνια. Κ' έτρωγαν όσους ανθρώπους είχα μαζί μου, κι' αχώρια οι λαβωμένοι και οι άλλοι, όταν ήρθε ο Κριτζώτης και το ταχτικόν, οπού κατήνησε εκατό γρόσια η οκά το βούτυρον και τ' άλλα τ' αναγκαία και δεν βρίσκονταν.

Αφού κολλήσαμεν εις το κάστρο, μεράσαμεν και πήρε ο καθείς τα πόστα του. Ο Παπά Κώστας, ο Εμορφόπουλος κ' εγώ εις την Χρυσοσπηλιώτισσα, οπούναι η σπηλιά και οι δυο κολώνες από πάνου. Αφανιστήκαμεν εις τον σκοτωμόν και πλήγωμα, ότ' ήταν

καρσί ο Σέτζος και το Κολωνάκι οπούταν τα κανόνια των Τούρκων· από μέσα εις τον Σερπετζέ οι Αθηναίγοι ο Συμιός, ο Νερούτζος, ο Μήτρο Λίτζος, ο Ντάβαρης ως την έξω πόρτα του κάστρου· 'στην τάπια του Δυσσέως, από 'κεί και κάτου, άνθρωποι του Γκούρα· εις του Λιονταριού τη ντάπια Αθηναίοι, οπού ήταν κιντυνώδες μέρος. Αυτείνοι οι καϊμένοι ήταν γυμνοί και δυστυχιμένοι, ότι οι άνθρωποι του Γκούρα τούς γύμνωσαν. Κί ο καϊμένος ο Ντάβαρης ο Αναγνώστης με τόσους πατριώτες του κί ο Γερολίτζος ήρθαν να σκοτωθούν με τους χωργιανούς τους κ' ήφεραν κί όλα τους τα βόιδια και σκουτιά των σπιτιών τους κ' έντυναν κ' έθρεφαν τους συνπολίτες τους τους δυστυχιμένους Αθηναίους, οπού συναγωνίζονταν εξ αρχής εις τα δεινά της πατρίδος. Και τότε ως αδελφοί μέραζαν το εδικόν τους. Αφού γύμνωσαν την Αθήνα οι άνθρωποι του Γκούρα και δεν άφιναν τους Αθηναίους να βγάλουν τίποτας έξω, εις το κάστρο τούς πουλούσαν το πράμα τους το ίδιον, των Αθηναίων, κί απ' αυτά έτρωγαν και ντύνονταν, οπού δούλευαν οι περισσότεροι μέσα εις τα χαντάκια και λαγούμια νύχτα και ημέρα. Ήταν μαζί μ' εμένα οι Αθηναίοι και με τον Κώστα Λαγουμιτζή, και χωρίς ν' αγωνιζόμαστε εμείς, το κάστρο θα κιντύνευε και θα παραδόνεταν προ καιρού. Εις το Σερπετζέ από πάνου, εις το θέατρο, φύλαγε ο Κατζικογιάννης. Ύστερα με διόρισαν όλοι οι πολιορκημένοι πολιτάρχη του κάστρου, να φέρνω γύρα όλο το κάστρο μέσα διά την ευταξίαν κ' έξω σε όλα τα πόστα να τρέχω όθεν ακολουθήση ντουφέκι, να προφτάνωμεν. Και φύλαγαν άνθρωποι μου εις τη ντάπια του Δυσσέως και την άλλη· και τους μέραζα και το νερόν ολουνών εις το κάστρον.

Απόξω τον Σερπετζέ καρσί του Σέτζου ήταν ένας γαμπρός του Γκούρα ο Ντεντούσης, τίμιος πατριώτης και γενναίος· κιντυνώδης η θέση αυτείνη – εσκοτώθη. Και διόρισαν και σήκωσα τους ανθρώπους μου από την Χρυσοσπηλιώτισσα και την πιάσαμεν κ' εκείνη την θέση εμείς. Τέσσερες αδρασκελιές μακρρά και λιγώτερον ήταν τα χαρακώματα των Τούρκων, βαθιά χαντάκια και εις τα χείλια τους κοφίνια. Είχα κ' εγώ φκειασμένες δυο ντάπιες· και τρουπήσαμεν το κάστρο και στεκόμαστε εκεί. Την νύχτα φκείάναμεν της ντάπιες και την ημέρα μάς της χάλαγαν με τα κανόνια από το Σέτζος. Ότ' ήταν καρσί και πολλά κοντά. Κί αφανιστήκαμεν εις τον σκοτωμόν. Το ίδιον πάθαιναν κί απάνου εις το κάστρο. Ότ' ήταν πέτρες· κί

αφανίστηκαν οι άνθρωποι από τα κανόνια και μπόμπες. Γιόμωσε τάφους απάνου το κάστρο και τους χώναμεν 'στον Σεραπετζέ.

Το κάστρο τώρα θέλει να φάγη εκείνους οπού τότερωγαν τόσα χρόνια και τους έθρεφε σαν μανάρια, και σκοτώνονταν καθεμερινώς. Ο Γκούρας έφκειασε έναν περίφημον ναόν, τον γιόμωσε από πάνου χώμα να μην περνάγη η μπόμπα, κ' έβαλε την φαμελιά του μέσα και κάθονταν κ' ο ίδιος. Πήρε εις το κάστρο τον συμπέθερό του τον Σταυρή Βλάχο, τον Καρώρη, τον Βαρελά, τον Ζαχαρίτζα, όλο του το παρτίδο, την συντροφιά του και τους έδωσε κ' ένα καλό υπόγειον. Και τους σύστησε δημογεροντία· και τους έβαλε και γραμματέα τον Διονύση Σουρμελή, οπού τον θυμιατούσε γράφοντας όταν ήταν εις την χώρα αυτός κ' όλη αυτεινή η συντροφιά. Τους πήρε και εις το κάστρο, τους έβαλε εις το υπόγειον, τρώνε και πίνουν χωρίς να πατήση κανέννας από αυτούς όξω από την πόρτα του υπόγειου. Ότι όξω ήταν μπόμπες και γρανάτες και κανόνια και κιντύνευε ο καθείς, και εις το υπόγειο ήταν σιγουριτά· όξω από τον Ζαχαρίτζα τον Νικολάκη. Αυτός ο καϊμένος έβγαινε κ' αγωνίζονταν, καθώς και οι άλλοι οι πατριώτες, και κιντύνευε μαζί μας. Οι άλλοι όλοι εις το υπόγειον· κ' ο Γκούρας εις τον ναόν κάθεταν με την φαμελιάν του. Πηγαίναμεν εμείς σκοτωνόμαστε με τους Τούρκους έξω από το κάστρο – έγραφε η δημογεροντία κ' ο Σουρμελής έξω εις την Διοίκηση και εις τους καπεταναίους και εις της 'φημερίδες· «Σήμερα εβήκε ο αρχηγός Γκούρας έξω αναντίον των Τούρκων κ' έκαμεν εκείνη την νίκη, εκείνη». Κάθε ολίγον όσοι ήταν εις τα υπόγεια εγκώμιαζαν εκείνους οπού ήταν εις τον ναόν. Τα είδαμεν αυτά γραμμένα εις της 'φημερίδες, ότι τάστελναν απόξω του Αναστάση Λιδωρίκη και Βλάχου, γυναικάδελφου και συμπέθερου του Γκούρα.

Σαν τα είδαμεν αυτά, πιαστήκαμεν και μαλλώσαμεν· και τους είπα· «Χωρίς να βλέπωμεν όλα τα γράμματα και να τα υπογράψωμεν όλοι, πεζοδρόμον από το κάστρο άλλη φορά δεν βγαίνομεν». Κι' έτζι ακολουθήσαμεν εις το εξής. Τότε του είπα του Γκούρα· «Να πιάσης πόστο έξω από το κάστρο, και τότε κατά τ' ανδραγαθήματά σου γράψε». Παληκάρι γενναίον, φιλότιμον εβήκε κ' εκεί σκοτώθη, και είπαν ότι τον σκότωσα εγώ. Του Θεού ψυχή να μην δώσω αν ακολούθησα τοιούτο ή μου πέρασε από την ιδέα μου. Ύστερα γκρέμισε και το κανόνι εκείνον τον περίφημον ναόν και χάθη και η

φαμελιά του Γκούρα και τόσες άλλες ψυχές. Εγλύτωσε ζωντανό απ' ούλους αυτούς ένα αθών παιδί, και οι άλλοι σκοτώθηκαν όλοι.

Εις την ντάπια του Δυσσέα απόξω ως τη ντάπια του Λιονταριού εκεί είχαμεν δεμένο λαγούμι· είχαμεν βάλη μπαρούτι και το φτίλι από κεί το είχαμεν ως μέσα εις το χαντάκι. Κ' εκείνη την θέση του Λιονταριού την φύλαγαν οι Αθηναίγοι οι γυμνοί. Κεφαλή αυτεινών ήταν ο Δανίλης, γενναίος άνθρωπος και τίμιος πατριώτης. Τον πιάσαν ύστερα ζωντανόν αυτόν και τον Μήτηρο Λέκκα, τους αγαθούς πατριώτες, και τους παλούκωσαν εις την Έγριπον οι Τούρκοι. Το φτίλι του λαγουμιού ήταν από πανί. Οι άνθρωποι κατουρούσαν εις το χαντάκι, ότι δεν μπορούσαν να πάνε αλλού, ότι τους βαρούσαν οι Τούρκοι από το Καράσου κι' απ' άλλα μέρη· και τους κατασκότωναν καθημερινώς. Οι Τούρκοι αποφάσισαν να κάμουν γιρούσι δι' αυτό το μέρος, και εις τη ντάπια, οπούταν το λαγούμι δεμένο εκεί συνάχτηκαν πλήθος από αυτούς. Βάλαμεν τους ανθρώπους εις την τάξη, βήκαμε καμπόσοι και στεκόμαστε με τα μαχαίρια εις το χέρι. Βάλαμεν φωτιά εις το φτίλι, ήταν βρεμένο, δεν έπιασε· πήγε σε καμπόσο διάστημα η φωτιά και κόπη. Τότε είδα έναν πατριωτικόν ενθουσιασμόν. Ένας Αθηναίος παίρνει με την χούφτα του φωτιά και πήγε και την έρριξε εις το φτίλι – διά την πατρίδα την φωτιά την έκαμεν νερό, αλλά δεν έπιασε. Μας ρίχτηκαν οι Τούρκοι απάνου – τους δώσαμεν ένα πελεκίδι και τους πήγαμεν κυνηγώντα ως την άκρη εις τα σπίτια· κι' αποτύχαμεν το λαγούμι, οπού θα τους αφάνιζε. Σκοτώσαμεν καμπόσους κ' έναν σημαντικόν. Και λυπήθη πολύ ο Κιτάγιας δι' αυτόν, ότ' ήτο πολύ γενναίος. Όταν βαστούσαμεν την χώρα, μια 'μέρα είχα βγη εγώ από τα τείχη της χώρας με καμμιά δεκαριά ανθρώπους και μας ρίχτηκαν η καβαλλαρία απάνου μας και θα χανόμαστε. Βαστήσαμεν και σκοτώσαμεν τον αρχηγόν τους κι' άλλον έναν και κρύωσαν οι Τούρκοι· και ήβραμεν καιρόν και σωθήκαμεν· και τον έκλαψε κι' αυτόν ο Κιτάγιας, ότ' ήταν πολύ αγαπημένος του.

Όταν κολλήσαμεν εις το κάστρο, βαστούσαμεν και τον μαχαλά της Πλάκας ως την Αρβανίτικη πόρτα. Από κάτου το κάστρο εις τα σπίτια ήταν μία εκκλησία και της έδεσε λαγούμι ο αθάνατος περίφημος Κώστας Λαγουμιτζής, γενναίος και τίμιος πατριώτης – και με την τέχνη του και με το ντουφέκι του ως Λιοντάρι πολέμαγε διά

την πατρίδα. Ήμαστε μαζί κι' αγωνιζόμαστε ως αδελφοί νύχτα και ημέρα και δουλεύαμεν με τους ανθρώπους, τους αγαθούς Αθηναίους και φκειάναμεν τα λαγούμια· και ήμαστε όλοι πάντα αγαπημένοι κ' ενωμένοι. Εις το Μισολόγγι και παντού αυτός ο γενναίος άντρας θάματα έχει κάμη. Πατρίδα, του χρωστάς πολύ αυτεινού του αγωνιστή. Θησαυρούς τού δίνει ο Κιτάγιας να γυρίση· διά σένα, πατρίδα, όλα τα καταφρονεί. Έβαλε λαγούμι εις την εκκλησίαν. Πλάκωσε ένα πλήθος Τούρκων· αρχίσαμεν τον πόλεμον· κάμαμεν ότι τζακιστήκαμεν. (Θέλαμεν να τον αφήσουμεν τον μαχαλά, ότ' ήμαστε ολίγοι και οι θέσες εκτεταμένες). Τότε οι Τούρκοι μάς πήραν 'στο κοντό. Είχαμεν την Χρυσοσπηλιώτισσα πιασμένη και το ριζό του κάστρου, είχαμεν ταμπούρια, και πιάσαμεν εκεί. Αφού γιόμωσε η εκκλησιά μέσα κι' ως απάνου, στάθηκαν δυο γενναία παληκάρια ο Μιχάλης Κουνέλης Αθηναίος κι' ο Θωμάς Αργυροκαστρίτης ή Χορμοβίτης, αυτείνιοι οι δυο γενναίοι και οι αθάνατοι, και βάλαν φωτιά· και πολέμησαν αντρεία και σώθηκαν. Και πήγε εις τον αγέρα η εκκλησιά και οι Τούρκοι όλοι. Ύστερα οι άλλοι Τούρκοι οπού ήταν πλησίον εκεί τζακίστηκαν· κι από πάνου το κάστρο κι' από κάτου βαρούσαμεν εις το κρέας και τους αφανίσαμεν. Έγινε μεγάλος ο σκοτωμός των Τούρκων.

Εις το Σεραπετζέ απόξω, οπού φυλάγαμεν, ήφερναν τα λαγούμια τους οι Τούρκοι αναντίον μας· εκεί ήταν και του κάστρου, τρία στόματα. Οι Τούρκοι ήταν πάρα πολλά πλησίον μας και ήρθε κ' ένας πασιάς νέος με καλό ασκέρι. Και ήρθαν εκεί εις τα χαρακώματά τους πολλά πλησίον μας και μας βρίζαν και μας λέγαν αναντρους κι' Οβραίους· και εις το Μισολόγγι ήταν παληκάρια κ' εμείς καντιποτένιοι· και 'σ ένα δυο ημέρες μάς κλείνουν με τα χαρακώματά τους· και μας πιάνουν ζωντανούς ύστερα και μας περνούν από το σπαθί τους. Εγώ κι' ο Κώστα Λαγουμιτζής ήμαστε αποσταμένοι, ότι φκειάναμεν νύχτα και ημέρα τα λαγούμια να τους χαλάσουμεν των Τούρκων τα δικά τους. Κ' εγώ ήμουν πάντοτες οπού σύναζα τους Αθηναίους (τους αγαπούσα, κι' αυτοί το ίδιον) και τους οδηγούσα εις αυτά κ' εργαζόμαστε. Είχα κι' όλα τα νοικοκυρόπουλα μαζί μου και τα προφύλαγα από τους ανθρωποφάγους, οπούθελαν να τους γυμνώνουν ως και εις το κάστρο, όπου τους έμεινε ολίγον πράμα – να τους το πάρουν κι' αυτό. Αφού ήμαστε αποσταμένοι,

οληνύχτα και ημέρα οπού εργαζόμαστε, τους είπα κ' έσφαξαν ένα βόιδι οπούχα ζωντανό, να πάρουν οι άνθρωποι ολίγον κρέας. Και μας μαγείρεψαν να φάμε. Τότε κάλεσα και τον Λαγουμιτζή και τον Παπά του Κριτζώτη τον αδελφόν, οπού ήταν μέσα και φύλαγε με τον Στάθη Κατζικογιάννη εις την ίδια βέργα του τείχους του Σερπετζέ, κί' απόξω εμείς. Είχα καλεσμένον και τον Παπακώστα, γενναίον παληκάρη, αγαθός πατριώτης, συγγενής του Γκούρα. (Με τον Γκούρα ήμουν 'γγισμένος, με τον Παπακώστα ήμαστε φίλοι στενοί, ότι γνώριζε ποιος έφταιγε και ποιος είχε δίκιον). Εκεί οπού τρώγαμε όλοι ψωμί, οι Τούρκοι απόξω, την νύχτα, μας βρίζαν· είχα την μάγκα μου, οπού τρώγαμεν όλοι μαζί με τους μουσαφιραίγους· τους λέγω: «Αδελφοί, εδώ σας έχω ζαιρέδες οπού τρώτε, κρασί, ρακί κί' όλα σας τα συγύρια. Οι άλλοι του κάστρου τρώνε ξερό ψωμί. Το λοιπόν εμείς να τρώμεν, και οι Τούρκοι να μας διατιμούν δεν βασιτέται. Θέλω κοφίνια τούρκικα από τα χαρακώματά τους!» Μου λένε οι γενναίοι άντρες – ήταν όλο νοικοκυρόπουλα Αθηναίγοι κί' ολίγοι Φηβαίγοι, οπού τους είχα πάντοτες μαζί μου. Αφού τους έκαμα αυτείνη την ομιλίαν, φιλοτιμία και πατριωτισμόν γιομάτοι όλοι, (άλλη βολά δεν είχαμεν βγη 'στα τούρκικα χαρακώματα· αυτό ήταν το πρώτο) μου λένε: «Δος μας μίαν φορά κρασί να πιούμεν από το χέρι σου». Τους έδωσα. Μου είπαν: «Δώσε μας και την ευκή σου. – Τους είπα, έχετε πρώτα του Θεού του αρχηγού του παντός την ευκή και της πατρίδος». Σηκώθηκαν όλοι και βγαίνουν αναντίον των Τούρκων εις τα χαρακώματά τους και τους τζακίζουν: και σκότωσαν πεντέξι Τούρκους, τους πήραν και καμπόσα κοφίνια. Τους πισωδρόμησαν οι Τούρκοι. Τότε δεν ήταν καλό αυτό, ότ' είναι πρώτο κίνημα κί' όποιος λάβη θάρρος, θα λάβη διά πάντα. Μου λένε: «Έβγα κ' εσύ, καπετάνε». Εγώ είμαι φιλόζωγος, όμως μου πειράζεταν και η φιλοτιμία, ότι εγώ ήμουν ο αίτιος να τους ειπώ αυτό. Τότε με τους ίδιους εβήκαμεν αντάμα, χαλάσαμεν τους Τούρκους. 'Σ ολίγον μάς πήραν με τα μαχαίρια, μας ήφεραν κυνηγώντας ως το πόστο μας· λάβωσαν κί' από 'μάς κάνα δυο. Τους δίνομεν άλλο τζάκισμα: μας πισωδρόμησαν. Εκεί οπού τους τζακίσαμεν, τους πήραμεν καμπόσα πλιάτζικα, τους πήραμεν κ' ένα πανουφόρεμα μακρού. Είχα έναν μαζί μου, γραμματικόν του Κατζικογιάννη, Αλεξαντρή τον λένε, νοικοκυρόπουλον, φιλότιμος νέος και με νου κί' αρετή. Του λέγω:

«Ό,τι θα κάνω εγώ εσύ θα το επιστηρίζης ως βέβαιον· θα κάμω ένα στρατήγημα. – Ό,τι μου ειπής κάνω, μου λέγει ο νέος». Γιομίζω το φόρεμα το τούρκικον χώματα και το πιάνομεν οι δυο μας και το πάγω εις τα πόστα μας, οπούταν οι συντρόφοι κυνηγημένοι από τους Τούρκους, και φωνάζω τον Λαγουμιτζή, τον Παπά του Κριτζώτη και τον Παπακώστα – και φωνάζω να μ' ακούσουν οι Έλληνες· λέγω αυτείνων των τριών τα ονόματά τους· «Ελάτε να σας δώσω εσάς των τριών τον χαζνέ των Τούρκων, οπού τους πήραμεν, να μου τον φυλάξετε εσείς οι τρεις και θα πάγω να πάρω και τον άλλον οπούναι εκεί. Οπίσου στεκάτε να τον βουλλώσω πρώτα, να μη μου τον κλέψετε». Έβγαλα την τεζέδα μου από το ποδάρι και τόδεσα κ' έβγαλα και την βούλα μου να τα βουλλώσω – κί' ο Αλεξαντρής να ψάχνη διά κερί. Ακούγοντας γρόσια οι Έλληνες και βουλώματα, βγάνουν τα μαχαίρια και σαν λιοντάρια ρίχνονται εις τους Τούρκους. Αλήθεια χαζνέ πήραν· πήραν ντουφέκια, πήραν σπαθιά, σκότωσαν και τόσους Τούρκους· κυργέψαμεν τρία λαγούμια, οπού μας φέρναν αναντίον μας να μας αφανίσουνε εμάς και το κάστρο· πιάσαμεν καμμίαν εικοσιπενταριά ζωντανούς, τους λαγουμιτζήδες τους κί' άλλους· τους καφφενέδες τους, οπούχαν εκεί, κί' όλα τους τα συγύρια· κρασιά, ρακιά καταδίκι· τους πήγαμεν κυνηγώντας ως το Καράσουι· εκεί ήταν δύναμη μεγάλη των Τούρκων και τα ταμπούρια τους και βαστάχτηκαν. Χαλάσαμεν από το Καράσουι ως τα πόστα μας όλα τους τα χαντάκια και τους πήραμεν περίτου από δυο χιλιάδες κοφίνια.

Τότε πιάσαμεν τον τόπον ο Γκούρας, ο Παπακώστας, ο γενναίος και καλός πατριώτης ο Θωμάς Αργυροκαστρίτης· βαστούσαμεν εμείς όλοι τους Τούρκους με τον πόλεμον – και τα τρία λαγούμια των Τούρκων τάκαμεν ο Λαγουμιτζής ένα και τόβαλε εις το δικό μας λαγούμι· και πήραμεν εμείς το μάκρο του και δέσαμεν ένα λαγούμι των Τούρκων 'σ ένα πόστο τους, οπούταν σαν πιάτζα και συνάζονταν όλοι οι Τούρκοι και κουβέντιαζαν και πίναν καφφέ, εκεί από κάτου το γιομίσαμεν μπαρούτι χωρίς οι Τούρκοι να ξέρουνε τίποτας. Συνάξαμεν όλα τα κοφίνια και φκειάσαμεν το πόστο, της δυο ντάπιες μου κί' ούθεν αλλού έκανε χρεία. Μου σκοτώθη ένα παληκάρι τότε οπού ήταν από τα σπάνια, ο Στάμος Πέτρου Θεωωρής Αθηναίος· τον είχα μπαγιραχτάρη· τίμιος άνθρωπος πολύ, αγαθός

και γενναίος. Αφού τζακίσαμεν τους Τούρκους, ώρμησε εις το Καράσουι και τον σκότωσε αυτόν και τον Πράπα αδελφόν του Παγώνα. Τους έκλαψε όλο το κάστρο· κ' εγώ φαρμακώθηκα, ότι τον είχα τόσα χρόνια μαζί μου.

Άρχισαν οι Τούρκοι κ' έφκειασαν τα χαρακώματά τους και τάφεραν ως το πόστο τους, οπού τους είχαμεν το μπαρούτι κρυφίως. Τότε συνάχτηκαν τ' ασκέρια εις το πόστο μου και πιάσαμεν κουβέντα με τους Τούρκους φιλική διά να συναχτούνε πολλοί και να τους κυβερνήσωμεν όλους όταν βάλωμεν φωτιά εις το λαγούμι. Μπήκαν οι δικοί μας εις την λίνια· τους μέρασα κάθε δέκα ανθρώπων μίανμποτίλλια ρούμη· ένας, τόδωσα την ρούμη, δεν την έδωσε να πιούνε οι συντρόφοι του, οπούταν μάγκατζης, την έπγε μόνος του όλη και μέθυσε. Αφού ετομαστήκαμεν, και οι Τούρκοι γιόμωσε ο τόπος, και τότε θα τους αφανίζαμεν βαινοντας την φωτιά– το λαγούμι τού κάνουν τρύπες να ξεθυμαίνη. Η κακή τύχη 'σ εκείνη την τρύπα είχε χυθή μπαρούτι. Πηγαίνοντας η φωτιά εκεί, πήρε φωτιά εκείνο το μπαρούτι. Εμείς δεν ξέραμεν από λαγούμια· ελέγαμεν ότι αυτείνη η φωτιά είναι το λαγούμι. Εκείνος ο μεθυσμένος τράβησε το μαχαίρι κ' έβαλε της φωνές. Οι Τούρκοι πήραν χαμπέρι. Εμείς κινηθήκαμεν άταχτα· οι Τούρκοι τραβήχτηκαν από 'κεί. Τότε ωρμήσαμεν απάνου τους και κόντεψε να πάθωμεν εμείς εκείνο οπού θα κάναμεν των Τούρκων. Έκαμε ο Θεός και πήρε φωτιά πριν να ζυγώσουμεν και σήκωσε εις τον αγέρα λιθάρια ριζιμιά. Και δεν βλάφτη κανένας από 'μάς, ούτε οι Τούρκοι. Τότε μας ρίχτηκαν οι Τούρκοι με τα μαχαίρια και μας έβαλαν ομπρός. Κι' άρχισαν τα λιανοντούφεκα βροχή των Τούρκων και οι μπόμπες και τα κανόνια και οι γρανέτες. Λαβώθηκαν κάμποσοι από 'μάς και μου σκοτώθη κ' έν' Αθηνιωτόπουλο, νοικοκυρόπουλο, Νέστορα Κοπίδη τόλεγαν, ο σύντροφος του μπαγιοραχτάρη μου, πολύ γενναίος. Τότε τάχαμεν κακά· μας φέραν οι Τούρκοι ως απόξω και μπορούσαν να μας βάλουν και μέσα εις το κάστρο. Τότε με φωτίζει ο Θεός και παίρνω ένα δαβλί με φωτιά εις το χέρι και φωνάζω· «Βάλτε φωτιά εις το τρανό λαγούμι, τώρα οπού ζύγωσαν οι Τούρκοι, να τους αφανίσουμεν!» Ακούνε οι Τούρκοι, βλέπουν και την φωτιά, τζακίζουν οπίσου και τους παίρνουν εις το κοντό οι αθάνατοι Έλληνες· και τρώνε ένα σπαθί καλό. Τους χαλάσαμεν πίσου τα χαρακώματά τους· τους πήραμεν τόσα κεφάλια

και λάφυρα πλήθος, ντουφέκια, σπαθιά, καπότες. Ούτε άλλο λαγούμι είχαμεν, ούτε φωτιά ν' ανάψη. Από τότε μάθαν πολλή γνώση οι Τούρκοι· ούτε μας βρίζαν, ούτε μας πλησιάζαν. Τους πήραμεν τον αγέρα τους. Πέντε δέκα βγαίνουν οι Έλληνες, τους αφάνιζαν. Είχα ένα παληκάρι, Χατζή Μελέτη το λένε, Αθηναίος· όποτε έβγαινε έξω, ή ένα κεφάλι ή δυο θάφερνε μέσα εις το πόστο· γενναίον και τίμιον παληκάρι. Μας φέρναν οι Τούρκοι ένα λαγούμι από κάτου το κάστρο και του τάξαμεν δέκα χιλιάδες γρόσια και τον κρεμάσαμεν μόνον του από το κάστρο και είδε αυτό το λαγούμι· και γλύτωσε το κάστρο. (Το ξεθυμάναμεν από πάνου). Και κιντύνεψε να σωθή, οπού τον πλάκωσαν τόση Τουρκιά. Και του δώσαμεν δέκα παράδες.^[24]

Όταν μέρασα το ρούμι των ανθρώπων διά να κάμωμεν το γιρούσι διά το λαγούμι, ήταν εκεί κ' ένας αξιωματικός του Γκούρα, αγαπημένος του· και τον καζάντησε τόσα χρήματα αυτόν, τον λένε Γιάννη Μπαλωμένον – ο τρισκατάρατος τον έχει μπαλωμένον και βουλωμένον, τον αναθεματισμένον της πατρίδας. Αυτός ο άτιμος με καμπόσους συντρόφους του, όταν είχαμεν τον πόλεμο και πετζοκοβόμαστε με τους Τούρκους, πήρε τους συντρόφους του και φύγαν και πήγαν εις την Κούλουρη· και πολεμούσαν με της άτιμες γυναίκες· κί άφησαν το πόστο τους εμπροστά εις το μάτι των Τούρκων, παραπάνου από το δικό μου πόστο, άδειον. Και τότε ο δυστυχής Γκούρας –(ήμουν πολύ 'γγιμένος μ' αυτόν εξ αιτίας από αυτούς τους δολερούς ανθρώπους, οπού τον τρογύριζαν, αυτείνοι κ' η συντροφιά του η Αθηναίικη, και τον συμβούλευαν μπερμπάντικα· και τον αφάνισαν τον γενναίον αγωνιστή· κ' εξ αιτίας από αυτά δεν τόκρενα)– και τότε ήρθε εις το πόστο μου λυπημένος και κάηκε η ψυχή μου οπού τον είδα τοιούτως. Μου παραπονεύτη πολύ. Του είπα: «Αδελφέ, από την σήμερα κί ομπρός να με γνωρίζης καθώς ήμαστε και πρώτα και καλύτερα. Εγώ αγωνίζομαι, του λέγω, νύχτα και ημέρα, καθώς βλέπεις. Κί όσο είμαστε εδώ, είμαι αδελφός σου· τελειώνοντας ο πόλεμος αυτός, δεν θέλω την φιλίαν σου. (Μ' είχε και στεφανωμένον). – Μου λέγει, εγώ σ' έχω αδελφόν τόσα χρόνια, σ'

²⁴ Υστερα τον παρουσίασα εις τον Αγουστίνο Καποδίστρια και τον Βιάρο· «Δεν έχει το ταμείον!». Διά τους σπιγούνους έχει, να τους πλερώνουν βαριά να μαθαίνουν τι κάνει ο κάθε νοικοκύρης εις το σπίτι του.

έκαμα και συγγενή· διατί δεν θέλεις την φιλίαν μου; – διατί, του λέγω, σου είπα, όταν ήρθαμεν εις την Αθήνα, μην τηράξης να πλουτήνης, ότι θα διατιμηθής και η Αθήνα θα κιντυνέψη εξ αιτίας σου. Ότι δεν είσαι μικρός άνθρωπος να την βλάβης ολίγον. Τι το θέλω τώρα; Πλούτηνες και ρήμαξες και την Αθήνα γυμνώνοντας. Αυτείοι οι άτιμοι οπούχες μαζί σου, τον Άγουστον κολλήσαμεν εις το φρούριον, και τον ίδιον μήνα γύρευαν να σ' αφήσουνε να φύγουν, καθώς τους είδες. Εμείς σκοτωνόμαστε με τους Τούρκους, κί ο Μπαλωμένος κί άλλοι σηκώθηκαν και φύγαν. Και με τους Αθηναίους σ' έβαλαν και πιάστης οχτροός, ότι τους γύμνωσαν. Αυτείοι είναι αναντροι, χασάπικα σκυλιά. Τι τα θέλεις τα πλούτη, οπού τάκαμες και γιόμωσες τόσους τενεκέδες και τους έχωσες; Δεν πλέρωνες ανθρώπους νάχης διά το κεφάλι σου, κ' εσύ να δοξαστής και την πατρίδα να την ωφελήσης; Όχι 'σ ένα μήνα να σε βιάζουν να φύγουν. Σου βάλαν υποψίες οι απατεώνες ότι θα σε σκοτώσω μ' απιστιά εξ αιτίας του Δυσσέα, οπού τον σκότωσες. Αδελφέ, δεν έπρεπε να γένη αυτό εις τον ευεργέτη σου και ναρθή από σένα. Τώρα έγινε. Θυμήσου πόσα σου είπα εις την Αγόργιανη· ότι θα μας βάλουν να σκοτώνωμεν ένας τον άλλον. Τότε μ' άκουσες, δεν τόκαμες· ύστερα έγινε. Τώρα όμως να γνωρίσης τους φίλους σου και τους απατεώνες. Δεν πλουταίνει ο άνθρωπος με χρήματα μοναχά, πλουταίνει κί από τα καλά του έργα.

Δάκρυσαν τα μάτια του του καϊμένου· τον έτυπτε η συνείδησή του διά το κάμωμα οπούκαμεν εις τον Δυσσέα. Μου είπε: «Αν ζήσω κ' έβγω έξω, δεν θέλω ματαξέρη από αυτούς τους μπερμπάντες. Και τα χρήματα, μου είπε, – καταγίνομαι να φκειάσω την διαθήκη μου και θα κάμω σκολειά κί άλλα καλά διά την πατρίδα. Και θ' αφήσω όλων εσάς το μεριδιόν σας. – Να ζήσης να τα χαρής, αδελφέ, και να κάμης καλά πράματα διά την πατρίδα, να βγάλης αυτόν τον λεκέ από πάνου σου, ότι όποιος σ' έχει φίλο λυπάται. Εγώ δεν θέλω από μέρος μου τίποτας. Κί αν μ' ακούσης κ' εμένα εις το εξής ό,τι μου κόβη το κεφάλι μου να σου λέγω, είμαστε αδελφοί και φίλοι καθώς ήμαστε· ειδέ, τηράγει καθένας την δουλειά του. Και μ' αυτούς τους φίλους οπούχεις φιλίαν δεν θέλω, ότι τους γνωρίζω εγώ τι έκαμαν 'σ εσένα και εις την πατρίδα. Κ' εδώ μέσα οπού τους έχεις δημογεροντία – όξω σου σκάβουν το λαγούμι σου με τους άλλους τους ψεύτες. – Τα ξέρω

όλα, μου είπε, πως μ' έχουν όλοι αυτείοι τυλιμένον. Όμως δεν είναι περίσταση τώρα». Φιληθήκαμεν κί' ορκιστήκαμεν να είμαστε εις το εξής καλύτερα από τα πρώτα.

Αφού μείναμεν σύνφωνοι, τόμαθαν η γυναίκα του, οι συγγενείς του, εχάρηκαν. Πήγα κ' εγώ τους είδα εις τον ναόν. Μείναμεν σύνφωνοι το βράδυ ναρθούνε με τον Παπακώστα και τον Κατζικογιάννη να φάμεν εις το πόστο μου ψωμί· ότ' έχω ταζέτικον κρέας κί' άλλα. Ήταν λυπημένος ο καϊμένος ο Κατζικογιάννης. Του σκοτώθηκαν τόσοι συγγενείς του κ' ένας ανιψιός του τότε. Ήταν καλός πατριώτης ο Κατζικοστάθης, αγαθός άνθρωπος. Κί' αφανίστηκαν εις το κάστρο όλοι αυτείοι οι συγγενείς του. Αφού ετοιμάζαμεν το φαγί, μιλούνε του Γκούρα όλοι του οι συντρόφοι θα φύγουν, καθώς έφυγε ο Μπαλωμένος. Τότε ο δυστυχής ο Γκούρας φαρμακώθη. Του λέγω: «Μην πικραίνεσαι. Πες τους μίαν προθεσίαν διά οχτώ ημέρες και να γράψωμεν αυτά εις την Διοίκησιν να στείλη νέους ανθρώπους· κί' αυτές της 'μέρες οπού θα μείνουν να μας βοηθήσουνε να φκειάσωμεν τα λαγούμια γύρα τον Σερπετζέ και σε όλες της πόρτες του κάστρου κί' ούθεν κάνει ανάγκη. Και δουλεύομεν κ' εμείς και φκειάνομεν παντού τα λαγούμια κ' ετοιμάζομεν όλα αυτά τα μέρη, ότι θέλουν πολλή δουλειά. Και δι' αυτό να βαστήξομεν τους ανθρώπους. Και συνχρόνως γράφομεν και εις την Κυβέρνησιν να μας στείλη νέα φρουρά. Και να ειπούμεν αυτεινών οπού θέλουν να φύγουν να φκειάσουνε και μίαν αναφορά να την στείλωμεν εις την Κυβέρνησιν και σε οχτώ ημέρες μάς έρχεται απάντηση, ή στείλη η Κυβέρνηση ανθρώπους νέους ή όχι· τότε αυτείοι ας φύγουν. Αν έρθουν νέοι άνθρωποι, τα λαγούμια δεν μας χρειάζονται· ειδέ και δεν μας έρθουν, θα μείνομεν πολλά ολίγοι και θα περγιοριστούμεν από μέσα το Σερπετζέ. Κί' όταν έρθουν οι Τούρκοι και δεν μπορούμεν ν' ανθέξωμεν, βάνομεν φωτιά και τον Σερπετζέ στέλνομεν εις τον αγέρα και τους Τούρκους οπού θανάται εκεί. Και μ' αυτόν τον τρόπον πηγαίνομεν πολεμώντας ως μέσα εις τον ναόν· κ' εκεί κάνομεν γενικόν λαγούμι και πάμεν 'στον αγέρα κ' εμείς και οι Τούρκοι και ο ναός. Ότι αν δεν μας στείλη ανθρώπους νέους η Κυβέρνηση – δεν θελήσουνε ναρθούνε – θ' αφήσομεν απολέμητο το κάστρο να φύγωμεν μ' ενάμισυ μήνα πόλεμον; Και πού θα ζήσομεν

από τη ντροπή του κόσμου και καταξοχή εσύ, οπούλεγες όλων των ξένων περιηγητών και ντόπιων ότι μπορείς να πολεμήσης εις το κάστρο δυο και τρία χρόνια;». Του άρεσε η παρατήρησή μου και μιλήσαμε των ανθρώπωνέ του αυτά όλα· και να δουλέψωμεν όλοι να φκείάσουμε τα λαγούμια.

Και τοιούτως φκείάσαμε τα γράμματα διά την Κυβέρνησιν και προσμέναμεν το φεγγάρι να βασιλέψη να βγάλω τον πεζοδρομόν διά την Κυβέρνησιν (ότι έβγαιναν από το πόστο μου). Λυπημένος ο δυστυχής Γκούρας διά τους αχάριστους συντρόφους του, οπού έγιναν φιλόζωοι εις τον κίντυνον της πατρίδος κί ανώτερού τους. Και εις τ' αγαθά αυτεινού του κάστρου ήταν γενναίοι κί ατρόμητοι. Και τρώγαν τους δυστυχείς Αθηναίους. Αφού είδα την λύπη του, μίλησα καμποσουνών σημαντικών Αθηναίων και πήγαν και του είπαν: «Μην πικραίνεσαι ότι θέλουν να φύγουν αυτεινοί. Αυτό το κάστρο το φυλάμεν εμείς, οπού το κυργέψαμεν από τους Τούρκους. Και τώρα δεν τους το δίνομεν, αν δεν μας πεθάνουν».

Τότε έκατζε ο Γκούρας και οι άλλοι και φάγαμεν ψωμί· τραγουδήσαμεν κ' εγλεντήσαμεν. Με περικόλεσε ο Γκούρας κί ο Παπακώστας να τραγουδήσω· ότ' είχαμεν τόσον καιρόν οπού δεν είχαμεν τραγουδήση – τόσον καιρόν, οπού μας έβαλαν οι 'διοτελείς και γγιχτήκαμεν διά να κάνουν τους κακούς τους σκοπούς. Τραγουδούσα καλά. Τότε λέγω ένα τραγούδι·

Ο Ήλιος εβασίλεψε,
Έλληνά μου, βασίλεψε

και το Φεγγάρι εχάθη

κί ο καθαρός Αυγερινός που πάει κοντά την Πούλια,
τα τέσσερα κουβέντιαζαν και κρυφοκουβεντιάζουν.

Γυρίζει ο Ήλιος και τους λέει, γυρίζει και τους κρένει· «Εψές οπού βασίλεψα πίσου από μια ραχούλα,

άκ'σα γυναίκεια κλάματα κί αντρών τα μυργιολόγια
γι' αυτά τα 'ρωικά κορμιά 'στον κάμπο ξαπλωμένα,
και μέσ' το αίμα το πολύ είν' όλα βουτημένα.

Για την πατρίδα πήγανε 'στον Άδη, τα καϊμένα.

Ο μαύρος ο Γκούρας αναστέναξε και μου λέγει: «Αδελφέ Μακρυγιάννη, σε καλό να το κάμη ο Θεός, άλλη φορά δεν

τραγουδήσες τόσο παραπονεμένα. Αυτό το τραγούδι σε καλό να μας βγη. – Είχα κέφι, του είπα, οπού δεν τραγουδήσαμεν τόσον καιρόν». Οτι εις ταρδιά πάντοτες γλεντούσαμεν.

Άρχισε ο πόλεμος κι' άναψε ο ντουφεκισμός πολύ. Πήρα τους ανθρώπους μου, πήγα εκεί, καθώς ήμουν διορισμένος· και στάθηκα καμπόσο και πολεμήσαμεν. Ήφερα απόξω γύρα τα πόστα. Πήγα εις το κονάκι μου ό,τι έπαιρνε να βασιλέψη το φεγγάρι, να βγάλω τον πεζό διά την Κυβέρνησιν. Έρχονται μου λένε· «Τρέξε, σκοτώθη ο Γκούρας εις το πόστο του. Έρριξε αναντίον των Τούρκων· απάνου εις την φωτιά τον βάρεσαν εις τον αμήλιγγα και δεν μίλησε τελείως'. Πήγα, τον πήραμεν εις το νόμο και τον βάλαμε 'σ ένα μπουντρούμι. Τον συγύρισε η φαμελιά του και τον χώσαμεν.

Τότε συναχτήκαμεν όλοι κ' έβαλα μίαν ομιλία εις τους αχάριστους τους στρατιώτες και τους είπα εξ αιτίας τους εσκοτώθη, ότι άφησαν τα πόστα τους, και πήγε μόνος του· «και τον βιάζετε κάθε στιγμή να φύγετε». Διόρισαν μίαν επιτροπή οι πολιορκημένοι την γυναίκα του, τον Παπακώστα, τον Κατζικογιάννη, τον Ομορφόπουλο κ' εμένα να φυλάξωμεν την τάξη όσο η Κυβέρνηση να στείλη νέους ανθρώπους. Της γράψαμεν τον σκοτωμόν του Γκούρα και στείλαμεν και τ' άλλα γράμματα. Ο Γκούρας σκοτώθη τον Οκτώβριον μπαίνοντας εις την απάνου πόρτα, απόξω το κάστρο.

Χριστιανός καλός ήρθε και μας είπε κρυφίως ότι οι Τούρκοι θα κινηθούν μία μεγάλη δύναμη αναντίον εις το πόστο μου και θα πιάσουνε και της καμάρες από κάτω το Σερπετζέ, οπούναι εις το πόστο μου...^[25] και να μπούνε εις το κάστρο. Ότι 'σ εκείνο το μέρος είναι και τα στόματα των λαγουμιών των Τούρκων και τα δικά μας. Είχαμεν κ' εμείς ένα λαγούμι έτοιμο αναντίον τους και δεν τούχαμεν βαλμένο το μπαρούτι μέσα. Τότε, αφού μάθαμεν το κίνημα των Τούρκων, βιάσαμεν τον Λαγουμιτζή να πάγη να το δέση, να βάλη το μπαρούτι. Ο Λαγουμιτζής μού λέγει: «Το λαγούμι είναι από κάτω από τους Τούρκους και θα βροντήσω, όταν θα το δέσω, και θα μ' ακούσουνε οι Τούρκοι και κιντυνεύω. Αν με φυλάς, μου λέγει, μπαίνω· αλλιώς δεν μπαίνω, ότι κιντυνεύω. – Έμπα κάμε την δουλειάν σου κ' εγώ σε φυλάγω. Κί' αν πεθάνω, τότε παθαίνεις εσύ». Μπήκε ο Λαγουμιτζής μέσα. Εγώ ήμουν άγυπνος τόσες βραδιές·

²⁵ Λέξεις φθαρμένες.

νύχτα και ημέρα δουλεύαμεν και φκειάναμεν κάτι χαντάκια· κ' έφκεια να και τη ντάπια μου. Αποκοιμήθηκα. Οι Τούρκοι ακούγοντας τον χτύπον του Λαγουμιτζή, συνάζονται πλήθος και κάνουν γιρούσι και μπαίνουν εις την ντάπια μου την όξω (ότι την είχα μερασμένη σε δυο και είχα μίαν καμάρα οπού διάβαινα. Τότε οι άνθρωποι μου ανακατώθηκαν με τους Τούρκους. Σηκώνομαι άξαφνα εκεί οπού ήμουν γερμένος, κόλλησα εις τη ντάπια. Με ντουφέκισαν οι Τούρκοι, τους ντουφέκισα κ' εγώ εις τον σωρό. Μου δίνουν ένα ντουφέκι και με πληγώνουν εις τον λαιμόν. Τότε κάνω το ποδάρι μου να κατεβώ από τη ντάπια, έπεσα. Ο τόπος ήταν στενός· οι άνθρωποι τζακίστηκαν από την όξω ντάπια. Πατούσαν απάνου μου και διάβαιναν και, στενός ο τόπος, μ' αφάνισαν. Έβλεπαν και τα αίματα, έλπιζαν ότ' είμαι σκοτωμένος. Αφού πέρασαν όλοι και μείναν ολίγοι κ' έμπαιναν κι' αυτοί μέσα εις το κάστρο, τότε θάμπαιναν και οι Τούρκοι συνχρόνως μ' αυτούς. Ο Κατζικοστάθης ήταν από μέσα· άφησε το πόστο του κ' έφυγε και πήγε εις την πόρτα του κάστρου από μέσα εις τον θόλον· και τους Τούρκους δεν τους πολεμούσε κανέννας. Τότε σηκώνομαι μισοντραλισμένος και βαστώ καμμιά δεκαριά έξω με το μαχαίρι· δεν τους άφίνα να μπόυνε μέσα. Και τράβησα την πόρτα οπούχαμεν ανοιχτή και πιάσαμεν τον πόλεμον και πολεμούσαμε με της πιστιόλες. Μήτε οι Τούρκοι μπορούσαν να ρίξουνε ντουφέκι, μήτε εμείς· και πολεμούσαμεν περίτου από τρεις ώρες εκεί. Ώρμησαν οι Τούρκοι με ξαναπλήγωσαν εις το κεφάλι, εις την κορφή. Γιόμωσε το σώμα μου αίμα. Γυρεύουν οι άνθρωποι να με πάρουν να μπόυμεν μέσα· τότε τους λέγω: «Αδελφοί, και μέσα να μπόυμε κι' όξω να μείνωμεν χαμένοι είμαστε, αν δεν βαστήξωμεν τους Τούρκους και να λευτερώσουμεν τον Λαγουμιτζή. (Ότι τα στόματα των λαγουμιών και τον Λαγουμιτζή τον είχαν οι Τούρκοι εις την διάκρισίν τους). Τους λέγω, αν δεν βαστήσουμεν και μας πάρουν τον Λαγουμιτζή, το κάστρο είναι χαμένο κ' εμείς μαζί. Όμως να βαστήξωμεν». Τότε οι γενναίοι Έλληνες βάστησαν σαν λιοντάρια. Μας ήρθε κ' ένα γενναίον παληκάρι του Κατζικογιάννη, Νταλαμάγκα τον έλεγαν, κ' ο Αράπης του κ' άλλοι καμμιά δεκαριά δικοί μου και πιάσαμεν τον πόλεμον και πολεμούσαμεν. Παίρνοντας το δειλινό, μέρασα φυσέκια των ανθρώπων· ήρθαν κι' άλλοι ακόμα συντρόφοι. Ήρθαν και Τούρκοι νέον μιντάτι· μας ρίχτηκαν μ' ορμή,

μπήκαν εις της καμάρες, της κυργέψαν όλες κι' άνοιξαν μασγάλια και ντουφεκιούσαν μέσα εις το κάστρο. Ρίχτηκαν μ' ορμή να μας πάρουν και τη ντάπια μας. Εκεί σκότωσαν τον Νταλαμάγκα κι' άλλους πεντέξι. Ξαναλαβώνομαι κ' εγώ πίσου εις το κεφάλι πολύ κακά· μπήκε του φεσιού το μπάλωμα εις τα κόκκαλα, εις την πέτζα του μυαλού. Έπεσα κάτω πεθαμένος. Με τράβησαν οι άνθρωποι μέσα· τότε ένοιωσα. Τους είπα· «Αφήτε με να με τελειώσουνε εδώ, να μην ιδώ τους Τούρκους ζωντανός να μου πατήσουνε το πόστο μου» Τότε οι καϊμένοι οι Έλληνες με λυπήθηκαν πολύ· πολέμησαν γενναίως, διώξαν τους Τούρκους από τη ντάπια μας και τους έβαλαν όλους εις της καμάρες· και ντουφεκούσαν εις το κάστρο. Τότε βήκε ο Λαγουμιτζής και ήρθε 'σ εμάς· με ήρξε 'σ αυτείνη την κατάστασιν. Μου είπε να μείνη αυτός εκεί, να κολλήσω εγώ εις το κάστρο να με δέση ο γιατρός. Του είπα: «Σύρε μέσα. Αν πεθάνω εγώ, το κάστρο δεν χάνεται· αν πεθάνης εσύ, χάνεται». Κόλλησαν από πάνου τον Σερπετζέ οι εδικοί μας και ρίξαν παλιόσκουτα αναμμένα και χορτάρια εις της καμάρες. Μπούκωσε ο καπνός τους Τούρκους· βαστούσε κι' όλο το στράτευμα τα ντουφέκια τους έτοιμα. Κοντά το βράδυ έκαμαν να φύγουν, έρριξαν οι δικοί μας εις τον σωρό και σκοτώθηκαν αρκετοί Τούρκοι.

Τέτοιος πόλεμος και σκοτωμός από τεμάς δεν έγινε άλλη μέρα. Σκοτώθηκαν από 'μάς και πολλοί αξιωματικοί κι' ο καλός πατριώτης Νερούτζος Μετζέλος. Τα κανόνια και οι μπόμπες και οι γρανέτες και τα λιανοντούφεκα βροχή. Την αυγή πιάστη ο πόλεμος, τελείωσε το βράδυ. Με πήραν και με πήγαν απάνου εις το κάστρο. Δεν ήθελε να με 'πιχειριστή ο Κούρταλης ο γιατρός, ότ' ήμουν βαριά και στράγγιξε και το αίμα μου όλο. Τότε τόδωσαν ενγράφως όσοι ήταν μέσα εις το κάστρο ότι δεν έχει καμμίαν υποψίαν (ότι φοβώνταν να μην πεθάνω και του ειπούν ότι με φόνεψε αυτός). Τότε με 'πιχειρίστη· και κιντύνεψα να πεθάνω από τους πόνους του κεφαλιού και το πάτημα οπού μόκαναν εις το σώμα μου, 'στην μέση μου.^[26]

Ο πόλεμος έγινε τον Οκτώβριον μήνα, έξι ημέρες υστερονότερα οπού χάθη ο Γκούρας. Αφού έγινε ο πόλεμος αυτός, έστειλαν εις την

²⁶ Κάτι μου χάλασε μέσα αυτό το πάτημα και με πάγει αίμα ως σήμερα. Ο γιατρός μ' άφησε και τα κόκκαλα εις το κεφάλι· ότι αν τα πείραζε, χάλαγε η πέτζα του μυαλού και τότε έπρεπε να τελειώσω.

Διοίκησιν οι πολιορκημένοι και εις τον Καραϊσκάκη, οπούταν αρχηγός έξω, κ' έστειλε τον Κριτζώτη και Μαμούρη μέσα εις το κάστρο μ' ανθρώπους. Τότε ο Μαμούρης γύρευε να φρουραρχέψη – αν λευτερωθή το κάστρο, νάχη τους Αθηναίους σκλάβους πάλε. Κι' ο γυναικάδελφος του Μαμούρη ο Γιαννάκο Βλάχος, οπού τον είχαν μέλος της Διοικήσεως, αυτές της οδηγίες έδωσε του Μαμούρη και ν' αγροικηθή και με τον Σταυρή Βλάχο, τον αδελφόν του, να βάλουν αυτό 'σ ενέργειαν. Αφού είδαμεν την θέλησιν του Μαμούρη, ότι γυρεύει φρουραρχίαν, διά να βυζαίνει τους δυστυχείς Αθηναίους αυτείνη η «φάμπρικα ντι κογιόν», τότε διά να τους λευτερώσουμεν, ότ' είναι κρίμα από τον Θεόν, αγροικιώμαι με τον Κριτζώτη, με του Λεκκαίους, με τους Φωκάδες, με τον Ομορφόπουλον και μ' όσους αξιωματικούς Αθηναίους ήταν εις το κάστρο και μετριώμαστε εμείς και ήμαστε όλοι είκοσι· όσ' ήταν με τον Μαμούρη συντρόφοι ήταν τέσσεροι. Τους είπα εις τα πόστα απόξω του κάστρου να διορίζωμεν ανθρώπους κατά την ποσότη των ανθρώπων οπούχει ο κάθε αρχηγός, να φυλάγη το πόστο του μ' όσους ανθρώπους χρειάζεται η κάθε θέση. Εις την Κούλια του κάστρου και μαγαζειά, οπούναι η δύναμη του κάστρου – κι' όταν έχης αυτές τις θέσες, έχεις το κάστρο εις το χέρι σου – 'σ αυτές της δυο θέσες να βάνη κι' ο μικρότερος ο αρχηγός κι' ο μεγάλος από έναν άνθρωπον. (Και εις την κάθε θέση θα πήγαιναν αναλογία είκοσι δικοί μας και τέσσεροι αυτεινών). Πιάσαμεν πρωτύτερα αυτές της δυο θέσες με περισσότερους δικούς μας ανθρώπους, αν γένη καμμία φιλονικία, να της έχωμεν εις το χέρι να μην πάθωμεν. Έγινε αυτείνη η μυστική μας ένωση ενγράφως. Αφού κάμαμεν αυτούς τους δεσμούς, πήρα τον Μαμούρη με τους δικούς του και τους άλλους εις το κονάκι μου να φάνε, ότι εγώ δεν έτρωγα, ότ' ήμουν πληγωμένος, ακόμα αστενής. Αφού φάγανε, τους πρόβαλα αυτό. Τους ήρθε αυτεινών πικρό. Τους είπαμε ότι καθείς μας έχει το κεφάλι του μέσα και δεν μπορεί να γένη αλλοιώς. Να γένη αυτό και μία 'πιτροπή να διοικήη το κάστρο όσο να λευτερωθή, και η Κυβέρνηση ας σας διορίση πίσου». Με κάναν τρόπον δεν θέλαν. Μου μίλησαν πολλοί από αυτούς να τραβήσω χέρι εγώ. Μου μίλησε και η Γκούραινα. Τους είπα: «Αυτό είναι το δίκιον να γένη· αν θέλετε αυτό, καλά· ειδέ φεύγομεν όλοι εμείς και καθίστε εσείς και πολεμάτε. Κ' έχετε το κάστρον δικόν σας. Ειδέ, φευγάτε εσείς και πολεμούμεν

εμείς». Το φιλονικήσαμεν πολύ κ' έγινε εκείνο οπού θέλαμεν, το δίκιον.^[27]

Οι Τούρκοι φέρναν ένα λαγούμι εις τη ντάπια του Δυσσέα και προχώρεσε εις το κάστρο από κάτω· κ' εμείς το ξεθυμάναμεν με πηγάδια βαθιά ολόγυρα. Ο μάστορης των Τούρκων ο λαγουμιτζής δεν ήξερε να το δέση καλά. Είχε βάλη μέσα μπαρούτι τρεις χιλιάδες οκάδες. Έβαλε φωτιά και ταράχτη όλο το κάστρο. Το κακό το δέσιμον και το ξεθύμασμα το δικό μας – κλώτζησε οπίσου και σκότωσε τόσους Τούρκους. Από 'μάς, θέλησε ο Θεός, δεν πειράχτη κανένας.

Απόξω μαθαίναμεν ότι διαλύθηκαν· τους κυρίεψε ο Μπραϊμης κί ο Κιτάγιας. Αυτό μαθαίναμεν από τους Τούρκους· ότι μας κλείσαν στενά. Αφού μπήκε ο Κριτζώτης κί ο Μαμούρης, μας ζώσαν ολόγυρα το κάστρο με χαρακώματα κί ασκέρια πολλά μέσα 'σ αυτά. Το κάστρο πολεμοφόδια δεν είχε, ούτε άλλον ζαιϊρέ όξω από κριθάρι μόνον. Χάθηκε ο ζαιϊρές εξ αιτίας της ακαταστασίας των ανόητων. Κί' αλοιφή και ξανθά δεν είχαμε τελείως. Κί' όσοι πληγώνονταν πέθαιναν οι περισσότεροι, ότι βρωμούσαν· και μάλλον η ψείρα με το σκουλήκι. Τη βρώμα να υπόφερνε ο πληγωμένος, την ψείρα και πόνους ή την πείνα; Κί' από αυτά πέθαιναν οι περισσότεροι. Εγώ τους έδινα ολίγον ζαιϊρέ και κρασί να πλένουν τους γεράδες. Κί' απολπίστηκαν όλοι.

Τότε είπαν να πάγη ένας από τους αρχηγούς έξω να μιλήση τα δεινά του κάστρου· κί' αν δεν υπάρχη Διοίκηση, να μιλήση με τους ξένους ναυάρχους να σωθούμεν. Αυτό το φιλονικούσαν καμπόσες ημέρες και δεν ήθελε κανένας να έβγει. Τότε έρχονται όλοι εις το κονάκι μου και με περικαλούν να έβγω εγώ. Τους λέγω: «Εσείς με βλέπετε σε τι άχλιαν κατάστασιν είμαι. Οι πληγές μου τρέχουν και φωνάζω οληνύχτα και ημέρα· και η μέση μου μισοτζακισμένη. Πού μπορώ να σταθώ εις άλογον;» Ντραπήκαν, έφυγαν, ότι μ' ήλεπαν κί' αυτείοι οπού δεν ήμουν σε κατάστασιν. Πέρασαν ολίες ημέρες, ξανάρθαν αυτείοι κί' όλοι οι Αθηναίοι. Τους λυπήθηκα και το αποφάσισα – να μου δώσουνε πέντε καβαλλαραίους και να βγούνε όλοι να πολεμήσουνε να μας βγάλουν από τα χαρακώματα των Τούρκων. Φκειάσαν το 'πιτροπικόν τους και με κατασταίνουν πληρεξούσιόν τους να κάμω ομιλίαν με την Κυβέρνησιν, αν είναι και

²⁷ Ηταν άτυχη γενικώς η πατρίδα και οι Αθηναίοι και το πήραν οι Τούρκοι.

δεν χάλασε, ή με τους ναυάρχους ομιλίαν να σωθούνε· κί αν υπάρχη η Κυβέρνηση, να στείλη τ' αναγκαία του φρουρίου· και σε δέκα πέντε ημέρες να πιάσω τον Φαληρέα, να τραβηχτούν εκεί καμπόση δύναμη των Τούρκων ν' ανασάνη το κάστρο, ότι στενεύτηκε πολύ τελευταία.

Έφκειασαν το πληρεξούσιον, μόδωσαν και τους πέντε καβαλλαραίους· κάμαμε 'σ τ' όνομα του Θεού να κινηθούμεν. Κί ανοίξαμεν μίαν καμάρα και βήκαμεν οι καβαλλαραίγοι – και οι άνθρωποι του κάστρου να μας περάσουνε από τα χαρακώματα των Τούρκων. Αφού βήκαμεν έξω εις το πόστο μου, πήραν χαμπέρι οι Τούρκοι και μας έβαλαν απ' ολούθε το ντουφεκίδι και κανόνια και γρανέτες. Τ' ασκέρι το δικό μας τζακίζει και μπαίνει πίσου εις το κάστρο. Τότε τους λέγω: «Και πίσου να μπούμεν, χαμένοι είμαστε, ότι το κάστρο δεν έχει τ' αναγκαία του, κ' εμπρός να πάμεν – ο Θεός βαίνει το χέρι του και ίσως σωθούμεν κ' εμείς κ' εκείνοι οπού είναι μέσα'. Κάμαμεν τον σταυρό μας, κινηθήκαμεν. Τα χαρακώματα των Τούρκων ήταν πλατιά και γιομάτα. Ρίχτη ο πρώτος, έπεσε μέσα. Ρίχτηκα κοντά εγώ και οι άλλοι συνχρόνως, περάσαμεν· ντουφεκιστήκαμεν με τους Τούρκους, πήραμεν και τον σύντροφό μας. Ριχτήκαμεν, γιομάτα τ' άλογα, μέσα της ελιές, ότι μας πήρε κοντά η καβαλλαρία των Τούρκων. Εγώ άρρωστος, με πέταξε τ' άλογον και καταφανίστηκα· τόπιασαν οι άνθρωποι, μ' έβαλαν απάνου του· καταχτυπημένος, θύμωσε το κεφάλι μου, οι πληγές. Πάμεν από το Δαφνί να περάσουμεν, ήταν γιομάτο Τούρκοι. Τους φεύγομεν από 'κεί και μέσα τα γκρεμνά σωθήκαμεν εις την Ελεψίνα κί από 'κεί πήγαμεν εις την Αίγινα, εις την Διοίκησιν.

[Κεφάλαιον δέκατον]

Της είπα την κατάστασιν του φρουρίου. Ο Ζαΐμης ήταν Πρόεδρος της Διοικήσεως. Μου λέγει ο καϊμένος: «Έρχομαι εις το κονάκι σου να μιλήσωμεν πλατύτερα». Με είδαν εις την κατάστασιν οπού ήμουν, πρησμένο το κεφάλι μου, μου διορίσαν γιατρούς. Ήρθε ο Ζαΐμης, ανταμωθήκαμεν, μου είπε την κατάστασιν του ταμείου, ότι δεν έχει

ούτε λεπτό. Μου λέγει: «Χαίρομαι ότι ήρθες εσύ έξω, και να συνακουστούμεν σε ό,τι μπορέσουμε να βοηθήσωμεν την πατρίδα, και ν' αφήσουμε τα παλιά πάθη. – Του είπα, χαίρομαι διά έναν αγωνιστήν σημαντικόν, κεφαλή της πατρίδος, οπούχει τόση 'λικρίνεια. Ότι τα πάθη τα είδαμεν πού μας κατήντησαν. Κ' εγώ, του λέγω, 'σ ό,τι με διατάξετε είμαι έτοιμος να πεθάνω διά την αγάπη της πατρίδος. Και δι' αυτό εβήκα εις την κατάστασιν οπού με βλέπεις». Ήρθαν και τ' άλλα τα μέλη της Επιτροπής της Διοίκησης· είπαν να πάγη ένα από αυτούς εις τα Μέθена να μιλήση με τον Φαβγέ. «Ήταν καλά, μου λένε, να πάγαινες και μόνος σου – είσαι αστενής· θα τον ενθουσίαζες αλλοιώς. – Τους λέγω, να πεθάνω εις τον δρόμον θα πάγω να 'νεργήσω ό,τι μπορώ!»

Επήγα εις τα Μέθена. Με δέχτηκε ο αγαθός και γενναίος Φαβγές κ' όλοι οι αξιωματικοί. Τους ενθουσίασα. Τους ηύρα πρόθυμους και με μεγάλον πατριωτισμόν. Σηκωθήκαμεν με τον Φαβγέ και πήγαμεν εις την Διοίκηση. Και διοριστήκαμεν εμείς οι δυο επίτροποι με δυο μέλη από την Διοίκηση· και σκεδιάσαμεν – και μιλήσαμεν να μείνη μυστικόν το σκέδιόν μας, κ' έμεινε. Πήγε ο Φαβγές εις τα Μέθена, έκαμε χαζίρι το σώμα του και το φόρτωσε πολεμοφόδια· κ' εγώ στάθηκα εις την Αίγινα κ' έκαμα έτοιμα αλοιφές και ξαντά κ' άλλα αναγκαία – κ' όλα μυστικά, ότ' ήταν Τουρκοραγιαδες πολλοί από 'κείνους οπού ήταν φορτωμένοι πέτρες και τους λευτέρωσε ο Κιταγής. Τόδωσα του αθάνατου Φαβγέ τούς οδηγούς οπούχα μαζί μου από το κάστρο, τους γενναίους κ' αγαθούς Γιάννηδες, Κουντουριώτης ο ένας και Διστομίτης ο άλλος. Αυτείνοι οι δυο αγαθοί πατριώτες έβγαιναν πάντοτες με γράμματα από το κάστρο, ανάμεσα από τόση Τουρκιά. Μεγάλες χάριτες χρωστάγει η πατρίδα εις αυτούς τους δυο γενναίους πατριώτες. Και μαζί μ' αυτούς το ταχτικόν κ' ο Φαβγές πήγαν τα πολεμοφόδια κ' άλλα αναγκαία, φορτωμένα οι ίδιοι απάνου τους. Κί' όλοι αυτείνοι κιντύνεψαν· αλλά ως γενναίγοι και καλοί πατριώτες αποφάσισαν και μπήκαν εις το κάστρο. Και η πατρίς να θυμάται και να δοξάζη αυτούς τους άντρες.

Τότε μίλησα με την Διοίκηση διά να πιάσουμεν τον Φαληρέα κατά οπού ήμουν διαταμένος από τους κλεισμένους εις το κάστρον. Η Διοίκηση με διορίζει αρχηγόν των Αθηναίων κ' όσοι Στερολλαδίτες ήταν εις τα νησιά και νησιώτες όσοι φέρουν όπλα, να τους συνάξω

όλους να πιάσωμεν τον Περαιά, να συστήσουμε ορδί. Μέσα δεν είχε τελείως η Κυβέρνηση. Τότε μ' ανταμώνει ο Γρόπιος πρόξενος της Αούστριας – ήταν φίλος μου – και μου λέγει: «Πού θα πας, Μακρουγιάννη, με χωρίς τα μέσα σε τόση Τουρκιά, 'σ έναν αρχιστρατήγον του Σουλτάνου, 'στον Κιτάγια; Η Διοίκηση τα μέσα δεν τάχει, τι στρατόπεδον θα κάμης; Θα κιντυνέψης κί' ο ίδιος και οι άνθρωποί σου. Είναι ένας, μου λέγει, Άγγλος, τον λένε Γκόρδον, βάνει τα μέσα του πολέμου, όσα χρήματα χρειαστούν. Τον κάνεις καμπούλι να του παραχωρήσης την θέση σου, να τον κάμης αρχηγόν αυτής της εκστρατείας, να βάλη αυτός τα χρήματα;» Του λέγω του Γρόπιου: Σύρε πες του, όποιος είναι αυτός οπού θα βάλη τα χρήματα, όχι αρχηγόν τον κάνω καμπούλι, διά την αγάπη της πατρίδος μου, αλλά όπου κατουράγη να μου δίνη να πίνω εγώ το κάτρο· το κάνω αυτό και του το δίνω ενγράφως». Αφού του μίλησε αυτά του Γκόρδον, ήρθε και μ' αντάμωσε και γνωριστήκαμεν· και πήρε την ευκαρίστηση σε όσα τού είπε ο Γρόπιος από 'μένα.

Μου λέγει ο Γκόρδον ότ' είναι 'γγισμένος με τον Ζαϊμη και δεν θα θελήση. Του λέγω: «Εγώ τα διορθώνω κί' αυτά με τον Ζαϊμη». Πήγα εις τον Ζαϊμη, του τα είπα όλα. Τότε μου λέγει ο αγαθός πατριώτης, (και του συχωράγει η ψυχή μου όσα είχε κάμη διά την πατρίδα, οπού τούχα ένα μίσος), μου λέγει: «Όποιος είναι αυτός, Μακρουγιάννη, οπού βάνει τα έξοδα διά την στρατολογία των Αθηνών, να πιαστή η θέση του Φαληρέως, το παιδί μου να μόχη σκοτωμένο – όχι διά κάτι λόγια οπού αλλάξαμεν». Τότε τον πήρα και πήγα εκεί κί' ανταμώθηκαν και φιλήθηκαν και συνφώνησαν διά τα έξοδα αυτεινού του κινήματος και να είναι αρχηγός ο Γκόρδον. Ξακολούθησε να κάνη όλες της ετοιμασίες, κ' έγινε αυτό το κίνημα. Και ξόδιασε ο Γκόρδον ογδοήντα οχτώ χιλιάδες γρόσια και ύστερα τάλαβε από την Κυβέρνηση – διά τόκον έλαβε την αρχηγίαν του Περαιώς. Πήγε με το μπρίκι του εις τα Μέγαρα ο Γκόρδον, έστελνα κ' εγώ τους ανθρώπους οπού σύναζα εκεί. Με διορίζει η Κυβέρνηση και πήγα δυο φορές εις την Κόρθο να ησυχάσω τον Γιάννη Νοταρά και Παναγιώτη Νοταρά, οπού είχαν Ρουμελιώτες ο ένας κί' ο άλλος συνάξη και γύμνωναν την πατρίδα τους, ο ένας Νοταράς την μισή κί' ο άλλος την άλλη μισή, και δίναν και των Ρουμελιώτων τους μιστούς τους. Κί' ο καυγάς τους ποιος ήταν; Ήθελαν να πάρουν μια γυναίκα·

και την θέλαν και οι δυο. Το χωριό καίγεται και η γριά λαμπροχτενίζεταν.

Παντού εις την πατρίδα Τούρκοι, και το κάστρο των Αθηνών, οπού ήταν η ελπίδα της Ελλάδος, κιντύνευε· και σαν χάνεταν αυτό, και η πατρίς κακή τύχη είχε – τα οτζάκια καύλωναν. Με συχωράτε, αναγνώστες· αν ξέρετε εκείνη την περίσταση τι κίντυνος ήταν της πατρίδας, κ' εσείς θα λέγατε το ίδιοι 'σ αυτούς και τον Αντρέα Λόντον, οπού τους βοηθούσε και γκιζερούσε με τα παιδάκια. Αφού τους μίλησα πολλά και της δυο φορές και δεν μ' άκουγαν, 'στο υστερό τούς είπα· «Πάγω· και γράφω οσουνών είναι εις το κάστρο της Αθήνας και του Καραϊσκάκη, οπούναι μέσα εις τα χιόνια, οπού φκειάνει εις την Αράχωβα πύργους τα κεφάλια των Τούρκων, τους γράφω και γυρίζουν και μπαίνομεν όλοι εδώ και φκειάνομεν τα δικά σας κεφάλια πύργους». Και σηκώθηκα να φύγω. Και τότε συνκατένεψε ο Αντρέας Λόντος και μου είπε ότι του Γιάννη του Νοταρά τού λέγει ναρθή εις την Αθήνα. Παράγγειλα εγώ και του Παναγιώτη Νοταρά και πήγαν και οι δυο εις Μέγαρα.

Πήγα τα χαμπέρια της Διοίκησης και μ' ευκαρίστησε πολύ και καταξοχή ο καιϊμένος ο αγαθός Ζαΐμης, οπού πολεμούσε τόσον καιρόν να τους χωρίση και δεν τον άκουγαν ούτε αυτόν, ούτε την Κυβέρνησιν. Μου λέγει ο Ζαΐμης: «Είναι και κάτι άλλο οπού γένεται και θα πας και δι' αυτό». Κ' εγώ ο δυστυχής άνοιξαν οι πληγές μου από το χτύπημα του αλόγου, όταν βήκαμεν από το κάστρο, και περπατούσα με το κεφάλι τούμπανον· κί' αγερίστηκα· και βήκαν από την πληγή τόσα κόκκαλα και πέτζες δι' αυτές της δούλεψες με τα χιόνια και κρούον. Άλλαζα της πληγές και μ' έπιαναν μεγάλες κάψες από τους πόνους· και κιντύνεψα να χαθώ. Πάμε και εις τ' άλλο των καλών πατριώτων. Ο Μεταξάς, ο Κολοκοτρώνης, ο Υψηλάντης κί' άλλοι είχαν κάμη δική τους κομπανία. Είχ' έρθη κ' ένας αξιωματικός από την Γαλλία, γενναίος άντρας και καλός άνθρωπος, τον έλεγαν Μπούρμπαχη· ήταν Κεφαλλονίτης και συγγενής του Μεταξά· ήταν κολονέλος εις την Γαλλίαν. Αφού άκουσε την λευτεριά της πατρίδας του ήρθε ν' αγωνιστή απαθής, πατριωτικώς· πήγε ναυρή τους συγγενείς και τους πατριώτες του· ήρρε και τον κόντε Μεταξά και τους συντρόφους του. Τον οδηγούν και πλερώνει εξ ιδίων του και συνάζει χίλιους ανθρώπους, σκυλιά του χασαπιού, ανθρώπους του

Αναπλιού, των μπιλλιάρδων, της φατριάς του κωλόπανα. Αφού τον συβούλεψαν αυτείοι τον αθών πατριώτη, τον οδηγούν να πάγη εις τον Καραϊσκάκη. Παίρνει τόσα φορτώματα ζαϊρέ κι' όλα του τ' αναγκαία να πάγη εις το σώμα του Καραϊσκάκη, οπού ήταν οι περισσότεροι ξυπόλυτοι και γυμνοί και νηστικοί – και να ιδούνε αυτείοι οι ξυπόλυτοι εις το ορδί τους τα χασάπικα σκυλιά, οπού πολεμούσαν οι περισσότεροι από αυτούς μέσα τ' Ανάπλι με της άτιμες γυναίκες, και ύστερα αυτείοι να πάνε εις τους γυμνούς και νηστικούς, να παίρνουν ταχτικώς το ταΐνι τους, τα μακαρόνια τους κι' άλλο τους φαγί και τον μιστόν τους, κ' εκείνοι οπού αγωνίζονταν εις τα χιόνια νηστικοί να λέπουν τα χασάπικα σκυλιά του Αναπλιού να τρώνε και να πλερώνωνται – ή θα σκοτώσουν αυτούς, ή θα γένη μια φατρία να διαλυθούν. Αυτά ο αγαθός Μπούρμπαχης δεν τάξερε· ο Μεταξάς κι' ο αρχηγός ο Κολοκοτρώνης και η συντροφιά του τα γνώριζαν αυτά.^[28]

Έγινε ναύαρχος ο Κοκράν, αρχιστράτηγος ο Τζούρτζης – κι' ο ναύαρχος Κοκράν θα πάγαινε τα καράβια 'στα βουνά κι' απάνου εις τα κάστρα· κ' ήλεγε των Ελλήνων ο Τζούρτζης, με την γολέττα θα κυνήγαγε τους Τούρκους. Ο Μιαούλης ο καϊμένος με τα σταροκάραβα αλώνιζε τους τριπόντες και φεργάδες των Τούρκων· κι' ο Καραϊσκάκης με τους γυμνούς έφκειανε πύργους τα κεφάλια των Τούρκων. Οι δυο Έλληνες δεν ξέραν της μηχανές των Ευρωπαϊών μεγάλων αντρών, ούτε τα καράβια ξέραν να τα κολλήσουν εις τα βουνά, ούτε τους στεργιανούς να πολεμούν με της γολέττες.^[29]

Ο Μπούρμπαχης με τους στρατιώτες του βήκε εις το Λουτράκι της Κόρθος. Μ' έστειλε η Διοίκηση και πήγα και του μίλησα όλα αυτά.

²⁸ Οτι την πατρίδα την ήθελαν από τον Ισθμόν και κατά την Πελοπόννησον, όχι από τον Ισθμόν και κατά την Ρούμελη. Και κατηγορούσαν τον Καραϊσκάκη, οπού δούλευε να ξαναλευτερώση την Ρούμελη. Καθώς κι' ο Κυβερνήτης μας προσπάθαγε δι' αυτό και τότε έγινε Κυβερνήτης της Ελλάδος.

²⁹ Ενέργειες του Μαυροκορδάτου μόνον ήξεραν, όπου έβαλε τον Κουντουριώτη να φκειάση τον Σκούρτη αρχιστράτηγον εις τους αρχηγούς τους στεριανούς και τους οδηγούνε όρτζια και πόντζα. Κι' ο Μεταξάς με τον αρχηγόν της πιάτζας και συντροφιά τους, όπου κατόρθωσαν τις τρεις μεγάλες αρχηγίες εις την Ελλάδα και ήφεραν ξένα φώτα κι' αντρεία, κυβέρνηση, ναυαρχίαν, αρχιστρατηγίαν, θέλαν να χαλάσουν την όρεξίν του Καραϊσκάκη κι' άλλων αρχηγών, οπού πολεμούσαν το χειμώνα διά να ματαλευτερώσουν την πατρίδα τους, όπου ξανατούρκεψε από τους συχνούς εφύλιους πολέμους και φατρίες αυτήνων των αγαθών πατριώτων. Οδήγησαν και τον αθών και γενναίον Μπούρμπαχη να πάγη εις τον Καραϊσκάκη αυτός – χορτάτος κι' ο Καραϊσκάκης νηστικός, και να σκοτωθούν.

Και τότε κατάλαβε ο αθώος πατριώτης και πήγε εις τα Μέγαρα, οπού πήγαν και οι άλλοι. Πήγε εκεί κι' ο Βάσιος Μαυροβουνιώτης. Σύναξα κ' εγώ όλους τους Αθηναίους και Στερεοελλαδίτες, όσοι φέρναν όπλα και ήταν εις τα νησιά Κούλουρη, Αίγινα, Πόρο, σύναξα αυτούς και τους ίδιους νησιώτες, κατά διαταγή της Κυβερνήσεως οπούχω, και πήγα κ' εγώ εις Μέγαρα. Τότε κάνομεν ένα σκέδιον να βγούμεν συνχρόνως εις τα πόστα της Αθήνας αναντίον των Τούρκων· ο Βάσιος, ο Παναγιώτης Νοταράς, ο Μπούρμπαχης και οι Ντερβενοχωρίτες να πάνε να πιάσουνε από βραδύς την Χασιά, να ταμπουρωθούν – είναι η θέση γερή – να πάγη οχτρός εκεί να τον πολεμήσουν. (Ήταν ως τρεις χιλιάδες ασκέρι). Το ταχτικό, ο Νοταράς ο Γιάννης κ' εγώ ως χιλιοχτακόσοι άνθρωποι να βγούμεν εις τον Πειραιά τα μεσάνυχτα. Πήγαμεν, με διορίζει ο Γκόρδον με το σώμα του να πρωτοβγώ ομπρός εγώ εις την θέση του Φαληρέως. Ράξαμεν εις το Πασιά Λιμάνι. Πρωτοβήκα με δυο φελούκες· το είχαν πιασμένο οι Τούρκοι. Πολεμήσαμεν μ' εκείνους καλά· λαβώθηκαν από 'μάς καμπόσοι. Ήρθαν κι' άλλες δυο φελούκες μ' ανθρώπους μου και τότε πολεμήσαμεν γενναίως τους Τούρκους, μας πολέμησαν κι' αυτείνιοι παληκαρίσια, και τους τζακίσαμεν και τους πήγαμεν κυνηγώντα ως το μοναστήρι εις τον Άγιον Σπυρίδωνα, εις τον Δράκον. Τότε γυρίσαμεν οπίσου· βήκαν κι' από τ' άλλα τα σώματα· βγάλαμεν εκείνη την νύχτα ως δεκαπέντε κανόνια, μικρά μεγάλα, και γρανέτες και φκειάσαμεν και τα ταμπούρια διανυχτός και της θέσες των κανονιών· κι' όσο να φέξη ευρέθηκαν όλα έτοιμα. Μεθάγαμεν δουλεύοντας. Όσοι έρχονταν δεν έλπιζαν ότι εμείς να φκειάσουμεν όλα αυτά εκείνη την νύχτα.

Την αυγή μάς βλέπουν οι Τούρκοι έτοιμους και χαζίρικους. Ο Βάσιος και οι άλλοι όλοι δεν πήγαν εις την Χασιά καθώς είχαμεν ομιλίαν, αλλά σηκώθηκαν του κεφαλιού τους και πήγαν 'σ ένα χωριόν, Καματερόν το λένε, μιαν ώρα από την Αθήνα. Πήγαν και πιάσαν μιαν θέση αδύνατη· κι' αυτό το λάθος τόκαμεν ο Βάσιος· ότι αυτός γνώριζε τον τόπον της Αθήνας, αγωνίζονταν τόσον καιρόν σε αυτά τα μέρη. Πριν πιάσουν θέσες και να ταμπουρωθούν καλά – κάμαν ένα ταμπούρι τυφλό – τους πέσαν οι Τούρκοι απάνου τους και τους χάλασαν· και σκότωσαν περίτου από τρακόσους πενήντα Έλληνες· και τους ρίξαν εις φυγή. Και σκοτώθη κι' ο αγαθός

Μπούρμπαχης κι' άλλοι δυο συναδελφοί του φελέλληνες. Όλοι διαλύθηκαν κακώς κακού. Ο Βάσιος έμεινε εις την Ελεψίνα, ότι οι περισσότεροί του άνθρωποι ήταν Ντερβενοχωρίτες.

Τότε πήρε τα κεφάλια αυτεινών ο Κιτάγιας και τα πήγε εις την Αθήνα και τάδειξε των πολιορκημένων και τους είπε να προσκυνήσουνε διά να σωθούνε αυτείοι και να μην πάρουν κ' εμάς εις τον λαιμό τους, οπού ήμαστε εις τον Φαληρέα. Τους λένε οι πολιορκημένοι: «Σύρτε κυργέψετε εκείνους εις τον Φαληρέα και τότε υποταζόμαστε κ' εμείς· ότι αυτείοι είναι χωρίς κάστρο. Κι' όταν παραδοθούν, παραδίνομεν κ' εμείς το κάστρο». Αναχωρούν όλες οι δύνამες από την Αθήνα (πολλά ολίγοι μείναν, όσ' ήταν αναγκαίοι διά τους πολιορκημένους) και μας ζώνουν κι' άλλοι από τ' άλλα τα πόστα τους. Είχαν το Μοναστήρι κι' όλα τα τριγυρινά πόστα εις την εξουσίαν τους οι Τούρκοι. Ήρθαν και οι άλλοι, ετοιμάστηκαν οληνύχτα· την αυγή σαράντα πέντε μπαγιράκια ρίχτηκαν απάνου μας. Άρχισαν από τα πόστα τους, οπού τα είχαν γιομάτο το καθένα πόστο από κανόνια και μπόμπες και γρανέτες, και μας βαρούσαν· και τα στρατέματα έμπαιναν εις την τάξη να μας ριχτούνε. Τότε έβλεπες τους δικούς μας, να τους έσφαζες, μια κούπα αίμα δεν έβγαινε· ότι μάθαν τον χαλασμόν του Βάσιου κι' αλλουνών.^[30]

Τούτα τα μπαγιράκια κινήθηκαν απάνου μας. Ο Γκόρδον, ήταν κι' άλλοι Ευρωπαϊγοι κι' ο Άγιντεκ, ένας αξιωματικός από τη Μπαβαρία, αφού είδαν τα μπαγιράκια οπού ετοιμάζονταν, αυτείοι όλοι με τον Γκόρδον εμπήκαν σε μίαν φελούκα να πάνε εις το καράβι του Γκόρδον· ότι απολπίστηκαν, αφού είδαν τόση δύναμιν των Τούρκων. Και οι εδικοί μας εις τον Φαληρέα ποτές δεν μείναν του ντουφεκιού χίλιοι τρακόσοι άνθρωποι. Ότι μαθαίνοντας το χαλασμό του Βάσιου ενέκρωσαν και φεύγαν διά νυχτός, ότ' ήταν η θέση κιντυνώδης. Αν μας χαλούσαν οι Τούρκοι, ποδάρι δεν γλύτωνε από 'μάς· ότ' ήταν όλη η στεργιά κλεισμένη από τους Τούρκους, πεζούρα, καβαλλαρία και κανόνια, κι' από το πέλαγον μόνον το καράβι του Γκόρδον, ότι φύγαν τ' άλλα. Τότε απολπισμένος κι' ο αρχηγός Γκόρδον και χαρισμένος και εις την φιλίαν την δική μου, να μείνω μαγιά, μου είπε να μπω κ' εγώ μέσα εις το καράβι του να γλυτώσω. Ότι οι αρχηγοί, οπού κάμαμεν αυτούς τους Ευρωπαϊγους, όλο με τα καράβια έχουν να

³⁰ Ήρθαν άνθρωποι από 'κείνους και μας τα είπαν όλα τα αίτια του χαλασμού τους.

κάνουν· αυτείνοι από μέσα πολεμούν τους οχτρούς εις την στεριά και τους σκοτώνουν με λόγια, με σκέδια, με την σούπα. Δεν είμαι τοιούτος να κατηγορώ τους ανώτερους μου, όμως όχι και να μην ειπώ την αλήθεια· ότι ορκίστηκα δι' αυτείνην. Κ' εδώ φαίνεται αν λέγω την αλήθεια ή όχι.

Αφού είδε ο αρχηγός ο Γκόρδον τον κίντυνον και πήρε τους συντρόφους του και την αρχηγίαν του και μπήκε εις το καράβι, διά να μείνουν σπορά να ματαγίνουν κι' αλλού αρχηγοί, όσο να τους σώσουν τους Έλληνες – και τότε να λευτερώσουν την Ελλάδα, οι Τούρκοι όλα τα μπαγιράκια ρίχτηκαν απάνου μας. Ο αρχηγός γύρευε κ' εμένα μαζί του. Του λέγω: «Κόπιασε η γενναιότη σου και 'σ αυτείνην την μπατάγια την σημερινή θα γένη ο Θεός αρχηγός· και με την δύναμή του – θα λυπηθή εμάς και την πατρίδα μας· κι' ό,τι μπορώ κ' εγώ θ' αγωνιστώ σήμερα μ' όλον οπούμαι αστενής. Να χαθούνε τόσοι αγωνισταί και να μείνω εγώ, ξίκι να γένη και 'σ εμένα η ζωή! – Τι θα κάμης, μου λέγει, σε τόσο πλήθος Τουρκών; – Είναι ο Θεός, του λέγω, και κάνει ο ίδιος!» Πάγει εις το καράβι. Τότε διαλέγω ως εκατό ανθρώπους και παίρνω σπαθιά και γιαταγάνια και τα δίνω αυτεινών των εκατό· τα πήρα απ' ούλο το σώμα. Και παίρνω και κρασί και τους ποτίζω αυτούς τους εκατό και τους άλλους εις τα πόστα. Ότι οι άνθρωποι απολπίστηκαν. Αφού τους κέρασα όλους, πήρα τους εκατό μαζί μου και ήφερνα γύρα μ' αυτούς τα πόστα όλα, τραγουδώντας όλοι εμείς, οι εκατό. Ήταν κ' ένα γενναίον πολύ παληκάρι εκεί στολισμένο από γενναιότητα και τερτιπιτζής εις τον πόλεμον, Παναγιώτη Σωτηρόπουλον τον έλεγαν, από το Κράβαρι χωριόν Λομποτινά· αυτός έκαμε το σκέδιον εις το Μισολόγγι οπού κλέβαν το χώμα από της τάμπιες των Τούρκων, οπού φκειάναν να πλακώσουν τους δικούς μας· αυτός και η τέχνη του Κώστα Λαγουμιτζή σώσαν το Μισολόγγι. Κι' αυτός έκαμεν και τον πόλεμον της Κλείσοβας, (οπού λένε οι συντρόφοι του Τζαβέλα ότι τον έκαμεν αυτός· ήταν μέσα σε μίαν παλιοκλησιούλα κ' έκλαιγε σαν μικρό παιδί. Είχε εκατό ανθρώπους και πλερώνεταν χίλιους εκατό· και γιόμωσε το δισάκκι του από τα τοιούτα λίρες Αγγλικές, οπού της έστειλαν να μας λευτερώσουνε οι Ευρωπαϊοί, κι' ως καλά συνασμένες αυτές της λίρες, όταν παραδόθη το Μισολόγγι, της πήραν οι Τούρκοι. Και γύρευε και παλιές πλερωμές ο Τζαβέλας

απάνου απόνα μιλλιούνι γρόσια. Όταν εβήκε από τους Κορφούς, εβήκε με δέκα πέντε ανθρώπους ξαρμάτωτους και τους αρμάτωσε ο Μαυροκορδάτος· τώρα μιλλιούνια ζητάει). Αυτός ο Σωτηρόπουλος διά να ζήση, να τρώγη κομμάτι ψωμί με τους συντρόφους του, ήταν με τον Νοταρά εις την Κόρθον. Αφού πήρα τους εκατό και ήφερνα γύρα και τραγουδούσαμεν και ψυχώναμεν τους ανθρώπους, μου πέρασε και μία ιδέα και 'διοτέλεια. Είπα ότι εγώ θ' αποφασίσω είτε να σκοτωθώ, είτε να κερδέσουμεν σήμερα. Το λοιπόν να μην πάρη κι' άλλος τον έπαινον αυτόν, να τον πάρω μαζί με τους Αθηναίους· ότ' είμαι αρχηγός τους και εις την ημέρα μου να τους δοξάσω, αφού άλλοι αρχηγοί τούς αδίκησαν και οι εδικοί – τους κι' ο Δυσσέας κι' ο Γκούρας. Και διά να κατορθώσω αυτό έπρεπε να σταθώ πονηρότερος, ν' απατήσω και τον Σωτηρόπουλον. (Ότι αυτόν γνώριζα ως αντίζηλον. Οι άλλοι τούς έλεγες «εκείνο», κάναν· το λέγω του Σωτηρόπουλου). Είχε κάνη εκατό ανθρώπους κι' αυτός να ήμαστε και οι δυο απόξω, να ριχνώμαστε ούθεν είναι χρεία, όταν πλησιάσουν οι Τούρκοι. Το πόστο το δικό του ήτανε εκτεταμένο. Τότε του είπα να πάγη να ψυχώση τους ανθρώπους εκεί οπού ήταν εις τα ταμπούρια, να μη μας τους χαλάσουνε οι Τούρκοι.

Κι' άρχισε ο πόλεμος. Και τους Τούρκους τούς στράβωσε η αμαρτία και κάμαν κίνημα από την μέση, το κέντρο, οπού ήταν δυνατώτερον μέρος και τα κανόνια μας εκεί δούλευαν καλύτερα. Αφού κίνησε ο Σωτηρόπουλος τον κατήφορον και είχαμεν μιλήση, όταν γυρίση να κάμωμεν μαζί το σκέδιον, οι Τούρκοι προχώρεσαν απάνου μας μ' όλα τα μπαγιράκια. Τότε ψύχωσα τους εκατό, τους κέρασα και κρασάκι και ριχνώμαστε απάνου εις τους Τούρκους κόντρα γιρούσι και τους δίνομεν ένα σκοτωμόν καλόν. Σκοτώθηκαν και δικοί μου δέκα πέντε κι' αχώρια οι λαβωμένοι. Πήρα τους λαβωμένους και σκοτωμένους μέσα εις τα πόστα μας. Ξαναρίχτηκαν οι Τούρκοι· τους δίνομεν και τότε έναν χαλασμόν και τους πήγαμεν κυνηγώντας ως της Αθήνας την στρατά. Γυρίσαμεν πίσου εις τα πόστα μας. Εβήκε κι' ο αρχηγός από το καράβι με κρασί Ευρωπαϊκόν, μας κέρασε αυτός και οι συντρόφοι του. Τότε είπα των κανονιαραίων και βάλαν μπάλλα μιστράλλια 'στα κανόνια. Οι Τούρκοι κινήθηκαν περισσότεροι, ότι τους ήρθε μιντάτι ένας νέος πασιάς, κ' έρχονταν απάνου μας. Τότε είπα των ανθρώπων μου· «Τώρα οπού θα βγούμεν αναντίον των

Τούρκων, γυρίζοντας εγώ πίσου, να γυρίσετε όλοι· ότι θα ρίξουνε τα κανόνια και να μη μας σκοτώσουνε». Αφού ήρθαν πολλά πλησίον οι Τούρκοι εις τα ταμπύρια μας, δεν μπορούσα να βαστήξω τους αθάνατους Έλληνες· έγιναν όλοι λιοντάρια – εγώ ήμουν ο χειρότερος. Τότε ριχτήκαμεν και τρίτον απάνου τους και τους δίνομεν έναν σκοτωμόν· πληγώσαμεν και τον πασιά τους (και τον πήγαν εις την Έγριπον κ' εκεί πέθανε). Τραβηχτήκαμεν οπίσου. Τότε τα κανόνια με τα μιστράλλια τούς αφάνισαν κ' έβλεπες από αυτούς στρώμα σκοτωμένους και πληγωμένους. Τους κουβαλούγαν εις τα πόστα τους κ' από 'κεί εις την Αθήνα.

Τότε τους κόπηκε όλη η γενναιότη των Τούρκων. Φκειάνει το ρεπόρτο ο αρχηγός, το στέλνει να το βάλη εις τον τύπον· κ' έλεγε ότι η σημερινή μπατάγια είναι του Μακρουγιάννη, ότι αυτός διοίκησε. Ο Νοταράς οπούταν εις τον Πειραιά είχε τον Ζαΐμη θείον από την μητέρα του· ήταν πρόεδρος της Διοικήσεως. Ο Πανούτζος ο Νοταράς, αδελφός του πατέρα του, ήταν πρόεδρος του Βουλευτικού. Πήραν το ρεπόρτο του Γκόρδον και το ξέκλησαν κ' έβαλαν εμένα παλιές αντραγαθίες, από αυτές όμως καμμιά, αλλά παλιές μόβαλαν εις την εφημερίδα. Γράφω του τυπογράφου, οπού ήταν ο Φαρμακίδης, μου γράφει τα αίτια. Αφού είδε αυτό ο Γκόρδον, ως φιλαλήθης πείσμωνσε· πιάστη και με τον Νοταρά. Σηκώθη κ' έφυγε από τον Πειραιά και πήγε εις την Αίγινα κ' άφησε εις το ποδάρι του εμένα. Του είπα να φωνάξη ν' αφήση και τον Νοταρά, να μείνωμεν και οι δυο όσο να γυρίση, να μη συνβή καμμιά διχόνοια κ' ακολουθήση κάνα δυστύχημα. Κ' εγώ πρέπει να υπομένω και να θυσιάζω εις τα οτζάκια.

Οι Έλληνες τους Τούρκους τούς καταφρόνεσαν όλως δι' όλου. Καθεμερινώς πολεμούσαμεν, κ' όλο τους νικούσαμεν· ποτέ δεν κέρδεσαν. Τους πήραμεν τον αγέρα και τους είχαμεν σαν Οβραίους. Πηγαίναμεν ως απόξω το Σέντζος. Πιάσαμεν και τα Μποστάνια λεγόμενα· είναι ένας βάλτος· ήταν περιβόλια των Τούρκων εκεί και βάλτωσαν. Βγαίνει νερό ο τόπος και είναι κάτι χαντάκια, οπού αν δεν ξέρη ο άνθρωπος, χάνεται. Αυτός ο τόπος είναι εις την άκρη την θάλασσα κατά το μέρος των Τριών Πύργων. Ήταν και κάτι παλιόπυργοι και τους πιάσαμεν. Στείλαμεν όλοι οι καπεταναίγοι ανθρώπους ως διακόσους. Μίαν αυγή ο Κιτάγιας μ' όλες του της

δύναμες, πεζούρα και καβαλλαρία και κανόνια και γρανέτες, μέθυσε τους Τούρκους κ' έπιασαν τον πόλεμον από την αυγή μπονόρα και βάσταξε ως το δειλινό. Και ρίχτηκαν με μεγάλη ορμή οι Τούρκοι 'στους δικούς μας εις τα Μποστανία. Στείλαμεν μιντάτι τον Σωτηρόπουλον με καμμιά εκατοστού ανθρώπους. Κιντύνευαν. Στείλαμεν μ' άλλους εκατό τον γενναίον Γιωργάκη Χελιώτη, άξιον πολεμιστή και τίμιον πατριώτη. Οι Τούρκοι τούς στένεψαν πολύ τότε, και θα τους χάλαγαν, ότι πολεμούσαν να τους κλείσουνε μέσα. Τότε κατεβήκαμεν κ' εμείς και πήγαμεν εις το Γλυκόν νερόν· και βαστούσαμεν τον είσοδον ανοιχτόν και πολεμούσαμεν. Και βάλαμεν και τον γενναίον Ιγγλέζη με το ταχτικόν και βαστούσε την φτερούγα ακίνητος εις του Χαϊμαντά την μάντρα ονομαζόμενη. Κί αυτείνιοι οι αγαθοί άντρες του ταχτικού κί ο αρχηγός τους ο Ιγγλέζης ριζικάρησαν πολύ· και η θεία πρόνοια μας έσωσε όλους. Το βράδυ κάμαμεν ριτιράτα μ' όμορφον τρόπον. Και σώθηκαν όλοι οι εδικοί μας, οπού ήταν μέσα κλεισμένοι. Σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν όλο τ' άνθος των Τούρκων περίτου από χίλιους διακόσιους. Πήραν πλήθος κεφάλια οι Έλληνες, άρματα, σημαίγες και τάφεραν εις τον Φαληρέα· και μαζώχτηκαν τόσοι Ευρωπαϊγοι κ' έβλεπαν αυτόν τον αφανισμόν. Σκοτώθηκαν κί από τους δικούς μας δυο, ένας καλός πατριώτης Αργίτης, γενναίος άντρας κί αγαθός, ονομαζόμενος Μπεκιάρης, κ' ένας Αθηναίος. Ωφέλησαν πολύ τα χαντάκια. Όλοι οι Έλληνες εκεί – μέσα πολέμησαν ως λιοντάρια· κ' εμείς από τα πλευρά τούς βαστάξαμεν ανοιχτόν τον δρόμον της θάλασσας και της πλάτες τους. Λαμπρύνεται εκεί μέσα ο Γιώργης Σκουρτανιώτης, ο Σπύρος Δοντάς Αθηναίος, ο Σωτηρόπουλος, ο Χελιώτης – πολέμησαν αντρείως. Η πατρίς τούς χρωστάγει χάριτες ολουνών όσων ήταν μέσα.

Το κάστρο το στένεψαν και δεν μπορούσε ούτε να έμπη άνθρωπος, ούτε νάβγη. Πρώτα από τον πόλεμον των Μποστανιών εβήκαν και ήφεραν κ' ένα περιστέρι από το κάστρο· και το φορτώσαμεν γράμματα και το πήρα με καμπόσους και το πήγαμεν εις τους Τρεις Πύργους και τ' απολύσαμεν. Όμως το σκοτώσαν οι Τούρκοι και πήραν και τα γράμματα και είδαν τι τους γράφαμεν των πολιορκημένων. Ηρθε προσκυνησμένος από τους Τούρκους Ρωμαίος και μας το είπε· και μας είπε και τον σκοτωμόν του πασσά· και

περίτου από χίλιους οχτακόσιους, μας είπε, 'σ εκείνον τον πόλεμον, τον πρώτον, πληγωμένοι και σκοτωμένοι. Τόλεγαν και οι ίδιοι οι Τούρκοι και το ίδιο μας είπαν και διά τα Μποστάνια, χίλιοι διακόσιοι.

Αφού ήρθε ο πεζοδρόμος με το περιστέρι, τα γράμματα τα στείλαμεν εις την Διοίκησιν και Καραϊσκάκη. Αφού είδε αυτά, πήρε κοντά ως δυο χιλιάδες ανθρώπους και ήρθε κ' έπιασε το Τζερατζίνι ο Καραϊσκάκης. Είναι κ' ένα μετόχι πλησίον, από πάνου τον ζυγόν – ήταν Τούρκοι από 'κεί ως την άκρη εις τα Καμίνια, οπού σώνεται η ράχη. Εκεί είχαν απάνου οι Τούρκοι τα κανόνια τους και εις τον Δράκον ολόγυρα· και μας χτυπούσαν και τους χτυπούσαμεν κ' εμείς.

Αφού έφτασε ο Καραϊσκάκης, ήρθε εις τον Φαληρέα κι' ανταμωθήκαμεν. Μιλήσαμεν να φκείαση ο Νοταράς ένα ταμπούρι απάνου 'στην ράχη πλησίον εις τον δρόμον της Αθήνας, κ' εγώ από κάτω από τον δρόμον, αντίκρυα από των Τούρκων τα πόστα.

Οληνύχτα, βρέχοντας και ταλαιπωριώνοντας, το φκείασαμεν· και βάλαμεν και πέντε κανόνια μέσα εις το ταμπούρι μας. Την άλλη την νύχτα πήγαμεν και φκείασαμεν άλλο ένα από κάτω τα κανόνια των Τούρκων, οπούναι ένα καμίνι, να τους κόψωμεν τον ζαιρέ τους να μην παγαίνουν εις το μοναστήρι τον Άγιον Σπυριδώνα, οπού τον βαστούσαν οι άλλοι Τούρκοι. Είπε και του Βάσιου ο Καραϊσκάκης να φκείαση ένα ταμπούρι από το πέρα μέρος του βάλτου να κοπή ο ζαιρές· δεν μπόρεσαν να το φκείασουνε κ' έμπαινε από 'κείθε ο ζαιρές.

Εμείς οι δυστυχισμένοι ήμαστε μέσα εις το νερό νύχτα και ημέρα. Μίαν βραδειά έβρεξε και γιόμωσε το καμίνι και ξενυχτήσαμεν απάνου από το ζουνάρι εις το νερόν· κι' από αυτό, οπού ήμουν αδύνατος, μ' έπιασε μια στένωση σαν χτικιόν. Και μέσα τα νερά τραβούσα άρρωστος. Ο Κιτάγιας έβαλε μίαν αυγή τα κανόνια και μπόμπες και γρανέτες και πλήθος ασκέρι εις την ράχη και βαρούσαν το Μετόχι, οπού το είχαν πιασμένο από τους ανθρώπους του Καραϊσκάκη. Αφού το πολέμησαν αρκετές ώρες και το πήγαν ως την γης γκρεμίζοντας, τότε κάμαν γιρούσι απάνου τους πεζούρα και καβαλλαρία να τους κυργέψουν. Τότε οι αθάνατοι Έλληνες, αφού ζύγωσαν, τους έκαναν έναν σκοτωμόν και τους πήραν ομπρός και τους πήγαν ως τα ταμπούρια τους. Ξανακάνουν γιρούσι οι Τούρκοι, λαβαίνουν την ίδια τύχη. Έρχεται μιντάτι των Τούρκων από την

Αθήνα νέον και πήγαν εις τα ταμπούρια τους. Τότε κατεβήκαμεν από τον Φαληρέα περίτου από πεντακόσοι άνθρωποι όλο διαλεμένοι, αρχηγός αυτεινών ο Σωτηρόπουλος, ο Χελιώτης κ' εγώ, και πήγαμεν εις το καμίνι εις το πόστο μου κι' από 'κεί περάσαμεν από κάτου τα κανονοστάσια των Τούρκων, κι' αρχίσαμεν τον πόλεμον· και πήραμεν την πλάτη των Τούρκων· και πισουδρομήσαν οι Τούρκοι· και βήκαν οι αθάνατοι Έλληνες από το Μετόχι κι' ο αντρείος Χατζημιχάλης με την καβαλλαρία του και δίνουν έναν χαλασμόν των Τούρκων κ' έναν σκοτωμόν τρομερόν. Σκοτώθηκαν και πληγώθηκαν περίτου από οχτακόσοι – αυτά μας είπαν. Και διαλύθηκαν οι Τούρκοι. Πήγαμεν κ' εμείς ο καθείς εις τα πόστα του. Όσοι αξιωματικοί πολέμησαν εκεί, Ρούκης, Γαρδικιώτης, Βάγιας, Γεροθανάσης, Ντούσιας, Γιάννης Λάμπρος, Κασομούλης, Γιωργάκης Βαλτηνός, Μήτρο Σμπόνιας, Καραϊσκος Σουλιώτης· της καβαλλαρίας ο γενναίος Χατζημιχάλης, Βασίλης Αθανασίου, Νικόλας Τζοπάνος, Παναγιώτης Κακλαμάνος, Κώστα Παλάσκας κι' άλλοι αξιωματικοί πολέμησαν, πεζούρα και καβαλλαρία, πολλά γενναίως και πατριωτικώς. Κι' όλοι οι απλοί Έλληνες αγωνίστηκαν με μέγαλον πατριωτισμόν και γενναιότητα διά την πατρίδα και θρησκεία. Και είδαν οι Τούρκοι οπού δεν παίζαν εις τον Περαιά. Κι' αυτό, ότ' είναι ντουφέκι και σπαθί Ελληνικόν, θρησκευτικόν και πατριωτικόν.

Η ντροπή εις τους Τούρκους ήταν μεγάλη. Την άλλη ημέρα ο Κιτάγιας πήρε όλες του της δύναμες, πεζούρα και καβαλλαρία, και κατέβηκαν και μεράστηκαν και εις τον Καραϊσκάκη και 'σ εμάς εις τα πόστα μας. Και πολεμήσαμεν και τα δυο μέρη γενναίως, και οι Τούρκοι και οι Έλληνες. Αφού είδαν από το κάστρο οπούρθε η δύναμη των Τούρκων 'σ εμάς, βήκαν κ' εκείνοι από το κάστρο και τους πολέμησαν γενναίως. Πολεμήσαμεν περίτου από έξι ώρες· κι' από τα τρία μέρη οι Τούρκοι ψώνισαν καβάλλα. Λέγω εις τους αναγνώστες ότι δεν τους είχαμεν διά ζωντανούς. Σκοτώθηκαν και εις τα τρία μέρη αρκετοί από αυτούς. Πήραμεν τους Τούρκους ως Οβραίους, κι' όταν έρχονταν Ευρωπαϊγοι εις τα πόστα μας, κατεβαίναμεν και τους πολεμούγαμεν.

Το Έθνος μας το κομμάτιασαν εις την Συνέλεψη. Εμείς σκοτωνόμαστε κ' οι πολιτικοί τήραγαν τους σκοπούς τους. Μόγραφαν να πάγω κ' εγώ ως πληρεξούσιος των πολιορκημένων.

Τους αποκρίθηκα πολλές φορές· «Εγώ πληρεξουσιότη έχω να πολεμώ κατά δύναμη με τους συναδελφούς μου, διά να μας βλέπουν οι πολιορκημένοι να κάθονται εις το κάστρο, να σκοτώνονται αυτείοι εκεί κ' εμείς εδώ – διά να διορθώσετε εσείς την πατρίδα. Καιρός διά εφύλιους πολέμους δεν είναι και κάμετε ό,τι σας υπαγορεύει η συνείδησή σας».

Έφκειασαν την Συνέλεψη, διορίσαν τον ναύαρχον τον νέον, ότι γέρασε ο Μιαούλης, τον αρχιστράτηγον, ότι δεν δύνεται ο Καραϊσκάκης, και γράψαν μίαν διαταγή εις τον Καραϊσκάκη οι καλοί πατριώτες και τόλεγαν, όταν κιντύνευε η πατρίς, όταν νάστιβε ο Καραϊσκάκης και οι συντρόφοι του τα πουκάμισά τους, εκίναγε το αίμα από την Αράχωβα, από τον Έπαχτο, από το Δίστομον κί από τον καθημερινό πόλεμο, τότε έγγραψαν του Καραϊσκάκη και τόπαιρναν τα συχαρίκια ότι διορίσαν τον Τζούρτζη – κί αυτός να είναι εις την οδηγίαν του. Στοχαστήτε, εσείς οι αναγνώστες· αυτείνη την εποχή ποιος είχε γνώση διά να σώση την πατρίδα – και ποιος να την χάση. Με τόση δύναμη ο Καραϊσκάκης δεν τους έφκειανε φλούδα όλους αυτούς;

Αφού είδε αυτό ο Καραϊσκάκης, του κακοφάνη. Και σας λέγω, αυτό τον έκαμεν περισσότερον να πάγη να σκοτωθή. Με φώναξε εις το Τζερατζίνι και μόδειξε αυτείνη την διαταγή και πικρά μού το ξηγέταν. Και τον παρηγόρησα και του είπα, όσο να τελειώση η υπόθεση της Αθήνας να μην ξεσυνεριστή από αυτά τίποτας. Όσους θέλουν να διορίζουν, οι άνθρωποι αυτόν ξέρουν αρχηγόν αυτεινού του κινήματος. Μου λέγει: «Σήκου να φύγωμε, ότι αυτείοι θέλουν να μας φάνε!». Τον περικάλεσα με δάκρυα να μη μάτα το ειπή αυτό όσο να δοθή τέλος σε τούτο το κίνημα των Αθηνών. Δεν ήθελε να μ' ακούση, αλλά μου είπε να σηκωθούμεν οι δυο μας να φύγωμεν. Τότε του λέγω: «Δεν σε γελάγω, δεν μπορώ να φύγω εγώ· ότ' είμαι κεφαλή των Αθηναίων και οι Τούρκοι είναι εις την Αθήνα. Τότε εγώ δεν είμαι διά τούτον τον κόσμον. Εγώ θα κάμω το χρέος μου. Ούτε να φύγωμεν είναι καιρός τώρα, ούτε εφύλιον πόλεμον να κάμωμεν. Ότι η πατρίδα είναι 'στα ολίστια – η Ρούμελη και η Πελοπόννησο γιομάτη Τούρκους. Και σου λέγω: και να χαθή η Αθήνα, εμείς σαν φύγωμεν ή ανοίξωμεν εφύλιον πόλεμον, είμαστε κατηγορημένοι, και να λευτερωθή, χερότερα. Και δεν μπαίνω 'σ αυτά». Ήταν αγροικημένος

και με Πελοποννήσιους.

Έφυγα από το Τζερατζίνι με δυσαρέσκειάν του, ότι δεν θέλησα να κλίνω. Τότε στέλνει και παίρνει τον Σωτηρόπουλον και τον στέλνει εις τους Νοταραίους και εις τον Ζαΐμη και Λόντο να κάμη συμπεθεριά (και την έκαμεν), να δώση το κορίτζι του εις το παιδί του Νοταρά και να γένουν συγγενείς όλοι – και να δυναμωθούν Πελοποννήσιοι και Ρουμελιώτες. Τότε άρχισαν να βαίνουν αυτόν τον σκοπόν 'σ ενέργεια κι' όποιος δεν είναι με το πνεύμα τους να τον κατατρέχουν.

'Αρχισαν να κατατρέχουν εμένα. Διορίζει ο Καραϊσκάκης τον Νοταρά αρχηγόν της θέσης του Φαληρέως και βγάνει εμένα. Και πιάνει ο Νοταράς βάνει τους ανθρώπους του και μου γυμνώνει όλους τους Αθηναίους, οπούχαν ψώνια, κρασιά, ρακές κι' άλλα διά τ' ορδί, και τους τα παίρνουν όλα. Εγώ με τους περισσότερους ήμουν κάτω εις τα Καμίνια, μέσα εις το νερό, από κάτω εις τα κανόνια των Τούρκων, και οι συμπεθέροι του Καραϊσκάκη μού γύμνωσαν τους ανθρώπους και θέλαν ν' ανοίξωμεν ντουφέκι εκεί. Τότε στέλνω έναν γνωστικόν άνθρωπον εις τον Καραϊσκάκη και του λέγω τι έκαμαν οι συμπεθέροι του με της οδηγίες της δικές του· και δεν θα το φάνε εκείνο οπού πασκίζουν. Δεν τηράγει τόσοι οπού σκοτωνόμαστε και δοξάζεται αυτός – θα φκείαση τους Ρουμελιώτες είλωτες των τουρκοκοτζαμπασήδων; Ναρθή να πιάση τα πόστα, οπού σκοτωθήκαμεν οι περισσότεροι· κ' εγώ βογκάγω από τους πόνους νύχτα και ημέρα· και ναρθούν να τα πιάσουνε τα πόστα αυτά, ότι σουρπώνοντας θα πάρω τους ανθρώπους και θα φύγω· κι' αν πιάσουν της θέσες αυτές οι Τούρκοι, είναι εις βάρος του. Αφού του είπε αυτά ο άνθρωπος, παίρνει όλους τους αρχηγούς και ήρθε εις το πόστο μου μέσα εις το νερό. Του λέγω: «Βλέπεις τι τραβούνε οι ραγιάδες οι εδικοί σου και των συμπεθέρω σου, οπού είμαστε σαν της πάπιες εις το νερό, κ' εσείς μας γυμνώνετε. Κοπιάστε πιάστε αυτά τα πόστα η γενναιότη σας, ότι εγώ με τους ανθρώπους μου θα φύγω». Και του είπα τα αίτια· οπού γύμνωσε τους ανθρώπους ο συμπέθερός του και το φουστάτο του.

Τότε μου μίλησε ο Καραϊσκάκης κι' όλοι οι αρχηγοί να μείνουμεν, να μην αφήσουμεν της θέσες. Ότι δεν τους έδινε χέρι να της αφήσουμεν· ότι άλλος τρελλότερος δεν ήταν από 'μάς να κάθεται τον

χειμώνα εις το νερό. Συνφωνήσαμεν με τον Καραϊσκάκη να γένη καταγραφή, να πλερώση την ζημίαν των ανθρώπων. Έφυγε αυτός διά την θέση του. Ο Νοταράς πάλε άρχισε να μας αγκυλώνη. Εγώ θυσίαζα αρετή Ελληνική, ότι έβλεπα την δεινή περίστασιν της πατρίδος μου, κι' αυτός θυσίαζε αρετή τουρκοκοτζαμπασίτικη. Τότε διά να του δείξω πόσα απί διά πιάνει ο σάκκος αυτεινού και του Καραϊσκάκη, συνάζω όλους τους μπουλουξήδες του και τους ξηγάω το συμπεθεριόν – κι' ως Ρουμελιώτες αυτείνοι όλοι κι' αγωνισταί, τι θα τους κάμουν οι Πελοποννήσιοι με τον αρχηγόν Καραϊσκάκη; Και να τον πιάσουν τον Νοταρά να πλερωθούν τους μιστούς τους, οπούταν μαζί του και γύμνωνε με την δύναμη αυτεινών την Κόρθο και της εθνικές προσόδους και σταφίδες (και το έθνος δεν τους πλέρωνε, ότι δεν ήταν εις τον αγώνα της πατρίδος, ήταν εις την ληστεία των κατοίκων κι' αφανισμόν της επαρχίας). Τότε τον κλειούνε μέσα εις την καλύβα του και τον μπήγουν με της πέτρες. Έρχεται ο συμπέθερος ο Καραϊσκάκης να τον σώση, τον αρχινάει τ' ασκέρι με τα κέρατα. Έρχεται ο Κοκράν κι' άλλοι, το ίδιον. Τότε μου λέγει ο Καραϊσκάκης να τον σώσω και να τον στείλω μαζί του, εις το Τζερατζίνι. Τον έκλεψα την νύχτα και τον έστειλα· και με διόρισε αρχηγόν της θέσης εμένα. Και μόστειλε άλλα στρατέματα με τους αρχηγούς τους και κάναμεν τα χρέη μας τιμίως και πατριωτικώς κι' αγαπημένα. Όποιος αδίκως πειράζει τον άλλον πρέπει να λαβαίνη την ίδια ανταμοιβή. Αρχισε κι' ο αρχηγός νάρχεται εις την πρώτη φιλίαν και να συλλογίζεται καθώς έπρεπε, να μην παίρνη φτερόν. Το στρατόπεδον ήταν ξυπόλυτο, οι άνθρωποι του Καραϊσκάκη, και δεν είχε τα μέσα. Ηρθε αυτός εις τον Φαληρέα και μ' αντάμωσε· και με πήρε και πήγαμεν οι δυο μας εις τον Κοκράν και φάγαμεν· και μας έδωσε δυο χιλιάδες τάλλαρα και μίαν σημαία· κ' υπογράψαμεν οι δυο μας την περιλαβή αυτών· και τάλαβε ο Καραϊσκάκης και ξεκονόμησε τους ανθρώπους.

Εις τον Περαιά και Τζερατζίνι συνάχτηκαν πολλά στρατέματα διά να γένη το κίνημα των Αθηνών. Ηρθε κι' ο αγαθός Πέτας μ' ως διακόσιους ανθρώπους, ο Νικόλας αρχηγός του Κρανιδιού με τους γενναίους πατριώτες του (ήμαστε πολύ φιλιωμένοι από το Νιόκαστρον)· ήρθε μ' εκατόν ογδοήντα ανθρώπους· ήρθε ο ανιψιός του Κοκράν με περίτου από πεντακόσιους Νυδραίους, Πετζώτες κι'

άλλους νησιώτες. Συνάζονταν ολοένα και οι Αθηναίγοι χώρα και χωριά. Και γινήκαμεν εις αυτό το πόστο περίτου από τρεισήμισυ χιλιάδες. Έστου Καραϊσκάκη, εις το Τζερατζίνι, πήγανε όλοι οι Σουλιώτες, Μποτζαραίγοι, Τζαβελαίγοι, Βέγικος, Γιαννούσης, Ντούσας, Φωτομαραίγοι, Δρακαίγοι, Πελοποννήσιοι, Κολοκοτρωναίγοι, Σπαρτιάτες, Σισιναίοι, Πετιμεζαίοι κί άλλοι πολλοί. Περραιβός, Καλλέργηδες με τους Κρητικούς, Νοταραίγοι. Το όλο πραγματικώς ήταν εις τα δυο πόστα έντεκα χιλιάδες. Τους έλεγαν δεκαπέντε· δεν ήταν, πραγματικώς ήταν έντεκα.

Το Μοναστήρι κί ολόγυρα εκείνο το μέρος ως τα κανόνια των Τούρκων εις την ράχη ήταν πόστα των Τούρκων, δεκαπέντε ταμπούρια, 'στα περισσότερα μέρη δυναμωμένα πολύ από ανθρώπους και κανόνια και γρανέτες. Αν δεν χαλάγαμεν αυτά τα πόστα, δεν μπορούσαμεν να τραβήσουμεν διά την Αθήνα. Ήρθε ο Μιαούλης, άλλα καράβια και η φεργάδα και το παπόρι, και βαρούσαν το Μοναστήρι κί όσα ταμπούρια ήταν πρόσωπον κατά την θάλασσα. Ως τη γης το πήγαν χτυπώντας το Μοναστήρι· και οι Τούρκοι πολεμούσαν γενναίως, ως λιοντάρια. Κατά το μέρος το δικό μας δεν τόβλεπε το κανόνι της θαλάσσης· ήταν μία μάντρα κί άλλα τούρκικα ταμπούρια και ήταν εις το γούπατο, οπού είναι το πηγάδι. Τότε πήγαν από τους αθάνατους τους Νυδραίους, Κρανιδιώτες και πολλοί Ρουμελιώτες και πέσαν από κάτω αυτεινών των ταμπουργιών. Και δεν άφιναν τους δικούς μας να σηκώσουν κεφάλι οι Τούρκοι· τους είχαν από κάτω. Τότε πήρα καμμιά τριανταριά ανθρώπους από το σώμα μου και τους λέγω: «Να πάμεν κάτω να ενθουσιάσωμεν τους δικούς μας, να τους ειπούμεν, τι κάθονται εκεί πεσμένοι της κοιλιάς και φυλάνε τους Τούρκους – από την στράτα της Αθήνας εμπήκε το ταχτικόν και οι Σουλιώτες κί ο Καραϊσκάκης και πήραν τα ταμπούρια των Τούρκων· και πήραν τόσα λάφυρα (να τους ειπούμε ψέματα, να ενθουσιαστούν)· «κ' ευτύς να βγάλωμε, τους λέγω, τα μαχαίρια πώς να κινηθούμε ομπρός· όμως να μην προχωρέσουμεν, ότι μας σκοτώνουν οι Τούρκοι, είναι πλησίον πολλοί». Καθώς κατεβήκαμεν, τους ενθουσιάζομε με ψευτιές – κί ο Θεός τόκαμεν αλήθεια· όσο να ειπούμε εμείς αυτά, και τραβήσαμεν και τα μαχαίρια, (και ποιος κόταγε να κινηθή ομπρός;), τότε ένας μπαγιοραχτάρης Νυδραίος – εκείνος δεν ήταν άνθρωπος, ήταν εις τα

ποδάρια αγιτός και εις την καρδιά λιοντάρι – ευτύς πήρε την σημαία του και την έμπηξε μέσα εις το τούρκικον ταμπούρι· και κοντά εις αυτόν όλο το στρατέμα. Και παίρνομεν δεκατρία ταμπούρια των Τούρκων και τους πήγαμεν κυνηγώντας ως τα κανόνια τους εις την ράχη. Μπροστά, εις τα Καμίνια, ήταν οι Αθηναίγοι, εις τα πόστα μας· και τους τόπιασαν των Τούρκων και βαρούσαν 'στο κρέας. Και τους έγινε ένας μεγάλος σκοτωμός σε όλα αυτά τα μέρη.

Ο Καραϊσκάκης και οι άλλοι όλοι από το Τζερατζίνι δεν ήξεραν τίποτας, και δεν κινήθηκαν. Περάσαμεν με καμπόσα κεφάλια τούρκικα από μέσα τον βάλτο και πήγαμεν εις τον Καραϊσκάκη. Φιληθήκαμεν· έδωσε δυο ντούπιες των παιδιών οπούχαν τα κεφάλια. Κατέβηκε από τ' άλογό του ο Καραϊσκάκης και μου τόδωσε και καβαλλίκεψα, και μου είπε να συνάξω από το σώμα μου να κλείσουμεν με χαντάκια τους Τούρκους οπού μείναν εις το Μοναστήρι. Σύναξα όλους και τους έδωσα τζαπιά και φκυάρια και φκειάσαμεν ένα χαντάκι πλατύ, να φυλάγη και κατ' το Μοναστήρι και κατ' την Αθήνα, να μην τους έρθη μιντάτι των Τούρκων. Αφού φκειάσαμεν το χαντάκι, βάλαμεν ασκέρι απ' ούλα τα σώματα και πολεμούσαμεν το Μοναστήρι. Ήρθαν όλοι από το πέρα μέρος, ήρθε κι' ο νέος Ναύαρχος κι' ο Αρχιστρατήγος εβήκαν από τα καράβια. Τους πήγαν οι Έλληνες τα κεφάλια να τους δώσουν μπαχτζίσι· δεν θέλησαν να ιδούνε ούτε εκείνους οπού τα βαστούσαν.

Οι Τούρκοι του Μοναστηριού θέλουν να παραδοθούν 'σ εμάς με συνθήκες να μην σκοτωθούν· και τοιούτως συνφωνήσαμεν και δώσαμεν τον λόγον της τιμής μας. Τ' ασκέρια τούς κακοφάνη· ήθελαν να τους πάρωμεν με ντουφέκι. Δώσαμεν τον λόγον μας να βγούνε. Θέλει ο Καραϊσκάκης να πάγω να τους συντροφέψω εγώ ως τα κανόνια τους. Αφού είδα τα στρατέματα αγαναχτισμένα δεν θέλησα, κ' έστειλε τον Βάσιο. Βγαίνοντας από το Μοναστήρι οι Τούρκοι απόξω, εις την βρύση, έκαμεν ένας Έλληνας ν' απλώση 'σ έναν Τούρκον, βγάζει ο Τούρκος την πιστιόλα και σκοτώνει τον Έλληνα. Τότε, ήταν ως τρακόσοι πενήντα Τούρκοι όλο διαλεμένοι, και καμμιά δεκαριά σώθηκαν εις τα κανόνια τους. Είναι η αλήθεια του Θεού, από 'μάς δεν ήξερε κανένας· κατά τον λόγο μας θ' ακολουθάγαμεν.

Την ίδια βραδειά μου λέγει ο Καραϊσκάκης εμένα και του ταχτικού

και του Κώστα Βλαχόπουλου να φκείασουμεν κι' άλλα τρία ταμπούρια, να τα ξημερώσουμεν· να είναι συνκρατητά με τα δικά μου, να πάμεν ως της ελιές διά να γένη το κίνημα διά την Αθήνα και να μην μας κόψουν τον δρόμον οι Τούρκοι – ότ' ήταν πλησίον μας τούρκικα ταμπούρια πλήθος. Και διά νυχτός τα ξημερώσαμεν φκείασμένα χωρίς οι Τούρκοι να μας πάρουν χαμπέρι. Βάλαμεν και τα κανόνια τους μέσα εις τα τρία και ζυγώσαμεν εις την άκρη της ελιές. Την αυγή οπού ξύπνησαν οι Τούρκοι βλέπαν και τρίβαν τα μάτια τους. Τότε πιάσαμεν τον πόλεμον χωρίς να μας κάμουν καμμίαν ζημίαν, οπούρθαν τόσοι Τούρκοι πεζούρα και καβαλλαρία.

Τότε συναχτήκαμεν όλες οι κεφαλές εις το τζαντίρι του Καραϊσκάκη και μιλήσαμεν να γένη το κίνημα διά την Αθήνα. Να γένουν δυο κολώνες· μία κολώνα να πάγη από τους Τρεις Πύργους, δυο χιλιάδες, να δώσουν εκεί προσοχή οι Τούρκοι, κι' από της ελιές να κινηθή ο Καραϊσκάκης να έμπη μέσα εις την Αθήνα. Κεφαλές διά τους Τρεις Πύργους ο Μπότζαρης, ο Βέικος, ο Ντούσιας, ο Γιώργο Τζαβέλας, ο Δράκος, ο Βάσιος, οι δυο Νοταραίοι, Καλλέργης, Ποργιώτης. Όλοι αυτείνοι ζήτησαν κ' εμένα να πάγω από 'κει. Ο Καραϊσκάκης δεν ήθελε· ήθελε να πάμεν μαζί από της ελιές. Δεν θέλαν όλοι. Αποφασίστηκε να πάγω μ' εκατόν πενήντα ανθρώπους και τους άλλους να τους αφήσω μ' έναν αξιωματικόν κεφαλή εις της θέσες τους. Ο Καραϊσκάκης να κινηθή από της ελιές με πέντε χιλιάδες· δυο χιλιάδες – να είναι από πεντακόσοι μ' έναν κεφαλή – να κινιώνται μιντάτι ούθεν κάμη χρεία. Και οι δυο, η σαβούρα, να είναι εις τα ταμπούρια.

Ο Καραϊσκάκης ήταν άρρωστος. Με φωνάζει και μου λέγει να ειπώ του Αρχιστράτηγου και του Ναύαρχου το σκέδιον και να λάβω από τον Ναύαρχον τα τζαπιά και φκυάρια, οπούταν μέσα εις το καράβι του, κι' αυτά να τα μεράσω εις τους αρχηγούς οπού θα πάμεν από τους Τρεις Πύργους. Και το σκέδιον ήταν να δώσω του κάθε ενού οδηγό κι' απόναν Αθηναίον να ξέρη της θέσες. Από τους Τρεις Πύργους ως τον Ανάλατον να γίνουν – από την θάλασσα κι' ως εκεί – έντεκα ταμπούρια· 'στο μπροστινό να είναι χίλι' άνθρωποι μέσα. Πήγα αντάμωσα τον Κοκράν και Τζούρτζη και είπα τα σκέδια και να ετοιμάσουν και τα καράβια διά όσους θα πάμεν από τους Τρεις Πύργους – σουρουπώνοντας να βαρκαριστούμεν. Πήρα τα τζαπιά και

φκυάρια και τάδινα τού κάθε οδηγού της θέσης κ' αρχηγού. Τελειώνοντας από αυτά, ακώ έναν πόλεμον. Πηγαίνομε, τηράμε· πλησίον εις το Γλυκό νερό ήταν ένα ταμπούρι Τούρκικον· κ' εκεί πήγαν κάτι μεθυσμένοι νησιώτες και Κρητικοί, πιάσαν τον πόλεμον. Συνάχτη το περισσότερον στρατέμα. Εκεί οπού πήγαμεν να σβέσωμεν τον πόλεμον, ότι θα κάναμεν το κίνημα το βράδυ, πλάκωσαν και Τούρκοι περισσότεροι πεζούρα και καβαλλαρία. Άναψε ο πόλεμος πολύ· ήρθε κ' ο Καραϊσκάκης. Τότε του λέγω: «Σύρε οπίσου να πάψη ο πόλεμος, ότι το βράδυ θα κινηθούμεν. – Μου λέγει, στάσου αυτού με τους ανθρώπους κ' εγώ φέγω». Τότε σε ολίγον μαθαίνω ότι βαρέθη ο Καραϊσκάκης. Πάγω εκεί· μαζευόμαστε, τηράμεν· ήτανε βαρεμένος εις τ' ασκέλι παραπάνου, εις τα φτενά. Μαζωχτήκαμεν όλοι εκεί. Μας είπε με χωρατά· «Εγώ πεθαίνω· όμως εσείς να είστε μονοιασμένοι και να βαστήξετε την πατρίδα». Τον πήγαν εις το καράβι. Την νύχτα τελείωσε και τον πήγαν εις την Κούλουρη και τον τάφιασαν.

Τότε Τούρκος έφυγε, οπού ήταν μ' εμάς, και το είπε του Κιτάγια αυτό και το σκέδιόν μας. Ο καιρός πέρασε, δεν έγινε το κίνημα. Βάνομεν τον Τζαβέλα αρχηγόν τ' ασκεριού. Δεν είχε επιρογή. Το σκέδιον μένει εις το ίδιον. Εγώ τους είπα ν' αλλάξωμεν αυτό το σκέδιον, ότι ο Αρχηγός σκοτώθη κ' αυτείνη η άργητα – θα μας προδώσουνε. Δεν ήθελε με κάνα τρόπον ο Κοκράν και οι άλλοι. Έστειλα τον Μαυροκορδάτο, τους μίλησε· δεν θέλησαν να συνακουστούμεν. Σε δυο ημέρες κινηθήκαμεν. Ο Κιτάγιας το ήξερε· έστειλε παντού και σύναξε ως δυο χιλιάδες καβαλλαρία. Πήραμεν να φέξωμεν εις τα καράβια. Έστειλα έναν καραβοκύρη, πήγε εις τον Κοκράν να του ειπή να βολτιτζάρωμεν εκείνη την ημέρα και να βγούμεν το βράδυ, νάχωμεν καιρό να φκείασουμεν τα ταμπούρια. Δεν θέλησε. Απάνου οπού πήρε να δώση ο ήλιος, πρωτοεβήκαμεν ο Βάσιος, ο Καλλέργης κ' εγώ από πέρα τους Τρεις Πύργους. Οι άλλοι οι αρχηγοί ήταν ακόμα εις τα καράβια. Τότε μείναμεν σύνφωνοι εμείς οι τρεις και φκείασαμεν απόνα ταμπούρι από πάνου εις την ράχη. Ήταν και η θάλασσα πλησίον, αν μας πλάκωνε πολλή Τουρκιά, νάχωμεν και τα καράβια να μας βοηθήσουνε. Ο Κοκράν, διά να μην μείνη κανένας ζωντανός – (ήταν αυτός ο αίτιος κ' ο Τζαβέλας κ' ο Περραιβός κ' όλη αυτείνη η συντροφιά διά να γένη το κίνημα·

κί' αυτείνου μείναν όλοι πίσου εις τον Φαληρέα μ' εννιά χιλιάδες ασκέρι και κάναν σίγρι με τα κιάλια. Είχαμεν συνφωνήση να μας στείλουν και την καβαλλαρία· ούτε έναν καβαλλάρη δεν έστειλαν). Έταξε χρήματα ο Κοκράν, «όποιος πρωτοπάγη εις την Αθήνα». Έπιαν και ρούμι κί' άλλα σπίρτα όσοι μείναν εις τα καράβια – τότε βήκαν έξω. Δεν στάθηκαν εις τα δικά μας πόστα, τράβηξαν ομπρός, εις τον Ανάλατο. Σαν είδαν αυτείνους οι εδικοί μας άνθρωποι φύγαν κ' εκείνοι διά ομπρός. Δεν συνακουγόμαστε, καθώς εγίναμεν. Παραγγέλνω του Τζούρτζη όλα αυτά, ως αρχηγός να στείλη κανέναν, ή ναρθή μόνος του να ειπή των ανθρώπων να γυρίσουν οπίσου. Αυτείνου κάθονταν και οι δυο εις τους Τρεις Πύργους 'στα καράβια, κί' ο Ναύαρχος κί' ο Αρχιστράτηγος. Πάνε φκειάνουν ένα στραβό ταμπούρι. Ήταν πλησίον ένα ρέμα· τους λέγω να το φκειάσουμεν εκεί, δεν ήθελαν. Έβαλα κ' έφκειασα ένα ταμπούρι. Πλησίον μου έφκειασε κί' ο Νοταράς και ήταν και το ταχτικόν. Κατέβηκα εις την θάλασσα και πήρα μπάλλες κί' άλλα αναγκαία, οπούχαμεν και κανόνια μαζί. Μας πλάκωσαν οι Τούρκοι πλήθος, πεζούρα και καβαλλαρία. Βαρούγαν από το κάστρο, δεν μπορούσαν να τους κάμουν τίποτας· βαρούγαμεν εμείς με τα δικά μας κανόνια, το ίδιον. 'Στο στραβό ταμπούρι ήταν οι Σουλιώτες· δεν είχαν δύναμη, τους δώσαμεν ανθρώπους όλοι και γιομίσαμεν το ταμπούρι τους. Συνάχτηκαν εις το ρέμα πλήθος Τουρκιά. Με πρώτο γιρούσι εμπήκαν μέσα εις το ταμπούρι των εδικώνε μας. Μια φωτιά μόνον πρόφτασαν οι εδικοί μας κ' έρριξαν – και τους πελέκησε η πεζούρα και η καβαλλαρία. Καμμιά εξηνταριά λαγάρισαν από τους δικούς μας – τους έβαλαν εις τη μέση και τους τελείωσαν κί' αυτούς.

Τότε γιομίσαμεν εμείς με κομμάτια τα ντουφέκια μας και προσμέναμεν να ρίξωμεν εις το κρέας όσο να λυώσουμε εκεί μέσα. Τα ταμπούρια τάχαμεν φκειασμένα καλά. Είχα πιάση την πόρτα και βαστούσα τους ανθρώπους. Τότε ένας αξιωματικός μου δίνει μίαν ασκουντιά και κόντεψε να μου μπη το μαχαίρι μέσα εις την κοιλιά μου. Σηκώνομαι απάνου, πιάστηκα μ' εκείνον· «Τήρα κάτου, μου λέγει· σήμερα μας πήρετε όλους εις το λαιμό σας». Όσα ταμπούρια ήταν από την άκρη την θάλασσα ως τα δικά μας, δέκα έντεκα, τζακίστηκαν χωρίς πόλεμον και μας άφησαν τα τρία ταμπούρια του Νοταρά, το δικό μου, του Βάσιου και του αλλουνού Νοταρά, οπού

ήταν σε ένα ταμπούρι. Και εις τον ίδιον καιρόν τζακιστήκαμεν και τα τρία ταμπούρια και πελεκιώντας με τους Τούρκους – άκουγες σα να ήταν λόγκος χτύπαγαν τα μαχαίρια και τα σπαθιά. Τυλιμένος με τους Τούρκους και χάριν εις τα ποδάρια μου κι' ότι βρέθηκα με κουράγιον, δεν κιότεψα (ότι οι περισσότεροι από αυτό χάθηκαν) και κόβοντας από 'μάς οι Τούρκοι από τον Ανάλατον ως την θάλασσα, φτάσαμε εκεί, οπού γίνεται θρήνος.

Και οι Έλληνες κάμαν το χρέος τους, όμως κέρδεσαν την νίκη οι Τούρκοι. Περίτου από οχτακόσοι Έλληνες πήγαν, όλο το άνθος. Και οι Τούρκοι ζύγωσαν εις αυτό. 'στην θάλασσα ηύραμεν τον Κώστα Μπότζαρη και τους άλλους, οπού άφησαν τα ταμπούρια τους και φύγαν πρωτύτερα. Είχαν όλοι μπη εις την θάλασσα και φαίνονταν τα κεφάλια τους μόνον. Τότε μας ρίχτηκαν κ' εκεί πεζούρα και καβαλλαρία, και με τα μαχαίρια σκάβαμεν την γης και φκειάναμεν ταμπούρια και μπαίναμεν από πίσου. Και πολεμήσαμεν ως τα σούρπα.

Και τότε αρχίσαμεν να μπαρκαριστούμε. Μετράγω τους ανθρώπους μου· ήμουν μ' εκατόν πενήντα κ' έμειναν τριάντα τρεις κ' εγώ. Ως διακόσοι πενήντα το ταχτικόν, μείναν καμμία εξηνταργιά. Βλέποντας αυτό, από την λύπη μου – και πολέμαγα να τους μπαρκαρίσω, με πλάκωσαν πολλοί, ότ' ήμουν και κουτζός, (άντεσα ξυπόλυτος οπούφκειανα το ταμπούρι) μου δίνουν ένα ασκούνημα και πάγω εις τον πάτο εις την θάλασσα. Μισοπνιμένον με βγάλανε και με πήγαν εις την γολέττα τ' Αρχιστράτηγου. Μπήκαν και οι άλλοι μέσα.

Μαθαίνομεν ότι του αρχηγού Κίτζο Τζαβέλα μ' εννιά χιλιάδες ασκέρι τού πήραν τα κανόνια, οπούχαμεν κάτου εις τα πόστα, τους πήραν το Μαναστήρι. Εκεί αυτός, εκεί ο Νικήτας, εκεί ο Χατζημιχάλης, εκεί ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, εκεί οι άλλοι αξιωματικοί, Πετμεζαίγοι, Σισίνηδες του Καραϊσκάκη. Τους πήραν όλες της θέσες και Μαναστήρι και Νερό και τους κλείσαν εις την Καστέλλα κι' ολόγυρα. Όταν ζούσε ο Καραϊσκάκης όλοι αυτεινοι ούτε διά ψυχογιούν δεν τον κάναν καμπούλι. Σκοτώνοντας ο Καραϊσκάκης, σκούργιασαν τα ντουφέκια τους, στόμωσαν τα σπαθιά τους. Τότε είδαμεν πόσα δράμια ζυάζει ο καθείς. Αφού τους πήραν της θέσες όλες και θα πέθαιναν της δίψας, τότε βήκαμεν από τα

καράβια κ' εμείς οι μισοσκοτωμένοι και πολεμήσαμεν μαζί με αυτούς τους Τούρκους και ξαναπήραμεν το Νερό και Μοναστήρι και της άλλες θέσες. Κ' έπγαν νερό αυτείνιοι όλοι και τα καϊμένα τ' άλογα τ' αθώα.

Πού ακούστη εννιά χιλιάδες Έλληνες, πεζούρα και καβαλλαρία, να τους πάρουν ομπρός πεντακόσοι Τούρκοι; Και να τους κυργέψουν όλα τα πόστα και κανόνια; Και να σκάσουνε από τη δίψα; Ανάθεμα τον Κοκράν οπού μας έβγαλε έξω το βράδυ – να τους αφήσωμε να πεθάνουν από την δίψα, να τους πιάσουν όλους οι Τούρκοι.

Χάθηκαν εις τον Ανάλατον οι γενναίοι και οι καλοί πατριώτες, τα άξια παληκάρια ο Δράκος, ο Βέικος, ο Ντούσιας, ο Γιώργο Τζαβέλας, ο Νοταράς, ο Τζελέπης κί άλλοι πλήθος αξιωματικοί. Πιάστη ζωντανός κί ο καϊμένος ο Καλλέργης και τράβησε τόσα μαρτύρια· και τον ξαγόρασαν. Σκοτώθηκαν οι περισσότεροι Κρητικοί κί ο γενναίος Κουρμούζης. Αιωνία τους η μνήμη! Η πατρίδα χρωστάγει χάριτες σε όλους αυτούς. Και να ευκέται τον νέον Ναύαρχον κί Αρχιστράτηγον, οπού τους στείλαν παράωρα εις τον Άδη όλους από της κυβέρνειες τους.

Σκοτώνοντας ο Νοταράς, οι περισσότεροί του άνθρωποι ήρθαν μ' εμένα. Αφού λάβαμεν αυτείνη την ατυχίαν εις τον Ανάλατο, ο Αρχιστράτηγος εβήκε από την γολέττα έξω και σύναξε όλους εμάς κ' εκρίθη εύλογον να μείνω εγώ εις την θέση του Φαληρέως με τρεις χιλιάδες ανθρώπους να βαστήξω την θέση· και υποσκέθηκα ότι θέλω την φυλάξη. Ο Αρχιστράτηγος μ' όλο τ' ασκέρι να πάνε να βαρήσουν τα στενώματα, οπού διαβαίνουν οι ζαιϊρέδες των Τούρκων. Έμειναν όλοι σύνφωνοι να κινηθούνε δι' αυτό. Ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, ο γαμπρός του Τζαβέλα, κί ο Τζαβέλας ο αρχηγός ανακάτωναν τ' ασκέρια κ' έκαναν χιλιάδες αντενέργειες. Ψωμί δεν έρχονταν εις τον Φαληρέα και ζήσαμεν τόσες ημέρες με λάχανα. Και το ψωμί τόκαναν οι τζαγουσιάδες τους πραμάτεια. Έθελαν να πάνε εις την Κόρθον. Τότε βιάζουν τον Τζούρτζη, του ζητούνε καράβια να φύγουν. Εγώ δεν ήθελα· ότ' ήθα παραδοθή το κάστρο. Τότε το πήρα ενγράφως από τον Αρχιστράτηγον. Έρθαν τα καράβια. Μεράσαμεν καθείς το πόστο του, που θα μπαρκαριστή και σε ποίον καράβι· και να βάλη και το κάθε σώμα τα κανόνια κί άλλα του πολέμου μέσα εις τα καράβια, να μην χαθούνε. Τότε είπα να πάρουν από να κανόνι το κάθε σώμα.

Πήρα εγώ το δικό μου κί' όλα τα μικρά και μπόμπες και γρανέτες και λέπτα και τάβαλα όλα μέσα. Αυτείνοι όλοι είχαν να βάλουν τρία· τ' άφησαν εις την διάκρισιν των Τούρκων. Εγώ αγωνίζομουν με τους ανθρώπους μου να βάλωμεν όλα αυτά, και κιντυνέψαμεν.

Ο Τζαβέλας και Μπότζαρης και οι άλλοι αρχηγοί φύγαν νωρίς και μπήκαν εις τα καράβια· και στάθη ο Νικήτας έξω κί' ο Γενναίος κ' εγώ με την αράδα και βαρκαρίσαμεν τους ανθρώπους. Μπαίναν μέσα εις την φελούκα πολλοί, βούλιαγε μ' όλους τους ανθρώπους. Και μ' αυτόν τον τρόπον πήρε να φέξη· και οι άνθρωποι ήταν ακόμα έξω. Κί' ο Θεός και βρέθη ένα νησάκι και ρίξαμεν τους ανθρώπους απάνου κί' από 'κεί τους σηκώσαμεν την ημέρα.

Όλοι έτοιμοι· τελειώσαμεν. Έφεξε. Τότε νοιώσαν οι Τούρκοι. Και σωθήκαμεν όλοι. Από 'κεί πήγαμεν εις Κούλουρη κί' Αμπελάκι. Κ' εκεί πολεμούσαμε με της γριές. Ο Τζαβέλας, Περραιβός και η συντροφιά τους πιάσαν την Κόρθο· πήραν το κάστρο και ζάπωσαν όλη την επαρχίαν, προσόδους, σταφίδες· κί' ο Γενναίος και η συντροφιά του το δικό τους μανοσούπι από Άργος ως Καρύταινα και κυβερνούσαν τους κατοίκους. Και οι άλλοι 'στα δικά τους. Και πάθαν οι κάτοικοι όσα δεν πάθαν από τους Τούρκους. Αφού φύγαμεν από τον Πειραιά, απολπίστηκαν οι πολιορκημένοι, κάμαν συνθήκες με τον Κιτάγια και τους έβγαλε κατά τον λόγον της τιμής του, οπού τους έδωσε, με τ' άρματά τους, μ' όλα τους τα πράματα· τους μπαρκαρίσε – και τον λόγον του τον βάσταξε ως τίμιος άνθρωπος. Και ήρθαν κί' αυτείνοι εις Κούλουρη· και ξεκονόμησα τους συντρόφους μου εξ ιδίων μου, αυτούς οπούχα μέσα εις το κάστρο κ' έξω. Ήταν εκατόν είκοσι εις το κάστρο και μείναν σαράντα τρεις· οι άλλοι πάνε από το ντουφέκι και κανόνι. Γύρευαν χρήματα και με στένεψαν· ήθελαν να πάμεν κ' εμείς εις τα νησιά να κάμωμεν ό,τι κάναν και οι άλλοι εις την Κόρθο κί' αλλού. Μου ζητούσαν καράβια να μπαρκαριστούμεν να πάμεν να γυμνώσουμεν τα νησιά. Τους υποσκέθηκα να πάγω εις την Αίγινα ναυρώ καράβια. Πήγα ηύρα τον Αρχιστράτηγον Τζούρτζη και τους αξιωματικούς Κριτζώτη, Ομορφόπουλο κί' άλλους πολλούς. Μας πήρε όλους και μας έκαμεν ένα τραπέζι· κί' ομπρός εις αυτούς είπε όλα τα τρέχοντα του Περραιώς κί' Ανάλατου και εις τον Περραιά πόσο προσπάθησα υπέρ των πολιορκημένων. Τότε ομπρός σε όλους αυτούς μ' έντυσε ένα χρυσό πεσλί και μόδωσε κ' ένα ευκαριστήριο.

Από 'κεί μας κάνουν 'πιτροπή οι Αθηναίγοι τον Ψύλλα, τον Ζαχαρίτζα, τον Ομορφόπουλον κ' εμένα και πήγαμε με τον Μαμούρη εις την Διοίκηση, οπού τον τραβήσαμεν να πλερώση τους Αθηναίους· ότι όταν τούφυγαν οι άνθρωποι του Γκούρα από το κάστρο, τους υπεσκέθη να τους δώση μιστούς αυτεινών. Πήγαμε 'στην Κυβέρνηση να ειπούμε αυτό και να τους ξεκονομήση, ότ' ήταν σε άχλιαν κατάστασιν. Η Κυβέρνηση είχε τον εφύλιον πόλεμον· και οι μισοί ήταν με τον Γρίβα και οι μισοί με τον Φωτομάρα· κί' ο στρατηγός Γρίβας είχε το Παλαμήδι και οι άλλοι τον Ιτζκαλέ. Και πολεμούσαν με μπόμπες και κανόνια. Τότε τους μιλήσαμεν – ποιος μας άκουγε; Μίαν ημέρα πήγα 'σ έναν καφφενέ· ήταν κάτι αξιωματικοί της Κυβερνήσεως, παίζαν το μπιλλιάρδο, χρυσοκεντημένοι. Ευτύς οπού μας είδανε· «Γκιντί, αντιπατριώτες! Κομμάτια θέλετε να σας κάμουν! Αφήσετε έναν τέτοιον κάστρο εφοδιασμένο και φύγετε. – Τους λέγω, δεν είμ' εγώ, αδελφοί, από 'κείνους τους προδότες· εγώ βήκα τόσους μήνους έξω και ήμουν εις τον Περαιά. – Δόστε ένα πούντζι του στρατηγού Μακρυγιάννη, οπού δεν είναι από αυτούς τους προδότες». Έπια το πούντζι και σηκώθηκα και πάγω εις την δουλειά μου να μην εύρω κάνα διάβολο.

Εγώ σαν είδα αυτούς τους εφύλιους πολέμους, τους μούτζωσα όλους κ' έφυγα και πήγα εις την Αίγινα οπίσου. Εις την Αίγινα οπού πήγα έγραψα ένα γράμμα των ανθρώπωνέ μου εις Κούλουρη και τους έλεγα της Διοίκησης τα πράματα· και καράβια δεν ήύρα, ούτε πασκίζω διά τέτοια. Όμως να ησυχάσουνε τιμίως και γλήγορα έρχεται ο Κυβερνήτης· κί' όποιος φερθή τιμίως θέλει δικαιοθή. Σηκώθηκα και πήγα εις τα Θερμιά, ότ' ήμουν αστενής, κί' από εκεί εις Τήνο. Είχα την φαμελιά μου εκεί· έκατζα καμπόσο.

Έρθε ο κολονέλ Άιντεκ, αξιωματικός Μπαναρός, και μου λέγει· «Σου δίνω πολεμοφόδια και ζαιρέδες διά δυο χιλιάδες ανθρώπους – να μου δίνης μόνον την υπογραφή σου· να μιλήσουμεν και με τον Κοκράν να σου δώση πλοία να πιάσης ένα μέρος της Αττικής, να είναι στρατέματα απάνου εις την Αττική, νάχουν κατοχή οι Έλληνες. Του είπα· «Να πάγω ν' ανταμώσω και τους Αθηναίους και σου μιλώ». Μπήκαμεν μαζί εις το καράβι και ήρθαμεν εις Πόρο. Εγώ πήγα εις Αίγινα κ' εκεί συναχτήκαμεν εις τον Δεσπότη όλοι οι Αθηναίγοι. Τους είπα αυτό· τους ήύρα τους αγαθούς πατριώτες πρόθυμους και

μου είπαν να πάγω εις τον Πόρο να μιλήσω με τον Άγιντεκ και Κοκράν να πάμεν. Πρόθυμοι ήταν όλοι οι καλοί κι' αγαθοί πατριώτες. Πήγα τους αντάμωσα. Μου είπαν είναι έτοιμοι ο Άιντεκ διά τον ζαιρέ και πολεμοφόδια – έστειλε κι' ο Κοκράν διά τα πλοία. Όμως ήθελε να του δώσω ατομικώς εγγύησιν ότι δεν θα κάμω πειρατείες. Του υποσκέθηκα αυτό. Μου είπε σε λίγες ημέρες είναι έτοιμα να μου τα δώση. Πήγα να ετοιμάσω τους ανθρώπους.

Βιβλίον Β'. 1828-1832

[Κεφάλαιον πρώτον]

Σε δυο τρεις ημέρες ήρθε ο Κυβερνήτης. Πήγε εις τ' Ανάπλι, περίλαβε τα κάστρα, ήρθε εις την Αίγινα, ορκίστη με μεγάλη παράταξιν να φυλάξη τους νόμους της πατρίδος και μ' αυτούς να μας κυβερνήση. Τότε έβαλε πρώτα, οργάνισε τα στρατέματα εις χιλιαρχίες. Οργάνισε και το πολιτικό. Φωνάζει τους βουλευτάς και τους λέγει να διαλυθούν διά το παρόν και ύστερα προσκαλεί την Συνέλευση την Εθνική και γίνεται το Βουλευτικόν σώμα. Οι βουλευταί δεν μπορούσαν να κάμουν αλλοιώς, διαλύθησαν κατά τον λόγο του Κυβερνήτη. Τότε έφκειασε το Πανελλήνιον, ορκίστη κι' αυτός να κυβερνήση εφτά χρόνια. Δεν θυμήθη ο Κυβερνήτης· όταν ορκίστη διά εφτά χρόνια, ορκίστη στο σύνταμα – κι' αυτός ευτύς το χάλασε.

Έκαμε τον Υψηλάντη στρατάρχη εις της χιλιαρχίες. Η κάθε χιλιαρχία ήταν από χίλιους εκατόν είκοσι ανθρώπους. Χιλίαρχοι Τζαβέλας, Χατζηπέτρος, Στράτος, Κριτζώτης, Καρατάσιος, Βάσιος, Δυοβουνιώτης, Τόλιας, Χατζηχρήστος, Ομορφόπουλος, Χορμόβας κι' αχώρια η φρουρά του Υψηλάντη. Στη Δυτική Ελλάδα πήγε ο Γαρδικιώτης με την χιλιαρχίαν του, όσο να οργανιστούν και οι άλλοι και να είναι με τον Γκενεράλη Τζούρτζη. Ο Υψηλάντης με δεκατέσσερες χιλιάδες περίτου κάθεταν εις τα Μέγαρα. Οι Τούρκοι καταπλάκωσαν την Ρούμελη – και τ' ασκέρια αυτά, το άνθος των Ελλήνων (κι' άλλα τόσα έβγαζε από την Δυτική Ελλάδα) όλοι στράβωναν μυίγες. Και οι Τούρκοι παντού κάναν ό,τι θέλαν. Και εις Έγριπον και εις Αθήνα δεν είχαν ψωμί οι Τούρκοι. Και χωρίς να ρίχναμεν ντουφέκι τούς παίρναμεν, κι' όχι ν' αγοράσωμεν πίσου τους τόπους. Ρώτησαν τον Κυβερνήτη· «Διατί χάλασες τους νόμους και το Βουλευτικόν;» Είπε· «Δεν το 'θελε η Ευρώπη». Κι' αν ήταν 'λικρινής άνθρωπος, να έλεγε των Ευρωπαϊγών ότι· «Εγώ δεν πάγω εις την πατρίδα μου να γένω επίγειος, να χαλάσω εκείνο οπού απόχτησαν με ποταμούς αίματα».

Τότε έκαμε και το κράτος εις τμήματα. Οργάνισε κι' εμένα με τους

Αθηναίους και Μισολογγίτες. Με διόρισε Γενικόν Αρχηγόν της εκτελεστικής δύναμης της Πελοπόννησος και Σπάρτης. Και μέρασα την εκτελεστική δύναμη κι' εγώ φέρνω γύρα τους νομούς. Και ο σταθμός μου είναι εδώ, εις Άργος. Πήρε την επιρροή των ανθρώπων ο Κυβερνήτης. Ήταν μπεζερισμένοι όλοι από την ακαταστασίαν. Δυο χρόνια κοντά μας κυβέρνησε αγγελικά. Και μας γύμναζε και την οικονομίαν. Ότι κι' ο Κυβερνήτης μας μίαν κόττα έτρωγε τέσσερες ημέρες.

Ένας βασιλέας μια φορά είχε πεθάνη και δεν άφησε διάδοχον εις το βασίλειόν του· και οι άνθρωποι γύρευαν άνθρωπον μ' αρετή να τους κυβερνήση. Εκεί ήταν ένας δεσπότης πολλά ενάρετος. Είχε ένα δίχτυ κι' όταν θα 'τρωγε ψωμί, το πάγαινε ο διάκος και το 'στρωνε· κι' έτρωγε απάνου στο δίχτυ. Οι άνθρωποι οπού δεν είχαν βασιλέα είδαν αυτόν τον άγιον δεσπότη με τόση αρετή και τον θέλουν διά βασιλέα τους. Πήγε όλος ο κόσμος και τον πήραν και τον θρόνιασαν. Αφού τον κάμαν βασιλέα, τότε το βράδυ ο δυστυχής διάκος παίρνει το δίχτυ να το στρώση να φάγη ο βασιλέας. Τότε το 'χει μίαν κατακεφαλιά του διακού και του λέγει· «Βρε αχρείε, το ψάρι οπού γυρεύαμεν τόσα χρόνια, κι' αφανιστήκαμεν τρώγοντας εις το δίχτυ, το πιάσαμεν· και τώρα σ' αυτό μου φέρνεις να φάγω; Φέρε τραπέζια και συγύρια λαμπρά κι' ο Θεός να μη μας το χρωστάγη να ξαναϊδούμεν το δίχτυ». Κι' ο Κυβερνήτης μας σπούδαζε τους Έλληνες την οικονομίαν όσο να τους μπερδέψη με το δίχτυ. Όμως οι λύκοι οπού τρώγαν τα πρόβατα δεν ψόφησαν – γέννησε κι' άλλους πολλούς ο Κυβερνήτης μας κι' ο Αγουστίνος κι' ο Βιάρος. Φωνάζουν όλοι οι Έλληνες – ο Βιάρος κι' ο Αγουστίνος λένε των αγωνιστών· «Σύρτε διακονέψετε». Και οι σπιγούνιοι πλερώνονται βαριά να μαθαίνουν τι κάνουν οι άνθρωποι εις τα σπίτια τους. Κι' από αυτό φαίνεται ότι είναι μακριά από την δικαιοσύνη του Θεού. Οι Έλληνες, Κυβερνήτη, διψούσαν δι' αρετή και διά πατριωτισμόν, να τους σώσης από τα δεινά τους καθώς έσωσε ο Βάσιχτον την πατρίδα του Αμερική και του κάνουν τρόπαια και θα του κάνουν όσο στέκει ο κόσμος, ότι του ανήκουν – λευτέρωσε την πατρίδα του. Εσύ ο Έλληνας, ο φωτισμένος, ο ζυγωμένος εις τους δυνατούς, αν ήθελες να τους μιλήσης ως τίμιος Έλληνας, ως Κυβερνήτης αυτειών των δυστυχισμένων, οπού κάθε στιγμή έγγραφες να σ' εκλέξουν Κυβερνήτη, κι' ο Κολοκοτρώνης κι' ο Μεταξάς κι' η

συντροφιά σε έκλεξαν, πού είναι η δικαιοσύνη σου; Αν είχες αρετή, εκεί οπού σου είπαν οι δυνατοί δεν κάνει σύνταμα εις την Ελλάδα, δεν θα τους έλεγες εσύ· «Μήνα το 'φκειασα εγώ να τους το χαλάσω; Το 'χουν φκειασμένο μ' αίμα και με δυστυχίες. Τώρα που θα λάβω τα χρέη του Κυβερνήτη εγώ θα ορκιστώ σ' αυτό το σύνταμα – πώς μπορώ να γένω επίορκος;» Και του Σουλτάνου να το 'λεγες με τρόπον θα συνκατάνευε, όχι οι ευεργέται μας χριστιανοί. Κί' αν δεν θέλαν, τότε να μην έρθης. Τότε λεγέσουνε κί' όντως Χρυσόστομος κί' η πατρίδα σου θα σ' ευγνωμονούσε και θα σ' έλεγε ευεργέτη της. Κί' είχες τον τόπον των ευεργέτων· κί' ερχόσουν και σε θεωρούσε ως τοιούτον· κί' ας μην ήσουν κυβερνήτης – τότε ήσουνε καλύτερος. Ότι θα την γλύτωνες από τους λύκους. Τώρα, ήταν λύκοι, έφκειασες κί' αρκούδια. Όλα τα είχαμεν, σπιγούνους δεν είχαμεν· τώρα έγειναν οι περισσότεροι Έλληνες. Και δεν έγιναν μόνοι τους, τους κάνεις η Εξοχότη σου, ο Βιάρος, ο Αγουστίνος δίνοντάς τους βαθμούς, θέσες, χρήματα, βαργειές πλερωμές ανθρώπων οπού δεν έχουν δικαιώματα. Των αγωνιστών πολλών τους λέτε· «Σύρτε διακονέψετε». Τότε όλοι θα γένουν σπιγούνιοι. Κί' αυτό το σκολειόν θα φάγη την λευτερία μας· κί' αυτείνη την λευτεριάν, Κυβερνήτη μου, δεν την ηύραμεν εις το σοκάκι και δεν θα μπούμεν εύκολα πίσου εις του αυγού το τζόφλιο· ότι δεν είμαστε πουλάκι να χωρέσουμεν πίσου, εγίναμε πουλί και δεν χωρούμεν.

Την συνείδησί μου, αδελφοί αναγνώστες, την έχω ελεύτερη. Πολλές φορές τού μίλησα και δι' αυτά έπεσα εις την οργήν του. Όταν μ' έβαλε εις την 'πηρεσίαν ο Κυβερνήτης, μου είπε ότι θέλει δικαιοσύνη. Του είπα· «Όταν ιδής αναφορά αναντίον μου, τότε παιδεύε με με την ζωήν μου εμένα κί' εκείνους οπού 'χω εις την οδηγίαν μου». Σε καμπόσον καιρό πιάστη φίλος με τον Κολοκοτρώνη – μεσίτης ήταν κί' ενεργητής ο Μεταξάς – και τότε όλοι αυτείνοι έγιναν ένα και οι Σουλιώτες. Αφού πήρε όλους αυτούς, άρχισαν να κατατρέχουν τους Ρουμελιώτες και να βάνουν αξιωματικούς ανθρώπους χωρίς δικαιώματα, όσους ήθελαν ο Τζαβέλας και οι άλλοι. Όταν ήταν ο πόλεμος, πολλοί από αυτούς δεν ήταν εις τον αγώνα – ευτύς αξιωματικούς. Πληρεξούσιος των αρμάτων ήταν ο Αγουστίνος, του πολέμου ο Βιάρος – κί' όλα τελείωναν.

Ήρθε μία γυναίκα ενού αγωνιστού εδώ στ' Άργος, οπού 'ταν ο

Πληρεξούσιος. Ήταν ενού σκοτωμένου, του Χαλμούκη, γενναίου κί άξιου αγωνιστή και τίμιου· εσκοτώθη και άφησε δυστυχισμένη την γυναίκα του και παιδί του. Και μου την στείλαν απόξω ο Πανουργιάς κί άλλοι. Την πήρα και την πήγα του Πληρεξούσιου. Ήταν με τον αρχηγόν Κολοκοτρώνη οπού κάθεται. Του μίλησα διά την γυναίκα. Μ' αποκρίνεται ο Αγουστίνος και μου λέγει· «Όλοι οι Ρουμελιώτες είστε διά παλούκι. – Έχεις δίκιο, του είπα, ότι όταν ήρθες ήσουνε απλός πολίτης και τώρα έχεις νιφόρμα γκενεράλη και δέκα άτια εις τον ταβλά σου. Και χωρίς να φκειάσης παλούκια διά τους Ρουμελιώτες, όλοι παλουκώθηκαν μόνοι τους – και τους άλλους οπού μείναν ολοένα τους παλουκώνετε. Δεν είναι λόγια, είναι έργα· και μην κοπιάζεις άλλο και γνωρίσαμεν την διάθεσίν σας οπού 'χετε σ' εμάς». Τότε μου λέγει ο Κολοκοτρώνης· «Όλοι πολεμήσαμεν κί εσείς είστε εις την δούλεψη και παίρνετε μιστόν κί εμείς καθόμαστε έτσι. – Εσύ είσαι ζημιωμένος, του λέγω, και οι συντρόφοι σου, οπού γενήκατε Κιαμιλμπήδες; Κί εμείς οπού παίρνομεν είκοσι πέντε γρόσια μιστόν εγίναμεν νοικοκυραίοι!¹ Κί αυτά τ' αφήνομεν εις τον τόπο σας, οπού αγοράζομεν ψωμί και τρώμε. Αφού σας φκειάσαμεν το Ρωμαίκον, βλαφτήκατε οπού μας κάμετε και είλωτες· κί ως άχρηστοι θα μας παλουκώσετε – διατί χύσαμε το αίμα μας δι' αυτεινή την πατρίδα και τίποτας δεν κερδέσαμεν. Τι λευτεριάν 'νεργάτε να μας κάμετε την βλέπομεν. Την γης οπού λευτερώσαμεν με τους αγώνες μας κί αίματά μας την δίνετε και την αγοράζουν οι συντρόφοι σας, εκείνοι οπού μας κάναν σίγρι όταν σκοτωνόμαστε. Αυτείοι τα χαίρονται· αυτείοι αγοράζουν ένα γρόσι το στρέμμα την γης, άγρια και ήμερη, την αγοράζουν κί όσ' είναι κολάκοι σας και σπιγούνιοι σας. Εμάς γυρεύετε να μας παλουκώσετε. Οι παλουκωμένοι – άλλο παλούκι δεν μπαίνει. Κί όταν με ματαϊδής, βάλε μου μίαν βούλλα εις το μέτωπον!». Σας λέγω ως τίμιος άνθρωπος δεν ματαμίλησα αυτεινού του προκομμένου ανθρώπου, του Αγουστίνου, μ' όλον οπού 'βαλε πολλούς φίλους μου και μου είπαν να πάγω· ποτές ως σήμερα δεν τον αντάμωσα.

Ο Κυβερνήτης μας άρχισε να ζηγέται τα αιστήματά του εις ανθρώπους οπού 'χαν την αρετή του και να βγαίνουν οι πατρικοί του σκοποί έξω. Τον Χαράλαμπο Παπαπολίτη πατριώτη μου, αφού ήτανε τουρκοκοτζάμπασης και φίλος του Μαυροκορδάτου, τον σύστησε

αυτός του Κυβερνήτη. Ως τοιούτος συστημένος ο Παπαπολίτης, του είπε ο Κυβερνήτης μας ότι η Ρούμελη δεν μπορεί να λευτερωθή – και τι την θέλομεν; Όσοι Έλληνες μείναν ζωντανοί χωρούνε εις την Πελοπόννησο. Όμως να 'νεργήση ο Παπαπολίτης να μούνε οι Λιδορικιώτες μέσα εις την Πελοπόννησο. Και είπε κι' αλλουνών τοιούτων. Αυτό έδινε χέρι και του Κυβερνήτη μας. Από τον Ισθμόν της Κόρθος και μέσα έμενε η Εξοχότη του ένασ πρίτζηπας κι' ο Κολοκοτρώνης αρχιστράτηγος και τ' αδέλφια του Κυβερνήτη μας και οι φίλοι του Κολοκοτρώνη δικαιοκράτες· και τότε η πατρίς λάβαινε την τύχη της εις αυτό – οι Έλληνες ραγιάδες αυτεινών κι' αυτείνιοι αφεντάδες. Δί' αυτούς κάψαμε τα σπίτια μας, δί' αυτούς χάσαμε τους ανθρώπους μας, δί' αυτούς σκοτωθήκαμεν. Και τηράξετε μεγάλη γνώση οπού 'χουν όσοι πάνε εις την Ευρώπη – και ήρθαν να μας κυβερνήσουνε· να γένουν οι Ρουμελιώτες είλωτες αυτεινών! Δεν θέλω να κάμω καμμίαν παρατήρησιν εγώ και κάμετέ την εσείς οι αναγνώστες, αν θα 'μενε κανένας ζωντανός από αυτούς διά να μην τελεσφορήση αυτό. Ήταν τυχερόν και μαθεύτηκε ύστερα, οπού το είδε και ο Μαυροκορδάτος.

Όταν ο Κυβερνήτης μας έδειχνε πατριωτικά αισθήματα, τον πίστεψαν ως αληθινόν και τον συντρόφεψαν οι τίμιοι άνθρωποι και συνφώνως κυβερνήθη ο τόπος αγγελικά. Ύστερα τραβήχτηκαν όλοι κι' έπεσε διχόνοια. Όταν ήταν 'λικρινείς άνθρωποι με τον Κυβερνήτη μας, ήταν καλή κυβέρνηση. Όταν προσκολλήστη με την λοιμική των καλοθελητών της πατρίδας, οπού μο 'λεγε πρώτα να προσέχω απ' ούλους αυτούς, ότ' είχε υποψίαν να μην δεν γυρίσουν με την Εξοχότη του, τότε αυγερώθη κι' έγινε ένα μ' αυτούς. Του λέγω· «Κυβερνήτη, αυτείνιοι κάνουν εκείνο, εκείνο, καθώς μου είπες να προσέχω. – Αυτείνιοι είναι οι καλύτεροι άνθρωποι και δεν θέλω ν' ακούγω κατηγορία δί' αυτούς. – Του λέγω, δεν τους κατηγορώ, αλλά μου είπες μόνος σου να προσέχω και σου τα είπα. Όταν η Εξοχότη σου λες ότ' είναι καλοί, εγώ δεν ματαλέγω τίποτας. – Έλα το γιόμα να φάμε ψωμί και σου λέγω». Πήγα. Τελειώνοντας το φαγί, μου λέγει· «Τους μίλησα και είναι σε ορθόν δρόμον· και να είσαι φιλιωμένος κι' όμορφα εις την 'πηρεσίαν σου. – Του λέγω, μη σε μέλει. Κί' όταν δης τίποτα, παιδεψέ με».

Κί' εσείς οι αναγνώστες τηράτε, όσον καιρόν ήταν με την

δικαιοσύνη, πώς ήταν η πατρίδα· όταν πήρε αυτούς, πού κατήντησε αυτός και η πατρίδα. Τηράτε της 'φημερίδες· θα ιδήτε αυτούς αφεντάδες και όλους τους τίμιους κατατρεμένους απ' όλους αυτούς. Τότε χάθη και τ' όνομα Αγιάνης και τον έλεγαν απατεώνα. Ότι η δυστυχισμένη πατρίδα είναι ατυχής από κυβερνήσιν αρχή ως τώρα. Ο Θεός ας την κυβερνήσει και σωθή κατά τους αγώνες της.

Ο Υψηλάντης είδε τον δόλον του Κυβερνήτη – δεν μπόρεσε να τον βάλει εις τον όρκον του. Τότε άρχισε να τον κατατρέχει κι' έβαλε τον μαρσιάλη Αγουσίνο και το 'κανε χιλιάδες αντενέργειες να τον βγάλει από αυτείνη την θέσιν, να τον αφήσει μόνον του. Τότε, διά να 'πιτύχουν αυτό, έκαναν τους ανθρώπους, οπού ήταν εις της χιλιαρχίες ασήμαντοι με μικρόν βαθμόν, τους έδινε ανώτερον ο Αγουσίνος και τράβαγε πολλούς τοιούτους από της χιλιαρχίας του Υψηλάντη· κι' έφκειασε αξιωματικούς πλήθος τοιούτους κι' άδίκησε εκείνους οπού 'χαν δικαιώματα. Και τοιούτως έκαμε κι' ο Αγουσίνος σώμα τραβώντας κι' από τον Υψηλάντη κι' από τον Τζούρτζη. Οι Έλληνες φτωχοί και πήγαιναν εις τον αδελφόν του Κυβερνήτη. Οι Ρουμελιώτες έβλεπαν τον χαμό της Ρούμελης κι' όλο γιόμωζε νέους Τούρκους. Ο Κυβερνήτης δεν ήθελε να βγούνε ασκέρια έξω. Οι φίλοι του οι Ρουμελιώτες, ο Παπαπολίτης κι' άλλοι, έγγραψαν του Κυβερνήτη ότι «εις την Πάτρα και Καστέλλια κουβαλούνε πλήθος ζαιρέ οι Τούρκοι και πάρε μέτρα». Τότε ο Κυβερνήτης στέλνει τον Τζαβέλα με την χιλιαρχίαν του εις το Λιδορίκι. Στην χιλιαρχία ήταν όλο Ρουμελιώτες, οι περισσότεροι Λιδορικιώτες και Κραβαρίτες κι' από αυτά τα μέρη. Συνομίλησαν όλοι, βλέποντας την πατρίδα τους και τα σπίτια τους γιομάτα Τούρκους· του λένε του Τζαβέλα· «Θα βαρήσουμεν τους Τούρκους». Τότε στανικώς ο Τζαβέλας, ότι θα να 'μενε μόνος του και μπορούσε να κιντυνέψη (ότι συνάχτηκαν όλοι οι κάτοικοι Λιδορικιού και Κράβαρι), βάρεσε εις το Λιδορίκι, η χιλιαρχία και οι κάτοικοι, και τους χάλασαν και τους διώξαν τους Τούρκους από κει. Ήταν και εις το Κράβαρι Τούρκοι. Πιάσαν τα στενά οι ντόπιοι και οι άλλοι, τους σκότωσαν και πιάσαν και τον Πρεβίστα και άλλους πολλούς Τούρκους ζωντανούς. Τότε ο καλός κι' αγαθός πατριώτης ο Υψηλάντης έστειλε και τον Στράτο με την χιλιαρχία του κι' ανταμώθηκαν όλοι με τον Τζαβέλα και κατοίκους και πολέμησαν παντού τους Τούρκους· και εις Καρπενήσι τούς χάλασαν κι' από κει.

Και συνχρόνως εβήκε κί ο Υψηλάντης και τους πολέμησε παντού τους Τούρκους μ' όλες της χιλιαρχίες. Κί αφάνισαν τους Τούρκους και λευτέρωσαν την Ανατολική Ελλάδα.

Εις την Φήβα είχαν οι Τούρκοι ορδί. Ρίξαν και οι εδικοί μας και πολέμησαν τους Τούρκους καμπόσον καιρόν· ότι πήγαιναν κί από την Έγριπτον πλήθος Τούρκοι. Και πολεμούσαν νύχτα και ημέρα αντρείως, οι Τούρκοι και οι Έλληνες, και σκοτώνονταν κί από το 'να το μέρος κί από τ' άλλο.

Ο Γκενεράλη Τζούρτζης ήταν εις την οργή του Κυβερνήτη μας κί όσοι ήταν μαζί του. Πολεμούσαν γενναίως εις το Μακρυνόρο κί αλλού. Δεν μπορούσαν να περάσουνε ζαιρέδες οι Τούρκοι και παραδόθηκε η Βόνιτζα, ο Κραβασαράς, το Μισολόγγι και τ' άλλα τα μέρη οπού βαστούσαν οι Τούρκοι. Ο Έπαχτος μόνον δεν παραδόθη κί έστειλε ο Κυβερνήτης τον Αγουστίνο μ' όσους είχε τζοανταραίγους δικούς του κί άλλους οπού γύρισαν με το μέρος του αγορασμένους. Και πήγε και η φεργάδα η «Ελλάς» κί άλλα καράβια. Ήταν κί ένα Ρούσικον. Επήγαν εις τον Έπαχτο και στέκονταν εκεί. Πήγε κί ο Παπαρηγόπουλος να προσκυνήση το κάστρο, δεν στάθη τρόπος.

Αφού είδαν ο κόσμος ότι ο Κυβερνήτης κυβερνούσε του κεφαλιού του, τότε άρχισαν να του γυρεύουν Εθνική Συνέλεψη. Οδήγησε παντού τους διοικητάς και συντρόφους του, έδωσε και τα μέσα τα χρηματικά να κάμουν της εκλογές των πληρεξουσίων με το πνεύμα του και να εκλένε αυτόν πληρεξούσιον και ό,τι να τους λέγη εκείνο να κάνουν. Αφού τελείωσε αυτό παντού, πήρε τον Κολοκοτρώνη και Νικήτα κί εμένα ως Γενικόν Αρχηγόν της εκτελεστικής δύναμης και πήγαμε γύρα την Πελοπόννησο ως την Πάτρα. Έβγαιναν οι άνθρωποι και τον προϋπαντούσαν μίαν ώραν δυο μακρυνά και το 'στρωναν δάφνες. Δεν τον είχε νοιώση ακόμα ο μικρός λαός. Τους σύναζε όλους κί έκανε με τα λόγια τους φτωχούς πλούσιους. Τον καθέναν τον ανάπευε εις την αίτησίν του και κατάιφερε τον κόσμο, όταν έγιναν οι εκλογές, να τον κάμουν οι περισσότερες επαρχίες αυτοπληρεξούσιον και ό,τι λέγη αυτός εκείνο να κάνουν οι πληρεξούσιοι τους.

Στην Πάτρα ήταν κί όλοι οι Αρτηνοί συνασμένοι και ήρθαν εις το κονάκι μου να με κάνουν πληρεξούσιον τους. Δεν ήθελα. Το μαθαίνει

ο Κυβερνήτης, με βιάζει να δεχτώ. Του λέγω· «Δεν έχω ικανότη και δεν απατώ τους ανθρώπους». Μ' έβγιασε πολύ· το άφησα, χωρίς να το δεχτώ. Εις τ' Άργος εδώ μο 'στειλαν το πληρεξούσιον και το δέχτηκα. Πήγαμεν εις τον κόρφον του Επάχτου εις το καράβι το Ρούσσικον –ήταν και τα δικά μας – κί' εκεί σταθήκαμεν και παραδόθη ο Έπαχτος· και σηκωθήκαμεν και γυρίσαμεν από Βοστίτζα και Μέγα Σπήλαιον κί' όλα τα μέρη οπού δεν διαβήκαμεν. Και κατηχήσαμεν τους ανθρώπους. Και ήρθαμεν εις τ' Ανάπλι. Σαν έμαθε οπού μου 'ρθε το πληρεξούσιον των Αρτηνών, με φώναξε, με διάταξε, μο 'δωσε και πεντακόσια γρόσια διά χαρτζιλίκι. Τα πήρα διά να του δείξω ότι οι Έλληνες είναι φτωχοί, διά να φάνε κομμάτι ψωμί, οπού μείναν δυστυχείς· αλλά την πατρίδα τους την φυλάνε ως πατρίδα.

Άρχισε η Συνέλεψη έξω εις τ' αφιθέατρο εις τ' Άργος – το 'φκειασε ο Κυβερνήτης αξιόλογα. Κί' έβαλε καπιστράνες κί' έδεσε τα γομάρια οπού οδήγησε τους ανθρώπους και σύναξε. Τότε διάταξε τον Νικήτα φρουρά της Συνέλεψης. Πολλοί πληρεξούσιοι θέλαν εμένα. Εγώ τους είπα· «Το ίδιον είναι, ή εγώ είμαι ή ο Νικήτας». Μου είπε ο Κυβερνήτης να 'χω ανθρώπους να προσέχω κί' εγώ. Ησύχασα τους βουλευτάς, οπού με ζητούσαν, να μη γένη σκίσμα. Άρχισε η Συνέλεψη. Είχαν μαζωχτή οι συντρόφοι του Κυβερνήτη μας, οπού τον είχαν αυτόν διορίση πληρεξούσιον στο κάθε μέρος οι διοικηταί του – και οι πληρεξούσιοι όλοι ν' ακούνε τον Κυβερνήτη μας, ό,τι τους λέγη εκείνο να κάνουν. Ότι το περισσότερο μέρος δεν τον γνωρίζει ακόμα· δεν εβήκε η προσωπίδα να γνωριστούν τα πατριωτικά του φρονήματα. Και κατά οπού τους οδήγησε ήταν οι περισσότεροι με το πνεύμα του και κόλακες· κί' έκανε ό,τι ήθελε – καλό δικό του, ζημιά της πατρίδας.

Μίαν ημέρα είχε οδηγήση ένα τζιράκι του τον Μαύρον – ήταν πληρεξούσιος από τα νησιά κί' ήρθε από την Ευρώπη, οπού σπούδαζε, με γυαλιά εις τα μάτια, βουλευτής. Βγαίνει εις το βήμα, λέγει· «Έχομεν μεγάλες χάριτες εις το στρατιωτικόν της θαλάσσης και ξεράς, ότι σκοτώθηκαν, θυσιάστηκαν διά την πατρίδα. Και η πατρίδα δι' αυτά όλα τους έδωσε το δικαίωμα κί' έχει και το στρατιωτικόν πληρεξούσιους. Και ως τώρα ήταν εις της άλλες Συνέλεψες· τώρα να πάψη». Κί' αφού μίλησε πολύ, λέγει του

προέδρου να το κανονίση. Ότι καμπόσοι πληρεξούσιοι, θαλασσινοί και της ξεράς στρατιωτικοί, και δεν τους έδιναν χέρι, ότι δεν παίζαν τον άσο τους, να ήταν με το πνεύμα τους. Εις αυτό όλοι οπού ήταν εκεί, τόσοι οπλαρχηγοί σημαντικοί Πελοπόννησος, Σπάρτης, Ρούμελης και νησιών, δεν κρένει κανένας. Τότε σηκώνομαι εγώ, τους λέγω· «Κύριε Πρόεδρε! Η μάθηση δεν με βοηθάγει ούτε και εις το βήμα να μιλήσω, ούτε και από τον τόπο μου. Όμως η αδικία μου δίνει το θάρρος να μιλήσω απλά, όπως μπορώ. Ο κύριος Μαύρος έχει δικίον οπού 'καμεν τόσα 'γκώμια του στρατιωτικού θαλάσσης και ξεράς. Κί' όντως αγωνίστη πατριωτικώς, η πατρίς το βράβεψε διά όλα αυτά και το 'δωσε το δικαίωμα να 'χη πληρεξούσιους. Τώρα του υστερεί αυτό το δικαίωμα. Έχει δικίον ο κύριος Μαύρος να λέγη αυτό, ότι όταν πολεμούσαμεν εμείς και σκοτωνόμαστε, ο κύριος Μαύρος πήγε εις την Ευρώπη με δυο μάτια και γύρισε με τέσσερα – σπούδαξε κί' έβαλε και γυαλένια μάτια. Είδε και εις την Ευρώπη οπού 'ναι στρατέματα, και θαλασσινά και στεργιανά, και δεν έχουν πληρεξούσιους. Δεν ρωτούσε ο κύριος Μαύρος διατί δεν έχουν; Να του το ειπώ εγώ: Ότι αυτείνοι πλερώνονται βαρυνούς μιστούς, θαλασσινοί και στεργιανοί, και τ' αναγκαία του πολέμου, όπλα και καράβια και ζωοτροφίες, είναι εθνικά. Αφού είναι όλα ξένα αυτά και πλερώνονται κί' οι ίδιοι, τι πληρεξούσιους θέλουν; Αυτείνοι είναι κοπέλια, μιστωτοί του έθνους τους. Οι Έλληνες, κύριε Μαύρο και Τάτζη Μαγγίνα (ότι μίλησε κί' αυτός συγχρόνως με τον Μαύρον μίαν γνώμη), οι Έλληνες, κύριοι, έβαλαν την ζωή τους πρώτα, το ντουφέκι τους, το ψωμί τους, το καράβι τους και κατάστασίν τους μέσα εις το καράβι, και μ' αυτά ανάστησαν την πατρίδα και θέλει ο αγωνιστής τον πληρεξούσιον του να του μιλήση τα δίκια του, να λάβη τα δικαιώματά του, ότ' είναι αγωνιστής και λευτερωτής της πατρίδος, δεν είναι κοπέλι. Όταν λάβη ο καθείς το δικίον του, τότε εκείνοι οπού θα μπούνε εις 'πηρεσίαν της πατρίδος, αφού θα είναι κοπέλια, δεν θα 'χουν πληρεξούσιους· όμως εμείς πρέπει να 'χωμεν πληρεξούσιους όσο να θεωρήσουμε τα δίκια μας. Ότι όλοι οι πολιτικοί πλερώνονται χοντρούς μιστούς και των στρατιωτικών τους δίνουν από μίαν ομολογίαν είκοσι πέντε γρόσια τον μήνα. Και να μην γένη αυτό, Κύριε Πρόεδρε – και τότε δεν θα ιδή από μας εδώ μέσα ένας τον άλλον. Του κυρίου Μαύρου και Μαγγίνα κί' αλλουνών τους δίνει

χέρι, δεν μας δίνει εμάς». Τότε αυτείοι επιστήριξαν την ιδέα τους. Σηκώθηκαν όλοι οι στρατιωτικοί, θαλασσινοί και στεργιανοί, κι' επιστήριξαν την δική μου. Κι' έμεινε η δική μου πρόταση. Μαθαίνοντας αυτό ο Κυβερνήτης με πήρε εις την οργή του – ότι έχασε και τα πεντακόσια γρόσια οπού μο' δωσε· δεν με δέχονταν να παρουσιαστώ ομπρός του. Μ' υπομονή παρουσιάστηκα. Του λέγω· «Ξέρεις, Κυβερνήτη μου, τι κάμαν αυτείοι οι πληρεξούσιοι; Κάμαν τέτοια πρότασιν. Κι' ο λαός, όλοι οι αγωνισταί, ήθελαν να τους λιθοβολήσουν και ύστερα να ριχτούν και εις την Εξοχότη σου. Το πήρα χαμπέρι αυτό και μίλησα στην Συνέλεψη και είπα του λαού ότι μου είπες η Εξοχότη σου να μιλήσω. Κι' όποιος σου μιλήση, να ειπής ότι δεν το 'θελες και μου είπες να μιλήσω εγώ. Είναι κι' άλλο ένα οπού μάθαν οι άνθρωποι· θέλει η Συνέλεψη να κάμη ευγενείς. Και σ' αυτό αναντιώθηκαν οι άνθρωποι και θα κάμουν κίνημα να μας βαρέσουν. Και τους μίλησα και δι' αυτό να ησυχάσουνε, ότι η Εξοχότη σου δεν τους αφήνεις να κάμουν παρόμοια. Και να μην γένη τίποτας και χαθούμεν». Πήρε η Εξοχότη του ευκαρίστησιν οπού αγρυπνώ και μίλησε και των edικών του να μην ξανακάμουν τέτοια πρότασιν. Ότ' ήθελαν να κάμουν σύστημα να είναι αυτείοι απόλυτοι αφεντάδες μας κι' εμείς είλωτές τους, να ήμαστε με τρύπιες σκούφιες. Μίλησα και καμποσουνών και φοβέριζαν, να φαίνεται ότι είναι αυτεινών κινήματα.

Ο Κυβερνήτης έκαμεν με τους πληρεξούσιους όσα του ήταν αναγκαία, τους αγόρασε – και ήταν και δικοί του. Τότε έκαμε και μίαν γερουσίαν όλο από αυτούς τους αγορασμένους, και κυβερνιώμαστε με τέτοια δικαιοσύνη. Άρχισαν ο κόσμος να ξυπνούν και να καταλαβαίνουν ότι δεν είναι ο Αγιάννης, είναι ο Καποδίστριας. Τότε βγαίναν τ' αγαθά του αιστήματα έξω αυτεινού και της συντροφιάς του. Ορκίζονται να είναι υπέρ της Ρουσσίας. Και όσοι μπαίνουν εις αυτό είναι οι πιστοί· οι άλλοι κακοί πατριώτες και κατατρέχονται. Και γιομίζει η συντροφιά τους από τοιούτους συντρόφους. Οι μεγάλοι άντρες, όταν βρίσκονται, είναι πολυτίμητο τζιβαϊρκόν· τότε σώνουν έθνη. Όμως να είναι κατά τ' όνομα και τα έργα. Ο Κυβερνήτης δεν θέλει ν' ακούγη από τους Έλληνες σωτήρα και δεύτερον Θεόν τους· θέλει να είναι δούλος μιας δύναμης, να της κάμη δούλεψη – να χύση ένα φλυτζάνι γλυκό νερό να γλυκάνη την

θάλασσα. Και το 'να το μέρος ποταπότη έχει και το μεγαλύτερον μέρος αλαιμαγίαν. Ο Θεός ούτε του ενού κέφι θα κάμη, ούτε του αλλουνού τον δόλον. Ότ' είπε αυτός, ο δίκιος βασιλέας, εκείνο θα γένη.

Ο Υψηλάντης με της χλιαρχίες εις Φήβα είχαν τόσους μήνες πόλεμον· και πολέμησαν γενναίως και τα δυο μέρη. Ήρθε κι' ένας πασιάς μ' έξι χιλιάδες ταχτικόν· και πολέμησαν κι' αυτείοι. Και θέλησε να φύγη διά Ζιτούνι· και οι Έλληνες πιάσαν την Πέτρα και τον πολέμησαν αντρείως τόσες ημέρες και δεν μπόρεσαν να περάσουνε. Τότε κάμανε συνθήκες με τους Έλληνες και πέρασαν με ρεέμια. Κι' έκαμεν τιμή της πατρίδος η τιμιότη οπού στάθη εις την συνθήκη. Κι' αυτό το χρωστούμεν εις τον αγαθόν Υψηλάντη.

Όσα ο Κυβερνήτης έταζε των ανθρώπων και τους κατάφερε κι' έκαμαν την Συνέλεψη καθώς την ήθελε, έγιναν ανάποδα. Και οι αναντίοι φωτίσανε τον λαόν και είδε και μόνος του. Η Κυβέρνηση άρχιζε να μαυρίζη πολύ κι' έχασε όλως διόλου. Τότε μίαν ημέρα με φωνάζει εις τ' Ανάπλι ο Κυβερνήτης και μου λέγει να πάγω γύρα εις τους νομούς να τηράξω τους ανθρώπους πώς φέρνονται εις την 'πηρεσία και να μάθω και τι τρέχει. Σηκώθηκα πήγα εις την Τροπολιτζά. Έφκειασα μια ειδοποίησιν εις τους δημογέροντες και διοικητή να μου ειπούνε πώς περνούν με την εκτελεστική δύναμη. Μο 'λεγαν ενγράφως παντού ήταν ευκαριστημένοι. Εκεί οπού 'κανα αυτές της ξέταξες ρώταγα πολλούς τι είναι τα παράπονά τους και βαστούσα ένα ριπόρτο του κάθε μέρους, τι αδικία τους γένεταν. Την περισσότερη αγανάχτησιν είχαν από τον Βιάρο, Αγουστίνο και Γεννατά.

Ανάμεσα Πάτρα και Γαστούνι είναι ένα χωριόν το Μέγα Σπήλαιγο. Έκαμα κονάκι εκεί. Μου παραπονιώνται οι κάτοικοι από την τυραγνίαν οπού δοκιμάζουν από τους καλογέρους· ό,τι παίρνουν το αρπάζουν αυτείοι. Είχα κονάκι σ' ενού παππά το σπίτι. Τότε τους λέγω· «Σαν τραβάτε τόση τυραγνίαν, δεν το αφήνετε το χωργιόν σας να φύγετε να πάτε σ' άλλο χωργιόν εθνικόν, οπού 'ναι τόσα;» Μου λέγει η παππαδιά· «Όταν ήρθαν οι Τούρκοι, εμείς ήμαστε μέσα εις το βάλτο, στο νερό τόσες ψυχές, να γλυτώσουμεν· και ήρθαν οι Τούρκοι και μας πιάσανε· και ήταν το σώμα μας καταματωμένο από της αβδέλλες – μας φάγαν· και τα παιδιά πεταμένα μέσα – γιομάτο το

νερό, σαν μπακακάκια πλέγαν· κι' άλλα ζωντανά κι' άλλα τελείωναν. Και μ' έπιασαν οι Τούρκοι και με κοιμήθηκαν τριάντα οχτώ· και μ' αφάνισαν κι' εμένα και της άλλες. Διατί τα τραβήσαμεν αυτά; Δι' αυτείνη την πατρίδα. Και τώρα δικαιοσύνη δεν βρίσκομεν από κανέναν· όλο δόλο και απάτη». Κι' έκλαιγε με πικρά δάκρυα. Την παρηγόρησα. Με πήρε το παράπονο κι' έκλαψα κι' εγώ. Πήγαν τα παιδιά να βάλουν εις το μετόχι τ' άλογό μου, το παίρνουν οι καλογέροι τ' απολούνε έξω και κλείνονται μέσα. Είναι σαν κάστρο. Τους λένε τα παιδιά· «Είναι του Μακρουγιάννη τ' άλογον». Κρίναν τόσα αναντίον μου. Τότε λέγω των παιδιών· «Απάνου τους να τους πιάσωμεν!» Πιάστηκαν μ' άρματα. Κολλήσαμεν, τους πιάσαμεν. Τους έρριξα ένα ξύλο παστροικό και τους διάταξα διατί να φέρνωνται τοιούτως και τυραγνικώς εις τους ανθρώπους· πώς θα πάμε ομπρός μ' αυτό; Έφυγα από κει.

Πήγα εις τον Κυβερνήτη, το 'δωσα το ριπόρτο. Όταν είδε τα παράπονα διά τον Βιάρρο και Αγουστίνο και Γεννατά, μου είπε αγαναχτισμένος αναντίον μου· «Τι έχετε μ' αυτούς; – Του είπα, εγώ κατά χρέος σου το είπα και η Εξοχότη σου ό,τι σε φωτίση ο Θεός κάμε». Του ανάφερα και την άχλιαν κατάσταση του τόπου και να στείλη άλλον να ιδή αν αληθινώς του είπα ή όχι. Τότε έστειλε έναν γραμματικόν του Νικήτα, Αθανασιάδη τον λένε, να ιδή αυτά οπού του είπα αλήθεια είναι ή ψέμα. Αυτός γύρισε και είπε· «Μεγάλη ευκαρίστησιν έχουν οι κάτοικοι κι' ό,τι σου είπε ο Μακρουγιάννης είναι όλα ψέματα».

Εις την Πελοπόννησον έρχονταν πολλοί περιηγηταί ξένοι να ιδούνε πού έγινε πόλεμος, και γκιζερούσαν όλες της θέσες. Ο Κολοκοτρώνης και οι συντρόφοι του οδηγημένοι από την Κυβέρνηση διά να μείνουν τα σύνορα περγιορισμένα, ήθελαν να συκοφαντούνε παντού τους Έλληνες ότ' είναι θερία κι' ανάξιοι της λευτεριάς τους. Τότε διά να πετύχη αυτό ο Κυβερνήτης, είπε του Κολοκοτρώνη και συντροφιάς να βγάλουν παντού ληστές κι' όπου βρίσκουν περιηγητάς γύμνωμα, ό,τι μπορέσουνε. Εγώ ως Αρχηγός της εκτελεστικής δύναμης διά την τιμή της πατρίδας μου και δική μου τους έδινα ανθρώπους των ξένων και τους προφύλαγαν· κι' έγγραφα σε όλους τους νομούς δι' αυτό. Μου το 'καμεν έγκλημα ο Κυβερνήτης κι' ο υπουργός Βιάρρος κι' ο Πληρεξούσιος των αρμάτων Αγουστίνος,

διατί δίνω όργανα της 'πηρεσίας στους ξένους ανθρώπους. «Τους δίνω διά την τιμή της Κυβερνήσεως». Μαλλώσαμε δι' αυτό. Τους είπα· «Βάλετε άλλον εις το ποδάρι μου»· δεν θέλησαν. Τότε έμαθα πως βγαίνουν τους ληστές διά να πιάνουν τους ξένους ανθρώπους, κι αναντίον αυτεινών έπιασα εγώ της θέσεσ και δεν μπορούσαν να κάμουν τίποτασ.

Μίαν ημέρα ήταν ως περιηγητής ο Γκόρδον κι' άλλοι ξένοι, κι' ο αρχηγός Κολοκοτρώνησ κι' οι άλλοι στείλαν μπροστά, εκεί οπού θα περάσουνε από τ' Άστροσ, να τους βαρέσουνε. Φίλουσ είχα πολλούσ, ότι τόσον καιρόν οπού 'χαμεν εις την 'πηρεσίαν δεν ακολούθησε τίποτασ. Μου λένε αυτό, στέλνω εις τον αξιωματικόν του Άστροσ να στείλη ανθρώπουσ, ή να πάγη μόνουσ του στο Άστροσ οπού 'ναι ένα μοναστήρι – είναι κλέφτεσ, ή να τους πιάσουνε ή να τους σκοτώσουνε. Ο Κυβερνήτησ είχε τον σκοτωμόν περιορισμένον· εγώ τους έγγραφα να τους σκοτώσουνε και να βαστούν την διαταγή μου δι' ασφάλειά τους. Ο αξιωματικόσ έδειξε τη διαταγή μου του διοικητή· κι' αυτόσ ο διοικητήσ – ήταν ορκισμένοσ της συντροφιάσ – λέγει του αξιωματικού να μην τους βαρέση, αλλά να πάγη με τρόπον να τους ειπή να φύγουν. Πήγε τους ηύρε οπού 'ταν μεθυσμένοσ, τους ξύπνησε και τους είπε κι' έφυγαν και πήγαν εις τ' Ανάπλι εις τον αρχηγόν. Τότε στέλνω του αξιωματικού να 'ρθή εδώ, εις τ' Άργουσ. Ήρθε· του λέγω· «Διατί δεν εκτέλεσεσ όσα σου έγγραψα; Μου είπε τι του είπε ο διοικητήσ· «Εγώ, λέγει, χωρίσ την άδεια του διοικητή δεν μπορούσα να πάγω, ότ' είμαι εις την οδηγίαν του». (Είχε δίκιο εις αυτό). «Τον ρώτησα, μου είπε να πάγω να τους διώξω». Του λέγω· «Δο' μου το ενγράφοσ». Μου το 'δωσε, αυτόσ και οι άνθρωποι υπογραμμένοσ. Τότε το παίρνω, πάγω εις τον Κυβερνήτη, του λέγω· «Οι διοικηταί σου είναι γιατάκι των κλεφτών κι' οι αρχηγοί· κι' αυτείνοι οπού κάνουν τον κλέφτη είναι εδώ, εις τ' Ανάπλι κι' Άργουσ, και θα τους πιάσω (τότε δίνω το γράμμα). Τοιούτωσ δεν 'περετώ αυτεινή την Κυβέρνησιν· θέλω την απαραίτησίν μου. – Δεν κάνει να παραιτηθήσ, μου λέγει· εγώ σ' αγαπώ». Κι' άλλα τοιούτα. Να παραιτηθώ δεν το 'δινε χέρι, ότι θα κατηγοριώνταν. Μου βάσταξε το γράμμα να 'ρευνήση.

Σε ολίγεσ ημέρεσ μο 'ρχεται μία διαταγή ότι άλλαξε τον Βιάρου από το υπουργείον κι' έβαλε τον Ρόδιον – κι' αυτόσ σύντροφόσ τους.

Μου λέγει εις την διαταγή ότι «έγινε νέα μεταρρύθμιση της εκτελεστικής δύναμης της Πελοπόννησος κί αρχηγός μπήκε ο Νικήτας και να 'ρθής μέσα». Πήγα εκεί. Μου είπαν να πάγω στα νησιά τ' Αιγιοπελάγου αρχηγός. Σ' αυτά τα νησιά ήταν αγωνισταί οπού τρώγαν ψωμί, Νυδραίοι, Ψαργιανοί, Σπετζώτες κί άλλοι – να βγάλω αυτούς να έμπωμεν εμείς· και τότε από αυτό ν' ανοίξη ενφύλιος πόλεμος. Του είπα μ' αναφορά μου ότ' είμαι αστενής και δεν μου σώνουν και τα έξοδα. Εμένα μο 'δινε τρακόσια γρόσια πλερωμή, του Νικήτα χίλια. Μου είπε· «Σου δίνω τον μιστόν οπού θα πάρη κί ο Νικήτας. – Δεν μου το συχωρεί η υγεία μου». Του ζήτησα να στείλη παντού να ιδή το σώμα αν είναι σύνφωνο με την πλερωμή του και να μου δώση τοιούτο αποδειχτικόν και τότε τραβάγω. Και σύσταινα και το σώμα ως τίμιος άνθρωπος. Δεν ήθελε να στείλη να ιδή αν είναι σωστοί οι άνθρωποι. Του ζήτησα επιμόνως κί έστειλε και το επιθεώρησαν κί έλαβα τ' αποδειχτικόν του.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Οτι είναι ένα τάλλαρν και πέντε γρόσια ο μιστός μου.

[Κεφάλαιον δεύτερον]

Είκοσι έξι μήνες έκαμα σ' αυτείνη την 'πηρεσίαν. Αν ιδήτε κατάχρησιν παραμικρή, ή ληστεία, ή αδικίαν εις τους πολίτες, τότε εσείς αναγνώστες να με λέτε άτιμον άνθρωπον. Κί απ' όταν πάψαμεν ύστερα, τηράτε τι ληστείες έγιναν και τι αρπαγές και τι σκοτωμοί. Ο Κυβερνήτης μο 'δωσε τον βαθμό μου, χιλίαρχο, καθώς και οι άλλοι, και μ' έβαλε και εις το στρατιωτικόν δικαστήριον. Δεν θέλησα να κρίνω κανέναν. Ο Κυβερνήτης καταφρόνεσε πολύ του Πετρόμπεγη το σπίτι. Ψωμί δεν είχαν να φάνε. Σήκωσε ντουφέκι η Σπάρτη, η Πελοπόννησο, η Ρούμελη και γύρευαν Συνέλεψη, να κυβερνιώνται με νόμους. Τότε άρχισε ντουφέκι και εις τον Πόρο. Έστειλε στρατέματα, ήταν και καράβια Ρούσικα με τον Ρικόρδον. Έκαψε ο Μιαούλης την φεργάδα και παπόρι κί άλλα. Υποπτεύονταν η Αγγλία να μην γένωμεν κί εμείς θαλασσοδύναμη και με την

ευκαρίστησιν του Εκλαμπρότατου Μαυροκορδάτου και συντροφιάς τα 'καψαν· και τελειώσαμεν κι' από αυτά. Και γυμνώθη κι' ο Πόρος και σκοτώθηκαν τόσοι άνθρωποι. Ο Πετρόμπεγης είχε φύγη κρυφά πρωτύτερα από τ' Ανάπλι. Στον δρόμο τον έπιασαν αυτόν, έπιασαν τ' αδέλφια του τον Κατζή και τον Κωσταντήμπεγη, τον υγιό του τον Μπεζαντέ και τους χάψωσαν εις το Παλαμήδι όλους.

Και τότε το κακό άξαινε παντού· κι' ο Κολοκοτρώνης κι' ο Μεταξάς και η συντροφιά όλη και τ' αδέλφια του Κυβερνήτη βάναν φωτιά εις το μπαρούτι. Τότε ο δυστυχής Κυβερνήτης είδε πού τον κατήντησε αυτείνη η λοιμική. Όμως δεν μπορούσε να κάμη τίποτας. Έκρινε του Κυβερνήτη ο Κοντάκης καμπόσα, ότι τον αγαπούσε ο Κυβερνήτης. Του είπε να βγάλη τον Πετρόμπεγη και τους άλλους από την χάψη· και στρέχτη ο Κυβερνήτης να τους βγάλη, ν' αγαπηθούν. Το 'μαθε αυτό ο Κολοκοτρώνης και η συντροφιά του και του είπαν, αν γένη αυτό, αυτείνοι τραβούνε χέρι από τον Κυβερνήτη. Τότε άντεσε ο δυστυχής σαν τ' αυγό στα δυο λιθάρια. Δεν θέλησαν, κι' έμεινε η ομιλία διά τον Πετρόμπεγη. Κι' ο δυστυχής Κυβερνήτης βρέθηκε σε μιαν δεινή περίστασιν και καταλυπέταν, ότι απατήθη από την συντροφιά του.

Ο Κοντάκης μου είπε αυτά. Είχα πάγη εις τον Κυβερνήτη, ότ' ήταν κι' όντως αξιολύπητος. Του είπα· «Κυβερνήτη μου, εγώ σου τα είπα όταν μ' έστειλες εις την περιοδεία· σου είπα την αλήθεια ο δυστυχής. Δεν θέλησες να με πιστέψης ποτέ. Εγώ σου είπα, πατρίδα δοξάζω, θρησκεία και την Εξοχότη σου, οπού είσαι ο Κυβερνήτης της πατρίδας μου και μπορείς να την σώσης και μπορείς να την χάσης. Τώρα κυβέρνα τα πράματα με φρόνησιν κι' αγροικήσου μ' όλους τους σημαντικούς κι' ενώσου μ' αυτούς». Μπήκε ένας μέσα κι' αναχώρησα. Και ήταν πολύ λυπημένος. Όλοι οι ανθρωποφάγοι ήταν αναντίον του. Αφού ο Κοντάκης είδε την στεναχώρια του Κυβερνήτη, και το ντουφέκι δούλευε, του είπε του Κυβερνήτη, αν είναι με την άδειά του, να ξαναπάγη εις τον Κολοκοτρώνη, εις τον Μεταξά, εις τον Τζαβέλα, εις τους αδελφούς του, εις τον Σπηλιάδη, ότ' ήταν Γραμματέας του Εσωτερκού, και τους μαζώνει σ' ένα μέρος, λέγει την περίστασιν και τον κίντυνο της πατρίδος κι' ότι μίλησε και με τους αναντίους και θέλουν να πάψη η διχόνοια, όμως τους Μαυρομιχαλαίγους να βγάλουν από την φυλακή. Όλοι

σύνφωνοι, και η κακή ψυχή ο Μεταξάς σκύλιασε τον Κολοκοτρώνη κί' αυτούς τους άλλους και δεν έκαμαν τίποτας.

Το ντουφέκι άναψε πολύ εις την Σπάρτη. Σηκώθη ο καϊμένος ο Κυβερνήτης και πήγε μόνος του να το σβέση. Πίσου αυτείνοι οπού μείναν θέλουν να κάμουν εξορίαν όσους δεν ήταν με το πνεύμα τους, ορκισμένοι. Έκαμαν κατάλογον εις τ' Ανάπλι. Εδώ εις τ' Άργος ο Τζόρκης, ο Καλλέργης, οι άλλοι όλοι ήταν ένα· είπαν κί' έκαμαν μίαν μυστική συνέλεψη οι Αργίτες να διώξουν από τ' Ανάπλι κί' από δω όλους τους αναντίους κί' εμένα. Τότε μαθαίνω εγώ αυτό κί' αρμάτωσα καμπόσους. Έρχονται από τ' Ανάπλι βλέπουν αυτό, βασιτώνται σε κουράγιο κί' εκείνοι. Μαλλώσαμεν με λόγια. Δεν άφησα να πιάσουν κανέναν. Γράφουν αυτά του Κυβερνήτη, γυρίζει οπίσου. Πήγα εγώ να παρουσιαστώ εις τον Κυβερνήτη, μου λέγει· «Τι είναι αυτά οπού 'καμες; – Μυστικές συνέλεψες κάμαν· θέλουν να διώξουν τους ξένους κί' εμένα. – Σαν δεν σας θέλουν, δεν μπορείτε να καθίσετε στανικώς, μου λέγει ο Κυβερνήτης. – Δεν είμαστε ξένοι, Κυβερνήτη. Όταν ήρθε ο Αράπης, αυτείνοι όλοι ήταν πηγιωμένοι άλλοι στα νησιά κί' άλλοι στης σπηλιές και ήταν ασφαλισμένοι, κί' εγώ μ' εκείνους οπού θέλουν να διώξουν σκοτωνόμαστε. Και την έχομεν την πατρίδα αντάμα. Πιθαμή, πιθαμή θα την μεράσουμεν κί' όχι να μας διώξουν! Δεν μας είχαν σκλάβους φερμένους. – Λέγει η Εξοχότη του, όλοι εσείς σύνταμα γυρεύετε, και σας κυβερνώ όλους εσάς. – Είσαι νοικοκύρης, Εξοχώτατε, και κάμε ό,τι αγαπάς. (Όσους ήταν να διώξουνε 'νεργούσαν ολοένα). Με λύπη μου σου λέγω, αν πειράξουν κανέναν, θα πεθάνωμεν· κί' ο αίτιος ας δώση λόγον εις τον Θεόν. Κί' από μέρος μου σιχάθηκα τέτοια λευτεριά!» Και σηκώθηκα κί' έφυγα χωρίς να του κρίνω άλλο.

Σας λέγω ως τίμιος άνθρωπος, ποτέ δεν θέλησα να είμαι αναντίον του, ότι μπεζερίσαμεν από της ακαταστασίες. Αλλά οι Κολοκοτρωναίγοι και η συντροφιά τους με κατάτρεχαν διά μέσον του Κυβερνήτη κί' αδελφών του. Τότε στέλνουν έναν λοχαγόν με καμπόσους ανθρώπους εδώ εις τ' Άργος να με πιάσουνε, ή αν αντισταθώ, να με βαρέσουνε. Τότε μο 'στειλαν από τ' Ανάπλι χαμπέρι κί' έφυγα κρυφίως και πήγα εις τ' Ανάπλι και κρύφτηκα. Την αυγή, ήταν Κυργιακή, πήγε ο Κυβερνήτης εις την εκκλησιά, κί' εγώ πήγα και το 'πιασα το σπίτι. Ηρθε, μ' είδε. «Τι θέλεις;» μου λέγει.

– Τον Κυβερνήτη της πατρίδας μου. – Δεν έχω καιρό, μου λέγει. – Δεν έχω κι' εγώ καιρό να σε ιδώ άλλη βολά (ότι ψάχναν να με βρουνε να με πάνε εις το Παλαμήδι). – Φεύγα, μου λέγει· δεν αδειάζω. – Πουθενά δεν πάγω!» Αρχισαν οι άνθρωποι του να με κακομεταχειρίζονται. Τότε μαλλώσαμεν. Έστειλε και πήγα μέσα. «Τι θέλεις;» μου λέγει. Να μ' ακούσης· την κατάστασή μου την ξόδιασα, τα υποστατικά μου και σπίτι μου τα 'χασα. Εικοσιέξι ανθρώπους πήγαν να μας κρεμάσουνε, μόνος μου γλύτωσα. Εβδομήντα πέντε ημέρες με τυραγνούσαν με σίδερα εις τα ποδάρια κι' άλλους παιδεμούς να μαρτυρήσω το μυστικόν της Εταιρίας, τρόμαξα να γλυτώσω. Πέντε πληγές πήρα εις τον αγώνα της πατρίδας. Τούτα τ' άρματα δεν μου τα ντροπιάσε ο Θεός, οπού τα 'χω από δέκα πέντε χρονών παιδί –θέλει να μου τα ντροπιάση ο Κυβερνήτης της πατρίδας μου. Λάβε τα. (Έβγαλα το σπαθί, της πιστιόλες τα 'βαλα στο τραπέζι). Κάμε ό,τι αγαπάς τώρα· στείλε με εκεί οπού θέλεις (Παίρνει και ματαβαίνει οπίσου τ' άρματα εις το ζουνάρι μου). Δεν τα θέλω, του λέγω. Κάμε μου όρκον ότι δεν με ντροπιάζεις, κι' έτζι τα βαίνω απάνου μου». Τότε μο 'καμεν όρκο και τα πήρα κι' έφυγα. Και δεν έκαμεν εξορία και τους άλλους στρατιωτικούς και πολιτικούς ούτε από τ' Άργος, ούτε από τ' Ανάπλι.

Σε ολίγες ημέρες βγάζουν ότι ξεσκεπάσαν μίαν εταιρία και θέλουν να μας ορκίσουν, να 'μαστε πιστοί εις τον Κυβερνήτη. Εγώ αν ήξερα αυτό, να 'χω την κατάρα της πατρίδας. Έβγαλε εγκύκλιον παντού ο Κυβερνήτης κι' έλεγε ότι «μία εταιρία γίνεται του «Γερακλέους» και δι' αυτό να ορκιστήτε πως δεν ενέχεστε εις αυτό και να είστε πιστοί». Ορκίστηκαν όλοι. Εγώ έφκειασα όρκον δικό μου. Μου κόβουν τον μιστόν μου, σ' έναν ξένον τόπον με τόση φαμελιά. Τότε φκειάνω μίαν αναφορά εις τους Αντιπρέσβες των Δυνάμεων. Μαθαίνει αυτό ο Κυβερνήτης, με προσκαλεί και μου δίνει τον μιστόν μου. Και με τήραγε σαν η γάτα το ποντίκι. Ήθελαν να μας ορκίζουν σαν γομάρια διά το κέφι τους και ύστερα να μας λένε επίορκους.

Όταν σκοτώθη ο Αλήπασσας οι Τούρκοι πήραν μίαν γυναίκα του οπού 'χε Ρωμαία, την έλεγαν Κυρά Βασιλική, κι' έναν αγαπημένον του Αλήπασσα, τον έλεγαν Θανάση Βάγια, και τους πήγαν εις την Κωσταντινόπολη. Αυτόν τον καλόν άνθρωπον τον είχε ο Αλήπασσας, οπού 'τρωγε τους ανθρώπους καλύτερα από ψωμί. Όταν

έφκειανε το κάστρο των Γιαννίνων, επιστατούσε αυτός ο καλός άνθρωπος. Πόσους ανθρώπους έρριξε εις τον ασβέστη και κήηκαν κι' άλλους τους τρύπαγε εις τ' αυτιά και τους κάρφωνε! Αυτός ο καλός άνθρωπος λάδι την Τετράδη και Παρασκευή δεν έτρωγε, τους ανθρώπους τους ροκάναγε. Αναχώρησε από την Κωσταντινόπολη και ήρθε εδώ. Τον αντάμωσε ο Κυβερνήτης μας και τον ρώταγε, πώς εκείνος ο μέγας άντρας ο Αλήπασσας διοικούσε τους ανθρώπους κι' έγινε τοιούτος. Του λέγει εκείνος ότι αυτός σκότωσε όλους τους παλιούς, τα οτζάκια, κι' έφκειασε δικούς του ανθρώπους. Του λέγει: «Να σου δώσω ανθρώπους πιστούς, μπορείς να το κάμης αυτό; – Είμαι έτοιμος να σε δουλέψω». Το 'δωσε ανθρώπους. Είδαμεν εμείς αυτό – ξέραμεν την διαγωγή του – μαθεύτηκε, φοβήθη ο Κυβερνήτης μας. Τότε τον έβαλε εις τ' Αγροκήπιον επιστάτη και τ'οδινε εξακόσια γρόσια τον μήνα, οπού δεν παίρνει η πρώτη τάξη των αγωνιστών αυτόν τον μιστόν. Του είπε να ησυχάση εκεί κι' όταν είναι καιρός να βάλη την ενέργειάν του σε δρόμον, να κυβερνήση όλους τους αγωνιστάς – να τους σκοτώση, καθώς έκαμεν ο Κιτάγιας τους Αρβανίτες εις τα Μπιτόλια. Κι' όταν πιτύχαινε αυτό ο Κυβερνήτης μας και οι συντρόφοι του, τότε όσα είχε η φαντασία του θα τα 'κανε εις την Ελλάδα.

Ήταν έναν καιρόν ένα λιβάδι πολλά αξιόλογον. Είχε πολλά αγαθά μέσα διά τους ανθρώπους και καλή τροφή διά τα ζώα. Σε αυτό το λιβάδι ήταν ένα θερίον οπού το εξουσίαζε. Ούτε οι άνθρωποι μπορούσαν να λάβουν τ' αγαθά του, ούτε τα ζώα την καλή χλόγη. Τότε ένας κακός άνθρωπος ηύρε το καϊμένο τ' άλογο και του λέγει του λιβαδιού τ' αγαθά. Και του λέγει: «Να σκύψης να σε καβαλλικέψω εσένα κι' εγώ με τ' άρματά μου να σκοτώσωμεν το θερίον, να γοδέρωμεν αυτόν τον καλόν τόπον. Μπιστεύτηκε το καϊμένο τ' άλογον διά την καλή την τροφή κι' έκλινε τον αυχένα του. Κι' ο κακοροϊζικος ο άνθρωπος το 'βαλε την σέλλα, και την έσφιξε καλά, και το χαλινό. Καβαλλίκεψε ο άνθρωπος αρματωμένος, σκότωσαν το θερίον. Του λέγει το δυστυχισμένο τ' άλογον: «Το θερίον το σκοτώσαμεν, εσύ παίρνεις τ' αγαθά του τόπου – βγάλε τον χαλινό και την σέλλα οπού μο 'βαλες και κατέβα τώρα από πάνου μου να βοσκήσω κι' εγώ. – Ο χαλινός και η σέλλα δεν βγαίνει από πάνου σου, ούτε εγώ θα κατέβω πλέον». Αφού του βόηθησε τ'

άλογον και με τη δύναμή του σκότωσε το θερίον κι' έλαβεν εις την εξουσίαν του εκείνον τον λαμπρόν τόπον και γοδέρει τ' αγαθά του, το δυστυχισμένο τ' άλογον όχι που δεν ωφελήθη, αλλά του μπήκε κι' ο χαλινός και η σέλλα – κι' ο διαβολάνθρωπος καβάλλα και τ' άφινε νηστικόν και φορτωμένο.

Ο μύθος σα να μοιάζει με την αρετή του Κυβερνήτη μας. Όταν το θερίον είχε την πατρίδα, θυσιάστηκαν, σκοτώθηκαν, αφανίστηκαν οι Έλληνες και του το κάμαμεν χαζίρι, τον φέραμεν να μας κυβερνήση, να μας αναστήση, να μας βγάλη κι' εμάς εις την κοινωνίαν του κόσμου και να τον λέμεν ευεργέτη μας και σωτήρα μας – κι' εμείς να ζήσουμε ως άνθρωποι κι' αυτός να δοξαστή. Ο Κυβερνήτης μας φέρνει οπαδούς των τύραγων να τον οδηγήσουνε πώς τυραγνούνε εκείνοι οι τύραγνοι, να τυραγνήση κι' αυτός. Και ποιους θέλει να βλάψη; Εκείνους οπού 'λικρινώς αγωνίστηκαν και υπάρχει η πατρίδα, οπού θυσιάσαν κατάσταση και ζωή. Δεν στοχάστης, Κυβερνήτη μου, όταν ο Αλήπασσας σκότωνε τους μεγάλους και τους μικρούς τούς έβαινε εις τον τόπο τους, καθώς σου είπε ο Βάγιας, αυτός τους κυρίεψε με το σπαθί του, κι' εσένα σε φέραν όχι διά τζελάτη και τύραγον, σε φέραν να κυβερνήσης ανθρώπους οπού αφανίστηκαν διά την πατρίδα και να τους αποκαταστήσης έθνος μ' αρετή.

Του Κυβερνήτη φάνηκαν τα αιστήματά του, ότ' είναι κυβερνήτης φατριάς κι' όχι πατρίδας, και δεν θέλει λευτερίαν, αλλά δόλον και απάτη. Διά να μη γένη νέον δυστύχημα κι' αυτός έμπη εις τον δρόμον (όταν γένη η Συνέλεψη πατριωτική, τότε όλα θαραπεύονται) τότε βρίσκω έναν ανιψιόν του Δεσπότη Ησαΐα. Αυτός ήταν φρούραρχος εις το Παλαμήδι. Τον Κυβερνήτη τον φοβέριζαν πολλοί να τον σκοτώσουνε, ότι έκαμεν εξορίαν όλους τους σημαντικούς της πατρίδας άλλους εις τη Νύδρα κι' άλλους αλλού, κι' ο καθείς από αυτούς είχε το κόμμα του και συγγενείς του, και κιντύνευε. Εγώ εις τον Κυβερνήτη είχα μίαν συμπάθεια, ότι έλπιζα να μετανοήση και να 'ρθη εις τον καλόν δρόμον. Και τον 'παινούσα κι' ας με πείραζε αδικώς – δεν μου κατοφαίνεταν. Τότε διά να μην του γένη κάνα δυστύχημα αυτεινού και κιντυνέψη η πατρίδα, μίλησα μ' εκείνον οπού ήταν φρούραρχος του Παλαμηδιού να μας δώση το Παλαμήδι και να του δώσουμεν δυο χιλιάδες τάλλαρα. Συνφωνήσαμεν σ' αυτό

και πούθε να μας μπάση και να λάβωμεν της αναγκαίες τάμπιες. Με πήρε πήγαμεν οι δυο μας εις το Παλαμήδι· είδα της θέσες, τα πολεμοφόδια, όλα. Τότε ορκίζομαι και με τον Μήτηρο Ντεληγιώρη, στενό μου φίλον, τίμιον αγωνιστή, συνάζομεν ανθρώπους μυστικά· τους είχαμεν εις την Νεόπολη, τους δώσαμε και χαρτζιλίκι, ξοδιάσαμε καμμιά τετρακοσιαριά τάλλαρα· και τους λέγαμεν των ανθρώπων ότι θα πάμεν κλέφτες. Τότε είχαμεν χαζίρι αυτούς κι' ανθρώπους πιστούς να στείλωμεν συνχρόνως εις Ρούμελην, εις Πελοπόννησο και νησιά να γένουν οι πληρεξούσιοι – θα 'ρχονταν οι ίδιοι οπού 'ταν εις την Τετάρτη Συνέλεψη. Δεν θέλαμεν εκείνους, ότ' ήταν αγορασμένοι – και να 'ρθούν πατριώτες. Τα χρήματα δεν τα 'χαμεν, της δυο χιλιάδες τα τάλλαρα· ανταμώνομεν με τον Μιαούλη – ήταν πρωτύτερα αυτό από τα καράβια οπού κάηκαν· του λέγω του Μιαούλη να πάγη εις τη Νύδρα και ειπή του Μαυροκορδάτου, των Κουντουργιωταίων και του Ζαΐμη να του δώσουνε της δυο χιλιάδες τα τάλλαρα κι' ύστερα τα ρίχνομεν εις την πατρίδα και πλερώνονται, ή μόνοι μας ο καθείς τα δίνομεν, καθώς εμείς πλερώνομεν και τους ανθρώπους. Του είπα να πάρη και καμπόσους Νυδραίγους να γνωρίζουν από κανόνια – και εις την Πρόνοια ανταμωνόμαστε. Πήγε ο Μιαούλης το λέγει αυτεινών. «Πες του Μακρυγιάννη, λένε του Μιαούλη, να τραβήξη χέρι από αυτό και θα γένη διαφορετικό το πράμα». Τότε διαλύσαμεν τους ανθρώπους· χάσαμεν και τα χρήματά μας. Του λέγω του Μιαούλη· «Πώς θα γένη διαφορετικόν; Θα συβιβαστούν; Αυτό είναι, του λέγω, το καλύτερον, να σωθούμεν». Ύστερα άρχισε ο εφύλιος πόλεμος παντού και σκοτώνονταν οι άνθρωποι. Τότε άρχισε ο Πόρος και κάηκαν τα καράβια κι' έγινε παντού άνου κάτω.

Από τη φυλακή έβγαλε ο Κυβερνήτης μόνον τον αδελφόν του Πετρόμπεγη τον Κωσταντήμπεγη και τον Γιωργάκη Μπεζαντέ, το παιδί του. Βγαίνοντας από την φυλακή, δεν τους έλεγε να πάνε όθεν αλλού ήθελε ο Κυβερνήτης, να μην είναι μέσα εις τ' Ανάπλι· τους άφησε εκεί. Τους πλάκωσαν οι δανεισταί τους, τους γύρευαν το δικόν τους. Δεν είχαν ούτε ψωμί να φάνε. Εγώ είχα δανείση τρακόσια γρόσια τον Γιωργάκη Μπεζαντέ μέσα εις την χάψη να φάνε ψωμί. Τότε αυτούς τους καταφρόνεψε πολύ ο Κυβερνήτης και τ' αδέλφια του, ανθρώπους με μεγάλους αγώνες και θυσίες στην πατρίδα.

Αποφάσισαν να σκοτώσουνε τον Κυβερνήτη και να πεθάνουν. Κι' αυτό το έλεγαν πολλών οπού θα το κάμουν· το είπαν του Κυβερνήτη κι' αδελφών του και υπουργού Ρόδιου. Αυτείνοι αμελούσαν από μωρομάρα θεοτική. Μίαν Κυργιακή πήγε εις την εκκλησίαν ο Κυβερνήτης. Πήγαν κι' αυτείνοι οι δυο – εκεί οπού θα 'μπαινε εις την εκκλησίαν, τον σκότωσαν τον Κυβερνήτη. Τότε σκότωσαν και τον Κωσταντήμπεγη. Ο Γιωργάκης πήγε εις τον Ρουάν τον Αντιπρέσβυ της Γαλλίας και τον έδωσε και τον φυλάκωσαν. Και σε ολίγον καιρόν σκότωσαν κι' αυτόν – τον έκριναν δικοί τους και τον σκότωσαν.

[Κεφάλαιον τρίτον]

Σκοτώνοντας ο Κυβερνήτης, κανέννας εις τ' Ανάπλι δεν ανακατώθη ούτε πολίτης, ούτε στρατιωτικός. Τον πήραν με παράταξη μεγάλη, (τον μπαλσάμωσαν) και τον είχαν εις την εκκλησίαν εις τον Αγιώργη. Οι μεγάλοι άνθρωποι κάνουν μεγάλα λάθη· κι' ο Κυβερνήτης εχάθη από τα μεγάλη λάθη του. Και η καϊμένη πατρίδα, η αθώα, θα συντριφτή, ότι πίσου οι λύκοι θα φάνε τα πρόβατα. Έχει αμαρτίες ακόμα αυτείνη, η δυστυχισμένη, και οι τίμιοι αγωνισταί και οι χήρες των σκοτωμένων και τ' αρφανά τους παιδιά, κι' όσοι θυσιάσαν το εδικόν τους, οπού ήταν νοικοκυραίοι και μείναν διακονιαραίοι και ψωμοζητούν, όλοι οι τοιούτοι θα πάθουν· κι' ο Θεός συχωρέση τους αίτιους και σ' αυτόν να δώσουνε λόγο. Ότι από τα λάθη του Κυβερνήτη μας κι' αυτός σκοτώθη και την πατρίδα την αφάνισε· ότι μάτα μάς έρριξε εις την κυβέρνηση και δικαιοσύνη του Κολοκοτρώνη, του Κωλέτη, του Μεταξά, του Μαυροκορδάτου, του Ζαΐμη, των Ντεληγιανναίων, των Λονταίων, του Κουντουργιώτη. Με δάκρυα πικρά σημειώνω αυτά, ότι όλο στο σκοτάδι θα τρέξωμεν και φοβούμαι μην τζακιστούμεν. Ο Θεός ας κάμη την εσπλαχνίαν του και το έλεός του, να λυπηθή τους αθώους. Αν έδιναν του Μιαούλη της δυο χιλιάδες τα τάλλαρα, να παίρναμεν το Παλαμήδι, τίποτα δεν θα γένεταν –ούτε ο Κυβερνήτης να χαθή, ούτε τόσοι άνθρωποι να σκοτωθούν, ούτε τα καράβια να καγούν, ότι τότε συνάζονταν οι πληρεξούσιοι και τελείωναν όλα. Αλλά μου παραγγέλνουν με τον

Μιαούλη «θα γένη διαφορετικά». Εύγε σας, καλοί πατριώτες, οπού θα λευτερώσετε πατρίδα και θα γενούμε κι' εμείς έθνος κατά τους αγώνες μας.

Έγινε η νέα Κυβέρνηση ο Αγουστίνος πρόεδρος, ο Κολοκοτρώνης, ο Κωλέτης. Έστειλε σε όλο το κράτος εις τους διοικητάς να γένουν οι πληρεξούσιοι με το μέρος τους· κι' ο Αγουστίνος έστειλε παντού επίτηδες ανθρώπους να εκλέξουνε αυτόν κυβερνήτη της Ελλάδος, κι' όποιος θα τον συντρέξη θα τον κάμη μέγáλον άνθρωπον. Ετάξανε και λαγούς με πετραχήλια του Κωλέτη και ήταν με το πνεύμα τους και σύνφωνος να μην έρθουν οι πληρεξούσιοι οπού 'ταν εις τη Νύδρα. Συνάχτηκαν εις τ' Άργος αρκετοί από Ρούμελην και Πελοπόννησον· γίνονταν μερικές συνεδριάσεις. Πήγαινε ο καθείς εις τους εδικούς του. Ο Κολοκοτρώνης πήγαινε με τους συντρόφους του· ο Κωλέτης δεν έρχεταν σ' εμάς· πήγαινε μυστικά με τον Μεταξά και με τους άλλους. Εγώ είχα ανθρώπους και μου τα 'λεγαν. Του είπα· «Πώς δεν έρχεσαι εις την 'διαίτερη συνέλεψη μας; Εσύ είσαι πληρεξούσιος των αρμάτων της Ρούμελης – πώς ο Κολοκοτρώνης πηγαίνει εις τους συντρόφους του; Κύριε Κωλέτη· ξέρω τι κάνεις, ότι έχω ανθρώπους και μου τα λένε. Τα κεφάλια μας δεν τα δίνομεν να τα φάνε απλώς κι' έτυχε. Μάθαμεν να πεθαίνωμεν!» Τότε ήρθε ο Κριτζώτης, ο Βάγιας κι' άλλοι και τους παραπονεύτηκε ο Κωλέτης όλα αυτά. Θέλησαν να μου μιλήσουνε αυτείοι. Τους είπα· «Εγώ ξέρω τι του λέγω κι' αν θέλετε να είμαστε συντρόφοι, δεν θέλω ούτε του ενού μέρος την συντροφιά, ούτε τ' αλλουνού». Μας αγάπησαν.

Ο Αγουστίνος – ήταν πρώτα πληρεξούσιος των αρμάτων, οπού τον είχε ο Κυβερνήτης – σύνφωνος κι' ο Κολοκοτρώνης στέλνουν κι' έρχονται στρατέματα εις Άργος, τα τάματα του ταχτικού. Από τ' Ανάπλι, οπού το είχαν δικοί τους, κρυφά διά νυχτός κουβαλούσαν κανόνια, πολεμοφόδια και τα 'βαναν εις την καζάρμα οπού ήταν το ιππικό. Αρχηγός του ιππικού ήταν ο Καλλέργης. Κι' όλο ετοιμάζονταν. Κι' εμείς κοιμώμαστε. Τα μάθαινα εγώ, τους τα 'λεγα των δικώνε μας, δεν παίρναν χαμπέρι. Οι Ρουμελιώτες οι αρχηγοί οπού 'ρθαν ήταν ποιος με δυο ανθρώπους και ποιος με τρεις· και οι άλλοι όλοι, οι αναντίοι, σταφνίζονταν. Τότε κι' εγώ φκειάνω ένα γράμμα κι' αποφασίζω να δικαιώσω τους αδικημένους. Είχε ως τρακόσους πενήντα ο Αγουστίνος φρουρά του αξιωματικούς,

εικοσιπεντάρχους και κάτω κι' άλλους πολλούς στρατιωτικούς απλούς ως χίλιους – και τους ορκίζω και τους τραβούσα όλους με το πνεύμα μας. Πολεμοφόδια δεν είχαμεν· τρόμαξα ν' αγοράσω πεντέξι κασσέλες. Έλεγα του Κωλέτη κι' αλλουνών, δεν ήθελαν να το πιστέψουνε. «Δεν γένεται τίποτας», έλεγαν. Πήρα και καμπόσους πληρεξούσιους της Ρούμελης και τους τράβηξα με το μέρος το πατριωτικόν· και ήταν καμμιά εικοσιπενταργιά. Μίαν ημέρα φάγαμεν εις το σπίτι μου κι' ομιλήσαμεν αυτό. Το μαθαίνει ο Αγουστίνος, στέλνει άνθρωπον μου τάζει δυο χιλιάδες τάλλαρα να είμαι με του λόγου του. «Πενήντα δυο να μου δώση δεν πηγαίνω αναντίον της πατρίδος μου!» Τότε κρυφίως πιάσαν ένα σπίτι και το τρύπησαν, και την νύχτα οπού θα διαβώ, οπού ήμουν εις τους φίλους, να ρίξουν να με σκοτώσουν. Από τους ανθρώπους οπού διόρισαν ήταν κι' ένας ορκισμένος από αυτούς οπού 'χα, της φρουράς του Αγουστίνου, ο Μιχάλης ο Δράμαλης. Πήγε και είπε της γυναίκός μου· «Να στείλης να βρης τον Μακρουγιάννη, ούθεν είναι να μην περάση από εκείνο το σοκάκι, θα τον σκοτώσουνε. Ήρθαν και μ' ήυραν και πήγα από άλλο μέρος. Και την αυγή πήγα και είδα το σπίτι με τα μασγάλια. Τότε σύναξα ανθρώπους και το βήκα φόρα. Τότε άρχισε και σύναζε πληρεξούσιους ο Αγουστίνος μυστικώς και είχε ένα χαρτί γραμμένο να τον διορίσουνε Κυβερνήτη – και σύναζε υπογραφές χωρίς ν' αρχίση η Συνέλεψη. Τότε ο Πετρόπουλος από το Σάλωνα κι' ο Κωσταντίνος Παπαγιωργόπουλος κι' ο Λογοθετόπουλος από το Γαλαξείδι κι' άλλοι πληρεξούσιοι του Ζειτουνιού, Ταλαντιού, Μπουντουνίτζας, Λιδορικιού, Επάχτου κι' από άλλες επαρχίες της Ρούμελης μιλήσαμεν μαζί, όταν φάγαμε ψωμί, κι' ορκιστήκαμεν. Αυτείνοι οι αγαθοί άνθρωποι δεν θέλησαν να υπογράψουν τον Αγουστίνο Κυβερνήτη, αλλά μάλλωσαν με τους άλλους εις τ' ανόητά τους και μπερμπάντικα πράματα οπού κάνουν. Τότε πάτησαν ποδάρι όλοι αυτείνοι και οι πληρεξούσιοι των Μεγάρων και Ντερβενοχωριών να βάλουν από τους ίδιους 'πιτροπή κι' από τους άλλους να ιδούνε τα ένγραφα των πληρεξουσίων. Δεν τους έδινε χέρι των φίλων του Αγουστίνου, ότ' ήταν πολλοί παράνομοι. Εκείνοι γύρευαν την επιτροπή και να ξεκληστή και το μπερμπάντικό τους ένγραφον οπού 'χαν διά την εκλογή του Αγουστίνου κυβερνήτη. Όμως κι' αυτό δεν τους έδινε χέρι, να το ξεκλησουνε, ότι και ξόδιασε πολλά ο αφέντης ο

Αγουστίνος και είχε κι' ελπίδες να μάση κι' άλλες τοιούτες υπογραφές. Τότε διαιρεθήκαμεν. Αυτείνοι μυστικώς κάναν άνομους πληρεξούσιους με ψεύτικες υπογραφές – κι' ετοιμάζαν και τα στρατέματα και κανόνια. Τότε εγώ άξηνα τους δυσαρεστημένους· έκαμα ενγράφως περίτου από χίλιους και πήρα κι' όλη την φρουρά του Αγουστίνου. Τότε οι ψεύτικοι πληρεξούσιοι τον κάμαν μυστικώς Κυβερνήτη τον Αγουστίνο. Τότε διατάττει αρχηγόν των αρμάτων τον Κίτζο Τζαβέλα. Πήρε και τους αξιωματικούς, τους είπε να είναι όλοι μ' αυτόν – θα τους κάμη μεγάλους ανθρώπους· και θα βαρέση ντουφέκι ο νέος Κυβερνήτης ο Αγουστίνος με τον γενναίον αρχηγόν Κίτζο, με τον αρχηγόν της καβαλλαρίας Καλλέργη. Τους είπε να είναι έτοιμοι μυστικώς με τον αρχιστρατήγον Κολοκοτρώνη, με τον μηνύτορά του τον κόντε Μεταξά κι' όλη την συντροφιά. Ετοιμάστηκαν μυστικώς να βάλουν σ' ενέργεια το σκέδιον του Θανάση Βάγια, οπού τον ρώταγε ο Κυβερνήτης μας να του ειπή πώς μεγάλωσε εκείνος ο μέγας άντρας ο Αλήπασσας. Γκιντί, σεντζαφέδες, επίγειοκοι της πατρίδος και της θρησκείας!

Ο νέος Κυβερνήτης, του παλιού Κυβερνήτη ο αδελφός, ο μπεκορής, ο παραλυμένος Αγουστίνος και οι ορκισμένοι του όλοι, οπού τον σύστησαν Κυβερνήτη να προκόψη την πατρίδα, καθώς την πρόκοψε κι' ο αδελφός του, ο νέος Κυβερνήτης ορκίζει αυτούς να του είναι πιστοί και να βαρέσουνε όλους εμάς – και τους βαθμούς τους δικούς μας να τους δώση εκείνων. Όσο δεν ήταν Κυβερνήτης καμωμένος, ήταν σύνφωνος μ' αυτόν κι' ο Κωλέτης. Ύστερα οπού 'μαθε ότι έγινε ο Αγουστίνος Κυβερνήτης, τότε γύρισε μ' εμάς. Ή θα τον έπιαναν ζωντανόν, όμως πήγαμεν και τον πήραμεν.

Ο νέος Κυβερνήτης ετοιμάζεταν κ' έλεγε των συντρόφωνέ του να βαρέσουν ντουφέκι αναντίον μας. Από καλωσύνη τους ήταν μετ' εμένα όλοι ως αδελφοί και θέλησαν να μ' έχουν μεγαλύτερόν τους οι τίμιοι κι' αγαθοί πατριώτες οι αξιωματικοί Μήτρο Ντεληγιώργης, Δανήλ Πανάς, Ηλίας Πανάς, Φαρμάκης, Πηνειός, Βασίλης Αθανασίου, Αναστάση Γούργαρης, Μπούσγος, Μήτρο Τρανταφυλλίνας, Γιώργο Καλατζής, Δράμαλης, αυτείνοι όλοι οι αξιωματικοί έλκυσαν και πολλούς άλλους αξιωματικούς από την φρουρά κι' από τα τάματα, τράβησε κι' ο Κριτζώτης πολλούς από αυτά κι' ο Βάσιος και οι Στραταίοι και οι Γριβαίοι. Ήμαστε μίαν

ημέρα εις του Κριτζώτη, οπού κουβεντιάζαμεν. Διατάζει ο νέος Κυβερνήτης τον αρχηγόν της καβαλλαρίας μ' όλο το σώμα του και πεζικόν της γραμμής και κανόνια κί' άταχτον και ρίχνονται άξαφνα εις το σπίτι μου. Έκαμεν ο Θεός και ήταν καμπόσοι αξιωματικοί εκεί γύρα την γειτονιά και είχαν ανθρώπους. Πιάστη το ντουφέκι· βαρούγαν το σπίτι μου με κανόνια. Συνχρόνως βάρεσε κί' ο γενναίος Τζαβέλας εις το παζάρι οπού ήμαστε· πληγώσαμεν τον Μήλιο και τον Τζουρά. Εκεί οπού πολεμούσαμεν εις το παζάρι, οπού μας βάρεσαν άξαφνα, ήρθαν και μου είπαν βαρούνε το σπίτι μου. Τότε πήγα εκεί. Αρχίσαμεν και πολεμούσαμεν – και βαρούσαν με τα κανόνια. Τους χαλάσαμεν εναδύ φορές. Πολέμησαν ως το βράδυ. Σαν είδαν οπού δεν μπόρεσαν να κάμουν τον σκοπόν τους (ότι τους είχε διαταμένους ο νέος Κυβερνήτης εμένα να βαρέσουνε διατί γύρισα τους πληρεξούσιους και την φρουρά του), αφού δεν έκαμαν τίποτας εις το σπίτι μου, τζακίστηκαν να πάνε 'στην κατάρα του Θεού. Μεγάλη χάρη χρωστούμεν και στρατιωτικοί και πολιτικοί εις τους αγαθούς Έλληνες οπού ήταν με τα τάματα και τους είπαν να βαρέσουνε και δεν θέλησαν. Τους είπανε· «Δεν βαρούμεν τους πληρεξούσιους της πατρίδος μας κί' αρχηγούς μας». Τότε γύρισαν μετ' εμάς οπού δεν είχαμεν τελείως δύναμιν. Από το μισό παζάρι κί' απάνου, όλο το μέρος το βαστούσαν εκείνοι ως το κάστρο. Από το παζάρι το μισό και κάτου το βαστούσαμεν εμείς. Αυτείνοι γύμνωσαν όλο το μέρος οπού 'ταν μ' αυτούς και φεύγαν οι φαμελιές με το βιον τους κ' έρχονταν 'σ εμάς· μίαν τρίχα δεν έχασαν. Τέτοια ευλογία ήταν.

Το ντουφέκι δούλεψε τόσα 'μερόνυχτα. Σκοτώθηκαν από το 'να το μέρος κί' από τ' άλλο περίτου από τρακόσοι πενήντα, όλο τ' άνθος. Αυτεινών τους έρχονταν καθεμερινώς μιντάτι. Τότε συνομιλήσαμεν κί' έπαψε το ντουφέκι, να πάρωμεν τους πληρεξούσιους οπού ήταν με το μέρος μας να πάμε εις την Κόρθον. Έπιασα δυο άλογα κί' έβαλα τη φαμελιά μου και την έστειλα εις του Ντεληγιώργη το σπίτι εις τ' Ανάπλι, κί' όλο μου το πράμα τ' άφησα, ότι φύγαμεν άξαφνα. Πήραμεν τους πληρεξούσιους κί' όσους άλλους ήταν με το μέρος μας και πήγαμεν εις την Κόρθον. Εκεί βαστούσαν το κάστρο αυτείνοι. Φκείασαμεν δική μας κυβέρνησιν εκεί τον Κωλέτη, τον Κουντουργιώτη, τον Ζαϊμη – να κυβερνάγη ο Κωλέτης όσο να 'ρθουν

και εκείνοι, οπού 'ταν εις τη Νύδρα. Τότε με διατάζουν εμένα μ' όλους τους αξιωματικούς οπού 'ταν μαζί μου και πήγαμεν εις την Περαχώρα να πληροφορέσουμε τους κατοίκους να μας δεχτούνε· ήταν κ' ένα κρύγιον και χιόνι καλό. Πήγαμεν εις της Χώρες, τους μίλησα και μείναν ευκαριστημένοι να πάγη εκεί όλη η διοίκηση με τους πληρεξούσιους. Τους στείλαμεν και ήρθαν όλοι. Οι Γριβαίοι κί ο Κριτζώτης κί ο Βάσιος πήγαν εις τα Μέγαρα. Το είχαν πιασμένο οι αναντίοι εκεί και τους πολέμησαν και κυρίεψαν οι δικοί μας την θέσιν.

Η διοίκηση, οπού ήταν ο Κωλέτης και γραμματέας ο Χρηστίδης – όσο να 'ρθη ο Κουντουργιώτης κί ο Ζαΐμης – 'νεργούσαν αυτείοι εις Περαχώρα. Μας δέχτηκαν οι κάτοικοι με της αγκάλες ανοιχτές. Ήταν βαρύς χειμώνας· εβήκαν από τη φωτιά τους και συγύρια τους και ζωοτροφή τους και μας περιποιώνταν όλους κ' έλεγαν· «Καθόμαστε εμείς νηστικοί και φάτε εσείς οπού προσπαθάτε διά να γίνουν νόμοι. Ύστερα η διοίκηση και οι πληρεξούσιοι πήγαν εις τα Μέγαρα ως κεντρικώτερον μέρος. Ο Νότης, ο Ίσκος, ο Τζόγκας, οι Στραταίγοι και οι άλλοι καπεταναίοι πέρασε ο καθείς εις την πατρίδα του. Ο Κριτζώτης διορίστη αρχηγός της Ανατολικής Ελλάδος· και παντού άνοιξε το ντουφέκι και κάηκε ο τόπος και ρήμαξε· και σκοτώθηκαν τα καλύτερα παληκάρια. Είχαμεν τον Στάθη Κατζικογιάννη διορίση εις του Σαλώνου τον κόρφο να είναι μέσα εις τα μίστικα με καμπόσους στεργιανούς. Πήγαν εις την Σκάλα του Σαλώνου καμπόσοι στρατιώτες του Κατζικοστάθη, τους κλείσαν οι αναντίοι. Το μάθαμεν· τότε διατάχτηκα με τους συντρόφους μου να πάμεν προς βοήθειά τους. Ήτον δρόμον μάθαμεν ότι παραδόθηκαν εις τους αναντίους. Τότε πήγαμεν εις τ' Άσπρα Σπίτια· ήταν τα μαγαζιά εκεί με τα γεννήματα – ήταν δικά μας, ότ' είχαμεν τον μουκατά της Λιβαδειάς ο Ντεληγιώργης, ο Μάκος, ο Χατζηπέτρος, ο Βάγιας κ' εγώ. Τα γεννήματα τα είχαν οι αναντίοι κυργέψη και πήγαμεν και πολεμήσαμεν και τα πήραμεν και τα φέραμεν εις Μέγαρα και Χώρες· και πορέψαμεν όλη η συντροφιά, οπού ζούγαμεν με λάχανα της περισσότερες φορές.

Οι αναντίοι ήταν εις Λεψίνα, εις Κούλουρη, εις Μετόχι των Μεγάρων. Μάθαμεν ότι οι άλλοι από την Κόρθον, πεζούρα και καβαλλαρία, αγροικήθηκαν με τούτους κ' έρχονταν αναντίον μας.

Τότε με διατάττουνε και πάγω με το σώμα μου και με καμπόσους Μεγαρίτες και πιάσαμεν τον Αγέρα, το Ντερβένι. Κι' αφού μάθαν οι αναντίοι ότι το πιάσαμεν, νέκρωσε το σκέδιόν τους και δεν κάμαν κάνα κίνημα. Καθίσαμεν χωμένοι εις το χιόνι έντεκα 'μερόνυχτα και δεν εμείναμεν ούτε ένα τρίτο γεροί· οι άλλοι όλοι αρρωστήσαμεν κ' εγώ κόντεψα να πεθάνω· ότι μ' έπιασε ένας πόνος κι' όταν πήγαμεν εις τ' Ανάπλι μαζώχτηκαν οι γιατροί κ' έκαμα τέσσερες μήνες με πανιά και μαλαχτικά. Θύμωσε η μέση μου, οπού ήμουν λαβωμένος από το κάστρο της Αθήνας, και τρόμαξα να γλυτώσω. Ο Θεός συχωρέση τον Καποδίστρια, οπού μας έβαλε εις αυτόν τον αγώνα. Μεγάλη 'λικρίνειαν και πατριωτισμόν είδαμεν από τους Περαχωρίτες και από τους Μεγαρίτες. Έδειξαν αισθήματα πατριωτικά και φιλάνθρωπα κ' έλεγαν· «Να πουληθούμεν όλοι, νόμους να κάμετε διά την πατρίδα». Πήγαιναν νηστικοί και ξυπόλυτοι αυτείοι και οι καϊμένοι αγωνισταί τους με γράμματα, οπού χρειάζονταν παντού να στέλνωμεν, κ' έτρεχαν με μεγάλη προθυμίαν.

Σας είπα την αγαθότη αυτειών των ανθρώπων. Θα σας ειπώ και τ' απάνθρωπα κινήματα αλλουνών. Όμως δεν πρέπει ο άνθρωπος να πειράζεται, ότι τέτοια είναι η ανθρωπότη – ο Θεός ας τους συχωρέση εκείνους οπού αδίκησαν· και να μας φωτίζη εις το καλό. Όταν ήμαστε ακόμα εις Άργος, ένας προκομμένος άνθρωπος και πλούσιος, με πολλές αντίκες, ήρθε από την Ευρώπη εις Άργος, Έλληνας· εγνωρίστη συγγενής με τους Γριβαίους και κάθεταν μ' αυτούς. Άντεσε 'σ αυτεινή την εποχή και τον πήραν μαζί τους εις τα Μέγαρα και τον είχαν εις το κονάκι τους. Μίαν νύχτα τον πήραν και τον πήγαν 'σ ένα μέρος και του κόψαν το λαιμό του σαν πρόβατο· και του πήραν το βιον του και το μέρασαν τ' αδέλφια. Άλλους τρεις τέσσερους σκότωσαν εκεί· γυναίκες και παιδιά διατιμούσαν και χιλιάδες κατάχρησες έκαναν. Κι' από αυτό δεν θα κάμωμεν ποτέ προκοπή, μήτε θα ιδούμεν Θεού πρόσωπον, ότι είμαστε θερία, ανθρωποφάγοι, άτιμοι άνθρωποι. Είμαστε τοιούτοι όλοι, ανάξιοι της λευτεριάς.

Σε ολίγες ημέρες ήρθαν αποστελμένοι από τους Αντιπρέσβες, από ένας του κάθε ενού, και μας είπαν ότι τον Αγουστίνο τον αναγνωρίσανε Κυβερνήτη της Ελλάδος και να πάμε να τον

αναγνωρίζωμεν κ' εμείς, ειδέ θα μας χτυπήσουνε. Τους είπαμεν· «Βαρείτε όσο θέλετε! Είναι το μόνον αδύνατον πλέον από αυτείνη την φάρα να ιδούμε εις την πατρίδα μας· και κοπιάστε και βαρείτε· κί αν δεν κοπιάσετε εσείς με τον νέον Κυβερνήτη οπού αναγνωρίσετε, τότε θα 'ρθούμεν εμείς να πεθάνωμεν εκεί. Ο βρεμένος την βροχή δεν την φοβάται – και κοπιάστε εις την δουλειάν σας. Δεν έχομεν άλλη ομιλία». Και σηκώθηκαν και φύγαν κ' οι τρεις ο Ρούσσοσ, ο Άγγλος, ο Γάλλος. Αφού πήγαν εις τους ανωτέρους τους και τους ανάφεραν τι τους είπαμεν, ότι θέλαν με φοβέρες να μας γυρίσουν 'στα θελήματά τους, αφού τους είπαν αυτό οι αποστελμένοι τους, μας καταδίκασαν εις θάνατο ο Αγουστίνος, ο Κολοκοτρώνης, ο Τζαβέλας κί ο Μεταξάς. Τότε μας στέλνουν έναν δάσκαλον από την Μπαυαρία, Θίρσιον τον λένε· ήρθε κί αυτός και μας λέγει· «Ηρθα αποστελμένος να σας ειπώ να υποταχτήτε, αλλά σας λέγω να μην υποταχτήτε, ότι τ' Αγουστίνου το μέρος είναι όλοι κλέφτες κί άρπαγοι. Όσοι κάτοικοι είναι μ' αυτούς τους γύμνωσαν όλους. 'Στο δικό σας το μέρος όλους τους ρώτησα και είναι πολλά ευκαριστημένοι· κάνουν τα ζευγάρια τους και βόσκουν τα ζωντανά τους έξω και δεν τους πείραξε κανένας. Ρώτησα όλους κ' είναι ευκαριστημένοι. Κί όσοι είναι με την Κυβέρνησιν γυμνώθηκαν όλοι. Εγώ φεύγω σήμερα και πάγω να ειπώ αυτά των Αντιπρέσβεων, μας λέγει ο Θίρσιος· και θα μιλήσω κί όλου εκεινού του λαού να έρθουν μετ' εσάς και να φύγουν από αυτούς. Και σε δυο ημέρες ή τρεις να κινήσετε δι' Ανάπλι και να πάρετε από μια ελιά εις το χέρι σας». Σηκώθη κ' έφυγε. Κατά την παραγγελίαν του αφήσαμεν τον Βάσιον εις την θέσιν των Μεγάρων και πήραμεν από μίαν ελιά εις το 'να χέρι, καθώς μας είπε ο Θίρσιος, και 'στ' άλλο βαστούσαμεν το ντουφέκι και το σπαθί και πήγαμεν εις το Λουτράκι. Εκεί κατέβηκαν κί από της Περαχώρες ο Κωλέτης και οι άλλοι. Το όλο ήμασταν ως χίλιοι άνθρωποι. Μείναμεν το βράδυ εις το Λουτράκι και κοιμηθήκαμεν· απάνου οπού θα κοιμηθούμεν μαθαίνομε εις τα τείχη του Ισθμού το 'πιασαν από τους αναντίους η καβαλλαρία, ο Καλλέργης κεφαλή, το ταχτικόν όλο το πεζικόν, ο αδελφός μου Νικήτας του άταχτου αρχηγός. Ρίξαν καμπόσους ντουφεκισμούς να μας σκιάξουν. Εμείς ενθουσιασμένοι σαν τον Λεωνίδα με τους Πέρσας, θέλαμεν την λευτεριά μας από τους αδελφούς μας, τους

συναγωνιστάς μας. Από ποιους; Από τον Νικήτα τον Τουρκοφάγο – κ’ έγινε λευτεροφάγος, από τον Κολοκοτρώνη, τον Καλλέργη – ποιος μέτραγε της ακαθαρσίες της Ευρώπης; Αυτείνοι ήρθαν διά τύχη κί όχι διά λευτεριά. Κοιμηθήκαμεν το βράδυ. Ξημέρωσε ο Θεός την ημέρα· μπονόρα μάς ήρθαν – οπού είχαν μείνη εις τα Μέγαρα και τότε έρχονταν – ο Δυοβουνιώτης κί ο Βάγιας με καμμιά εκατόν πενηνταριά ανθρώπους. Αυτεινών των ολίγων τους ρίχτηκαν πεζούρα και καβαλλαρία, το ταχτικόν και άταχτον, απάνου από πέντε χιλιάδες. Τότε βλέποντας εμείς πετάξαμεν της ελιές, οπού βαστούσαμεν κατά την παραγγελίαν του Θίρσιου, και πιάσαμεν το σπαθί και ’σ ένα κάρτο τους πιάσαμεν τους περισσότερους ζωντανούς – και ήταν ντυμένοι και βρέθηκαν γυμνοί καθώς τους έκαμεν η μάννα τους. Καμμίαν πενηνταριά είχα τριγύρω τ’ άλογό μου και τους απαντούσα με μεγάλα κλάματα από τους ανθρώπους οπού γύρευαν να τους γυμνώσουνε. Ότι γνωριζόμουν με τους περισσότερους και λυπέταν η ψυχή μου. Τους πήραμεν και πήγαμεν ’σ ένα χωριόν και μείναμεν· και μιλήσαμεν των ανθρώπων και τους δώσαν τα σκουτιά τους οπίσου και τα χερότερα άρματα του πεζικού του ταχτικού και τ’ αρχηγών τους. Τότε ο Καλλέργης κί ο Νικήτας πήραν το φύσημά τους εις τ’ Άργος και είπαν αυτά τ’ αρχηγού Κολοκοτρώνη και Τζαβέλα. Και πήραν το φύσημά τους όλοι εις την Καρύταινα.

Τότε προχωρέσαμεν. Κοιμηθήκαμεν εις τον Αϊβασίλη – κί από ’κει εις Άργος. Βήκαν οι κάτοικοι και μας καρτέρεσαν με δάφνες κί άλλα. Βαστήσαμεν κ’ εμείς μίαν ευταξίαν, πάγει εις τα Μέγαρα και γύρισμα δεν ματαγένεταν – όσοι είχαμεν συνείδησιν· οι ασυνείδητοι ήταν ολίγοι. Αφού μάθαν την διάλυσίν τους όλως διόλου ο νέος Κυβερνήτης και οι αρχηγοί του, πάνε να πεθάνουν. Τότε οι Αναπλιώτες λένε του νέου Κυβερνήτη να ξεκυβερνήση, ν’ απαρητηθή. Τον έβγιασαν κί απαρητήθη. Και διόρισαν κυβερνήτες Κολοκοτρώνη, Κωλέτη, Μπουντούρη, Ζαΐμη, Μεταξά. Εμείς δεν θέλαμεν Κολοκοτρώνη, Ζαΐμη, Μπουντούρη, ότι ήταν διπρόσωποι. Τότε κινήσαμεν διά τ’ Ανάπλι. Ήταν γιομάτη η Πρόνοια από εκείνους. Αφού πλησιάσαμεν κοντά εις την Πρόνοια – και ήταν φιλονεικίες γυναικίσες, άναντρες – μπήκαμεν μέσα και κυργέψαμεν κ’ εκεί χωρίς ντουφέκι. Εις το σπίτι του Καλλέργη ήταν η καβαλλαρία

και χρήματα εθνικά. Τότε με περικαλεί ο Θίρσιος και οι Αντιπρόσβες να το προφυλάξω. Το 'πιασα και το βάσταζα δεκάξι ημέρες και το παράδωσα χωρίς να λείψη μία τρίχα. Δεν ήθελα χρήματα και βιο, ήθελα σύνταμα διά την πατρίδα μου, να κυβερνηθί με νόμους κι' όχι με το «έτζι θέλω». Όμως ο Καλλέργης εις τ' Άργος και οι συντρόφοι του δεν μ' άφησαν ούτε στάχτη εις το σπίτι μου. Και μας καταδίκασαν όλους εις θάνατο, διατί δεν σταθήκαμεν εις τ' Άργος να μας σκοτώση ο Αγουστίνος Καποδίστριας.

Τότε οπού είμαστε εις την Άργεια, ζήτησαν οι Αντιπρόσβες να μπη ο Κωλέτης μέσα εις τ' Ανάπλι με δέκα πολιτικούς και με μίαν στρατιωτική επιτροπή. Διόρισαν το Ντεληγιώργη, τον Βάγια κ' εμένα και μπήκαμεν. Μας καρτέρεσαν οι πολίτες με το «ζήτω». Ο νέος και πεσμένος Κυβερνήτης τήραγε από το παλεθύρι. Πήγαμεν 'στου Ντώκινς του Αντιπρέσβυ της Αγγλίας κι' από εκεί εις της Γαλλίας, τον Ρουάν. Κ' εκεί φιλονικήσαμεν καμπόσες ημέρες διά τ' άτομα της Κυβερνήσεως, ή θα φύγωμεν έξω πίσου. Τότε συμφωνήσαμεν Κουντουργιώτη, Κωλέτη, Ζαΐμη, Μεταξά, Υψηλάντη, Κολιόπουλο, Μπότζαρη. Μ' έστειλαν εμένα και τον Γρίβα και πήγαμεν εις τη Νύδρα και φέραμεν τον Κουντουργιώτη εις τ' Ανάπλι. Ο Αγουστίνος πήρε το λείψανο του αδερφού του και μπήκε 'σ ένα Ρούσσικον καράβι και κάθεταν· και πρόσμενε να 'περισκύση το μέρος του, να κοπιάση οπίσου. Τότε οι συντρόφοι του οι δολεροί μπάζαν ανθρώπους κρυφίως από τα Πέντε Αδέρφια κι' από αλλού και γιόμοζαν τα σπίτια του Ζαΐμη, των Κολοκοτρωναίων, του Μεταξά, ολουνών αυτεινών. Ο Ζαχαρόπουλος κι' άλλοι φίλοι μου μου το είπαν. Της αρχές της πολιτικές και στρατιωτικές δεν της αλλάξαμεν, ήταν εκεινών. Πιαστήκαμεν με τον Ζαΐμη, οπού πήγαμεν εις το σπίτι του με τον Κουντουργιώτη. Είπε· «Αυτά όλα τα κάνει ο Μακρουγιάννης. – Του είπα, εγώ τα κάνω! Δεν μου τρωσ το κεφάλι μου με τους μπακάληδες τ' Αναπλιού. Αύριον βγαίνω εις την Πρόνοια, κι' αυτείνοι εδώ ας πιστεύουν εσένα». Γίχτηκα και με τον Κουντουργιώτη. Την αυγή μαζώχτηκαν εις το παλάτι όλοι οι κυβερνήται. Έρχονται οι φίλοι και πιάνουν όλα τα τρογυρινά σπίτια· και σύναζαν άρματα και πολεμοφόδια· και ήταν και οι καβαλλαραίοι εκεί πεζοί, ότι τ' άλογά τους τα πήρε όλα ο Γρίβας κι' άλλοι. Οι καβαλλαραίοι με τον αρχηγό τους Καλλέργη πήγαν κρυφίως κι' άνοιξαν την οπλοθήκη (κι' ο

φρούραρχος ήταν δικός τους) και κουβαλούσαν κρυφίως καρραμπίνες. Εγώ είχα φίλους καλούς, οπού ήμαστε από πρωτύτερα μαζί, μου το είπαν και καταξοχή ο αγαθός πατριώτης και τίμιος άνθρωπος ο Σελαϊδής Σελαϊδόπουλος – τον έστειλα και τους είδε και μο 'φερε χαμπέρι. Τότε εκεί οπού διάβαιναν με της καρραμπίνες κρυμμένες εις της καπότες τους από κάτω τους πιάσαμεν. Πήγα κ' έβγαλα τους κυβερνήτες έξω και τους είδαν· και τότε ξεβρακώθηκαν όλοι· και κατάλαβαν την αλήθεια. Και τότε αλλάξαμεν τον φρούραρχον, διοικητή, αστυνόμο κι' άλλους. Και γλυτώσαμεν τα κεφάλια μας – θα μας σκότωναν όλους μ' απιστιά. Τότε τους βγάλαμεν όλους έξω. Και μ' αυτά 'περίσκυσε ο Κωλέτης. Και στείλαν και ήρθαν Γαλλικά στρατέματα εις τ' Ανάπλι, οπού ήταν εις τα κάστρα. Τ' Ανάπλι πρέπει να ευγνωμονή εις τον Κωλέτη, ότι θα πάθαιναν ό,τι έπαθαν και τ' άλλα τα μέρη της πατρίδας. Αυτείνιοι οι γενναίγοι άντρες οι Γάλλοι βάσταξαν την ησυχίαν. Χάριτες τους χρωστάγει η πατρίδα αυτεινών των γενναίων αντρών, και γκενεραλαίων κι' αξιωματικών, γκενεράλ Γκενώ και γκενεράλ Κορβέ κι' αλλουνών.

Λέγω εις τους αναγνώστες, αρχή οπού πήγαμεν εις τα Μέγαρα και ούθεν πέρασαν συνταματικοί άνθρωποι δεν πείραξαν μίαν τρίχα, αλλά νηστικοί, ξυπόλυτοι νόμους έλεγαν να γένουν. Και οι καϊμένοι οι κάτοικοι την ίδια αρετή είχαν και πατριωτισμόν. Ο ευλοημένος λαός της Ελλάδος περιποιέταν τον συναδελφόν του μ' ό,τι του βρίσκεταν· και γύρευαν Εθνική Συνέλεψη. Αυτείνη την ευταξίαν και την αρετή την ζήλεψαν οι αναντίοι, ότ' είχαν κάμη μεγάλες κατάχρησες. Μάθαμεν ότι έρχεται βασιλική επιτροπή διά να τηράγη όσο να 'ρθη ο βασιλέας. Τότε διά να ρίξουν την κατηγορία γενικώς όσα στρατέματα είχαν αυτείνιοι διαλύθηκαν και ήρθαν μετ' εμάς. Ήταν ο Χατζηπέτρος μ' εφτά ανθρώπους, τώρα έγινε με πεντακόσους· πήρε γυμνώνοντας από την Κόρθο ως το Γαστούνι. Κι' αφάνισαν τους κατοίκους. Ο Τζαβέλας έπιασε το μέρος της Πάτρας, οι Γριβαίγοι τ' Άργος κι' όλα αυτά τα μέρη – ο καθείς έπιασε το δικό του. Με διόρισαν κ' εμένα με το Ντεληγιώργη κι' άλλους και πήγαμεν εις Τροπολιτζά· μ' έκαμαν αρχηγόν της θέσης. Ήταν κι' άλλα ασκέρια πλήθος εκεί και εις τα χωριά. Τους μεράζαμεν ταχτικώς την ζωτροφή τους με τον διοικητή. Έστειλα εις της σπηλιές κ' ερημιές και σύναξα τους δυστυχείς κατοίκους και πήγε

καθένας εις το σπίτι του, χώρα και χωριά, και τήραγαν την δουλειά τους· και ήταν πολύ ευκαριστημένοι.

Σταθήκαμεν καμπόσον καιρόν· η κακή μου τύχη, αρρώστησα βαρέως και ήρθα εδώ εις τ' Ανάπλι και με πρόφτασαν οι γιατροί με μπάνια κι' άλλες κούρες. Ότι μου έγινε ένα λιθάρι εις την κοιλιά εξ αιτίας το χιόνι οπού με πλάκωσε εις το Ντερβένι, εις τον Αγέρα, και πρήστηκα εξ αιτίας της πληγής. Άφησα εκεί, εις Τροπολιτζά, το σώμα μου και κατέβηκα εγώ εις Ανάπλι. Αφού ο καθείς γύμνωνε, του Κριτζώτη το σώμα έπιασε την Περαχώρα, εκείνους οπού μας δίναν την φωτιά τους, το ψωμί τους, το κρασί τους – διά την ευκαρίστησιν τους έπιασαν και τους παίδευαν κι' από το παιδεμα το πολύ τους βγάλαν και τα μάτια.

Πήρε ο καθείς το μέρος του κ' έτρωγε ανθρώπους. Εγώ με το Ντεληγιώρη είχαμεν ένα σώμα περίτου από πεντακόσους ανθρώπους. Ήρθε ο Επιθεωρητής να μας 'πιθεωρήση. Βάλαμεν τους ανθρώπους εις την λίνια. Τους λέγω· «Να είναι αναθεματισμένος εκείνος ο στρατιώτης οπού δεν θα ειπή την αλήθεια, ποιον καιρόν ήρθε μαζί μας, και αν είναι εδώ εις την λίνια ξένος άνθρωπος οπού μετριέται διά ωφέλεια δική μας». Ορκίστηκαν όλοι. Τους μέτρησε. Κάνει ένα φκαριστήριον 'σ εμάς και μίαν αναφοράν εις την Κυβέρνησιν και λέγει το παράδειμά μας. Διόρισε η Κυβέρνηση όλα τα σώματα να λάβουν ο κάθε άνθρωπος από πενήντα φοίνικες. Μας έρριξαν εμάς να τους λάβωμεν από την Σπάρτη· έστειλαν εκεί κι' άλλα σώματα. Δεν πήραμεν εμείς ούτε τα μισά. Εγώ ήμουν αστενής. Ήρθε κι' ο Ντεληγιώρης, πήγαμεν εις την Κυβέρνησιν και είπαμεν αυτό, να γένη κάνας τρόπος, και πήγαμεν εις τον Μεταξά ως μέλος κυβερνητικόν, του είπαμεν αυτό, δείξαμεν και το ένγραφο του Επιθεωρητή και των πολιτών την μεγάλη ευκαρίστησιν τους. Του λέμεν· «Εμείς σταθήκαμεν με την ευταξίαν και δεν κάμαμεν ό,τι έκαμαν οι άλλοι, πολλοί». Μας αποκρίνεται ο Κόντε Μεταξάς· «Ήσαν ανάξιοι και δεν κάμετε». Ορίστε κυβερνήται, ορίστε αρετή! Αυτείνοι κάμαν τους ανθρώπους, στρατιωτικούς και πολιτικούς, με χωρίς αρετή. Μ' εφτακόσους ανθρώπους δεν γυμνώναμεν όσους θέλαμεν! Αυτείνοι είναι οι κυβερνήται μας, αδελφοί αναγνώστες, και μη σας κακοφαίνεται αν η πατρίδα πάθη. Διά να σημειώνω 'σ τα πενήντα ένα από αυτά έμαθα 'στα γεράματα γράμματα.

Αφού κυβερνήσαμεν οι στρατιωτικοί την Πελοπόννησο, θέλει ο κύριος Κωλέτης να κυβερνήση και την Ρούμελην. Τότε στέλνει εις Μισολόγγι έναν διοικητή προκομμένον σαν αυτόν, Γιάγκο Σούτζο τον λένε· ρωτάτε ποιος είναι και τον μαθαίνετε. Αφού πήγε αυτός εις το Μισολόγγι κ' ετοίμασε μπερμπάντες εκεί πολλούς, ύστερα ο Κωλέτης έστειλε και τον Γαρδικιώτη Γρίβα και μπαίνει με προδοσά μέσα εις την χώρα με το σώμα του και δίνουν ένα γύμνωμα από πράμα και τιμή των δυστυχισμένων Μισολογγίτων, οπού ζητούσαν τους Τούρκους· ότι δεν έπαθαν περισσότερα από εκείνους.

Έσ την ίδια στιγμή στέλνει και τον άλλον Γρίβα Θοδωράκη εις την Τροπολιτζά· μ' όλον οπού του διαλύσαμεν το περισσότερό του σώμα και μείναν ως τρακόσοι άνθρωποι μαζί του, διά να γλυτώσουμεν τους κατοίκους από το γύμνωμα, μ' όλον τούτο έπαθαν οι δυστυχείς Τροπολιτζώτες ό,τι έπαθαν και οι Αργίτες (οπού 'χε ο Γρίβας της προσόδους τ' Άργους)· και γάτες βάλθηκαν εις των γυναικών τα κορμιά κι' ανθρώπων δολοφονίες έγιναν. Μαζώχτηκαν οι Πελοποννήσιοι αναντίον τους, πολέμησαν καμπόσο, σκοτώθηκαν από το 'να μέρος κι' από τ' άλλο εις Τροπολιτζά και ήρθε πίσου εις τ' Άργος ο Γρίβας.

Οι κυβερνήται μας ήταν γιομάτοι δόλο και απάτη. Την Συνέλεψη την πήγαιναν όλο 'σ το μάκρος. Τότε είδαν οι πληρεξούσιοι αυτείνη την απάτη οπού κάναν εις την πατρίδα το 'να το μέρος και τ' άλλο κ' ενώθηκαν και τα δυο μέρη και ζήτησαν επιμόνως και συνεδριάσαν. Άρχισε η Συνέλεψη τα 1832 Ιουλίου 14. Ορκίστηκαν και μίλησαν διά την γενική ένωση της πατρίδος κ' έγγραψαν παντού να ησυχάσουνε τα πάθη. Έγινε πρόταση να 'ρθη και βασιλέας εις την πατρίδα. Και διά την ένωσιν και βασιλέα εχάρηκαν όλοι. Διόρισαν και τον Ζέρβα το Νικολό φρουρά της Συνέλεψης με τετρακόσιους ανθρώπους. Και ήταν αυτό η θέληση του Κωλέτη. Οι πληρεξούσιοι είναι όλοι με 'λικρίνειαν και μιλούν πατριωτικώς διά τα δίκια των αγωνιστών και χηρών κι' αρφανών – και τα δίκια του βασιλέως να είναι γερά, καθώς και το Έθνος και οι βουλές να επιστηρίξουν αυτά. Ήταν καμπόσοι πληρεξούσιοι οπού ήταν μέλη της Κυβερνήσεως, κι' αυτείνοι δεν θέλουν ποτές ησυχίαν και δικαιοσύνη. Γύρισαν και καμπόσους όμοιους τους και πάσκιζαν να μείνη η Συνέλεψη ατελείωτη όσο να 'ρθη ο βασιλέας. Αυτό μου το είπε και ο Θίρσιος· και με περικάλεσε

να μιλήσω και ν' αντενεργήσω κ' εγώ. Τότε του είπα, ούτε μιλώ παρόμοιον, ούτε θέλω και την φιλίαν του άλλη φορά· ότι βλέπω κ' αυτός είναι δολερός. Το είπα καμποσουνών αυτό· όμως ήταν μαγειρεμένο από πολλούς και δεν άκουγαν. Ήταν σύνφωνοι ο Μαυροκορδάτος, Τρικούπης, Μπότζαρης, Ζαΐμης, Μεταξάς, Ζωγράφος, Μπουντούρης, Κλωνάρης, Κωλέτης. Ο Κολιόπουλος, αφού ήταν σύνφωνος κ' αυτός, ερέθιζε και τους στρατιωτικούς – αυτός, ο Καλλέργης, ο Τζόκρης ρέθιζαν τους στρατιωτικούς και τους φέρναν κ' έκοβαν το νερό του Αναπλιού και πέθαιναν οι άνθρωποι της δίψας· και πλερώνονταν ό,τι ζητούγαν. Τότε τ' άφιναν αυτείοι, έρχονταν άλλοι. Και το νερό κατάντησε πραμάτεια. ΄Σ το άλλου υστερνό πλέρωσαν τον φρούραρχον της Συνελέψεως, τον Ζέρβα – το 'δωσαν τρεις χιλιάδες 'κοσιάρια, κ' αφάνισε την πατρίδα. Αυτό ο κύριος Κωλέτης πολιτικώς το περιθαλπτε και μυστικώς. Αφού πήγαν οι πληρεξούσιοι και συνεδρίασαν, άπλωσαν άνθρωποι του αρχηγού Ζέρβα και του Κριτζώτη, κάποιος Κοντούλης και Καζάνης κ' άλλοι αξιωματικοί του, πιάσαν τους πληρεξούσιους και τους δέσαν – και τους ξαγόρασαν από αυτούς. Εγώ ήμουνε άρρωστος – το σώμα μου το είχα εις την Τροπολιτζά· αφού το "μαθα, πάγω ανταμώνω τον Κριτζώτη και Ζέρβα και τους λέγω· «Τ' είναι αυτό οπού γίνηκε 'στην ημέρα μας; Ποια ιστορία το λέγει; Και τι καθόμαστε και δεν πάμεν να πεθάνωμεν;» Τότε μου λένε· «'Σύχασε σε μίαν μεριά· είναι συντρόφοι μας». Θεομάθηκα κ' ήρθα μέσα· και ξανακύλισα. Έγινε αυτό τα 1832 Αυγούστου δέκα, Τετράδη ημέρα, θανάτωσαν την πατρίδα, οπού τα αίματα οπού χύθηκαν δι' αυτείοι κ' όσες χήρες κ' αρφανά μείναν να τους έχουν εις τον λαιμό τους οι αίτιοι αυτείνου του μεγάλου κακού, οι νεκροθάφτες της πατρίδας.

Αφού η αρετή μας ήταν τοιαύτη και θα τρωγόμαστε αναμεταξύ μας, συνάχτηκαν όλοι και διόρισαν μίαν επιτροπή τον Μιαούλη, τον Κολιόπουλον και Μπότζαρη, αυτούς οπού κάναν εκείνη την δουλειψη, να πάνε να φέρουνε τον βασιλέα. Τότε τα στρατέματα μαζωχτήκαμεν 'σ ένα μέρος και διόρισα μίαν άλλη επιτροπή τον Κανέλλο Ντεληγιάννη κ' εμένα να τους μιλήσωμεν. Δεν ήμαστε ευκαριστημένοι να πάνε αυτείοι διά τον βασιλέα. Ηθέλαμεν καθέννας το κέφι του να κάμωμεν. Τότε, διά να σωθούνε τα δεινά μας, πήγαμεν και μιλήσαμεν με τους φρόνιμους ανθρώπους και μείναμεν

σύνφωνοι να πάνε οι ίδιοι, να τελειώσουνε τα δεινά της πατρίδος. Και πήγαν οι τρεις. Τότε γγχιχτήκαμε με τους δικούς μας, ότι δεν διαμαρτυρηθήκαμε – ν' ανοίξωμεν νέα δεινά διά την πατρίδα! Ζητούσαμεν ο καθένας να πάμεν επιτροπή από 'μας και διά κείνο γυρεύαμεν της διαμαρτύρησες.

Αφού φύγαν οι στελμένοι διά τον βασιλέα, μιλήσαμεν πίσου οι στρατιωτικοί να πάγη μία επιτροπή να μιλήση με τον Κολοκοτρώνη, με τον Τζαβέλα κί όλη τους την συντροφιά, οπού ήταν 'στο Κυβέρι και 'σ αυτά τα μέρη, να ενωθούμε και τα δυο μέρη και να κάμωμεν μίαν επιτροπή να διατάξη τ' ασκέρια να σταθούνε 'σ ένα μέρος, να 'ρθη ο βασιλέας να μην εύρη τους κατοίκους γυμνωμένους και καταπλακωμένους, αλλά να παίρνωμεν κομμάτι ψωμί και να μη βιάζωμεν τους ανθρώπους. Τότε διορίσανε τον Νότη, τον Βαλτηνό κ' εμένα και πήγαμεν εις το Κυβέρι κί ανταμωθήκαμε όλοι και συνφωνήσαμεν· και πήγαμεν εις Άργος και συστήσαμεν μίαν στρατιωτική επιτροπή διά να 'κονομήση τ' αναγκαία των ανθρώπων και να βάλη τα σώματα εις χωριά. Διορίσαμεν τον Κολοκοτρώνη, τον Νότη, τον Κριτζώτη, τον Τζόκη, τον Στράτον, τον Τζαβέλα, τον Χατζηχρήστον και μέρασαν το κάθε σώμα εις τα χωριά. Διόρισαν κ' εμένα εις τα χωριά της Κόρθος.

Όταν ζούσε ο Κυβερνήτης οι Λησταί είχαν γυμνώση κάτι Γάλλους κ' έναν αξιωματικόν τον σκότωσαν εις το ξύλον κάτου εις την Μεσσηνίαν, όταν ήταν οι Γάλλοι εις τα κάστρα– τότε τους λήστεψαν κιόλα. Γύρευαν 'κανοποίηση οι Γάλλοι από την Κυβέρνηση. Η Κυβέρνηση για τα μάτια παιδείψε τον δοικητή – κ' οι ένοχοι ήταν ελεύτεροι. Μαθεύτηκε αυτό τότε κί ακολούθησαν καμπόσα. Κί όταν συνάχτηκαν εις τ' Άργος οι Κολοκοτρωναίγοι και οι εδικοί μας, αυτό γύρευαν να το ρίξουνε γενικώς εις το έθνος.

Τον Γρίβα ο Κωλέτης σαν τον έστειλε εις την Τροπολιτζά και δεν έκαμε την επιθυμίαν του, τον έστειλε εις την Ρούμελη και μ' απάτη μπήκε εις τ' Αντελικόν, αφού τον πολέμησαν οι έξω. 'Στ' Αντελικόν ήταν ένας δικός του Αλέξη Νούτζου και σούντιτος Ρούσσοσ· και είχε και μεγάλη κατάστασιν. Ήταν καλός κί άξιος αγωνιστής· τον είχε μαζί του ο Νούτζος εις το στρατόπεδον· τον λέγαν Πράσινον. Τότε διά την κατάστασιν του κί άλλα αίτια τον σκότωσε ο Γρίβας και του πήρε το βιον του. Και κυβέρνησε και τους κατοίκους του Αντελικού,

καθώς κι' ο Γαρδικιώτης το Μισολόγγι. Ο Αντιπρέσβυς της Ρουσσίας θέλει τον Πράσινον από τον Γρίβα και Κυβέρνησιν – καθώς είμαστε εμείς τώρα, δεν φοβώμαστε κανέναν!

Αφού έγιναν αυτά εις Ρούμελην, από τ' Άργος, οπού ήταν όλοι συνασμένοι οι στρατιωτικοί και βρίσκονταν και πολλά στρατεύματα, στείλαν μίαν ημέρα τον Τζόκρη και τον Στράτον να 'ρθούνε εδώ εις τ' Ανάπλι να μιλήσουνε κάτι εις την Κυβέρνησιν. Ο Τζόκρης είχε το σπαθί εκείνου του Φρατζέζου οπού γύμνωσαν εις την Μεσσηνίαν. Τότε αλκόντησαν τον Τζόκρη να τον ρωτήσουνε διά το σπαθί, πού το ηύρε. Το μαθαίνει αυτό ο Γενναίος Κολοκοτρώνης, ο Τζαβέλας και η συντροφιά τους όλη, βάνουν εις το παιγνίδι και τον Νότη, Χατζή Χρήστον, Κριτζώτη κι' άλλους δικούς μας και γίνονται ένα να πάνε εις την Πρόνοιαν κι' αλλού και εις τ' Αγροκήπιον και Κιόσκι πλησίον εις τ' Ανάπλι να πολεμήσουνε τους Φρατζέζους. Οι Φρατζέζοι, της συμμαχίας άνθρωποι κ' εφοδιασμένοι με κανόνια, με καβαλλαρία και μ' όλα του πολέμου, και οι Έλληνες χωρίς τα μέσα – να πάνε να τους σκοτώσουνε. Εις την ώρα εκείνη πήγα κι εγώ εις τ' Άργος, οπού ήμουνε εις Κόρθο, μου λένε το κίνημά τους. Τους λέγω· «Διατί θα πάτε να χαθήτε αδικώς; Τ' είναι το αίτιον; – Πιάσαν τους αξιωματικούς Τζόκρη και Στράτο εις τ' Ανάπλι. – Στείλετε να ιδήτε πώς τρέχει. – Λέγει ο Τζαβέλας, δεν έχομεν ανάγκη να στείλωμεν· κι' ό,τι θα κάμωμεν όλοι θα κάμης κ' εσύ», μου λένε. Ανθρώπους δεν είχα· μπορούν να με σκοτώσουν, είπα. Και φκειάναν ένα ένγραφο να το υπογράψουμε, ότ' είμαστε όλοι σύνφωνοι. «Ας γένη, τους λέγω κ' εγώ, υπογράφομαι». Εκεί οπού φκειάναν το γράμμα, κρυφά έφυγα, πήγα εις το κονάκι μου και κλείστηκα μέσα, αν με γυρέψουν ν' αντισταθώ. Έφκειασαν το γράμμα και ήταν όλοι σύνφωνοι να κινηθούν. Έστειλα κι' ανταμώθηκα με τον Χατζή Χρήστο και Κριτζώτη. Έβαλα και συνάχτηκαν κι' όλοι οι αξιωματικοί και τους λέγω· «Τ' είναι αυτά τα λάθη οπού κάνετε, αδελφοί; Της Συμμαχίας τα στρατεύματα θα βαρέσετε; Και θα ματαυπάρξη πατρίδα ελεύτερη; Κι' αυτείοι έχουν τον καυγά 'διαίτερον, και να τον πάρουμεν απάνου μας εμείς και να τον φορτώσουμεν της πατρίδος; Λέγω των αξιωματικών, εμείς, αδελφοί, τρελλαθήκαμεν από τα πάθη μας – εσείς τι μας τηράτε; Πού θα ζήσετε; Σε ποια πατρίδα θα 'στε αξιωματικοί αύριον; Εγώ δεν είμαι με τη γνώμη σας, είμαι με τους

Φρατζέζους». Τότε τους ρίχτηκαν οι αξιωματικοί απάνου τους και στείλαν εις τους Κολοκοτρωναίους ότι δεν είναι σύνφωνοι. Και τραβήχτηκαν όλοι οι εδικοί μας. Αυτείνοι οληνύχτα πιάσαν τ' Αγροκήπιον και Κιόσκι. Εγώ πήγα ευτύς εις το κονάκι μου· και πήρα τους ανθρώπους και ήρθα εις Ανάπλι. Τα είπα των Φρατζέζων. Αυτείνοι το 'ξεραν κ' ετοιμάζονταν. Τους είπα ότι οι εδικοί μας δεν είναι σύνφωνοι. Τότε γύρισαν τ' ασκέρια τους πίσου και οι Κολοκοτρωναίγοι, ότι τράβησαν χέρι οι εδικοί μας.

Σε ολίγες ημέρες ανταίνει ο Κριτζώτης κί ο Τζόκρης εις τ' Άργος· και είχαν ένα σώμα μεγάλο – και οι Φρατζέζοι ολίγοι. Και τους δίνουν αιτία των Φρατζέζων – και βάνουν τα κανόνια και ντουφέκια και σκοτώνονται άντρες και γυναικόπαιδα περίτου από τρακόσιοι. Τότε μου είπε η Διοίκηση και πήρα τον Ντεληγιώργη και Δανήλη Πανά και πήγαμεν κί ανταμώσαμεν τους γκενεραλαίους κί άλλους αξιωματικούς και τους μιλήσαμεν την μεγάλη λύπη οπού δοκίμασαν όλα τα μέλη της Κυβερνήσεως και οι πληρεξούσιοι κί όλοι οι κάτοικοι του Αναπλιού δι' αυτό το τρελλό κίνημα αυτεινών των ανόητων, οπού πάντοτες ταράττουν την ησυχίαν, και ήμαστε βοηθοί τους όλοι μας. Τότε ησύχασαν· και ήρθαμεν όλοι μαζί εις το Ανάπλι – και αν κάμη χρεία να τους χτυπήσωμεν όλοι. Όμως εκείνοι οι γενναίοι ήρωες διαλύθηκαν κακώς κακού. Τότε και ο ευγενής Ζωγράφος βαλμένος από τους πολιτικούς, τους συντρόφους του, κί από τα κακά του σπλάχνα έκαμεν μίαν προκήρυξη και λέγει· «Από τον μικρότερον στρατιωτικόν ως τον μεγαλύτερον είναι όλοι λησταί». Σύσταινε την ευγενείαν του – και οι συντρόφοι του καλοί και παστρικοί τώρα οπού θα 'ρθη ο βασιλέας, κί όλοι εμείς θερία. Τέτοιοι αγαθοί άνθρωποι είναι.

Τότε μπαίνοντας όλοι αυτείνοι εις τ' Ανάπλι, είχαν και την προστασίαν των Γάλλων, αρμάτωσαν όλους τους μπακάληδες με σπαθιά και πιστιόλες και τους είχαν ουρά τους, οπού τους φύλαγαν. Και ξαρμάτωσαν όλους εμάς οι Φρατζέζοι· κί αυτείνοι γκιζερούσαν μ' εκατό, με πενήντα ο καθείς. Μίαν ημέρα εβήκα έξω, και είχε το παιδί παρμένο το σπαθί μου από κοντά. Το πήρε η βάρδια η Γαλλική το σπαθί· το παιδί δεν το 'δινε. Το πήρα και το 'δωσα μόνος μου. Τότε παίρνω τον Κωσταντίνο Κλωνάρη, οπού 'ξερε τα Γαλλικά, και πήγαμεν εις τον κομαντάντη της πιάτζας, και του λέγω του

Κλωνάρη· «Όσα θα ειπώ εγώ είναι εις βάρος μου, και τα καλά και τα κακά – πες του κομαντάντη· Ποιον βάρβαρον έθνος έκαμε όσα κάνει το Γαλλικόν έθνος 'σ εμάς τους Έλληνες; Δεν σεβάστη τα αίματά μας εδώ μέσα οπού πατούνε, οπού αχνίζουν ακόμα; Όλους μας έκαμαν άτιμους κι' άναντρους και μας ξαρματώνουν με την δύναμή τους και μας κάνουν γυναίκες. Και της γυναίκες άντρες και φρουρά της Κυβέρνησής μας. Τα σπαθιά των μπακάληδων φυλάνε την Κυβέρνησίν μας, το σπαθί του Νότη Μπότζαρη, του Φωτομάρα, του Κριτζώτη κι' αλλουνών πολλών αγωνιστών τα 'χετε πεταμένα μέσα εις τα υπόγεια των Βενετζάνων – σπαθιά μας και ντουφέκια μας και πιστιόλες μας. Σήμερα πάμεν να πεθάνωμεν μ' εκείνους οπού μας κυβερνούνε, (μ' αυτούς τους ευγενείς), και να χαθούμεν όλοι εμείς (οι λησταί του Ζωγράφου)· κι' όταν πάμεν να πεθάνωμεν μ' εκείνους, κοπιάστε και η αφεντειά σας να μας τελειώσετε μίαν ώρα αρχύτερα». Σηκώνεται να με βαστήξη, έφυγα. Του λέγει τα αίτια ο Κλωνάρης. Σηκώνεται και πάγει ο κομαντάντης εις τον Ρουάν τον Αντιπρέσβυ της Γαλλίας, του λέγει αυτά, στέλνουν τον Κλωνάρη και μου μίλησαν να ησυχάσω. 'Σ ένα κάρτο βλέπω τους δυο γκενεραλαιούς κι' όλους τους αξιωματικούς – και το σπαθί μου το είχαν 'στη μέση, κ' έρχονται εις το σπίτι μου και μου λένε το «παρντόν» και μου δίνουν το σπαθί. «Δεν το θέλω, τους λέγω· αυτό το σπαθί είναι πολύ κατώτερον από του Νότη, από του Φωτομάρα, από του Κριτζώτη κι' αλλουνών. Αν δώσετε και των άλλων Ελλήνων τα σπαθιά, πιστιόλες τους και ντουφέκια – και να τα φορούμεν ελεύτερα, να μη μας πειράζη η βάρδια, αλλά να μας φέρνη κι' όπλο όταν διαβαίνωμεν, ότ' είμαστε αξιωματικοί – κι' αφού γένουν αυτά, να ξαρματώσετε και τους μπακάληδες, οπού σέρνουν ουρές κοντά τους οι πολιτικοί μας». Τότε όλα αυτά τα 'καμαν ευτύς, τους ξαρμάτωσαν όλους και μου είπαν όσοι έρχονταν νέγοι, τους έδινα ένα μπουλέτο και πήγαιναν εις τον κομαντάντη και φορούσαν τ' άρματά τους. Τότε πήρα το σπαθί μου, τους τρατάρησα και με πήραν και πήγαμεν εις το τραπέζι τους και φάγαμεν.

Χάριτες μεγάλες χρωστάγει η πατρίδα 'σ όλους τους ευεργέτες και κατεξοχή 'σ αυτούς τους γενναίους κι' αγαθούς άντρες. Ότι αυτείοι, αφού οι συνεισφορές τους ήταν κι' όντως μεγάλες και μας ανάστησαν εις τα δεινά μας, δεν θυσιάσαν ποτές δόλο κι' απάτη, να

κατατρέχουν πεθαμένους ανθρώπους οι ζωντανοί και οι αντρείγοι· δεν θέλουν την γη και την θάλασσα να την ρουφήσουν αυτείοι, να μην ζήσουν άλλοι δυστυχείς και κατασκλαβωμένοι και καταφρονεμένοι τόσους αιώνες. Αφού ο Θεός τους λυπήθη και θέλει να τους αναστήση, οι άνθρωποι τους καταπολεμούν να τους φάνε, να τους χάσουνε, να τους σβύσουνε να μην ξαναειπωθούν Έλληνες. Και τι σας έκαμεν αυτό τ' όνομα των Ελλήνων εσάς των γενναίων αντρών της Ευρώπης, εσάς των προκομμένων, εσάς των πλούσιων; Όλοι οι προκομμένοι άντρες των παλαιών Ελλήνων, οι γοναίγοι όλης της ανθρωπότητας, ο Λυκούργος, ο Πλάτων, ο Σωκράτης, ο Αριστείδης, ο Θεμιστοκλής, ο Λεωνίδας, ο Θρασύβουλος, ο Δημοστένης και οι επίλοιποι πατέρες γενικώς της ανθρωπότητας κοπιάζαν και βασανίζονταν νύχτα και ημέρα μ' αρετή, με 'λικρίνειαν, με καθαρών ενθουσιασμόν να φωτίσουνε την ανθρωπότη και να την αναστήσουν να 'χη αρετή και φώτα, γενναιότητα και πατριωτισμόν. Όλοι αυτείοι οι μεγάλοι άντρες του κόσμου κατοικούνε τόσους αιώνες εις τον Άδη 'σ έναν τόπον σκοτεινόν και κλαίνε και βασανίζονται διά τα πολλά δεινά οπού τραβάγει η δυστυχισμένη μερική πατρίδα τους. Χάνοντας αυτείοι, εχάθη και η πατρίδα τους η Ελλάς, έσβυσε τ' όνομά της. Αυτείοι δεν τήραγαν να θησαυρίσουνε μάταια και προσωρινά, τήραγαν να φωτίσουν τον κόσμο με φώτα παντοτινά. Έντυναν τους ανθρώπους αρετή, τους γύμνωναν από την κακή διαγωγή· και τοιούτως θεωρούσαν γενικώς την ανθρωπότη και γένονταν δάσκαλοι της αλήθειας. Κάνουν και οι μαθηταί τους οι Ευρωπαίοι την ανταμοιβή εις τους απογόνους εμάς – γύμναση της κακίας και παραλυσίας. Τέτοι' αρετή έχουν, τέτοια φώτα μάς δίνουν. Μια χούφτα απογόνοι εκεινών των παλαιών Ελλήνων χωρίς ντουφέκια και πολεμοφόδια και τ' άλλα τ' αναγκαία του πολέμου ξεσκεπάσαμεν την μάσκαρα του Γκραν Σινιόρε, του Σουλτάνου, οπού 'χε εις το πρόσωπόν του κ' έσκιαζε εσέναν τον μεγάλο Ευρωπαίον. Και του πλέρωνες χαράτζι εσύ ο δυνατός, εσύ ο πλούσιος, εσύ ο φωτισμένος, και τον έλεγες Γκραν Σινιόρε, φοβώσουνε να τον ειπής Σουλτάνο. Όταν ο φτωχός ο Έλληνας τον καταπολέμησε ξυπόλυτος και γυμνός και του σκότωσε περίτου από τετρακόσες χιλιάδες ανθρώπους, τότε πολέμαγε και μ' εσένα τον χριστιανόν – με της αντενέργεις σου και τον δόλο σου και την απάτη σου κ' εφόδιασμα

της πρώτες χρονιές των κάστρων. Αν δεν τα 'φόδιαζες εσύ ο Ευρωπαϊγός, ήξερες πού θα πηγαίναμεν μ' εκείνη την ορμή. Ύστερα μας γιομώσετε και φατρίες – ο Ντώκινς μάς θέλει Άγγλους, ο Ρουγάν Γάλλους, ο Κατακάζης Ρούσσους· και δεν αφήσετε κανέναν Έλληνα – πήρε ο καθείς σας το μερίδιόν του· και μας καταντήσετε μπαλαρίνες σας· και μας λέτε ανάξιους της λευτεριάς μας, ότι δεν την αιστανόμαστε. Το παιδί όταν γεννιέται, δεν γεννιέται με γνώση· οι προκομμένοι άνθρωποι το αναστήνουν και το προκόβουν. Τέτοια ηθική είχατε εσείς και προκοπή, τέτοιους καταντήσετε κ' εμάς τους δυστυχείς.

Όμως του κάκου κοπιάζετε. Αν δεν υπάρχει 'σ εσάς αρετή, υπάρχει η δικαιοσύνη του μεγάλου Θεού, του αληθινού βασιλέα. Ότι εκείνού η δικαιοσύνη μάς έσωσε και θέλει μας σώση· ότι όσα είπε αυτός είναι όλα αληθινά και δίκαια – και τα δικά σας ψέματα δολερά. Κι' όλοι οι τίμιοι Έλληνες δεν θέλει κανέναν ούτε να σας ακούση, ούτε να σας ιδή, ότι μας φαρμάκωσε η κακία σας, όχι των φιλανθρώπων υπηκόγωνέ σας, εσάς των ανθρωποφάγων οπ' ούλο ζωντανούς τρώτε τους ανθρώπους και 'περασπίζεστε τους άτιμους και παραλυμένους· και καταντήσετε την κοινωνία παραλυσία.

Ο περίφημος Ναπολέων, ο βασιλέας της Γαλλίας, οπού τίμησε την αντρεία και την σοφία του πολέμου κι' από μικρός άνθρωπος έγινε αυτοκράτορας, βασιλέας απολέμηστος – ο Χάρος τον σκότωσε με χωρίς ντουφέκι και σπαθί, και κατέβηκε εις τον Άδη με φόρεμα εννιά πήχες πανί. Όλος ο κόσμος δεν τον χώραγε, όλα τα πλούτη του κόσμου δεν του φτάναν, εννιά πήχες πανί τού έφτασε και του περίσσεψε. Εις τον Άδη κατέβηκε με το ίδιον φόρεμα κι' ο βασιλέας της Ρουσίας ο Αλέξανδρος· και χαιρετιώνται οι δυο βασιλείς· «Τι έλεγες, βασιλέα Αλέξαντρε, δεν θα πέθαινες και να 'ρθης εδώ σε τούτην την ζωήν ντυμένος μ' αυτό το φόρεμα; Πού 'ναι τα παράσημά σου; Πού 'ναι η μεγάλη σου στολή; Πού οι καναπέδες οι χρυσοί; Πού οι κόλακες να μας λένε μυθολογίες και να τους πιστεύωμεν και να χάνωμεν την δικαιοσύνην εις την ανθρωπότη και να τρώμεν τους τίμιους ανθρώπους ζωντανούς και τους άτιμους να τους πιστεύωμεν και να τους δοξάζωμεν; Και να μας τυφλώνουν αυτείοι οι απατεώνες, να χάνωμεν την δικαιοσύνη και να μας αναθεματούν όλοι οι αθώοι ότι τους φάγαμεν ζωντανούς και ότι τους αφίναμεν

νηστικούς, ξυπόλυτους και γυμνούς; Κ' εδώ οι δίκαιοι βασιλείς, οι αληθινοί φιλόσοφοι είναι ντυμένοι λαμπρά και οι άδικοι γυμνοί από τον Θεόν, τον δίκαιον βασιλέα του παντός, οργισμένοι κι' από τους ανθρώπους κι' αναθεματισμένοι. Ότι όποιον αδικάς τιμή, ζωή και λευτεριά και δεν τον αφίνεις 'σ την προσωρινή ζωή να ζήση ως άνθρωπος, αυτός σ' αναθεματάγει, δεν σε συχωράγει. – Όσο τα θυμήθης εσύ, Ναπολέων, αυτά οπού μου τα λες και με συνβουλεύεις τώρα, άλλη τόση προσοχή είχα κ' εγώ κι' όλοι οι όμοιοι μας. Όσοι πιστεύουν τους κόλακες κι' απατεώνες, τους γλυκόγλωσσους, οι βασιλείς κ' οι άλλοι σημαντικοί, του διαβόλου το φόρεμα θα φορέσουν κ' εκείνοι. Πάμε, Ναπολέων, να ιδούμεν τους παλιούς τους Έλληνες εις το μέρος οπού κατοικούνε, να 'βρούμε τον γέρο Σωκράτη, τον Πλάτωνα, τον Θεμιστοκλή, τον λεβέντη Λεωνίδα και να τους ειπούμεν της χαροποιές είδησες, ότι αναστήθηκαν οι απόγονοί τους, οπού ήταν χαμένοι και σβυσμένοι από τον κατάλογον της ανθρωπότης. Αυτείοι οι αγαθοί και δίκαιοι, το φως της αλήθειας, οι γενναίοι 'περασπισταί της λευτεριάς, με πατριωτισμόν, με καθαρή αντρειά, μ' αρετή κι' όχι δόλον κι' απάτη επλούτηναν την ανθρωπότη από αυτά· κι' αν ήταν αυτείοι φτωχοί εις τα προσωρινά και μάταια, είναι πλούσιοι πολύ εις τα 'στορικά του κόσμου. Δί' αυτούς ήταν τα έργα τους αγώνες της αρετής. Διά τούτο θέλησε ο Θεός ο δίκιος κι' ανάστησε και τους απογόνους τους, οπού ήταν χαμένη τόσους αιώνες η πατρίδα τους, Και διά να θυμώνται πίστη, ο Θεός ο αληθινός τους ανάστησε· ξυπόλυτους, γυμνούς, νηστικούς, δεμένα τα ντουφέκια τους με σκοινιά, τα καλά τους τα σύναζε ο Τούρκος κάθε καιρόν· οι περισσότεροι πολεμούσαν με τα ξύλα και χωρίς τ' αναγκαία· οι Τούρκοι ήταν πλήθος και γυμνασμένοι· οι δυστυχείς Έλληνες ολίγοι κι' αγύμναστοι νίκησαν τον δικόνε μας τον σύντροφον, τον Γκραν Σινιόρε. Τους κατάτρεξαν οι Ευρωπαϊγοι τους δυστυχείς Έλληνες. Εις της πρώτες χρονιές εφόδιαζαν τα κάστρα των Τούρκων· τους κατάτρεχαν και τους κατατρέχουν ολοένα διά να μην υπάρξουν. Η Αγγλία τους θέλει να τους κάμη Άγγλους με την δικαιοσύνην την αγγλική, καθώς οι Μαλτέζοι ξυπόλυτους και νηστικούς, οι Γάλλοι Γάλλους, οι Ρούσσοι Ρούσσους κι' ο Μετερνίκ της Αούστριας Αουστριακούς – κι' όποιος τους φάγη από τους τέσσερους. Και τους λευτερώνουν χειρότερα κι'

από τους Τούρκους. Και οι τέσσεροι καλά φρονούν, όμως να ιδούμεν τι λέγει κι' αυτός ο μάστορης ο Γερόθεος. Διά να βγούνε εις την κοινωνία του κόσμου δεν εβήκαν μόνοι τους, τους προστατεύει αυτός ο δίκαιος και παντοτινός βασιλέας. Αυτός, ο δίκιος Θεός – όποιος τους κιντυνέψη, θα τον φάγη το δικέφαλον· αυτός είναι ο 'περασπιστής των αθώων και των αδυνάτων».

Εσύ, Κύριε, θ' αναστήσης τους πεθαμένους Έλληνες, τους απογόνους αυτεινών των περίφημων ανθρώπων, οπού στόλισαν την ανθρωπότη μ' αρετή. Και με την δύναμή σου και την δικαιοσύνη σου θέλεις να ξαναζωντανέψης τους πεθαμένους· και η απόφασή σου η δίκια είναι να ματαειπωθή Ελλάς, να λαμπρουθή αυτεινή και η θρησκεία του Χριστού και να υπάρξουν οι τίμιοι και οι αγαθοί άνθρωποι, εκείνοι οπού 'περασπίζονται το δίκιον· και οι ανθρωποφάγοι – ο Άδης θα τους ρουφήση· και οι άνθρωποι οι τίμιοι θα τους αναθεματούν κατά τα έργα τους· και οι προδότες της πατρίδος και οι αγορασμένοι – κακόν μπελά να τους δώσης και συντρόφους του Κάγη να τους κάμης.

Με την βοήθεια του Θεού, αυτό κ' έγινε. Οι ξυπόλυτοι και οι γυμνοί τα σπαθιά των Τούρκων τα ντιμισκιά τα πήραν αυτεινοί οι ολίγοι με της μαχαιρούλες, τα φλωροκαπνισμένα τους ντουφέκια τα πήραν με οπού 'ταν δεμένα με σκοινιά, τους πήραν και τους ζαϊρέδες κι' όλα τ' αναγκαία του πολέμου. Οι ανθρωποφάγοι φτόνησαν αυτό και μας έσπειραν την αρετή τους, διχόνοια, φατρία, κατασκοπεία, της ακαθαρσίες της δικές τους, κ' έφκειασαν την πατρίδα μας παλιόψαθα με τα φώτα του Φαναργιού, με την αρετή της Κεφαλλονιάς, με τον μαθητή του Αλήπασσα, με τον μέγα φιλόσοφον των Κορφών. Τώρα, αφού μας γύμνωσαν από την αρετή και πατριωτισμόν και ταλαιπωρούνε όλους τους αγωνιστάς και χήρες των σκοτωμένων κι' αρφανά τους κι' όσους θυσιάσαν το δικόν τους διά την λευτεριά της πατρίδας, μας λένε ανάξιους της λευτεριάς, κι' ο ψευτογιατρός των Καλαβρύτων ο Ζωγράφος λέγει εις την προκήρυξή του ότι οι αγωνισταί είναι λησταί. Αυτός είναι σωτήρας! Τοιούτως συσταίνουν τους αγωνιστάς. Γενναίγοι προπατέρες, Μιλτιάδη, Θεμιστοκλή, Αριστείδη, Λεωνίδα κ' επίλοιποι γενναίγοι άντρες, μην περηφανεύεστε οπού κάμετε τόσα μεγάλα και γενναία κατορθώματα και σας εγκωμιάζουν όλος ο κόσμος – δεν τα κάμετε

εσείς μόνοι σας· οι στρατιωτικοί και οι πολιτικοί σάς βοηθούσαν, σας βοηθούσαν οι φιλόσοφοι μ' αρετή, με φώτα πατριωτικά. Εκείνοι είχαν αρετή και φώτα, σεις γενναιότητα και καθαρόν πατριωτισμόν. Και δι' αυτό δοξαστήκετε. Να είχετε πολιτικόν τον Μαυροκορδάτο, να είχετε τον Κωλέτη, να είχετε τον Ζαΐμη, τον Μεταξά κι' άλλους τοιούτους, να θέλουν άλλος την Αγγλία, άλλος την Γαλλία, άλλος την Ρουσσία, άλλος την Αούστρια κι' άλλος την Μπαυαρία και να κάνουν χιλιάδες αντενέργειες και συχνούς εφύλιους πολέμους, κι' όσους θέλαν να βαστήξουν την πατρίδα, όταν οι Τούρκοι την κιντύνευαν, ζητούσαν να τους σκοτώσουν με της αντενέργειες τους· και τους σκότωσαν· και χάθη όλο τ' άνθος των Ελλήνων εις τους εφύλιους πολέμους.

Βιβλίον Γ'. 1833-1843

[Κεφάλαιον πρώτον]

Σήμερα ξαναγεννιέται η πατρίδα κι' αναστένεται, οπού ήταν τόσο καιρό χαμένη και σβυσμένη. Σήμερα αναστένονται οι αγωνισταί, πολιτικοί, θρησκευτικοί και στρατιωτικοί, ότι ήρθε ο Βασιλέας μας, οπού αποχτήσαμεν με την δύναμη του Θεού. Δόξα να 'χη το πανάγαθό σου όνομα, Κύριε, παντοδύναμε, πολυέλεγε, πολυέσπλαχνε! Τα 1833 Γεναρίου 18 άραξε εις τ' Ανάπλι. Της 20 του μηνός ήρθε εις το σπίτι μου ο γκενεράλ Αγιντέκ κ' έμεινε ως παλιός φίλος μου και μου είπε της αρετές οπού 'χει ο Βασιλέας και θα σωθούνε τα δεινά μας, ότι θ' ανθίσουνε οι αγώνες κάθε πατριώτη κι' αγωνιστή. Εις της 25 εβήκε ο Βασιλέας με μεγάλη παράταξη. Τον δεχτήκαμεν· πήγε εις την εκκλησία κι' από 'κει εις το Σαράγι. Στάθηκε εις τον θρόνον· γυροβολιά εις το δεξιόν του ο Αρμασμπέρης και εις το αριστερόν οι άλλοι, τα μέλη της Αντιβασιλείας κι' όλοι οι σημαντικοί Έλληνες. Λέγει ο Βασιλέας σε όλους· «Έλληνες! Σε τούτη την τρυφερή μου ηλικίαν έφυγα από της μητρός μου και πατρός μου της αγκάλες και ήρθα ν' αγωνιστώ μ' εσάς τους γενναίους Έλληνες. Δεν επιθυμώ άλλο τίποτας από σας· ομόνοιαν αναμεταξύ σας και υποταγή – και θέλω σας ευτυχήση». Δεν το 'καμεν κανέννας την απάντησιν. Τότε του λέγω εγώ· «Θεία χάρη θέλησε να μας δυναμώση και να μας σώση από την τυραγνίαν του Σουλτάνου και σήμερα αξιωθήκαμεν ν' απολάψωμεν τον Βασιλέα μας. Εμείς έχομεν χρέος να σε ακούμεν και να σε φυλάμεν με την ζωή μας, και η Μεγαλειότη σου βάλε την δικαιοσύνη σου εις τα δεινά μας. Ζήτω ο Βασιλέας και οι ευεργέτες μας Δύναμες!» Και φύγαμεν. Τότε τα μέλη της Αντιβασιλείας κι' ο Βασιλέας ρώτησαν τον Αγιντέκ ποιος ήταν εκείνος οπού απάντησε εις τον λόγον του. Και είπε τ' όνομά μου και μίλησε ως φίλος μου εις την Μεγαλειότη του κι' Αντιβασιλείαν. Έρχεται εις το σπίτι μου ο γκενεράλ Αγιντέκ και μου λέγει όλα αυτά·

και μου λέγει· «Είμαι αποστελμένος από τον Βασιλέα – τι χάρη ζητάς να σου δοθή;» Μπαυαρέζικη χοντροκομμένη δολερή πολιτική! Μία αυτείνη. Όταν πρωτοήρθε εις το σπίτι μου ο φίλος μου γκενεράλ Αγιντέκ με ρώτησε να μάθη τι κάνω. «Τώρα, του λέγω, ο αγώνας τελείωσε και δουλειά δεν έχω. Παιδιά μαστορεύω και φκειάνω· έχω καμπόσα και το σακκί είναι γιομάτο και γλήγορα θ' αδειάση. Μου λέγει, να μου δώσης το παιδί να το βαφτίσω εγώ. – Του λέγω, σαν γεννηθή είναι δικό σου». Πρώτα γενήκαμεν μ' αυτόν κουμπάροι και δεύτερα με ρωτάγει τι χάρη ζητώ από τον Βασιλέα. Του λέγω· «Καμμίαν χάρη ατομική δεν θέλω· ότι διά της θυσίες των αγωνιστών – ο Θεός τους βράβεψε· και γενικώς οι αγώνες των Ελλήνων άνθισαν κι' όλον τον καρπό του αγώνα μας θα τον χαρούμεν μαζί. Ότι μαζί αγωνιστήκαμεν και τα βραβεία μαζί πρέπει να τ' απολάβωμεν». Με βιάζει να ειπώ τι καλό ζητώ εγώ. Του είπα τι ζητώ κ' εγώ· «Ζητώ να έχετε ομόνοιαν αναμεταξύ σας εσείς οι μεγάλοι και σοφοί άντρες της Μπαυαρίας, οπού αξιωθήκαμεν να μας κυβερνήσετε όσο να ηλικιωθή ο Βασιλέας μας να μας κυβερνήση· εσείς να 'χετε αρετή κι' από αυτείνη να δώσετε και του Βασιλέως· κι' όταν θα κολλήση εις τον θρόνον να 'βρη τον ίδιον δρόμον. Και μίαν άλλη χάρη θέλω· δι' αγωνιστάς οπού θα θελήσετε ν' ανταμείψετε να σας φκειάσω κ' εγώ έναν κατάλογον, και διά όσους θα σημειώσω δίνω εγγύγηση με την ζωή μου εις την 'λικρινειάν τους – να βάλετε τίμιους ανθρώπους να σας βοηθήσουν 'λικρινώς, ν' αλαφρωθούνε τα δεινά μας». Με μεγάλη ευκαρίστηση δέχτη αυτό η Γενναιότη του κ' έφυγε. Τον έφκειασα τον κατάλογον και τον έδωσα, παρουσιάζοντας και εις τους άλλους τους συντρόφους του.

Έκαμαν ένα μπάλλο οι πολίτες τ' Αναπλιού· συνεισφέραμεν όλοι και προσκαλέσαμεν τον Βασιλέα κι' Αντιβασιλεία, Αντιπρέσβες και Ναυάρχους κι' άλλους σημαντικούς ξένους. Οι πολίτες είχαν με τι τάξη να γένωνται όλα εις το μπάλλο και να γένη κ' ένας χορός Ελληνικός και να τον πρωτοσύρω εγώ. Μπήκα και τον πρωτόσυρα. Τότε μ' έπιασαν πολλοί από το χέρι και με συχαργιάστηκαν. Με πιάνει κι' ο γκενεράλ Αγιντέκ και μου λέγει ότ' είμαι το πρώτο τάμα. Την αυγή με πήρε εις το κονάκι του και μου λέγει· «Το παιδί σου θα το βαφτίση ο ίδιος ο Βασιλέας» – μου το ζήτησε κι' ο μόνος είμαι εις την βασιλική εύνοιαν και της Υψηλής Αντιβασιλείας. Με διόρισαν

πρώτον ταματάρχη – θα γένουν δέκα τάματα κι' ο πρώτος να είμαι εγώ, να 'χω υποταματάρχηδες τον Γιαννάκη Κότζικα, γαμπρό του Τρικούπη, και τον Θανασούλα, ανιψιό του Βαλτηνού, και λοχαγούς τον Κλήμακα, τον Σκουρτανιώτη, τον Μπερμπίλη, τον Τρακοκομνά. Ο Θανασούλας λοχαγός – τον κάνουν υποταματάρχη, οι τέσσεροι ταματάρχηδες – τους κάμαν λοχαγούς. Εγώ χιλίαρχος – με κάνουν ταματάρχη. Μου είπαν θα μου δώσουν προς τιμή μου και την σημαία του Καραϊσκάκη και τρουμπέτες και τα εξής. Ο Δήμο Λιούλιας υποταματάρχης – ταματάρχης χωρίς θυσίες κι' αγώνες. Τον Βελέντζα – ήταν ταματάρχης, τον κάνουν υποταματάρχη εις την οδηγία του Λιούλια, ότ' είναι συγγενής του Μπότζαρη. Τον Νάση Νίκα, συγγενή του Μπότζαρη, ταματάρχη. Ο Ντεληγιώργης, φρούραρχος του Μισολογγιού εις τον πόλεμον, υποταματάρχης από κάτω τον Κουτζονίκα. Κι' άλλα τέτοια στραβά πλήθος.

Διά να γνωρίσω τι τρέχει και με τι δικαιοσύνη θ' αρμενίσωμεν έκανα τον κουτό κ' έδειχνα κι' αφοσίωσιν πολλή. Του λέγω του Αϊντέκ· «Τούτους τους άλλους τους τρανούς τι θα τους κάμετε; – Θα τους δώσουμεν ένα κόκκαλο ξερό και να τραβούνε όσο να τελειώσουνε αυτείνοι και τα δόντια τους». (Πολλά καλά θα τους κάμετε· δικαιοσύνη, έλεγα μόνος μου, κ' εσείς καντάρια έχετε και κρίμα 'στην πατρίδα κ' εμάς μαζί). Τότε του λέγω· «Εγώ κι' απλό στρατιώτη να με βάλετε στρέγω διά την αγάπη της πατρίδας μου. Όμως εδώ δουλεύει αδικία· και δεν είναι δικές σας γνώσες αυτές, είναι αλλουνών· και δεν θα πάμεν καλά». Εγώ το είπα απαθής. Ο φίλος μου ο Αϊντέκ επειράχτη και μο 'κρινε με πολύ φαρμάκι· «Ότι σας λένε αυτό θα κάμετε και γνώμες δεν μπορείτε να δώσετε, ότι η Μπαναρία έχει τριάντα χιλιάδες μπαγεννέτα και φέρνει εδώ και σας υποτάζει. Τότε βρέθηκα εις θέση δεινή· να μην μιλήσω δεν μπορούσα, ότι αδικιώνταν οι αγωνισταί και βραβεύονταν οι κόλακες. Του λέγω· «Δυστυχία μας των καϊμένων!» Κακά και ψυχρά θα πάμεν. Εγώ σου μίλησα αλλοιώς κι' εσύ μου απαντείς διαφορετικά με «μπαγεννέτα». Σας λέγω ως φίλος να πασκίσετε και τον Βασιλέα κ' εσάς ν' αγαπούμεν κι' όχι να σας φοβώμαστε. Ότι τον κιοτή χίλιες φορές να τον έβρης κιοτή και να τον χτυπάς, πάγει καλά· μια να σε χτυπήση, δεν σε φοβάται πλέον. Κι' αυτείνη η πατρίδα δεν λευτερώθη με παραμύθια, λευτερώθη μ' αίματα και θυσίες· κι' από

αυτά έγινε βασίλειον – κί όχι να βραβεύονται ολοένα οι κόλακες, κ' οι αγωνισταί ν' αδικιώνται. Ότι όταν σκοτώνονταν οι αγωνισταί, αυτείνιοι κοιμώνταν. Κί όσο αγαπώ την πατρίδα μου δεν αγαπώ άλλο τίποτας. Να 'ρθη ένας να μου ειπή ότι θα πάγη ομπρός η πατρίδα, στρέγομαι να μου βγάλη και τα δυο μου μάτια. Ότι αν είμαι στραβός, και η πατρίδα μου είναι καλά, με θρέφει· αν είναι η πατρίδα μου αχαμνά, δέκα μάτια να 'χω, στραβός θα να είμαι. Ότι 'σ αυτεινή θα ζήσω, δεν έχω σκοπόν να πάγω αλλού. – Μου λέγει, τον Βασιλέα δεν τον αγαπάς; – Όχι, του λέγω· δεν ξέρω ψέματα. Όταν χαθή η πατρίδα μου, ούτε αυτός μ' έχει υπήκογόν του, ούτε εγώ βασιλέα. Και δι' αυτό χρειάζεται δικαιοσύνη από σας, κί όχι φοβέρτες με μπαγεννέτες.

Την άλλη ημέρα έστειλε ο Αϊντέκ τον διερμηνέα του να μου μιλήση να πάγω να τον ανταμώσω εις το σπίτι του. Ο διερμηνέας ήταν ένας Σέρβος αγωνιστής, Έλληνας. Έρχεται μου κάνει μίαν μετάνοια, άλλη και σκύβει να μου φιλήση το ποδάρι. Εγώ, ως διερμηνέας ενού Αντιβασιλέως, εσηκώθηκα· του λέγω· «Τ' είναι το «αφέντη» και η κατηγορία οπού μου κάνεις; – Μου λέγει, δεν σου κάνω τίποτας κατηγορία· τιμή θέλω να σου κάνω. Εσύ ξέρεις, όσοι μιλούνε με τον γκενεράλ Αγιντέκ – είναι άνθρωποι οπού δεν γνωρίζει την γλώσσα μας και παραστέκομαι εγώ. Αδελφέ, τα όσα άκουσα από πολιτικούς και στρατιωτικούς και θρησκευτικούς οπού μιλούν – είναι όλοι θερία· δεν λένε τα συνφέροντα της πατρίδος, αλλά καθένας έχει την 'διοτέλειάν του και κατηγορεί ένας τον άλλον. Και τα λόγια οπού άκουσα από 'σένα είναι να σου φιλήσω το ποδάρι. Και μου λέγει, η πατρίς δεν θα πάγη ομπρός, ότ' οι μπερμπάντες είναι πολλοί. Άκουσα εγώ τα λόγια τους ολουνών και θ' αναχωρήσω από την Ελλάδα. Κί αυτό προσμέναμεν οι αγωνισταί;» Τον περικάλεσα να μείνη και να μιλή κί αυτός του Αγιντέκ. Σε τρεις τέσσερες μήνες, ακούγοντας τέτοιους πατριωτισμούς, πάγει κρυφίως εις την δουλειά του, έφυγε από 'δω.

Σηκωθήκαμεν πήγαμεν εις τον Αγιντέκ, οπού τον έστειλε να πάγω. Πηγαίνοντας εκεί, μου λέγει· «Σε ορκίζω εις τ' όνομα της πατρίδος σου και του Βασιλέως, τον κατάλογον οπού θα σου δείξω να μου ειπής την αλήθεια, σε ποια είναι δίκιος και σε ποια είναι άδικος, διά να τους βαθμολογήσωμεν, να μην γένουν παράπονα. Ότι της

Αντιβασιλείας της είπα τα όσα μου είπες και σε παίνεψαν εις τον πατριωτισμόν σου· ότι κι' όντως είσαι εκείνος οπού σε γνώριζα. – Του λέγω, όταν σας απατήσω να δώσω λόγον εις τον Θεόν». Εκείνοι διάβαζαν κ' εγώ τους έλεγα. Του είπα πρώτα· «Εγώ δεν θέλω βαθμό· δούλεψα την πατρίδα μου όσο που κόλλησα εις τον βαθμόν του στρατηγού με κίντυνους και με πληγές και με θυσίες. Τον πέταξα και μπήκα εις το ταχτικόν απλός στρατιώτης διά να πάγη ομπρός. Αυτό σου είναι γνωστό από τον Φαβγέ κι' άλλους και είναι και η αναφορά μου εις τα πραχτικά της Κυβέρνησης και οι 'φημερίδες το λένε. – Μου λέγει, το ξέρω. – Και εις την ημέρα του Βασιλέως μου πάλε κάνω το ίδιον. – Λέγει, ο Βασιλέας δεν θέλει να τον δουλέψουν οι αξιωματικοί ως απλοί στρατιώτες. Ο βαθμός οπού θα δώση εις τους Έλληνες ο πρώτος είναι του ταματάρχη και δεν είναι άλλος βαθμός ανώτερος. – Μ' όρκισες εις το όνομα της πατρίδας μου και του Βασιλέως μου να σου ειπώ τι γνωρίζω και θα σου το ειπώ ελεύτερα και με σέβας· και εις την αλήθεια μου και τον θάνατον τον δέχομαι, ότι, σου είναι γνωστόν, πολλές βολές πλησίασα εις αυτόν και δεν με πήρε· και τον καταφρονώ εις το εξής και πεθαίνω εις την αλήθεια μου. Αυτούς τους βαθμούς οπού μου λες, γκενεράλη μου, είναι αδικία εις τους αγωνιστάς, ότι ετούτος ο τόπος, οπού 'ρθε ο Βασιλέας να βασιλέψη και του λόγου σας Αντιβασιλείς, ήταν σκλαβωμένος τόσα χρόνια από τους Τούρκους και είχε γένη ρουμάνι, βάλτος, αγκαθιά, κι' αυτείοι οι αγωνισταί τον δούλεψαν με το ψωμί τους, με το τζαρούχι τους, με το ντουφέκι τους, με το φουσέκι τους· γιόμωσαν, επότισαν την γης αίμα, την Τουρκιά και σκλάβους τούρκεμα τους Χριστιανούς. Και οι σκοτωμένοι άφησαν χήρες γυναίκες και αρφανά· κ' εκείνοι οπού 'ταν νοικοκυραίοι έγιναν διακονιαραίοι, ότι θυσιάσαν το δικόν τους εις τα δεινά της πατρίδος, όταν κιντύνευε. Από αυτούς υπάρχει η πατρίδα, από τους αγωνιστάς. Τους άλλους, τους διαφταρμένους, τους γνωρίζεις η Εξοχότη σου πολύ καλά. Διά να ρουφήξουν την πατρίδα κ' εθνικά όλο συχνούς εφύλιους πολέμους έκαναν και φατρίες· και είναι άλλος Άγγλος, άλλος Γάλλος κι' άλλος Ρούσσος. Κι' αυτό δεν σβένει από αυτούς. Διά να το σβέσετε, διά να στερεωθή η πατρίδα κι' ο Βασιλέας, χρειάζεται δικαιοσύνη να 'χετε και 'λικρίνεια και μ' αυτό κάνετε συντρόφους της πατρίδος όλους τους αγωνιστάς. Κατά τους αγώνες του κάθε ενού να του δώσετε τον

βαθμόν οπού απόχτησε με το αίμα του. Κί' αν έκαμεν κανέναν κατάχρησιν, να φκειάσετε μια 'πιτροπή, να κάμη μιαν προκήρυξη και να λέγη κάθε επαρχία να κάμη μιαν τοπική συνέλεψη και να διορίση τους πλέον καλύτερους του τόπου, οπού να ξέρη ποιος αγωνίστη, ποιος σκοτώθη, ποιος σκλαβώθη και τι φαρμελιά έχει ο καθείς· ποιος έκανε το εμπόριόν του και δεν έλαβε μέρος εις τον πόλεμον· ποιον καπετάνο είχε η κάθε επαρχία και τι μιστούς έχει πλερώση και τι του πλέρωσε η διοίκηση. Κί' από ένας από αυτούς της κάθε επαρχίας με τους τοπικούς καταλόγους – και να ξέρη και της εθνικές γες – να συναχτούν απ' ούλες της επαρχίες και να τους βάλετε σε έναν όρκον, να τους ειπήτε όποιος κρύψη αυτά και τα υποστατικά τα εθνικά θα παιδεύεται κακά. Κί' αυτούς όλους να τους κάμετε μιαν επιτροπή και να πάρουν και τα πρωτόκολλα του Κράτους και να βάλουν κ' έναν πρόεδρον με συνείδηση και να καθίσουνε να τηράξουνε ποιος δούλεψε, ποιος τήραγε το εμπόριόν του και τώρα ζητεί δικαιώματα. Κί' αφού η 'πιτροπή ιδή όλα αυτά, τότε να δικαιώση τους αγωνιστάς, θαλασσιनों και στεργιανούς, πολιτικούς και στρατιωτικούς. Να δώσετε εις τους απλούς πενήντα στρέμματα γης, οπού 'ναι μιλλιούνια και κάθετα χέρσα, κί' από πεντακόσια ως χίλια γρόσια, οπού 'ναι το τάλλαρον είκοσι ένα και μισό γρόσι. Και κατ' αναλογίαν να πάτε από τον απλόν στρατιώτη ως τον βαθμό του χιλιάρχου, αυτόν τον βαθμόν οπού γνώρισε κί' ο Καποδίστριας. Διά της κατάχρησες των εθνικών πραμάτων, οπού έγιναν καμπόσοι κόντηδες, οπού ήταν καντιποτένιοι, να τα πάρετε οπίσου· αφού τους δώσετε βαθμόν και γης και χρήματα, τότε να τους ζητήσετε αυτά. Κί' ό,τι ζητεί από το Έθνος ο κάθε οπλαρχηγός, από μιλλιούνι και κάτω, αφού του πλερώνετε το δίκιον του και τους στρατιώτες και χήρες των σκοτωμένων κί' αρφανά, άλλο τίποτας δεν του χρωστάγει η πατρίς. Και μ' αυτό πλερώνετε όλους τους αγωνιστάς και χήρες κί' αρφανά κί' όσους θυσιάσαν από αυτές της 'πηρεσίες· και βάλτε το πολύ δυο τρία ή και τέσσερα μιλλιούνια γρόσια να πλερωθούν όλοι και να λευτερώσετε από της μεγάλες απαίτησες του κάθε ενού την πατρίδα. Κί' αφού κάμετε αυτά, τότε θέλετε στρατέματα; Πέστε του κάθε ενού· «Ό,τ' είχετε να λάβετε διά τους αγώνες σας και θυσίες το λάβετε από την πατρίδα σας ως αγωνισταί. Τώρα θα μπήτε εις την 'πηρεσία ως κοπέλια της πατρίδας· τούτα τα χρέη θα κάνετε, τούτον τον μιστόν

θα παίρνη ο καθείς. Αν δουλεύη τιμίως, θα δοξάζεται· ατίμως, τότε οι νόμοι θα τον κρίνουν». Και μ' αυτόν τον τρόπον θα γένουν οι Έλληνες νοικοκυραίοι και θα πλουτήνη και το ταμείον. Και η πατρίδα θα φύγη από «τα δικαιώματά μας», οπού ζητεί ο καθένας. Κ' εγώ έχω να λάβω διά παλιούς μιστούς πολλές χιλιάδες γρόσια – αύριον φκειάνω την αναφορά μου και τα προσφέρνω εγώ πρώτος και δίνω το παράδειγμα».

Ακούγοντας αυτά όλα ο Αγιντέκ μου είπε· «Είναι λαμπρά η συνουλή σου κ' ο πατριωτισμός σου. – Αν τον βάλετε ομπρός, του είπα, τότε είναι λαμπρός, ειδέ είναι πονοκεφαλισμός και λόγια ξερά. Κ' αν γένουν αυτά και δεν ακούσετε τους απατεώνες, τότε θα λέγεστε σωτήρες της πατρίδος και Βασιλέως και θα δοξάζεται τ' όνομά σας όσο στέκει η Ελλάς. – Φεύγω, μου είπε, δεν σου λέγω τίποτας, και πάγω ν' ανταμώσω και τ' άλλα τα μέλη της 'πιτροπής της Αντιβασιλείας». Πήγε και τους το είπε κ' ευκαριστήθηκαν. Μου είπαν να φκειάσω ενγράφως την ιδέα μου. Την έφκειασα· έφκειασα και μιαν ξεχωριστή αναφορά κ' έλεγα· «Έξοχοι Αντιβασιλείς! Οι κυβέρνησες της πατρίδος μου μ' έστειλαν σε διάφορες εκστρατείες, εις τα δεινά της πατρίδος μου. Αυτές είναι οι διαταγές της, αυτά είναι τα ευκαριστήρια, τι έκαμα με τους ανθρώπους οπού 'χα εις την οδηγίαν μου, αυτοί είναι οι κατάλογοι των ανθρώπων, αυτές είναι οι εθνικές ομολογίες (όλα ενκλεισμένα εις την αναφορά μου). Αυτοί είναι οι αγώνες εκεινών οπού 'χα μαζί μου και πολεμούσαν εις την κάψη του ήλιου και εις το πάγος του χειμώνος. Σκοτώθηκαν οι περισσότεροι· άφησαν χήρες γυναίκες κ' αρφανά παιδιά. Διαβάστε τα ένγραφα, και να τους δικιώσετε. Κ' όσοι σκοτώθηκαν και δεν έχουν συγγενείς, να μείνουν εις το ταμείον τα δικαιώματά τους».¹

Έστειλα την αναφορά μου του Μιαούλη του 'πασπιστού της Μεγαλειότης του. Ευκαριστήθη πολύ, αφού είδε την αναφορά μου μ' όλα τα ένγραφα. Τα είδε και η Αντιβασιλεία. Πήραν την ευκαρίστησιν από 'μένα· «κ' επαινούν τον πατριωτισμό μου· και είμαι όλως διόλου ο πιστός της πατρίδος και Βασιλέως». Και μ' ονόμασαν τάσι φαρφουρένιον αμόλυντο, ότι τους άλλους πολλούς οπλαρχηγούς καθεμερινώς έρχονταν οι κάτοικοι και παρουσιάζονταν εις τον Βασιλέα κ' Αντιβασιλεία και δίναν αναφορές αναντίον τους, οπού τους είχαν γυμνώση. Διά 'μένα και

διά όσους οδηγούσα αρχή ως τέλος μας γλύτωσε ο Θεός και κανένα πρωτόκολλο ούτε του Κράτους γενικώς, ούτε της Κυβέρνησης δεν είναι μολεμένα. Παρουσιάστηκα εις την Μεγαλειότη του και πήρε την ευκαρίστησιν διά την καλή μου διαγωγή· κ' ευκαριστήθη διά την αναφορά μου, οπού του ανάφερα της παλιές μου δούλεψες, και διά τα ωραία αγάλματα. Του είπα· «Ως διά της δούλεψες η Μεγαλειότη σου είσαι γενικός πατέρας και οι υπήκοοί σου είναι τα παιδιά σου και να τα δικιώσης. Τ' αγάλματα είναι γερά πράματα, τα προσφέρνω δώρον εις τον γενικόν πατέρα να χρησιμέψουν διά την πατρίδα μας. Όλοι οι Έλληνες έκαμαν τα χρέη τους προς την πατρίδα κι' αν κάμαμεν και μεγάλα λάθη αναμεταξύ μας, τώρα οπού κόπιασες η Μεγαλειότη σου θέλομεν δουλέψη με πίστη κι' αφοσίωσιν· και να είναι εις την εύνοιάν σου οι αγωνισταί, θρησκευτικοί, πολιτικοί και στρατιωτικοί, και να βάλης τ' αγαθά σου αισθήματα να δικιωθούν ότι από αυτούς έγεινε βασίλειον η πατρίς· και να μην ακούς τους απατεώνες, ότι αυτείνιοι κατήντησαν την πατρίδα σε κίντυνον». Μου είπε η Μεγαλειότης του είναι ευκαριστημένη και η Αντιβασιλεία απ' όσα της είπα και θα γένουν όλα· και να πάγω να την ανταμώσω. Ο μαρσιάλης του παλατιού όταν εβήκα μο 'δωσε μιαν καρφοβελόνα δώρο βασιλικόν – κάνει καμμιά εικοσαριά τάλλαρα. Έστειλε και τον' του Μιαούλη και μου βάφτισε το παιδί και το έβγαλε Όθωνα. Μ' αντάμωσαν κι' όλα τα μέλη της Αντιβασιλείας. Ο Αρμασμπέρης μ' έπαιρνε κάθε καιρόν εις το τραπέζι του – μ' είχε συστημένον ο Θίρσιος.

Αφού μ' αντάμωσαν τα μέλη της Αντιβασιλείας μου είπαν όσα είχα μιλήση του Αγιντέκ και, κατά οπού 'γραψα, είναι πατριωτική η γνώμη μου και θα τα κάμουν όλα. Και με τον Αγιντέκ να μιλήσωμεν οι δυο μας διά τους αγωνιστάς οπού θα γένουν τα τάματα, να είναι εκείνοι οπού 'χουν δικαιώματα. Και να μιλήσω μ' αυτόν, ότ' είναι 'στα στρατιωτικά. Μίλησα με τον Αγιντέκ και του είπα με τον φόβον του Θεού το δίκιον. Αφού το 'μαθαν οι καλοθελητάδες των αγωνιστών Μαυροκορδάτος, Κωλέτης, Μεταξάς, Τρικούπης, Ζαΐμης, Λόντος κι' ο Κώστα Μπότζαρης επήγαν και τα χάλασαν όλα κατά το κέφι τους· και διά να βάλουν σε διχόνοια το στρατιωτικόν, να το αφανίσουνε, γκρεμίζουνε και τους υποταματάρχηδες – και να είναι μόνον ταματάρχες και λοχαγοί. Τότε δι' αυτό και διατί βάλαν εις τα τάματα

όσους δεν είχαν δικαιώματα, έπεσε διχόνοια μεγάλη. Το στρατιωτικόν ήταν όλο εις τ' Άργος και χωριά του νηστικόν και δυστυχισμένο. Κάμαν κάτι φροντιστάς επίτηδες να μην τους μεράζουν ταχτικώς το ψωμί τους· άφιναν τους ανθρώπους νηστικούς. Από 'κοσιπένταρχον κι' απάνου τους αξιωματικούς τους σήκωσαν από τους στρατιώτες. Τους στρατιώτες τους άφιναν νηστικούς και τους έλεγαν να κινηθούν αναντίον του Βασιλέως κι' Αντιβασιλείας, διά να βγούνε οι πολιτικοί μας αληθινοί, ότι όλοι οι στρατιωτικοί είναι λησταί από μικρόν ως μεγάλον, ν' αποδείξουν τι θερία είναι αυτείνοι οι στρατιωτικοί – κινιώνται κι' αναντίον του Βασιλέως (κι' ό,τι αρπαγή κάναν αυτείνοι, οι πολιτικοί είχαν το μερίδιόν τους ο καθένας με τον δικόν του στρατιωτικόν). Αφού μεταχειρίστηκαν τόσες μηχανές και κακοσύσταιναν το στρατιωτικόν και σύσταιναν όποιους θέλαν, τους συντρόφους τους, μιλώ με τον Αγιντέκ την αδικίαν οπού γένεται εις τους ανθρώπους. Και του είπα· «Αυτείνοι οι άνθρωποι είναι αποδειχμένη η διαγωγή τους· και οι πολιτικοί τους ο καθένας έχει το μέρος του από τους ξένους· και ποτές δεν θα ησυχάση αυτός ο τόπος, να γένωμεν κ' εμείς έθνος καθώς τ' άλλα τα έθνη· κι' ούτε του Βασιλέως θα του δώσετε δρόμον καλόν. Είναι τόσοι αγωνισταί οπού δυστυχούν και τώρα οπού 'ρθε ο Βασιλέας ήθελαν να 'βρουνε το δίκιον τους, να γνωρίσουνε αυτείνοι τον Βασιλέα τους κι' ο Βασιλέας τους υπηκόγους του – και πάλε οι σύστασες του Μαυροκορδάτου 'περισκύουν με τον Ντώκινς, του Κωλέτη με τον σύντροφόν του, του Μεταξά με τον δικόν του. Αυτεινών την κυβέρνησιν και τα καλά προς την πατρίδα μας τα γνωρίζεις, γκενεράλη μου, ότι στάθης τόσον καιρόν εις την πατρίδα μας, και η ελπίδα του στρατιωτικού είναι εις την δικαιοσύνην σου και βόηθα τους δυστυχείς, ότι από αυτούς υπάρχει η πατρίς». Μου λέγει ο Αγιντέκ· «Δεν ήρθαμεν να διοικήσουμεν τους αγωνιστάς μοναχά, κι' αποφασίσαμεν όλα τα μέλη της Αντιβασιλείας να γένουν τρεις επιτροπές, μία εις την Πελοπόννησο, μία εις την Δυτική Ελλάδα και μία εις την Ανατολική· 'στην Ανατολική σε διορίσαμεν πρόεδρον της επιτροπής, να οργανίσωμεν τα στρατέματα όσο να διορίσουμεν την άλλη 'πιτροπή να δικιωθούν, καθώς μιλήσαμεν – και τότε θα δικιωθούν. Να είναι τ' ασκέρια 'σ ένα μέρος όσο να τελειώσουν οι επιτροπές της εργασίες τους. Και οι τρεις επιτροπές να τους

οργανίσουνε και να ιδούνε ποιος έχει δούλεψες από εξαρχής και ποιοι είναι υστερνοί· και να τηράξουν από τους 'κοσιπένταρχους και κάτου ποιος έχει φαμελιά από τους στρατιώτες και πόσες ψυχές έχει ο καθείς, να ξεκονομιώνται οι άνθρωποι ως την γενική 'πιτροπή».

Αυτά μαθαίνοντας οι χαραμήδες οι πολιτικοί μας και διά να μην γένη καλό και ησυχία εις το κράτος, στέλνουν κ' ανακατεύουν τους στρατιώτες και σηκώνονται όλοι κ' έρχονται αναντίον της Αντιβασιλείας εις τ' Ανάπλι, ότι ήταν νηστικοί. Τότε ο Αϊντέκ στέλνει και με παίρνει και βγαίνομεν οι δυο μας έξω εις της Λεύκες. Οι άνθρωποι ήταν κατ' του Μιαούλη το περιβόλι ακόμα. Μου λέγει ο Αϊντέκ· «Τι μιλήσαμε οι δυο μας δι' αυτούς τους στρατιωτικούς; – κι' αυτείοι έρχονται με το σπαθί τους να πάρουν δικαιώματα από τον Βασιλέα. Μίλα τους να πάνε πίσου, ότ' είναι χαμένοι!» Πήγα και τους μίλησα και γύρισαν χωρίς να πλησιάσουν. Πέρασαν δυο τρεις ημέρες. Τους άφησαν νηστικούς, τους 'ρέθισαν και οι απόστολοι οπού τους στέλναν – κάναν αξιωματικόν της πρώτης τάξης δεν άφιναν να είναι με τους στρατιώτες, να τους οδηγάγη. Τότε τους απάτησαν οι απόστολοι των απατεώνων. Σηκώνονται όλοι κ' έρχονται απόξω της Λεύκες. Ανάβουν της μίκιες των κανονιών, τους ρίχνεται το ταχτικό, πεζούρα και καρβαλλαρία, και τους βαίνουν ομπρός και τους βγαίνουν έξω από το κράτος ξυπόλυτους και γυμνούς και νηστικούς. Κ' έβαλαν έναν Τούρκον αρχηγόν οι αγωνισταί της πατρίδος ονομαζόμενον Ταφίλ Μπούζη διά να φάνε κομμάτι ψωμί. Και σκοτώθηκαν τόσοι εκεί και ρήμαξαν και τα γειτονικά μας μέρη· κι' έπαθε και η Άρτα ό,τι έπαθε όταν μπήκαμεν κ' εμείς τα 1821. Και πήγαιναν κλαίγοντας, ότι φεύγαν από την πατρίδα τους ξυπόλυτοι και γυμνοί, κ' έλεγαν· «Πατρίδα, δεν μας βαστάγει η καρδιά να σου κάμωμεν εσένα της πατρίδας μας κακό, ότι διά σένα χύσαμεν το αίμα μας. Και τώρα πάμεν 'σ εκείνους οπού πολεμούσαμεν να φάμεν κομμάτι ψωμί – όχι να προσκυνήσωμεν· να 'ρθούμεν αναντίον σου δεν το κάνομεν καμπούλι, ότι χύσαμεν το αίμα μας διά σένα να γένης βασίλειον». Αυτείοι κι' όλοι οι άνθρωποι οπού 'χαν αίσθηση κλαίγαν· και οι απατεώνες γέλαγαν και χαίρονταν ότι στείλαν τους αγωνιστάς εις τους Τούρκους να ζήσουνε. Κάρπισε η προκήρυξη του Ζωγράφου και οι κακοί σκοποί των μακιαβέληδων.

Τότε με φωνάζει η Αντιβασιλεία μ' οργή καθώς κι' ο φίλος μου ο

Αγιντέκ και μου δίνουν σφοδρές διαταγές να πάγω εις Λεψίνα. Μέλη της 'πιτροπής ο Τουρέτης Γάλλος, ο Δυοβουνιώτης κ' εγώ πρόεδρος. Όποιος έρθη διά ν' αργανιστή είχε μιστό δώδεκα γρόσια, μισό τάλλαρο το μήνα και κάτι ολίγο (ότι το τάλλαρο είναι είκοσι ένα γρόσι και μισό), και το ψωμί του και τίποτα άλλο. Κί' αν είχε γυναίκα και παιδιά, ας ζούσαν με τον αγέρα. Δικαιοσύνη φόρτωμα κί' από τους Μπαυαρεζοαντιβασιλείς. Μου δίνουν κ' ένα καράβι αλεύρι σάπιον να μεράσω εις τους ανθρώπους οπού θ' αργανιστούν. Κατά τον μιστόν ήταν τέτοιον και τ' αλεύρι – ούτε τα γουρούνια δεν το τρώγαν. Έκατσα καμπόσον καιρόν εκεί, οργανίσαμεν είκοσι ανθρώπους, κάτι μπεκρήδες και τεμπέληδες, και ξόδιασα και σαράντα πέντε οκάδες αλεύρι. Σηκωθήκαμε και ήρθαμεν εδώ εις Ανάπλι. Ευτύς οπού 'ρθα με τρατάρει ένας Φρατζέζος, τον λένε Φεράλντη. Αφού με τρατάρησε, την άλλη ημέρα μου φέρνει ένα αποδειχτικόν να το υπογράψω ως πρόεδρος της 'πιτροπής να πλερωθή ένα καράβι αλεύρι. Του είπα ότι: «Υπογράφω σαράντα πέντε οπού 'λαβα. – Όχι, μου λέγει, ένα καράβι. – Ούτε μια οκά δεν υπογράφω παραπάνου». Με περικαλούνε μεγάλοι άνθρωποι, Αντιβασιλείς, να δώσω την υπογραφή μου· με περικαλούνε οι Πρέσβες κί' ο υπουργός Ζωγράφος. Δεν θέλησα. Είπα και των αλλουνών μελών να μην υπογράψη κανέννας. Ο Φεράλντης έβγαλε εις το μοναστήρι εις την Κούλουρη αυτό τ' αλεύρι και πήγε όλο χαμένο. Τότε κατάλαβα και οι νέοι κυβερνήται μας είναι χειρότεροι, κ' ελεεινολογούσα την πατρίδα, ότι ο Θεός δεν είπε να την λευτερώση ακόμα 'στ' αληθινά, και κρίμα 'στους κόπους μας· εβγιαστήκαμεν, και την πήραμεν εις τον λαιμό μας.

Θέλουν να με κάμουν αρχηγόν της χωροφυλακής. Τους έδωσα γνώμη να βάλουν απ' ούλους τους σημαντικούς διά να ενωθή το Κράτος με τον Βασιλέα του. Τους κακοφάνη. Διορίζουν τον Γραλλιάρη τον Γάλλο και με διορίζουν κ' εμένα εις την οδηγίαν του και να βάλω τα στενά. «Ούτε εις την οδηγίαν του Γραλλιάρη μπαίνω, τους είπα, ούτε τα φορέματά μου βγάζω». Τότε, σαν δεν θέλησα να 'μπω εις αυτείνη την 'πηρεσία, πήρα την άδεια και με τη φαμελιά μου πέρασα εις την Αθήνα, ότι είδα ότι του κάκου κοπιάζομεν. Και δυστυχία εμάς και της πατρίδος μας.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Είχα δυο αγάλματα περίφημα, μια γυναίκα κι' ένα βασιλόπουλο ατόφια – φαίνονταν οι φλέβες· τόση εντέλειαν είχαν. Όταν χάλασαν τον Πόρον, τα 'χαν πάρη κάτι στρατιώτες και εις τ' Αργος θα τα πουλούσαν κάτι Ευρωπαίων· χίλια τάλλαρα γύρευαν. Άντεσε κ' εγώ εκεί, πέρναγα· πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα· «Αυτά και δέκα χιλιάδες τάλλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτήτε να βγουν από την πατρίδα μας. Δί' αυτά πολεμήσαμεν». (Βγάζω και τους δίνω τρακόσια πενήντα τάλλαρα.)· κι' όταν φιλιωθούμεν με τον Κυβερνήτη, (ότι τρωγόμαστε), τα δίνω και σας δίνει ό,τι του ζητήσετε διά να μείνουν εις την πατρίδα απάνου». Και τα 'χα κρυμμένα. Τότε με την αναφορά μου τα πρόσφερα του Βασιλέως να χρησιμέψουν διά την πατρίδα.

[Κεφάλαιον δεύτερον]

1833 Μαγίου 4 ήρθα εδώ εις Αθήνα. Οι πολιτικοί μας και οι ξένοι τρώγονταν και καθένας κύταζε να 'περισκύση η δική του φατρία. Άλλος το ήθελε Αγγλικόν, άλλος Ρούσσικον, άλλος Γαλλικόν. Οι Αντιβασιλείς μας τήραγαν κι' αυτείοι να πάρουν κάνα λεπτό, ότι εις την Ελλάδα ήβραν αλώνι ν' αλωνίσουν. Πιάσαν φατρίες με τους δικούς μας. Τότε άλλοι απάτησαν τους οπλαρχηγούς, τους λέγαν να σηκωθούν να ζητήσουνε τα δίκια τους, και μ' αυτό τους γέλασαν τους ανθρώπους. Ξέροντας κ' εμένα ότι έφυγα με δυσαρέσκειαν από τ' Ανάπλι, μου στείλαν έναν απόστολον εδώ εις Αθήνα και μου είπε να σηκωθούμε αναντίον των Μπαυαρέζων. Κί' ο σκοπός των πολιτικών μας ήταν με δυο τρόπους· αν πετύχη ο καθείς με την μερίδα του και 'περισκύση, είναι κερδεσμένος με το κόμμα του και τους άλλους τους κάνει είλωτες. Αν δεν πετύχουν καθένας τους ξένους του σκοπούς, τότε τα φορτώνουν του στρατιωτικού όλα τα βάρητα και λένε αυτείοι είναι οι αίτιγοι του κακού και πρώτα και τώρα εις τον ερχομόν του Βασιλέως. Και μπαίνουν εις την τζελατίνα όλες οι κεφαλές. Ότι δεν αναπαύτηκαν ότι μείναν οι στρατιωτικοί δυστυχείς· κι' άλλοι πήγαν εις την Τουρκιά· κι' όσοι μείναν πεθαίνουν της πείνας. Ότι έρχεται εδώ ένας απόστολος από του Κωλέτη το παρτίδο και του Μαυροκορδάτου και μου λέγει· «Εις τ' Ανάπλι είναι σύμφωνοι όλοι οι πολιτικοί και στρατιωτικοί και θα πιάσουνε το Παλαμήδι· και είναι και η χωροφυλακή έτοιμη· και από την Δυτική Ελλάδα ήρθαν γράμματα ότι χτύπησαν. Και μ' έστειλαν και 'σ εσένα εδώ ν' αγροικηθής με τους άλλους να βαρέσετε κ' εσείς.

– Διατί να βαρέσουμε; του λέγω. – Διά τα δίκια μας. – Ποιος σ' έστειλε; – Ο Κωλέτης κι' ο Μαυροκορδάτος. – Εκείνοι παίρνουν μιστόν ο κάθε ένας από χίλιες δραχμές, και δεν έχουν ανάγκες. Εμείς τίποτα δεν παίρνομεν και προσμένομεν. Η Κυβέρνηση διόρισε μιαν επιτροπή διά να κυτάξη του κάθε αγωνιστού τα δίκια του. Δεν προσμένομεν τι θα κάμη η επιτροπή; Κι' αν αδικηθούμεν, τότε αναφέρεται ο καθείς μ' αναφορά του εις τον Βασιλέα και μίαν βολά κι' άλλη κι' άλλη· και σαν ιδούμε η δικαιοσύνη εχάθη από τους ανθρώπους, τότε συλλογιώμαστε δι' αυτά. Κάθε 'μέρα θα κάνετε εσείς τους σκοπούς του Κωλέτη και Μαυροκορδάτου κι' αλλουνών – και να καίμε εμείς την πατρίδα μας και να σκοτωνώμαστε; Όταν υποκινούσαν κάθε καιρόν από 'ναν εφύλιον πόλεμον, δεν ήξεραν ότι τέτοια αγαθά θ' απολάψωμεν; Δεν θυμώνται εις την Συνέλεψη της Πρόνοιας οπού πλέρωσαν το Ζέρβα κι' άλλους και δέσαν τους πληρεξούσιους, τέτοια καλά θα ιδούμεν; Και θέλουν τώρα άλλος να μας κάνη Άγγλους, άλλος Γάλλους κ' άλλος Ρούσσους; Εγώ θέλω να τους προσφέρω μόνον σέβας ολουνών αυτεινών των ευεργέτων και να τηράξω την πατρίδα οπού γεννήθηκα και τον Βασιλέα οπού 'ταν της τύχης της να βασιλέψη. Εμείς ακόμα δεν είδαμεν το κακό του, ούτε το καλό του. Δεν προσμένομεν; Τι βιάζεστε; Εσύ τι θέλεις, κερατά, και οι άλλοι οι μπερμπάντες –όλο αυτά θα 'χωμεν;» Πήρα ένα γερό ξύλο και το 'δωσα έναν δαρμόν καλόν και τον έβγαλα έξω από το σπίτι μου.

Τ' ασκέρια ήταν, οι περισσότεροι οπλαρχηγοί, εις την Φήβα και Λιβαδειά και Ταλάντι. Τους έστειλα ολουνών έναν επίτηδες και τους έλεγε αυτά αυτεινού του αποστόλου και να μην γελαστούν όσο να ιδούμεν την επιτροπή. Τους το είπε ο άνθρωπος οπού 'στειλα. Όσοι τον άκουσαν γλύτωσαν. Τότε αυτός ο απόστολος φεύγοντας από 'μένα πήγε 'σ αυτούς. Αφού τους έβγαλε από τα μυαλά τους, τους πρόδωσαν και τους πήραν και τους έβαλαν όλους χάψη τους οπλαρχηγούς· και ήθελαν να τους κόψουν με το κοπίδι, οπού ήφεραν οι φωτισμένοι άνθρωποι της Ευρώπης να κόψουν τους άγριους Έλληνες – κ' έπρεπε να κόψη η Αγγλία τον Ντώκινς τον πρέσβυ της, η Γαλλία τον δικόν της και η Ρουσία το ίδιον· κι' ο βασιλέας της Μπαυαρίας τους Αντιβασιλείς του και ύστερα να κόψη κι' ο ίδιος το κεφάλι του. Ότι η Μεγαλειότης του είναι νεκροθάφτης της πατρίδος

μας και του αθώου Βασιλέα μας· και ή καλά πάθη η πατρίς ή κακά τα χρωστούμεν εις το εξής εις την καλωσύνη της Μεγαλειότης του διά της συμβουλές του Μετερνίκ κί' αλλουνών οπού άκουγε. Η Μεγαλειότης του πολλές νύχτες και 'μέρες κοπίαζε και θυσίαζε τα βασιλικά του φώτα να φκειάνη στίχους διά την Ελλάδα και διά τους Έλληνες, όταν πολεμούσαν εις το Μισολόγγι κί' αλλού και κιντύνευαν νηστικοί και ταλαιπωρημένοι. Τώρα εύγε του Μεγαλειότατου Βασιλέως! 'Μπρος εις το νιτερέσιόν σου ούτε παιδί σου συλλογίστης, ούτε αθών έθνος ματοκυλημένο. Διά τούτο όλοι οι τοιούτοι βασιλείς –ο τίτλος τους πρέπει να «είναι αθών ανθρωπων τύραννοι». Θε, πού είναι οι βασιλικές δικαιοσύνες;

Τέλος πάντων με τέτοιες δικαιοσύνες ήθελαν να κόψουν τους πρωταγωνιστάς ως κακούργους, τον Κολοκοτρώνη, τον Κολιόπουλον, τον Κριτζώτη, τον Τζαβέλα, τον Γρίβα, τον Μαμούρη, τον Ρούκη, τον Ντουμπιώτη, τον Αποστολάρα, τον Μήλιον κί' άλλους πολλούς τοιούτους. Φυλακώνοντας αυτεινούς, έστειλε ένα τζιράκι του ο Κωλέτης να πάγη εις την Φήβα διοικητής, Κλεομένη τον λένε. Μ' ανταμώνει ο Κλεομένης, μου λέγει· «Τήρα ό,τι κάνετε εσείς οι στρατιωτικοί και δεν ξέρομεν εμείς οι πολιτικοί – τήρα τι παθαίνετε. – Του λέγω, να δώση ο Θεός να φυλακώσουνε κ' εμένα, και τότε θα ιδούμεν αν ξέρουν οι πολιτικοί ή όχι, και ποιους θα χαλέψω συντρόφους εις την φυλακή. Και δεν μπορεί ούτε ο Βασιλέας να τ' αποφύγη, ούτε η Αντιβασιλεία. Ότι αν τ' αποφύγουν, τότε δεν υποτάζονται εις το δίκιον και εις τους νόμους – τότε γλυτώνουν όλοι αυτεινοί και κόψετε εμάς! – Ποιους θα πάρης συντρόφους; μου λέγει ο Κλεομένης. – Τον Κωλέτη τον αφέντη σου, τον Μαυροκορδάτο και τους τοιούτους όλους. Να φυλακωθώ και τότε τους βλέπεις· και μπορεί να είσαι κ' ένας εσύ. Τότε φαίνεται». Ο Κλεομένης παραγγέλνει όλα αυτά του Κωλέτη. Και τότε τράβησαν χέρι από 'μένα.

Στέλνουν τον Ψύλλα εδώ εις την Αθήνα, οπού ήταν Γραμματέας του Εσωτερκού ('νέργησα κ' εγώ κατά δύναμη να έμπη 'σ αυτεινή την θέση). Τον στείλαν εις την Αθήνα να συνφωνήση με τους Αθηναίους διά τους τόπους, οπού θα 'ρθη η Κυβέρνηση εδώ. Αφού ήρθε, πήγα τον είδα. Ήρθε κί' αυτός εις το κονάκι μου. Μου λέγει· «Διατί είσαι πειραμένος με την Κυβέρνηση; – Ότ' είμαι με τόση φαμελιά και δεν

έχω να την ζήσω. Κι' όταν κλέβαν οι άλλοι κ' έχουν και τρώνε τώρα, εγώ, το γνωρίζεις ο ίδιος, αγωνιζόμουν και πληγωνόμουν και πλέρωνα κί' από το εδικό μου. – Λέγει, όλα αυτά τα γνωρίζω και τα γνωρίζει και η πατρίς· και φκειάσε μου μιαν αναφορά και δος τηνε μου· και θα μιλήσω και μόνος μου». Του έφκειασα την αναφορά, την τηράγει, μου λέγει ο φίλος μου ο Ψύλλας· «Βρε Μακρουγιάννη, τι δικαιώματα ζητάτε της πατρίδος; Εσείς είστε όλοι λησταιί. Εσύ έδενες τα συνφέροντά σου με τον Δυσσέα και Γκούρα κί' άλλους και βασανίζετε την πατρίδα, καθώς κί' ο Κολοκοτρώνης με τους άλλους· κί' αφανίσετε εσείς όλοι αυτείνη την πατρίδα. – Πότε ήμουν σύνφωνος εγώ μ' αυτούς οπού μου λες, κύριε Ψύλλα; Εσύ με την 'φημερίδα σου τους θυμιάτιζες όλους αυτούς κ' εγώ τους γύριζα ντουφέκι και τους πολέμαγα όταν πήγαιναν αναντίον της πατρίδος. – Πώς, μου λέγει, δεν έμπαινες εις του Γραλλιάρη την οδηγίαν 'στην χωροφυλακή; – Πώς δεν έμπαινες εσύ, του λέγω, τελώνης, οπού είσαι υπουργός του Εσωτερκού; Όταν ήταν ο κίντυνος της πατρίδος πήγαινες εις τα νησιά». Τον βλέπω κ' έρχεται θυμωμένος· «Κάτζε αυτού, του είπα (κ' έπιασα μιαν καθέκλα), να μην χαλάσω την Γραμματείαν του Εσωτερκού – θα γυρευή νέον υπουργόν! – Πρέπει ο Βασιλέας, μου είπε, να πάρη μέτρα μόνον διά σένα, ότι εσύ ταράττεις τα πράματα. – Δεν θα τον φκειάσης τον Βασιλέα τζελάτη να σκοτώνη τους υπηκόγους του μ' αυτά τα λόγια και της συκοφαντίες της δικές σας! Και διά να σε δείξω έξω σε όλο το κοινό, διά 'κείνο δεν το 'καμα καμπούλι να σε κυβερνήσω με την καθέκλα – τότε θα δικιολογέσουνε· εις τον τύπον θα δείξω κ' εσένα και τους συντρόφους σου τι άνθρωποι είστε». Σηκώθηκα κ' έφυγα. Πήγε και εις την εκκλησία, οπού 'ταν συνασμένοι όλοι οι Αθηναίγοι, να μιλήση διά 'κείνο οπού 'ρθε – δεν το 'δωσε κανέννας ακρόασιν. Κ' έφυγε καθώς ήρθε.

Τότε έφκειασα όλα όσα μου είπε ενγράφως και τα 'στειλα εις τον τύπον την 'φημερίδα «Ήλιος». Τον μάλλωσαν οι συντρόφοι του διατί να πιαστή μετ' εμένα και θα βάλω αυτείνη την έκθεσιν εις τον τύπον. Μο 'γραψαν να μην την βάλω – «είναι το μόνο αδύνατο να μείνη οπίσου!» Τότε την έβαλα. Ύστερα μίλησα και τ' Αρμασμπέρη κί' αλλουνών και τον έβγαλαν· και τον έστειλαν διοικητή εδώ εις την Αθήνα. Τότε με τον μοίραρχον τον Βογινέσκον μου επισωρεύουν

μίαν κατηγορία ότι έβρισα τον Βασιλέα κι' Αντιβασιλεία. Παίρνουν ένα παλιάλογο να με βάλουν απάνου και να με στείλουν να με δικάσουν εις την Χαλκίδα. Του λέγω· «Θα πάγω», του μοιράρχου· «θα πάγω κ' ελπίζω να μη σκοτωθώ· και την υπόληψή μου θα την ζητήσω από 'σένα, ότι εσύ γένεσαι ο αίτιος να διατιμηθώ αδίκως. Αυτείνη την υπόληψη την βάσταξα από μικρούθεν κ' εσύ θέλεις να μου την γκρεμίσης. Κι' όταν λευτερωθώ, 'στου βοϊδιού το κέρατο μέσα να είσαι, θα σε βρω να πεθάνωμε». Φώναξαν κι' όλοι οι νοικοκυραίοι διά την αδικία οπού θα μου κάμουν κ' έρχεται ο μοίραρχος και μου ζητεί το «παρντόν» και μου λέγει όλα τα τρέχοντα: Ότι ο Ψύλλας τον έβγιασε και τον Ψύλλα οι κεχαγιάδες του Κωλέτης και Μαυροκορδάτος, οι νεκροθάφτες των αγωνιστών οπού θέλουν να μας διατιμήσουνε όλους. Τότε, αδελφοί αναγνώστες, σώθηκα με την βοήθειαν του Θεού.

Αφού είδα ότι θέλουν να μας φάνε εκείνοι οπού μας κυβερνούν, και η δικαιοσύνη τους είναι εις την τζελατίνα, τότε να μην αφήσω τόση φαμελιά οπού κρέμεται εις τον λαιμό μου – απόξω εις της κολώνες του Ολυμπίου Διός είχα από την Αίγινα αγοράση ολίγα χωράφια, όταν εις την Αθήνα ήταν ο Κιτάγιας και πνιμένη από Τούρκους. Πήγα εκεί έξω και πήρα και πεντέξι αργάτες κ' έβαλα και κόβαν πλίθες. Και μο 'φκειασαν κ' ένα πράμα σαν σαμαράκι και φορτωνόμουν πλίθες. Και καθόμουν εκεί. Κι' όποτε απόσταινα έκλαιγα βλέποντας τα μέρη εκείνα οπού πολεμούσαμεν με τόση Τουρκιά και πληγωνόμαστε και σκοτωνόμαστε – και 'σ αυτείνη την γης οπού ζυμώσαμεν με το αίμα μας θέλουν να μας θάψουν αδίκως και παράωρα όσοι μας κάναν σίγρι από μακρυνά, όταν κιντυνεύαμεν. Μας πήραν την ματοκυλισμένη μας γης, την αγόρασαν από 'να γρόσι το στρέμμα, και βάλαν εμάς με τ' αλέτρι και τραβούμεν το γενί και βγάνομεν των συγγενών μας τα κόκκαλα· και οι αφεντάδες μας περπατούνε με της καρότζες τους, και οι αγωνισταί δεν έχουν ούτε γουμάρι· και ξυπόλυτοι και γυμνοί διακονεύουν εις τα σοκάκια. Έφκειασα το σπίτι μου και φύτεψα κι' αμπέλι κι' άλλα δέντρα κ' εργάζομαι ως το σουρούπωμα να με γλυτώση ο Θεός από τους επίβουλους απατεώνες.

Τότε οι πομπιωμένοι μας πολιτικοί έστειλαν εις την Πελοπόννησον και 'ρέθισαν τους κατοίκους· τους είπαν να

σηκωθούν να χαλέψουν δικιώματα. Ανακάτεψαν άλλοι την Σπάρτη και πήγαν αναντίον τους τα τάματα· και καταφανίστηκαν οι Μπαυαρέζοι εις τον σκοτωμόν. Κί' όσους πιάσαν ζωντανούς οι ντόπιοι τους πουλούσαν ένα τάλλαρον τον έναν Μπαυαρέζο. Κί' όσοι από αυτούς σκοτώθηκαν εκεί δίνομεν σύνταξη των φαμελιών τους εις την Μπαυαρία κί' αχώρια πλήθος δικαιώματα οπού παίρνουν οι Σπαρτιάτες. Κι αφανίστη το δυστυχισμένο ταμείον· πήραμεν δάνεια και θα σωθούνε εις αυτά. Έστειλε κί' ο Κωλέτης τους συντρόφους του αναντίον εις τους Πελοποννησίους, οπού τους βαίναν να κάμουν το κίνημα και ύστερα στέλναν και τους σκότωναν και τους γύμνωναν· και χάθηκαν τόσοι αγωνισταί αδικώς και παραλόγως· και χήρεψαν γυναίκες διά το χατίρι αυτεινών. Κί' όσους δεν σκότωσαν εις τον πόλεμον τους σκοτώνουν 'σ την τζελατίνα με τους προκομμένους τους κριτάς, οπού 'νεργούνε τους νόμους καθώς θέλουν. Τον Γρίβα τον φυλάκωσαν διά τον σκοτωμόν του Πράσινου και βάλθηκαν όλοι οι φίλοι του και συντρόφοι του, ο Κωλέτης και η γενεά, και τον έβγαλαν. Κί' όταν φυλάκωσαν τους άλλους οπλαρχηγούς τον ξαναφυλάκωσαν οπίσου.

Διόρισαν και την 'πιτροπή να δικιώση τους αγωνιστάς και να τους βαθμολογήση. Ήταν φίλοι οι περισσότεροι του Μαυροκορδάτου και του Κωλέτη και βαθμολογούσαν πολλούς φίλους τους με χωρίς δικαιώματα. Και γεννήθηκαν πλήθος παράπονα διά την αδικία οπού κάμαν εις τους αγωνιστάς πολλούς. Τότε έβγαλαν και τους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς από την χάψη· τους βαθμολόγησαν συνταματάρχηδες, και τους κρέμασαν κί' από 'να σταυρό και γκεζερούν εις τα σοκάκια τ' Αναπλιού και καμαρώνουν. Και δεν γύρευαν, αν ήταν άνθρωποι με χαρακτήρα, 'κανοποίηση από τους αίτιους, οπού τους είχαν τόσον καιρό χαψωμένους.

Εις τα 1834 τα έβγα Αγούστου ήρθε ο βασιλέας εις Αθήνα. Ήθελε να πάγη εις την περιοδεία της Ρούμελης και μου είπε να πάγω κ' εγώ μαζί του. Είχε και τον Τζαβέλα, Βάσιον και Μαμούρη. Πήγαμεν παντού εις την Ανατολική Ελλάδα και τα 'ροθέσια της Λαμίας. Τον δέχτηκαν όλοι οι κάτοικοι με μεγάλη επίδειξιν. Γυρίσαμεν πίσου εδώ τέλη Σεπτεβρίου. Μου είπαν οι αξιωματικοί να τους κάμω ένα τραπέζι εις το σπίτι μου να φάνε. Πήγα εις την Μεγαλειότη του να πάρω την άδεια. Λέγει η Μεγαλειότη του· «Θέλω να 'ρθω κ' εγώ εις

το σπίτι σου να φάγω». Του είπα ότ' είναι δικόν του και είναι μεγάλη η τιμή οπού θα λάβω. Ότι δεν είχε πάγη σε κανέναν να φάγη ψωμί έξω από εκεί οπού διάβαινε, οπού του ετοιμάζαν κονάκι οι κάτοικοι. Τότε τον πήρα εις το σπίτι μου και με το φτωχικόν μου έμεινε ευκαριστημένος. Τότε οι φίλοι της κακίας δεν είχαν μάτια να με ιδούνε κι' όλο με κακολαλούσαν διά να μην προβοδέψω και πλησιάσω μαζί του και μάθη την αλήθεια· κι' αυτό τους θανάτωνε. Ότι εις την περιοδεία του είπα καμπόσες αλήθειες κ' έμεινε ευκαριστημένος και παρουσία σε όλους αυτό το μολόγησε ο Βασιλέας, ότ' είναι πολύ ευκαριστημένος. Έμαθαν αυτό και το τραπέζι – τότε έπρεπε όλοι να καταγίνωνται να με κακοσυσταίνουν.

Τον Νοέβριον μήνα τα 1834 αποφάσισε η Κυβέρνηση να 'ρθη εις Αθήνα κ' έστειλε τον Κωλέτη γραμματέα του Εσωτερκού να κάμη τα καταστήματα. Έκαμεν καμπόσες ημέρες εδώ· δεν πήγα να τον χαιρετήσω, ότι με κρυφοδάγκωνε. Μίαν ημέραν πήγα. Μου λέγει· «Εγώ τόσον καιρό εδώ, τώρα ήρθες να με ιδής; – Δεν το θεώρησα ως αναγκαίον χρέος μου. Τώρα ήρθα, κι' αν δεν σου αρέση φέγω και δεν ματάρχομαι. – Μου λέγει, πολλοί φίλοι μου μου λένε· «Διατί είναι 'γγισμένος ο Μακρυγιάννης μ' εσένα;» Τους λέγω (μου λέγει)· «Δεν ξέρω τίποτα. – Του λέγω, ανόητοι άνθρωποι σου λένε τοιούτα και τα πιστεύεις; Πώς μπορεί ένας σουλντάτος να πιαστή με βασιλικόν υπουργόν; Δεν είναι αυτό, του λέγω, οπού δεν έρχομαι. Ήταν ένα παλάτι χαλασμένο και το γκρεμίσαμεν από θεμελιούθεν και το φκείασαμεν να καθίσουμεν όλοι μέσα. Βάλαμεν εις της πόρτες εγγλέζικες κλειδωνιές και σου δώσαμεν τα κλειδιά εσένα διά να βαίνης εκείνους οπού κοπιάσαν κ' έφκείασαν το σπίτι αυτό, οπού βαστάς τα κλειδιά του λόγου σου διά να μην μπαίνη όποιος θέλη· διά 'κείνο σου δώσαμεν εσένα τα κλειδιά. Του λόγου σου ανοιγοκλείνοντας διά το νιτερέσιον μόνον το δικόν σου κι' όχι του σπιτιού, χάλασες αυτές της παλιοκλειδωνιές κ' έβαλες εις το σπίτι κλειδωνιές τεφαρίκια Ευρωπαϊγικά και της παλιοκλειδωνιές της πέταξες εις τα σκούπρα (εις της χάψες), εκεί οπού να μην ανεμείνη τζίτα γερή και χρήσιμη. Θυμήσου, κύριε Κωλέτη, αυτό το σπίτι είπε ο Θεός να χτιστή και θέλει εκείνους οπού αγωνίστηκαν κ' έγινε – θα 'ρθη καιρός να ψάξης εσύ κ' οι συντρόφοι σου δι' αυτές της κλειδωνιές της σάπιες και να μην εβρήτε καμμίνια· εσείς τότε θα

βαρέσετε το κεφάλι σας· τώρα είναι πολλά ήσυχον. – Μου λέγει, τ' είναι αυτά οπού μου λες; Θα 'ρθω εις το σπίτι σου να μιλήσωμεν. – Να μην έρθης και δεν χωράς· και να 'ρθης, θα μου ειπής να βγω από το παλεθύρι. Όμως εγώ έχω σκάλα φκειασμένη, δεν ματατζακίζομαι. Και είδαμεν την 'λικρίνειάν σας ολουνών. Και κάμετε το χειρότερον, ό,τι σας περάση. Εγώ τώρα προσκυνώ Θεόν, πατρίδα και Βασιλέα. Έχω σέβας εις την Κυβέρνησιν κι' Αντιβασιλεία όσο να ηλικιωθή και να κυβερνήση ο Βασιλέας».

Τότε έβαλε τους φίλους του Κριτζώτη, Ροζού (;) κι' άλλους να φιλιωθούμεν. Τους είπα· «Δεν θέλω φιλίαν μ' αυτούς. Όταν είμαι οχτρός, φυλάγομαι και με την φιλίαν με τρώνε». Απολπίστη από 'μένα. Είχε τον Κλεομένη φερμένον διοικητή εδώ· τον έβαλε να του κάμη παρτίδο εις την Αθήνα. Διάλυσαν τα μοναστήρια· συνφώνησαν με τους Μπαυαρέζους και πούλαγαν τα δυσκοπότητα κι' όλα τα γερά εις το παζάρι· και τα ζωντανά διά δίχως τίποτα. Παίρναν οι τοιούτοι· πήρε κι' ο Κλεομένης μ' άλλους τα ζωντανά των μοναστηργιών και τα 'φερε εδώ. Κ' έκαμαν και τα μούλκια λιβάδια και τα βόσκαγαν. Τότε πιαστήκαμεν και γενήκαμεν κομμάτια. Με διόρισαν 'πίτροπόν τους όλοι οι νοικοκυραίοι και τρομάξαμεν να λευτερωθούμεν από τα μοναστηριακά τα ζωντανά, οπού κάμαν λάφυρα όλοι αυτείοι τα μούλκια. Αφάνισαν όλως διόλου τα μοναστήρια και οι καϊμένοι οι καλογέροι, οπού αφανίστηκαν εις τον αγώνα, πεθαίνουν της πείνας μέσα τους δρόμους, οπού αυτά τα μοναστήρια ήταν τα πρώτα προπύργια της απανάστασής μας. Ότι εκεί ήταν και οι τζεμπιχανέδες μας κι' όλα τ' αναγκαία του πολέμου· ότ' ήταν παράμερον και μυστήριον από τους Τούρκους. Και θυσιάσαν οι καϊμένοι οι καλογέροι· και σκοτώθηκαν οι περισσότεροι εις τον αγώνα. Και οι Μπαυαρέζοι παντήχαιναν ότ' είναι οι Καπουτζίνοι της Ευρώπης, δεν ήξεραν ότ' είναι σεμνοί κι' αγαθοί άνθρωποι και με τα έργα των χειρών τους απόχτησαν αυτά, αγωνίζοντας και δουλεύοντας τόσους αιώνες· και ζούσαν μαζί τους τόσοι φτωχοί κ' έτρωγαν ψωμί. Και οι αναθεματισμένοι της πατρίδας πολιτικοί μας και οι διαφταρμένοι αρχιγερείς κι' ο τουρκοπιασμένος Κωσταντινοπολίτης Κωστάκης Σκινάς συνφώνησαν με τους Μπαυαρέζους και χάλασαν και ρήμαξαν όλους τους ναούς των μοναστηριών.

Ο Κωλέτης, συνειθισμένος από τ' Ανάπλι – ήθελε την Κυβέρνηση εκεί, ότι έκαμεν τόσα σπίτια κι' αργαστήρια σε αλλουνού όνομα κι' αυτός έπαιρνε τα νοίκια και παίρνει από αυτά· δι' αυτό είχε νιτερέσιον πρώτο· και ύστερα, στενό το μέρος εκείνο, έκανε της φατρίες του όπως ήθελε· ευτύς σύναζε τους οπαδούς του και φοβέριζε το έθνος και την Κυβέρνηση με τους παντίδους τους συντρόφους του, πολιτικούς και στρατιωτικούς – εδώ οπού 'ρθε, η Αθήνα εκτεταμένη, οι Αθηναίοι θέλουν ησυχία, άλλος θα πάγη εις τ' αμπέλι του, άλλος 'σ το χωράφι του, και δεν τηράνε συντροφιάς κάλπικες, τηράνε την δουλειά τους κι' όχι μπιλλιάρδους και καφφενέδες· τότε ο Κωλέτης επιφόρτισε τον Κλεομένη να του κάμη παρτίδο. Συνφώνησαν μυστικούς συντρόφους τον Ζαχαρίτζα και τον Βλάχον, παλιά συντροφιά, οπού κυβέρνησαν μαζί με τον Γκούρα την Αθήνα και την έσπειραν αλάτι, και δένουν αυτείοι οι τέσσεροι κοντράτα και παίρνουν τα τρόφιμα της πόλεως και το ψωμί διά να βρίσκονται. Έδωσε ο Γραμματέας του Εσωτερικού των τέσσερων συντρόφων, Κωλέτη κι' αλλουνών, πενήντα πέντε χιλιάδες δραχμές να βρίσκεται κρέας και ψωμί εις την πιάτζα. Πριν πάρουν της 55 χιλιάδες είχε εξήντα λεπτά το κρέας· τότε το 'καμαν μίαν δραχμή και ψόφιον. Το ίδιον και το ψωμί και τ' άλλα. Τότε βούγησε όλος ο κόσμος δι' αυτό και πήγαν εις τον Βασιλέα και το ψωμί και το κρέας. Και κατηγοράγαν τους Αθηναίους.

Ήταν και εις τον Περαιά 'σ την άκρη εις την θάλασσαν κι' ολόγυρα 'διοχτησιές· πήγε ο κύριος Κωλέτης και τη μέρασε των συντρόφωνέ του μυστικά· κι' όποιος 'διοχτήτης είχε δέκα στρέμματα, του άφιναν μόνον τρακόσες πήχες, ένα πέφτο του στρεμμάτου, και τ' άλλα τα μέραζε ο κύριος Κωλέτης – την 'διοχτησίαν των ανθρώπων την μέραζε των φίλωνέ του διά να χτιστή ο τόπος. Και δεν τα προκήρυχνε σε όλο το κράτος, να βάλη και μίαν προθεσμίαν, αλλά τα μέρασε με τους φίλους του· και πήραν της καλύτερες θέσες· και τότε οπού μαθεύτηκε, οι άλλοι λάβαιναν τα βουνά. Τότε, ότι κάνει δούλεψη η συντροφιά του Κωλέτη Κλεομένης, Ζαχαρίτζας και Βλάχος και θα γένουν πρώτοι κτίτορες, λέγει ο Κωλέτης εις τους Αντιβασιλείς να δώσουνε αυτής της συντροφιάς εκατόν ογδοήντα χιλιάδες δραχμές να χτίσουνε, βραβείον πρώτο. Τους έδωσε κι' από τριάντα έξι αργαστηρότοπους 'στην πρώτη φάτζα, της συντροφιάς

εκατόν οχτώ αργαστήρια, και εις το μυστικόν να ἔχη τα μισά ο ἕνεργητής, αργαστήρια πενήντα τέσσαρα. Κλεισμένα τα μάτια, εκείνη η θέση νοικιάζεται εκατό δραχμές το μήνα κάθε αργαστήρι. Μαθαίνοντας αυτά όλα και το μυστικόν διάταμα οπού τα μέραζε κρυφίως εις τους συντρόφους του, βάνω και φκειάνω μίαν αναφορά και την υπογράφουν όλοι οι νοικοκυραίοι· και λέγαμεν αυτό και διά τα τρόφιμα και διατί να κατηγοριώνται οι Αθηναίοι ότι κάνουνπραμάτεια τους ανθρώπους· κι' αυτείοι οπού κάνουν αυτά είναι παλιοί συντρόφοι. Τότε μαθαίνει την αναφορά ο Κωλέτης, στέλνει και με φοβερίζει να σηκώσω την υπογραφή μου και να τραβήσω χέρι και να ξεκληστή η αναφορά, ότι γένεται συνήθεια να γράφουν οι πολίτες εις την Κυβέρνηση· και γένεται κακή συνήθεια· κι' αν δεν σηκώσω την υπογραφή μου, θα με στείλη εις το Μπούρτζι. Του αποκρίθηκα θα διπλώσω την υπογραφή μου και θα την πάρω μόνος μου την αναφορά να την πάγω εις τον Αρμασμπέρη· κι' ό,τι μπορέση κουσούρι να μην κάμη. Την πήρα και την πήγα την αναφορά μ' άλλους δυο πολίτες· και μιλήσαμεν και ρήμαξαν τα σκέδιά τους. Και μοναχά οι συντρόφοι του, οπού ἕνεργαγε κρυφά και γράφονταν, εκείνοι ωφελήθηκαν.

Τότε άρχισε να κάμη και της εκλογές τω δημάρχω σε όλο το κράτος. Αγροικηθήκαμεν παντού και δεν έλαβε καμμίαν εκλογή με το πνεύμα του· μάλιστα από την Τήνο και Σάλωνα μ' είχαν κάμη ἕπιτροπόν τους. Άρχισε και εις την Αθήνα· επιστήριζε τον Ζαχαρίτζα και τους Βλαχαίγους. Ψηφοφόρησαν οχτακόσοι· και πήραν αυτείοι από εκατόν πενήντα ψήφους, και το μέρος οπού ἔχα εγώ με τους νοικοκυραίγους πήραμεν όλους τους άλλους. Βάλαμεν τον Ανάργυρον δήμαρχον, τον Καλλεφουρνά πρόεδρον κ' εμείς σύμβουλοι.

Όταν ήρθε η Κυβέρνηση εδώ, ήρθαν και πολλοί αγωνισταί πεθαμένοι της πείνας και καταξοχή αξιωματικοί. Είδαν οπού έφκειασα αυτό το σπίτι, έλπιζαν ότι μο ἔδωσε κανέννας πλούτη, άρχισαν και μου γύρευαν άλλος είκοσι τάλλαρα, άλλος δέκα κι' άλλος απάνου κι' άλλος κάτου. Τέλος πάντων κ' εγώ καταχρεωνόμουν και τους ανθρώπους δεν μπορούσα να τους ευκαριστήσω σε όλη την αίτησίν τους· τους έδινα ό,τι μπορούσα κι' αντίς να τους έχω φίλους, τους έπιανα οχτρούς. Είχα κ' ένα μήνα

οπού άρχισα να παίρνω μιστόν του βαθμού μου, καθώς και οι άλλοι έπαιρνα τρακόσες εξήντα δραχμές. Είδα αυτό, και πέθαιναν και οι άνθρωποι εις τα παλιοκλήσια, οπλαρχηγοί κι άλλοι, κι από την πείνα κι από το κρύον, τότε στοχάστηκα: Οι αγωνισταί να πεθαίνουν της πείνας, κ' εμείς να πλερωνώμαστε ολίγοι άνθρωποι; Εμείς οι ολίγοι φέραμεν την λευτεριά; Να κόψωμεν κ' εμείς τον μιστόν μας, είτε να πάρουν και οι αδελφοί μας συναγωνισταί! Ειδέ ξίκι να γένη και 'σ εμάς! Τότε φκειάνω μίαν αναφορά και λέγω· «Επειδήτις όσοι αγωνίστηκαν πεθαίνουν από την πείνα και την ταλαιπωρίαν, καθώς και χήρες των σκοτωμένων και παιδιά τους, τον μιστόν οπού μου δίνετε διατάξετε να μου κοπή όλος και να τον δίνετε εις τους αγωνιστάς και χήρες κι αρφανά των σκοτωμένων. Κ' εγώ, επειδήτις και χρωστώ ξένα χρήματα κ' έχω και φαμελιά μεγάλη, διατάξετε να μου δοθή το μικρόν δώρον οπού αποφάσισαν όλες οι Κυβέρνησες όταν πληγώθηκα εις τους Μύλους τ' Αναπλιού, οπού είναι ως εκατόν εξήντα πέντε δραχμές, να ζήσω κ' εγώ με την φαμελιά μου όσο η Κυβέρνηση να δικιώση όλους τους αγωνιστάς, και μεράστε τους τον μιστόν μου των δυστυχισμένων αγωνιστών». Έδωσα την αναφορά μου εις την Αντιβασιλεία και το 'βαλα και εις τον τύπον να παρακινηθούν κι άλλοι.

Τότε πάγει ο Κωλέτης και λέγει της Αντιβασιλείας· «Αυτός οπού 'καμεν αυτό μαζώνει όλους τους αδικημένους και θα κάμη απανάστασιν» – κι αν μου 'ρθε παρόμοια ιδέα, να 'χω την κατάρα της πατρίδος! Και δίνει γνώμη να με πιάσουν να με στείλουν εις το Παλαμήδι να με φυλακώσουνε. Έρχεται ο διοικητής ο Αξιώτης, ο φρούραρχος, ο γκενεράλ Πίζας μ' ανακρένουν πώς το 'καμα αυτό και ποιος με διάταξε. Τους λέγω κ' εγώ· «Το κεφάλι μου με διάταξε, όταν ήταν τα μεσάνυχτα, οπού ήταν πολλά ήσυχα, και το 'καμα. Εκλείστηκα εδώ εις το κάστρο μ' εκατόν είκοσι οχτώ ανθρώπους και γλύτωσαν σαράντα μόνον κι αυτείνιοι καταπληγωμένοι. Ήρθα εις τον Φαληρέα με περίτου από οχτακόσους και σκοτώθηκαν οι μισοί. Εκεί οπού δυστυχούν οι γυναίκες και τα παιδιά εκεινών ας δυστυχήσουνε και τα δικά μου!» Σηκώθηκα και πήγα εις τον αγαθόν Βασιλέα και τον βάσταξα απάνου από μίαν ώρα. Του ξηήθηκα πώς σηκώσαμεν ντουφέκι των Τούρκων και πόσο μας ωφέλησαν και πόσο μας ζημίωσαν οι δικοί μας πολιτικοί και να ιδή την κατάστασιν του

κράτους του, αν θέλη μιαν ημέρα να βασιλέψη. «Κ' εγώ λυπούμαι τους δυστυχείς και διά την ησυχίαν του κράτους σου, οπού είναι η πατρίδα μου, έκοψα το ψωμί από τα παιδιά μου να το δώσω των φτωχών αγωνιστών». Τότε πήρε την ευκαρίστησιν και μου είπε να πάγω να τα ειπώ και της Αντιβασιλείας αυτά. Και πήγα και τα είπα. Και διάταξαν κ' έγινε μια ξεκονόμηση εις τους αγωνιστάς και χήρες κί αρφανά των σκοτωμένων. Μου είπαν να τα πάρω να τα μεράσω εγώ, δεν θέλησα· είπα να τα μεράση ο Δεσπότης και οι παππάδες. Κ' έτζι έγινε. Κί ο Βασιλέας σηκώθη την αυγή και πήγε εις το συμβούλιον της Αντιβασιλείας, οπού δεν ματάειχε πάγη. Και με γλύτωσε ο Βασιλέας από τους απατεώνες, οπού θα μ' έχαναν αδίκως διά να θέλω να κάμω καλό. Τέτοιοι ανθρωποφάγοι είμαστε εμείς, και διά 'κείνο ήμαστε σκλάβοι τόσους αιώνες εις τους Τούρκους – κ' εμείς παιδιά αυτεινών είμαστε και την αρετή τους έχομεν. Εμείς να ζούμεν καλά και οι άλλοι ας χαθούνε – κί όποιος τους βοηθήση να τον χάσουμεν κ' εκείνον!

[Κεφάλαιον τρίτον]

Εις τα 1835 Μαγίου 20 κόλλησε ο Βασιλέας εις τον θρόνον. Έγινε λαμπρή παράταξη από την εκκλησίαν ως το παλάτι στρωμένος ο δρόμος και στολισμένος. Εις το παλάτι συνάχτηκαν οι πρέσβες κί άλλοι πολλοί, καθώς και οι αρχές όλες. Οι κυβερνήταί μας διά να δυσαρεστήσουν το στρατιωτικόν – ήταν δικός τους ο φρούραρχος – παρουσίασαν όλες της αρχές κ' εμάς μας καταφρόνεσαν. Τότε πιάστηκα εγώ με τον φρούραρχον. Του λέγω· «Αυτ' είναι η 'μέρα οπού τρομάξαμεν να την ιδούμεν οι Έλληνες και καταξοχή οι στρατιωτικοί, χύνοντας αίμα ποταμούς· κί αφού αξιωθήκαμεν και είδαμεν τον Βασιλέα του αγώνος μας να κολλήση εις τον θρόνον, τηράτε να μας καταφρονέσετε;» Αφού εμπήκαν και οι παραμικροί και παρουσιάστηκαν, εμείς καθόμαστε καταφρονεμένοι. Λέγω των αξιωματικών· «Σηκώτε να φύγωμεν». Κ' ευτύς εβήκα εγώ έξω. Ακολούθησαν καμπόσοι μαζί μου. Αφού μας είδε η βάρδια θυμωμένους εμπήκε εις τα όπλα. Το 'μαθε ο μαρσιάλης του παλατιού, έτρεξε κοντά μας και μας πρόφτασε· και μας παρακίνησε

να γυρίσωμεν οπίσου. Καμπόσοι γύρισαν. Μου είπε κ' εμένα να γυρίσω· του είπα· «Δεν γυρίζω!» Το βράδυ όσοι δεν γύρισαν οπίσου ήρθαν εις το σπίτι μου και μου λένε να κάμωμεν μιαν επιτροπή να πάγη εις τον μαρσιάλη. Εγώ τους λέγω· «Ούτ' επιτροπή στέλνω, ούτε πάγω να παρουσιάστώ. Όταν ήταν η τάξη πήγα· δεν θέλησαν να μας παρουσιάσουνε – δεν ματαπάγω, κι' αν του βαρύνη και του ίδιου του Βασιλέα! Σκλάβος δεν του είμαι· εις τον Τούρκο ήμουν σκλάβος. Κι' αν δεν με θελήση, πηγαίνω αλλού και ζω. Την καταφρόνεσιν οπού μας κάνουν αυτείοι πάντοτες την 'στάνομαι». Τότε αυτείοι πήγαν και παρουσιάστηκαν. Σαν δε μ' είδανε κ' εμένα, το βράδυ με προσκαλούνε να πάγω εις το τραπέζι. Σηκώθηκα και πήγα. Τρώγοντας ψωμί μου λένε οι 'πασπισταί· «Τ' είναι αυτό οπού έκαμες σήμερα; Από το Παλάτι το βασιλικόν έγινες αρχηγός και πήρες τους αξιωματικούς κ' έφυγες. – Τους είπα, αρχηγός έγινα του κεφαλιού μου. Όποιος με καταφρονεί, εγώ φέγω κι' άλλος ας κάμη ό,τι θέλη». Πλησίασε ο Βασιλέας και σιωπήσαμεν. Το 'μαθε ο Βασιλέας ύστερα και περιόρισε τον Γραμματέα του Στρατιωτικού και φρούραρχον. Και παρουσιαζόμαστε κατά την τάξη.

Ο Φρούραρχος κι' άλλοι 'νεργούνε και γίνεται ένα τραπέζι εις το Μαρούσι· και πηγαίνει εκεί ο φρούραρχος, οι 'πασπισταί του Βασιλέως Τζαβέλας, Γενναίος, Κατζάκος, Γριβαίγοι, Μαμούρης, Βάσιος, Χατζηπέτρος, Μήλιος κι' άλλοι πολλοί· ήμαστε καμμιά σαρανταριά. Θέλαν να διατιμήσουνε εμένα· να δώσω αιτίαν να με χτυπήσουνε. Μου λέγει έναν λόγον πειραχτικόν ο συγγενής του Κωλέτη ο Χατζηπέτρος 'σ το τραπέζι. «Πώς; του λέγω· τι είπες; Πάρε το σπαθί σου και σήκου απάνου να σου δείξω!» Δεν σηκώθη. Πήρα μια μποτίλλια του την τίναξα εις το κεφάλι. Πιαστήκαμεν. Είδαν ότι θα χοντρήνη το κακό και σηκώθηκαν όλοι και μας χώρισαν.

Η Αντιβασιλεία έπαψε άμα κόλλησε ο Βασιλέας εις τον θρόνον, κ' έγινε ο Αρμασπέρης Αρχικατζελάριος. Οι αγωνισταί αδικήθηκαν από την πρώτη 'πιτροπή κι' ολημέρα φώναζαν εις τον Βασιλέα – και πλήθος αναφορές. Τότε διορίζουν τον γκενεράλ Τζούρτζη πρόεδρον μιας επιτροπής· μέλη τον Κριτζώτη, τον Νικήτα, τον Τζαβέλα, τον Ομορφόπουλον κ' εμένα. Ο Κατζελάριος, της Αγγλικής φατρίας, φρόντισε πρώτα κ' έδιωξε τον Κωλέτη – τον έστειλε πρέσβυ εις την Γαλλία· τον Μεταξά τον έστειλε εις την Ισπανία. Τον Μαυροκορδάτο

προ καιρού τον είχαν διώξη. Τότε ο Αρμασμπέρης παντρεύει δυο κορίτσα του και τους δίνει τα δυο παιδιά του Κατακουζηνού. Κ' έτζι επεβαίνουν και εις την θρησκεία μας διά να μας φκείάσουνε του δόματός τους από λίγον κατ' ολίγον. Κ' αυτό το παράδειμα το ακολούθησαν και οι Έλληνες και παντρεύονται τοιούτως. Τότε ο Αρμασμπέρης διά να δείξη ότ' είναι ο αγαπημένος των Ελλήνων – και είδε ότι μ' αγαπούνε εις όλο το κράτος– θέλει το στρατιωτικόν να του προσφέρουν ένα σπαθί και να τον πολιτογράψουν παντού εις την Ελλάδα. Με παίρνει μου κάνει ένα τραπέζι· ήταν κι' ο Τζούρτζης εκεί ο φίλος του. Μου λέγει ότι μ' αγαπάγει και θα 'νεργήση να μου δώσουν τον σταυρόν με τ' άστρος κι' άλλα πολλά. Την άλλη ημέρα μου λέγει ο γκενεράλ Τζούρτζης διά το σπαθί, να 'νεργήσω, και διά το πολιτόγραμμα· κι' ότι ο Κατζελάριος θα με κάμη σημαντικόν άνθρωπον. Του υποσκέθηκα αυτά με τα χείλη.

Πηγαίνει ο Γαρδικιώτης Γρίβας με το τάμα του 'σ την Δυτική Ελλάδα και ρέθιζε τους κατοίκους να σηκωθούν αναντίον της Κυβέρνησης, το ίδιον και σε άλλα πολλά μέρη, καθώς κι' ο Θοδωράκης Γρίβας έβγαζε ληστές παντού κι' άλλοι τοιούτοι. Κι' αφάνιζαν τους κατοίκους. Τότε άρχισε και η βαθμολογία της επιτροπής. Θέλαν να βάλουν εις την βαθμολογίαν πολλούς ανάξιους, οπού να μην λείψουνε ποτές οι δυστυχίες από τους αγωνιστάς και γενικώς από την πατρίδα. Τότε διά να μ' ελκύσουν είπαν να μου κάμουν και τον αδελφό μου λοχαγόν, ότ' είναι αδικημένος από τον Καποδίστρια. Τους λέγω· «Είναι υπολοχαγός· 'σ εκείνο να μείνη. Και να δικαιώσουμεν τους ανθρώπους του Αγώνος να φάνε κομμάτι ψωμί, να μην ταλαιπωριώνται ξυπόλυτοι και γυμνοί. Αυτούς έχομεν αδελφούς – να σωθούν τα δεινά τους, να ησυχάσουν και αυτείνοι και η πατρίδα και ο Βασιλέας. – Μου λένε, τον βάνομεν εμείς τον αδελφό σου κ' εσύ φώναζε ό,τι θέλεις. – Τον βάνετε εσείς, απαρατιώμαι εγώ· και το βάνω εις τον τύπον διατί απαρατήθηκα». Τότε τ' άφησαν και τους είπα· «Να 'χωμεν δικαιοσύνη και να λέμεν με φόβον του Θεού όποιον αγωνιστή ξέρει ο καθείς». Και τοιούτως ακολουθήσαμεν.

Τότε διορίστη ο γκενεράλ Τζούρτζης και Γενικός Επιθεωρητής του στρατού. Αποφασίστη κι' όσους βαθμολόγησε η πρώτη 'πιτροπή κ' εμείς να συστηθούν σε τετραρχίες και να γένη φάλαγξ. Κάμαν δέκα

τετραρχίες. Διόρισαν κ' εμένα τετράρχη της Αττικής. Αστένησα. Έρχονταν εις το σπίτι μου πολλοί άνθρωποι να με ιδούνε· έρχονταν και οι αξιωματικοί της τετραρχίας μου. Δυο τρεις μου λένε· «Εδώ οι Γριβαίγοι ρεθίζουν τους στρατιωτικούς και τους στέλνουν και πηγαίνουν έξω εις το κράτος και κάνουν ληστείες». Τότε και εις το Κράβαρι, χωρίον Ελετζού, είχε πάγη ο Καλαμάτας κ' άλλοι λησται και το πάτησαν· χάλασαν και το σπίτι ενού αγωνιστή, Καλατζαίγους τους λένε. Εκεί ρωτούσαν οι λησται πότε μπορεί να βγούνε οι Γριβαίοι όξω να ξέρουν. Τότε απ' αυτούς ήρθε ένας εδώ να ειπή την δυστυχίαν του· τον είχα φίλο· μου είπε αυτά. Τότε αυτά κ' ό,τι μου είπαν οι αξιωματικοί κατά χρέος θέλησα να τα ειπώ του Αρχικατζελάριου. Μην ξέροντας την γλώσσα του, είχα τον Βαλέττα φίλο και του το είπα κ' αυτός ήφερε τον γυναικάδελφό του Παναγιωτάκη Σούτζο και τα είπαμεν να τα ειπή τ' Αρμασπέρη. Πήγε και του τα είπε. Τότε αυτός διά ν' αποκοιμίση εμένα, με προσκαλεί να πάγω να φάμε ψωμί. Ρωτάγω τον δούλον του ποιοι άλλοι είναι εις το τραπέζι, μου λέγει οι Γριβαίγοι και ο Παναγιωτάκης ο Σούτζος. Τότε λέγω του δούλου· «Σύρε και πες του Εξοχωτάτου Αρμασπέρη δεν είμαι άξιος να φάγω ψωμί εις το τραπέζι του». Τότε του το βγαλα φόρα και διά το σπαθί και πολιτογράψιμον. Φανερώθη κ' απαρατήθη από αυτά.

Τότε άρχισε η αποστασία εις την Δυτική κ' Ανατολική Ελλάδα. Ο Βασιλέας είχε πίστη 'σ εμένα· μου στέλνει τον Μιαούλη και μου λέγει θα διορίσουνε αρχηγούς διά την καταδίωξιν των ανταρτών και ληστών και να με διορίση κ' εμένα. Του είπα, δεν μου το συχωρεί μήτε η υγεία μου, μήτε η συνείθησή μου να χτυπήσω τους αγωνιστάς, οπού άλλοι ήταν οι αίτιοι. Και διόρισαν τον Βάσιο, τον Μαμούρη, τον Τζαβέλα και τον 'νεργητή Γρίβα κ' αδελφόν του Γαρδικιώτη. Και κινήθηκαν αναντίον εκεινών, οπού παρακινούσαν να σηκωθούνε «κ' είναι κ' αυτεινοι σύνφωνοι», τους λέγαν. Και τους πήγαν αναντίον τους δολερώς κ' απίστως· και σκοτώθηκαν τόσοι αγωνισταί κ' αρφάνεψε η πατρίς από αυτούς. Ότι μίαν ημέρα θα τους χρειαστή και πού να τους εύρη; Τα 'φαγαν τα περισσότερα και καλύτερα παληκάρια οι δολεροί και οι κακοί ανθρωποι. Διόρισαν ύστερα και τον γκενεράλη Τζούρτζη να πάγη επί κεφαλής αυτεινών· πήρε κ' εμένα με την τετραρχίαν και το πεζικό της γραμμής και

καβαλλαρία και Γαρδικιώτη με το τάμα του και πήγαμεν εις Μισολόγγι. Και μάθαμεν ότι διαλύθηκαν οι αντάρτες, όταν μάθαν τον δόλο και την απάτη των συντρόφωνέ τους. Οι κάτοικοι πήγαν εις τα σπίτια τους, οι σημαντικοί έπαθαν σκοτωμούς και φυλακές· και οι λησταί πήγαν εις το Τούρκικον. Και τότε ο Γρίβας έστελνε κεφάλια των συντρόφωνέ του εις την Κυβέρνηση, καθώς έστελνε ένας ντερβέναγας του Αλήπασσα, τον έλεγαν Ισούφ Αράπη.

Εις το Βραχώρι μάθαμεν ότι ο Βασιλέας μας πάγει εις την Μπαυαρία να παντρευτή. Από τους ανθρώπους εις το Ξερόμερον κι' αλλού μάθαμεν της ενέργειας των Γριβαίων κι' όλης της συντροφιάς. Ηρθαμε εδώ εις Αθήνα, αφού κάμαμεν όλη την περιοδεία. Τότε ο Γρίβας τούρκεψε τους ανθρώπους. Ήρθαν οι κάτοικοι φωνάζοντας εις την Κυβέρνησιν· έφυγαν και καμπόσες φαμελιές και πήγαν εις την Τουρκιά. Τότε όσους ήταν άξιοι διά παλούκι, όλους τους ληστές, τους σύναξε ο Γρίβας και προστάζει ο Κατζιλέρης ο Αρμασπέρης, διορίζει κ' εμάς την 'πιτροπή κατά το ριπόρτο του Γρίβα, αφού τους έστειλε διαταγή να μπούνε μέσα εις το κράτος, οπού ήταν εις την Τουρκιά, κι' αφού ήρθαν διατάττει την 'πιτροπή ο Αρμασμπέρης να τους κάμωμεν αξιωματικούς. Ο σύντροφός του ο γκενεράλ Τζούρτζης ήταν έτοιμος· εγώ τους είπα· «Τα χέρια μου και τα δυο να τα κόψετε, υπογραφή δεν βάνω να βαθμολογήσω ληστές, οπού κάψαν της εθνικές καζάρμες και σκότωσαν και της φυλακές των συνόρων!» Τότε γγιχτήκαμε δι' αυτό· μάλλωσα με τον γκενεράλη. Πήρα τ' άλλα τα μέλη εις το σπίτι μου και φάγαμεν και τους είπα· «Δεν θα σκοτωθούμεν από τους αγωνιστές; Εκείνοι να περπατούνε δυστυχισμένοι, και τους ληστές να τους φκειάσουμεν αξιωματικούς;» Τότε ορκιστήκαμεν και δεν θέλησε κανέννας από 'μας. Και τους έκαμεν μόνος του ο Αρμασμπέρης. Και διάταξε να 'ρθη ο Γρίβας εις την Αθήνα. Κ' ήρθε με καμμιά εκατοστή τέτοιους. Κι' ο Αρμασμπέρης διόρισε τους φίλους του και γαμπρούς του και πήγαν και τον δέχτηκαν. Οι κάτοικοι έλπιζαν να τους παλουκώσουνε, κι' ο Κατζελάρης τους έκανε τέτοιες επίδειξες. Το 'δωσε και τον σταυρό του λαιμού, και η γυναίκα του του χάρισε ένα 'ρολόγι. Τότε έγινε η Αθήνα σπίτι των ληστών· δεν κόταγαν να βγούνε οι άνθρωποι έξω· βρίσκονταν σκοτωμένοι, γυμνωμένοι, από αυτά πλήθος. Έδειρε ο Γρίβας και τον φίλο του τον Σκούφο, οπού πείραζε με την 'φημερίδα

του αυτούς όλους.

Τότε ήμουν μέλος του Δημοτικού Συμβουλίου· ο Καλλεφουρνάς πρόεδρος, φίλος μου. Μιλήσαμεν εις το σπίτι μου την κατάστασιν της πρωτεύουσας και είπαμεν να συνάξωμεν το Δημοτικόν Συμβούλιον και να γυρέψωμεν να γένη μια πολιτοφυλακή. Το συνάξαμεν· αρχίσαμεν την πρότασιν οι δυο μας. Ηύραμεν σύνφωνο όλο το Συμβούλιον να γένη αυτό, κ' εμένα με διόρισαν αρχηγόν. Τους είπα· «Η ομιλία δεν είναι διά δόξες, είναι διά προφύλαξή μας, και δεν θέλω αρχηγίες· όποτε είναι η αράδα μου, ως απλός πολίτης φυλάγω κ' εγώ». Έγιναν όλα αυτά. Το ζητήσαμεν από την Κυβέρνηση· βήκαν δυο αναντίοι ο Κοκκίδης κ' ο Γεννάδιος σύβουλοι. Τότε ο Αρμασμπέρης πειράχτηκε. Πήραν και την πράξη την βάλαν εις τον τύπον. Εγώ καθώς γύρισα από την περιοδεία δεν είχα πάγη τελείως εις τον Αρχικατζελάριον· με ζήτησε εις το τραπέζι του, δεν ζύγωσα. Τότε άρχισε να με βαρή. Ζητώ να παρουσιαστώ να του μιλήσω με διαρμηνέα δικόνε μου. Παίρνω τον Βενθύλο και πήγα. Ήταν καμμιά εβδομηνταργιά Έλληνες απόξω, στρατιωτικοί και πολιτικοί. Και εις όλα είχε τον Παναγιωτάκη Σούτζο οπού συβουλευέταν. Αφού γλύτωσε από τους άλλους, μπήκα μέσα· πήρα και τον Βενθύλο. Μου λέγει ο Αρχικατζελάριος· «Πολύν καιρό δεν σ' είδα· μου φαίνεται, είσαι αστενής; – Όχι, του λέγω, είμαι υγιής. Εξ αιτίας οπού καταγένεσαι είπα ότι η παρουσία μου σου δίνει βάρος και δι' αυτό δεν σ' ενόχλησα. – Κύριε, μου λέγει, τ' ήταν εκείνο οπού 'κανες εις το Συμβούλιον; – Έκανα ως πατριώτης ορκισμένος εις την πατρίδα μου και να προφυλάξω την πολιτεία μας· ό,τι έκαμα το 'καμα μαζί μ' άλλους δεκαπέντε. Δικαιοσύνη θέλουν οι Έλληνες, Εξοχώτατε! Ότι χύσαμεν ποταμούς αίματα και την δικαιοσύνη δεν την λέπουμεν. Και εις την Αθήνα κανείς δεν κρύβεται, ότι τα σπίτια είναι μεϊντάνια».

Βγάζει έξω ότι γένεται μια φατρία να σκοτώσουνε τους σημαντικούς κ' αυτόν, κ' αρχηγός αυτεινής της φατρίας είμαι εγώ. Τότε θέλει να στείλη να με πιάσουνε. Αποφάσισα ν' αντισταθώ. Ήρθε ο Νότης, ο Βαλτηνός μου λένε· « Τ' είναι αυτά οπού ακούμε; και θα πάθης. – Σκαλίζω τον κήπο μου, τους λέγω· όποιος θελήση να με πειράξη – ο αδύνατος έχει του Θεού την δύναμη εις το δίκιον του», τους είπα. Τότε πάνε και τα λένε αυτά του Αρμασπέρη και σιώπησε το κίνημα και μο 'στειλε να ησυχάσω. Έγραψα αυτά του Βασιλέως,

πώς έγινε η ανταρσία της Ρούμελης, πού κατήντησαν οι υπήκοοί του, πώς έγιναν οι βαθμολογίες, πως 'νεργούν αναντίον του και να 'ρθη να κυβερνήση το κράτος του. Και να βαστάξη και την αναφορά μου· κί αν τον απατώ, δεν είναι δίκιος Βασιλέας αν δεν με καταδικάση εις θάνατον. Τότε κάνω κ' ένα τραπέζι και παίρνω όλους τους Μπαυαρέζους, οπού ήταν φίλοι του Βασιλέως κί αναντίοι του Αρμασπέρη, και τρώμεν εις το σπίτι μου· και τους παρακινώ να φκειάνουν κί αυτείοι μίαν αναφορά και ξεστόριζαν τα κακά οπού τρέχουν εις το κράτος του. Τότε ο Βασιλέας διάβασε της αναφορές με τον πατέρα του. Του είπε ο Βασιλέας ότι έχει πολλή πίστη 'σ εμένα. Τότε εις Μπαυαριάν έστειλε ο Αρμασπέρης τον γαμπρό του τον Κατακουζηνόν. Έμαθε ο Κατακουζηνός την αναφορά μου, γράφει του πεθερού του αυτά. Τότε άρχισε ο Αρμασπέρης να λαβαίνη μέτρα πώς να μ' εξαλείψη. Έμουν πρόεδρος του Δημοτικού Συμβουλίου. Μαζώνεται όλο το Συμβούλιον και φκειάνομεν ένα ψήφισμα και λέγαμεν· «Μ' αυτόν τον τρόπον δεν διοικιώμαστε, με το «έτζι θέλω» του κάθε ενού· θέλομε νόμους κατά τους αγώνες μας και θυσίες μας». Πριν βγάλωμεν την αναφορά έξω να μαθευτή, κάνω ένα τραπέζι καλό και παίρνω όλους τους σημαντικούς αγωνιστάς. Παίρνω τον Κουντουργιώτη, τον Μπόταση κί άλλους πολιτικούς, παίρνω τον Κολοκοτρώνη, Νότη, Βαλτηνό, Βάσιο κί άλλους πολλούς στρατιωτικούς, παίρνω τον Δήμαρχον κί όλο το Δημοτικόν Συμβούλιον. Έμαστε 'σ το τραπέζι περίτου από εξήντα. Αφού φάγαμεν κί αρχίσαμεν να σηκώσουμε τα γιομάτα, σηκώθηκα εγώ κ' είπα· «Ζήτω του Βασιλέως μας και της Βασίλισσάς μας και να τους δώση ο Θεός και βασιλόπαιδα, και να τους φωτίση να μας κυβερνήσουνε με συνταματικούς νόμους κατά της θυσίες της πατρίδος». Έπιαν όλοι το γιομάτο. Την αυγή το 'μαθε ο Αρμασπέρης αυτό, τους πήρε όλους εις την οργή του κ' εμένα διά παλούκωμα. Τότε του στείλαμεν και το ψήφισμα, οπού φκειάσαμεν το Δημοτικόν Συμβούλιον· το βάλαμεν και εις τον τύπον. Τότε γύρεψε να με κάμη εξοριάν. Έρθε ο κομαντάντης της πιάτζας στελμένος από τον φρούραρχον να γένω χαζίρι σε δυο ώρες να φύγωμεν – θα 'ρθουν να με πάρουν· και να είμαι εις την θέλησίν τους, να με ξορίσουνε εις τα νησιά. Τους είπα· «Είμαι αστενής εξ αιτίας των πληγών και θα κάτζω με την φαμελιά μου να με συγυρίση εις το σπίτι μου. Κί αν έφταιξα,

ας με κρίνη η Κυβέρνηση με τους νόμους της πατρίδος μου· και να με παιδέψη κατά το έγκλημά μου». Τότε στείλαν γιατρούς· κί από το γινάτι μου μ' έπιασε μια μεγάλη κάψη. Με γύμνωσαν, είδαν της πληγές. Τότε λέγω του κομαντάντη και των γιατρών· «Επειδήτις η Κυβέρνηση δεν έχει πίστη 'σ εμένα, ότι της λέγω είμαι ασθενής και με γυμνώσετε ως σουλντάτον, δεν ματαθέλω να είμαι εις την 'πηρεσίαν της· ως αξιωματικόν δεν με γνωρίζει, κ' εγώ δεν την γνωρίζω· κί απαρατιώμαι· και είμαι εις το εξής απλός πολίτης. Και να λάβη και την 'πηρεσίαν της τετραρχίας και το γραφείον». Ήρθαν μου μίλησαν πολλοί να μην απαρατηθώ· δεν στρέχτηκα κί απαρατήθηκα. Τότε στέλναν οληνύχτα πεζούρα και καβαλλαρία και με φύλαγαν. Έρχονταν και οι αγωνισταί κρυφίως και με φύλαγαν 'στο σπίτι μου κ' έξω εις της ελιές. Ότι ήθελαν να με πάρουν διά νυχτός. Ότι ο Αρμασπέρης δεν ξέχανε την αναφορά οπού 'γραψα εις τον Βασιλέα. Τότε διάλυσαν και το Δημοτικόν Συνβούλιον, έπαψαν και τον Δήμαρχον και ξέκλησαν και το πρωτόκολλον να μην φαίνωνται αυτές οι πράξεις, ούτε εκείνη διά την πολιτοφυλακή, ούτε η άλλη διά το σύνταμα. Μ' είχαν κλεισμένον εις το σπίτι μου όσο οπού 'ρθε ο Βασιλέας – κί ως τώρα να μην έρχεταν, εγώ θα ήμουν ακόμα φυλακωμένος. Εις την Μπαυρίαν του είπε ο πατέρας του του Βασιλέα κ' έφερε μαζί του τον Ρουντχάρτη να τον βάλη εις τον τόπον του Αρμασπέρη. Τα 1837 Φλεβαρίου 3 ήρθε ο Βασιλέας και η αγαθή Βασίλισσα. Πήγαν οι πρέσβες εις την φεργάδα· τους είπε ότι ο Αρχικατζελάριος είναι παμένος κ' ευτύς ν' αναχωρήση από το κράτος. Τότε πέθανε κί ο Κατζελάριος κί ο φίλος του ο πρέσβυς της Αγγλίας. Πάσκισε να τον βαστήξη· του κάκου. Πήγαμε και συνοδέψαμε τους Βασιλείς με μεγάλη παράταξη κί όλοι οι πολίτες. Σε δυο ημέρες φκειάνω μιαν αναφορά της Μεγαλειότης του και του ξηγώμαι διά την αναφορά οπού 'στειλα εις την Μπαυαρίαν τι δοκίμασα και τι αντενέργειες του κάναν διά να μην ματαγυρίση οπίσου εις την Ελλάδα· και η Αγγλία τι σκοπούς έχει και πώς ρήμαξε το ταμείον ο Αρμασπέρης κί ο υπουργός της 'μπιστοσύνης του, της Οικονομίας· τι πήραν μαζί· και τα καλύτερα υποστατικά, σταφίδες, μύλους κί άλλα τα μέρασαν (τα οποία φαίνονται ως σήμερα)· και γύμνωσαν την δυστυχισμένη πατρίδα. Και εις το Κράτος του μένει η δυστυχία. Χάλευε ο Αρμασπέρης και η συντροφία του να κάμουν τον

Λασσάνη συνταματάρχη, και διαμαρτυρήθηκα κ' έμεινε. Τους βαθμούς τους δώσαν των ληστών και οι αγωνισταί μείναν δυστυχείς. Παρουσιάστηκα και μίλησα αυτά του Βασιλέως και το 'δωσα και την αναφορά μου και του έλεγα· 'στο εξής δεν είμαι άξιος τοιούτως να δουλέψω, ότι δεν μου το συχωράει η υγεία μου και να μου δώση την άδεια να βάλω την κόπια της αναφοράς μου εις τον τύπον. Μου είπε να μην την βάλω. Τότε, αφού έμαθε αυτά ο Αρμασπέρης 'νέργησε να με καταδικάσουνε. Του παραγγέλνω είμαι έτοιμος σε ό,τι αγαπάη, εις τους νόμους της πατρίδος μου να κριθώ, και δεν θέλω κί' αβοκάτους, ότι έχω την ίδια μου αλήθεια αβοκάτο. Τότε σιώπησε κ' έμεινε. Το 'δωσε ο Βασιλέας εκατό χιλιάδες δραχμές του Αρμασπέρη, πήρε και κάνα μιλλιούνι τάλλαρα και πάγει 'στην δουλειά του. Ήταν ψειργιασμένος κόντης κ' έγινε πραγματικός. 'Στο φευγάκι του έκαμεν ένα τραπέζι μεγάλο και κάλεσε τους συντρόφους του Κριτζώτη, Γριβαίγους, Μαμούρη, Ρούκη, Κολιόπουλον, Γενναίον, Τζόκρη κί' άλλους τοιούτους, οπού τους έκαμεν με υποστατικά και με χρήματα – τους έδινε ένα αυτεινών κ' έπαιρνε αυτός εκατό. Τους πήρε και φάγαν ψωμί· σηκώθη κ' έπγε ένα γιομάτο και λέγει· «Εις υγείαν εσάς των αγαθών Ελλήνων οπού συντρώνμεν σήμερα κί' αποχαιρετιώμαστε». Άρχισαν κ' έκλαιγαν όλοι. Τους είπε πολλά τοιαύτα παραπονευτικά λόγια. Τέτοιοι είμαστε εμείς. Όταν φεύγουν οι τύραννοι, οι κλέφτες, εκείνοι οπού θέλουν να βουλιάξουν την πατρίδα, κλαίμεν και λυπώμαστε· κί' όταν την γυμνώνουν, γελάμεν και χαιρόμαστε. Όταν ήμουν φυλακισμένος, όλοι αυτεινοί με βρίζαν και με κακοσύσταιναν· κί' αν κάθεται ο Αρμασπέρης πίσου, ήμουν χαμένος. Ότ' η αλήθεια κατατρέχεται. Τότε έφυγε ο Αρμασπέρης και τον συντρόφεψαν όλοι οι φίλοι του κάτω εις το καράβι.

Πήγα κί' αντάμωσα τον Ρουντχάρτη, οπού έμεινε εις το ποδάρι εκεινού. Του είπα όλα αυτά. Τον ζήτησα να 'ρθη εις το σπίτι μου να φάμεν. Μου είπε· «Σου μιλώ δι' αυτό». Ρώτησε τον Βασιλέα, του είπε να 'ρθη· «ότι πήγα κ' εγώ, του είπε, εις τον Μακρουγιάννη». Μου είπε ότι έρχεται. Κάλεσα και τον μαρσιάλη του παλατιού κί' όλους τους αυλικούς και Κουντουργιώτη, Κολοκοτρώνη κί' άλλους πολλούς πολιτικούς και στρατιωτικούς. Τους έκαμα ένα τραπέζι πολλά καλό. Τότε έπιαμεν υπέρ της Μεγαλειότης του και του Ρουντχάρτη ύστερα και είπα· «Από δικαιοσύνη διψάγει η πατρίδα και 'λικρίνεια· όποιοι

την κυβερνούνε ο Θεός να τους φωτίση και να τους οδηγήση εις αυτό. Έπγε κί' ο Ρουντχάρτης διά'μένα. Είναι η αλήθεια του Θεού, όσον καιρόν κυβέρνησε αυτός μεγάλη δικαιοσύνη και 'λικρίνεια είδαμεν· και ξόδιαζε κ' εξ ιδίων του πολλά. Αλλά την αρετή εις την Ελλάδα η 'διοτέλεια την κάνει κακία. Δεν τον θέλει τον καλόν άνθρωπον ο Λάγινης, δεν τον θέλουν οι άλλοι πρέσβες, δεν τον θέλουν οι εδικοί μας οι απατεώνες. Καθώς το 'λεγαν αυτεινοι να κυβερνήση δεν τους έκανε το κέφι τους· έδωσε την απαραίτησίν του. Τον Βασιλέα τον απάτησαν οι άλλοι οι Μπαυαρέζοι οπού ήταν στρωματίδες των ξένων· αντενεργούσαν όλοι κ' έφυγε από την πατρίδα μας ο καλός κί' αγαθός άνθρωπος· και εις τον δρόμον πέθανε από την πίκρα του. Ο Θεός να το 'χη την ψυχή του αυτεινού του αγαθού ανθρώπου· και των αλλουνών όσοι ήρθανε εις την πατρίδα μας να την χάσουνε να την δώση την ψυχή τους του αναθεματισμένου και να τους δικιώση· και να τους κάμη την ανταμοιβή της κακίας τους διά όσα έκαμαν γενικώς εις τους Έλληνες και εις τον αθών τον Βασιλέα μας οι επίορκοι.¹

Κάμαμεν νέγες εκλογές και βάλαμεν δήμαρχο τον Καλλεφουρνά και μπήκα κ' εγώ μ' άλλους σύνβουλος από το μέρος των τίμιων πολιτών. Τότε μπήκε και το χαρτόσημον και 'πιτηδέματα 'σ ενέργεια διά να βασταχτούμεν. Ότι τα δάνεια εμείς δώσαμεν υπόσκεση ότι τα δανειστήκαμεν και η Μπαυαρία τα ρούφηξε με τον Αρμασπέρη και συντροφιά. Εις την Πάτρα τον ζωγράφισαν και τον έκαψαν σαν τον Γιούδα για την καλωσύνη οπού 'καμεν εις την Ελλάδα. Κί' ο Θεός ξέρει τα υστερνά μας. Όμως η καλή 'μέρα φαίνεται από την αυγή. Πατρίδα, πατρίδα, ήσουνε άτυχη από ανθρώπους να σε κυβερνήσουν! Μόνος ο Θεός, μόνος ο αληθινός αυτός κί' δίκιος κυβερνήτης σε κυβερνεί και σε διατηρεί ακόμα!

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Όταν πήρα τον μακαρίτη Ρουντχάρτη κί' άλλους και φάγαμε ψωμί, τους παρουσίασα και εικοσιπέντε εικονογραφίες ιστορικές, οπού 'καμα τους αγώνες των Ελλήνων. Θέλω ξηηθώ αυτό αλλού, ότ' είμαι αστενής τώρα και δεν μπορώ να γράψω.

[Κεφάλαιον τέταρτον]

Ο Αρμασμπέρης διά 'μένα άφησε κακές σύστασες εις τον Βασιλέα και τους οπαδούς του, οπού άφησε εδώ και εις το Παλάτι, πάντοτες να με κατατρέχουν. Και την παραγγελίαν του την ξακολουθούν όλοι. Άνοιξαν οι πληγές του σώματός μου· και είχα εννιά γιατρούς πέντε μήνους και μ' αποφάσισαν εις τον θάνατον. Γύρεψα απ' ό,τι μου χρωστάει η Κυβέρνησις να μου δώσουν να ξεκονομηθώ· δεν στάθη τρόπος. Μόνον μίαν χάρη μο 'καμαν· μάθαν ότι πέθανα και κάμαν τη μουσική έτοιμη να με χώσουνε με παράταξιν. Όταν στείλαν και τους είπανε ότι ζω ακόμα, πικράθηκαν πολύ. Είδα αυτεινών την αρετή και των συνπολιτών μου την λύπη· και γιόμοζαν τα σουκάκια να μάθουν πώς είμαι.

Αφού μίλησα του Βασιλέα διά τον Λασσάνη, της μεγάλες κατάχρησες οπού 'καμεν αυτός και οι συντρόφοι του, κί' αφάνισε την πατρίδα, και του Σπυρομήλιου το 'δωσε την Λιβαδόστρατα εις την Φήβα κί' άλλα, τον έβγαλε τον Λασσάνη από την 'Κονομίαν και τον έβαλε εις την Λογιστική 'πιτροπή με βαρειόν μιστόν να διορθώση της κατάχρησες, αυτός της δικές του και των φίλωνέ του· – και οι αγωνισταί και χήρες των σκοτωμένων κί' αρφανά παιδιά τους, κ' εκείνοι οπού θυσιάσαν το δικόν τους 'στα δεινά της πατρίδος ας γκεζερούν εις τους δρόμους ξυπόλυτοι και ταλαιπωρεμένοι κι ας λένε «ψωμάκι». Οι ακαθαρσίες της Κωσταντινόπολης και της Ευρώπης καρότζες, μπάλους, πολυτέλειες, λούσια πλήθος. Αυτείνοι αφεντάδες μας κ' εμείς είλωτές τους. Πήραν τα καλύτερα υποστατικά, της καλύτερες θέσες τους σπιτότοπους, 'στα υπουργεία βαρειούς μιστούς· δανείζουν τα χρήματά τους δυο και τρία τα εκατό τον μήνα, παίρνουν υποθήκες – 'σ ένα χρόνο και λιγώτερον κάνει δέκα το παίρνει ένα· γίνηκαν όλοι 'διοχτήτες. Κριταί αυτείνοι, αφεντάδες αυτείνοι· όπου να πάνε οι Έλληνες όλο ξυλιές τρώνε. Η φτώχεια άξηνε· λίγον φταιξιμο να κάμη ο αγωνιστής, χάψη άλλος επί ζωγής, άλλος κόψιμον με την τζελατίνα. Όλο τέτοιες καλωσύνες έχομεν. Γιόμωσαν οι χάψες του κράτους. Και θησαύρισαν οι κριταί μας και οι αβοκάτοι μας. Το κράτος έτσι πάγει πολλά ομπρός!

Μίαν ημέρα πέραναγε ο Υπουργός του Πολέμου ο Σμάλτζης· δεν είχα τη νιφόρμα μου – δεν τον χαιρέτησα. Ευτύς με προσκαλεί και

μου λέγει διατί δεν έχω τη νιφόρμα μου και δεν τον χαιρέτησα. Του λέγω· «Σκαλίζω τον κήπο μου να γένουν λάχανα να φάγω με τα παιδιά μου και με τόσες φαμελιές των σκοτωμένων οπού 'ναι εις το σπίτι μου. Οι αγωνισταί, οπού αγωνίστηκαν, δεν τους δώσετε ούτε ένα αριστείον· ενταυτώ όσοι ήταν μακρούά από τους κιντύνους όλους τους δικιώσετε – βαθμούς, μιστούς πλουσιοπάροχους! Κί' αυτείνοι οπού αγωνίστηκαν περπατούνε εις τον έναν και εις τον άλλον να φάνε κομμάτι ψωμί. Έχω καμπόσους τοιούτους εις το σπίτι μου, κύριε Υπουργέ, οπού τους θρέφω να μην πάνε διά ψωμί σε κακές στράτες και τους βάλετε εις τους νόμους και τους κόψη η τζελατίνα – θα τους χρειαστούμεν καμμίαν βολά· δι' αυτό σκαλίζω και δεν βάνω νιφόρμα, ότι κορνιαχτίζεται από το σκαλιστήρι. Κί' όταν βγαίνω με χωρίς νιφόρμα, κί' ο Βασιλέας να είναι δεν τον χαιρετώ – ούτε τον καταφρονώ». Αφού του είπα πολλά, τον έβαλα σε συμπάθειον και πήγε και μίλησε του Βασιλέως και μερεμέτησε καμπόσους αγωνιστάς – και πάλε περισσότερους βάλαν μην έχοντας δικαιώματα· και πάλε άφησαν τόσα λιοντάρια· και σ' έπαιρνε η νίλα να τους βλέπης. Τότε σηκώθηκα πήγα εις τον Βασιλέα και του μίλησα. Μου λέγει· «Τους δίκιωσα» και τραβγέται. Τότε τον πιάνω πίσω. Αγανάχτησε αναντίον μου. Ματά τον πιάνω, και δάκρυσαν τα μάτια μου, και του λέγω· «Είμαι άτιμος στρατιωτικός αν σε απατώ· είναι καλύτεροι πολλοί από 'μένα, Βασιλέα!» Τότε σαν μ' είδε οπού 'κλαψα, μπήκε σε συμπάθεια και ήρθε και μου μίλησε. Μου είπε· «Το λοιπόν μ' απάτησαν! – Έτζ' είναι, Βασιλέα μου, και θέλει τους ιδής». Την άλλη ημέρα τους είπα και πήγαν εις το Παλάτι και τους είδε· τους εσπλαχνίστη και τους δίκιωσε. Ότι ξύσαν το μητρώον και βάναν ανθρώπους χωρίς δικιώματα εις τους βαθμούς. Όποτε βρη την αλήθεια ο Βασιλέας, έχει δικαιοσύνη – πού αφίνει η ακαθαροσία της ανθρωπότης;

Αυτείνοι οπού καταφάνισαν την πατρίδα βάνουν τους δούλους τους και κόλακές τους, εκείνους οπού 'χουν ίσια την αρετή κί' αγώνες, και τους εγκωμιάζουν εις της 'φημερίδες κάθε ολίγον και φκειάνουν και 'στορίες. Φκειάνει μίαν ιστορία ο Αλέξανδρος ο Σούτζος εις το Γαλλικόν και λέγει σωτήρες της Ελλάδος τους φίλους του. Βάνει κί' ο Κωλέτης τον Σουρμελή, στενόν φίλον του Γκούρα και της φατριάς τους, και φκειάνει 'στορίαν και κατηγοράγει ασυστόλως τον Δυσσέα, τον οχτρό του Κωλέτη, κ' εγκωμιάζει πολύ τον Γκούρα

και τους φίλους του. Με τέτοια αρετή γένεται 'στορία; Να μην του ειπής και τα καλά του και τα κακά του κάθε ενού, αλλά παθητικώς; Ρωτάτε πότε ήρθε αυτός από την Κωνσταντινούπολη, ποιους είχε φατρία, τι διαγωγή έχει δείξη. Εις του κάστρου της πολιορκίας, αν οι φίλοι του έκαμαν ένα, το κάνει πενήντα· ό,τι κάναν εκείνοι οπού δεν είναι της φατρίας του και δεν μπορεί να το χωνέψη, «το 'καμαν οι ημέτεροι» λέγει. Οι φίλοι του 'στοριογράφου έχουν όνομα, εκείνοι οπού δεν είναι της φατρίας του δεν έχουν όνομα. Εις τους «ημετέρους» βάνει τους συντρόφους του και τους δίνει μερίδιον, ή το δίνει όλο εκεινών οπό 'χουν το όνομα – γένονται και «ημέτεροι». Αφού λέγει διά τον Δυσσέα πλήθος ψευτιές, τον κατηγορεί και διά το χτίσιμο του παππά. Πες και τα αίτια, 'στοριογράφο, και το κοινό είναι κριτής ή υπέρ είτε κατά. Ένας οπού γένεται προδότης εις τους Τούρκους κ' αφανίζει τόσα παληκάρια – και τον γενναίον αγωνιστή Σκουρτανιώτη τον Θανάση με σαράντα ανθρώπους ποιος τον πρόδωσε εις τους Τούρκους και τους κάψαν όλους σε μίαν εκκλησιά; Κί άλλες πλήθος προδοσιές; Κατηγοράς τον Δυσσέα ως άναντρον. Δώδεκα χιλιάδες Τούρκους με λίγη δύναμη τους πολέμησε εις το Δαδί και κιντύνεψε· και ύστερα μ' έναν τεσκερέ του τους έδιωξε και λευτέρωσε την πατρίδα, οπού κιντύνευε να χαθή.

Βλέποντας αυτούς τους δυο μεγάλους πολιτικούς, Μαυροκορδάτο και Κωλέτη, ότι ο ένας ήρθε τον πατριώτη του Σούτζο κ' εγκωμιάζει αυτόν και την συντροφιά του, ο άλλος τον Σουρμελή, τότε ο τρίτος πολιτικός της Ελλάδος ο Μεταξάς ήρθε κί αυτός τον δικόν του, ήρθε τον Κάρπον οπού 'ρθε από την Ρουσσία την πρώτη χρονιά της απανάστασής μας, ήρθε εις τον Δυσσέα και τον γύμναζε αρετή ρούσικη, αγαθότη, σεμνότη, πατριωτισμόν τοιούτον. Από τότε οπού 'ρθε αυτός ο σεβάσμιος παππάς από την Ρουσσία κ' έμεινε πλησίον του Δυσσέως, άρχισε αυτός να κατατρέχη τους συντρόφους του στρατιωτικούς και να μην έχη πίστη, αλλά μεγάλη υποψία, να μην έχη μάτια να τους δη, ούτε αυτοί τον Δυσσέα. Διαίρεση και εις τους προκρίτους της Λιβαδειάς και κατοίκους. Όταν ήθελε ο Δυσσέας να βάλη 'σ ενέργεια την παιδεία δι' αυτούς κατά συνβουλή του Κάρπου, έτοιμος αυτός ο άγιος Καρπός της Ρουσσίας, πήγαινε ως λυσσασμένο σκυλί κί αφάνιζε τους κατοίκους κατά διαταγή του Δυσσέως. Έναν προεστόν του Ταλαντιού Αλέξαντρον ο Κάρπος

έσπειρε τον κακόν καρπόν εις το κεφάλι του Δυσσέα αναντίον του Αλεξάντρου κ' έλαβε διαταγή και πήγε και σκότωσε μ' άλλους μαζί τον προεστό του Ταλαντιού. Και μ' αυτές της μεγάλες δούλεψες ο άγιος Κάρπος έκοψε τα γένια του, αρνήθη τον όρκον του, έγινε λοχαγός του ταχτικού, έγινε και 'στοριογράφος του Μεταξά, του τρίτου πολιτικού της Ελλάδος, του Ρόδιου και συντροφιάς, κ' εγκωμιάζει τον Δυσσέα με τρόπον να κλέβη των αλλουνών αγώνες και θυσίες. Όστε όποιος δεν είναι εις την σημαία του Μαυροκορδάτου φατριαστής κί Αγγλιστής, Κωλέτη και Γαλλιστής, Μεταξά και Ρουσσιστής και είναι Έλληνας διά την πατρίδα του και θρησκεία του, αυτά παθαίνει· όποιος έτρεξε και τρέχει εις το καλό, αυτείνες οι συντροφίες και οι 'στοριογράφοι τους τους πλακώνουν να μην φαίνωνται πουθενά· θέλουν τους αγώνες τους να παραστήνουν δικά τους κατορθώματα κί αρετή δική τους, και την δική τους αρετή την δίνουν εκεινών, ότι την βλέπουν ότι δεν είναι καλή κί ωφέλιμη – όταν την κάνουν την γκολπώνονται, κί όταν βρωμάγη την σιχαίνονται, και την βρώμα την αποδίνουν αλλουνών.

Έβαλε κί ο Κολοκοτρώνης τον Πρωτοσύγκελλο Αρκαδιάς και τον εγκωμιάζει πόσον ηρωισμόν έδειξε εις την επανάστασή μας. Μιαν παρατήρηση κάνω του Πρωτοσύγκελλου 'στοριογράφου ονομαζομένου Φραντζή· λέγει διά τους Ρουμελιώτες πολλά αναντίον τους εις τον αγώνα και εις τον εφύλιον πόλεμον. Θα βρεθούν άλλοι προκομμένοι 'στοριογράφοι ν' αποδείξουν αυτά και τον αίτιον της φατρίας, και τότε το κοινό πληροφοριέται την αλήθεια. Ως πατριώτης Ρουμελιώτης κί αυτόφτης ξηγήθηκα τα αίτια, όταν διατάχθηκα αναντίον του εφύλιου πολέμου, και δεν τα 'παναλαβαίνω.

Έφκειασε μια ιστορία κί ο Περραιβός κ' εγκωμιάζει τους Σουλιώτες, του λόγου του και τη συντροφιά του. Λέγει διά 'μένα, όταν ήρθαμεν εις τον Ανάλατον υπέρ των πολιορκημένων των Αθηνών, ότι τους έσφαλα εγώ. Έχει δίκιον ο Περραιβός· μ' εννιά χιλιάδες ασκέρι αυτείνοι εις τον Φαληρέα, πεζούρα και καβαλλαρία, κί άφησαν όλες τους της θέσες και κανόνια και νερό και τα πήραν οι Τούρκοι. Τώρα εγκωμιάζεται αυτός ο ίδιος.¹

Και διά της εικονογραφίας οπού άρχισα από τα 1836 και εις τα 1839 της τελείωσα – διατί της έφκειασα; Ν' αποδείξω αυτεινών της ψευτιές και χαμέρπειες τους κατά δύναμιν· και του Κάρπου να τ' αποδείξω

ψέμα εκείνο οπού λέγει εις το 'στορικό του, ότι πήρα το πυρ και το σίδερον και πήγα αναντίον των Πελοποννησίων. Όταν έφυγα από τον Δυσσέα – από την αρετή του Δυσσέα και αυτεινού, οπού γύμναζε τον Δυσσέα όταν ήρθε από την Ρουσσία – πήγα εις το Βουλευτικό σώμα και στάθηκα μ' αυτό και γλυτώσαμεν εις τ' Άργος τ' αρχεία του Βουλευτικού και ύστερα έμεινα σύνφωνος με το Βουλευτικό και τους πολεμήσαμεν εις Τροπολιτζά κι' ολούθεν όλους αυτής της συντροφιάς και δυνάμωσαν οι νόμοι. Κι' ο κουρεμένος Κάρπος λέγει ότι πήρα το πυρ και το σίδερον! Και εις τους Μύλους τ' Αναπλιού το ίδιο, κρύβει την αλήθεια και λέγει ότ' ήμουν με δεκαπέντε ανθρώπους. Εις τ' αποδειχτικό του Μεταξά, οπού θα ιδήτε εδώ, φαίνεται δεκαπέντε ήταν ή τρακόσοι ή λιγώτεροι. Μ' όλον οπού λέγει κι' ο Μεταξάς ότι ως αρχηγός ήταν ο Υψηλάντης. Όταν ιδήτε εις τα πρωτόκολλα του Στρατιωτικού διαταγή να με διατάττη να πάγω εις την οδηγίαν του Υψηλάντη εις τους Μύλους ή εκεινού ότ' έχει διαταγή να λάβη εμένα είμαι ψεύτης εγώ· ειδέ είναι αυτεινοί όλοι. Μου είπε ύστερα ο Μεταξάς να μ' αλλάξη τ' αποδειχτικό, όμως να τον βγάλω ψεύτη δεν τ' άλλαξα. Να κυτάξη όποιος έχει περιέργεια κι' ανφιβολία τα πρωτόκολλα. Ως διά τ' αντραγαθήματα του Κάρπου εις τους Μύλους, του κάνουν την απάντησιν εις την 'φημερίδα άλλοι και φαίνεται πόσο συμμέθεξε.

Τον Μάρτιον μήνα τα 1839 – η Κυβέρνηση αποφάσισε να γένεται μια εθνική γιορτή· και την αποφάσισε να γένεται κάθε χρόνο του Βαγγελισμού και να γιορτάζη εκείνη την ημέρα γενικώς το κράτος – η Κυβέρνηση, κι ο γλάρος Γλαράκης εις τα πράματα της Γραμματείας τους Εσωτερικού ως κρεατούρα ρούσσικη, αυτές οι γιορτές δεν τους δίνουν χέρι ν' ακούγωνται και θέλησαν εκείνη την χρονιά και την έσβυσαν· δεν άφησαν να γένη τίποτας. Καμπόσοι άνθρωποι κι' όλα τα παιδιά του σκολειού, του Γυμνάσιου, θέλησαν να κάμουν ένα μνημόσυνον όσων σκοτώθηκαν. Προσκάλεσαν πολλούς, προσκάλεσαν κ' εμένα. Η εξουσία βγάζει αναντίον μου ότι θα κάμω επανάσταση και θα σκοτώσω εκείνους οπού έγιναν αίτιγοι να χαλάση η γιορτή και με χιλιάδες τρόπους σώθηκα.

Είχα φκείαση και της εικονογραφίες· θέλησα να δοθούν εις τον τύπον κ' έγιναν πλήθος συντρομηταί απόξω το Κράτος κι' από μέσα κι' από τα Εφτάνησα.² Είχα δυο ζωγράφους οπού δούλευαν από τα

1836 ως τα 1839· τους είχα μυστικώς και τους πλέρωνα και τους φαγοπότιζα κ' έφκειασαν 125 εικονογραφίες. Και έκαμα ένα τραπέζι μεγάλο· και πήρα εις το τραπέζι τους πρέσβες των ευεργέτων μας Δυνάμεων και τους φιλέλληνας τους αγωνιστάς και τους αυλικούς και υπουργούς και δικούς μας σημαντικούς, πολιτικούς και στρατιωτικούς, ως διακόσιους πενήντα ανθρώπους· ήταν σε όλο το σπίτι οπού τρώγαν. Αφού αρχίσαμεν τα γιομάτα, έπια υπέρ των ευεργέτων μας Δυνάμεων, του Βασιλέα μας και Βασίλισσάς μας και της πατρίδος. Τελειώνοντας το τραπέζι, τότε έβγαλα της εικονογραφίες και της θεώρησαν. Έστειλα είκοσι πέντε εικονογραφίες του Βασιλέως κι' απ' άλλες τόσες του Άγγλου του Πρέσβυ, του Γάλλου και του Ρούσσου, αφού πρώτα της θεώρησαν εις το σπίτι μου οι αγωνισταί κι' όσοι άλλοι ήταν εις το τραπέζι και παρατήρησαν της θέσες όθεν έγινε ο κάθε πόλεμος και τους αρχηγούς Έλληνες και Τούρκους.

Αφού χτύπησα εις τον τύπον της ιστορίες των ασυνείδητων, τότε πειράχτηκαν πολλοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί. Τότε βρίσκω κ' έναν, Ησαϊαν τον έλεγαν, ήταν στενός φίλος του Καποδίστρια· τον είχε δάσκαλον ο Κυβερνήτης εις τ' Αναπλιού το σκολειόν. Αυτόν τον αγαθόν Ησαϊα εγώ δεν τον γνώριζα· μου τον σύστησαν φίλοι. Έρχεται ο Σαϊγιας εις το σπίτι μου και συνφωνούμεν να του δώσω της εικονογραφίες να πάη εις Παρίσια να της τυπώση. Αφού συνφωνήσαμεν, πήγα εις τον Βασιλέα και του είπα αυτό και τον περικόλεσα και μο'δωσε της 25 εικονογραφίες οπού του είχα δώση (αυτές κι' όσες έδωσα των Πρέσβεων της είχα ζωγραφίση εις χαρτί μεγάλο στρατζο). Μου τα 'δωσε ο Βασιλέας, τα 'δωσα του Σαϊια. Πήγε εις την Πάτρα και μου στέλνει ένα κάδρο και ήταν ένα πουλί ζωγραφισμένο κ' έλεγε 'στο 'να ποδάρι «Σύνταμα» και εις τ' άλλο «Κοσσιτουτζιόν». Το στέλνει εδώ εις Αθήνα 'σ εμένα με τρόπον να το πιάση η Κυβέρνηση κι' ο υπουργός του Στρατιωτικού Μπαυαρέζος Σμάλτζης κι' ο Έλληνας του Εσωτερικού υπουργός Γλαράκης. Τότε δυο υπουργοί, ένας Μπαυαρέζος κ' ένας Έλληνας με ρούσικον πατριωτισμόν, θέλουν να παλουκώσουνε τον Μακρυγιάννη ότι έχει το σύνταμα και θα μολύνη την Ελλάδα, οπού ο Καποδίστριας τράβησε τόσους κόπους και θυσιάστη να ξαλείψη το σύνταμα από την Ελλάδα και διάλυσε και το Βουλευτικόν σώμα, έγινε κ' επίορκος

όσο να κατορθώση της υπόσκεσες οπού υποσκέθη εις τους ανθρωποφάγους της Ευρώπη διά να μην είναι εις την πατρίδα του τέτοια λοιμική και κολλήση κι' αυτούς όλους. Ο Μπαυαρέζος ο υπουργός του Πολέμου είχε κι' όντως συνείθησιν και τον έτυπτε· πληροφόρεσε ύστερα τον Βασιλέα ότι τέτοια λοιμική δεν υπάρχει. Ο Γλαράκης φαρμακώθη τότε. Και γλύτωσε ο δυστυχισμένος Μακρουγιάννης από το παλούκι του γλάρου Γλαράκη. Δί' αυτό και διά την γιορτή, οπού τα παιδιά του σκολειού κι' άλλοι θέλησαν να κάμουν και προσκάλεσαν κ' εμένα, έκαμα μεγάλο έγκλημα.

Τότε τα κάδρα ο Σαΐας τα πήρε κι' αντί να πάγη εις Παρίσια κατά την συνφωνίαν μας, οπού έγγραφα εις Παρίσια εις τον Φαβιέ κι' άλλους αγωνιστάς Φιλέλληνες και θα τα τύπωναν, πήγε εις Βενετιά· και πήρε ύλη από τα δικά μου κάδρα κ' έβγαλε μίαν προκήρυξιν – έγινε πλαστογράφος κατά την θέλησιν και οδηγίαν των φίλωνέ του – και εις την προκήρυξή του έλεγε ότι η πρώτη προκήρυξη των είκοσι πέντε εικονογραφιών του Μακρουγιάννη – αντάμωσε και μίλησε και μ' άλλους αγωνιστάς και θα τυπώση νέες εικονογραφίες με της ιδέες εκεινών, και προσκαλούσε να γένουν συντρομηταί δι' αυτές. Ο Θεός ο δίκιος το 'κοψε την ζωή· και κατά την αρετή του ας του δώση ο Θεός είτε καλό είτε κακό.³ Δεν κατηγορώ τους τίμιους ομογενείς, κατηγορώ τους απατεώνες και παραλυμένους κ' εγωιστές οπού μ' έκαμαν κ' έχασα τριών χρονών έξοδα κι' αγώνα και πονοκέφαλον.

Τον Λασσάνη από τον καιρόν οπού έφυγε ο φίλος του ο Αρμασπέρης τον έβγαλε η Μεγαλειότης του από την Οικονομίαν, οπού ήταν Γραμματέας, και τον έβαλε εις το Λογιστικόν με βαρύνμιστόν· ότι θα κάμη κόπον να διορθώση της δικές του κατάχρησες και των φίλων του, οπού τους έδωσε μύλους, σταφιδότοπους, αργαστήρια κι' άλλα· του συντρόφου του Σπυρομήλιου και αδελφού του την Λιβαδόστρατα με προσόδους χιλιάδες δραχμές, του Μαμούρη ελιές κι' άπειρους τόπους, του Τζαβέλα – αφού πήραν όλον τον Έπαχτον, έλαβαν κ' εδώ εις το κέντρο του παζαριού το καλύτερον μέρος· και των Γριβαίων τους έδωσε ένα χωριό ο Αρμασπέρης εις την Βόνιτζα περίτου από είκοσι πέντε χιλιάδες στρέμματα· κι' ο αρχηγός της συντροφιάς ο Αρμασπέρης πάγει φορτωμένος εις την Μπαυαρία. Όσο να ξετυλίξη όλα αυτά ο Λασσάνης εις το Λογιστικόν, κι' άλλο πλήθος έκαμεν από τότε οπού 'φυγε ο Αρμασπέρης. Και τον

έπαψε ο Βασιλέας. Και είναι καταλυπημένη όλη η συντροφιά του.

Αυτά έλεγα της Μεγαλειότης του, ότι αφανίστη το κράτος του, οπού θα ζήση αυτός και τα παιδιά του. Και διά να μιλώ την αλήθεια κατατρέχομαι κι' από βασιλέα κι' από προκομμένους. Θέλουν την αλήθεια, κι' όποιος την ειπή κιντυνεύεται. Αλήθεια, αλήθεια, πικριά οπού είσαι! Ούτε οι βασιλείς σε ζυγώνουν, ούτε οι προκομμένοι· μόνον ρωτούν διά σένα και ύστερα σε κατατρέχουν!

Όποιος άνθρωπος με ρωτάγει δι' αλήθεια του λέγω δεν ξέρω, ότι ηύρα τον μπελά μου κατατρέχοντας. Ο άγιος Πρωτοσύγκελλος ονομαζόμενος Φραντζής, ο 'στοριογράφος του Κολοκοτρώνη, μο 'κανε τον φίλο και μου είπε να του δώσω ύλη διά να φκείαση ιστορία, ότι συνάζει κι' από άλλους πολλούς. Του είπα· «Η ιστορία θέλει πατριωτισμό, να ειπής και των φίλωνέ σου και τα καλά και τα κακά, και τοιούτως φωτίζονται οι μεταγενέστεροι οπού θα την διαβάσουν, να μην πέφτουν σε λάθη· και τότε σκηματίζονται τα έθνη. Θα ειπής διά τον Κολοκοτρώνη, του λέγω, και τα καλά του και τα κακά του. – Μπορώ να ειπώ; μου είπε. Αν εκεί ο Κολοκοτρώνης δεν τον απάταγαν, θα γένεταν εκείνο το καλό. – Του είπα, δεν έχω να σου ειπώ τίποτας». Από τότε ούτε του ματάκρινα δι' αυτό και διά ένα φέρσιμον οπού έκαμεν σε αυτείνη την ηλικία μιας φτωχής και οι πράξεις του κατάντησαν και είναι εις τον Δεσπότη της Αττικής. Από τοιούτους ας λείπη κι' ο καρπός τους των παράσιτων, των ξένων της παλιόψαθες, οπού αυτείνοι κατάντησαν την πατρίδα και την θρησκείαν και κλονίζεται από τους άθρησκους. Εις τον καιρόν της Τουρκιάς μιαν πέτρα δεν πείραζαν από τα παλιοκκλήσια· κι' αυτείνοι οι απατεώνες σύνδεσαν τα συνφέροντά τους με τους μολεμένους, Φαναργιώτες κι' άλλους τοιούτους, οπού ήταν εις την Ευρώπη μόλεμα, και μας χάλασαν τα μοναστήρια και της εκκλησιές μας – μαγαρίζουν μέσα κι' άλλες έγιναν αχούρια. Από τους τοιούτους γερωμένους πολλούς πάθαμεν αυτά· κι' από τους τοιούτους λαϊκούς, στρατιωτικούς και πολιτικούς, αφού χύσαμεν ποταμούς αίματα, κιντυνεύομεν να χάσωμεν και την πατρίδα μας και την θρησκεία μας. Ο κύριος Πρωτοσύγκελλος εις το ιστορικόν του εκτάνθηκαν τα φώτα του και η αρετή του κ' έγγραψε αντραγαθήματα από την Βλαχίαν και κάτου. Τον ρώτησαν· «Διατί δεν έγγραψες και των Ρουμελιώτων;» Αποκρίθη· «Τους είχαμεν μιστωτούς. Πού είχες αυτά

τα πλούτη, παραλυμένη, άσωτε, λοιμική της γερωσύνης; Πότε πολέμησες μόνος σου; Πες μου έναν πόλεμον και να μην ήταν Ρουμελιώτης μαγιά· και να βάστησες μιαν θέση 'σ ένα μέρος και να μην ήταν Ρουμελιώτης, πονηρέ, κ' εσύ να κέρδεσες νίκη; Κί' αν δεν ήταν Ρουμελιώτης, έσκουζες κ' έπαιρνες τα καταρράχια, τα βουνά. Ποιοι βαστούσαν της θέσες εις τα στενά; Με το ντουφέκι σου χαλάστη ο Δράμαλης ή από την πείνα και τόσοι άλλοι πασιάδες; Ποιοι κόβαν τους ζαιρέδες εις τα στενά των Θερμοπύλων και Πέτρα κί' αλλού και τους αφάνιζε η πείνα και χάθηκαν; Από εφύλιους πολέμους και φατρίες και δέσιμον τα συνφέροντά σας με τους νεκροθάφτες της πατρίδος ήταν άλλη η τέχνη σας; Ποιοι ανάστησαν την φατρίαν και διχόνοιαν; Η ιστορία τούς λέγει και Πελοποννήσιους και Ρουμελιώτες. Διατί η κακία σου σε κάνει και διαιρείς το έθνος και δεν ξηγέσαι την αλήθεια; Λες ότι οι Ρουμελιώτες έψησαν εις την Πελοπόννησο φακί εις το σουφλί. Ποιος έδωσε αιτία του κακού; Είσαι κ' εσύ ένας ο αίτιος του κακού και φυλακώθης δι' αυτό. Ποιοι Πελοποννήσιοι και Σπαρτιάτες και νησιώτες και Ρουμελιώτες πολέμησαν τους ξέρει γενικώς η πατρίδα κί' ο έξω κόσμος. Και ποιοι την αφάνισαν την πατρίδα – είναι η ψυχή τους και η αρετή τους σαν την δική σου – κί' αυτούς τους ξέρουν· και της φατριάς σου τ' αντραγαθήματα και τα δικά σου, κύριε Φραντζή, τα ξέρουν. Όσο το έθνος είχε εις της αγκάλες του τον Κυβερνήτη, οι τίμιοι άνθρωποι τον έλεγαν Αγιάννη Χρυσόστομον· όταν τον περίλαβες εσύ με την φατρία σου, κ' εκείνον τον έχασες και την πατρίδα γενικώς· ότι τον συμβούλευες ό,τι ήθελες εσύ και η φατρία σου. Όλο αδικημένοι ήστε κί' όλο εφύλιους πολέμους κάνετε. Οι Μαυρομιχάληδες σκοτώθηκαν όλοι εις τους πολέμους, κί' όσοι μείναν ζωντανοί σερνικοί όλους τους φυλακώσετε, και φυλακωμένοι νηστικοί ζούσαν μ' έλεος του ενού και του άλλου. Φαίνονται και οι αγώνες και οι θυσίες αυτεινών. Κί' απατήσετε τον Κυβερνήτη και τον χάσετε· κί' αφανίσετε και την πατρίδα. Και τώρα εγκωμιάζεστε όλοι ένας τον άλλον. Κί' από σας τους απατεώνες κί' όμοιούς σας αφάνισε και τώρα η τζελατίνα τα καλύτερα παληκάρια, οπού αδικηθήκανε και πάνε εις της κακές στρατες να φάνε ψωμί· και τους κατασκοτώνουν· κί' όλες οι χάψες είναι γιομάτες από αυτούς. Ότι εσείς οι ψωργιασμένοι εγίνετε κόντηδες, κ' εκείνοι οπο' χυσαν το αίμα τους ούτε ένα σίδερον

σταυρόν δεν έχουν. Αναίρεσέ μου ένα από αυτά, κύριε Φραντζή. Τι πλούτη είχε η φατρία σου πρώτα όλος ο κόσμος την ξέρουν· και τι έχουν τώρα φαίνεται. Κ' εκείνοι οπού 'χαν τα πλούτη πεθαίνουν νηστικοί· κι' όποιος έχει 'διοχτησίαν την βάνει αμανέτι εις τους τοκογλύφους και δανείζεται τρία τα εκατό τον μήνα και το διάφορον κεφάλι, και 'σ ένα χρόνο τού τρώγει το υποστατικόν του και μένει ο νοικοκύρης κι' ο αγωνιστής διακονιάρης. Και οι φίλοι της φατρίας σας και των αλλουνών, ψεύτων συνταματικών, πιάσαν όλες της θέσες και μεράζουν ψέματα εις τους ξένους κ' εγκώμια με της 'φημερίδες τους 'στους τοκογλύφτες, τους νομικούς σας, τους αβοκάτους σας. Όλοι μία μασιά, ποια φατρία Κυβερνητική και ποια Ψευτοσυνταματική. Το Έθνος αφανίστη όλως διόλου· και η θρησκεία – εκκλησία εις την πρωτεύουσα δεν είναι και μας γελάνε όλος ο κόσμος. Οι φατρίες σας, το 'να το μέρος και τ' άλλο, θέλετε θέατρο· το φκειάσετε κι' αυτό διά να μας μάθη την παραλυσία. Και δι' αυτό παίρνουν δυο αδέλφια δυο αδελφές. Ό,τι του λες – «η θρησκεία δεν είναι τίποτας!» Και τα παιδιά οπού τα στέλνουν να φωτιστούν γράμματα κι' αρετή, από μέσα το κράτος κι' απόξω, φωτίζονται την τραγουδική και ηθική του θεάτρου· και πουλούνε τα βιβλία τους οι μαθηταί να πάνε ν' ακούσουνε την Ρίττα Βάσσω την τραγουδίστρα του θεάτρου· ότι παλαβώσανε οι γέροντες όχι τα παιδάκια να μην πουλήσουνε τα βιβλία τους. Το γέρο Λόντο, οπού δεν έχει ούτε ένα δόντι, τον παλάβωσε η Ρίτα Μπάσσω του θεάτρου και τον αφάνισε τόσα τάλλαρα δίνοντας κι' άλλα πισκέσια. Δεν ρωτήσαμεν την Ευρώπη· όταν ήταν 'στην δική μας κατάστασιν ήθελε να φκειάση θέατρα, ή τήραγε της άλλες της ανάγκες κ' έφκειανε τους ναούς της, να δοξάζη τον Θεόν να τους φωτίζη εις το καλό, και σκολειά να γιομίζη ο μαθητής προκοπή κι' αρετή, να γένη άξιος της κοινωνίας – και όχι άξιος της απιστίας και παραλυσίας, να πουλή δι' αυτά τα βιβλία του; Δι' αυτείνη την προκοπή σου στέλνει κάθε γονέος το παιδί του εις την πρωτεύουσα; Αυτά τα φώτα να γυμναστή; Αλλοίμονο 'σ εκείνους οπού χύσανε το αίμα τους και θυσιάσανε το δικόν τους να ιδούνε την πατρίδα τους να είναι το γέλασμα όλου του κόσμου και να καταφρονιώνται τ' αθώα αίματα οπού χύθηκαν!

Εις τα 1839 μάθαμεν κι' ο περίφημος δάσκαλος Καγίρης δεν πιστεύει την Αγίαν Τριάδα κι' άλλα τέτοια. Έστειλε η Σύνοδο του

μίλησε. Αυτός δεν τραβάγει χέρι από την δοξασίαν του και κάθε άνθρωπος πρέπει να λυπάται και να κλαίγη, ότι τρελλαθήκαμεν και μικροί και μεγάλοι. Γέλασε τους γονέους και τους πήρε τα παιδιά τους και τα πρόκοψε. Έστειλε η Σύνοδος και ήρθε εδώ – δεν αλλάζει γνώμη· και του είπε ν’ αναχωρήση, να πάγη εις την κατάρα του Θεού, έξω από το Κράτος. Θε, τι λέπομεν εις την ημέρα μας! Σηκώθηκε και πάγει εις την κατάρα του Θεού, έξω από το κράτος.

Τα 1839 Δεκέμβριον μήνα ξεσκέπασαν μίαν εταιρίαν ολέθρια διά την πατρίδα και Βασιλέα. Δούλευε εδώ μέσα εις το κράτος κ’ έξω εις την Τουρκιά· κ’ εδώ εις την πρωτεύουσα ήταν οι αρχηγοί της. Ένας από τους εταιρίστας έβαλε τον Τζάμη Καρατάσιο και πρόδωσε τα μυστήριά τους και τους πιάσαν τα έγγραφά τους και κατήχησές τους και βούλες τους. Η εταιρία αυτεινή ονομάζεται Φιλοοθόδοξος.

Αρχηγός αυτεινής πιάστη ο αδελφός του Καποδίστρια ονομαζόμενος Τζορτζέτος· εκεί ’στο σπίτι του βρέθηκαν πολλά έγγραφα. Ήταν κι’ ο Νικήτας, ο Κολαντρούζος κι’ άλλοι αρχηγοί. Τους φυλάκωσαν, τον Τζορτζέτο και Νικήτα κι’ άλλους. ’Στο μυστικόν ήταν κι’ ο υπουργός Γλαράκης, ο Οικονόμος, Μιχάλβοντα, Μεταξάς και η συντροφιά, στρατιωτικοί και πολιτικοί. Αγροικιώνταν παντού και την πρωτοχρονιά τ’ Αϊβασιλιού θα κάναν το κίνημά τους εις την εκκλησίαν να βαρέσουν τον Βασιλέα κι’ άλλους πολλούς και ν’ ακολουθήσουνε αυτό παντού. Τότε εγώ ήμουν ασθενής· ήρθαν οι πολίτες με πήραν άρρωστον. Κατέβηκα εις την χώρα· συναχτήκαμεν όλοι οι νοικοκυραίοι και είπαμεν όλων των πολιτικών και ήμαστε έτοιμοι να προσέξωμεν διά την πατρίδα μας και Βασιλέα μας.

Έβγαλαν τον Γλαράκη κι’ οπαδούς τους από της ’περεσίες. Και πήρε μέτρα η Κυβέρνηση κ’ έσβυσε διά το παρόν. Και εις την εκκλησία μαζώξαμεν όλους τους κατοίκους και κάμαμεν ένα «ζήτω» του Βασιλέως και τον θαρρύναμεν, οπού τον κατατρόμαξαν. Αυτά κάνουν οι καλοί πατριώτες· θέλουν να δώσουν την πατρίδα τους σε ξένους αφεντάδες, δεν θέλουν να είμαστε μόνοι μας νοικοκυραίοι.

Ο κύριος Ζωγράφος διά της μεγάλης του δούλεψες προς την πατρίδα πήγε πρέσβυς εις την Κωνσταντινόπολη, γιόμοσε πλήθος σταυρούς – τον ήφεραν εδώ πίσου τον έβαλαν υπουργόν· αρρεβωνιάστη και με το κορίτζι του Μιχάλβοντα, αυτός περίτου από πενήντα χρονών και το κορίτζι δεκαφτά. Ως ρωσόφρονας

ενέργησαν και τον ξανάστειλαν εις την Κωνσταντινόπολη να δέση με τους Τούρκους εμπορικές συνθήκες. Τον γέλασαν οι Τούρκοι και οι άλλοι ξένοι οπου θέλουν την λευτεριά μας κ' έκαμεν συνθήκη διά τους Έλληνες χειρότερη από 'κείνες οπου 'χαμεν με τους Τούρκους πριν σηκώσουμεν ντουφέκι. Όταν ήρθε εδώ, αυτό μαθαίνοντας οι Έλληνες κόντεψαν να τον ξεκλήσουνε. Και πάτησαν ποδάρι γενικώς οι Έλληνες και οι τύποι και την χάλασαν την συνθήκη. Κι' από αυτό το κασαβέτι πέθανε κι' ο καϊμένος ο Ζαΐμης και χάσαμεν έναν πατριώτη εξ αιτίας αυτεινού του κακού· και τον έκλαψε όλη η πατρίδα. Αυτά κάνουν οι προκομμένοι πατριώτες εις την πατρίδα τους.

Αφού οι Έλληνες πήγαν να τον λιθοβολήσουνε τον Ζωγράφο και είδε ο Βασιλέας την γενική αγανάχτησιν των Ελλήνων – και τους Έλληνες εις την Κωνσταντινόπολη οι Τούρκοι τους χάψωναν και τους κατάτρεχαν· και πολλοί Έλληνες εμπήκαν σε ξένες σημαίες –τότε η Μεγαλειότης του είδε τι το 'ταζαν και τι του ξημέρωσε· έστειλε τον Χρηστίδη εις την Κωνσταντινόπολη και μερεμέτησε τα πράματα με το μέσο των αλλουनों. Ότι όποιος μαγειρεύει ψέματα αυτείνη την χόρτασιν τραβάγει.

Τα 1840 τον Οκτώβριον μήνα ο Βελέτζας – είχαμεν μιλήση προ καιρού διά τα έξω της Θεσσαλίας και Μακεδονίας μ' αυτόν και με τον Τζάμη Καρατάσιον. Εγώ τους είπα να κινηθούμεν τον Μάρτιον μήνα και είχα αγροικηθή και με πολλούς ντόπιους, στρατιωτικούς και πολιτικούς. Αυτός ο Βελέτζας χωρίς να μου ειπή τίποτας κουβέντιασε με τον Τζάμη κρυφίως από 'μένα και σηκώθη χωρίς εγώ να ξέρω και φεύγει κρυφίως και μ' ολίγους. Μαθαίνω ότι εβήκε έξω. Τότε ο Γρίβας κι' ο Χατζηπέτρος – ήμαστε 'γγισμένοι· είχαν πολλά αναντίον μου και με κακοσύσταιναν εις την Κυβέρνησιν και εις τον Βασιλέα – σε καμπόσες ημέρες λένε ότι εγώ θα πάρω το κάστρο των Αθηνών, και διά νυχτός πηγαίνουν απάνου εις το κάστρο κανόνια, ασκέρια, πλήθος ετοιμασίες· έρχονται και με πολιορκούνε κ' εμένα διά νυχτός πεζούρα και καβαλλαρία. Μου λένε φίλοι μου και πήγα εις τον υπουργόν του Στρατιωτικού και εις τον Βασιλέα και τρόμαξα να γλυτώσω. Είχαν μεγάλην υποψίαν από 'μένα και γύρευαν να μου ψάξουν το σπίτι μου να μου βρουνε γραμμата. Κάστρο με της πέτρες εφοδιασμένο, τρελλάθηκα να πάγω να κλειστώ μέσα, να 'μπω την

μίαν ώρα και να με βάλουν εις την τζελατίνα την άλλη; Σαν έμαθα ότι θα μου ψάξουν το σπίτι μου, έδωσα αυτό ενού κουμπάρου μου – τον είχα εις το σπίτι μου δεκάξι μήνες – να το πάγη εις την Τήνο· τον λένε Νικόλα Σκαρμαγκά· τίμιος άνθρωπος κί αγαθός. Κί ας με συχωρέσουνε οι αναγνώστες, οπού θα τους βαρύνη η αμάθειά μου· και να με συχωρέσουνε κ' εκείνοι οπού τους λέγω τα κουσούρια τους. Έχουν το δικαίωμα να ειπούνε κί αυτείνοι τα δικά μου, ό,τι έκαμα. Κί όταν λέγωνται τα λάθη μας, τότε κάνουν λιγώτερα οι μεταγενέστεροι και γινόμαστε κ' εμείς έθνος.⁴

1840 Αυγούστου 14, Αθήνα.

Μακρουγιάννης

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1. Τον έχω φκειασμένον αυτόν τον πίνακα εις κάδρο ξύλινον. Όλοι οι αρχηγοί ξέρονν ποιοι έκαμαν αυτό το λάθος κα τον χαμόν της πατρίδος. Το 'φκείασα κ' ενγράφως και βάρεσα εις τον τύπον την ιστορία του Σούτζου, του Σουρμελή, του Πρωτοσύγκελλου ονομαζόμενου Φραντζή, του Κάρπου, του Περραιβού. Και κανένας δεν μου απάντησε διά να τους ειπώ πόσα ψέματα κουβεντιάζουν.*
- 2. Της 25 εικόνες 35 δραχμές η συντρομή.*
- 3. Έχω εις το σπίτι μου τ' αλλού πρώτα ξύλινα είκοσι πέντε. Έχουν έλλειψεις· θα τα διορθώσω κί αυτά. Ότι άδειασε η ψυχή μου από την κακία και δεν καταγίνηκα δι' αυτό. Ότι περπάτησα όθεν έγινε πόλεμος και είδα όλες της θέσες· και σ' ολίγες δεν πήγα. Εκείνα οπού 'δωσα του Σαΐα χάθηκαν εις τη Βενετιά.*
- 4. Παρακαλώ τους ομογενείς να γένουν συντρομηταί.*

[Κεφάλαιον πέμπτον]

Τα 1844 τον Σεπτέμβριον μήνα πήγα εις την Τήνο να προσκυνήσω. Έκαμα εις την χάρη της εικοσιτρεις ημέρες και πήρα και το ίδιον και το έφερα εδώ. Και θα σημειώσω όσα έγιναν από τότε ως την σήμεραν, 10 Οκτωβρίου 1844. Αυτά οπού θα ιδήτε εδώ δεν μπορούσα να τα γράφω με τ' άλλο, ότι κιντύνευα την ζωή μου. Και τα σημείωνα και είχα έναν τενεκέ και τα 'βαινα μέσα και τα 'χωνα. Και τώρα οπού 'φερα το ίδιον θέλω τα γράψη εδώ καθώς έτρεξαν τα πράματα.

Όταν ήμουν εις τη Νύδρα και της δυο φορές, οπού την φοβέριζαν

οι Τούρκοι, ήτανε κι' ο Καρατάσιος εκεί και ήμουνε φιλιωμένος με τους αξιωματικούς του και καταξοχή με τον Βελέτζα και μ' ένα γενναίον παληκάρι – το είχε ο Καρατάσιος πολύ αγαπημένον – τον έλεγαν Λαρίων Καρατζογλον, η πατρίδα του από την Καβάλλα, του Μεμεταλή την πατρίδα· φιλελεύτερος και πολύ γενναίος άντρας. Τον είχα φίλον στενώτερον από αδελφόν, και εις τη Νύδρα αυτεινού και του Βελέτζα τους ξήγαγα τα αιστήματά μου και πάντοτε τους ήυρα πρόθυμους αυτούς τους αγαθούς ανθρώπους κι' όλους τους αξιωματικούς του Καρατάσιου, καθώς και τον ίδιον αυτόν τον μακαρίτη και τον γενναίον Γάτζο. Κι' ως σύνφωνοι εις τα πατριωτικά αιστήματα ορκιστήκαμεν να βαστάξωμεν τον δρόμον μας με την Κυβέρνησιν να γένουν νόμοι, ν' αποκατασταθούμεν κ' εμείς έθνος. Και βαστήσαμεν τον όρκο μας όταν κιντύνευαν οι νόμοι από την μάχαιρα του Κολοκοτρώνη και Δυσσέα κι' αλλουνών στρατιωτικών και πολιτικών οπού ξηγήθηκα. Κι' ως σύνφωνοι με τον Καρατάσιον κι' άλλους του αξιωματικούς, ήρθα τότε εδώ εις Αθήνα και τους έμπασα εις την Πελοπόννησο αυτούς όλους και τον Γκούρα και διαλύσαμεν τα δεινά της πατρίδος.

Όταν ήρθε ο Κυβερνήτης, οπού οργάνισε τα στρατέματα, αδικήθησαν πολλοί αγωνισταί, αδικήθη κι' ο Λαρίων. Γύρευε να πάγη κλέφτης· τον συμβούλεψα να πάγη εις την πατρίδα του να μπορέση να 'χη ανθρώπους υπό την οδηγίαν του και να ιδούμεν, όποτε είναι αρμόδιος καιρός, να τηράξουμεν όλοι οι Έλληνες μυστικώς να λευτερώσουμεν και τ' άλλα μέρη της Τουρκιάς οπού 'ναι εις την τυραγνίαν του Σουλτάνου, και να 'νεργήσουμεν τον όρκον της Εταιρίας. Ορκιστήκαμεν εις αυτό να μην προδοθούμεν και ν' αγροικιώμαστε και να ιδούμεν και την θέλησιν του Καποδίστρια τι λευτεριά θέλει των Ελλήνων. Ότ' είδαμεν οπού χάλασε το Βουλευτικόν και τους νόμους, οπού ήυρε κι' ορκίστη εις αυτούς – κ' έγινε επίορκος και τους χάλασε. Βάλαμεν σινιάλο «φουσέκι» να μου λέγη όταν θα μου στέλνη άνθρωπον, διά να τον γνωρίζω ότ' είναι δικός του, κ' εγώ «ντουφέκι». Πήγε ο Λαρίων εις το Όρος και πάσκισε και μπήκε καπετάνος εις τα Μαντεμοχώρια· και ήταν αρκετόν καιρόν εκεί. Καθώς οπού ήμαστε ορκισμένοι, άρχισε και κατηχούσε τους ανθρώπους με μεγάλη μυστικότητα· και πήγαινε προβοδεύοντας πολύ. Ορκισα εγώ και τον Βασίλη Αθανασίου· ήταν αρχηγός της

καβαλλαρίας εις την Κρήτην και ήρθε εις τ' Άργος και τον στεφάνωσα· ήταν κι' αυτός Μακεδόνας. Μίλησα ύστερα του Αγιντέκ και τον έκαμεν μοίραρχον. Πολλά τίμιος άνθρωπος και γενναίος· κι' αγροικιώταν κι' αυτός με τον Λαρίων, ότι ήταν εις την Λαμίαν. Ήταν κι' ο Βελέτζας 'σ αυτά τα μέρη· κι' αγροικιώμουν και μ' αυτόν. Γενναίον παληκάρι ο Βελέτζας· τον κατάτρεξαν τόσες φορές και τον φυλάκωσαν εις τ' Ανάπλι και τράβησα κ' εγώ τόσα δεινά κ' έξοδα όσο να σωθή. Ότι οι Μπαυαρέζοι και οι οπαδοί τους Έλληνες θέλαν να μας φάνε κι' ο Θεός μάς γλύτωσε από τους κακούς τους σκοπούς. Και πασκίζαμεν έξω και μέσα με τρόπον και κατηχούσαμεν τους ανθρώπους ίσως και κινηθούμεν διά τα έξω και λευτερωθούμεν κ' εμείς εδώ μέσα και κάμωμεν νόμους στέρεους και διοικηθούμεν ως άνθρωποι· ότι μας κυβερνούν οι ανθρωποφάγοι με το «έτζι θέλω»· και κρίμα 'σ τα αίματα και θυσίες οπού κάμαμεν. Ο κόσμος δυστύχησε. Κι' από την τυραγνίαν αυτεινών απολπίστηκαν οι άνθρωποι 'στα 1836.¹

Αφού είδαμεν την διάθεσιν των πολιτικών μας εις την προκήρυξη του Ζωγράφου – και η Αντιβασιλεία την έβαλε 'σ ενέργεια κι' όλους τους αγωνιστάς τους έστειλε ξυπόλυτους και γυμνούς εις τους Τούρκους και βάλαν τον Ταφίλη Μπούζη αρχηγόν, καθώς δι' αυτό ξηγήθηκα, τότε αγροικήθηκα με τον Λαρίων. Μο 'στειλε έναν καλόγερον, μου είπε ότι αυτός έχει μίαν δύναμη εκεί, όμως χρειάζεται κι' από 'δω δύναμη κι' ομόνοια και καλή κυβέρνησις διά τα έξω, να μην πάρωμεν τους ανθρώπους εις το λαιμό μας. Του παράγγειλα να κατηχή ανθρώπους εκεί με φρόνησιν κι' ακολουθώ κ' εγώ εδώ το ίδιον. Έρχονταν άνθρωποι εδώ, τους έπαιρνα εις το σπίτι μου, μιλούσαμεν την δυστυχίαν της πατρίδος και τους ετοιμάζα διά τα έξω. Και κατηχούσα όλο το κράτος, όποτε είναι καιρός να κινηθούμεν. Μίαν φορά τα έξω τα 'νεργούσαν οι Κατακουζηναίγοι με τον συμπέθερό τους τον Αρμασπέρη όχι προς όφελον της πατρίδος. 'Νεργήσαμεν και χάλασε αυτό, έφυγε κι' ο Αρμασπέρης από 'δω και οι Κατακουζηναίγοι και νέκρωσε όλως διόλου. Ορκιστήκαμεν ύστερα με τον Τζάμη Καρατάσιον, ως απόξω αυτός, να γένη το κίνημα 'ληνικόν κι' όχι διά ξένους –όσο μπορούμεν να τους πάψωμεν τους ξένους και να τηράμεν την δουλειά μας. Σηκώθη ο Τζάμης πήγε ως το Σαλωνίκι, μίλησε εκεί, στάθη καμπόσον καιρόν,

γύρισε μου είπε τα τρέχοντα.

Εδώ εις Αθήνα ήρθε ένας πρωτοεταίριστας Λουκάς Λιονταρίδης, προκομμένος άνθρωπος. Πιαστήκαμεν φίλοι. Τον ρώτησα διά τον πατέρα της λευτεριάς μας, τον μακαρίτη Ρήγα Βελεστίνο, πώς προδόθη. Μου είπε πολλά. Αφού τον πρόδωσαν και σκοτώθη, τότε ο Σουλτάνος πρόσταξε τον μακαρίτη Πατριάρχη και το 'δωσε ό,τι κατήχησες το 'χαν δώση, οπού ήταν του Ρήγα, και του είπε ν' αφορίση αυτόν και τους οπαδούς του. Τότε ο αγαθός Πατριάρχης περίλαβεν αυτός την Εταιρία διά να μην σβέση και την ξακολούθησε και κατηχούσε· κ' έστειλε και πιστόν άνθρωπον εις την Ρουσσία· κ' εκεί ήταν κι' ο Λιονταρίδης, πιστός του φίλος, του Πατριάρχη· και ήταν αξιωματικός της Ρουσσίας. Και του παράγγειλε να πάγη εις το Όρος ο Λιονταρίδης, οπού ήταν κι' ο Πατριάρχης εκεί σιργούνι, ν' ανταμώθουν. Έτζι πήρε την άδεια και πήγε εις Όρος. Αφού ανταμώθηκαν με τον Πατριάρχη, τον κατήχησε και τον χεροτόνησε και καλόγερο· και του είπε να πάγει εις την Ρουσσίαν ν' απαρατηθή από την δούλεψη και να μιλήση με τον Καποδίστρια και να περάση εις Βλαχιά να πάρη μοναστήρια με νοίκι και να κατηχήση κι' όσους μπορέση· και να συνάξη κι' ό,τι χρήματα μπορέση διά να χρησιμέψουν διά την πατρίδα. Πήγε εις την Ρουσσία απαρατήθη, μίλησε και με τον Καποδίστρια και εις την Βλαχιά κατήχησε πολλούς και τον Μιχάλβοντα και πήρε και μοναστήρια και σύναξε κι' ως τρία μιλλιούνια γρόσια. Του αποκρίθη ο Πατριάρχης να τα 'χη εκεί όσο να χρειαστούνε. Ο μακαρίτης ο Ναπολέων ο αυτοκράτορας της Γαλλίας, το καύκημα του κόσμου, διά μέσον του πρέσβυ του τότε Σεμπαστιάνη γράφει του Πατριάρχη εις Κωσταντινόπολη και του λέγει να στείλη να κατηχήση παντού τους χριστιανούς, να είναι ετοιμασμένοι, κι' όταν να είναι καιρός οπού θα κινηθή, να χτυπήσουν κι' αυτείνοι· και είναι δικό τους από Κωσταντινόπολη και κάτω, Γουργαριά, Σερβία, Θεσσαλομακεδονία, Ντουράτζο, Αυλώνα και ολόγυρα αυτά τα μέρη, Ρούμελη, Πελοπόννησο και τα νησιά. Του αποκρίθη ο Πατριάρχης ότι ξακολουθεί από καιρό ό,τι του γράφει. Κι' έστειλε και κατηχούσαν. Η κακή τύχη, απότυχε ο μακαρίτης ο Ναπολέων και νεκρώσανε κι' αυτά. Αυτό το σκέδιον το ήξερε κι' ο Καποδίστριας από τον Πατριάρχη. Όταν λευτερώθη τούτο το ολίγον μέρος της Ελλάδος, ο Αυτοκράτορας της Ρουσσίας ήξερε το σκέδιον κ' έβαλε τον

Καποδίστρια να 'νεργήση εις τους Έλληνες να τον κάμουν κυβερνήτη τους – και τότε τρώνε και το ολίγον το δικό μας και το πολύ. Έγραψε εδώ εις τους Έλληνες ο Καποδίστριας και τελείωσε ο σκοπός του. Τότε γράφει από τα Παρίσια του Λιονταρίδη ότι πάγει κυβερνήτης και 'στο γράμμα του είχε κ' ένα γράμμα του μινίστρον του Εξωτερικού της Ρουσσίας και του 'λεγε να του το δώση κί ό,τι του ειπή ν' ακολουθήση. Τότε λέγει ο μινίστρος του Λιονταρίδη ότι· «Η θέληση του Βασιλέως μας είναι όσα χρήματα έχεις συνασμένα να τα πάρης και να πας σε όλα τα μέρη της Τουρκιάς και να κατηχήσης τους χριστιανούς υπέρ της Ρουσσίας» και να ξοδιάση κί αυτά τα χρήματα δι' αυτό το έργον – και τότε κί αυτούς να λευτερώση η Ρουσσία κ' εμάς. Ακούγοντας αυτά ο αγαθός Λιονταρίδης αποκρίνεται του υπουργού· «Δεν είμαι ορκισμένος δι' αυτό, είμαι να λευτερωθή και να γένη δικόν της βασίλειον η Ελλάδα». Τότε τον κρατούνε εκεί πολιτικόν ρέστο· του πήραν και τα χρήματα. Και στάθη ρέστο όσο οπού σκοτώθη ο Καποδίστριας. Τότε απολπίστη από την Ελλάδα η Ρουσσία.

Τότε ο Λιονταρίδης έβαλε σημαντικούς ανθρώπους και μίλησαν ότι μετανόησε κί εκτελεί ό,τι θέλουν. Και τον έστειλαν να 'ρθη εδώ να δουλέψη διά την λευτεριά μας. Αφού ήρθε εδώ, τους παράγγειλε ότι δεν μπορεί να τους δουλέψη και στείλαν τον άγιον Οικονόμον, παιδί της Ρουσσίας, κί ένα Ανατόλιον αρχιμαντρίτη· κί ο Οικονόμος εργάζεται εις τα πολιτικά υπέρ της Ρουσσίας κί ο Ανατόλιος εις τα στρατιωτικά. Και ήσαν και τους οπαδούς του Κυβερνήτη μας ονομαζόμενους Κυβερνητικούς. Κί ο αδελφός του Καποδίστρια Τζορτζέτος κί όλοι αυτείνοι φκειάναν προ καιρού την Φιλορθόδοξο Εταιρία μέσα κί έξω εις την Τουρκιά κ' είχαν και χρήματα και ξόδιαζαν και κατηχούσαν. Και προδόθηκαν. Ο Ανατόλιος έφκειασε ένα σπίτι και περιβόλι πλησίον εις της κολώνες του Ολυμπίου Διός κ' έχει και χρήματα ρούσικα και είναι κί αυτός παιδί της Ρουσσίας· και ήρθε τους συντρόφους του κί εργάζονται όλοι μαζί πώς να λευτερώσουνε την Ελλάδα. Κί ο Μιχάλβοντας είναι βαλμένος από την Ρουσσία να 'νεργάη ό,τι μπορή διά να γένη αφέντης της Θεσσαλομακεδονίας. Και εις το σπίτι του Ανατόλιου μαζώνονται πολιτικοί και στρατιωτικοί κ' εργάζονται δι' αυτά. Έχει κ' έναν σεκρετάριον ο Βόντας, τον λένε Φορμάνο, και τον έδωσε του

Ανατόλιου και κατηχούν τους στρατιωτικούς να κάμουν μίαν δύναμη διά την Θεσσαλομακεδονίαν· κί' όποτε κάμουν αυτήν την δύναμη να κινηθούν. Και λευτερώνοντας αυτά τα μέρη να γένη ηγεμόνας ο Βόντας όσο η Ρουσσία να στείλει τον βασιλέα τον καθ'αυτό.

Θέλαν κ' έναν στρατιωτικόν αρχηγόν διά το κίνημα. Οι στρατιώτες οπού κατηχούσαν ήταν φίλοι μου και πρόβαλαν εμένα· και μου είπαν αυτό οι στρατιώτες. Εγώ τους είπα, όταν θέλη η Κυβέρνηση να γένη αυτό το κίνημα, ας διορίση κί' όποιον αρχηγόν θέλη. Έλεγα ότ' είναι της πατρίδας κινήματα. Τότε ο Λιονταρίδης ηύρε την αλήθεια, πώς είναι από τον Φορμάνο· ότι του βάφτισε ένα παιδί και το 'δειξε και πολλή φιλία· και του τα είπε όλα. Τότε φώτισα τους στρατιωτικούς. Και χαλάσαμεν όλα αυτά τα σκέδια. Τότε σηκώνεται ο Ανατόλιος, σαν χάλασε το σκέδιον τους εδώ, πηγαίνει εις το Όρος, παίρνει και χρήματα μαζί του και πηγαίνει κί' ανταμώνει τον Λαρίων, οπού 'χε καπετανλίκι εις το Όρος και Μαντεμοχώρια, και τον ορκίζει. Πριν πάγη μάθαμεν τον σκοπόν του· ότι ήταν άνθρωπος πατριώτης και μας το είπε. Αφού όρκισε τον Λαρίων, τότε βγάζει και του δίνει κί' ένα δίπλωμα ρούσσικον – όποιος θα είναι αρχηγός έχει γκενεράλη βαθμόν. Του τάζει συνχρόνως και μια ποσότη χρήματα και να κατηχήση τους ανθρώπους· και να συνάζη και υπογραφές από τους κατοίκους υπέρ της Ρουσσίας. Τότε στείλαμεν άνθρωπο εις τον Λαρίων να 'χη τον νου του. Του μίλησαν και πιστοί καλογέροι και τράβησε χέρι ο Λαρίων.

Τότε ο Ανατόλιος γράφει εις τον πρέσβυ της Ρουσσίας εις την Κωσταντινόπολη αναντίον του Λαρίων. Τον κατατρέχει τον Λαρίων ο πρέσβυς και φεύγει και πηγαίνει εις τον Μεμεταλή εις το Μισίρι· τον είχε πατριώτη. Του λέγει όλ' αυτά, κί' ο Μεμεταλής θέλει να γένη αλλού το κίνημα διά λογαριασμό του. Το 'δωσε γράμματα σε Τούρκους και Ρωμαίγους Κρητικούς και τον έστειλε εις Κρήτη – κ' εκεί να στείλη στρατέματα ο Μεμεταλής κί' οδηγός ο Λαρίων, να γένη το κίνημα. Πέθανε ο Σουλτάνος· πήρε τον στόλο του ο Μεμεταλής, περηφανεύτηκε, αστόχησε τον Λαρίων. Τότε ήρθε εδώ και μου είπε όσα τράβησε. Είδα και τα γράμματα του Μεμεταλή.²

Αφού φυλάκωσαν τον αδελφόν του Καποδίστρια³ κί' άλλους διά την Φιλορθόδοξον Εταιρίαν, μέσα εις την χάψη οπού ήταν αυτός ήταν κί' ο Καμπούρογλος ονομαζόμενος και τον κατήχησε ο αδελφός

του Καποδίστρια και τον μπιστεύτεηκε· και το 'δωσε την κατήχησιν κί ένγραφα. Τότε αυτά τα ένγραφα ο Καμπούρογλος μου παράγγειλε να πάγω εις την χάψη να μου τα δώση να τα δώσω του Βασιλέα. Του παράγγειλα ότι 'στα τοιούτα δεν ανακατεύομαι· και τα 'δωσε του Φαρμακίδη και τα 'δωσε. Και τότε από αυτά κί απ' άλλους από μέσα το κράτος κί απόξω την Τουρκιά εμαθεύτη η Φιλορθόδοξο Εταιρία πόσο προβοδεύει και τι αρετή έχει. Οι ασυνείθητοι διά να κάμη ο καθείς τους σκοπούς του άλλος βγάνει την θρησκεία ομπρός, άλλος την πατρίδα – κί όσο θέλουν και σέβονται οι τοιούτοι αυτά τα γερά, τόσο καλό να 'χουν.

Βγαίνουν οι άλλοι πάλι· «Νόμους συνταματικούς πρέπει να 'χωμεν να πάμε 'μπρος». Φτάνει πλέον ο δόλος και η απάτη! Κ' εσείς οι άλλοι μας καταντήσετε μ' αυτά σαν την καλαμιά στον κάμπο. Θυμηθήτε ότι υπάρχει Θεός κί όσα φαντάζεστε κί οργανίζετε διά να υποστηρίζετε την κακία κί ασωτεία των συντρόφω σας και 'νεργάτε την αδικία και βοηθόν έχετε εις αυτόν τον διάβολον, ο δίκιος ο Θεός όλες αυτές της προσπάθειες θα σας της χαλάση 'σ ένα μινούτο. Αλλά ο Θεός δεν είναι εσείς, είναι Θεός και σας βαστάγει ίσως και πλησιάσετε ολίγον να ιδήτε σήμερα είμαστε εδώ τιμημένοι και τρογουρισμένοι μ' αγαθά και πολλούς κόλακες κί αύριον τους αφίνετε όλους αυτούς πίσου και παίρνετε εννιά πήχες πανί, καθώς το παίρνει κί ο μικρότερος φτωχός, και πηγαίνετε εκεί οπού δεν ματαφαίνεστε· κ' εκεί θ' ακούτε ό,τι δεν κάμετε. Χορτάσαμεν πλέον λευτερία συνταματική από τους Άγγλους και Γάλλους κί ορθοδοξία ρούσσικη με την Φιλορθόδοξο Εταιρία αυτεινών των ομοθρήσκων μας Ρούσσων. Πόσοι Έλληνες θυσιάστηκαν δι' αυτούς ως χριστιανοί κί ως ομόθρησκοι και τι ανταμοιβή κάνουν τώρα αυτείνοι 'σ εμάς; Εμείς κάμαμεν κί όντως κατά δύναμη το χρέος μας 'σ αυτούς ως Έλληνες και χριστιανοί· αυτείνοι κάνουν 'σ εμάς την ανταμοιβή ως Ρούσσοι. Τέλος πάντων και 'σ τα τρία μιλέτια μένομε πολύ ευκαριστημένοι, ότ' είδαμεν απότ' εσάς την λευτεριά μας, την τιμή μας, την θρησκεία μας. Όλα αυτά τα σέβεστε κ' επιθυμήσατε να μας βάλετε κ' εμάς εις την κοινωνία του κόσμου, οπού ήμαστε χαμένοι τόσον καιρόν και σβυσμένοι από τον κατάλογον των εθνών. Και παραδοθήκαμεν εις την τιμή εσάς των ομοθρήσκων μας Ρούσσων και Άγγλων και Γάλλων να μας σώσετε – κ' εσείς οι φιλόανθρωποι της

πρώτες χρονιές πιάνατε ένα αθώον παιδί, ένα αρφανό, οπού γύρευε η τυραγνία να του πάρη την ζωή του και την τιμή του και θρησκεία του και με την βοήθεια του Θεού εσώθη· και οι τρεις εσείς το κιντυνεύετε να το πάτε πάλε εις την δικαιοσύνη του τύραγνου· και δίνεταν δύναμη αυτεινού του τύραγνου, οπού τον τρέμετε εσείς, κί αυτό το παιδάκι σας έδωσε να καταλάβετε ότι κατά τ' όνομα του Γκρανσινιόρη δεν είναι και η δύναμή του. Δεν στοχαστήκατε όταν 'φοδιάζετε τα κάστρα του Γκρανσινιόρη της πρώτες χρονιές, ότ' ήταν δύναμη Θεού να λευτερωθή; Τι φαντάζεστε, ότι μας βοηθήσετε, ή μας μολύνετε και μας αφανίσετε; Ξίκι να γίνεταν από 'μας ήταν καλύτερα και το καλό σας και το κακό σας! Ευγνωμονούμεν οι Έλληνες γενικώς τους φιλανθρώπους υποκόγους σας, έχομεν χάριτες εις αυτούς τους ευεργέτες μας – καμμιά χάρη 'σ εσάς της ανεμοδούρες, της διαφταρμένες μηχανές δεν έχομεν! Οι τίμιοι άνθρωποι να μην σας ακούσουνε! Ούτε το καλό σας θέλουν να τους κάμετε. Ας σας ευγνωμονήσουνε εκείνοι οπού τους δώσετε τα δάνεια και τα 'φκείασαν λούσια και πολυτέλειες κί άλλα τοιούτα. Εκεινών εκάμετε καλό με τα δάνειά σας, του Αρμασπέρη, του Κωλέτη, του Μαυροκορδάτου, του Μεταξά και συντροφίες τους. Και πάλε όσα σας λέγω δεν ελπίζω να τα κατορθώσετε, ότι αν είσαστε εσείς άδικοι κί ανθρωποφάγοι και 'περασπισταί της κακίας, είναι Θεός δίκιος, αληθινός, δυνατός. Θυμηθήτε ότι αυτά σας γράφει ένας μικρός Έλληνας· ότι λίγον με μέλει εμένα απότ' εσάς ή δυνατοί είσαστε ή αδύνατοι. Αγαθοί όταν είσαστε και δίκιοι, είσαστε και δυνατοί· τότε εγώ σας σέβομαι και σας προσκυνώ, αλλοιώς δεν θέλω σας ξέρη, ούτε να σας ακούσω! Από αυτά όλα η πατρίδα κλονίζεται, από της οδηγίες της πατρικές των Πρέσβεων και δικώ μας ξενολάτρων.

Τότε συνομιλήσαμεν καμπόσοι να καταβάλωμεν χρήματα, κόπους, ζωή να γένη κάνα κίνημα εις την Θεσσαλίαν και Μακεδονίαν. Κάμαμεν πλήθος ετοιμασίες κί αγροικηθήκαμεν με τους έξω· και κατηχούσαμεν παντού. Και συνάζαμεν ανθρώπους – πουλούσαν τα γραμματία τους, ό,τι κί αν είχαν. Τους στέλναμεν εις Ταλάντι, Λαμίαν, Ξεροχώρι κί αλλού να είναι έτοιμοι να βγούνε έξω μίαν ημέρα. Και το πράμα πήγαινε μυστικόν και 'νεργέταν με φόβον του Θεού και καταφανιστήκαμεν εις τα έξοδα. Είχαμεν και τον Τζάμη Καρατάσιον εις το μυστικόν. Τότε ο Τζάμης το πρόδωσε του Σούτζου

αυλάρχη κ' εκείνος το είπε του Βασιλέα. Εμείς δεν ηξέραμεν αυτό. Στέλναμεν τους ανθρώπους ντυμένους – πρόσμεναν τον Τζάμη, εκείνος μας γέλαγε· δεν έβγαινε έξω. Ότι μ' εκείνους οπού μίληγε μυστικώς έτζί τον οδηγούσαν. Γύριζαν πίσου οι άνθρωποι ξυπόλυτοι και γυμνοί – τους ξεκονομούσαμεν πάλε εμείς. Αυτό το 'καμεν αρκετές φορές. Τον βιάσαμεν χωρίς άλλο να βγη, ειδέ να τραβήση χέρι. Υποσκέθηκε ότι βγαίνει. Τότε μιλεί και τον διατάζουν και πήγε εις Ανάπλι. Τότε είπαμεν να πάψωμεν από αυτό το κίνημα, να μην προδοθούμεν και πάρωμεν τους αδελφούς μας εις τον λαιμό μας. Οι άνθρωποι είχαν διάθεσιν να κινηθούν. Εγώ τραβήχτηκα. Ήρθε ο Δόσιος κ' ο Δαμιανός, οπού ήταν με τον Τζάμη, κ' άλλοι και με περικάλεσαν να μην τραβήσω χέρι, όμως να μπω κ' επιτροπή. Εμπήκα εγώ, ο Δόσιος, ο Δαμιανός, ο Ναούμης. Τότε στείλαμεν μίαν ποσότη πολεμοφόδια με δύο γολέττες διά το Όρος. Οι κεφαλές εκείνων που πήγαν μαζί άταχτοι κ' ακατάστατοι. Πήγε κ' ο καϊμένος ο Λαρίων τους αντάμωσε – τον πρόδωσαν εις τους Τούρκους κάποιοι από τους ίδιους (ότ' ήταν του Τζάμη άνθρωποι κ' ο Λαρίων ήταν γγισμένος με τον Τζάμη). Τον έπιασαν, τον πήγαν εις το Μπάνιον εις Κωνσταντινόπολη. Μίλησα με τους πρέσβες της Γαλλίας κ' Αγγλίας – ότι τους γέλαγα και τους έλεγα του κάθε ενού· «Δουλεύομεν και κινιώμαστε διά σας», κ' εμείς τηράγαμεν τον σκοπόν της πατρίδος μας· – και μ' αυτόν τον τρόπον έγγραψαν οι Πρέσβες εις Κωνσταντινόπολη κ' έβγαλαν τον Λαρίων. Ύστερα οι Ρούσσοι διά την απάτη οπού έκαμεν του Ανατόλιου, οπού τον όρκισε εις το Όρος, 'νέργησαν και τον σκότωσαν οι Τούρκοι ύστερα οπού 'φνε από το Μπάνιο. Και χάσαμεν έναν γενναίον άντρα.

Τότε κινήθη και η Κρήτη. Είχα αγροικηθή με τον Πατερόπουλο κ' άλλους Κρητικούς – είχαν κ' επιτροπή κάμη εδώ· κ' εκεί στείλαν διευθυντάς τους αδελφούς Χαιρέτηδες. Μου είπε η 'πιτροπή να πάγω κ' εγώ εις Κρήτη. Εγώ τους είπα ότι 'νεργούμεν δι' απάνου και είναι το ίδιον. Και τους ανθρώπους οπού κατηχούμεν τους λέμεν ποιος θέλει διά την Θεσσαλομακεδονία, να τον στέλνωμεν εκεί, και ποιος διά Κρήτη. Έπιασα τον Αντώνη Κριεζή, τον καλόν πατριώτη, οπού ήταν υπουργός του Ναυτικού, τον όρκισα και του είπα αυτό· και διάταξε τους δικούς μας θαλασσινούς να μην πειράξουν όσα πλοία βρίσκουν μ' ανθρώπους οπού θα πηγαίνουν ή διά Όρος ή διά Κρήτη·

και δεν τους πείραζε κανένας. Κι' όλο στέλναμεν παντού. Τότε κι' ο Τζάμης από την εντροπή έφυγε από τ' Ανάπλι, ήρθε 'σ ένα μέρος, ναυλώσαμεν πλοίον, του δώσαμεν κι' ανθρώπους και τ' αναγκαία, πήγε καμπόσο διάστημα, είδε ένα πλοίον βασιλικόν δικό μας, πήρε καμμιά δεκαπενταργιά ανθρώπους σε μιαν φελούκα κ' έφυγε και βήκε εις την Ζαγορά. Τότε οι άλλοι μείναν μόνοι τους – γύρισαν οπίσου. Τους στείλαμεν εις την Κρήτη. Ακέφαλοι οι άνθρωποι – οι αρχηγοί τους ακατάστατοι και διχόνοια γιομάτοι. (Πήγαν και εις Όρος ολίγοι κι' αμόνοιαστοι. Τους διώξαν οι καλογέροι. Και πήγανε και Τούρκοι εις το Όρος). Τότε όλους αυτούς τους στείλαμεν εις Κρήτη· και γράψαμεν του Τζάμη, Βελέτζα κι' αλλουνών να περάσουνε όλοι εις Κρήτη. Και μίλησα και με πολλούς να πάγω κ' εγώ ύστερα κι' άλλοι πολλοί αξιωματικοί με δύναμη. Ήμαστε σύνφωνοι με την 'πιτροπή της Κρήτης, όταν πάρη τέλος αυτό να μας δώσουνε τρεις χιλιάδες Κρητικούς και μ' όσα πλοία θα είναι έτοιμα κι' όλους τους ξένους οπού θα είμαστε εκεί, εις Κρήτη, να μεραστούμεν να έβγωμεν έξω εις Θεσσαλομακεδονία. Μιλήσαμε και με τους Σαμίους να βαρέσουνε συνχρόνως κ' εκεί. Τότε τα μέλη της επιτροπής της Κρήτης, οπού ήταν εδώ, μυστικώς έγιναν Άγγλοι. Τους λέγαμεν να δώσουνε τα μέσα να στείλωμεν περίτου από χίλιους ανθρώπους από την Ρούμελη, οπού βαστούσα τους αξιωματικούς εδώ δι' αυτό, δεν θέλαν. Μο' λεγαν είναι Κρητικοί κι' όσοι ξένοι 'πήγαν αρκετοί. Όταν τους χάλασαν οι Τούρκοι και γράφαν αυτό εδώ, τότε γύρευαν δύναμη· τότε συνάξαμεν καμμιά πεντακοσιαριά ανθρώπους με τον Γιάννη Κώστα – να τον στείλωμεν εις Κρήτη. Κομπρεμεταρίστη εις αυτό κι' ο Βασιλέας και η Κυβέρνηση. Ήθελαν και καράβια· αγόρασαν πεντέξι εφτά· ηύραν κι' έναν ναύαρχον Νυδραίον, Μπούτη τον λένε. Αυτός είχε την φαμελιά του εις την Σάμο, και το ήφερνε γύρα· και πρόδινε όλα αυτά εις τον πρέσβυ της Τουρκιάς – και το 'φερνε γύρα. Τότε ετοίμασαν τους Τούρκους οι Άγγλοι· γύρευαν ν' αγοράσουνε και τους Χαιρέτηδες. Αυτείνοι στάθηκαν τίμιοι πατριώτες και δεν θέλησαν. Οι άλλοι, το μέρος τούτης της επιτροπής, οπού 'ταν εις Κρήτη, ο Χάλης κι' άλλοι, γύρισαν με τους Άγγλους. Τότε έπεσαν εις διχόνοια το 'να το μέρος και τ' άλλο. Οι Τούρκοι δυνάμωναν με την συντρομή των Άγγλων. Αυτείνοι όταν είδαν ότι δεν πιτυχαίνουν τον σκοπόν τους, να κάμουν

την Κρήτη σαν τα Εφτάνησα, – η φατρία τους ήταν αδύνατη και μπορούσαν να κερδέσουνε οι Έλληνες – έβαλαν την συνειθισμένη τους αρετή· άλλα έλεγαν των Ελλήνων και τους Τούρκους τους βιάζαν· και πήγε ο στόλος τους εις Κρήτη. Τέλος την ξεψύχησαν την δυστυχησμένη Κρήτη – δεν είχαν ούτε ψωμί, ούτε άλλα αναγκαία. Τότε ο Μπούτης κόπιασε και μπαρκάρησε τον Γιάννη Κώστα με τους ανθρώπους του. Το 'φερε και μ' αυτούς γύρα της Σπέτζες. Πήραν τους Χαιρέτηδες κί' όλους τους στρατιωτικούς, ξένους και ντόπιους, οι φιλόανθρωποι Άγγλοι και τους έβγαλαν με τα καράβια τους εις την Αίγινα. Κί' όταν ήρθαν εις την Αίγινα, τότε κίνησε το Μπούτη να πάγη ομπρός η αδελφή των Άγγλων επιτροπή, οπού ήταν εδώ, Αντωνιάδηδες, Μισαήλης κί' άλλοι. Πήγαν ως τα Βάτικα.

'Σ τον ίδιον καιρόν ήρθε κί' ο Μαυροκορδάτος, οπού ήταν πρέσβυς εις την Αγγλία. Πήγα ως φίλος του τον αντάμωσα, του είπα· «Και τα καλά οπού 'καμες εις την Ελλάδα τα ξέρομεν και τα κακά. Τώρα έχομεν ανάγκη να ειπής του Βασιλέα την αλήθεια και την άχλια κατάστασιν της πατρίδος και να τον συμβουλέψης πατρικώς να σωθούνε τα δεινά μας· και να μην τηράξης Συνταματικούς και Κυβερνητικούς· να μας ενώσης όλους να πάμεν ομπρός· και να πάρης όλα τα κόμματα να κυβερνήσης· κί' αν δεν ακουστής εις το δίκιον, να παρατηθής και σε διατηρούμεν εμείς». Μίλησε με τον Βασιλέα και πήρε υπουργούς τον Μεταξά, τον Βαλέττα, τον Μελά. Πρόσταξαν εμένα και μο 'δωσαν την «Αμαλία» και πήγα εις τα Βάτικα, οπού ήταν ο ναύαρχος της Κρήτης, ο Γιάννη Κώστας με το στρατέμα κί' ο Τζάμης (ότι του παραγγείλαμεν να 'ρθη διά την Κρήτη και ήρθε). Τους είπα ότι το κίνημα της Κρήτης εχάθη και τους πήρα και τους ήφερα εις την Αίγινα κί' από 'κει διάλυσα αυτούς και τους Κρήτες τον καθέναν όθεν ήθελε με τ' άρματά του. Εις την Αίγινα έμαθα ότι απαρατήθη ο Μαυροκορδάτος και οι συντρόφοι του. Μπήκε ο Χρηστίδης, ο Γιακωβάκης, ο Κριεζής, ο Βλαχόπουλος. Τότε να φυλάξω την υπόσκεσή μου εγώ κί' άλλοι πατριώτες κάνομεν συνεισφορά και γένονται περίτου από σαράντα χιλιάδες δραχμές. Το Δημοτικόν Συβούλιον ήταν σε διχόνοια· έστειλαν επίτηδες από την Αίγινα να 'ρθω γλήγορα, ότ' ήμουν κί' εγώ μέλος. Μιλώ αυτό του υπουργού Χρηστίδη και με παρακαλεί να τους ενώσω. Ξοδιάζω, κάνω ένα τραπέζι, παίρνω όλους τους συμβούλους, παρέδρους και παλιόν

δήμαρχον και καινούριον, τους μόνοιασα –φιλήθηκαν. Γύρευαν να με κάμουν πρόεδρον του Συβουλίου. Κάζαμεν να φάμεν ψωμί, αφού ενωθήκαμεν. Πηγαίνουν και λένε ότι όλοι οι σύβουλοι είναι 'στον Μακρουγιάννη και θα κάμουν απανάστασιν. Κί ανακατώνονται πεζούρα, καβαλλαρία. Κί ο υπουργός Χρησιδης δεν τον άφισε ο φόβος να ειπή ότι τα ήξερε αυτά. Τότε σηκώνομαι και πήγα εις τον Βασιλέα. Αφού του ξηήθηκα διά το τραπέζι, του μίλησα και διά τους ανθρώπους που γύρισαν από την Κρήτη· του σύστησα την καλή τους διαγωγή και υποταγή όσ' ήταν εις την Αίγινα. Μίλησα και την δυστυχία του Νικήτα, οπού ήταν εις την Αίγινα ρέστο και χωρίς μιστόν· και να τον λευτερώσει, ότι εγώ τον γνωρίζω πολύ καλά και δεν ενέχεται σ' ό,τι του είπαν. Ότι πάντοτε ήταν εις το σπίτι μου νύχτα και ημέρα κ' ένα παρόμοιον δεν μου είπε. Κί αφού το 'καμα πολύ ριτζά, μου υποσκέθη και τον έβγαλε ευτύς και το 'δωσε κί όλους του τους μιστούς. Τότε του είπα· «Δεν φοβήθης να μη σου κάμω απιστιά όταν ήταν περίτου από χίλιους τρακόσους ανθρώπους, στεργιανοί και θαλασσινοί, και καράβια κί όλα τ' αναγκαία του πολέμου και θα σου κάμω με το δημοτικόν συνβούλιον; Δεν μ' αφήνουν κ' εμένα να ζήσω ήσυχος; Με τα παιδιά των σκολειών θα κάμω απανάστασιν; Με τα κάδρα θα φέρω σύνταμα; Το κάστρο των Αθηνών θα πάρω; Με το συνβούλιον απανάσταση; Τον μιστόν μου αφήνω διά τους φτωχούς αγωνιστάς, μ' όλον οπού κ' εγώ είμαι φτωχός, όμως αυτείοι πεθαίνουν της πείνας. Και δι' αυτό πάλε με υποπτεύθηκαν. Διά την ησυχίαν της πατρίδος, οπού 'ναι θρόνος σου, κάνω όλα αυτά. (Κί άλλα τοιαύτα πλήθος. Αυτείοι γύρευαν να με φυλακώσουνε εις το Παλαμήδι). Εγώ, Βασιλέα μου, έχω ορκιστή διά την λευτεριά της πατρίδος μου και τράβησα τόσα δεινά· και εις το κάστρο της Άρτας παιδεμούς και σίδερα εις τα ποδάρια. Πήγαν να μας κρεμάσουν και γλύτωσα μόνον εγώ. Και τράβησα όλα αυτά διά να μαρτυρήσω το μυστικόν της Εταιρίας, οπού ήμουν μέσα. Έχασα τα ολίγα μου υποστατικά και σπίτι μου και μικρή μου κατάσταση. Πέντε πληγές πήρα εις το σώμα μου· την κατάστασή μου και υγείαν μου τα 'χασα. Αναντίον μου κατηγορία δι' όσους διοίκησα δεν φαίνεται. Τότε ήμουν γνωστικός και καλός εγώ κί αυτείοι οπού υπομείναμεν διά την αγάπην της πατρίδος τόσα δεινά· τώρα κάθε ολίγον μας κατηγορούν και μας υποπτεύονται. Αυτείνη τη λευτεριά από

εκείνους οπού 'μπιστεύεσαι την κυβέρνησίν σου εγώ δεν την υποφέρνω και να μου δώσης την άδεια να πουλήσω ό,τι έχω και να πάγω όθεν μπορέσω με την φαμελιά μου να ζήσω». Η Μεγαλειότης του με παρηγόρησε· όμως τον Τζήνο κι' άλλους τους πίστευε και σε κακή εύνοια πάντοτες ήμουν. Άλλοι γύρευαν να τον σκοτώσουν, εγώ τον γλύτωνα· του κάκου.⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ξηγήθηκα πώς έγινε η ανταρσία της Ακαρνανίας σε τούτο. Αφού πήγα κ' εγώ με την τετραρχίαν μου, παρατήρησα κι' όλες της θέσες οπο 'γιναν πολέμοι, και σημάδεψα όλες αυτές της θέσες κι' όσες άλλες ήξερα· κ' έρχοντας εδώ εις Αθήνα πήρα ένα ζωγράφο Φράγκο και τον είχα να μου φκείαση σε εικονογραφίες αυτούς τους πολέμους. Δεν γνώριζα την γλώσσα του. Εφκείασε δυο τρεις, δεν ήταν καλές· τον πλέρωσα κ' έφυγε. Αφού έδιωξα αυτόν τον ζωγράφο, έστειλα κ' έφεραν από την Σπάρτη έναν αγωνιστή, Παναγιώτη Ζωγράφο τον έλεγαν· έφερα αυτόν και μιλήσαμε και συνφωνήσαμε το κάθε κάδρο την τιμήν του· κ' έστειλα κ' ήφερε και δυο του παιδιά· και τους είχα εις το σπίτι μου όταν εργαζονταν. Κι' αυτό άρχισε από τα 1836 και τελείωσε τα 1839. Επαιρνα τον ζωγράφο και βγαίναμεν εις τους λόφους και το 'λεγα· «Έτζι είναι εκείνη η θέση, έτζι εκείνη· αυτός ο πόλεμος έτζι έγινε· αρχηγός ήταν των Ελλήνων εκείνος, των Τούρκων εκείνος». Εις το πρώτο κάδρο είναι ζωγραφισμένος ο Παντοκράτορας και η Ελλάς αλυσωμένη· και την κυτάγει ο Παντοκράτορας και της λέγει· «Ελλάς, Ελλάς! Διά τα αίματα και θυσίες των Ελλήνων και Φιλελλήνων σε εσπλαχνίζομαι και φωτίζω τα τρία δυνατά Έθνη να σου τιναχτούν οι άλυσσοι οπού 'χες τόσους αιώνες εις τα ποδάρια σου· και σε καταστήνω βασιλείον, να βασιλεύεσαι από τον Όθωνα κι' Αμαλία». Και της τινάζει τους άλυσσους από τα ποδάρια· και την παίρνει ο Παντοκράτορας και της βάνει εις το δεξιόν κι' αριστερόν τον Βασιλέα και Βασίλισσα Όθωνα κι' Αμαλία· κι' ο Παντοκράτορας επί κεφαλής του κάδρου. Κι' ο άγγελός του τους στεφανώνει. 'Σ άλλο μέρος του κάδρου είναι οι τρεις βασιλείς των Δυνάμεων· κι' ο άγγελος στεφανώνει κι' αυτούς τους τρεις· κι' όλος ο λαός και το γερατείον γονατιστόν κάνουν μίαν δοξολογίαν εις τον Θεόν και λένε· «Δοξασμένος να είσαι, Κύριέ μου, διά την νεκρανάστασιν οπού 'καμες. Ζήτω τα τρία δυνατά έθνη και οι βασιλείς αυτειών! Ζήτω η πατρίδα μας, ο Βασιλέας μας και η Βασίλισσά μας!» Εις τ' άλλο κάδρο είναι η Κωσταντινόπολη ζωγραφισμένη και η θέση της. Είναι ο πρώτος Σουλτάνος, οπού την κυρίεψε, ζωγραφισμένος κι' ο θρόνος του, οπού κάθεται και πίνει το ναργιλέ του· και οι σωματοφύλακές του και οι 'πασπισταί του γύρα· και οι πρόκριτοι και το γερατείον, οπού του προσφέρουν τα δώρα και τα κλειδιά, του Σουλτάνου. Αυτός τους λέγει διά μέσον ενού 'πασπιστού· «Δεν έχω ανάγκη να μου προσφέρουν δώρα και κλειδιά· τους κυρίεψα με το σπαθί μου (και τους δείχνει το σπαθί και τους λέγει)· Με το σπαθί μου κυρίεψα αυτούς· και τα δώρα τους και κλειδιά δεν έχω ανάγκη να μου τα προσφέρουν αυτεινοι». Και προστάζει και τους βάνουν εις τον ζυγόν, εις την τυραγνίαν. Τότε αφού είδαν αυτούς εις τον ζυγόν ένα μέρος πήρε τα βουνά. Λέγει ο 'πασπιστής εις τον Σουλτάνο· «Καλά, έβαλες αυτούς εις τον ζυγόν· οι άλλοι πήραν τα βουνά». Τότε αφού τους είδε ο Σουλτάνος, διατάττει πεζούρα και καβαλλαρία και πολεμούν με την μαγιά της λευτεριάς (οπού την βάστηξαν Ξυπόλυτοι και γυμνοί τόσους αιώνες εις τα βουνά κ' ερημιές να μην χαθή, και σκότωναν οι τύραγνοι και οι τουρκοκοτζαμπασήδες έναν από αυτούς και γένονταν δέκα. Και είχαν συντρόφους όλοι αυτεινοι τ' άγρια θειριά και φείδια, οπού συνκατοικούσανε μαζί, και προστάτη μόνον τον Θεόν. Και τροφή είχαν το κρέας των τύραγνων Ρωμαίων, όσοι ήσαν σύνφωνοι με τους Τούρκους, και Τούρκων και το αίμα τους κρασί). Τότε εις ένα μέρος είναι η Ελλάς αλυσωμένη και κατεβαίνουν από τα βουνά τρεις με τα όπλα τους και γκεζερούν της πολιτείες και λένε των

ανθρώπων· «Εμάς μας τρώγει η γύμνια και η ταλαιπωρία τόσους αιώνες δι' αυτείνη την πατρίδα – δεν την βλέπετε οπού είναι αλυσωμένη και καταφρονημένη· τα παράσημά της πεταμένα· και σεις ακόμα σίγρι κάνετε; Ως τότε, τουρκοραγιάδες, ως τότε να σας βυζαίνουν οι Τούρκοι και οι οπαδοί τους κοτζαμπασήδες και τουρκοκαπεταναίοι;» Αφού αυτεινοί οι τρεις 'θουσιάσαν τους πολίτες, φαίνεται ο Ρήγας Βελεστίνος, το αγαθό παιδί της πατρίδας, και βαστάγει ένα σακκουλάκι με τον σπόρο της λευτεριάς και σπέρνει αυτόν τον σπόρον. Το τρίτο κάδρο είναι ο πόλεμος του Διάκου εις το γιοφύρι της Αλαμάνας κι' αυτός παλουκωμένος κι' ο Δεσπότης Σαλώνων και οι άλλοι. Το τέταρτο είναι το χάνι της Γραβιάς, η Αμπλανη και του Σαλώνου τα μέρη. Το πέφτο είναι τα Βασιλικά, ο χαλασμός του Μπαγιράνπασια. Το έκτον είναι η Λαγκάδα. Το εφτά είναι η Τροπολιτζά και όλοι εκείνοι οι πολέμοι. Το οχτώ είναι η Άρτα, το Σούλι και η Σπλάντζα. Το εννιά είναι το κάστρο της Αθήνας, οπού το πήραν οι Αθηναίοι με ρισάλτο. Το δέκα είναι τα Ντερβένια, Κόρθο, Ντερβενάκι, Αργος, Παλαμήδι και Ανάπλι. Το έντεκα Νύδρα, Σπέτζες, Ψαρά, Γαλαξειδί· γράφονται ναυάρχιοι, μπουρλοτιέροι, νοικοκυραίοι· τι καράβια τούρκικα έκαψαν ο καθείς. Το δώδεκα οι Παλιοβαρίνοι, Σφαχτηρία, Νιόκαστρον. Το δεκατρία η Δυτική Ελλάς, κέντρο Βόνιτζα, Πούντα, Πρέβεζα, πολέμοι 'σ εκείνο το μέρος από Γιάννενα και κάτω. Το δεκατέσσερο η Ανατολική Ελλάς, κέντρο η Φήβα· όλοι οι σημαντικοί αυτεινού του μέρους στρατιωτικοί και πολιτικοί από 'κοσιτέσσερα χωριά γραμμένοι· ύστερα ο Υψηλάντης με της χιλιαρχίες και Τούρκους οπού πολέμησε. Το δεκαπέντε οι Μύλοι του Αναπλιού καθώς έγινε ο πόλεμος. Το δεκάξι Μισολόγγι, Κλεισόβα, Βασιλάδι, οπού κήκαν οι άνθρωποι, και τ' άλλα μέρη. Το δεκαφτά Αράχωβα, μοναστήρι, οι δυο πύργοι με τα κεφάλια των Τούρκων. Δεκοχτώ Περαίας, Δράκος, Μουνιχία, Πασσαλιμάνι, Μετόχι, Μποστάνια κι' όλα τα ταμπούρια. Δεκαεννιά Τρεις Πύργοι, τα έντεκα ταμπούρια, τα τρία τα μπροστινά, το τυφλό, οπού χαλάστηκαν οι Σουλιώτες κι' άλλοι· 'στο ρέμα ζωγραφισμένος εγώ, οπού τους δείχνω να γένη εκεί το ταμπούρι, να μην πιάσουνε το ρέμα οι Τούρκοι (και δεν θέλησαν). Είκοσι το κάστρο της Αθήνας, όλες οι θέσες απόξω, οπού μας πολιορκούσε ο Κιτάγιας, Χρυσοπηλιώτισσα, η θέση οπού σκοτώθη ο Γκούρας κι' όλες οι θέσες με τους ανθρώπους κι' ο Φαβιές και ταχτικό. Εικοσιένα η Κρήτη και η Σάμο, οπού χύθη τόσο αίμα (και η ασπλαχνία των δυνατών τους άφησε πίσου εις την τυραγνίαν του Σουλτάνου). Εικοσιδύο η Καλιακούδα, Καρπενήσι, οπού σκοτώθη ο Μάρκος. Εικοσιτρία είναι η ναμαχία των τριών στόλων, το Νιόκαστρον, οι Αβαρίνοι, το νησί, λιμάνι, τα τούρκικα καράβια και των Δυνάμεων. Εικοσιτέσσερα η Ελλάς κρατεί στέφανο εις το χέρι της και στεφανώνει όλους τους Φιλέλληνας· και είναι γραμμένα όλα τους τα ονόματα ζωντανών και σκοτωμένων, όσοι ήρθαν εις την πατρίδα κι' αγωνίστηκαν. Εικοσιπέντε η Ελλάς ξαπλωμένη και ξεπλέγει τα μαλλιά της κι' ο Αρμασπέρης της βγάνει με το χέρι του ματωμένο την καρδιά της. (Αυτό το κάδρο το 'μαθε αυτός και με κατάτρεχε· και διά να μην ακολουθήση τίποτας ήρθαν φίλοι εις το σπίτι μου – και σύνφωνος κι' ο Ζωγράφος, ότι θα τον παιδεύαν και χωρίς να ήμουν εκεί το 'καψαν να μην φανή εις το φως· κ' υποσκέθη να μου το ματαφκειάση και δεν το 'φκειασε). Εικοσιέξι κάδρο δικό μου. Σε όλα τα κάδρα αυτά, οπού 'δωσα των πρέσβων και του Βασιλέως, οπού χάθηκαν από εκείνον τον μπερμπάντη τον Ησαΐα, ήταν ζωγραφισμένες οι θέσες και τα ονόματα των αρχηγών Τούρκων και Ρωμαίων γραμμένα από κάτω· και η κάθε θέση σημειωμένη με νούμερο και ύστερα γραμμένο από κάτω εις το κάδρο τ' όνομά της με το νούμερον. Κ' έλεγαν όλα· «Στοχασμός του Μακρυγιάννη. Εγιναν 25 εικόνες με ίδια του έξοδα και κόπους προς ευκαρίστησιν των πατριωτών και των ευεργέτων μας Φιλελλήνων. Μακρυγιάννης».

2. Πρωτύτερα πολύν καιρόν και πριν ο Μεμεταλής να πάρη τον στόλο του Σουλτάνου είχε έρθει εδώ ο Κωνσταντίνος Τοσίτσας και μου είπε καμπόσα κι' ότι με θυμάται ο Μπραΐμης από τον καιρόν του Νιόκαστρον. Μιλήσαμεν και για τα έξω της Θεσσαλίας και Μακεδονίας, να μπορέσουμεν να κάμωμεν τίποτας. Είχε σκοπόν να πάγη εις την μητέρα του εις τη Λαμίαν. Του είπα ότι σαν γυρίση οπίσου μιλούμεν δι' αυτό. Του έκαμαν αντενέργειες εις την Λαμίαν και θα τον έπιανε η Κυβέρνηση· και του στείλαμεν κ' έφυγε κρυφίως.

3. Ύστερα τον έκαμαν εξορία εις το Μισίρι κ' εκεί απέθανε.

4. Είχε έρθη εις την Αθήνα μυστικώς ο Βελέτζας και δεν ήμουν εδώ – ήμουν εις Βάτικα ακόμα – και μ' άφησε έναν άνθρωπο και μου ειπε, αν υποσκεται ο Βασιλέας ότι δεν πηγαίνει χάψη, να του στείλω να 'ρθη. Μου υποσκέθη ο Βασιλέας και το 'στειλα και ήρθε. Και τον είχα δεκαφτά ημέρες κρυμμένον εις το σπίτι μου. Τον έντυσα και κρυφίως τον έστειλα εις το Τζιρίγον. Τι έκαμεν έξω, πώς κινήθη, φαίνεται από το ιστορικόν του. Αντείνοι είχαν γυμνώση έναν πλούσιον Βλάχο, κ' έπιασαν δεκαπέντε από αυτούς και τους φυλάκωσαν, και χωρίς να μου ειπούνε αυτό να ξέρω. Κι' όσο να γλυτώσω αυτούς και τον Βελέτζα (ύστερα του έστειλα και ήρθε) εγώ δεν ξέρω τι ξόδιασα και τι τράβησα να μην ειπούνε την αποστασία ληστεία.

[Κεφάλαιον έκτον]

Φκειάνοντας τα κάδρα του πολέμου έρχονταν αγωνισταί και μο 'λεγαν· «Τ' είναι αυτά τα κάδρα;» Τους έλεγα· «Ο τάδες ο πόλεμος, ο τάδες, οπού αγωνιζόσασταν εσείς και πληγωνόσαστε διά να ιδήτε την πατρίδα σας ελεύτερη». Κατεβαίναμεν κάτου, βλέπαν και της πέτρες· και ύστερα άλλος κουβάλαγε χώματα, άλλος πέτρες, άλλος έκανε χωράφι. Άλλος αναστέναζε κι' άλλος έκλαιγε. Του έλεγα του κάθε ενού· «Μην κλαις και είναι τρόπος να γελάσης εσύ και γενικώς η πατρίδα». Τον έπαιρνα εις το σπίτι τρώγαμεν. Τότε του έλεγα· «Να σου μιλήσω φοβώμαι από την τζελατίνα των Μπαυαρέζων, με κόβουν». Τον όρκιζα, του έλεγα πώς να ενωθούμεν· να μιλή ένας με τον άλλον και να ορκίζωνται κ' αυτείνοι. Και μ' αυτόν τον τρόπον ώρκισα 'σ ούλο το κράτος· κι' όλο ποτιζονταν αυτό. Κι' ο Θεός το ευδοκιμούσε χωρίς να βγη κάνας προδότης, αλλά η εξουσία είχε ξερές υποψίες. Κι' αλλουνού του έλεγα πως φροντίζομεν διά τα έξω, κι' αλλουνού διά τα μέσα, να γένουν νόμοι κ' Εθνική Συνέλεψη. Κι' όποιος ήθελε τα έξω αυτόν τον ψύχωνα διά εκείνο. Τοιούτως ακολούθησα ως τα 1840.

Τότε συλλογίστηκα να φκειάσω έναν όρκον να τον υπογράψωμεν, επειδήτις και είδα άλλος ήταν Κυβερνητικός, άλλος Συνταματικός, άλλος Άγγλος, άλλος Γάλλος, άλλος Ρούσσος και τα εξής. Έπαιρνα από κάθε πολιτεία ένα-δυο τρεις Συνταματικούς κι' άλλους τόσους Κυβερνητικούς και τους ένωνα· κ' εκείνοι ένωναν τους συμπολίτες τους. Ο όρκος ήταν· «Να μην είμαστε ούτε Συνταματικοί, ούτε Κυβερνητικοί, ούτε σε ξένη δοξασία Άγγλοι, Γάλλοι, Ρούσσοι. Να τους σεβώμαστε αυτούς όλους διά την ευεργεσίαν τους – και να μας αφήσουν ήσυχους εμάς και τον Βασιλέα μας». ¹ Με της υπογραφές επήρα ανθρώπους απ' ούλο το κράτος κι' ο καθείς από εκείνους

κατήχαγε κι' αυτός. Έπαιρνα από την δευτέρα τάξη, πολιτικούς και στρατιωτικούς. Την πρώτη τάξη οπού φοβώμουν, ότι ήταν μπερδεμένοι με τους ξένους, τους όρκιζα τον ίδιον όρκον, όμως χωρίς υπογραφή· και ήμασταν οι δυο, όχι άλλος παρών. Οι οπλαρχηγοί, οι πρώτοι, πήγαινε ο καθείς εις την πατρίδα του και κατήχαγε τους συνπολίτες του, οπού 'χε 'μπιστοσύνη. Και τοιούτως οργανίστη όλο το κράτος. Αφού ο Μαυροκορδάτος απαρατήθη κ' έδειξε φιλελεύθερα αισθήματα, τον μπιστεύτηκα και το 'δειξα το σκέδιον, χωρίς υπογραφή, και τον όρκισα να μην με προδώση· τον ρώτησα αν είναι καλό, να βαίνω ανθρώπους και να τους υπογράψω. Του είπα ότι δεν αρχίνησα ακόμα. Ορκίστη να φάγη τα παιδιά του αν το προδώση κι' αν δεν είναι Έλληνας κι' όχι 'σ άλλη δοξασία ξένη. Τότε διατάχτη ο Μαυροκορδάτος να πάγη πρέσβυς εις Κωσταντινόπολη. Του είπα να πάγη πρώτα ν' ανταμώση τον Βασιλέα πριν φύγη και να του ειπή την άχλια κατάστασιν της πατρίδος – κι' αυτός πηγαίνει με ευκαρίστησίν του εκεί όπου διατάχτη. Μου το υποσκέθη και ύστερα μετάνοιωσε. Του είπα· «Οι πατριώτες σου μένουν πολλοί νηστικοί κ' εσένα σο 'καμαν συνεισφορά τόσες χιλιάδες δραχμές· και πάλε πλερώνεσαι καλά εκεί οπού πας – και η πατρίδα δυστυχεί· και δεν πηγαίνεις να μιλήσης; Πήγα μίλησα εγώ· να πας και του λόγου σου, ύστερα να πάγη κι' ο Μεταξάς κι' άλλοι πατριώτες να σώσουμε την πατρίδα». Πήγε και μίλησε πολλά. Και πήγαν κι' άλλοι πολλοί. Πηγαίνοντας πάλε κ' εγώ εις τον Βασιλέα του μίλησα την άχλια κατάστασιν και της μεγάλης κατάχρησες των υπαλλήλων – κι' όλο το κράτος το ρήμαξαν. Αυτό μαθαίνοντας οι υπουργοί και καταξοχή ο Χρησιτίδης άρχισε να με πειράζη. Μου βάνει κατασκόπους εις το σπίτι μου να μαθαίνη τι κάνω και ποιος μπαίνει. Αυτό βλέποντας εγώ, έφκειασα μίαν έκθεσιν και την έβαλα εις τον τύπον. Τότε ο υπουργός του Στρατιωτικού με φωνάζει και μου λέγει ν' αναιρέσω όσα έγγραψα. Του είπα ότι θα προσθέσω ακόμα κι' όχι ν' αναιρέσω· ότι η πατρίδα θέλει αρετή κι' όχι κατασκόπους. Με φοβέρισε πολύ. Γύρεψαν να με κρίνουν εις το Στρατιωτικόν Δικαστήριον. Τους είπα· «Την έκθεσιν την έκαμα όταν σκάλιζα τον κήπο μου ως γιωργός, δεν την έκαμα ως στρατιωτικός». Ζήτησα και κριθήκα εις το πολιτικόν δικαστήριον. Ήταν μαζί μου δεκαπέντε συνηγόροι κι' ο ίδιος ο 'σαγγελέας. Και το δικαστήριον γιομάτο έξω και μέσα. Και οι περισσότεροι ακροαταί

κλαίγαν, όταν με 'περασπίζονταν οι συνηγόροι. Μίλησα και μόνος μου. Τότε αυτείνοι όλοι φαρμακώθηκαν διατί δεν με καταδίκασαν. Σε ολίγον καιρόν 'νεργούνε και φέρνουν κλέφτες απόξω το σπίτι μου εις της Κολώνες του Ολυμπίου Διός, κί' αρχίνησαν τους ντουφεκισμούς. Και είπαν ότι τους ήφερα εγώ. Κ' εγώ αν ήξερα από αυτό τίποτας, να 'χω την κατάρα της πατρίδος. Χάρη εις τον Βασιλέα – έμαθε το δίκιον και την αλήθεια, και γλύτωσα.

Είδα ότι η Κυβέρνησή μας έφυγε όλως διόλου από την δικαιοσύνη. Τότε έπρεπε ο κάθε αγωνιστής να προσέχη διά την πατρίδα του και του λόγου του να μην κυβερνιέται με το «έτζι θέλω». Αφού κατήχησα όλο το κράτος με της υπογραφές, έκρινα εύλογον να βάλω και πολιτικούς εις την πρωτεύουσα. Κανέννας άλλος δεν ήταν να είχα 'μπιστοσύνη – ο Μεταξάς, ότι έδειξε και χαρακτήρα εις την προεδρία του Μαυροκορδάτου. Τότε ορκιζόμαστε ότι να κάμωμεν Εθνική Συνέλεψη και Σύνταμα, να διοικιώμαστε τοιούτως. Κί' αν ο Βασιλέας υπογράψη, να ήμαστε υπέρ του, αν δεν υπογράψη, να του είμαστε αναντίοι, ότι τότε θα μας σκοτώση. Σε αυτά όλα μείναμεν σύμφωνοι με τον Μεταξά κ' έδειξε μεγάλον πατριωτισμόν και πολλή εμπιστοσύνη 'σ εμένα – χωρίς εγώ να του ειπώ ότι 'νεργούσα και πρωτύτερα κί' ότι γράφω κί' ανθρώπους, ότι έχει ξένες σκέσες και δεν ξέρω τι μπορεί να γένη. Του είπα να μιλή, να συνδένεται και με τους πολιτικούς τους τίμιους, οπού 'ναι εδώ εις πρωτεύουσα, και μιλώ κ' εγώ μ' όσους γνωρίζω. Και τους όρκιζα και τους έστελνα του Μεταξά. Τα πράματα της πατρίδος πήγαιναν εις γκάγκραϊνα. Τηράτε όλες της 'φημερίδες – μ' όλον οπού 'ναι και καμπόσες παθητικές και φατριαστικές, αλλά είναι και τίμιες – κί' αρχή ως τέλος βλέπετε την άχλιαν μας κατάστασιν. Ότι η δυστυχής πατρίδα ποτέ δεν είδε πατρική Κυβέρνησιν διά να σωθούνε τα δεινά μας και διά να μην χάσουνε κί' αυτόν τον Βασιλέα οι ξένες κρεατούρες. Κάθε ευαίσθητος πατριώτης έπρεπε να προσέχη, ότι ο χαμός αυτεινού θα ήταν και χαμός της πατρίδος.

Εις τα 1842 οι Τούρκοι οδηγημένοι από τους δυνατούς ήθελαν να κινηθούν αναντίον μας με μεγάλες ετοιμασίες, ότι δεν εκλίναμεν εις την συνθήκη του Ζωγράφου· κί' άλλες τοιούτες πρόφασες. Οι πρέσβες φέρναν τον κατακλυσμόν διά τον χαμό μας· κί' αυτείνοι οπού μας κυβερνούσαν ξεψυχησμένοι, Μπαυαρέζοι Γκράφης, Ες,

Σπισ κί άλλοι τοιούτοι, κί ο υπουργός του Στρατιωτικού Βλαχόπουλος υποστράτηγος με την ίδια γενναιότητα, Όλοι αυτείοι, Αντιβασιλείς και υπουργοί ξεψύχησαν. Αφού είδα αυτό, πήγα εις τον Βασιλέα και εις τους Αντιβασιλείς και υπουργούς και τους μίλησα. Και στείλαν κανόνια, ασκέρι, κί άλλες πολλές ετοιμασίες εις τα σύνορα. Όταν είδαν αυτά οι Πρόεσβες είπαν των Τούρκων να γυρίσουν οπίσου, το ίδιον κί εμάς, να μην ανοίξη δυστύχημα.

Εις τον Αντιβασιλέα τον Γκράφη πήγε μια ημέρα ενού πρωταγωνιστή η γυναίκα κί έκλαιγε την γύμνεια της, την πείνα της, την δική της και των αρφανών της. Ο Αντιβασιλέας ο Γκράφης όταν άκουγε δικαιώματα, δεν «είχε το ταμείον». Πήγε η γυναίκα χίλιες φορές και την περιπαιζε. Ύστερα σε πεθαμένον άνθρωπον έκαμε την επιθυμίαν του και της έδωσε την ανταμοιβή – από τα αίματα του αντρός της και συγγενών της – κί αγόρασε παπούτζια· και πήρε και τον ναύλον της και πήρε τ' αρφανά της και πάει εις την δυστυχίαν της. Δυστυχισμένη Ελλάς, δυστυχισμένοι Έλληνες! Αναθεματισμένοι κυβερνήτες, οπού μας κυβέρνησαν αρχή ως τέλος! Αν πίστευε Θεόν αυτός, έφτανε η ηθική του αυτού; Αυτό μαθαίνοντας εγώ – πήγαινε ο Αντιβασιλέας ο Γκράφης μ' ένα άτι να κάμη το μπάνιο του. Είδα τον Γκράφη οπού ήταν εις την θάλασσα. Εγώ εκεί σκάλιζα· και ήξερα την ηθική του, οπο 'καμεν την επιθυμίαν του – χαζιρεύτηκα να τον πιάσω να του κόψω το κεφάλι του να το βάλω μέσα εις τον κ... του. Συλλογίστηκα ότι θα δικιωθούν οι άλλοι όμοιοι του και θα μας κακοσυστήσουν. Περικαλέστηκα τον Θεόν να τον διώξω με σάπια λεμόνια αυτόν και τον Ες και Σπι κί άλλους. (Κί όντως ο Θεός ο δίκιος – τους μπαρκαρίσαμεν όλους και χωρίς να μολύνη τα χέρια του κανέναν Έλληνα, διά να τους αποδείξωμεν ότι όχι εμείς, αλλά αυτείοι και οι συντρόφοι τους, οπού τους 'περασπίζονται, είναι κί όντως θερία, άνθρωποι χωρίς ηθική και πίστη, και κρίμα 'στα φώτα τους· ότι ο άνθρωπος κάνει τα φώτα κί όχι τα φώτα τον άνθρωπον· και διά να τους δείξωμεν ποιων απογόνοι είμαστε, τι μοννέδα χρυσή έλαβαν αυτείοι από 'κείνους τους προγόνους μας και την έχουν ως την σήμερα και μ' αυτείνη ζουν, και τι κάλπικον δάνειον δώσαν εμάς των απογόνων τους, οπού κατατρέχουν οχτακόσιες χιλιάδες Έλληνες και δεν τους αφίνουν να ζήσουν κί αυτείοι ήσυχτοι εις την κοινωνίαν των άλλων κρατών.

Εις τα 1843 ο Κωλέτης από τα Παρίσια μου συσταίνει έναν σημαντικόν Γάλλον περιηγητή, μο 'γραφε προκομμένον πολύ, 'στορικόν, θέλει να μαθαίνη τους αγώνες μας και να γνωρίζεται με τους αγωνιστές· κί' άλλα πλήθος προτερήματα μο 'γραφε. Ήταν δύο αυτείοι συντροφεμένοι κ' ένας διερμηνέας τους. Τον μεγάλον άντρα αυτόν τον έλεγαν Μαλέρμπη. Ήρθαν εις το σπίτι μου, δεν μ' ηύρανε· και κατέβηκαν εις τον κήπο μου οπού εργαζόμουν· και ήμουν αποσταμένος και καθόμουν να ξεκουραστώ. Έρχονται με ρωτάνε διά τον Μακρουγιάννη. Τους λέγω· «Εγώ είμαι». Μου λέγει ο διερμηνέας τους· «Με γελάς. – Του λέγω, σα σε γελάγω, σύρτε να τον βρήτε». Τότε αφού τους είπα «είμαι εγώ» – ήταν κ' άλλοι άνθρωποι και τους είπανε και τους βεβαίωσαν – τότε μου δίνουν το γράμμα. Αφού το διάβασα το γράμμα, μου λέγει αυτός ο σοφός άντρας ότι· «Δεν έλπιζα να βρω σε τοιούτη κατάστασιν έναν αγωνιστή της Ελλάδος. – Του λέγω· καλά τον ηύρες ή αχαμνά; – Όχι να είναι 'σ αυτείνη την αχλιότη. – Του λέγω· οι ευεργέτες μας οι Ευρωπαϊγοί έτζι θέλησαν να μας κάμουν εμάς τους αγωνιστάς· όμως τους φίλους τους και κόλακές τους τους ευτύχησαν πολλά καλά. Οι τίμιοι θέλουν να ζήσουν κί' αυτείοι εις την ματοκυλισμένη τους γης· κί' αγωνίζονται και κοπιάζουν να υπάρξουν κί' αυτείοι εις την κοινωνία όσο έχουν τ' αμανέτι του Θεού εις το σώμα τους και είναι ζωντανοί. Όταν πεθάνη ο άνθρωπος δεν έχει ανάγκη από τίποτας. Μ' όλον τούτο τώρα, οπού ζούμεν, όλοι οι τίμιοι Έλληνες ευκαριστούμεν τους Φιλέλληνας εις τον κόπον οπού έλαβαν διά να μας σκηματίσουν κ' εμάς έθνος, οπού ήμαστε τόσους αιώνες 'σ ενού λιονταργιού τα νύχια. – Μου λέγει, ένα θα σας βλάψη εσάς, το κεφάλαιον της θρησκείας, οπού είναι αυτείνη η ιδέα 'σ εσάς πολύ τυπωμένη. – Διά τούτο είπα κ' εγώ ότι ευκαριστούμεν τους ξένους προστάτες μας, ότι είδαμεν την διάθεσιν τους εις αυτό το κεφάλαιον· ότι δεν τους δίνομεν χέρι οι Έλληνες, ότι δεν κάνομεν την όρεξή τους, και μας κατατρέχουν και αυτείοι και οι εδικοί μας οπού μας κυβερνούν τοιούτως κατά της συνβουλές των πρέσβων κί' αδικούνε όλους εμάς τους αγωνιστάς· και σκάβομεν και ταλαιπωριώμαστε· κί' άλλοι δεν υποφέρουν την καταφρόνηση και πάνε σε κακές στρατές. Και τους πιάνουν αυτείοι οπού 'χουν την εξουσία και τους κρένουν με τον νόμο τον δικόν τους· και βάνουν το κοπίδι, οπού μας έστειλαν οι φωτισμένοι και ήμεροι άνθρωποι της

Ευρώπης, και κόβουν εμάς τους άγριους Έλληνας. Και είναι τόσο κομμένοι, κι' όλα τα μπουντρούμια τω Βενετζάνων και οι χάψες γιομάτες. Και ποιοι είναι αυτείοι οπού σκοτώνονται και είναι χαψωμένοι; Όλο οι αγωνισταί· όλο από 'κείνους οπού βάστηξαν την θρησκεία τους τόσους αιώνες με τους Τούρκους – και τους κάναν τόσα μαρτύρια και την βάστηξαν· και λευτέρωσαν και την πατρίδα τους αυτείοι με την θρησκεία τους, οπού ήταν πεντακόσιοι Τούρκοι εις τον αριθμόν κι' αυτείοι ένας και χωρίς τ' αναγκαία του πολέμου και την μάθησιν οι περισσότεροι και τ' άρματά τους δεμένα με σκοινιά. Και η πίστη εις τον Θεόν –λευτέρωσαν την πατρίδα τους. Και οι φίλοι εσάς των ξένων δικοί μας κυβερνήται, οπού μας κυβερνούν, θέλουν να την ξανασκλαβώσουν. Όμως από τούτο οπού ακούγω κι' από την ευγενείαν σας, του κάκου κοπιάζει η Ευρώπη, οπού επιστηρίζει τους τοιούτους ανθρώπους. Όσο να καταστρέψη την αρετή, δεν σώνεται· ότι χωρίς αρετή και θρησκεία δεν σκηματίζεται κοινωνία, ούτε βασίλειον. Και πράμα τζιβαϊρικόν πολυτίμητο, οπού το βαστήξαμεν εις την τυραγνία του Τούρκου, δεν το δίνομεν τώρα, ούτε το καταφρονούμεν οι Έλληνες. Η ευγενεία σου απαρατιέσαι από την θρησκείαν σου; Κι' αν γυρίσω εγώ και οι άλλοι, πώς θα μας θεωρήσης τίμιους ανθρώπους εσύ ο τίμιος; Και τι έχεις εσύ διά' μένα τι δοξάζω εγώ; Και διατί να φροντίζω εγώ διά σένα τι δοξάζεις; Ο Θεός ας θεωρήση του κάθε ενού την γνώμη, είναι φροντίδα αυτεινού. Σε παρακαλώ, ένα παρόμοιον να μην το ειπής αλλουνού Έλληνα, ότι θα βλαφτής. Εμένα οπού μου το είπες σου 'δωσα την απάντηση· κι' όχι του λόγου σου να μου το ειπής δεν σ' ακούγω, αλλά κι' ο Θεός ο δικός σου να μου το ειπή, δεν σαλεύει το μάτι μου! Να μην το ειπής αλλουνού κι' αντέσης!» Αρχισε να κατηγοράγη τον βασιλέα του Φίλιππα. «Εγώ, του είπα, 'σ αυτό δεν επεβαίνω, διά βασιλείς. Τον δικό μου τον Βασιλέα τον σέβομαι και υποτάζομαι, ότ' είναι βασιλέας μου». Τους είπα να 'ρθούνε να φάμε ψωμί. Πήρα τον Μεταξά κι' άλλους πολιτικούς κι' αγωνιστάς και φάγαμεν. Μου γύρεψε να του φκείασω και μια έκθεσιν του αγώνος μου. Είχα κάμη μίαν έκθεσιν διά τον Βασιλέα τότε και είχα την κόπια και την έδωσα. Ήθελε κ' Ελληνικά τραγούδια. Του έφκειασα πεντέξι. Αφού φάγαμεν ψωμί, το 'δωσα συστατικά εις τους φίλους μου σε όλο το κράτος να τον δεχτούνε φιλικώς. Του είπα και πάλε να μη ματαιιπή σε κανέναν

περί θρησκείας. Αυτός ήρθε ως κατηχητής. Πήγε εις της επαρχίες κι' άρχισε πάλε την κατήχησίν του και τον έβαλαν εις της 'φημερίδες. Κι' αν δεν σωφρονίζεταν και ξαναμιλούσε διά θρησκεία, θα 'μεναν τα κόκκαλά του εις την Ελλάδα και τότε θα 'λεγαν θερία τους Έλληνες – διατί δεν θέλουν ν' αλλάξουν την θρησκείαν τους.

Έστειλα επίτηδες ανθρώπους πιστούς εις την Ρούμελη και Πελοπόννησο και νησιά και αλλού σε όσους είχα ορκισμένους και τους είπα να ενώνωνται όσον ημπορούνε· και να πάψουνε οι διχόνοιες αναμεταξύ τους (και εις τον όρκον οπού τους έδινα ο πρώτος λόγος ήταν ηγ ένωση)· και να περικαλούνε τον Θεόν διά να κάμη το έλεός του να μας ενώση και να σώση την πατρίδα μας και θρησκεία μας, ότι η λευτεριά μάς απόδιωξε από αυτά και εγίναμεν Σόδομα και Γόμαρα. Είχα κι' ανθρώπους ορκισμένους και ήξερα τι γένεταν εις τον ίδιον Βασιλέα, όσα σκέδια τον οδηγούσαν οι απατεώνες και κάθε κρυμμένον δόλον τους. Τότε μαθαίνοντας αυτά από τους αγαθούς ανθρώπους με μυστικόν τρόπον τα διαδίναμεν εις τους τύπους και τα 'βρισκαν ομπροστά τους εκείνοι οπού τα σκεδιάζαν· και δεν ήξεραν πούθε βγαίνουν. Λέγω εις τους αναγνώστες την μεγάλη χάρη του Θεού· τόσα χρόνια κατηχούσα το κράτος όλο και προδότης δεν εφάνη ούτε πλούσιος, ούτε φτωχός. Συγγενείς ήταν αυτειών μέσα, οπού έπαιρναν τα μυστικά τους και μου τα 'λεγαν και τότε έστειλα επίτηδες ανθρώπους εις Ρούμελη και Πελοπόννησο και νησιά. Είχαν να κάμουν και κινήματα διά το έξω – ξένες οδηγίες και κακοί σκοποί να μας γελάσουνε με τέτοιες πρόφασες· και ξέροντας αυτά τα μυστήρια τους πήρα τους τουρκοκαπεταναίους οπού κάθονταν εις το κράτος – οπού θέλαν μ' αυτούς κι' άλλους τοιούτους να κάμουν τους κακούς τους σκοπούς διά τα έξω – τους πήρα και τους όρκισα· και τους πήρα και της υπογραφές τους· και τους ξηγήθηκα τους κακούς σκοπούς εκεινών. Και τοιούτως τους αντικόβαμεν. Κι' άλλα έλεγα της φατρίας της Ρούσσικης (ότ' είμαι μ' αυτούς), άλλα της Αγγλικής κι' άλλα της Γαλλικής.

Τα κακά άξαιναν εις το κράτος. Πολλές κατάχρησες γένονταν. Τότε γύρεψαν και οι δανεισταί μας το χρεώλυτρο· και οι Πρέσβες μάς βιάσαν πολύ. Κι' έγινε 'κονομία εις το πολιτικό μας και στρατιωτικό και εις τ' άλλα της παλαβομάρας μας. Το μυστήριον ύστερα έπεσε 'σ

ανθρώπους κακούς, αλλά η σωτηρία ήταν οπού δεν ξέραν τον οργανισμόν και της υπογραφές και τους συντρόφους μας. Ότι πάντοτες είχα υποψίαν από τους ανθρώπους οπού κάνουν την τύχη τους με τους ξένους και κάθε έναν τον κουβέντιαζα κατά την φατρίαν του κ' επιθυμιά του. Άλλος ήθελε να διώξωμεν τον Βασιλέα, άλλος να τον σκοτώσωμεν· εγώ κ' όσοι ήταν τίμιοι κ' αγαθοί πατριώτες ορκισμένοι μιλούσαμεν με φρονιμάδα και θέλαμεν με γνώση κ' ένωση να κάμωμεν Εθνική Συνέλευση και να γένουν νόμοι εθνικοί· κ' ο Όθωνας βασιλέας να είναι, αν τους υπογράψη, κ' έτσι να σωθούνε τα δεινά οπού έπαθε η πατρίδα μας κ' από 'μας τους αγωνιστάς σκοτώθηκαν περισσότεροι από τους Τούρκους, σκοτώθηκαν κ' αφάνισαν την πατρίδα τους διά τα θελήματα του Μαυροκορδάτου, του Κωλέτη, του Μεταξά και συντροφίές τους. Αυτείοι όλοι πάντοτες και τώρα ήξεραν τα συνφέροντά τους και δι' αυτά κουβέντιαζε καθείς από αυτούς εις τους ξένους τους συντρόφους του. Οι νοικοκυραίοι ήξεραν την πατρίδα τους μοναχά πώς να υπάρξη. Δι' αυτό οι Πρέσβες και οι άλλοι οι φίλοι τους δεν ήξεραν τίποτας, αυτείοι οπού ψάχουν εις τον πάτο της θάλασσας και βρίσκουν το βελόνι.² Κι' ενώθη όλο το κράτος με την θέλησιν του Θεού και την φώτισίν του· κ' εγκολπώθη γενικώς η πατρίδα αυτό το θείον έργον την τρίτη Σεπτεβρίου, οπού θέλω την ξεστορήση.

Την είχα την ιδέα αυτείνη εις το νου μου και μο' γινε μια υποκοντρία· κ' όλο η ψυχή μου ήταν εις αυτό νύχτα και ημέρα, αφού έβλεπα την κακή κυβέρνησιν και τον κίντυνον της πατρίδας. Μίαν βραδειά – ότι έχω ένα σύστημα· θέλω έναν φίλο εις το σπίτι μου να τρώμε ψωμί μαζί – είχα ειπή ενού αγωνιστή να 'ρθη να φάμεν· οπού τρώγοντας κάναμεν πολλές ομιλίες. Στοχαζόμουν να τον βάλω και εις τον όρκον, ότ' ήταν άξιος και είχε κ' επιρρογή, κ' όλο αποκοβόμουν χωρίς να του ειπώ το μυστήριον. Εκεί οπού κουβεντιάζαμεν μου λέγει ότι· «Είχα υποψίαν από 'ναν άνθρωπον ότι θα με σκοτώση και πήρα κ' έναν άλλον και τον σκοτώσαμεν· και διά να μη με προδώση αυτός οπού με βόηθησε, φαρμάκωσα κ' εκείνον». Τότε του μίλησα καμπόσα, όμως τον σιχάθηκα, κ' αποφάσισα να μην του ειπώ τίποτας διά το μυστικόν. Φέραμεν τον λόγον διά τον Καϊρη ότι αθέισε (και τοιούτος είναι ως την σήμεραν). Εγώ μιλούσα απελπισμένα πώς ένας σοφός, γερωμένος άνθρωπος είπε αυτό· και

πικραινόμεουν εις αυτό πολύ. Εις την φιλονικία βλέπω τον φίλον να μου 'περασπίζεται τον Καΐρη και να είναι με το φρόνημά του. Μου λέγει· «Όλα μπόσικα· και πώς ο Θεός θα πήγαινε σε μίαν γυναίκα και να μείνη εννιά μήνες εις την κοιλιά της;» Ήταν κι' άλλοι πολλοί οπού μας άκουγαν. Του λέγω· «Τούτα του Θεού τα ποιήματα και την τάξη την βλέπεις· είναι διά να θαμαίνεται ο καθείς; – Μου λέγει, ναι. – 'Μπροσ 'σ αυτά είναι το μικρότερον αυτό, οπού σκοτώνεις το νου σου διά να πιστέψης εσύ ο μωρός άνθρωπος. Θέλησε ο Θεός να γένη διά να δοξάζωμεν οι άνθρωποι τα μεγάλα του κατορθώματα και την παντοδυναμία του· και διά να γένη αυτό «είπε» κ' έγινε, λόγον είπε κι' όχι ανθρώπινον έργον. Τέτοια μυαλά, του είπα, σαν τα δικά σου έχει κι' ο Καΐρης. Και διά να φρονής τοιούτως διά 'κείνο τρωσ τους ανθρώπους διά μικρή υποψίαν». Δεν ματάρθε εις το σπίτι μου. Έκοψα την σκέση του και δεν τον πλησίαζα.

Μίαν βραδειά έκανα την προσευκή μου, λυπημένος πολύ διά την κατάστασιν της πατρίδος, κ' έπεσα και κοιμήθηκα. Βλέπω εις τον ύπνο μου ότι από πάνου το σπίτι μου ήταν ένα πλήθος περιστέρια κ' ένα όρνιον τα κυνηγούσε και τα 'τρωγε· κι' άλλα τα ξεκλούσε και τα πέταγε κάτω. Αυτό βλέποντας συνάχτηκαν πλήθος άνθρωποι και μου φώναζαν· «Μακρυγιάννη, βάρε αυτό το όρνιον οπού καταφάνισε τα περιστέρια!» Τους έλεγα· «Είναι πολύ ψηλά, τι να του κάμω;» Αλλού ύστερα παίρνει το όρνιον ένα περιστέρι εις τα νύχια του και κατεβαίνει κάτω· και ήταν ένας γκρεμνός και εις τα χείλια του γκρεμνού κάθεταν και το 'τρωγε. Τότε όλος αυτός ο κόσμος με φωνάζουν να πάγω να το πιάσω. Τους λέγω· «Να πάγω να το πιάσω μου βγάζει τα μάτια με τα νύχια του». Τους είπα κ' έφκειασαν ένα μεγάλο παλούκι και το 'μπηξαν εις την γη· και τους είπα και μο 'φεραν και μίαν χοντρή τριχιά και την έβαλα και την πέρασα εις το παλούκι και την έδεσα καλά· και τότε έδωσα τη μια άκρη ενού από τον λαόν και την άλλη την άκρη την πήρα εγώ και τους είπα· «Τώρα οπού τρώγει το περιστέρι, έχει το νου του εκεί να πάμεν να του δέσουμεν τα ποδάρια του με την τριχιά· το παλούκι θα το βαστήση». Του περάσαμεν της άκρες του σκοινιού, το δέσαμεν χωρίς να μας νοιώση. Αφού τελείωσε αυτό το περιστέρι, κάνει να πάρη φτερόν κρεμάστη κάτω με το κεφάλι και βαρούσε τα φτερά του. Τότε ξύπνησα· και είπα θα δέσουμεν τον Βασιλέα με νόμους. Αυτό το

όνειρον το είδα πριν την τρίτη Σεπτεβρίου ως πέντε μήνες.

Βλέπω μίαν άλλη νύχτα, ως τέσσερες μήνες πρωτύτερα από την τρίτη Σεπτεβρίου, ότι ο Δεσπότης Αττικής μ' όλον τον λαόν θα 'κανε μίαν δοξολογίαν εις τον Θεόν και συνάζονταν πλήθος λαγός από παντού. Αφού συνάχτη όλος ο λαός με τον Δεσπότη εκεί, παρουσιάζεται ένα χαντάκι μπροστά τους. Κάνει να περάσει πρώτος ο Δεσπότης, του πέφτει το ρολόγι του και γένεται κομμάτια· και χάλασαν όλες οι όπερες. Το πήρε ο αδελφός του Δεσπότη, πολεμούσε να το φκείαση, δεν μπορούσε. Του λέγω· «Δο' μου το, κυρ Γιώργη, να το φκείασω εγώ. – Μου λέγει, πού ξέρεις εσύ; – Μ' έμαθε ο μάστορας, του λέγω, τώρα». Το πήρα και το 'φκείασα καθώς ήταν. Και ξύπνησα. Την αυγή πήρα το σκαλιστήρι μου, πήγα εις το περιβόλι μου και δούλευα· κι' απόστασα και καθόμουνε και συλλογώμουν όλα αυτά. Έρχεται ο σεβάσμιος αγαθός δεσπότης Μπουντουνίτζας – έρχεται πάντοτες· με ξεμολογάει εμένα και την οικογένειάν μου – εγώ ήμουν συλλογισμένος. Μου λέγει· «Τι είσαι έτζι, τέκνο μου; – Απόστασα, του λέγω. Και του ζηγώμαι το όνειρον. Μου λέγει· «Κάτι εργάζεσαι να κάμης και θα το ευλογήση ο Θεός· και 'σ αυτό μέσα συμμετέχεται και η θρησκεία· και θα στερεωθή· και θα γένης ο αίτιος εσύ. – Του λέγω, τι άξιος είμ' εγώ διά την θρησκεία; Έργον δικό σας είναι αυτό. – Μου λέγει, το όνειρον αυτό δείχνει». Κι' όντως, δοξασμένο το όνομα του Θεού! Είχα κατηχήση κι' από το γερατεϊόν διαλεμένους, από μοναστήρια κι' αλλού, να μην είναι διαφερμένοι με τους πολιτικούς και στρατιωτικούς, οπού 'χουν ξένες σκέσες, και προδοθούμεν.³

Το μυστικόν πάγαινε πολύ κακά και θα προδόνεταν εξ αιτίας – αφού μιλήσαμε με τον Μεταξά να κατηχούμεν τίμιους πολιτικούς κι' άλλους, αυτός έβαλε και τον Αντρέα Λόντο εις αυτό· κι' αυτός έχει αδυναμία πολλή εις τους νέους· και τους νέους δεν τους αδικώ ότι είναι κακοί, αλλά είναι πολύ 'θουσιασμένοι, και το μυστικόν γένεται κοινόν, και τότε αν θα...⁴ τα φρύδια, βγαίνουν τα μάτια. Κι' αλήθεια κοντέψαμεν να τα βγάλωμεν. Αυτείνοι συνάζονται, ο Μεταξάς, ο Λόντος, ο Ζωγράφος και οι άλλοι και σκεδιάζουν και βρίσκουν κ' έναν ανθυπολοχαγόν να βαρέσουμεν ντουφέκι εις την Αθήνα – μ' ενού ανθυπολοχαγού δύναμη κ' επιρρογή! Και μέσα εις την Αθήνα ήταν πλήθος στρατέματα ταχτικά κι' άταχτα και το ιππικό και πολλοί χωροφύλακες. Και οι αρχηγοί του ταχτικού κι' άταχτου και οι

άλλοι σημαντικοί στρατιωτικοί δεν ξέραν τίποτας. Τότε η Κυβέρνηση μ' αυτεινούς όλους θ' αφάνιζαν κ' εμάς τους 'νεργητάς κ' όλη η πολιτεία θα γένεταν γης Μαδιάμ. Την άλλη 'μέρα στείλαν και πήγα κ' ανταμωθήκαμε· και μου λένε αυτό. Τους λέγω όλα αυτά· «κ' εγώ δεν μπαίνω εις αυτό, ότ' είμαστε χαμένοι· και θα μας αναθεματούν ο κόσμος. Και η πατρίδα χάνεται διά πολύν καιρό». Αφού τους πολέμησα την ιδέα τους, δεν στάθη τρόπος να 'περισκύσω, αλλά με πείραξαν εις την φιλοτιμία μου, με είπαν και δειλό. Τότε τους λέγω· «Δί' αυτόν τον λόγον κλίνω· και να έχετε εις τον λαιμό σας πρώτα του λόγου σας και την πολιτεία κ' όλους τους αθώους, οπού θα χαθούν εξ αιτίας της στραβής σας ιδέας, και ύστερα εμένα. Στρέγω, τους είπα στανικώς με μίαν παρατήρησιν, να βαστήξετε να στείλω του Κριτζώτη, οπού τον έχω ορκισμένον, να μπορέση να 'ρθη με καμμιά τρακοσιαριά ανθρώπους ν' ανθέξωμεν». Μείναμεν σύνφωνοι εις αυτό. Στέλνω επίτηδες άνθρωπον διά νυχτός εις την Χαλκίδα και του μίλησε και ήταν έτοιμος να 'ρθη. Ο υπολοχαγός ο φίλος τους το λέγει αλλουνού φίλου του κ' εκείνος το είπε αλλουνού. Και η σωτηρία μας ήταν ότι αυτός το είπε του Γενναίου Κολοκοτρώνη 'πασπιστή του Βασιλέως, κ' αυτός, φίλος του Μεταξά, πήγε και του το είπε. Και με πολλούς τρόπους ο Μεταξάς έκαμεν ότι δεν ενέχεται 'σ αυτά και είπε του Γενναίου να μείνη μυστικό όσο να μάθωμεν τι τρέχει. Κ' έτζι έμεινε. Πάγω την άλλη 'μέρα και τους βρίσκω όλους πεθαμένους. Και μου λεν αυτό· και χάλευαν πού να σωθούνε. Τότε τους λέγω· «Πήρα και τον Κριτζώτη εις τον λαιμό μου». Και του στέλνω επίτηδες πάλε άνθρωπον και του λέγει αυτά· και διά τους ανθρώπους οπού σύναζε να ειπή ότι λησταί βήκαν να συνάξουν κ' άλλους από 'δω και να βγούνε να ταράξουν την Τουρκιά. Ακολούθησε...⁵ και το βάλαμεν εις τον τύπο και σιωπήθη.⁶ Τότε οι φίλοι όλοι πάγωσαν και γύρευαν τόπο να τρυπώσουν. Κι' άφησαν παγωμένα τα σκέδια τους.

Βλέπω πάλε εις τον ύπνο μου ένα βράδυ ότι ήρθε ο Κριτζώτης εις την Αθήνα και γυρεύει εμένα να πάγω ν' ανταμωθούμεν, ότ' ήταν μια μεγάλη στέρνα, να βγάλωμεν νερό οι δυο μας να ποτίσουμεν έναν μεγάλον τόπο. Αφού πήγα εκεί, άφησε την στέρνα κ' έφυγε κατά τον τόπο του καβάλλα. Εγώ 'στ' άλογο πήγαινα τρέχοντας να τον σώσω. Μην ξέροντας τον δρόμον μού παρουσιάζεται ένας βαθύς

γκρεμνός και εις τον πάτο ήταν πλήθος νερό μαύρο. Εγώ καθώς πήγαινα μ' ορμή, πάνε και τα τέσσερα ποδάρια του αλόγου 'στα χείλια του γκρεμνού κ' ευτύς οπού είδα αυτό τράβησα τον χαλινόν και στέκεται σουζα το αλόγον και με το 'να μου το ποδάρι έφκειασα ένα χαράκωμα εις τον γκρεμνόν και ύστερα με τ' άλλο μου ποδάρι έφκειασα κι' άλλο και στάθηκα· κ' έβαλα της πλάτες μου κι' από το στήθος του αλόγου, του έδωσα μια και το κόλλησα απάνου. Και το καβαλλίκεψα τρέχοντας να σώσω τον Κριτζώτη να τον γυρίσω οπίσου. Εκεί οπού πάγαινα τρέχοντας μου παρουσιάζεται ένας πολύ μεγάλος πλάτανος και είχε έναν κλώνο πολύ μεγάλο κι' απάνου ήταν ένα χρυσό πουλί. Τόσο το ζήλεψα! Στάθηκα να το κάμω σίγρι· και στάθηκα αρκετά. Θα πέρναγα από κάτω τον κλώνο οπού 'ταν το πουλί. Ζύγωσα κοντά του· αυτό είχε το κεφάλι του εις τα φτερά του και κοιμάταν. Έρριξα το χέρι μου και το 'πιασα. Του έλεγα· «Τέτοιο όμορφο πουλί και ήσουν νυστασμένο και σ' έπιασα!» Και το λιμπίζομουν και το λυπώμουν. Το βαστούσα εις το χέρι μου κ' έτρεχα διά τον Κριτζώτη. Εκεί μου παρουσιάζεται ένας μ' ένα κάρρο και είχε και τα παιδιά του μέσα. Σαν είδα τα παιδιά· «θα μου γυρέψουν το πουλί» είπα και το 'κρυψα εις την τζέπη μου. Και μ' αυτό ξύπνησα. Το πρωί πήγα εις τους φίλους μου Μεταξά κι' άλλους και τους ηύρα πεθαμένους κι' άλυωτους. Τους λέγω· «Κάμετε κουράγιο και 'νεργάτε με τον φόβον του Θεού και θα κερδέσουμε. Τους λέγω το όνειρο κι' ότι ο Βασιλέας και οι συντρόφοι του τους τυφλώνει ο Θεός και κοιμώνται· και τον Βασιλέα τον έπιασα και τον έχω εις την τζέπη. Αυτείνοι είναι άπιστοι και δεν πιστεύουν.

Είχα και τον Θεοδωράκη Γρίβα εις τον όρκον, τον όρκισα μαζί με τον Κριτζώτη, και πήγε εις την πατρίδα του, εις το Ξερόμερο, πήγε φαντασμένα, ανόγητα και μαθεύτηκε εις της αρχές. Ο Μήτρο...⁷ ήταν σε όλη την Ακαρνανία αρχηγός του μεταβατικού με μίαν μεγάλην δύναμιν· έμαθε όλα τα σκέδια του Γρίβα και των φίλωνέ του και της ετοιμασίες κι' από δω όσοι 'νεργούσαν και τον Κώστα Μπότζαρη εις το Μισολόγγι κι' άλλους και ζήτησε άδεια από την Κυβέρνησιν και ήρθε μόνος του να τα ειπή όλα αυτά να πάρουν μέτρα. Τότε αυτό μαθαίνοντας εμείς νεκρώσαμεν όλοι, ότι χαθήκαμεν. Η Θεία Πρόνοια τι κάνει! Τον ανταμώνω εις το παζάρι· του είπα· «Πήγα χαλεύοντάς σε εις το κονάκι σου να σε ιδώ· δεν σ' ηύρα». Ψέματα του

είπα διά το κονάκι του· είχε λίγη ώρα οπού 'ρθε. Ήταν κάνα δυο ώρες να νυχτώση· του είπα να πάμεν εις το σπίτι μου να φάμεν. Μου λέγει· «Δεν έρχομαι, ότι θα πάγω να παρουσιαστώ πρώτα». Εγώ αυτό δεν ήθελα· τον χρειαζόμουν εγώ πρώτα. Τέλος τον έβιασα και τον πήρα και ήρθε και φάγαμεν. Σηκωθήκαμεν από το τραπέζι, κάτσαμεν σε μίαν κάμαρη· αρχίσαμεν οι δυο μας με τα φρούτα το κρασί. Εγώ το 'πινα νερωμένο, ότ' είμ' αστενής. Το βάλαμεν καλά εις το κέφι. Ως τα μεσάνυχτα κοντά άρχισα να τον ρωτάγω διά χαμπέρια από εκεί οπού 'ταν. Μου λέγει αυτά οπού σημείωσα· «και θα τα ειπή όπου ανήκει· ότι κιντυνεύομεν». Τότε αφού έμαθα όλα αυτά λύθηκαν τα κόκκαλά μου όλα. Γιομίζω δυο κούπες κρασί, του λέγω· «Να το πιούμεν εις συχώριον εκεινών οπού σκοτώθηκαν διά την πατρίδα παράγωρα κί άφησαν χήρες γυναίκες κί αρφανά παιδιά· οι γριές των σκοτωμένων διακονεύουν, οι νιες – στανικώς τους πατούνε την τιμή τους· όσοι αγωνισταί μείναν, οι περισσότεροι νηστικοί και δυστυχησμένοι, μην υποφέρνοντας την δυστυχίαν πάνε λησταί και τους πιάνει η δικαιοσύνη με την δύναμή της, βάνει την τζελατίνα και τους κόβει. Και γιομάτες οι φυλακές του Κράτους. Πιε, του λέγω, είναι διά την τζελατίνα και παλούκι των αγωνιστών, εκεινών οπού τους αδικούνε και χάθηκαν, το άνθος της πατρίδος! Και θα τους χρειαστή μια ημέρα και η πατρίδα κί ο Βασιλέας. Θυμήσου τι τραβήσαμεν κ' εμείς οι δυο. Δεν αδίκησαν εσένα, όταν γύρευαν να σε βάλουν υποταματάρχη εις την οδηγίαν του Κουτζονίκα και μάλλωσα δι' αυτό και διά άλλους με τον Αγιντέκ και με τ' άλλα τα μέλη της Αντιβασιλείας; Και μας έστειλαν 'πιτροπή εσένα κ' εμένα να οργανίσουμε τους αγωνιστάς – και να τους δώσουμε μιστόν δώδεκα γρόσια; Τι θα το 'κανε αυτό το μισό τάλλαρο εκείνος ο καταπληγωμένος αγωνιστής· αυτός να ντυθή, η γυναίκα ή τα παιδιά του ή οι γέροι οι γονέοι του; Διά τους αγωνιστάς και χήρες κί αρφανά και διά 'κείνους οπού θυσιάσαν το εδικό τους εις τον αγώνα της πατρίδος, και ήτον νοικοκυραίοι και τώρα είναι διακονιαραίοι, δεν έχει ψωμί η πατρίδα δι' αυτούς όλους, είναι φτωχή, και διά τον Αρμασπέρη έχει, οπού 'ρθε ψωργιασμένος κόντης κ' έφυγε μ' ένα μιλλιούνι τάλλαρα κί αγόρασε εις την πατρίδα του έναν τόπον και τον έβγαλε Ελλάς και μουτζώνει εμάς τους ανόητους Έλληνες αυτός και οι άλλοι οι Μπαυαρέζοι και οι φίλοι τους οι εδικοί μας; Πού 'ναι

τόσα μιλλιούνια δάνεια, πού είναι οι πρόσοδοι, πού 'ναι οι καλύτερες γες, πού 'ναι οι μύλοι, πού 'ναι τ' αργαστήρια των Τούρκων και σπίτια, πού είναι τα περιβόλια και οι σταφιδότοποι; Ποιος τα 'χει παρμένα; Ο Αρμασπέρης με τους άλλους Μπαυαρέζους έδιναν των δικών μας των χαραμοταϊσμένων αυτά όλα και τους στράβωναν, κι αυτείοι πήραν τα χρήματα και τα παίρνουν ολοένα. Ποιους θα επιστηρίξης εδώ οπού 'ρθες και ποιους θα προδώσης; Πού το τζάκισες αυτό το χέρι; - 'Στο Μισολόγγι, μου λέγει. - Πού το τζάκισα εγώ αυτό; - 'Σ τους Μύλους του Αναπλιού. - Διάτί τα τζακίσαμεν; - Διά την λευτεριά της πατρίδος. - Πού 'ναι η λευτεριά και η δικαιοσύνη; Σήκου απάνου! Τον παίρνω και πάμεν και τον ορκίζω. Του παρουσιάζω και τον όρκον και τον διάβασε· και τον υπόγραψε ο αγαθός και γενναίος πατριώτης.

Τότε του είπα να κάμη τον άρρωστον και να μην πάγη πουθενά να παρουσιαστή. Κι' αν παρουσιαστή, να ειπή άλλα. Και του ξηγήθηκα όλα τα τρέχοντα. Είχαμεν κι' άλλη φορά αγροικηθή και δι' άλλα της πατρίδας και δεν προδοθήκαμεν, καθώς και διά του Παλαμηδιού οπού σημειώνω. 'Υστερα τον κακομεταχειρίστη ο Αρμασπέρης και τον είχε ρέστο· και μάλλωσα δι' αυτόν με τον Αρμασπέρη και τον απόλυσε. Και στάθη ως τίμιος κι' αγαθός πατριώτης σε όσα ορκιστήκαμεν και μιλήσαμεν. Και του είπα κ' έφυγε· και το 'δωσα γράμμα κι' αγροικήθη μ' όλους αυτούς. Κι' από τότε μας βόηθησε περισσότερο από κάθε άλλον· ότ' είμαστε και στενοί φίλοι εξ αρχής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αυτόν τον όρκον θέλετε τον ιδήτε εδώ και της υπογραφές των ανθρώπων· και φαίνεται η βαρύτητα του κάθε ενού οπού 'χει εις την πατρίδα του.

2. 'Υστερα είδαν τον όρκον οπού 'βαλα εις τον τύπον, οπού λέγει να μην είμαστε ούτε Συνταματικοί, ούτε Κυβερνητικοί, ούτε σε καμμιά άλλη ξένη δοξασία, ούτε Αγγλοι, ούτε Γάλλοι, ούτε Ρούσσοι· να τους σεβώμαστε αυτούς ως ενεργέτες μας, αλλά μόνον μ' Ελληνικούς νόμους να κυβερνιάμαστε. Διά τούτο δεν τους αρέσω τώρα και με κατατρέχουν όλες οι φατρίες.

3. Όταν μπήκαμεν εις την Συνέλεψη έστειλα και ήρθαν απ' όλο το Κράτος γερωμένοι και τους σύναξα εις το σπίτι μου και φκειάσαμεν διάφορα έγγραφα διά την Συνέλεψη. Έκαμα κ' εγώ μίαν πρότασιν και πρώτος μίλησα διά την θρησκεία· και πήραν την γνώμη μου κι' άλλοι αγαθοί πατριώτες πληρεξούσιοι· κ' έγινε δεκτό πανψηφεί. Πάσκισαν αναντίον μας άλλοι, του κάκου κοπιάσαν όλοι. Και καταφαρμακώθηκαν.

4. Μία ή δύο λέξεις φθαρμένες.
5. Μία ή δύο λέξεις φθαρμένες.
6. Μία ή δύο λέξεις φθαρμένες.
7. Μία λέξη φθαρμένη, Ντεληγιώργης, βεβαίως.

[Κεφάλαιον έβδομον]

Μαθαίνοντας αυτό ο Μεταξάς και η συντροφιά έλαβαν ψυχή. Όμως εδώ ήταν ο Καλλέργης αρχηγός του ιππικού και είχε κ' επιρρογή εις το ταχτικόν πεζικόν· ήταν και εις το ταχτικόν αρχηγός ο γενναίος κί αγαθός Σκαρβέλης – γνωρισμένοι από τον καιρόν του Φαβγέ, οπού ήμουν κ' εγώ εις το ταχτικόν. Πάντοτες ήμαστε φίλοι και ξηγώμαστε τα αιστήματά μας. Πάντοτες τον ήύρα τίμιον στρατιωτικόν κί αγαθόν πατριώτη. Μίαν ημέρα τον Άγουστον μήνα τα 1843 ανταμώνω τον Καλλέργη εις το παζάρι, του λέγω· Καϊμένε Καλλέργη, σε τόσους αγώνες της πατρίδας κιντυνέψαμεν και ήμαστε ως αδελφοί· τώρα ούτε με γνωρίζεις, ούτε σε γνωρίζω. Επιθυμούσα ν' ανταμωθούμεν μίαν ημέρα. – Μου λέγει, το δείλι έρχομαι εις το σπίτι σου κί ανταμωνόμαστε». Σηκώθη και ήρθε. Μπήκαμεν εις ομιλία διά τα δεινά της πατρίδας. Τότε αγροικηθήκαμεν σε όλα· μείναμεν σύνφωνοι και τον όρκισα. Όμως δεν το 'δειξα τον όρκο με της υπογραφές, ότι έχει σκέσες ξένες. Μείναμεν σύνφωνοι να μιλήση και τους Σπυρομήλιου ν' ανταμωθούμεν. Έρθε την άλλη ημέρα, μιλήσαμεν και μ' αυτόν τον καλόν πατριώτη· ήταν δοικητής εις το Σκολείον των Ευελπίδων. Μείναμεν σύνφωνοι ν' ανταμωθούμεν και οι τρεις εις το Σκολείον. Μίλησα με τον Καλλέργη, πήγαμεν εις το Σκολείον και ξηγήκαμεν οι τρεις. Τους πήρα και πήγαμεν εις την εκκλησιά και την άλλη ημέρα μείναμεν σύνφωνοι ν' ανταμωθούμε εις του Μεταξά και μ' όλους τους άλλους.

Αφού ανταμωθήκαμεν όλοι, εκρίθη εύλογον να μη μαζωνώμαστε πολλοί να μιλούμεν, να μην προδοθούμεν· να είναι ο Μεταξάς, ο Καλλέργης κ' εγώ να σκεδιάσωμεν πότε θα γένη το κίνημα· κ' εκρίναμεν εύλογον και οι τρεις να κινηθούμεν της δυο Σεπτεβρίου. Να συνάξω εγώ ανθρώπους εις το σπίτι μου το βράδυ και ν' αρχίσω

τον ντουφεκισμόν· τότε να βγη ο Καλλέργης με το ιππικό κι' ο Σκαρβέλης με το πεζικό προς καταδίωξιν εμένα και να μπλοκάρωμεν συνχρόνως το Παλάτι. Μείναμεν σύνφωνοι εις αυτό και να 'νεργήση καθένας τα χρέη του. Εγώ πήγα εις το σπίτι μου, σύναξα πολλούς ανθρώπους και τους όρκιζα, καθώς και τους 'πιτρόπους της εκκλησίας – την ώρα εκείνη την νύχτα, οπού θ' ακούσουνε τον ντουφεκισμόν, να βαρέσουν της καμπάνες να πάρουν χαμπέρι οι πολίτες, να ξυπνήσουνε.

Είχα βάλη εις τον όρκον τον Καλλεφουρνά, ότι τον είχα στενόν φίλον, κι' αυτός επήγε εις τον Μεταξά κι' άλλους και είπε ότι τον όρκισα· και πρόδωσε και της υπογραφές. Εγώ όσους ήξερα οπού δένουν συνφέροντα με τους ξένους και με τους διαφταρμένους τους εδικούς μας, ή πολιτικοί ή στρατιωτικοί, δεν τους έλεγα τον όρκον, μήτε της υπογραφές· κάθε ενού το 'λεγα το κέφι του και συνφέροντα της μερίδας του και ντόπιων και ξένων. Χάρις εις την γνώση του Μεταξά μίλησε με τον Καλλεφουρνά και μ' όσους άλλους είχε μιλήση ο Καλλεφουρνάς και πρόφτασε αυτό το κακόν. Ήρθαν και 'σ εμένα άλλοι και μου είπαν αυτό του Καλλεφουρνά· τους είπα κι' αυτεινών άλλα και τους ησύχασα να μην μαθευτή το μυστικόν και διακοπούμεν. Αφού με πρόδωσε ο Καλλεφουρνάς, πρώτος μου φίλος, οπού τον ανάστησα εις την Αθήνα κ' εξ αιτίας του διχονοιεύτηκα με τους σημαντικούς Αθηναίους διατί να τον 'περασπίζωμαι, τότε φοβώμουν να βάλω κι' άλλους σημαντικούς Αθηναίους. Τότε μιλώ του Καλλεφουρνά – έκανα ότι δεν γνωρίζω τίποτας· του λέγω· «Καμμιά ημέρα, αν μάθης και κλειστώ εγώ μέσα, εσύ να 'θουσιάζης τους κατοίκους»· και μείναμεν σύνφωνοι εις αυτό. Έστειλα κι' ανθρώπους ν' ανάβουν φωτιές μεγάλες εις τα ψηλά μέρη, καθώς και εις το κάστρο, να ελπίζη η εξουσία ότ' είναι μεγάλες δύναμες.

Έγιναν όλα αυτά· τα 'βαλα σε τάξη. Γιόμωσα το περιβόλι μου ανθρώπους. Μετανογάει ο Καλλέργης κι' όλο το ταχτικό, οι αξιωματικοί, και δεν βαρουνε. Τότε προδοθήκαμεν, αλλά δεν ήξεραν ακόμα τι τρέχει η εξουσία. Τότε οι συντρόφοι μου όλοι αυτεινοί και οι πολιτικοί άλλος ή θα κρυφτή εις πρεσβεία κι' άλλος θα φύγη με καϊκι να γλυτώση κι' ο Μακρυγιάννης κι' όλη του η οικογένεια ήταν εις τον χαμόν. Διάλυσα τους ανθρώπους, τους περικόλεσα να μη με προδώσουν. Την αυγή με πλάκωσε ο Τζήνος με πολλούς

χωροφύλακες κί άλλους από τα τάματα των Σπαρτιάτων· μο 'ζωσαν το σπίτι μου... Είχα ορκισμένον τον αρχηγόν των Σπαρτιάτων τον Πιερράκο, κί αυτός την αρετή την είχε εις τα παπούτζα του – τύχη θέλουν αυτείνοι κί όχι πατρίδα! Το πρωί έρχεται ο Ζυγομαλάς εις το σπίτι μου, εις της δύο του μηνός, κί ο Αλέξαντρος Μετζέλος ως γιατροί, ότι έκαμα τον άρρωστον – ο Μιχαήλ Τζήνος κ' οι άλλοι μου κρατούσαν τον μπλόκο – και μ' αυτούς παράγγειλα του Μεταξά και Καλλέργη κί αλλουνών και τους έλεγα την απιστιά οπού μο 'καμαν και χάνομαι μ' όλο μου το σπίτι. Αφού πήγαν τόσοι άνθρωποι, αποφάσισαν να βαρέσουμεν το βράδυ ξημερώνοντας τρεις του μηνός.

Αυτό το κίνημα το ήξεραν και οι πρέσβες της Αγγλίας και Γαλλίας και Ρουσσίας· όμως τους έλεγα αυτεινών και της μερίδες των δικώνε μας οπού ήταν μ' αυτούς, ότι δι' αυτούς δουλεύομεν. Ο Μεταξάς έδειξε χαρακτήρα, ήταν ξεμακρυσμένος από τους ξένους· στάθη καθώς μιλήσαμεν, κατά τον όρκον μας. Το βράδυ πάλε συνάζω ανθρώπους και βάνω το σκέδιον εις την ενέργειαν. Ο Θεός στράβωσε την εξουσίαν και την ενέκρωσε, από την δικαιοσύνη οπού είχε· κί ο Βασιλέας κί όλοι αυτείνοι κοιμάτον. Συνάζονταν άνθρωποι με τ' άρματά τους κί έρχονταν εις το περιβόλι μου και εις το σπίτι μου και οι δραγάτες. Τότε πλάκωσε ο Τζήνος με πλήθος χωροφύλακες πεζούς και καβαλλαραίους κί άλλοι πολλοί, ο Σταύρο Γρίβας και δυο τάματα της Σπάρτης, και πιάνουν το νοσοκομείον και με κλείνουν εμένα μέσα· και πιάνουν γύρα το σπίτι μου και περιβόλι μου· και μπήκαν μέσα εις το περιβόλι πεζούρα και καβαλλαρία. Από τους δικούς μου άλλοι έφυγαν, ότ' ήταν ολίγοι, κί άλλους τους έπιασαν. Και μένω μ' εφτά ανθρώπους και τέσσερα παιδιά – όλοι αυτείνοι ήμαστε. Και κυρίεψαν οι αναντίοι παντού· κί άνοιξαν και μασγάλια εις τον τοίχο του περιβολιού ως την πόρτα του σπιτιού μου. Τότε απολπίστηκα· και ήμουν χαμένος μ' όλο μου το σπίτι. Ήθελαν η εξουσία να μας έχουν κλεισμένους και να μη ρίξουν αναντίον μας όσο να φέξη να 'ρθη ο 'σαγγελέας. Κ' ετοίμασαν και το στρατοδικείον να μας καταδικάσουνε με τον νόμο. Και είχαν ενενήντα διά την τζελατίνα και 'στην κορφή εμένα.

Τώρα, αναγνώστες, να σας δείξω τι κάνει ο πανάγαθος Θεός· κί αν σας ειπώ το παραμικρό ψέμα, αυτός, ο δίκιος Θεός, να μη μου

πάρη την ψυχή. Αφού ήμαστε κλεισμένοι, τα παιδιά μου και η φαμελιά μου είδαν το τέλος της ζωής τους κι' άρχισαν και κλαίγαν πικρά και φώναζαν· κι' ακόμα ένα μωρό εις το βυζί κ' εκείνο κρέμασε το κεφάλι του και το κύριεψε μια μεγάλη λύπη. Βλέποντας αυτό μο 'δωσε μεγάλη λύπη και χαμόν του μυαλού μου. Πρωτύτερα ο στοχασμός μου ήταν αυτός· να βάλω φωτιά εις τον τζεμπιχανέ να χαθούμεν, όταν ιδώ και δεν μπορώ ν' αντισταθώ, και να καγούμεν όλοι να μην μείνη σπορά από την οικογένειάν μου, ότι θα τους θεωρούνε οι άλλοι ως είλωτες κι' Οβραίους. Και ήμουν εις αυτό το σκέδιον. Τ' ασκέρια της εξουσίας με βρισές άσκημες μο 'λεγαν σε ολίγον με τελειώνουν εμένα και τους οπαδούς μου. Τότε θύμωσα από της άτιμες βρισές οπού μου κάναν κι' άνοιξα την πόρτα και βήκα εις το φώρο και τους είπα· «Γκιντί πουλημένα κριγιάτα της τυραγνίας, οπαδοί της αδικίας κι' ατιμίας!» Τότε αυτείνοι με διατίμησαν περισσότερο. Θύμωσα εις αυτό κι' ανοίγω την αυλόπορτα και σηκώνω το ντουφέκι να ρίξω εις το σωρό· το 'χα με κομμάτια γιομίση κι' αν έπαιρνε φωτιά, εκείνο ήταν ο θάνατός μας κι' ο χαμός ολουνώνε μας μέσα εις το σπίτι· ότ' ήταν οδηγημένοι να πρωτορρίξωμεν εμείς, και τότε ως αδύνατους μας κυριεύαν και χανόμαστε. Τραβώντας το σκάνταλο του ντουφεκιού εις το σωρό, ένα χέρι πιάνει την ταμπάτζα. Τότε έκλεισα την πόρτα και μπήκα μέσα. Μου λέγει η φαμελιά μου· «Τι να σου ειπώ, αδελφέ, ό,τι να μιλήση κανέννας, παίρνεις τα χέρια σου σαν τη γάτα με τα νύχια και του ρίχνεσαι απάνου και του βγάζεις τα μάτια· και δεν ακούς κανέναν. Το έκαμες αυτό εις τ' Άργος με τον Αγουστίνο, όμως είχες το σπίτι σου γιομάτο ανθρώπους κι' όλον το μαχαλά. Το ίδιον κ' εδώ με τον Αρμασπέρη, οπού σε είχε τόσες ημέρες κλεισμένον όσο οπού 'ρθε ο Βασιλέας. Τώρα, χωρίς ανθρώπους, τι 'ναι αυτό οπού έκαμες; Κ' εσύ τώρα χάνεσαι κ' εμείς όλοι· να σε αναθεματίσουμεν δεν βγαίνει τίποτας. Ο Θεός σχωρέση εσέναν κ' εμάς». Τότε βλέποντας αυτείνη την δυστυχία του σπιτιού μου και με τα λόγια αυτά και της φωνές και δαρμούς τους, μου 'ρθε από αυτά όλα μια πικρή λύπη και μου είπε ο λογισμός μου πήρα αθώους ανθρώπους εις το λαιμό μου κ' έγινα εις την φαμελιά μου Κάις. Τότε χάνεται όλως διόλου ο λογισμός μου· και 'στο μυαλό μου τι στοχάστηκα; Μόνον παρηγοριά 'σ αυτείνη την κατάστασιν οπού έγινα. Σηκώθηκα και πήγα εις της εικόνες και

κάνω την προσευκή μου και λέγω· «Κύριε, βλέπεις σε τι κατάστασιν έφτασα. Ο μόνος σωτήρας είναι η παντοδυναμία σου και η εσπλαχνία σου 'σ εμάς οπού κιντυνεύομεν και εις την ματοκυλισμένη μας πατρίδα». Τότε η άπειρη εσπλαχνία του Θεού και η αγαθότης του μου 'δωσε φώτισιν και θάρρος. Πιάνω και φκειάνω μίαν σημαία και γράφω· «Εθνική Συνέλεψη, Σύνταμα». Λέγω· «Εις το όνομα του Θεού και της βασιλείας του σηκώνεται η σημαία της πατρίδος!» Και την είχα έτοιμη. Τελειώνοντας αυτό, έφκειασα την διαθήκη μου (ότι άλλαξα ιδέα το να καγούμεν όλοι· είπα μπορώ να βγω έξω να σκοτωθώ. Το λοιπόν σκοτώνομαι εγώ και μένουν αυτείνοι οι αδύνατοι. Όλοι οι Έλληνες δεν θα είναι θερία). Φκειάνω την διαθήκη μου κ' έβαλα και κηδεμόνας τίμιους ανθρώπους. Τότε την διαθήκη την δίνω της γυναικός μου και της λέγω· «Πάρ' το αυτό το χαρτί και βάλ' το σε μίαν πέτρα από κάτου να είναι σίγουρο, να μην κάψουν το σπίτι και καγή· κι' αν πάθω εγώ, να το 'χετε εσείς και ν' ακολουθήσετε καθώς γράφω». Με φωνές και δαρμούς το πήρε η φαμελιά μου όλη και το έκρουσαν. Τότε ησύχασε η ψυχή μου και το σώμα μου έλαβε άλλη ψύχωσιν. Ότι μ' έτυπτε η συνείθησή μου δι' αυτούς τους αδύνατους και μ' αυτό μου φάνηκε ότι τους δίκιωσα. Τότε συγύρισα όλα μου τα όπλα, τα 'βαλα εις την θέσιν τους. Κατέβηκα με την σημαία κάτου εις το σπίτι και είδα τι άνθρωποι μείναν· και μέτρησα όλους εφτά και τέσσερα παιδιά. Τότε τους λέγω· «Αδελφοί, έκαμα αυτό το κίνημα ότι αδικέσασταν εσείς οι αγωνισταί κι' όλο το έθνος από της Κυβέρνησές μας και είπα ίσως και μ' αυτό σώνονταν τα δεινά μας ολουνών των Ελλήνων. Δεν ήταν τυχερόν. Έχομεν ακόμα αμαρτίες να μας παιδέψουν. Εμείς, όσ' είμαστε εδώ, είμαστε τώρα αδύνατοι και οι άλλοι οπού μας έχουν κλεισμένους πολλοί· να μην χαθήτε κ' εσείς αδικώς ελάτε να σας ανοίξω την πόρτα να φύγετε. Δεν θέλω να σας έχω εις το λαιμό μου να χαθήτε κ' εσείς. Κ' εγώ μένω εις την βοήθεια του Θεού. Και σάβανον έχω την σημαία οπού 'φκειασα· και 'σ αυτείνη απάνου θέλω να πεθάνω υπέρ της πατρίδος μου και θρησκευίας μου». Τότε, μα τ' όνομα του Θεού και της πατρίδας, με δάκρυα καυτερά θυμώμαι εκείνη την βραδειά και την απάντησιν αυτεινών των γενναίων αντρών και των αθών παιδιών· «Δεν ήρθαμεν εις τον γάμο σου να χαρούμεν, ήρθαμεν να πεθάνωμεν εκεί οπού θα πεθάνης εσύ με την σημαίαν της πατρίδος

μας και θρησκείας μας. Εσύ την θέλεις σάβανο και δεν την θέλομεν εμείς; Θέλομεν να ζούμεν είλωτες των Μπαυαρέζων κι' αλλουνών όμοιών τους, οπού μας καταδικούνε; Δεν μετρηθήκαμεν να φύγωμεν όσοι μείναμεν, μετρηθήκαμεν να πεθάνωμεν· και είμαστε έτοιμοι ό,τι οδηγίες θα μας πης ν' ακολουθήσωμεν». Τους αγκάλιασα και τους φίλησα, τους έδωσα κι' από 'να» κρασί. Δοξάσαμεν τον Θεό και την βασιλεία του και τους οδήγησα εις της πόρτες κι' άλλες θέσες, όποτε μας ριχτούνε να πεθάνομεν.

Ίσως μου τους έστειλες εσύ, Λεωνίδα, ότι μείναν όταν σκοτώθης· ότι οι γενναίοι αυτοί καθαροί απογόνοι σου – κ' εσύ και οι συντρόφοι σου υπέρ της πατρίδος σας σκοτωθήκετε και της θρησκείας σας – κ' εμείς 'σ αυτό ετοιμαζόμαστε. Η αγαθότη του Θεού είναι άβυσσος της θαλάσσης, τους μωρούς κάνει σοφούς, τους σοφούς μωρούς, τους αντρείους δειλούς, τους δειλούς αντρείους, διά να δοξάζεται ο πλάστης του παντός. Εκεί οπού τελειώσαμεν αυτά κι' ετοιμαζόμαστε να πεθάνωμεν έντεκα, ο Θεός στέλνει και τον αγαθόν και γενναίον πατριώτη τον Γιάννη Κώστα μ' άλλους πέντε· κι' από μέσα από αυτούς – ο Θεός τους στραβώνει και δεν τους βλέπουν. Και τους ανοίγω και μπαίνουν αυτά τα έξι λιοντάρια. Σε ολίγον μο 'ρχεται κι' ο γενναίος Κυργιάκος Αργυροκαστρίτης μ' άλλους οχτώ πατριώτες του από τον Περαία· ότι τον είχα εις τον όρκον και του παράγγελλα· και το ίδιον στραβωσε τους απατεώνες ο Θεός – μπήκαν κ' αυτείνοι οι γενναίοι άντρες άβλαβοι, οι απόγονοι του Πύρρου. Σε κάνα δυο ώρες έρχονται και οι γενναίοι κι' αγαθοί πατριώτες ο Γιαννάκη Σούλιος με τον αδελφόν του Δημητράκη και γαμπρό του Γκίτζα κι' ο Μελέτης Παπαδάμη Κουντουργιώτης με εικοσιπέντε ανθρώπους, και με μεγάλον κίντυνον της ζωής τους αυτείνοι όλοι σώθηκαν μέσα, ότι τους είδαν τα στρατέματα αυτούς· τότε άρχισε το ντουφέκι από τους αναντίους, κι' αυτείνοι οι γενναίοι κι' αγαθοί πατριώτες όλοι, οι εικοσιπέντε, από μέσα απ' ούλους τους αναντίους ρίχτηκαν ως λιοντάργια· τους ρίχτηκαν απάνου τους οι αναντίοι όλοι. Ρίξαν και σκότωσαν μόνον έναν νωματάρχη. Αυτός μόνον εσκοτώθη εις το Σύνταμα· ότι όσα 'νεργάγει η Θεία Πρόνοια έτζι γέγονται. Τότε μπήκαν όλοι μέσα κι' ανάψαμεν το ντουφέκι και οι μέσα και οι έξω. Όμως εμείς δεν θέλαμεν να ρίξωμεν εις το κρέας, ότι ήτον αδελφοί μας κι' εκείνοι. Τότε ντουφεκισμούς εμείς κι' εκείνοι, κι' αρχίσαμεν

εμείς· «Ζήτω το Σύνταμα κ' η Εθνική Συνέλευση!» Αρχισαν από το κάστρο εκείνοι οπού 'χα οδηγήση και οι φωτιές από τα βουνά. Της καμπάνες πήγε ο προδότης δήμαρχος Ανάργυρος Πετράκης κί ο αστυνόμος Μιμίκος Μισαραλιώτης και οι οπαδοί τους και δεν άφησαν να βαρέσουν. Μάλιστα ήρθαν εις το σπίτι μου, εις τον καφφενέ μου, και γύρευαν με προδοσιά, ως φίλοι, να με βγάλουν έξω να μιλήσωμεν, να με πιάσουν μ' απιστιά να με δώσουν εις τους φίλους τους. Αυτό το σκέδιον τ' απέτυχαν. Τότε κινήθη και το ταχτικόν και ιππικόν με τον Καλλέργη και Σκαρβέλη, ακούγοντας τους ντουφεκισμούς μας, και πήγαν εις το Παλάτι. Ευτύς κί' εγώ άφησα την αναγκαία φρουρά και πήγα κί' εγώ. Βγαίνοντας έξω μ' ακολούθησαν όλοι οι πολίτες. Ήρθαν κί' από τα χωριά, οπού τους είχα παραγγείλη. Και μας πήραν εις τα χέρια όλους ο λαός. Χάλευαν να μπούνε από τα παλεθύρια εις το Παλάτι. Τότε τους μίλησα να 'χουν την μεγαλύτερη αρετή και πατριωτισμόν· «Εμείς θέλομεν να μας δώση ο Βασιλέας μας εκείνο οπού αποχτήσαμεν με το αίμα μας και θυσίες μας, οπού το καταπάτησε κί' ο Καποδίστριας. Οι Δύναμες τον οδήγησαν να μας δώση σύνταμα, όταν τον αναγνώρισαν βασιλέα μας και ήρθε εδώ· και υποσκέθη· κί' ως σήμερα δεν το 'βαλε 'σ ενέργεια. Να το βάλη τώρα και είναι Βασιλέας μας. Και να μας κυβερνάγη συνταματικώς. Δί' αυτό, αδελφοί, σηκωθήκαμεν και κιντυνέψαμεν, κί' όχι να κάμωμεν αταξίες· ούτε εις το περιβόλι να μην πλησιάση κανένας και πειράξετε ούτ' ένα φύλλο».

Σας λέγω, αδελφοί αναγνώστες, ότι ο ευλογημένος ο λαός της πρωτεύουσας δεν βήκαν έξω από τον γενναίον πατριωτισμό τους κί' από την απερίγραφη αρετή τους ούτε μίαν τρίχα. Πέφταν μαντήλια των ανθρώπων, ταμπακέλλες ασημένιες κί' άλλα 'σ εκείνον τον πληθυσμόν κ' έβαιναν ντελάλη και φώναζε, και τα 'διναν εκείνων οπού τα 'χασαν. Τ' αργαστήρια όλα άνοιξαν και κάναν την δουλειά τους, ο 'σπράχτορας ο δημοτικός του πήγαιναν χρήματα οι κάτοικοι από φόρους και σύναζε από το μεσημέρι και πέρα. Αφού πήγαμεν εις το Παλάτι, τότε κατεβήκαμε εις το κατάστημα του Συβουλίου της Επικρατείας και τους συνάξαμεν όλους με την μεγαλύτερη προθυμίαν και πατριωτισμόν. Στείλαμεν κί' ανθρώπους βάρδιες εις τους υπουργούς και σε όλους τους σημαντικούς και εις την Τράπεζα και σε όλα τα καταστήματα και πρόσεχαν. Συνάζοντας όλοι οι

Σύβουλοι της Επικρατείας μιλήσαμεν να γένουν νέοι υπουργοί. Τότε ο Μεταξάς κί όλοι οι άλλοι, οι συντρόφοι μας, με διορίζουν εμένα να εκλέξω τους νέους υπουργούς. Τότε αφού συμβουλευτήκα μ' όλους, έκλεξα τον Μεταξά πρωτοϋπουργόν και του Εξωτερικού, τον Λόντο του Στρατιωτικού, τον Κανάρη του Ναυτικού, τον Μελά της Δικαιοσύνης, τον Σκινά του Εκκλησιαστικού, τον Μανσόλα της Οικονομίας, τον Παλαμήδη του Εσωτερικού. Ο Μεταξάς ήθελε κί ο Λόντος να βάλω και τον Ζωγράφο, εγώ δεν θέλησα ότ' ήταν εις την οργή των ανθρώπων· ότ' είναι άξιος άνθρωπος και σύντροφός μας, είναι η αλήθεια, όμως 'στον κόσμο είπα να μη βάλωμεν υπόνοιες και οι αναντίοι τους 'ρεθίσουν. Αυτό στοχάστηκα και δεν το έκαμα. Είναι η αλήθεια του Θεού αυτείνη. Κί ο Μεταξάς επικράθη πολύ αναντίον μου.

Αφού έγιναν οι νέοι υπουργοί και τους αναγνώρισαν κί όλοι οι Σύβουλοι της Επικρατείας, τότε οι νέοι υπουργοί έφκειασαν ένα ένγραφο διά τον Καλλέργη κ' εμένα να το υπογράψη ο Βασιλέας δι' ασφάλεια μας, ένα ευκαριστήριον ότι βαστάξαμεν την ησυχίαν. Τότε πήγαν εις τον Βασιλέα να υπογράψη το Σύνταμα κί αυτό. Ήταν και οι Πρόσβες των Δυνάμεων εις το Παλάτι· και τα υπόγραψε όλα· και του έγινε ένα μεγάλο «ζήτω» απ' ούλους τους πολίτες της πρωτεύουσας. Τότε μαζώχτη πολύς λαός απ' όλα τα χωριά κί από τα νησιά. Διά να μην γένη καμμιά αταξία τους σύναξα όλους έξω εις τον κάμπο και τους βάνω ένα λόγο, πώς σηκώσαμεν την απανάστασιν, πώς ήμαστε εις τον αγώνα ξυπόλυτοι και γυμνοί και νηστικοί της περισσότερες φορές· πόσοι σκοτώθηκαν, πόσοι σκλαβώθηκαν, πόσοι τούρκεψαν· κ' έγινε γης Μαδιάμ η πατρίδα μας· και τίποτας δεν κέρδησαν οι τίμιοι άνθρωποι από την ανοησία μας και κακία μας, εμάς κ' εκείνων οπού μας κυβερνούσαν αρχή και τέλος· όλο εφύλιους πολέμους κί άλλες ακαταστασίες κάναμεν. Και χάθηκαν εις αυτά περισσότεροι από τους πολέμους των Τούρκων· «Ίδού, αδελφοί, ο Θεός πάλε έκαμεν το έλεός του και μας έφερε μόνος του το αγαθό του δώρο και μας προστάτεψε κ' εμάς και τον Βασιλέα μας, ούτε αυτός ν' αγαναχτήση αναντίον μας, ούτε εμείς εις τον Βασιλέα μας. Και φώτισε και τα δυο μέρη εις το εξής θα ζήσωμεν με την ευλογίαν του Θεού ως πατέρας με τα παιδιά. Διώχνομεν αύριον και τους Μπαυαρέζους. Και να είμαστε γενναίοι εις αυτούς, να μην

θυμηθή κανέναν πάθος από 'μας να πειράξη κανέναν, ή τον διατιμήση όσο να πάνε εις την ευκή του Θεού. Τώρα εσείς όλοι οι αγαθοί άνθρωποι να πάγη ο καθένας εις το σπίτι του ν' αφήση τ' άρματα του, καθώς τ' άφησα κ' εγώ και βαστώ εις το χέρι μου το μπαστούνι μου, οπού βλέπετε· και πήρα το σκαλιστήρι μου κ' εργάζομαι εις τον κήπο μου και εις τ' αμπέλι μου κ' ελιές μου, ότι ζυγώνει κί ο τρύγος. Αυτά είχα να σας ειπώ, αδελφοί». Σε δυο ώρες δεν έμεινε κανέναν από αυτούς.

Φέραμεν και πλοία και μπαρκαρίσαμεν όλους τους Μπαυαρέζους. Τους πήγα εις τον Περαιά, οπού είχαν Έλληνες αδικήση, κατατρέξη, χτυπήση – τους μεταχειρίζονταν χειρότερα από τους Τούρκους. Δεν στάθη τρόπος να θυμηθή κανέναν Έλληνας παραμικρά από αυτά και να κατατρέξουν κανέναν. Τους μπαρκαρίσαμε όλους και πάνε εις την δουλειά τους.

Εις της τρεις ημέρες παρουσιάστηκα εις τον Βασιλέα. Είπα και του Γαρδικιώτη να είναι παρών· ότι παρουσιάστη πρωτύτερα ο Καλλέργης και γονάτισε ομπρός του και του έλεγε να τον συχωρέση δι' αυτό οπού έκαμεν. Πήρα τον Γαρδικιώτη και παρουσιάστηκα. Του λέγω· «Βασιλέα, παρουσιάζομαι ομπρός σου και μ' έναν τρόπον με τύπτει η συνείθησή μου και μ' άλλον μ' αφήνει ήσυχον». Μου λέγει η Μεγαλειότης του· «Πώς με τον έναν τρόπον σε τύπτει η συνείθησή σου και με τον άλλο σ' αφήνει ήσυχο; – Θα σου κάμω την εξήγησιν. Αυτός ο τόπος, η πατρίδα μας, οπού βασιλεύεις, ήταν πρώτα ρουμάνι· ότ' είχε γένη βάλτος τόσα χρόνια· κ' έκαμεν πολλά άγρια δέντρα και παλιοχόρταρα· κ' ένα μέρος από 'μας τους ντόπιους κί από τα έξω μέρη πολλοί αγαθοί άνθρωποι πήραν τα τζαπιά, τα τζεκούρια, τα φκυάρια· κ' έκοψαν όλες αυτές της ακαθαρσίες και δούλεψαν αυτόν τον τόπο και δίνει τώρα 'σοδήματα, καρπούς και φρούτα αξιόλογα. Εκείνοι οπού αγωνίστηκαν, από μέσα κί απ' όξω, λίγοι ήταν και χάθηκαν οι περισσότεροι· κί όσοι μείναν πολλοί από αυτούς γκεζερούν ξυπόλυτοι και γυμνοί μέσα τα σοκάκια αυτεινής της πατρίδας τους· και οι χήρες κί αρφανά των αγωνιστών διακονεύουν· και οι νειες τους πατούνε οι διαφταρμένοι την τιμή τους στανικώς να φάνε κομμάτι ψωμί. Λίγοι αγωνιστήκαμεν –εις τον καρπόν πολλοί πλάκωσαν· και παίρνουν το ξύλο και βαρούνε τους αγωνιστάς».

«Ποτές δικαιοσύνη δεν είδαμεν – κί όλο συχνούς εφύλιους

πολέμους και σκοτωμούς. Χάθηκαν δι' αυτά τα καλύτερα παληκάρια κί έπαθε και παθαίνει η πατρίδα όσα δεν έπαθε από τους Τούρκους. Δεν μπορέσαμεν να ιδούμεν κυβέρνησιν από τους δικούς μας, ηφέραμεν τον Καποδίστρια – κί αυτός αναμέρησε από την δικαιοσύνη· δυο χρόνια μας κυβέρνησε αγγελικώς, ύστερα, τ' αδέλφια του φταίγαν, αυτός δεν ξέρω. Εσκοτώθη αυτός, διατιμήθη η πατρίδα και διατιμιέται ως την σήμερα, ότι σκοτώθη ο αρχηγός της. Καλά, αυτός εσκοτώθη – απλός Έλληνας, δεν τον ζήτησε κανένας. Αν σκοτωθής η Μεγαλειότη σου, είσαι βασιλέας, θα σε ζητήσουνε οι άλλοι οι βασιλείς· τότε διατί να χάσουμεν εσένα τον Βασιλέα και την πατρίδα μας; Τέσσερες φορές σε γλύτωσα εγώ από τον σκοτωμό, μπορούσε κί άλλος πολίτης να σε γλυτώση άλλες τόσες. Τέλος μπορούσαν κακοί άνθρωποι να 'περισκύσουνε και να γένη το μεγάλο κακό αυτό και να χαθής και να χαθούμεν. Δεν σου είπα εγώ τι αδικίες κάνουν των αγωνιστών; Και γιόμωσαν οι χάψες από τους αγωνιστάς αδικώς, από της φατρίες των δικώνε μας και της Αντιβασιλείας; Και πέθαιναν οι αγωνισταί εδώ μέσα τα παλιοκλήσια από την ταλαιπωρία κί από τον βαρύ χειμώνα; Δεν άφησα τον μιστόν μου, μ' όλον οπού 'μαι κί εγώ δυστυχής, να μεραστή εις αυτούς; Ότι καθεμερινώς με καταβασάνιζαν οι άνθρωποι γυρεύοντάς μου ελεημοσύνη. Και το έβαλα και εις τον τύπον να το ακολουθήσουν κί άλλοι οπού 'χουν κατάστασιν, ν' αφήσουν κ' εκείνοι τον μιστόν τους όσο να λάβη μέτρα η Αντιβασιλεία, να δικιώση τους αγωνιστάς. Κί αυτό το αθών κίνημα οπού έκαμα το έκαμαν έγκλημα ο Κωλέτης και η Αντιβασιλεία και θα με πήγαιναν εις το Παλαμήδι, και η Μεγαλειότη σου με γλύτωσες. Δεν σου είπα ο Αρμασπέρης τι έκαμεν εδώ με τους οπαδούς του, οπού γύμνωσαν το κράτος σου, και σου 'στειλα κί αναφορά όταν ήσουνε εις την Μπαυαρία, και το 'μαθε ο Αρμασπέρης και με κιντύνεψε και ήμουν ρέστο όσο οπού κόπιασες; Αυτές κί άλλες πλήθος αδικίγες εγένονταν και γέρονται. Και η αγανάχτηση ήταν εις την Μεγαλειότη σου. Τότε καμπόσοι άνθρωποι μιλήσαμεν κ' έγινε αυτό, να δώσης εκείνο οπού 'χες υποσκεθή όταν κόπιασες. Δόξαζε τον Θεόν οπού έγινε με την ευλογία του, και δεν σου πειράχτη ένα φύλλο από το περιβόλι σου. Φύλαξες τα βασιλικά σου δικαιώματα και το έθνος απόχτησε τα δικά του. Βάστα τον βασιλικόν σου λόγο και την

υπογραφή σου, κι' όλοι οι τίμιοι άνθρωποι πεθαίνομεν διά το νύχι σου εις την πόρτα του παλατιού σου! – Μου είπε, εγώ θέλω βασιτάξει όλα όσα υποσκέθηκα κ' υπόγραψα». Τον εχαιρέτησα κ' έφυγα.

Η νέα κυβέρνηση διάταξε να γένουν εις το Κράτος οι εκλογές των πληρεξουσίων κατά τον πληθυσμόν κάθε επαρχίας. Διόρισαν κ' εμένα πανψηφεί από την πατρίδα μου Λιδορίκι κ' από 'δω από την Αθήνα. Είχαν ευκαρίστησιν και οι Αρτηνοί οπού 'ναι εις τη Πάτρα κ' αλλού να με κάμουν. Μαθαίνοντας ότι έγινα από αυτά τα μέρη διόρισαν το Μόστρα και του είπαν ν' αγροικέται και μ' εμένα, να πηγαίνωμεν σύνφωνοι. Η γνώμη του Μεταξά ήταν να βάλωμεν και τον Λεβίδη και Φιλήμονα, τους τυπογράφους του. Εγώ του είπα αθώα να μην πειράζωμεν τους Αθηναίους και τους αγαναχτήσωμεν – να τους έχωμεν βοηθούς σε κάνα περιστατικόν, ότι πίσου είναι τα δεινά μας. Έμεινε η καρδιά του εις αυτό. Μπήκε ο Καλλεφουρνάς, ο Βλάχος, ο Βρυζάκης κ' εγώ. Οι πολίτες της πρωτεύουσας όλοι πρόσφεραν χρήματα να φκειάσουν δυο σπαθιά του Καλλέργη κ' εμένα. Εγώ είπα ας φκειάσουν δυο σπαθιά και να γράψουν όλα τα 'νόματα των αξιωματικών οπού λάβαν μέρος εις την μεταβολή και να τ' αφιερώσουν σε μίαν εκκλησία. Συνάχτη και το Δημοτικόν Συμβούλιον κ' έκαμεν μίαν πράξη – ήμουν εγώ πρόεδρος του Συμβουλίου – με διόρισαν αρχηγόν τους, των Αθηναίων, και υποαρχηγούς τον Γιάννη Κώστα και Καλλεφουρνά. Έγινε και πράξη – εις το σπίτι μου, οπού άρχισε από εκεί το κίνημα του Συντάματος, 'σ εκείνη την πιάτζα οπού 'ναι μπροστά εις το σπίτι μου και Νοσοκομείον, να γένη ένα τρόπαιον και να γραφτούν όλα τα 'νόματα· και να λέγεται κ' ο δρόμος αυτός οδός Μακρουγιάννη. Εγώ τους είπα ας ξοδιαστούν τα χρήματα 'σ εκείνο το τρόπαιον, ή ας γένη ένα 'στην πιάτζα του Παλατιού. Αυτείοι δεν θέλησαν σε κάνα μέρος. Έφκειασαν ένα σπαθί του Καλλέργη, και τ' άλλα τα χρήματα τα 'φαγε ο Λεβίδης. Βοηθούσαν τον Καλλέργη ότ' ήταν το σύστημά τους. Άρχισαν να φατριάζωνται – τα παλιά συνειθισμένα. Τότε, σαν δεν θέλησα να γένη ο Ζωγράφος υπουργός, διά τα αίτια οπού σημείωσα, κ' ο Λεβίδης κ' ο Φιλήμονας πληρεξούσιοι των Αθηνών, άρχισαν να με βαρούν με τους τύπους τους. Πάγω μίαν ημέρα εις τον Μεταξά, ήταν κ' ο Καλλέργης, τους λέγω· «Τι με βαρούνε αδικώς αυτείοι οι τύποι της συντροφιάς μας;» Ο κύριος Μεταξάς μου

αποκρίνεται θυμωμένος και μου λέγει· «Όποιος δεν του αρέση ας κάμη όπως θέλη. – Του λέγω, αυτόν τον λόγο θα σου τον έλεγα εγώ ο στρατιωτικός και να τον χωνέψης εσύ ο πολιτικός. Ας γένω εγώ εσύ κ' εσύ εγώ. Τι στοχάζεσαι, κύριε Πρωτοϋπουργέ, ότι τελείωσαν τα δεινά μας και 'νεργάτε διχόνους; Πρέπει να 'χετε περισσότερη αρετή και γνώση. Θα μας κιντυνέψη εκείνος οπού πήγαμεν και τον κλείσαμε μέσα εις το παλάτι του κ' υπόγραψε στανικώς το Σύνταμα. Θα μας κιντυνέψουν δικοί μας αντίζηλοι, θα μας κιντυνέψουν οι ξένοι – ότι το Σύνταμα το δικό μας είναι ξεβράκωτο – κί' ας σας ποτίζουν σαμπάνιες τώρα και συχνά τραπέζα οπού τρώτε. Εγώ, και με προσκάλεσαν τόσες φορές, δεν ζύγωσα εις κανέναν, ούτε θα ζυγώσω ποτές. Το δίχτυ οπού 'ρριξα εγώ κί' αγωνιζόμουν τόσα χρόνια – το ψάρι οπού 'θελα το 'πιασα· δεν ματαζυγώνω σε κανέναν από αυτούς. Και ξέρω πόση αρετή θυσιάζει καθέννας διά την πατρίδα μου και πόση θα θυσιάση και εις το εξής. Αυτά είναι όλα, κόντη μου, κί' άλλη βολά δεν ματαζυγώνω εις τα' αρχοντικό σου». Τότε μετανόησε και πήρε την συχώρηση· κ' έμεινα εις την φιλία μας με την ίδια 'λικρίνεια οπού είχα. Όμως το πρόβατο είναι πρόβατο και σε μαντρί ζη, και το γουρούνι πάντοτες γουρούνι και εις τα ξένα σοκάκια γκεζεράγει.

Ήρθε κί' ο Μαυροκορδάτος, οπού ήταν πρέσβυς εις την Κωνσταντινόπολη. Πήγα τον είδα, ήρθε και εις το σπίτι μου. Είναι ευκαριστημένος πολύ διά την μεταβολή οπού 'γινε. Ήρθε κί' ο Κωλέτης, οπού ήταν πρέσβυς εις τη Γαλλία. Πήγε εις τον Βασιλέα· από εκεί ήρθε εις το σπίτι μου. Του είπα· Κύριε Κωλέτη, εξ αρχής ήμασταν στενοί φίλοι. Ύστερα μαλλώσαμεν διά την πατρίδα μας. Ότι πόσα καλά και κακά της κάμαμεν τα γνωρίζεις και τα γνωρίζω· και δι' αυτό γγιχτήκαμεν. Τώρα οπού κόπιασες να θυσιάσης αρετή και πατριωτισμόν, ότι ηλικιώθης, καζάντησες και δοξάστης από αυτείνη την πατρίδα. Ήσουν σε ένα φωτισμένο έθνος τόσα χρόνια πρέσβυς, είδες πώς διοικούν την πατρίδα τους εκείνοι· να διοικήσης κί' εσύ συνφώνως με τον Μεταξά, με τον Μαυροκορδάτο κί' άλλους να γένωμεν κ' εμείς έθνος κατά τους αγώνες μας. Πάψετε εις το εξής της διχόνους αναμεταξύ σας και να μονοιάσωμεν όλοι. Τούτο οπού 'γινε, το Σύνταμα, δεν είναι έργο ούτε του Μεταξά, ούτε εμένα, ούτε των αλλουνών, είναι έργο του Θεού· ελυπήθη αυτό το δυστυχισμένο

έθνος, οπού 'χυσε τόσα αίματα από τους συχνούς εφύλιους πολέμους και συντάματα. Δεν είναι τούτο το Σύνταμα σαν τα δικά μας, οπού χάνονταν τόσοι άνθρωποι και γυμνώνονταν οι κάτοικοι από πλούτη και τιμή. Εκείνα ήταν δικά μας συντάματα· τούτο είναι του Θεού και δεν μάτωσε μύτη, ούτε πειράχτη κανένας άνθρωπος σε όλο το Κράτος. Συνακουστήτε όλοι να κάμωμεν φρόνιμη Συνέλεψη, να σωθούν τα δεινά της πατρίδος και του Βασιλέα μας. Κάμε πράματα καλά να σε συχωράνε οι πατριώτες σου· αν κάμης κακά, θα χ... εις το μνήμα σου – και εις το δικό μου, αν κάμω κακά». Υποσκέθη ότι εις το εξής θα είναι καθαρός πατριώτης κ' επιθυμάγει την ένωση και με το Μεταξά και με τους άλλους.

Οι νέοι κυβερνήται μας άρχισαν να διαιρούνται κί από τα δικά τους αισθήματα κί από των ξένων την αρετή και νιτερέσια τους. Τα τραπέζια οπού κάνουν οι πρέσβες της Αγγλίας και της Γαλλίας και οι άλλοι και τα καθεμερινά προσκαλέσματα 'στους πληρεξούσιους – ένας τους αφίνει, ο άλλος τους προσμένει – αυτά τα τραπέζια πολύ γλύκαναν τους συντρόφους μας και καταξοχή τον Λόντο και Καλλέργη. Κί ο Παλαμήδης πολύ αχαραχτήριστος κί αυτός· στάθη το σκάνταλο σε όλους. Και εις το Κράτος δεν γράφει να γένωνται οι εκλογές κατά τον πληθυσμόν του κάθε μέρους. Αφού ήρθε ο φίλος του ο Κωλέτης και η θέληση του Πισκατόρη – άλλαξαν τα μυαλά του και γράφει εις το Κράτος «κάμετε και μια και δυο και τρεις εκλογές». Κί αυτά είναι μπερμπάντικα πράματα. Θέλει αυτό το Σύνταμα να το καταπατήση με της συμβουλές του παλιού του φίλου Κωλέτη, σαν εκείνα τα συντάματα τα περασμένα, οπού αφανίζονταν όλος ο τόπος. Και τούτοι οι δυο οπού 'ρθαν τώρα, Κωλέτης και Μαυροκορδάτος, 'σ εμάς κάνουν τον φίλο κί απόξω με τους ντόπιους φίλους του και με τους Πρέσβες 'νεργούνε να κάμουν κόμματα και φατρίες – αυτά μαθαίνομεν. Και είπα του Μεταξά κί άλλουνών να 'μπη κί ο Κωλέτης εις την Κυβέρνηση κί ο Μαυροκορδάτος και με χίλιες προσπάθειες τρόμαξαν να δεχτούνε. Άρχισαν να υποκινούν συχνές οχλαγωγίες, να διατιμούν τους παλιούς υπουργούς και πηγαίνω καθεμερινώς και διαλώ αυτό με λόγια πατριωτικά. Και οι ευλογημένοι οι πολίτες της πρωτεύουσας, αφού ακούνε πατριωτικές συμβουλές, μ' ακούνε και διαλυώνται.

Ο Γενναίος Κολοκοτρώνης 'ρέθισε τους στρατιωτικούς κί άλλους

πολλούς μ' επίβουλον σκοπόν. Κί αυτό το 'μαθε η Κυβέρνηση και μίλησε με τον Βασιλέα δι' αυτόν. Και τον απόβαλε ο Βασιλέας οπού τον είχε 'πασπιστή. Ζήτησε η Κυβέρνηση και τον έκαμεν εξορία διά την Μπαυαρία, κί όσο να κατεβή κάτου εις τον Περαία συντροφιασμένος με τον Τζαβέλα, υποκίνησαν τον λαόν οι ανόητοι και κόντεψαν να τους σκοτώσουν εις τον δρόμον και τους δυο. Και είχαν ετοιμάση ανθρώπους και εις τον Περαία, κί εκεί πάθαν τα ίδια. Και γύρισαν οπίσου· και κρυφίως εις τους Τρεις Πύργους μπαρκαρίστη ο Γενναίος κί εσώθη. Εγώ ήμουν αστενής· μαθαίνοντας αυτά μίλησα φρόνιμα σε πολλούς· «δεν είναι καλή η οχλαγωγία· σήμερα το κάνουν αυτεινών κί αύριο θα το πάθωμεν εμείς». Ήθα κάμουν εξορία και τον Γαρδικιώτη, και τον πήρα απάνου μου και δεν άφησα να του κάμουν τίποτας.

Βιβλίου Δ'. 1843-1851

[Κεφάλαιον πρώτον]

Άνοιξε η Συνέλεψη κί άρχισε της εργασίες της. Όλοι οι Πρέσβες μέσα ο Λάγυνης με τους ανθρώπους της πρεσβείας του, ο Πισκατόρης, ο Πρόκενς της Αούστριας και οι άλλοι με τους οπαδούς τους. ΄Ρεθίζουν αυτοί τους πληρεξουσίους και δεν τους αφήνουν ήσυχους· και φεύγοντας από την Συνέλεψη τους έχουν έτοιμον το τραπέζι, το βράδυ, λαμπρό, και σιαμπάνιες κί άλλα πιατά. Είναι αλήθεια, της Ρουσσίας ο πρέσβυς ή άλλος από την ρούσικη πρεσβεία δεν ζύγωσε εις την Συνέλεψη όσο οπού διαλύθη. Αφού μιλήθηκαν καμπόσα σοβαρά πράματα εις την Συνέλεψη, έλεπες από αυτούς κί από τους οπαδούς τους πολλοί φέρναν την Συνέλεψη άνου κάτω. Τότε μιλώ με τον Κριτζώτη, με τον Γρίβα, με τον Ίσκο κί άλλους, τους λέγω· «Αδελφοί, αν θέλωμεν να κάμωμεν νόμους στέρεους διά την πατρίδα μας και με ησυχία, πρώτο να ειπούμε του υπουργού του Πολέμου να μην κάμη καμμιά βαθμολογία όσο να τελειώση η Συνέλεψη. Τότε να διοριστή μια επιτροπή να δικιώση τους ανθρώπους, εκείνους οπού τους ανήκει. Τώρα να μείνη, να μην πέσουμε σε διχόνοια και φατριαστούμεν· και δεν θα γένουν κί άνθρωποι του Αγώνος· θα βάλη ο καθείς τους κόλακάς του και θα κάμωμεν ό,τι κάμαμεν ως τώρα· και θα διαιρεθούμεν. Πρώτο να κάμωμεν αυτό. Δεύτερον, να σας ειπώ· ο Καλλέργης τον διόρισε η Κυβέρνηση αρχηγόν όλων των στρατεμάτων της πρωτεύουσας. Εμείς να κάμωμεν μίαν φρουρά της Συνελέψεως από την Ρούμελη, από την Πελοπόννησο, από την Σπάρτη, από τα νησιά· να είναι πολίτες και στρατιωτικοί χίλιοι, δυο χιλιάδες, να γένη μια δύναμη εθνική κί ανεξάρτητη, να μην 'πηρεάζεται η Συνέλεψη από καμμιά φατρία, ούτε από ντόπιους, ούτε από ξένους. Και μη στοχάζεστε ότι θέλω να μπω αρχηγός· βάλτε όποιον θέλετε. Εγώ είμαι σύνφωνος και τον βοηθάγω και μ' Αθηναίους, αν θελήση. Όμως αυτό να γένη, ότι είναι πολύ αναγκαίον να είναι δυναμωμένη η Συνέλεψη. Δεν θέλησε

κανέναν ν' ακούση τίποτα από αυτά οπού τους είπα. Το 'μαθε ο υπουργός του Πολέμου κ' έστειλε και με φώναξε και μου είπε αυτά να μη ματά τα ειπώ και 'ρεθίζονται οι πληρεξούσιοι. Άρχισε της βαθμολογίες και δεν άφησε κανέναν παραλυμένον οπού να μην τον βαθμολογήσει από τους φίλους του κι' αυτεινών, οπού τους μιλούσα πατριωτικά. Τότε άρχισαν οι διχόνοιες. Τότες, σαν είδαν οπού τους έλεγα αυτά διά να κάμωμεν πατριωτικά πράματα, καμπόσοι από αυτούς, κι' ο Καλλεφουρνάς σύνφωνος, ήθελαν να κάμουν ταραχές κι' αναρχίες εις την πρωτεύουσα. Ο κόσμος όλος μ' υπολήπτειτον, μ' αγαπούσαν, ότι τους μιλούσα την αλήθεια και ήθελα την ασφάλεια τους και χάλαγα τα σκέδια εκείνων και την κακή τους θέληση. Τότε αυτεινοί, διά να με κατηγορήσουνε εις το κοινό, βάνουν εις τον τύπο ότι ο Μακρουγιάννης πήρε εικοσιπέντε χιλιάδες δραχμές, ο Μακρουγιάννης πήρε ένα κάρρο χρήματα ασημένιες ταμπακέλλες, από τους ξένους. Βλέπω αυτά, μιλώ εις την Συνέλεψη ο'σαγγελέας να πιάση τον τυπογράφο να ιδούμεν ποιος μο 'δωσε αυτά τα πλούτη. Μίλησαν του 'σαγγελέως – κι' αυτός σύντροφος αυτεινών. Έβαλαν εις τον τύπο ότ' ήταν ψέματα όλα. Πήγα εις την Μεγαλειότη του τον Βασιλέα μας. Μου είπε ότι «Είχες έναν όρκο με υπογραφές; – Είχα, του λέγω. – Να μου τον δώσης να ιδώ τους ανθρώπους. – Τι τους θέλεις να τους ιδής; – Να τους ξέρω, να τους βάλω εις 'πηρεσία. – Δεν τον δίνω τον όρκον. Εκείνοι οπού με μπιστεύτηκαν και μο 'δωσαν την υπογραφή τους ήξεραν ότι δεν θα της δώσω αλλουνού – τότε είμαι άτιμος άνθρωπος». Κ' έφυγα.

Αφού οι ξένοι κι' όλοι οι οπαδοί τους μάθαν οπού οργάνιζα τόσα χρόνια το Κράτος κι' όρκιζα τους ανθρώπους και τους έδενα με υπογραφές, τους κακοφάνη πολύ – διατί δεν βάργα τα τούμπανα να το μάθουν, να με βάλουν εις την τζελατίνα! Έμεινε μυστικόν και το ανασπάστηκαν όλοι οι Έλληνες και δεν έμεινε καμμιά επαρχία, ότι σε όλες ήταν άνθρωποι ορκισμένοι· κι' έγεινε με την ευλογίαν του Θεού – και δι' αυτό πικραίνεται τώρα ο Κωλέτης και η συντροφιά του, ότι δεν ήταν σαν το δικό του σύνταμα, να χυθούν τόσα αίματα και ν' αφανιστούν οι κάτοικοι. Και βαίνουν τώρα εις τον τύπον ότι αγοράστηκα με κάρρα γιομάτα χρήματα, οπού δεν τα 'χει κι' ο Βασιλέας τόσα χρήματα· και αν ξέρω παρόμοιον, του Θεού ψυχή να μη δώσω. Να γένω προδότης της πατρίδος μου και θρησκείας μου,

οπού αφάνισα το σπίτι μου κι' άφησα δυστυχισμένα τα παιδιά μου τόσα χρόνια – και θα γένω προδότης τώρα και πουλημένος!

Αφού δεν μπόρεσαν να μου κάμουν τίποτας μ' αυτά, σκεδιάζουν να γένη μια οχλαγωγία την νύχτα και να πάγω εγώ να την σβέσω, να με δολοφονήσουν. Μίαν ημέρα έρχεται ένας άνθρωπος εις το σπίτι μου και μου λέγει· «Θέλω κάτι θα σου ειπώ· ορκίσου να μη με προδώσης και χάνομαι». Ορκίστηκα. Μου λέγει· «Είσαι τίμιος άνθρωπος και δεν επιθυμώ να χαθής. Τούτες της ημέρες θα γένη μια οχλαγωγία, θα γένη την νύχτα· και θα πας να την ησυχάσης· και είμαστε πέντε πλερωμένοι να σε δολοφονήσωμεν. Είμαι κ' ένας εγώ. Ούτε τους ανθρώπους σου προδίνω, ούτε εκείνους οπού μας βάλαν. Τούτον μόνον σου λέγω· αν γένη νύχτα είτε και ημέρα, να μην πας, ότι θα χαθής, και μου κακοφαινεται». Εγώ το πήρα ως παραμύθι. Σε έξι ημέρες 'νεργούνε του Ράλλη, του πρωτοϋπουργού περί της μεταβολής, και του κάνουν μπλόκο· μαζώχτη όλος ο λαός και του αφάνισαν το σπίτι απόξω πετάγοντας πέτρες την νύχτα. Τότε μου παραγγέλνουν να πάγω να σβέσω το κακό. Δεν πήγα. Μου παράγγειλαν πολλές φορές, δεν πήγα. Λυπήθηκα τον άνθρωπον κι' έστειλα τον Γιάννη Κώστα, και τον έσωσε. Και τον έχω φίλο ως σήμερα.

Οι μεγάλοι μας οι πολιτικοί δεν επιθυμούν ποτέ την ησυχίαν, κι' όλο πατριωτισμόν με τα χείλη θυσιάζουν. Θέλουν εις την Συνέλευση να κομματιάσουνε το Έθνος. Το 'καμαν αυτόχτονας κι' ετερόχτονας. Και μια διχόνοια, οπού τηράγει ο ένας χριστιανός τον άλλον, οι μέσα με τους έξω, ως Τούρκους όταν τους πολεμούσαμεν. Αυτά ήταν έργα του κυρίου Κωλέτη και των αλλουνών – συνοημένοι και με τον Παλαμήδη και μ' άλλους. Ήταν αυτά σκέδια των ξένων διά να μας λευτερώσουνε, και καταξοχή των ευεργέτων μας Άγγλων· είχαν τόσα στρατέματα εις τους Κορφούς έτοιμα και γύρευαν όλο τοιούτες διαίρεσες, να πιαστούμεν αναμεταξύ μας, να 'ρθουν να μας λευτερώσουν με τα στρατέματά τους κι' εμάς και τον Βασιλέα. Κι' άλλα λένε εκείνού, άλλα εμάς· και με την παραμικρή τρέλλα αναμεταξύ τους να κάμουν απόβαση. Ενήργησαν πρώτα με το κεφάλαιον της θρησκείας – εκόπηκαν όλοι οι οπαδοί των ξένων· του κάκου κοπιάσαν. Ύστερα από μεγάλες συζήτησες λέγει ο Μεταξάς να το βάλωμεν εις την ψηφοφορία. Τότε οι ευλογημένοι πληρεξούσιοι

είπαν πανψηφεί. Και φαρμακώθηκαν όλοι. Ο Καλλέργης, οπού ήταν αρχηγός εις τα πάντα με την συντρομή των Πρέσβειων – πήρε και καμμιά ογδοηνταριά χιλιάδες δραχμές από την Κυβέρνηση – γύρισε με τους ξένους κι' αστόχησε την Τρίτη Σεπτεβρίου. Γύρισε αυτός κι' ο Λόντος κι' άλλοι. Συχνές συναστροφές και τραπέζια. Θέλουν να τον βάλουν και φρούραρχον της Συνέλεψης – και διά να 'πιτύχουν αυτό αφανίστηκαν εις τα τραπέζια οι Πρέσβες κάνοντας των πληρεξουσίων. Μίαν ημέρα ο φίλος του Καλλέργη και των Πρέσβειων ο Πετζάλης, πληρεξούσιος από την Χαλκίδα, σύντροφος του Κριτζώτη, κάνει έναν λόγον εις το βήμα και προτείνει ότι όποια συζήτηση είναι εις την Συνέλεψη διά τα πράματα τα γενικά να είναι φανερή η ψηφοφορία· εις τα προσωπικά ζητήματα να είναι μυστική. Παραδεχτήκαμεν όλοι την πρότασή του. Την άλλη ημέρα πάλε κάνει έναν λόγον κι' εγκωμιάζει τον Καλλέργη διά της αρετές του και της 'πηρεσίες του προς την πατρίδα, και δι' αυτά όλα να τον διορίσουνε φρούραρχον της Συνελέψεως. Παραδέχτη κι' έγινε. Ο Γρίβας, ο Κριτζώτης και οι άλλοι στρατιωτικοί κολακεύονταν από τον Καλλέργη και ήταν αναντίοι εμένα. Και διά 'κείνο δεν δέχτη κανέναν από αυτούς όσα τους μίλησα διά να κάμωμεν φρουρά εθνική απ' ούλο το κράτος. Κι' αυτό έμαθε η Κυβέρνηση κ' έπεσα εις την οργή της.

Ο γέρο Πανούτζος Νοταράς, αξιοσέβαστος άνθρωπος, ήταν Πρόεδρος της Συνελέψεως· και πάντοτε εις της Συνέλεψης ήταν πρόεδρος. Τότε ήταν νεώτερος κ' έκανε αυτά τα χρέη· τώρα τον φορτώθηκαν τα γερατεία και δεν μπορεί. Ζητούνε αυτείνη την θέση πολλοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί – κι' ο Γρίβας κι' ο Κριτζώτης· και θέλουν και την συντρομή του Καλλέργη, ότι κι' αυτείνοι βόηθησαν κ' έγινε φρούραρχος. Την θέλει την θέσιν του προέδρου ο Κωλέτης, ο Μαυροκορδάτος, ο Λόντος, ο Μεταξάς, ο Παλαμήδης κι' άλλοι πολλοί τοιούτοι. Εγώ, όταν πρωτοσυνάχτηκαν οι πληρεξούσιοι εδώ, ήταν και πολλοί από 'κείνους οπού 'χα εις τον όρκον· αυτεινούς κι' άλλους οπού τους είχα 'μπιστοσύνη, τους σύναζα και τρώγαμεν εις το σπίτι μου· και τους μιλούσα πατριωτικά και φρόνιμα – «τώρα είναι εις το χέρι των αγαθών πατριώτων, να 'μαστε σύνφωνοι, να κάμωμεν πατριωτικά πράματα». Έφκειασα κ' έναν νέον όρκον και τον υπόγραψαν καμμιά εικοσιπενταριά· και ήμαστε σύνφωνοι. Τότε

διά τον πρόεδρον όσοι είχαν αυτείνη την επιθυμίαν ήρθαν εις το σπίτι μου να τους συντρέξω. Στοχάστηκα, να βγάλωμεν τον Πρόεδρο τον γέρο Νοταρά κι' ατιμία κι' άδικον· να μείνη, δεν αξίζει. Να μπη ένας, θα φέρωμεν διχόνοιες – να μπουνε τέσσεροι αντιπρόεδροι και οι καλύτεροι· κι' έχοντας αυτείνοι την φιλία των ξένων, να μη γένωνται αντενέργειες από αυτούς και διγαίρεσες αναμεταξύ μας. Έκρινα εύλογον να μπη ο Μεταξάς, ο Μαυροκορδάτος, ο Λόντος κι' ο Κωλέτης, δυο Σεπτεβριανοί και οι άλλοι δυο· και να μείνη κι' ο Πανούτζος εις την θέση του. Μίλησα με καμπόσους από τους φίλους μου, τους άρεσε αυτό. Σηκώθηκα την αυγή πήγα εις τον Πρωτοϋπουργό Μεταξά· τους ηύρα αυτούς όλους καταλυπημένους, ότι έμαθαν αυτεινής της θέσης βήκαν πολλοί μουστερήδες και δεν θα 'πιτύχη κανένας από τους δικούς τους. Τους είπα την γνώμη μου να γένουν οι τέσσεροι και να μείνη κι' ο Πανούτζος. Κι' αν το δέχωνται, να μου δώσουνε και τον λόγον της τιμής τους ότι θα ενωθούν και οι τέσσεροι και θα τηράνε τα συνφέροντα της πατρίδος μας κι' όχι τα ξένα. «Αυτό γένεται, μου είπαν· όμως δεν θα 'πιτύχωμεν, ότι διαίρεσαν τους πληρεξουσίους ο Κριτζώτης κι' ο Γρίβας και οι άλλοι. – Εγώ το παίρνω απάνου μου, τους είπα, και θα μιλήσω φανερά και θα προτείνω τα 'νόματά σας· κ' εσείς εις την Συνέλεψη, αφού μιλήσω εγώ πρώτα, να υποσκεθήτε ότ' είστε κ' οι τέσσεροι μονοιασμένοι». Μείναμεν σύνφωνοι εις αυτό, και σηκωθήκαμεν και πήγαμεν εις την Συνέλεψη. Ζήτησα ο πρώτος τον λόγον από τον Πρόεδρο και λέγω· «Συναδελφοί κύριοι πληρεξούσιοι! Ο αξιοσέβαστος Πρόεδρος πάντοτες 'στον καιρό της επανάστασής μας διά της αρετές του ετιμήθη από την πατρίδα μ' αυτείνη την θέση του Προέδρου· αλλά τότε ήταν νεώτερος και υπόφερνε τους κόπους· τώρα είναι πολύ γέρων και η θέση αυτείνη θέλει εργασία. Διά τούτο προτείνω να μείνη εις την θέση του, αλλά να γένουν και τέσσεροι αντιπρόεδροι. Κρίνω εύλογον – λέγω την γνώμη μου – να μπουν οι κύριοι Μαυροκορδάτος, ο Κωλέτης, ο Μεταξάς και ο Λόντος». Τότε σηκώνεται ο Πετζάλης και μ' αντιπολεμεί· ότ' είχε νιτερέσιον με τους άλλους και 'νεργούσαν μυστική την ψηφοφορία. Και είπε ότι αυτά είναι πρόσωπα κι' αποφασίστη να είναι μυστική η ψηφοφορία. Τότε πήρα τον λόγο πίσου και του αντιμίλησα. Είπα· «Ο κύριος Πετζάλης το έκαμε· «δάσκαλε οπού δίδαχες και νόμον δεν εβάσταγες». Μόνος

του έκαμε τον νόμον και μόνος του τον πάτησε. Εχτές με την πρόταση διά τον διορισμό του κυρίου Καλλέργη φρουράρχου της Συνελέψεως, όνομα προσώπου ήταν κι' εκείνο καθώς ετούτα. Θα τον χτυπούσα εχτές, όμως να μην ειπήτε ότ' είμαι αντίζηλος του κυρίου Καλλέργη σιώπησα. Έχει ένα προτέρημα ο Κύριος Πετζάλης, ότι είναι διπρόσωπος. Όποτε είναι πατριωτικά ζητήματα βγαίνει έξω και πίνει το τζιγάρο του· κι' όταν είναι φατριαστικά και συνφέροντά του έρχεται και κάνει νόμους – και τους χαλάγει μόνος του, αλλά θέλει να τους φυλάξουν οι άλλοι». Τότε μίλησαν ο Μεταξάς, Μαυροκορδάτος, Κωλέτης και Λόντος πολλά διά την ένωσή τους χάριν της πατρίδος. Πήραμεν την πολυψηφία· και διορίστηκαν και οι τέσσεροι· κι' ο Πανούτζος έμεινε εις την θέση του. Οχτώ ημέρες κάμαν μονοιασμένοι, και ύστερα πήρε καθείς τον δρόμο του και την φατρία του· και κατακομματιάστηκαν. Μαθαίνοντας αυτό λυπήθηκα πολύ. Διά να τους ενώσω πίσου κάνω ένα τραπέζι και τους παίρνω όλους και τους πληρεξούσιους οπού ήταν μαζί μου. Φάγαμεν· εις το τραπέζι απάνου με ήθελε ο καθένας με το μέρος του. Και τους άφησα όλους· και τους έπιασα οχτρούς. Και ηύρα τον διάβολό μου.

Ο Παλαμήδης, ο Κριτζώτης, ο Γρίβας, Πετζάλης κι' άλλοι προκομμένοι τράβαγαν ένα κόμμα· ήθελαν να γένη μια Βουλή, όχι Γερουσία. Κι' αυτό δεν το 'καναν με 'λικρίνεια, αλλά να γένη αναρχία. Είχαν και με το μέρος τους ως τριάντα ψήφους απάνου κάτου. Πήγα μίαν ημέρα εις τον Βασιλέα, με ρώτησε τι γνώμη είμαι διά της Βουλές. Του είπα μια να γένη, ότ' είναι φτωχό το έθνος και δεν υποφέρνει έξοδα. Μου είπε τα αίτια οπού δεν μπορούμεν να κάμωμεν με μία. Είχα ρωτήση και γνωστικούς κι' αδιάφορους ανθρώπους και μου είπαν κι' αυτείνοι τα ίδια. Εμείς οι δυστυχισμένοι δεν τα γνωρίζομεν αυτά. Τότε λέγω του Βασιλέα αν γένουν δυο, παραπάνου από δεκαπέντε γερουσιασταί να μην γένουν. Η Μεγαλειότης του έμεινε ως τους εικοσιέναν το πολύ. Ηύρα κι' άλλους αδιάφορους, μίλησα δι' αυτό, μου είπαν είναι καλό. Έκαμα μίαν έκθεσιν, την έβαλα εις τον τύπο και είπα την γνώμην μου. Έμεινε διά το παρόν αυτό, ότ' ήταν άλλα ζητήματα.

Αφού Παλαμήδης, Κριτζώτης, Γρίβας, Καλλεφουρνάς και οι άλλοι είχαν λίγους συντρόφους κ' εγώ γγίχτηκα και με τους άλλους, μόνον με το Μεταξά μιλούσα και ήμαστε σύνφωνοι. Τότε μιλώ και με τον

Κριτζώτη κι' άλλους να πηγαίνωμεν σύνφωνοι όλοι πατριωτικώς και να μπορέσουμε να λάβωμεν την πολυψηφία να τράμεν τα συνφέροντα της πατρίδος. Μείναμεν σύνφωνοι εις αυτό. Ήταν ένα ζήτημα μια ημέρα, μίλησα. Εκεί πήραμεν εκατόν ογδοήντα ψήφους· πήραμεν την πολυψηφία. Ακολουθήσαμεν αυτό καμπόσες ημέρες, και πάλε αυτείοι το χάλασαν. Τραβήχτηκα κι' από αυτούς.

Αφού ο Καλλέργης έλαβε την φρουραρχίαν της Συνέλεψης και οι Αντιπρόεδροι έφυγαν από τον δρόμο τους, καταξοχή Μαυροκορδάτος, Λόντος και Κωλέτης – ήταν παιδιά των ξένων και πολύ κολάκευαν και τον Βασιλέα – παράλυσαν την Συνέλεψη. Μπαίναν άνθρωποι από το ακροατήριον, οδηγούσαν τους πληρεξούσιους και τους κατακομμάτιαζαν. Αφού τους ανακάτωναν αυτείοι, μπήκαν και οι αξιωματικοί του Καλλέργη κι' αρχίσανε να βρίζουν τους πληρεξούσιους και να τους κάνουν φοβερισμούς πολλούς. Κάτι θέλησε να κρίνη ο Κριτζώτης κι' ο Γρίβας κι' άλλοι, ρίχτη απάνου τους ο φίλος τους ο Καλλέργης κι' άλλοι αξιωματικοί. Πήγα εκεί, τρόμαξα να τους ξεχωρίσω· όμως πολύ αναμμένοι ο Καλλέργης και οι συντρόφοι του οι αξιωματικοί. Άλλη φορά διάλυσε ο Πρόεδρος την Συνέλεψη και φύγαμεν όλοι αγαναχτισμένοι. Την άλλη ημέρα θα 'χαμεν καυγά. Ελέπετε ένα θόρυβο – ανακατώθηκαν όλοι οι κάτοικοι, άλλοι υπέρ κι' άλλοι κατά. Το βράδυ έπεσα να κοιμηθώ, περνώντας τα μεσάνυχτα, όσο να φύγουν οι άνθρωποι από το σπίτι μου· κάνα δυο ώρες να φέξη, εκεί οπού κοιμώμουν, ακούω να μου λένε· «Σήκου, τι κοιμάσαι; Ότι δεν είστε καλά· κιντυνεύετε!» Εύπνησα. Είπα η υποψία μου δίνει αυτές της παραλογίες. Ματακοιμήθηκα· πάλε το ίδιον. Πάλε κοιμήθηκα. Στο τρίτο μου δίνει έναν χτύπον, έτζι μου 'ρθε, μου λέγει· «Σήκου!» Τότε σηκώθηκα, φώναξα τα παιδιά, τους στρατιώτες οπού 'χα, τους λέγω· «Εσύ κ' εσύ να πάτε να ειπήτε των 'πιτρόπων των εκκλησιών να ειπούνε των πολιτών καθείς εις την ενορία του να μην πάνε κανέναν εις τα χτήματά τους ή 'σ άλλη τους δουλειά· να κάτζουν εις τα σπίτια τους με τ' άρματά τους όλοι – να μη βγη κανέναν έξω μ' όπλα όσο να σας μιλήσω εγώ τι να κάμετε». Στέλνω άλλους εις τους πρωτοσιναφιτζήδες να μιλήση καθέναν εις το σινάφι του να μην ανοίξουν τ' αργαστήρια, μόνον της πόρτες· να 'χουν τ' άρματά τους. Στέλνω άλλους εις τον Γρίβα και 'σ άλλους να συναχτούν

ξημερώνοντας εις του Κριτζώτη το κονάκι όσο να πάγω κ' εγώ. Πήγαν οι άνθρωποι παντού και μίλησαν· κί' ακολούθησαν ό,τι τους παράγγειλα.

Την αυγή πήγα 'στου Κριτζώτη· συνάχτηκαν όλοι. Αρχισε ο Γρίβας με τον Κριτζώτη να μου μιλούν αναντίον του Καλλέργη κί' αξιωματικών του. Τότε τους λέγω· «Τι σας είπα εγώ διά να μην πάθωμεν αυτά; Σας είπα να κάμωμεν την φρουρά την εθνική και να βάλετε όποιοι θέλετε από σας αρχηγόν. Εσείς υποπτευτήκετε να μην μπω εγώ, το είπετε του Λόντου και Καλλέργη και των αλλουνών και με πήραν 'στην οργή τους. Και γέλασαν κ' εσάς κ' έκαμαν τον Καλλέργη παντοδύναμον· το 'δωσαν και του δίνουν τόσα χρήματα καθεμερινώς – κάνει τώρα ό,τι θέλει. – Μου λένε, εμείς σε πήραμεν εις τον λαιμό μας. – Εμένα πήρετε εις τον λαιμό σας; Πήρετε την πατρίδα γενικώς και του λόγου σας· και πού θα καταντήσουμεν ο Θεός το ξέρει». Τότε τους είπα το σκέδιο οπού έκαμα· και παράγγειλα και του Γιάννη Κώστα κί' άλλων αξιωματικών να συνάξουν όσους στρατιώτες είναι εις την πρωτεύουσα και φερμένοι από τ' άλλο το κράτος, να 'χουν τα σπαθιά τους και της πιστιόλες τους κρυμμένες, και να μαζωχτούν εις την Συνέλεψη οπού είναι η βάρδια και καμμιά 'κοσαριά να πιάσουν άξαφνα τα σπίτια του Καρατάσιου, του Κολοκοτρώνη, του Μεταξά, του Λόντου, όσα σπίτια είναι κοντά εις την Συνέλεψη. Και να είναι μυστικό αυτό, από 'νας δυο αξιωματικοί να το ξέρουν – ο καθένας το σπίτι οπού θα πιάση. Τους είπα και στέκονταν όλοι καθένας εις το μέρος του. Είπα όλα αυτά αυτεινών και να πάρουν και οι άνθρωποί τους ολουनों τα σπαθιά τους και πιστιόλες τους και να είναι όλοι απόξω· κί' όταν μπούμεν εις την Συνέλεψη και δώση αιτία ο Καλλέργης με τους συντρόφους του, άξαφνα οι δικοί μας να ριχτούνε εις την βάρδια να τους πάρουν τα όπλα τους και τότε να πιάση κί' ο καθείς τα διορισμένα σπίτια· τους άρεσε το σκέδιόν μου. Τους είπα να πάμε όλοι εις το Μεταξά και να φωνάξη τον Μαυροκορδάτο, τον Κωλέτη, τον Λόντο, τον Καλλέργη κί' από καμμιά δεκαριά πληρεξούσιους Ρούμελης, Πελοπόννησος και νησιών και να μιλήσουμε μ' αυτούς· κί' αν δεν συναγροικηθούμεν, ο Θεός ας τους το πλερώση. Μείναν σύνφωνοι και εις αυτό. «Ποιος θα κρίνη, τους είπα, αυτά; – να φαίνεται ότ' έχομεν γνώση, να μη μας παίρνουν διά ζώα». Μου είπαν εγώ να κρίνω. Σηκωθήκαμε όλοι

πήγαμε 'στο Μεταξά. Του είπα κ' έστειλε και σύναξε όλους αυτούς. «Αδελφοί, τους είπα, εμείς συναχτήκαμεν να κάμωμεν ελεύτερη Συνέλεψη και φρόνιμη και πατριωτική, όχι φατριαστική και με ξένες θέλησες. Αν εις το εξής εσείς οι Αντιπρόεδροι βάλετε την Συνέλεψη σε τάξη, και οι ακροαταί να μην μπαίνη κανέννας μέσα κί' ο κύριος Καλλέργης να βγάλη όλους εκείνους τους αξιωματικούς, οπού διατίμησαν τους αντιπροσώπους της πατρίδος και βήκαν από τα χρέη τους τα στρατιωτικά, και να μη ματακολουθήσουν παρόμοια και διατιμιώμαστε από τους ξένους ανθρώπους, οπού 'ναι τόσοι ακροαταί, κί' απ' ούλους τους φρόνιμους – και διατιμιώμαστε κί' εμείς και η πατρίδα μας θα ζημιωθή. Κί' αν δεν γένουν αυτά, εμείς τραβιώμαστε, και ο αίτιος του κακού ας δώση λόγον εις τον Θεόν κί' ο αθώος ας προσκαλεστή την βοήθεια του να μη το δίκιον εις τον τόπο του. Και να δειχτούμεν με γενναιότητα αναμεταξύ μας».

Αποκρίνεται ο γενναίος Καλλέργης, ο Σεπτεβριανός, ο σύντροφός μου ο ορκισμένος, και μου λέγει· «Έμαθα ότι όπλισες ανθρώπους και μέρασες και πολεμοφόδια, και θα πάρωμεν μέτρα εις αυτό». Του λέγει ο Γρίβας· «Είναι ψέματα» αυτά και συκοφαντίες αναντίον του Μακρυγιάννη». Του λέγω εγώ· «Είναι αληθινά αυτά οπού μου είπες, κί' ο Γρίβας δεν σου λέγει την αλήθεια. – Διατί τα 'καμες; μου λέγει. – Τα 'καμα ότι είδα το φέροσιμο το δικό σου και των συντρόφωνέ σου εις την Συνέλεψη και κατάλαβα την θέλησή σας. Την Αθήνα δεν την καίτε και ν' αλιμουργιαχτή δεν αφίνω εγώ. Ότ' ήρθα νέος εδώ, εις τα 1822, και είμαι γέροντας τώρα. Και ήμουν μόνος μου όταν ήρθα, και τώρα έχω σπίτια και φαμελιά. Κί' όλους τους Αθηναίους τους θεωρώ καλύτερα από τα παιδιά μου κί' από το σπίτι μου· ότι μ' είχαν αρχηγόν τους εις τον αγώνα της πατρίδος και σκοτωνόμαστε μαζί και πληγωνόμαστε. Αυτό σου είναι γνωστό· το είδες εις Περαία, οπού πλέγαμε εις το νερό και εις τους πάγους μ' αυτούς. Μέσα τον κάμπο φκειαίναμεν ταμπούρια και κολυμπούγαμεν νύχτα και ημέρα ανάμεσα των Τούρκων τα πόστα. Κ' εσείς οι άλλοι ήσαστε εις τα ψηλώματα. Φαίνονται ως την σήμεραν πού είναι τα πόστα μας. Κί' από αυτά μείναμεν οι μισοί κί' όσοι μείναμεν όλοι σάπιοι. Δί' αυτό κί' ότι και τώρα μ' έχουν οι Αθηναίγοι πρόεδρο του Συβουλίου και μ' έκαμαν και τώρα πάλε αρχηγόν τους και πληρεξούσιόν τους, θα φυλάξω αυτούς πρώτα και τα σπίτια τους και γενικώς την πατρίδα

μου, όταν βλέπω 'διοτέλεια. Κί' αν κάμετε όσα μιλήσαμεν· οι Αντιπρόεδροι να βάλουν την τάξη εις την Συνέλεψη κ' εσύ να βγάλης τους αξιωματικούς προς 'κανοποίησιν των πληρεξουσίων, είμαστε φίλοι κί' αδελφοί όπως πρώτα· ειδέ κάμετε ό,τι μπορήτε εσείς, κ' εμείς είμαστε έτοιμοι να κάμωμεν ό,τι μπορέσωμεν». Τότε μίλησαν κ' οι άλλοι. Και υποσκέθηκαν αυτά. Και τα 'νέργησαν. Και ήταν η καλή αρμονία αναμεταξύ μας. Και ξαναενώσαμεν την φιλία μας.

Είδαν οι ξένοι και οι φίλοι τους ό,τι απέτυχαν κί' από αυτό, ό,τι τους πείραξε πολύ το σαράντα άρθρο διά την θρησκείαν και η βάφτιση του διαδόχου – νιτερέσια μέραζαν ένας του αλλουνού. Εγώ απόταν έγινε η μεταβολή με προσκαλούσαν οι Πρέσβες να φάμεν και να μιλήσωμεν – ούτε ματαπάτησα ως την σήμερα, ούτε θέλω πατήση μ' όλον οπού τους είχα φίλους και τους έκαμα τόσες φορές τραπέζια. Αν θέλουν αυτείοι να 'χουν το δικό τους σπίτι, θέλομεν κ' εμείς να φκείάσωμεν το δικό μας. Τώρα ο Μαυροκορδάτος, ο Κωλέτης, ο Λόντος, ο Καλλέργης και οι συντροφίες τους ενώθηκαν με τους Άγγλους, με τους Γάλλους και τους άλλους κί' ως δυσαρεστημένοι από αυτείνη την μεταβολή ταμπουρώνονται αναμεταξύ τους και τάζουν και του Βασιλέα λαγούς με πετραχήλια – κί' ανάθεμα και του θέλη κανένας το καλόν του. Ούτε οι ξένοι του θέλουν το καλό, ούτε οι συντρόφοι τους, αλλά του λένε λόγια της όρεξης του κί' ελπίζει οπού τους έχει φίλους. Και τον ασκουντούνε ολημέρα εις τον γκρεμνόν. Και κακοσυσταίνουν τους Σεπτεβριανούς, όσοι μείναν και δεν πήγαν εις την βούλλα τους· αυτούς όλους τους κακοσυσταίνουν εις τον Βασιλέα κί' αυλικούς και τους κάνουν ύποπτους και περισσότερον τον Μεταξά – τον γύμνωσαν κί' από τους φίλους του πολιτικούς και στρατιωτικούς. Ότι κί' αυτός από τα δυο του ποδάρια το 'να τ' άφησε εις την Τρίτη Σεπτεβρίου και το άλλο εις τον Βασιλέα κί' αδρασκελάγει – ούτε εις την Τρίτη Σεπτεβρίου σώνει με τα σωστά του, ούτε εις τον Βασιλέα. Όταν τραβάγη το 'να του ποδάρι να πάγη εις το ένα μέρος, τ' άλλο ανεμένει εις τ' άλλο μέρος· κ' έτζι πουθενά δεν πηγαίνει να δώση τον λόγον της πίστεως, τι πιστεύει αληθινά. Κανένα μέρος από τα δυο δεν ξέρει ως την σήμερα πού τρέχει. Ο Θεός γνωρίζει των ανθρώπων της καρδιάς· και οι άνθρωποι – γνωρίζει ένας του άλλου τα χείλη κί' όχι την καρδιά. Όποιος βρίσκει κάνα ηύρεμα και δεν ξέρει τι αξίζει – όποιος τ' αγοράση αυτό ξέρει

την τιμήν του. Δι' αυτείνην την μεταβολή είκοσι πέντε δραχμές ξόδιασε ο κύριος Μεταξάς. Είχα να στείλω έναν άνθρωπο να πάγη οπού 'ταν ανάγκη και το 'ταξα τρακόσες δραχμές και μο 'λειπαν πενήντα· και μο 'δωσε αυτός της είκοσι πέντε. Αυτείνην την θυσία έκαμεν· και του δώσαμεν έτοιμες και τιμές και δόξες και της μουτζώνει· και της αφήνει και παίρνει άλλον δρόμον. Και κιντυνεύομεν κ' εμείς οι άλλοι Σεπτεβριανοί από τον χαρακτήρα αυτεινού.

Μίαν ημέρα πήγα εις τον Κωλέτη να τον ιδώ, ότι ήρθε εις το σπίτι μου και δεν είχα πάγη. Εκεί ήταν πολλοί φίλοι του· κί ο Κουντουργιώτης. Μιλήσαμεν πολλά. Μου είπε ο κύριος Κωλέτης να ενωθούμεν. Του είπα· «Πολλές φορές αυτό το κάμαμεν και δεν τελεσφόρησε. Ξέρω την καρδιά σου διατί θέλεις την ένωσή μας. Τα είπαμεν πολλές φορές. Εγώ θέλω του σπιτιού μας τα κεραμίδια να σάσουμεν, να μην τρέχουν και πέση το σπίτι μας και μας πλακώση. Τα ξένα τα σπίτια τα 'χουν καλά σκεπασμένα οι νοικοκυραίοι τους και δεν παίρνει ο αγέρας τα κεραμίδια τους όσο σφοδρός και να είναι. Του δικού μας του σπιτιού τα κεραμίδια λίγος άνεμος να φυσήξη δεν αφήνει κανένα. Και έχει και κάτι μαστόρους – παίρνουν τα κεραμίδια και σκεπάζουν τα ξένα σπίτια». Ζύγωσε η ώρα να πάμεν εις την Συνέλεψη και μείναμεν σύνφωνοι να κολλήσωμεν εις το δωμάτιον, διαλώντας η Συνέλεψη, να μιλήσωμεν ο Κωλέτης, ο Κουντουργιώτης κί εγώ. Εις την Συνέλεψη πήγαν οι ομιλίες τους αυτεινών με τον Μεταξά πολύ ξεμακρυσμένες. Διαλύθη η Συνέλεψη· μου είπαν να πάγω απάνου. Τους είπα· «Σύρτε κ' έρχομαι». Πήγαν αυτείνοι απάνου. Πήρα εγώ τον Μεταξά και πήγαμεν. Ηύραμεν απάνου και τους Πρόσβες, τον Λάγυνς, τον Πισκατόρη και Πρόκενς. Σα μ' είδαν με τον Μεταξά δεν μο 'πιασαν ομιλίαν. Αρχινούνε όλοι αυτείνοι – ήρθε κί ο Μαυροκορδάτος· την γλώσσα δεν την καταλάβαινα. Βλέπω τον καϊμένον τον Μεταξά εις της ομιλίες του λυπημένον πολύ και θύμωνε. Μετά πολύ του λέγω· «Τι τρέχει; – Δεν τους αρέσουν καμπόσα πράματα. Δεν είναι της αρεσιάς τους και θα παρατηθώ, δεν υποφέρνω πλέον». Και τραβήχτη από 'μέναν και πήγε κ' έπιασαν οπίσου την φιλονικίαν. Ύστερα τραβγιάωνται και πάνε οι μισοί 'στην άλλη κάμαρη με τους Πρόσβες κ' οι μισοί μείναν εκεί και φιλονικούσαν. Τους λέγω αυτεινών· «Ετούτο το Σύνταμα οπού

αποχτήσαμεν δεν είναι ανθρώπινον έργον, είναι του Θεού, οπού αποφάσισε να λυτευρώση αυτό το δυστυχισμένον έθνος από της αδικίες των εγωιστών. Εγώ έχω να σας ειπώ ότι πρέπει να κάμωμεν την Συνέλεψη μας ελεύτερη – εκείνο οπού είναι συνφέρον εις την πατρίδα μας. Και ξένες γνώμες πλέον δεν θ' ακούσωμεν ότι δεν θα ξαναπέσωμεν εις τον χαμόν. Κί' αν φαντάζεστε οπού 'στε δυνατοί εσείς οι μεγάλοι πολιτικοί κ' εμείς αδύνατοι, θα κάμωμεν το χρέος μας κ' εμείς οι αδύνατοι· κί' αν χαθούμεν, ας χαθούμεν. Ότι μας έφαγαν πλέον οι ξένοι ως γλάροι. Και καλύτερα βάλτε την θέλησή σας εις ενέργεια μίαν ώρα αρχύτερα να μπούμεν σε καλόν δρόμον». Και σηκώθηκα κί' έφυγα. Πήγα εις το σπίτι του Μεταξά κ' έκατσα και τον περιμένα. Έρθε αυτός θυμωμένος. Σε ολίγες ημέρες απαρατήθη· δεν μπόρεσε ν' ανθέξη εις της αντενέργειας των αλλουνών.

Το Σύνταμα εις την Συνέλεψη προβόδεψε σε όλα όσα ήταν αναγκαία. Τότε οι καλοθεληταί του Βασιλέως τυπώνουν εις το κεφάλι του να κάμη προσταφαιρέσεις εις το Σύνταμα· και του κάνουν και νέον σκέδιον. Του Βασιλέα του πουλούσαν δούλεψη οι ξένοι κί' αυτείνη η συντροφιά. Όξω εις το Κράτος διαδόθηκε ότι ο Βασιλέας θα χαλάση το Σύνταμα – οπού δεν θα 'μενε ποδάρι ούτε από τον Βασιλέα, ούτε από αυτεινούς τους ανθρώπους. Κί' εμείς χαμπέρι δεν είχαμεν! Εγώ πρώτος, μα τ' όνομα του Θεού, δεν είχα μάθη τίποτας από 'δω. Από της επαρχίες μο 'γραφαν ότι· «Αυτού κάτι θα γένη κ' εσύ δεν μας γράφεις· κί' αν είναι ανάγκη, να 'ρθωμεν με δύναμη». Εγώ τους έλεγα δεν είναι τίποτας. Κί' από το μέρος αυτεινών κουβαλιώνταν εις την πρωτεύουσα· και τους έλεγαν οι επίβουλοι· «Μην ειπήτε του Μακρυγιάννη τίποτας, ότι τον αγόρασε ο Βασιλέας και πήρε τόσα χρήματα». Αφού έβαλα περιέργεια έμαθα αυτό, την προσταφαιρέση του Συντάματος και το νέον σκέδιον. Τότε σηκώνομαι και πάγω εις τον Βασιλέα. Του λέγω· « Τ' είναι αυτό οπού κάνεις, Βασιλέα; Πώς απατήθης; Μία τρίχα να πειραχτή κιντυνεύεις και η Μεγαλειότη σου και το Κράτος κί' όλοι. Αυτά είναι σκέδια φατριαστικά διά να σε βάλουν εις αυτό το παιγνίδι, να σ' εκθέσουν. Να το τραβήσης πίσου, του λέγω, και να παρατηθής από αυτείνη την ιδέα. – Δεν μπορώ, μου λέγει, έγινε τώρα· δεν μπορώ να κάμω αλλοίως». Πάσκισα πολύ, δεν στάθη τρόπος. Αφού είδα ότι επιμένει εις την γνώμη του, του λέγω· «Σαν θα κάμης προσταφαιρέση εις το

Σύνταμα, εγώ δεν είμαι με την Μεγαλειότη σου. Ότι μ' αυτείνη την προσταφαίρεση όσοι άνθρωποι είναι της μεταβολής είναι σε ριζικόν. Είμαι ένας κ' εγώ από αυτούς. Σου έδωσα τον λόγον της τιμής μου, όταν παρουσιάστηκα και σου μίλησα πώς έγινε αυτείνη η μεταβολή· και σου είπα αυτό οπού υπόγραψες να το βαστάξης κ' εγώ κί όλοι οι τίμιοι υπηκόοι σου πεθαίνομεν εις την πόρτα του παλατιού σου διά το νύχι της Μεγαλειότης σου. Ήταν κί ο Γαρδικιώτης παρών τότε οπού σου είπα αυτά. Τώρα δεν είμαι μαζί σου· και σου το λέγω πρωτύτερα να μην λες ότι σ' απάτησα και να με λες άτιμον κί άπιστον». Μου λέγει η Μεγαλειότης του· «Είσαι ορκισμένος στρατιωτικός και δεν μπορείς να είσαι αναντίος μου. – Είμαι ως στρατιώτης ορκισμένος, όμως είμαι κ' Έλληνας και θέλω να ζήσωμεν εγώ και οι πατριώτες μου με νόμους· και δεν σε απατώ. Η γνώμη μου είναι αυτείνη και να δώσουνε λόγο εις τον Θεόν εκείνοι οπού σε συμβούλεψαν να κάμης αυτό – εχάθη και η πατρίδα και η Μεγαλειότη σου!» Τότε αναστέναξε μεγάλως και είπε· «Με πήραν εις τον λαϊμό τους!» Εγώ τον λυπήθηκα πολύ, του είπα· «Βασιλέα μου, έχεις καιρό να το χαλάσης αυτό (και δάκρυσαν τα μάτια μου). Μη μας κιντυνεύεις και κιντυνέψης κ' εσύ». Δεν στάθη τρόπος. Μου είπε να είμαι πιστός της Μεγαλειότης του. Του είπα και πάλε· «Δεν μπορώ να σε γελάσω, δεν είμαι». Κ' έφυγα.

Ήρθα εις το σπίτι μου και φωνάζω καμπόσους πληρεξούσιους από 'κείνους οπού 'χα ορκισμένους διά να είμαστε σύνφωνοι διά τα συνφέροντα της πατρίδος και θρησκείας μας. Τους λέγω· «Αύριο την αυγήν να συναχτήτε όλοι εδώ εις την σάλλα μου και θα φέρω έναν να του μιλήσω· κί όταν φωνάξω εγώ «φέρτε καφφέ», εσείς θα ξέρετε ότ' είναι αυτός και θ' αρχίσετε· «Τ' είναι αυτά οπού θα γένουν προσταφαίρεσες του Συντάματος; Εδώ θα λυώσουμεν όλοι μ' εκείνους οπού 'νεργούνε αυτά! Έχομεν τόσους ανθρώπους και θα λυώσουμεν όλοι! Και θα βάλωμεν φωτιά να γένη η Αθήνα γης Μαδιάμ». Και να με φωνάξετε κ' εμένα και μ' αγανάχτηση, τους είπα, να μου ειπήτε· «Κ' εσύ συνφώνησες κ' έγινες ένα μ' αυτούς – κ' εσύ θα προκόψης κί αυτείνοι οπού θέλουν να κάμουν αυτά!» Έστειλα και ήρθε ο Λάμπρο Νάκος, ότ' είναι πολύ αγαπημένος του Βασιλέα και τον συμβουλεύει πάντοτες και του λέγει και χαμπέρια. Ήρθε κί ακούγει αυτά και τρώμαξε. Του λέγω· «Σύρε 'πες της

Μεγαλειότης του ότ' ήρθες να πιούμεν τον καφφέ και ήμαστε οι δυο μας και τι έλεγαν οι πληρεξούσιοι· και τι μου είπαν κ' εμένα». Και του είπα να πάγη και 'σ άλλες μεριές να διαδώση αυτό, ότ' είμαστε χαμένοι· και να μιλήσουν κί' αυτείοι του Βασιλέα. Αφού πήγε και του τα είπε όλα του Βασιλέγα (και συχρόνως του μίλησαν και οι άλλοι), του λέγει ο Βασιλέας του Νάκου· «Σύρε να ειπής του Μακρουγιάννη –όμως αυτά οπού θα σου ειπώ πρώτα να τα ξέρη ο Θεός κ' ύστερα εσύ κ' εγώ κί' ο Μακρουγιάννης, όχι άλλος· να είναι μυστικόν – να του ειπής να μην αλλάξη γνώμη και να βαστήση την ησυχία εις την πρωτεύουσα και εις την Συνέλεψη – κί' απαρατιώμαι απ' ούλα· δεν θα γένη ούτε τρίχα προσταφαίρεση». Τότε βαστάξαμεν την ησυχίαν όλ' οι τίμιοι άνθρωποι και μέσα εις την Συνέλεψη κί' έξω εις την πολιτεία. Κί' όλοι οι πληρεξούσιοι συναχτήκαμεν και κάμαμεν μίαν μυστική συνεδρίαση και φιλονικήσαμεν πολλά. Ήρθε η Μεγαλειότης του εις την Συνέλεψη με μεγάλην παράταξιν και παραδέχτη όλα του Συντάματος κ' υπόγραψε.¹ Σαν έπεσα εις την οργή και των ξένων και των μεγάλων πολιτικών μας συντρόφων των Πρέσβων, ότι δεν ήμουν σύνφωνος με της όρεξές τους και φατρίες τους, ενέργησαν όλοι να μη με κάμη κ' εμένα ο Βασιλέας υποστράτηγον· αλλά ο Βασιλέας επίμενε κ' είπε ότ'· «Είναι άδικο αυτό και δεν τον αδικώ». Και μ' έκαμεν. Μαθαίνοντας εγώ την διάθεσίν τους, είπα ότι δεν θέλω προβιβασμό· και στανικώς του υποουργού – μ' έβγιασε κ' έφκειασα τα χαρακτηριστικά του υποστράτηγου. Πήγα και παρουσιάστηκα εις τον Βασιλέα και μου είπε ότι θα μ' έκανε και 'πασπιστή του, όμως διά της πληγές του σώματός μου, οπού είμαι πάντοτες αστενης, να μην πάθω εις την 'πηρεσία, δι' αυτό μ' αφήνει. Τον ευκαρίστησα κ' έφυγα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

1. Θυμηθήτε το χρυσό πουλί οπού 'πιασα· οπού 'ταν νυστασμένο εις τον πλάτανο και το 'πιασα κί' αφού είδα τα παιδιά το 'κρυψα εις την τζέπη μου. Και γλύτωσε από αυτόν τον κίντυνο το πουλί (ο Βασιλέας). Και διάλυσε την Συνέλεψη. Κ' έδωσε τον Μεγαλόσταυρον του γέρο Πανούτζου. Έκαμε και τον Καλλέργη 'πασπιστή του κ' υποστράτηγο.

[Κεφάλαιον δεύτερον]

Τους συντρόφους μας και παληκάρια τους Σεπτεβριανούς διά συντρομής...¹ τους πήραν όλους ο Μαυροκορδάτος και η γενεά, ο Λάγυνς, Πισκατόρης, Πρόκενς και οι άλλοι. Μιλούν με τον Βασιλέα να κάμη πρωτοϋπουργόν τον Μαυροκορδάτο και να περιλάβη και τον Κωλέτη. Ο Κωλέτης δεν δέχτη – έχει αυτός πατριωτισμόν δι' άλλη περίσταση· να μη κί ο Μαυροκορδάτος με την συντροφιά του, να τζακιστή καθώς τζακίστη ο Μεταξάς· τότε αυτός απόξω με την συντροφιά του αρχινούν φατρίες αναντίον αυτεινών· τζακίζονται κί αυτείοι και μπαίνει ο Κωλέτης κί αποδιορθώνει την πατρίδα. Μπήκε ο Μαυροκορδάτος πρωτοϋπουργός, της Οικονομίας και Ναυτικού, ο Α. Λόντος του Εσωτερικού, ο Ρόδιος του Στρατιωτικού, ο Τρικούπης του Εκκλησιαστικού, ο Λοντίδης της Δικαιοσύνης. Αφού εμπήκε η νέα κυβέρνηση από μίαν φατρία, άρχισαν οι άλλοι διά το καλό της πατρίδος και 'ρέθιζαν τους κατοίκους αναντίον της. Ήταν και καλοί πατριώτες οι ίδιοι αυτείοι οπού μπήκαν, είχαν και τους άλλους αναντίους. Κί αφανίστη το Κράτος χερότερα από άλλες φορές.²

Μπαίνοντας εις τα πράματα ο Μαυροκορδάτος και οι συντρόφοι του διάταξαν να γένουν οι πρώτες εκλογές των βουλευτών της πατρίδος διά να στερεωθούν νόμοι πατρικοί και να πάγη ομπρός η δυστυχισμένη και ματοκυλισμένη πατρίδα με τον Βασιλέα της, να σωθούν τα δεινά της. Να 'ρθουν αντιπρόσωποι του Έθνους, της μπιστοσύνης του και της εκλογής του, αυτό η Εκλαμπρότης του και η συντροφιά του δεν το θέλουν ούτε αυτείοι, ούτε ο Λάγυνς, ούτε ο Πισκατόρης, ούτε ο Πρόκενς, αλλά θέλουν κοπέλια της συντροφιάς τους διά να προκόψουν την πατρίδα. Κάνει η Κυβέρνηση επέβασες παντού εις το Κράτος και χύθηκαν αίματα κί αφανίστη ο κόσμος – κ' έδωσε και νέον παράδειγμα νέων εκλογών διά ν' ακολουθούν και οι άλλες μ' αυτόν τον πατριωτισμόν κί αρετή, διά να λέπη η πατρίδα και οι τίμιοι άνθρωποι τον όλεθρό τους. Και κατακομμάτιασαν τους ανθρώπους και τους διάγειραν· και σκοτώνεται αδελφός με τον αδελφόν και κυτάγεται ένας Έλληνας με τον άλλον όπως κύταγαν τους Τούρκους όταν τους πολεμούσαν. Και παντού θέλει να μπαίνη η Εκλαμπρότης του ο κύριος Μαυροκορδάτος, ν' ακούγεται εις την

Ευρώπη ότ' είναι μέγας και πολύς· κί' όλοι οι άνθρωποι όταν πίνουν νερό να ομώνουν εις τ' όνομά του διά το καλό οπού έκαμεν εις την πατρίδα τους αυτός και οι όμοιοι του αρχή και τέλος – οπού την γύμνωσαν από ηθική, από θρησκεία, από πατριωτισμόν.

Κατατρέχουν όσους τα 'χουν όλα αυτά κί' αδελφώνονται με την κακία, με τον δόλο και με την απάτη.³

Ο κύριος Μαυροκορδάτος αν μπόργε να κατορθώση να τον έκλεγε όλο το Κράτος βουλευτή, ήταν η μεγαλύτερή του ευκαρίστηση να μάθουν ο έξω κόσμος τι μεγάλον άντρα απόχτησε η Ελλάς, πόση αρετή θυσιάζει – και πρώτον υπουργό τον βάνουν και γενικόν βουλευτή (κί' απαρατιώντας αυτός διορίζει να βάνουν οι κάτοικοι τους φίλους της μπιστοσύνης του διά να 'χη τα κλειδιά εις το χέρι και των μέσα σπιτιών και των έξω μεγάλων σπιτιών. Ότι αυτό το παράδειμα το 'δωσε κί' ο Κυβερνήτης μας εις την Συνέλεψη του Άργους· ενήργησε με τους διοικητάς του και με τους ομόφρονάς του κί' έγινε από το περισσότερο μέρος του Κράτους πληρεξούσιος. Κί' ο κύριος Μαυροκορδάτος δεν θέλει ν' αφήση αυτό το δικαίωμα – δεν θέλει να ξεφορτώση το σαμάρι από τα γαϊδούρια, οπού 'ρθε να τα λευτερώση αυτός και οι όμοιοι του). Τέλος πάντων διατάττει να γένουν οι εκλογές παντού – κί' όσα θυσιαστούν κί' όσοι άνθρωποι σκοτωθούν σε όλο το Κράτος, δεν πειράζει· αυτό οπού είπε αυτός και οι συντρόφοι του, αυτό να γένη! Γράφει κί' ο υπουργός Λοντίδης Πατρινός εις την Πάτρα των ομοφρόνων του, των φίλωνέ του, και του λέγει· «Σκοτώστε, χαψώστε, ό,τι βίγια μπορήτε να κάμετε κάμετε, όμως εμένα να με βγάλετε βουλευτή σας χωρίς άλλο». Ποιους να σκοτώσουν; Τους συνπολίτες οι συνπολίτες! Πιάστη το γράμμα αυτό, το ήφεραν εδώ· τα 'μαθε κί' ο Βασιλέας όλα αυτά. Και καθεμερινώς έρχονται οι κάτοικοι και σκούζουν και φωνάζουν δι' αυτείνη την άνομην επέβασιν σε όλο το Κράτος, οπού ανοίχτηκαν κί' ανοίγονται ολοένα νέοι τάφοι των αθών Ελλήνων. Και διά να προκόψουν την πατρίδα και να σκοτώνονται οι άνθρωποι σαν τα σκυλιά σε όλο το Κράτος και να τους κομματιάσουνε και να τους βάλουν σε μεγάλη διχόνοιαν κί' αντιζηλία, έκαμαν πλήθος αξιωματικούς και μέρασαν χιλιάδες αριστεία – και τότε έπεσε η μεγαλύτερη διχόνοια αναμεταξύ των ανθρώπων. Ότι οι καλύτεροι, οπού 'χουν και δικαιώματα, αδικιώνται· εκείνοι οπού δεν έχουν δικαιώματα λαβαίνουν. Και

γεννήθη η διχόνοια· και ξέκλησαν τους κατοίκους σε όλο το Κράτος κί' αφάνισαν και της 'διοχτησίες, κόβοντας τα δέντρα ένας του άλλου και τ' αμπέλια τους και σκοτώνοντας τα μεγάλα τους ζώα και ρημάζοντας τα γιδοπρόβατα. Εμείς θέλομεν να μας λένε μεγάλους πολιτικούς, μεγάλους στρατιωτικούς – κί' ας κατακομματιάζωμεν τους συνπολίτες μας κί' ας τους δίνωμεν ασκιά γιομάτα αγέρα κί' ας τους κάνωμεν και σκοτώνωνται. Εμείς λέμε· «Έχομεν επιρροή, έχομεν προκοπή, μας αγαπούνε οι άνθρωποι».

Ο Βασιλέας κάνει σίγρι οπού γέγονται αυτά τα κακά εις το κράτος του. Φαίνεται και η Μεγαλειότης του αδικήθη από 'μας και δεν αποφασίζει να προφυλάξη αυτό οπού τον μπιστεύτηκε ο Θεός και να κυβερνήση με τον φόβον εκεινού, οπού διορίζει βασιλείς ν' αναστήνουν τα κράτη τους και να προικίζουν τους υπηκόγους τους ηθική κί' αρετή και να 'χουν την σέβαση εις την πατρίδα τους και πίστη εις την θρησκεία τους – τότε και οι βασιλείς κί' ο λαός έχουν την ευλογίαν του Θεού και γένηται κοινωνία ανθρώπινη. Τι του έκαμεν της Μεγαλειότης του αυτό το έθνος; Τι κακό είδε απ' αυτό το δυστυχησμένο; 'Σοδήματα μόλις πιάνει δέκα έντεκα 'κατομμύρια, ότι τ' άλλα τα κλέβουν εκείνοι οπού τους μπιστεύεται και βάνει και το κυβερνούν. Παίρνει η Μεγαλειότης του ένα 'κατομμύριον, κί' όλα τ' άλλα τα 'χει εις το χέρι του κί' όπου θέλη κί' όποιον θέλη του δίνει και τον αναστήνει, ή έχει δικαίωμα ή όχι. Του είπε κανέναν τίποτας; Μίλησε κανέναν των συμπολίτων του των Μπαυαρέζων, οπού μας γύμνωσαν, κί' όταν φεύγαν μ' όλη την ευγένειαν τους μπαρκαρίσαμεν χωρίς να θυμηθούμεν τι μας έκαμαν τόσο καιρόν οπού μας κυβερνούσαν ως είλωτες – το ίδιον κί' όσους μπιστεύεται η Μεγαλειότης του εις την κυβέρνησή του και εις τ' άλλα της πατρίδος. Πικράθη διά το άρθρο της θρησκείας; Της Μεγαλειότης του δεν της έβαλε θέλησιν το Έθνος, του είπε να μείνη εις την θρησκείαν του – ο διάδοχός του να βαφτιστή, να οικειωθή μ' αυτό το έθνος, οπού έχυσε ποταμούς αίματα όσο να βγη από του λιονταργιού το στόμα. Διατί να χύσωμεν το λοιπόν τόσο αίμα; Διατί να γιομώση η Τουρκία σκλάβους; Διατί να τουρκέψουν τόσοι Χριστιανοί; Κάλλιο να καθόμαστε μ' εκείνον τον βασιλέα οπού 'χαμεν – και είχαμεν και την τιμή μας και βαστούσαμεν και την θρησκείαν μας, κί' όχι τοιούτως οπού καταντήσαμεν. Έφκειασε και παλάτι η Μεγαλειότης του, και

ναόν του Θεού δεν έχει επιθυμίαν ούτε να φκείαση, ούτε να ιδή με τα μάτια του, αλλά πηγαίνει της επίσημες ημέρες με τους Πρόσβες κι' άλλους ξένους σε ένα καλύβι. Εις την πρωτεύουσα να μην είναι εκκλησία αναλόγως με την τιμήν των υπηκόγων του, λούσσα και πολυτέλειες –περάσαμεν την Ευρώπη. Όταν ήταν η Ευρώπη εις την δική μας κατάστασιν, είχε αυτή τέτοιες πολυτέλειες, είχε θέατρα; Εμάς μας έκαμαν οι κυβέρνησές του και μας κάνουν ολοένα θέατρο και ήταν περιττό το άλλο. Σαν το θέλετε κι' αυτό, καλό είναι.⁴

Ο Θεός, οπού μας έδωσε αυτό το μικρό βασίλειον, μπορεί να μας δώση και τρανό. Και τότε αυτός ο ίδιος θα βασιλέψη. Εγώ τόση τύχη έχω – σολντάτος είμαι. Αν δεν με πέθανε το ντουφέκι του Τούρκου, θα με πεθάνη το σκαλιστήρι. Όμως εγώ δεν ξέρω κολακείες και πάντοτες του είπα την αλήθεια. Ό,τι γράφω εδώ του το είπα και στοματικώς πολλάκις, ότι 'σ αυτείνη την πατρίδα, οπού βασιλεύει αυτός, όσο να γένη έτοιμον το βασίλειον έλυωσαν λιοντάρια – εγώ 'μπρος 'σ εκείνους είμ' ένας ψύλλος. Όμως έκαμα κ' εγώ ό,τι μπορούσα. Είχα δυο ποδάρια, τζακίστη το ένα, είχα δυο χέρια, έχω ένα· την κοιλιά μου τρύπια, το κεφάλι με δυο τρύπες. Το λοιπόν, αν θέλωμεν το λίγον να γένη μεγάλον, πρέπει να λατρεύωμεν Θεόν, ν' αγαπάμε πατρίδα· να 'χωμεν αρετή· τα παιδιά μας να τα μαθαίνωμεν γράμματα κ' ηθική. Αυτό μου κόβει το κεφάλι μου και λέω. Κι' ο Βασιλέας να 'χη κυβέρνησες πατριωτικές· κι' ο ίδιος να είναι αλλάργα από τους γλυκόγλωσσους, τους κόλακες, και να μην τους δίνη και πολυτρώνε και σκάσουν από την πολυφαγιά, ενώ οι αγωνισταί μένουιν γυμνοί και πεθαίνουιν της πείνας. Οποιος δουλεύει θέλει το μεριάτικόν του. Και να είναι δίκια η Μεγαλειότης του 'σ εκείνο οπού του μπιστεύτηκε ο Θεός. Κ' εκείνο οπού ορκίστη κ' υπόγραψε τώρα να μη μετανογή, ότ' είναι έργον του Θεού. Τώρα, οπού 'ναι έργα του Μαυροκορδάτου και συντροφιάς του, και χρήματα ξοδιάζομεν άδικα και σταυρούς και χιλιάδες αριστεία μεράζομεν· κι' ούτε δάση έμειναν 'στο περισσότερόν του κράτος, ούτε ζωντανά· και το αίμα των ανθρώπων, οπού χύνεται, πάγει ποταμός. Κι' αυτείνιο οπού σκοτώνονται είναι οι καλύτεροι υπήκοοι της Μεγαλειότης του και θα τους χρειαστή μιαν ημέρα κι' αυτός και η πατρίδα, και πού θα τους εύρουν; Τους Τούρκους τους έχομεν γειτόνους πάντοτες – τότε χάνομεν και το μικρό, όχι να 'βρωμεν και τρανό.

Το Σεπτεβριανόν στοιχείον κί ο πολιτικός αρχηγός, ο Μεταξάς, απόστασε· και οι συντρόφοι μας δραπέτεψαν και πάνε γυρεύοντας νέαν τύχη (ότι το σκυλί οπού είναι μαθημένο εις το χασαπλειό δεν φυλάγει ποτέ πρόβατα). Ότι ο αρχηγός μετανόησε δι' αυτείνη την γενναιότητα και πατριωτισμόν οπού 'δειξε – και τα παληκάρια σκόρπισαν. Η πατρίδα πλέον στερεώθη, αφού έγινε πρωτούπουργός ο Μαυροκορδάτος. Και τώρα με την μεγάλη συντρομή των Πρέσβειων και του Βασιλέως όποιος δεν πηγαίνη με την θέληση αυτεινού και της συντροφιάς του πρέπει να τον κατατρέξουν. Αφού όλες αυτές της συντροφιάς της δοκίμασα, δεν μ' άρεσε κί αυτείνη· ότ' ίσως και είναι καλή κ' εγώ κακός. Πάσκισαν να με γυρίσουνε, δεν θέλησα. Ότι εκείνα οπού ορκίστηκα και κιντύνεψα δι' αυτά, τώρα βλέπω ότι νεκρώνουν. Τότε άρχισαν να με κακομεταχειρίζονται όλοι αυτεινοί και κατασοχή ο συναδελφός μου Καλλέργης, ο συχνοβαφτισμένος πότε κόμμα Ρούσσικον – αφού βύζασε τόσες χιλιάδες δραχμές όταν ήταν ο Μεταξάς εις τα πράματα, απαρατιώντας αυτός και μπαίνοντας ο Μαυροκορδάτος, έγινε κόμμα Αγγλικόν και Γαλλικόν και σε όλες της παντιέρες καταγραμμένος. Αφού είναι παντοδύναμος 'στο στρατιωτικό, έβαλε τον συνπολίτη του τον Αντωνιάδη της «Αθηνάς» κί ως ψυχραμένη αυτείνη όλη η συντροφιά μ' εμένα, ότι δεν τους άφησα τότε εις την Συνέλεψη να παίξουν τον άσο τους, (οπού 'βριζαν τους πληρεξούσιους και πιάστη ο Καλλέργης με τον Κριτζώτη και Γρίβα και την άλλη ημέρα θα κάναν θόρυβο εις την Συνέλεψη και σύναξα ανθρώπους και τους χάλασα όλα αυτά τα σκέδια και ματαμπήκε η τάξη. Κ' ύστερα διά την προσταφαίρεση του Συντάματος, οπού απάτησαν τον Βασιλέα, να χαθή κί αυτός και η πατρίδα, και του ξηγήθηκα την αλήθεια τι έτρεχε και το 'νοιωσε κί ο ίδιος κ' υπόγραψε το Σύνταμα κατά την θέληση των πληρεξουσίων), έβαλε τον Αντωνιάδη και τον Ζυγομαλά τον Σεπτεβριανόν με τους τύπους τους και λένε ότι· «Αυτό οπού 'καμε ο Μακρουγιάννης εις την Συνέλεψη, και σύναξε ανθρώπους κ' είχε ορκίση και τόσους πληρεξούσιους να είναι μια γνώμη, ήταν αναντίον της πατρίδος και Βασιλέως – καθώς κί ο πρωτινός όρκος οπού 'καμε ήταν κί αυτός αναντίον του». Τότε βιάστηκα κ' έβαλα τον όρκον εις τον τύπον, χωρίς της υπογραφές, και ξιστορίζω όλα αυτά, πότε όρκισα τον Καλλέργη και τους άλλους όσους είχα ορκισμένους σε όλο το Κράτος,

καθώς και τους πληρεξούσιος.⁵

Τότε 'νεργούνε αυτείοι κί' ο Καλλεφουρνάς και γέρονται αι εκλογές εις την εκκλησία μ' έναν θόρυβον μέγαν· και καταπετζοκόπηκαν τόσοι άνθρωποι. Ύστερα κάνουν μια οχλαγωγία τεχνική· πάνε ο κόσμος εις το Παλάτι, πάνε κί' αυτείοι με τα φουσσάτα τους και καταφάνισαν τους κατοίκους. Σαν έβλεπα ότ' ήταν τέτοια μπερμπάντικα κινήματα, δεν ανακατώθηκα ποτέ πουθενά, να μη δώσω αιτία και πάθη η πατρίδα, οπού γύρευαν πρόφαση να γένη ξένη επέβαση, και να μην πάθω κ' εγώ αδικως. Αφού όμως είδα ότι χάνονται αδικως οι άνθρωποι, πήγα εις την Πλάκα· ήταν συνασμένοι πλήθος λαός να πάνε να χτυπηθούν μ' αυτούς, οπού τους έκαμαν την απιστία και τους έβαλαν εις αυτό το παιγνίδι και ύστερα τους βαρούσαν οι ίδιοι. Μαθαίνοντας αυτείοη την ετοιμασίαν, πήγα μίλησα πολλά των ανθρώπων, ότι θα σκοτωθούν αδικως και θα κιντυνέψουν και την πατρίδα τους· και με πολλά μιλώντας των ανθρώπων, δάκρυσαν τα μάτια μου. Μπήκαν σε συμπάθεια οι άνθρωποι κί' άφησαν τα όπλα τους κ' ησυχάσανε. Αυτειών οπού τους 'ρέθιζαν το σκέδιόν τους ήταν ότι θα πήγαινα κ' εγώ εκεί, να με κομπρεμετάρουν και να με τελειώση η δικαιοσύνη τους. Και μ' αυτό όμως οπού έκαμα πάλε τον διάβολόν μου ηύρα. Κινάγει το βράδυ ο αρχηγός Καλλέργης με την καβαλλαρία του κί' άλλους και με μπλοκάρουν εις το σπίτι μου. Κάθισαν ως τα μεσάνυχτα και φύγαν. Και κάθε νύχτα έρχονταν και με μπλοκάραν διά να δίνουν δούλεψες εις τον Βασιλέα, ότι εγώ είμαι το σκάνταλο της ανησυχίας.

Από τ' άλλο το κόμμα, της Φιλορθόδοξης Εταιρίας, ένας λεγόμενος Στέφανος Βαλλιάνος είχε κάμη μίαν εταιρίαν διά την μεγάλην ιδέαν, τα έξω, και βάνει όλους τους σουρτούκηδες· και τους γέλαγε και τους έλεγε έχει καράβια, όπλα, τζεπχανέδες πλήθος και στρατέματα και πεντακόσες χιλιάδες τάλλαρα. Γέλαγε τους ανθρώπους, τους έπαιρνε χρήματα, τα 'τρωγε. Ύστερα πήγαινε και τους πρόδινε όλους εις την Κυβέρνηση και τον Βασιλέα. Με τοιούτον άνθρωπον και με τοιούτα μέσα θέλουν να κάμουν κίνημα διά την μεγάλη ιδέα, να πάνε εις την Κωσταντινόπολη. Σύναξαν ανθρώπους – τους ρωτούσαν· «Ποιοι είναι οι αρχηγοί;» Τους έλεγαν πολλούς και το Μακρυγιάννη, εκείνους τους ανθρώπους οπού ήταν με γνώση, με

πατριωτισμόν κί αγαπούσαν το καλό της πατρίδας. Τους σουρτούκηδες τους γέλαγε ο Βαλλιάνος μ' ασκιά γιομάτα αγέρα κί από το άλλο μέρος έπαιρνε χρήματα όπου εύρισκε κί απάταγε πολλούς. Κ' έλεγε ύστερα εις την Κυβέρνηση και εις τον Βασιλέα αυτά τα μυστήρια. Τον είδα 'θουσιασμένον πριν την Τρίτη Σεπτεβρίου, τον ήφερα εις το σπίτι μου· του είπα ότι όποιος φαντάζεται να κάμη καλό εις την πατρίδα πρέπει να συλλογέται ότι να κιντυνέψη ένα σπίτι το ματαφκειάνομεν – είναι πατρίδα· κ' έχομεν και δυνατούς οχτρούς κ' εμείς είμαστε αδύνατοι. Τότε του είπα την δική μου εταιρία, τον όρκισα και του πήρα και την υπογραφή του· και του είπα εις το εξής να με ρωτάγη, να συνβουλευώμαστε· και να μην κάνη τίποτας μόνος του. Αυτός πήγε κί έβαλε κί άλλους και τους είπε και πήγαν κί όρκιζαν εξ ονόματός μου, χωρίς εγώ να ξέρω. Αφού με κατάτρεχε η Κυβέρνηση, ο Χρηστίδης, και μ' έκριναν εις το κριτήριο, έρχεται μίαν ημέρα ένας άνθρωπος επίτηδες μ' ένα γράμμα και μου λέγει· «Κατά οπού μου είπε ο Βαλλιάνος διά λόγου σου πήγα εκεί, πήγα εκεί κι όρκισα εν ονόματί σου αυτούς όλους». Τότε ξέσχισα το γράμμα, έδιωξα και τον άνθρωπον. Ανταμώθηκα και με τον Βαλλιάνο και του είπα όσα μπόρεσα και εις το εξής να μην πιάνη τ' όνομά μου. Έτιμ διαλύθη η Συνέλεψη, χωρίς να συλλογιστή αυτός και η συντροφιά του, να υπομείνωμεν να συναχτούνε οι Βουλές και μίαν περίοδο κί άλλη και να ιδούμεν και τα εξωτερικά, και τότε ο Κύριος γένεται οδηγός, αυτός πηγαίνει ολούθε, 'νεργάγει και η συντροφιά του, άνθρωποι με ιδέα, και 'ρεθίζουν τους ανθρώπους – κ' έτοιμοι να κινηθούν· ξυπόλυτοι και γυμνοί και χωρίς καμμίαν ετοιμασία «σύρτε όξω κ' εκεί σας προφτάνω» – με πέτρες. Πάλε ξοδιάζει τ' όνομά μου. Τότε ένας ορκισμένος μου φέρνει έναν όρκον τους. Τον δείχνω του Ζυγομαλά, ως σύντροφός μου Σεπτεβριανός, να συμβουλευτούμε να μην γένη αυτό το κίνημα και κιντυνέψη η πατρίδα. Τότε αυτός τον βάνει εις τον τύπον τον όρκον τους. Μίλησα κ' εγώ των ανθρώπων να νεκρώση αυτό το ανόητο κίνημα. Τότε βάνουν τον άνθρωπον οπού μο 'δωσε τον όρκον ή να με δολοφονήση, ή να με φαρμακώση. Ηρθε αυτός εις το σπίτι μου, δεν μπόρεσε να μου κάνει τίποτας.⁶

Αφού η Κυβέρνηση του Μαυροκορδάτου δυνάμωσε παντού εις το Κράτος το κόμμα της με χρήματα, άρχισε εις την Σπάρτη ο εφύλιος

πόλεμος· και εις την Μεσσηνίαν σκοτώθηκαν περίτου από πεντακόσοι. Άρχισε το ίδιο και εις την Ρούμελη. Τότε ο Μεταξάς και η κουμπανία μιλούν με τον Γρίβα να πάγη εις το Ξερόμερον να κάμη της βουλευτικές εκλογές και ν' ανοίξη εφύλιον πόλεμον. Το 'δωσαν και τα μέσα κ' έναν πιστόν τους άνθρωπον, πήγε κάτω, σύναξε καμμίαν πενηνταργιά ανθρώπους· δεν 'μπόρεσε να κάμη άλλους, ότι δεν τον ακολουθούσε ο τόπος. Διάταξε η Κυβέρνηση τον Σωτήρη Στράτο και τον πήρε ομπρός και τον ήφερε εις τ' Απόκορο εις τον Αβαρικό και τον έκλεισε· και ήθα τον έπιανε. Ο Βασιλέας έχοντας συμπάθειαν εις αυτό το σπίτι και καταξοχή εις τον Γαρδικιώτη, έστειλε τον Τζαβέλα και τον έσωσε· και μπήκε 'σ ένα Γαλλικόν πλοίον. Τον ζήτησε η Κυβέρνηση, το Γαλλικό δεν τον έδωσε και τον πήγε εις το Μισίρι. Τώρα θυμήθη ο Μεταξάς τι είχε και το 'χασε από την ανοησία του και γυρεύει από τον Γρίβα να ματανααστηθή. Πέταξε το πουλί, το 'πιασαν άλλοι οπού δεν το είχαν!

Αφού είδα τον πατριωτισμόν και του Μεταξά κι' ολουτών αυτειών, οπού θέλει καθέννας να δοξολογάγη θεούς δικούς του κι' όχι να ωφελήση την πατρίδα του – γομάρια είναι οι Έλληνες, αυτεινοί τα 'χουν φκειασμένα τα σαμάρια και τους σαμαρώνουν – τότε τραβήχτηκα όλως διόλου. Και δι' αυτό με αγκυλώνουν. Η επέβαση της Κυβέρνησης 'στης εκλογές σε όλο το Κράτος άναψε παντού φωτιά· και εις το Λιδορίκι την πατρίδα μου έστειλε τόσα ασκέρια· και καταφανίστηκαν οι άνθρωποι από αυτά και τα ζωντανά τους· κ' έγινε ο τόπος άνου κάτω. Κι' αν πιάνεταν ντουφέκι, θα γίνεταν θρήνος, ότ' είναι οι άνθρωποι όλοι του ντουφεκιού. Ο Θεός εφύλαξε και φώτισε τους τίμιους ανθρώπους και καταπράγυναν το 'να μέρος και τ' άλλο. Στείλαν ανθρώπους μ' αναφορές εδώ 'σ εμένα, της πήγαινα εις την Κυβέρνησιν, δεν μπορούσα να κάμω τίποτας. Ματαήρθαν άνθρωποι τρίτως· πήγα και παρουσιάστηκα εις τον Βασιλέα και ξιστόρησα όλα αυτά και το πάθος της Κυβέρνησης. Του είπα αυτά όλα της Ρούμελης και της Πελοπόννησος· και του Λοντίδη του υπουργού της προκοπές. Είχα κ' ένα γράμμα από την Πάτρα οπού μο 'γραφαν αυτά. Το 'ξερε και η Μεγαλειότης του, ότι το 'στειλαν οι αρχές από 'κει.

Άρχισαν και μαζώνονταν όσοι βουλευταί βήκαν από λίγες επαρχίες. Ο Μαυροκορδάτος κι' ο Καλλέργης ήθελαν να βγουν από

την πρωτεύουσα βουλευταί διά ν' ακουστή εις την Ευρώπη πόση δύναμη κ' επιρροή έχουν εις την Ελλάδα. Αρχισαν κ' εδώ να κάνουν ό,τι κάναν και 'στο άλλο το Κράτος· και κατακομμάτιασαν τους ανθρώπους· τους τάγιζαν υπόσκεσες και τους τάζαν πλήθος αγαθά. Εις το σπίτι μου προ ημερών ήρθαν και πολίτες κί από τα χωριά και μου είπαν· «Ποιους θέλεις συντρόφους να τραβήσουμε να βγήτε βουλευταί; – Τους λέγω, όποιος δώση ψήφο 'σ εμένα να είναι αρνητής του Χριστού και να πέση το χέρι του! Δεν ματαμπαίνω εγώ εις τα πολιτικά, να δουλεύω τιμίως και να με θεατρίζουν με της 'φημερίδες ότι αγοράστηκα από τους ξένους». Αυτείνοι θέλαν, εγώ δεν δέχτηκα και φύγαν.

Ο Κωλέτης ήταν γυμνός όλως διόλου από δύναμη· τον άφησαν και οι Γριβαίγοι κί ο Κριτζώτης κί όλοι οι άλλοι οπλαρχηγοί οπού ήμασταν εις την Συνέλεψη. Τότε ανταμωθήκαμεν οι δυο μας και μιλήσαμεν. Μου λέγει· «Δεν έχω συντρόφους· μ' αφήσετε από την Συνέλεψη. – Του λέγω, εγώ σου κάνω συντρόφους με την συμφωνίαν να μου ορκιστής να μην είσαι προσκολλημένος σε ξένους. Κί αφού σου κάμω τους συντρόφους να έμπης και εις τα πράματα και να 'νεργήσης φρόνιμα διά την πατρίδα σου και να λες την αλήθεια εις τον Βασιλέα. Και να 'τοιμάζωμεν λίγο λίγο τα μέσα· κί όταν ιδούμεν αρμόδιον τον καιρόν, να τηράξωμεν την άξηση της πατρίδας φρόνιμα και μυστικά κί όχι σαν το Βαλλιάνο κί άλλους. Να μου δώσης τον όρκον σου δι' αυτά κ' εγώ σάζω τ' άλλα». Ορκιζόμαστε οι δυο 'σ αυτά. Ήμουν 'γγισμένος με τον Μεταξά – ίσως αυτός ο διάβολος τώρα οπού γέρασε γένη άνθρωπος. Πήγα αντάμωσα τον Γαρδικιώτη, τουμίλησα πολλά, τον πήγα κί ορκιστήκαμε κ' οι τρεις. Συνφωνήσαμε τα ίδια. Θέλουν αυτείνοι να 'μπω κ' εγώ 'πασπιστής του Βασιλέως να μ' έχουν βοηθόν. Εγώ τους είπα είμαι αστενής, δεν μπορώ να υποφέρω αυτές της 'πηρεσίες. Με βιάσαν να έμπω διά ένα χρόνο. Συνφωνήσαμεν κ' εις αυτό. Πήγα και τον Κριτζώτη, Μαμούρη κί άλλους. Δυναμωθήκαμεν.

Τότε πήγα εις τον Βασιλέα και του είπα διά τους Λιδορικιώτες και διά όλο το Κράτος και «θα κάμουν τα ίδια εις την Αθήνα· και θα πάθη και η Μεγαλειότη σου και η πολιτεία αυτείνη, ότι ο κόσμος είναι αναμμένος και κατακομματιασμένος». Φοβήθη πολύ η Μεγαλειότης του· μου λέγει· «Να πας να μιλήσης με τον

Μαυροκορδάτο. –Του λέγω, πήγα πολλάκις και δεν μο'δωσε ακρόασιν και δεν ματαπάγω». Τότε έφυγα εγώ. Έστειλε και μίλησε του Μαυροκορδάτου και του είπε όλα αυτά οπού του είπα και να με φωνάξη να μου μιλήση να μην γένη κάνα δυστύχημα. Με φώναξε ο Μαυροκορδάτος, του είπα όσα είπα του Βασιλέα αναντίον του κί' όλης της συντροφιάς του· «κί' αν κάμετε εις την Αθήνα ό,τι κάματε και κάνετε όξω εις το Κράτος, είν' ελπίδες από τον Θεόν να υπάρξωμε εμείς πενήντα φορές κ' εσείς μία· και ο αίτιος ας δώση λόγον εις τον Θεόν». Κ' έφυγα. Όταν πήγα εις τον Βασιλέα του είπα να το γκρεμίση αυτό το υπουργείον, ότι θα τον χάση. Πήγα τα 1844 Αγούστου 2. Μαθαίνει ο Λόντος όλα αυτά οπού μίλησα του Βασιλέα και Μαυροκορδάτου – ήταν εις το σπίτι του κί' ο Κολιόπουλος, ο Κανέλλος Νηλιγιάννης κί' άλλοι πολλοί – λέγει ο Λόντος ο υπουργός· «Ο κερατάς ο Μακρυγιάννης αυτός ανακατώνει όλα αυτά κάθε καιρό. Αύριο θα του κόψω το κεφάλι του. Και την Αθήνα θα την κάμω στάχτη, ότ' έχω στρατέματα ταχτικά κί' άταχτα, πεζούρα και καβαλλαρία». Το βράδυ στέλνει και με μπλοκάρει. Την αυγή στέλνει ο Κανέλλος Νηλιγιάννης, ο Κολιόπουλος κί' άλλοι πολλοί – ότ' ήταν συνασμένοι νέοι βουλευταί και γερουσιασταί – και μου λένε τι άκουσαν από τον υπουργόν Λόντο· «κ' εδώ, καθώς ακούσαμεν, θα γένη θόρυβος και κιντυνεύομεν όλοι· κί' ως άνθρωπος εδώ του τόπου να πάρης τα μέτρα σου δι' αυτά, ότι κιντυνεύεις κ' εσύ ατομικώς από 'κείνο οπού φαίνεται». Τους είπα εγώ μίλησα του Βασιλέως και της Κυβέρνησης· και με βιάσαν όλοι να πάγω πίσου εις τον Βασιλέα να μιλήσω κί' αυτά. Τους είπα να πάμεν και μαζί μ' αυτούς δυο τρεις. Εκρίθη εύλογον να πάγω μόνος μου. Πήγα εις το σπίτι μου, συγυρίστηκα. Κατεβαίνοντας από την πόρτα μου πλάκωσαν πολίτες από το παζάρι – τους στείλαν οπού ήταν συνασμένοι όλοι οι κάτοικοι εις την Αγιά Ειρήνη. Άρχισε η ψηφοφορία και η δύναμη της εξουσίας δεν τους άφινε ελεύτερους να κάμουν όποιους θέλαν. Τότε αντάμωσα το παιδί του Μιαούλη, οπού 'ναι εις τον Βασιλέα, και του είπα τι μίλησε ο Λόντος, τι μου είπε ο Κολιόπουλος και οι άλλοι· και ήθα πάγαινα εις την Μεγαλειότη του, αλλά ο λαός έστειλε και με ζητάγει. Και σήμερα θα γένουν όλα όσα είπα του Βασιλέως – κί' αυτός κιντυνεύει και η πατρίδα. Του παράγγειλα να γκρεμίση αυτό το υπουργείον και να βάλη τον Κωλέτη μ' όποιους άλλους

συβιβαστή· «και να μιλήσης της Μεγαλειότης του και να μου φέρης απάντησιν εις την Αγιά Ειρήνη».

Πήγα εγώ εις την Αγιά Ειρήνη· ήταν ο λαός συνασμένος, γιομάτα όλα τα σοκάκια· Τους λέγω· «Τι με θέλετε, αδελφοί; – Να λάβης πολίτες εις το χέρι σου από 'μας και να σταθής εδώ εις την εκκλησίαν διά την ασφάλειαν μας». Τους έβαλα κ' εγώ μίαν μικρή ομιλίαν, τους είπα πολλά, ότι· «Η αρετή κι' ο πατριωτισμός και η φρονιμάδα κάνουν την πατρίδα να υπάρξη και να ευτυχήση. Η κακία και η 'διοτέλεια χάνουν την πατρίδα· και την χάνουν και ζημιώνονται όσοι μένουν ζωντανοί. Το λοιπόν φωνάζετε εμένα να σταθώ εις την ευταξίαν σας; Αν έχετε αρετή κι' ομόνοια, θα ευλογήση ο Θεός τα έργα σας και θα σας φωτίση εις το καλό και θα σας σώση, αυτός οπού σας έσωσε από την τυραγνία των Τούρκων, αυτός οπού σας ανάστησε και κάμετε την Τρίτη Σεπτεβρίου· κ' επιστάτησε μόνος του τόσους μήνες και δεν μάτωσε μύτη σε όλο το Κράτος. Παρακαλέστε τον Θεόν και τώρα να κάμη το έλεός του 'σ εμάς τους αμαρτωλούς και να φέρη και τώρα την ευλογίαν του. Εγώ ένα μπαστούνι έχω εις το χέρι μου – αν η αφεντειά σας δεν έχετε αρετή κι' ομόνοια, τι να σας κάμω κ' εγώ;» Μου λένε γενικώς με μίαν φωνή· «Ό,τι μας ειπής εσύ όλοι θ' ακολουθήσωμεν! – Κ' εγώ αν σας απατήσω, ας δώσω λόγον εις τον Θεόν! Εγώ δεν γνωρίζω φατρίες και να με θεωρή άλλος φίλο του κι' άλλος οχτρό. Γενικώς όλους σας σας θεωρώ αδελφούς, ότι με διορίζετε όλοι και πρέπει να μην είμαι αναντίος κανενού. Και να δίνετε τους ψήφους σας ελεύτερους, όθεν θελήση κάθε ένας. Εμένα (καθώς είχα μιλήση) μη μου δίνετε». Μείναμεν σύνφωνοι 'σ αυτό. Πήρα πολίτες και τον Γιάννη Κώστα με καμπόσους αξιωματικούς. 'Στην ίδια στιγμή μου στέλνει και η Μεγαλειότης του ότι να βαστήξω την ησυχίαν· και το Υπουργείον το γκρέμισα και ήφερα τον Κωλέτη να κάμη υπουργείον.

Άρχισε η ψηφοφορία με την μεγαλύτερη 'λικρίνειαν και φόβον του Θεού, καθώς πηγαίνουν οι άνθρωποι να μεταλάβουν. Το παλιό υπουργείον δεν έπεσε ακόμα, 'νεργούσε όσο ο Κωλέτης να μιλήση μ' ανθρώπους να κάμη υπουργείον. Ξακολούθησε η ψηφοφορία ως την άλλη ημέρα το μεσημέρι μ' αυτείνη την ησυχίαν. Τότε στέλνει το παλιό υπουργείον τον μοίραρχο της πρωτεύουσας – σύντροφος αυτεινών – και τον Καλλέρη και κάνουν επέβασιν· κι' ανακάτωσαν

όλους τους ανθρώπους. Οι πολίτες ρίχτηκαν απάνου τους και τους καταδιάλυσαν· και γύρευαν να κομματιάσουν και τον μοίραρχον. Τότε έπεσα εγώ εις τον λαόν και τους πήρα τον μοίραρχον και τον έβαλα εις την εκκλησία και τον έσωσα. Τότε αυτός, ο αφιλότιμος άνθρωπος, βγαίνει από την πίσου πόρτα της εκκλησίας και πάγει εις τον στρατώνα, οπού 'ναι πλησίον της εκκλησίας, και παίρνει δύναμιν κ' έρχεται άξαφνα και φωνάζει· «Πυρ!» Και ρίχνουν μέσα εις τους ανθρώπους· και σκότωσαν δυο τρεις. Τότε ορμούν ο λαός κι' ανακατώθηκαν με τους χωροφύλακες. Ρίχνονται και πεντέξι χωροφύλακες απάνου μου με της μπαγυοννέτες. Εγώ τήραγα να ησυχάσω τον λαόν, κι' αυτείνοι άξαφνα μου ρίχτηκαν να με σκοτώσουνε. Κόντεψαν να με τρυπήσουνε σαν μπακακάκι – ο Θεός με γλύτωσε. Βλέποντας αυτό ο λαός, τους πιάσαν και γύρευαν να τους σκοτώσουν. Έπεσα, αν και χτυπημένος 'στ' αχαμνά από έναν από τους χωροφύλακες, και περικάλεσα τους ανθρώπους και τους έσωσα. Τότε ματαρρίχτηκαν πίσου οι δήμιοι της Κυβερνήσεως. Μου φεύγει κι' ο Γιάννη Κώστας· 'σ εκείνον τον θόρυβο τον πήραν οι άνθρωποι του ομπρός να σωθούν από τον κίντυνον. Εγώ ήμουν τυλιμένος με τους ανθρώπους, δεν ήξερα τι γίνεταν. Τότε είδες μίαν ορμή του λαού αναντίον της εξουσίας! Έβγαλαν ξύλα, πέτρες από τ' αργαστήρια και τους πήραν ομπρός. Τότε έρχονται αναντίον μου με δόλο άνθρωποι αγορασμένοι με τα μαχαίρια, λάζους, κρυφίως μέσα εις τον λαόν, οπού ήμουν τυλιμένος να τους ησυχάζω, να με δολοφονήσουνε. Εκεί οπού θέλησε να με βαρέση ένας, τον είδαν άνθρωποι και τον σκότωσαν. Τότε ο λαός φωνάζει να πάνε να πάρουν τα όπλα τους να σκοτώσουν τους αίτιους, Μαυροκορδάτο και συντροφιά. Με δάκρυα περικαλώ τους ανθρώπους να μην κάνουν αυτό το κίνημα, ότι χάνεται η πατρίδα, θα γένη ξένη επέβαση. Ο λαός αναμμένος δεν κόβει την θέλησίν του. Τους βάνω ένα λόγο και ν' ακολουθήσουν όλοι μαζί μου. Τράβησα εγώ ομπρός, διά να τους ησυχάσω από την ορμή τους, και τους παίρνω κ' έρχομαι εις το σπίτι μου κι' ανοίγω τα βαρέλια με το κρασί και τους λέγω να πιουν. Αφού κάναμεν αυτό, έστειλα εις την Μεγαλειότη του να βγη να 'συχάση τον λαόν.

Αφού ξεθύμαναν οι άνθρωποι, τους πήρα και κατεβήκαμεν πίσου εις την εκκλησία (ότ' ήταν άνθρωποι μέσα κλεισμένοι, οπού

φύλαγαν την 'πιτροπή και της κάλπες). Εκεί ήρθε και η Μεγαλειότης του με τους 'πασπιστάς του. Με ρώτησε πώς έγινε το πράμα και του ξηγήθηκα όλα τα τρέχοντα. Τότε μου είπε να βαστήξω την ευταξία και να διοριστή μια 'πιτροπή να πάγη εις την Μεγαλειότη του να του ειπή την αλήθεια και να παιδευτούνε οι αίτιοι. Του κάμαμεν το «ζήτω» κ' έφυγε. Είχε κι' ο Καλλέργης κονάκι εκεί πλησίον, διά να είναι κοντά εις την εκκλησίαν και να 'νεργάγη να γένωνται οι εκλογές υπέρ αυτών. Θέλησε να βγη εις το μπαλκόνι, τον είδε ο κόσμος, ρίχτηκαν να μπούνε μέσα. Τρόμαξα να τους ησυχάσω· και του έκαμαν το...⁷ και τόσες αισχρές βρισές. Ότι χτύπησε τους πολίτες μ' απιστιά, όταν τους 'ρέθισαν οι ίδιοι αυτείοι και πήγαν εις το Παλάτι, και ύστερα τους χτύπησαν μ' απιστιά και πάθαν τόσο άνθρωποι αδίκως.

Νύχτωσε. Έκλεισα της κάλπες, έβαλα κι' ανθρώπους. Μίλησα των ανθρώπων αύριο την αυγή να συναχτούνε να τηράξωμεν την ψηφοφορία και να κάμωμεν και την 'πιτροπή να πάγη εις τον βασιλέα. Ξημέρωσε ο Θεός την ημέρα. Πήγα κάτου εις την εκκλησίαν· άνοιξαν οι κάλπες. Τότε λέγω όλων των ανθρώπων· «Διορίστε την 'πιτροπή όποιους θέλετε κι' όσους να πάνε εις τον Βασιλέα». Μου λέγει ο λαός· «Να τους διορίσης εσύ όποιους θελήσης· δώδεκα ανθρώπους θέλομεν μ' εσένα». Διόρισα έξι από το ένα κόμμα κι' έξι από τ' άλλο κι' αυτείοι όλοι θέλησαν συνφώνως εμένα μόνον να πάγω εις την Μεγαλειότη του να πάρω την ευκαρίστησιν απ' όλον τον λαόν διά την παρουσίαν του, οπού τους τίμησε· και διά όσα έγιναν ας βάλη την δικαιοσύνην του. Πήγα εις την Μεγαλειότη του, του είπα αυτά. Μου είπε της ευκαρίστησες της μεγάλης οπού 'χει από τους υπηκόγους του όλους και να ειπώ ότι διορίστη ο Κωλέτης πρωτούπουργός κι' ο Μεταξάς της Οικονομίας κι' ο Τζαβέλας του Στρατιωτικού και μπαίνουν και οι άλλοι. Πήγα είπα εις τον λαόν όλα αυτά κ' ευκαριστήθη. Κι' ακολούθησε την ψηφοφορία. Τελείωσε η ημέρα αυτείνη της ψηφοφορίας, κλείσαμεν της κάλπες. Πήγα το βράδυ εις τον Κωλέτη, τον νέον μου φίλον, να τον συχαριαστώ οπού άνθισαν οι λόγοι μου διά της δύναμης του Θεού. Αφού τον ευκήθηκα, σηκώθηκα να φύγω ότ' ήμουν αστενής. Εκεί οπού κατέβαινα, εις τον κάτου πάτο, τήραξα διά τους ανθρώπους μου, οπού 'χα μαζί μου να μ' ακολουθούνε· τηράγω δι' αυτούς και βρίσκω μέσα τον Γενοβέλη

μοίραρχον, οπού 'φερε όλα αυτά τα δεινά εις την πρωτεύουσα. Δεν του μίλησα τίποτα. Ηύρα τους ανθρώπους έξω 'στην πόρτα και πήγαμεν εις το σπίτι. Τον Γενοβέλη τον ζήτηγε ο λαός με το κερί να τον κομματιάση, κι' ο νέος πρωτοϋπουργός τον φύλαγε εις το σπίτι του. Τότε κάνω τον κουτό και με τον νέον φίλον μου, ότι δεν ξέρω τίποτα – κι' αν μιλούσα χανόμεν, ότι θα 'λεγαν ότι κι' όντως εγώ είμαι το σκάνταλο σε όλα αυτά κι' ανακατώνω τον κόσμον.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Παρελείφθη λέξις τις υπό του συγγραφέως.

2. Κοντά εφτά μήνες και περισσότερον οπού τελειώσαμεν το Σύνταμα, και χωρίς να είχαμεν κυβέρνηση και με τόσες αντενέργειες και φατρίες και ξένους σκοπούς και των δικώ μας, μύτη δεν μάτωσε κανενού, κόττα δεν κλέφτηκε, άνθρωπος δεν διατιμήθη εις όλο το Κράτος. Τηράτε της εποχής τους τύπους, μ' όλον οπού είναι και κομματιασμένες κι' αυτές, και φαίνεται η αλήθεια. Τότε κυβερνούσε ο ίδιος Θεός, ότι είδε τους ανθρώπους εις μετάνοιαν κι' αποσταμένους από την κακία και γύρισαν οπίσσω εις τον Θεόν κ' έπεσαν εις μετάνοια. Τότε κι' αυτός έκαμεν το έλεός του κ' έδωσε την ομόνοια σε όλο το Κράτος.

3. Αδελφοί αναγνώστες, ούτε δόξες θέλω, ούτε της ζητώ – ούτε μου δίνουν. Και διά 'κείνο τραβήχτηκα και σκαλιζω τον κήπο μου όταν είναι γερός, ειδέ φυλάγω το στρώμα μου. Του αναθέματος να είμαι αν έχω 'διοτέλεια διά όσους μιλώ εδώ μέσα. Η πατρίδα, η θρησκεία, η ηθική εις την κοινωνία είναι το πλέον αγαπημένον εις τον άνθρωπον τον τίμιον. Εις αυτείνη την κοινωνία θα ζήσω κ' εγώ και τα παιδιά μου και δεν μου μένει ελπίδα και φωνάζω. Και δι' αυτό γράφω απελέκητα γράμματα, όχι όμως να λείπη από αυτά η αλήθεια.

4. Τρελλάθηκαν και οι γερόντοι με της θεατρίνες κ' έχασαν τα μυαλά τους και δανείζονται και πλερώνουν· και οι δυστυχισμένοι οι μαθηταί οι περισσότεροι πουλούνε τα βιβλία τους και μένουν χωρίς βιβλία· και γίνηκαν και θα γένουν κι' αυτείνοι θεατρίνοι. Γίνηκε και του Αναστάση Λιδορίκη το παιδί θεατρίνος. Σαν πάγη εις την πατρίδα του, εις το Λιδορίκι, ας σπουδάξη και τους πατριώτες του τα φώτα. Οι γονέοι τους τρώνε ψωμί και κρεμμύδι και τους δίνουν τα έξοδα να 'ρθουν εις την πρωτεύουσα να μάθουν γράμματα εις το Γυμνάσιον και το Πανεπιστήμιον, κ' έρχονται κι' από μέσα την Ελλάδα κι' απόξω διά να προκόψουν κι' αυτά τέτοια προκοπή λαβαίνουν.

5. Με κατηγοράγει συγχρόνως ο πειρατής της Γραμπούσας Αντωνιάδης, η ξένη κρεατούρα, ότι και τα κάδρα οπού έφκειασα δεν έχουν έννοια, ότ' είμαι αγράμματος

6. Είχα έναν σύντροφο εις το σπίτι μου, γενναίον παληκάρι· τον πήρε αυτός μίαν ημέρα εις το σπίτι του να τον τρατάρη και τον φαρμάκωσε. Το καλό ήταν οπού ξέρασε πολύ και οι γιατροί τον πρόφτασαν. Κ' έκαμε τόσον καιρό αστενής. Τότε ο σύντροφος του Βαλλιάνου Φιλήμονας βάνει εις τον τύπον του τόσα αναντίον μου – ότι δεν άφησα τους ανθρώπους να πάνε να χαθούν και να κιντυνέψη και η πατρίδα! Ορίστε πατριωτισμόν από πατριώτες!

7. Μια λέξη δυσανάγνωστη, ίσως γιούχα.

[Κεφάλαιον τρίτον]

Τελείωσαν οι εκλογές. Βήκε ο Κωλέτης. Ότ' ήταν και η προσπάθεια μας αυτείνη. Βήκαν από την Αθήνα βουλευταί ο Μεταξάς, ο Καλλεφουρνάς κι ο Βλάχος. Είπε ο Πρωτοϋπουργός να κάμη κ' εμένα γερουσιαστή και 'πασπιστή του Βασιλέως. Του είπα· «Εγώ φκαριστιώμαι οπού μπήκετε εις τα πράματα και λείψαμεν από τα κακά, και δεν θέλω τίποτας. Το ίδιο είναι και να είμαι και να μην είμαι. – Όχι, αγαπητέ μου, μου λέγει, πρέπει να μπης καθώς μιλήσαμεν και με τον Γαρδικιώτη, να τηράξωμεν κι' όποτε βρούμεν την περίσταση συνφώνως και τα έξω. Και πρέπει να είσαι εις την Γερουσίαν και 'πασπιστής. Και θα σου δώσω και τον Μεγαλόσταυρον. – Του λέγω, από αυτά δεν θέλω τίποτας, ούτε η υγεία μου μου το συχωρεί διά 'πηρεσίες. Και σταυρούς έχω κολλημένους εις το σώμα μου, οπού μου τους έδωσαν τα ντουφέκια των Τούρκων και δεν μου τους παίρνει κανένας κι' ούτε ξεκολλάνε από το σώμα μου όσο να πάγω εις τον τάφο. Όμως ένα σε περικαλώ· εις την πρωτεύουσα εδώ να βάλης έναν τίμιο δοικητή, έναν αστυνόμον τοιούτον, έναν αγρονόμον διά να φυλάν την τάξη. Ότ' είναι και ξένοι άνθρωποι και θα κατηγοριέσαι εσύ και οι συντρόφοι σου. Και να βάλης και δύο αρχηγούς της εθνοφυλακής εις τα Ντερβένια και εις τον δρόμον της Χαλκίδος ν' αραδίζουν οι άνθρωποι ελεύτερα, να μην τους γυμνώνουν και κατηγοριέται η πατρίδα και εσύ· και θα μας λένε θερία ο ξένος κόσμος. Ότι τώρα είναι οι Βουλές και θ' αραδίζουν πολύς κόσμος. Βάλε αρχηγούς αξιωματικούς της μπιστοσύνης σου· βάλε από τον Ρωπό τον Σκουρτανιώτη οπού 'ναι φίλος σου, κατά της Φήβας τον δρόμον τον Κριεκούκη, οπού 'ναι κι' αυτός φίλος σου και ντόπιοι και οι δυο. Το ίδιον κάμη και σε όλον το Κράτος να σβέση η διχόνοια και να ενωθή πίσου το Έθνος, να μην είμαστε εις αυτείνη την άχλια κατάστασιν και να σκοτώνωνται άνθρωποι κάθε ολίγον· είμαστε λίγοι και να μην χαθούμεν αδίκως. – Μου λέγει, σε ευκαριστώ, αγαπητέ, διά την πρότασίν σου· είναι πατριωτική και θα την ακολουθήσω. Είναι χρέος μου». Και σύναξε σε ολίγον καιρόν και τρογύρισε την πρωτεύουσα με τους πλέον μπερμπάντες. Κι' αστυνόμο – έβγαλε έναν από την φυλακή, Γιαννάκη Κυργιακό τον λένε. Κι' ο δήμαρχος κι' αυτός ο καλός

άνθρωπος ο Κυργιακός φίλοι στενοί του Καλλεφουρνά· και τοιούτο και το Δημοτικόν Συμβούλιον· ότι τραβηχθήκαμεν οι άλλοι από μέσα, όσ' είχαμεν συνείθησιν. Δεν κόταγε άνθρωπος να περπατήση την νύχτα εις τους δρόμους. Τοιούτοι όλοι αυτείοι και οι κλήτορες. Και γίνονταν οι μεγαλύτερες κλεψές κι' ατιμίες· και σκότωμα την νύχτα τους τίμιους ανθρώπους, όσοι δεν ήταν μ' αυτούς και είχαν και κατάστασιν. Από τον Περαία ως εδώ γύμνωναν τους εμπόρους και δεν μπορούσαν οι άνθρωποι να κάμουν την δουλειά τους μόνοι τους, να πάνε απάνου και κάτω χωρίς συντροφιά. Κι' όποτε έρχονταν χρήματα του ταμείου έπρεπε να τα συντροφέψουν με δύναμη εις την Οικονομία από τον Περαία. Και σκότωσαν και γύμνωσαν τόσους ανθρώπους.¹

Ο Μαυροκορδάτος και οι φίλοι του, οπού γύρευαν να σκοτωθούν οι κάτοικοι, όμως να βγουν αυτείοι βουλευταί, δεν εβήκε ούτε αυτός, ούτε εκείνοι. Βήκαν καμόσοι με τον Μεταξά· τον ακολούθησαν πίσου κι' από τους παλιούς του φίλους· και το κόμμα το περισσότερο του Μαυροκορδάτου μ' αυτόν. Και οι φίλοι του οπού γύρισαν και οι άλλοι ήταν περισσότερο το χατίρι του υπουργού της Οικονομίας κι' όχι του Μεταξά. Ότι τα σκυλιά όταν τα μαθαίνουν εις το χασαπαρειό οι πιστικοί, μένουν πλέον εις αυτό· όσο ψωμί να ξοδιάση ο τζοπάνης, 'στο μαντρί δεν πηγαίνουν άλλη φορά να φυλάξουν πρόβατα, να μην τα φάγη ο λύκος. Και πρέπει ο τζοπάνης να 'χη γνώση όταν πηγαίνη πράματα εις τον χασάπη, τα σκυλιά να μην τα παίρνη μαζί του, ότι γνωρίζουν τον χασάπη τότε και θέλουν να τρώνε κοιλιές κι' άντερα. Το λοιπόν συνάχτηκαν όλα τα σκυλιά, οι φίλοι του Μεταξά και των αλλουνών, όταν τον είδαν εις το χασαπαρειό της Οικονομίας, κι' αυτός παντύχαινε με τα σωστά του ότ' είναι πλέον δικά του και τα τάγιζε κομμάτια. Κι' άρχισε ν' αντιπολεμή τον Κωλέτη. Κι' όντως συνάχτη ένα μεγάλο μέρος και είχαν την πολυψηφίαν. Όμως ανόγητα κινήματα κακό έβγαλαν κι' όχι καλό. Αφού έβλεπε αυτά ο Κωλέτης και την καταισκύνη οπού το 'καναν εις της Βουλές, με πλατειά καρδιά τραβούσε αυτά καμόσον καιρόν. Τράβησε πίσου τους φίλους του Μεταξά και τον άφησε μ' ολίγους – είχε και τον Βασιλέα βοηθόν – κι' έτζι δυνάμωσε. Είχε έρθη κι' ο φίλος του Μεταξά ο Γρίβας από το Μισίρι. Τον δέχτη ο Μεταξάς και οι συντρόφοι του κι' ο Φιλήμονας με τόσα εγκώμια, στεφάνια ασημένια, σε κάδρα τύπωμα

κί' άλλα πολλά. Αφού απόλαψε όλα αυτά, πάγει με τον Κωλέτη αυτός, ο Κριτζώτης κί' άλλοι. Τότε έβλεπες, ήταν μια χαρά η πρωτεύουσα – κί' ο Καλλεφουρνάς ενωμένος – και κλεψές κί' άλλες ακαταστασίες πλήθος. Πηγάσαν κάτι ξένους σημαντικούς και τους γύμνωσαν. Έρθε και μια γυναίκα από τη Σμύρνη με μεγάλη κατάστασιν και δυο κορίτσα να τα παντρέψη εις την Ελλάδα και να μείνη εδώ, να φκειάση σπίτι και ν' αγοράση χτήματα. Πήγαν μίαν βραδειά της πήραν και τα χρήματα και τα τζιβαϊρικά της και τ' ασήμια της κί' όλα της τα πράματα. Και διακόνευαν και ζούσαν. Όθεν μίλησαν, δικαιοσύνη δεν είδαν. Τότε κατάντησαν να γένουν άτιμες να τρώνε ψωμί.

Ένας από αυτούς της κακής συντροφιάς δεν είχε συμμεθέξη εις αυτά τότε, είχε τραβηχτή, αλλά η συντροφιά είχε πίστη εις αυτόν· έρχεται και μου ξηγείται αυτά οπού κάνουν αυτείοι οι άνθρωποι, δολοφονίες, κλεψές κί' άλλα. Μου λέγει να μη μαθευτή αυτός και κιντυνεύει εις την ζωή του – να του δώσω έναν πιστόν μου άνθρωπον να πάνε σε μέρος να του δείξη όλα τ' αντικλείδια και της κλεψές· και τα χρήματα της γυναικός και τ' ασήμια της κί' όλο της το βιον και ξένα ρωλόγια κί' άλλα τα 'χουν 'σ ένα νησί σε μίαν τρύπα. Εγώ ήμουν απλός πολίτης, καμμίαν εξουσίαν δεν είχα· να το ειπώ του δοικητή, είναι σύντροφος του αστυνόμου· του Μεταξά, είχα πολύν καιρό οπού δεν του έκρινα, ούτε μο 'κρινε. Το λοιπόν αποφάσισα να το ειπώ του Βασιλέως, να δώση έναν άνθρωπον κί' ας υπάγη να ιδή αυτά. Αφού τα είπα της Μεγαλειότης του, μου λέγει· «Μπορείς αυτά να τ' αποδείξης εις το κριτήριο; – Του λέγω, τι έχει αυτό οπού σου λέγω εγώ με το κριτήριο; Δώσε έναν άνθρωπον πιστόν σου να πάγη μαζί μ' εκείνον να ιδούνε· κί' αν είναι αλήθεια όλα αυτά, να πάρης μέτρα, ότι πηγαίνει η κοινωνία κακά· έγινε ρουμάνι η πρωτεύουσά σου και δεν μπορούνε να κινηθούν οι άνθρωποι διά της δουλειές τους». Μου λέγει το ίδιο, να τ' αποδείξω εις το κριτήριο. Του λέγω· «Δεν έχω καμμίαν δουλειά με τα κριτήρια. Εμένα με κιντυνεύουν καθημένον εις το σπίτι μου κί' όχι ν' ανακατώνωμαι εις κριτήρια. – Μου λέγει, εις το εξής να είσαι ενωμένος με τον πρωτοϋπουργόν μου. – Του λέγω, δεν συνείθισα να απατώ απλούς ανθρώπους, όχι την Μεγαλειότη σου. Δεν είμαι σύμφωνος μ' αυτόν. – Σε διατάττω εγώ να είσαι σύμφωνος! – Του λέγω δεν μ' έχεις σκλάβον η Μεγαλειότη σου·

υπήκογον μ' έχεις». Σαν του είπα αυτό, βαρυνθήμωσε πολύ. Του λέγω· «Το βλέπεις εκείνο το παλεθύρι, Μεγαλειότατε; – Το βλέπω, μου λέγει. – Ή εκείνο το παλεθύρι να είναι τρακόσοι, τετρακόσοι υπήκοοί σου, οι πλέον τίμιοι, πολιτικοί, στρατιωτικοί, θρησκευτικοί, εκείνοι οπού σου διατηρούν τον θρόνο σου, και να είναι ο Κωλέτης μ' έναν με δυο μόνον φίλους του από 'κείνους τους μπερμπάντες ή Κλεομένη, ή Σοφιανόπουλον, ή άλλον τοιούτον, κ' ένας μόνον από αυτούς να του ειπή· «Ρίξε αυτούς όλους τους τίμιους ανθρώπους κάτου, ειδή θα πέσω εγώ», έχει τέτοια ψυχή, οπού ρίχνει όλους εκείνους κάτου να σκοτωθούν διά να γλυτώση έναν μπερμπάντη. Για χατίρι αυτεινών των μπερμπάντων είναι έτοιμος να χαλάση κάθε τίμιον άνθρωπον, κάθε ηθική, το Ταμείον, το ιερόν Κράτος σου όλο και να μην αφήση κανένα γερόν πράμα και τίμιον. Και με τους τοιούτους τήρα σε τι άχλιαν κατάστασιν είναι η ίδια σου πρωτεύουσα». Μου λέγει 'σ απάντηση και πάλε να είμ' ενωμένος. Του λέγω· «Ως κυβέρνησή σου υποτάζομαι, ως άτομον δεν θέλω να 'νεργήση την θέλησή του 'σ εκείνο οπού δεν είναι δίκιον». Το 'καμα το σκήμα κ' έφυγα. Μαθαίνει αυτά ο Κωλέτης, άρχισε να λαβαίνει μέτρα αναντίον μου κακά. Συχνά έλεγε του Βασιλέα διά να τον αποκοιμίση, κί αν μου κάμη τίποτας, να είναι προΐδεασμένος. Του έλεγε· «Αυτός ο Μακρυγιάννης είναι καλός άνθρωπος, όμως απλός κί ό,τι του λένε τα πιστεύει· ποτέ δεν ησυχάζει· και είναι επικίντυνος πολύ». Σε λίγον καιρόν γίνονται κί άλλες κλεψές από τον αστυνόμον και τους κλητήρες του – μπαίνουν σε ανάκρισιν από τον 'σαγγελέα και μαρτυρούνε τα νέα κλεψιμιά και τα παλιά· μπαίνουν ο αστυνόμος εις την χάψη και οι κλήτορες. Ως την σήμεραν είναι χάψη εις το μπουντρούμι της Χαλκίδος κί από χρήματα και τζιβαϊρικά οι άνθρωποι ως την σήμεραν δεν πήραν τίποτας – ασήμαντα πράματα πήραν, τ' άλλα τα 'φαγαν όλα αυτείνοι οι καλοί άνθρωποι. Με χιλιάδες μέσα τρόμαξαν να λευτερώσουν τον σύντροφόν τους αστυνόμο Γιαννάκον Κυργιακόν διά την τιμή τους, ότι τους έβαλαν οι άνθρωποι ομπρός κί όλες οι 'φημερίδες. Και με πολύν καιρόν τον έβγαλαν από την χάψη.

Βάλθηκαν να χαλάσουν το Σύνταμα. Φκειάνουν μίαν εταιρίαν πρώτα· 'σ έναν καιρόν να σκοτώσουν όλους τους Σεπτεβριανούς, όσοι δεν βουλλώθηκαν με την βούλλα τους. Τον όρκον τον είχε ο συνταματάρχης Γιώργη Ζέρβας Σουλιώτης εις την κασσέλλα του·

κατηχούσαν μ' αυτόν και πάλε τον έβαιναν μέσα. Ήταν κ' ένας μ' εμάς και τον παντύχαιναν δικό τους· κι' αφού έμαθε αυτά, βήκε έξω μίαν ημέραν ο συνταματάρχης, ο άνθρωπος έκλεψε τον όρκον αυτόν και τον πήγε του Γιάννη Κώστα κι' αυτός τον ήφερε εμένα. Σύναξα τους Σεπτεβριανούς Κριτζώτη κι' άλλους και τον είδαν. Σε ολίγες ημέρες έστειλα και του Μεταξά και ήρθε εις το σπίτι μου, ότ' είχαμεν από τον καιρόν της Συνέλεψης να κρίνη ένας τον άλλον. Αφού τον είδε τον όρκον τρώμαξε. Και τότε του λέγω· «Επειδήτις είχαμεν τέτοια αρετή κι' ομόνοια παθαίνομεν αυτά, και θα μας φάνε και τα κεφάλια μας· κι' ας ενωθούμε οπίσου, ίσως και σωθούμε. Τον Καλλέργη κι' άλλους τους έκαμαν εξορίαν, εμάς θα μας φάνε». Κ' ενωθήκαμεν πίσου τον Μάρτιον μήνα το 1845.

Διατάττει ο Κωλέτης εις το τόξον της γιορτής της 25 Μαρτίου να μην βάλουν την επιγραφή του Συντάματος. Και πηγαίνοντας ο Βασιλέας εις την εκκλησιά κ' εμείς οι αξιωματικοί, πολιτικοί και στρατιωτικοί – είχε δυο συντροφιάς κάμη, μίαν με τον Γιαννάκο τον Κυργιακό κι' άλλη μ' άλλους τοιούτους: η μία κομπανία να ειπή «κάτου το Σύνταμα», η άλλη να ειπή «κάτου το Υπουργείον», και τότε να βάλη την στρατιωτική δύναμιν να πελεκήση εμάς. Αυτό το 'μαθα εγώ από φίλον στενόν· και μέσα εις αυτό το σκέδιον 'νεργούσε κι' αυτός· τους έκανε τον φίλον. Τότε μαθαίνοντας αυτό, αντάμωσα τους οπλαρχηγούς όλους Κριτζώτη, Γρίβα, Παπακώστα κι' άλλους πολλούς και τους είπα αυτό το σκέδιον· και τους είπα 'κείνη την ημέρα να μην πάμε κανέναν εις την εκκλησίαν· κι' αν ιδούμεν τίποτας να συναχτούμεν όλοι 'σ ένα μέρος και να συνάξωμεν και τον λαόν· κι' ο αίτιος ας δώση λόγον εις τον Θεόν. Μείναν σύνφωνοι όλοι να συναχτούνε εις το σπίτι μου ως παράμερον μέρος. Το κόμμα του Μαυροκορδάτου ήταν κι' αυτό πολύ φοβιμένο, ως αγαναχτισμένοι οι άνθρωποι από αυτούς διά τα όσα ακολούθησαν εις την κυβέρνησή τους, και δεν ήξεραν τι τρέχει. Εγώ ήμουν γγισμένος μ' αυτούς, όχι όμως να θέλω και το κακό τους. Στέλνει ο Μαυροκορδάτος τον Κοντογιάννη κ' έρχεται εις το σπίτι μου. Του είπε· «Σύρε αντάμωσε τον Μακρυγιάννη κι' αν είναι κανένα κακόν, θα σου το ειπή, ότι αυτός δεν μπαίνει μέσα εις αυτά». Ήρθε κι' ο Σπυρομήλιος κι' άλλοι. Τους είπα τα τρέχοντα και τους είπα τι αποφασίσαμεν· κι' αν τύχη τίποτας πού θα συναχτούμεν. Τότε μαθαίνει αυτά ο Κωλέτης,

στέλνει τον Γαρδικιώτη, πήγαμεν εκεί. Μου λέγει· «Τ' είναι αυτές οι υποψίες οπού βάνεις των ανθρώπων χωρίς να υπάρχουν; Και πρόπει όλοι να πάτε εις την εκκλησίαν, οπού θα πάγη κί ο Βασιλέας. – Του λέγω, δεν πάμεν πουθενά· κί ό,τι εργάζεστε τα εργάζεστε μ' ανθρώπους και οι άνθρωποι τα λένε των ανθρώπων». Φύγαμεν με τον Γαρδικιώτη. Του λέγω· «Αυτός ο άνθρωπος είναι απατεώνας και ξένη κρεατούρα. Εσύ πρόπει να μιλήσης του Βασιλέως και να 'χης τον νου σου». Τότε ο Κωλέτης σαν είδε αυτά, διάταξε τον δοικητή κ' έβαλε την επιγραφή του Συντάματος εις το τόξον και μίλησε της συντροφιάς τους να νεκρώσουνε αυτό το σκέδιον. Δεν πήγε κανένας απ' όσους μιλήσαμεν εις την εκκλησίαν, ούτε βήκαμεν από τα σπίτια μας. Αρχισε ο Κωλέτης να λαβαίνη μέτρα αναντίον μου και να στέλνη να με μπλοκάρη την νύχτα μ' ανθρώπους της εξουσίας² δια να με κακοσυσταίνη ότ' είμαι άγριον θερίον της κοινωνίας και πρόπει να λείψω από 'δω, να ησυχάση αυτείνη η κοινωνία.³

Εις το κατάστημα οπού συνάζονταν οι Βουλές είχαν βάλη μπαρούτι κρυφίως από κάτου να τους αναποδογυρίσουν, όταν συναχτούν. Αυτό μαθεύτηκε, έγινε ένα μεγάλο πατριντί. Εγώ ήμουν αστενης· πήγα εις του Κριτζώτη το κονάκι. Συνάχτηκαν πολλοί οπλαρχηγοί κί άλλοι, πιάστη η ομιλία αυτείνη. Εγώ τους είπα πρόπει να προσέχουν εκείνοι οπού φυλάνε βάρδιες και να μην γένωνται παρόμοια. Αυτό είπα. Φιλονίκησαν καμπόσο. Σηκώθηκα κ' έφυγα. 'Ρεθίζουν το ταχτικόν ότι τους ατίμησα και θέλει ο στρατός 'κανοποίηση από 'μένα. Το Φρουραρχείον με προσκάλεσε να με ξετάξη –σύντροφός τους κί ο φρούραρχος – και τρόμαξα να ξεμπερδέψω από την άδικη κατηγορίαν.

Από τότε οπού έπεσε ο Μαυροκορδάτος και η φατρία του έπεσε όλως διόλου και η επιρροή της Αγγλίας και η δύναμη της Αγγλικής πρεσβείας. Ελαμπρύνθη ο Κωλέτης και η συντροφιά του κί όλες οι ξεκλησμένες παντιέρες και οι σαβούρες του τόπου. Κί ο πρέσβυς της Γαλλίας ήταν το παν και κοντά εις τον Βασιλέα και εις την Κυβέρνησιν. Και ήταν το «λύσε» και το «δέσε» και γενικός συβουλάτορας σε όλα ο κύριος Πισκατόρης· κί αδελφός στενός του πρώτου υπουργού Κωλέτη. Κί ό,τι οδηγίες έστελνε ο Φίλιππας ο βασιλέας της Γαλλίας και η κυβέρνησή του εκείνο γένονταν. Κί όλος ο αγώνας τους, τώρα οπού έλαβαν επιρροή και τα μέσα εδώ, είναι διά

την θρησκείαν· σκολειά γαλλικά, μοναστήρια, εκκλησίες και πλήθος άλλα μέσα και κατήχησες εις τον κόσμο για να προβοδέψουν αυτό το έργον. Μάσαν κι' όλους τους μπερμπάντες δικούς μας και ξένους κι' αγωνίζονται εις αυτό το αντικείμενον με μεγάλη προθυμία. Και ποιοι εργάζονται εις αυτό; Μεγάλοι άντρες, βασιλέας πλούσιος από σοφία, από κατάστασιν, από υπηκόγους. Και τι αγωνίζεται αυτός; Ν' αλλάξη την θρησκείαν ενού ξεψυχησμένου και μικρούτζικου έθνους – να πάρη μισό δράμι νερόν να το ρίξη εις την θάλασσα να την γλυκάνη, να πγη νερό αυτός. Μεγάλε βασιλέα, δεν είναι δική σου δουλειά αυτείνη. Οι θρησκείες είναι έργα ενού ανώτερου βασιλέα, του Θεού. Θέλει αυτός ν' ακούγη δοξολογίαν ξεχωριστή από την δική σου. Θέλει κάθε έθνος κατά την θρησκείαν του να τον σέβεται, να τον λατρεύη και να τον δοξάζη. Οι ψεύτες και οι κόλακες, οπού σας κάνουν όλους εσάς τους βασιλείς με την γλυκή τους γλώσσα και χάνετε την δικαιοσύνη σας και γίνεστε επίορκοι εις τον Θεόν και δοξολογάτε τον διάβολον, αυτείνοι δεν πιστεύουν Θεόν. Δεν δουλεύουν διά την πατρίδα και θρησκεία αυτείνοι, δουλεύουν οι γενναίγοι άντρες και σκοτώνονται δι' αυτά. Εκείνοι θέλουν να 'χουν την θρησκεία τους και να δοξάζουν τον Θεόν με το μέσον της θρησκείας, και τότε λέγεστε κ' εσείς δίκαιοι βασιλείς, επίτροποι του Θεού, όταν τους αφίνετε ελεύτερους εις τα αιστήματά τους. Και ζήτε δοξασμένοι από τους υπηκόγους σας κι' όχι από τους τεμπέληδες. Όχι να κάθεσαι εσύ, ένας μεγάλος βασιλέας, και να καταγένησαι ν' αλλαξοπιστήσης μίαν χούφτα ανθρώπους, οπού ήταν τόσους αιώνες χαμένοι και σβυσμένοι από την κοινωνίαν. Εκείνος οπού τους κυρίεψε τους έκαιγε εις τους φούρνους, τους έκοβε γλώσσες, τους παλούκωνε ν' αλλάξουν την θρησκείαν τους και δεν μπορούσε να κάμη τίποτας. Τώρα ο Θεός, ο δίκιος και παντοδύναμος, οπού ορίζει κ' εσένα, ανάστησε αυτείνο το μικρό έθνος και θέλει να δοξάζεται απ' αυτό το μικρό ορθόδοξο έθνος ορθοδόξως κι' ανατολικώς, καθώς οι εδικοί σου υπήκοοι τον δοξάζουν δυτικώς. Κ' εσύ ο μεγάλος χριστιανός δυτικός βασιλέας, ο επίτροπος του Θεού εις τον λαόν σου, πρέπει να προσέχης να 'χη αυτός ο λαός αρετή και ηθική και να τον παρακινής να δοξάζη τον Θεόν κατά την θρησκείαν του· κ' εσένα και την πατρίδα του να σας σέβεται, κι' όχι να χάνης της βασιλικές σου στιμές και της πολυτίμητες· να οδηγής τον «γκενεράλ» Κωλέτη

σου, (οπού δεν ήξερε πώς βάνουν την πέτρα εις το ντουφέκι και τον ονόμασες και γκενεράλη· ότι οι Μεγαλειότες σας όλους τους τοιούτους τους τιμάτε και δοξάζετε, ότι αυτείνοι εκτελούν την θέλησή σας), και καταγίνεται να γυρίση από την θρησκεία τους τους απογόνους των παλιών Ελλήνων, τα παιδιά του Ρήγα, του Μάρκο Μπότζαρη, του Καραϊσκάκη, του Δυσσέα, του Διάκου, του Κολοκοτρώνη, του Νικήτα, του Κυργιακούλη, του Μιαούλη, του Κανάρη, των Υψηλάντων κί άλλουνών πολλών, οπού θυσιάσαν και την ζωή τους και την κατάστασίν τους δι' αυτείνη την ορθόδοξη θρησκεία και δι' αυτείνη την ματοκυλισμένη μικρή τους πατρίδα. Η Μεγαλειότη σου μπορεί να μην τα ξέρης αυτά· ο Κωλέτης και οι συντρόφοι του δεν τα ξέρουν; Ο Μαυροκορδάτος και οι οπαδοί του δεν τα ξέρουν; Και οι άλλες φατρίες δεν τα ξέρουν, να σας ειπούνε, της Μεγαλειότης σας και της συντροφιάς σας, ότι· «Αυτό δεν γίνεται εις την θρησκεία μας και εις την πατρίδα μας, ότι αυτείνη η θρησκεία κί αυτείνη η πατρίδα είναι δική μας και μας τίμησε κιόλα και μας γιόμισε δόξες, σταυρούς και μας έδωκε βαρπούς μιστούς και έκαμεν Εκλαμπρότατους και μας τιμάει και μας σέβεται, οπού ήμαστε πρώτα τουρκοκόπελα και τώρα εγίναμεν τοιούτοι». Αν είναι τοιούτοι αυτείνοι όλοι, προδότες της θρησκείας τους κί όλων των τίμιων ορθόδοξων Χριστιανών, ο Βασιλέας μας διατί αμελεί απάνου εις αυτό; Όταν δέχτη να 'ρθη να βασιλέψη κί ορκίστη ότι θα βασιλέψη και θα δοικήση Έλληνες ορθόδοξους χριστιανούς και θα τους διατηρήση θρησκεία, τιμή, κατάσταση και συνταματικώς θα κυβερνάγη – όλα αυτά η Μεγαλειότης του διατί τα αμέλησε και τα τζαλαπάτησε;

Μάθαινα από ανθρώπους τίμιους ότι η κατήχηση των ξένων αναντίον της θρησκείας μας προοδεύει. Τότε κάπνισαν τα μάτια μου. Πάγω εις τον κουμπάρο μου τον Κωλέτη, τον παίρνω σε μίαν κάμαρη, του λέγω πώς ήρθε εις αυτείνη την πατρίδα, ξυπόλυτος, γυμνός. Οι άλλοι γιατροί οπού 'ρθαν φέραν κί από 'να γλυστήρι και γιατρικά και τήραγαν τους ασθενείς· «Εσύ, του είπα, ούτε αυτά ήφερες, ούτε ασθενείς κύταξες. Ετιμήθης, δοξάστης από την πατρίδα σου. Γιόμωσες σταυρούς, χρήματα· –δεν μας αφήνεις πλέον ήσυχους να ζήσουμεν εδώ εις την ματοκυλισμένη μας πατρίδα με την θρησκεία μας, αλλά μας τζαλαπατάς και μας διαιωείς;» Αφού του

είπα πολλά, του λέγω· «Γνωρίζομεν της ενέργειες της μυστικής των ξένων οπού εργάζονται διά την θρησκεία μας – θρησκείαν δεν αλλάζομεν εμείς, ούτε την πουλούμεν! Σου είπα και εις Άργος, όταν γύρισες με τον Αγουστίνο και γέλαγες εμάς τους άλλους· το κεφάλι του Καποδίστρια έγινε μια τρύπα κ' εσένα θα γένη καυκιά. Τότε, όταν 'σ απάτησαν εις τα νιτερέσια σου και θα σε σκοτώναν, γύρισες μ' εμάς και τρομάξαμεν να σε σώσωμεν και να σωθούμεν κ' εμείς, όσοι μείναμεν. Τώρα θα γένης κομμάτια από αυτά οπού εργάζεσαι εσύ με τους όμοιους σου κι' αφίνεις και τους ξένους κ' εργάζονται διά την θρησκείαν μας». Ήρθε κ' έγινε κατακίτρινος και πέρασε καμπόσο διάστημα να μου δώση απάντησιν. Μου λέγει· «Η Κυβέρνηση πρέπει να λάβη μέτρα διά 'σένα. – Του είπα, κουσούρι να μην κάμης εσύ και η Κυβέρνησή σου!» Σηκώθηκα κ' έφυγα. Τότε έστειλε στρατιώτες, την νύχτα, μου τρογύριζαν το σπίτι. Ότι καθώς εγίναμεν κουμπάροι τούς είχε σηκώση· σαν είδε οπού δεν απόλαψε τίποτας από την κουμπαριά του, έβαλε εκ νέγου στρατιώτες και φίλους του πιστούς κι' αφού με φύλαγαν, έρχονταν και πέτρες εις το σπίτι μου διά να βγω να τους μιλήσω, να κάμουν τον κακό τους σκοπόν. Αυτό το πετροβόλημα το ακολουθούσαν πάντοτες. Μίλησα του υπουργού του Στρατιωτικού Τζαβέλα, του κάκου. Το 'βαλα εις την 'φημερίδα. Έρχονταν πάντοτες άνθρωποι και μο 'λεγαν να φυλαχτώ, ότι θα με σκοτώσουνε. Μίαν ημέρα έρχεται ο υποστράτηγος Γιατράκος· ήταν κι' ο Μαμούρης ομπροστά· μου 'χε παραγγείλη κι' άλλες φορές· αυτός ήταν μ' αυτούς, όμως ως συναγωνιστή τον είχα και εις τον όρκον πρωτύτερα. Μου λέγει ομπρός εις το Μαμούρη ότι· «Σου παράγγειλα τόσες φορές θα σε σκοτώσουν χωρίς άλλο και θ' αφήσης τόση φαμελιά εις τους πέντε δρόμους. Σου είπα να 'νωθής μ' αυτούς, καθώς ενωθήκαμεν όλοι· εσύ δεν θέλεις. Σαν δεν θέλεις, φυλάξου, ότι θα σε σκοτώσουν. Έχεις πολλούς οχτρούς. – Του λέγω, οχτρούς αν τους έκαμα, δεν λυπώμαι, ότι κακό κανενού δεν έκαμα διά το νιτερέσιον μου. Όταν μου πειράζουν την πατρίδα μου και θρησκεία μου, θα μιλήσω, θα 'νεργήσω κι' ό,τι θέλουν ας μου κάμουν». Είχε κάμη μεγάλη κάψη· και οι κόρυζες και τα κουνούπια μας αφάνισαν κλεισμένους όλους μέσα· και μ' αρρώστησε όλη μου η φαμελιά.

Μίαν ημέρα καθόμουν εις την κρεββάτα· ήταν κι' άλλοι άνθρωποι,

και μιλούσαμεν. Απόξω τα τείχη του περιβολιού μου πέρασαν δυο άνθρωποι, και καταπάτασαν τον τόπον. Λέγει ένας· «Αυτείοι δεν είναι καλοί άνθρωποι». Και πιάσαμεν πάλε την ομιλίαν. Το βράδυ ήρθαν εναδυό φίλοι εις το σπίτι μου κι' ο δήμαρχος των Μεγάρων. Φάγαμεν ψωμί. Έπεσαν να κοιμηθούν εις την ταράτσα· και είχα και δυο τρεις δικούς μου. Την νύχτα σηκώθηκα· από μέσα το περιβόλι μου, εις τ' αγκωνάρι του σπιτιού μου φύλαγαν άνθρωποι, μο' δωσαν ένα ντουφέκι – πέρασε από το μπλέφαρό μου· δεν με πήρε. Ρίχτηκα εγώ πήρα το ντουφέκι μου, έρριξα· έρριξαν κ' εκείνοι πάλε. Φύγαν. Τότε βήκαμεν έξω αναντίον αυτεινών. Πήραν ποδάρι, νύχτα, φύγαν. Ήταν και τ' Αλώνια – ανακατεύτηκαν οι άνθρωποι. Άλλοι, συντρόφοι τους αυτεινών, έλπιζαν ότι με σκότωσαν· είπαν· «Τρόμαξε να βγη όξω η νύφη, οπού κοπιάζαμεν τόσον καιρό». Αυτό τ' άκουσαν οι άνθρωποι εις τ' Αλώνια, δεν γνώρισαν τους ανθρώπους. Την ημέρα ήρθε ο αστυνόμος, ο μοίραρχος – της συντροφιάς τους – να ξετάσουνε. Δεν θέλησα να τους μιλήσω τίποτας.

Τότε έφκειασα μίαν έκθεσιν εις τον τύπον, έβαλα και την κόπια του όρκου, οπού θα σκότωναν τους Σεπτεβριανούς, και τ' άλλα όλα. Σηκώθηκα και πήγα και μίλησα και του Βασιλέα καμπόσα και του υπουργού του Στρατιωτικού. Τους είπα, εις το εξής τόμως ιδώ άνθρωπον οπού να με φυλάγη, θα ρίξω να τον σκοτώσω. Τότε με προσκαλεί ο υπουργός του Στρατιωτικού και βάνουν ανακριτάς και μ' ανάκρεναν τόσες ημέρες. Προσκάλεσα κι' όσους ήταν εις το σπίτι μου μάρτυρες. Ο Γιατράκος αρνήθη όλως διόλου, οπού τον άκουσε κι' ο Μαμούρης, ο Χατζηχρήστος κι' άλλοι τόσοι αξιωματικοί. Τον φώναξε ο Κωλέτης και οι συντρόφοι του κ' έγινε επίορκος. Σε λίγον καιρόν έφκειασαν του αδελφού του το κεφάλι εις την πατρίδα του σκαφίδα, τον δολοφόνησαν την νύχτα. Τότε βάργε το κεφάλι του ο υποστράτηγος.

Οι Βουλές κι' όλες οι 'φημερίδες θέλανε η Κυβέρνηση ν' αποδείξη τους αίτιους της εταιρίας οπού 'ναι αναντίον των Σεπτεβριανών και του Συντάματος. Έβαλαν 'πιτροπή οι Βουλές να συναγροικιέται με την Κυβέρνησιν περί αυτής της εταιρίας. Ο Κωλέτης αντίς διά τον συνταματάρχη Ζέρβα, οπού 'χε τον όρκον, το έρριξε εις έναν Αντώνη Πατέρα λοχαγό. Τον φαρμάκωσαν κι' αυτόν, πέθανε. Και γύρα γύρα, σήμερα ταχιά, σαν είδε ότι το πράμα χοντραίνει, γύρισε και

καμόσους από την 'πιτροπή βουλευτές και γερουσιαστές κ' έμεινε ως την σήμερον νεκρό και παγωμένο.

Εγώ, αφού έγινε η μεταβολή της Τρίτης Σεπτεβρίου και κατατρέχτηκα απ' ούλους αυτούς, Μεταξά, Μαυροκορδάτο, Κωλέτη και συντροφιές τους, ακολουθούσα να 'νεργάω τον όρκον διά τα έξω· κ' έστελνα τίμιους ανθρώπους και κατηχούσαν· και σύσταιναν και 'πιτροπές. Κι' αγροικιόμουν παντού μέσα κ' έξω. Και μο 'στελναν κ' εμένα ανθρώπους και γράμματα. Ήρθε ένας άνθρωπος από την Γουργαροσερβία στελμένος 'σ εμένα και εις τον Χατζηχρήστο και τον Κωλέτη, επειδή ήταν εις τα πράματα και είχε κι' αυτός αυτείνη την ιδέα και την μίλησε και εις το βήμα της Συνελέψεως. Από τους ανθρώπους οπου 'στελνα έξω, ως φαίνεται, κανέννας είχε φίλον κι έναν σημαντικόν Τούρκον – ήταν αναντίος του Σουλτάνου. Σαν έγινε η μεταβολή της Τρίτης Σεπτεβρίου κ' έμαθε ο Τούρκος αυτός ότι 'νέργησα κ' εγώ κατά δύναμιν, υποπτεύτηκε να μην κινηθούμεν μ' αυτείνη την ορμή και διά έξω αναντίον τους. Βρίσκει ο Τούρκος εκείνος έναν φρόνιμον Ρωμιόν και τον ορκίζει και του δίνει τα μέσα και του λέγει να 'ρθή να μ' ανταμώση. Μου λέγει· «Ο τάδε Τούρκος μ' έστειλε να σ' ανταμώσω – να μην ξέρη άλλος κανέννας, ότι προδίνεται και χάνεται. Μου είπε να σου ειπώ, αν έχετε σκοπόν να κινηθήτε όποτε είναι καιρός, να βάλωμεν ένα καβούλι να μας φυλάξετε τιμή και κατάστασιν και να 'χωμεν κ' εμείς τα ίδια δικιώματα· κι' αυτός σας βρίσκεται με δέκα χιλιάδες ανθρώπους». Έκατζε 'δω καπόσες ημέρες. Του λέγω μίαν ημέραν· «Να πας να ειπής αυτά του Κωλέτη». Τον έπιασε τρομάρα τον άνθρωπον. «Δεν πηγαίνω, μου λέγει, εις αυτόν, ότι χανόμαστε. –Του λέγω, να πας καθώς θα σου ειπώ εγώ, ότι θέλω να μάθω τι φρονεί αυτός διά τα έξω· να τον ορκίσης και να του ειπής «ένας Τούρκος μ' έστειλε» – ούτε τ' όνομά του, ούτε την πατρίδα του· και να του ειπής όσα μου είπες εμένα. «Και μ' έστειλε, να του ειπής, 'σ εμένα και εις τον Μακρυγιάννη, κι' όποτε είναι καιρός αγροικιέστε εσείς οι δυο μ' εμένα κ' εγώ μ' αυτόν». Και του είπα· «Να μην του ειπής ότι μ' αντάμωσες εμένα και μου μίλησες, αλλά πρωτοπήγες εις αυτόν». Πήγε τον αντάμωσε και του είπε να πάγη το βράδυ, του λέγει αυτά κι' ότι τον έστειλε ο Τούρκος 'σ αυτόν και 'σ εμένα. Του λέγει ο Κωλέτης· «Να μην πήγες εις αυτόν; – Όχι. Πρώτα ήρθα εις την

Εκλαμπρότη σου, έτζι είμαι διαταμένος. – Μην πας 'σ αυτόν τον μπερμπάντη. Αυτός είναι εις την οργή του Βασιλέως, ότι απάτησε τον λαόν και τους όρκισε και τους πήρε της υπογραφές τους κ' έκαμε αυτό το μπερμπάντικο πράμα. Και μ' αυτό οπού 'καμεν θα λάβη τα 'πίχειρα της κακίας του». Τον ορκίζει να μη μου ειπή εμένα παρόμοιον, ούτε αλλουνού αυτό. Του είπε ότι αυτός έχει 'νεργήση και μ' άλλους σημαντικούς κ' όποτε είναι καιρός, «έχομεν όλες της ετοιμασίες και θα λευτερώσουμεν όλα αυτά τα μέρη». Πήγαν άνθρωποι πολλοί – του είπε να γυρίση την άλλη 'μερα να του μιλήση ακόμα. Τον άνθρωπο τον στένεψε να μάθη τ' όνομα του Τούρκου. Έρχεται μου λέγει αυτά, καταλυπημένος διατί να τον στείλω εκεί, και μπορεί να προδοθή. Του λέγω· «Αυτά ήθελα να μάθω εγώ. Σήκου να πας εις την δουλειά σου και να μη ματαπατάς εις αυτόν». Του είπα τι να μιλήση και του Τούρκου. Και πάγει κ' αυτός εις την δουλειά του· και δεν τον ματάειδε ο Κωλέτης. Και βήκα κ' εγώ από την απάτη, οπού νόμιζα κάτι μπορεί να βγη από αυτόν διά τους αδελφούς μας τους σκλαβωμένους.

Αφού κ' ο Μεταξάς τον γνώρισε καλά, απαρατήθη. Είναι η αλήθεια ότι εις την Οικονομίαν όσο εστάθη έκαμεν τα χρέη του πολλά τίμια και πατριωτικά· κ' ωφέλησε το δημόσιο κ' άφησε και καμόσα χρήματα εις το ταμείον. Και βγαίνοντας αυτός, τα πάστρεψε ο Κωλέτης και η συντροφιά. Πήρε με το μέρος του πολλούς βουλευτάς πολιτικούς και στρατιωτικούς 'διοτελείς όλους, Κριτζώτη, Γριβαίους, Παπακώστα κ' επίλοιπους κ' έκαμεν διά 'νεργείας αυτειών τους κακούς του σκοπούς – ωφελήθηκαν κ' αυτείνοι. Κι' αφού τους καταλάσπωσε, τους δίνει μίαν κλωτζά. Και τους κατατρέχει όλους. Τότε κ' αυτείνοι θέλησαν να δείξουν τα πατριωτικά τους αισθήματα εις την Βουλή – γύρισαν με την αντιπολίτεψιν. Ο Κωλέτης είχε κάμη όλα του τα θελήματα εις την Βουλή και τότε οπού δεν τους είχε ανάγκη τους κυνήγησε. Και γίναμεν συντρόφοι. Όταν ήταν μ' αυτόν με κατάτρεχαν κ' αυτείνοι όλοι. Τώρα μο 'λεγαν· «Πώς τον γνώρισες εσύ κ' εμείς απατηθήκαμεν; – Κ' εσείς, τους είπα, τον γνωρίζεταν καλύτερα από 'μένα, όμως η 'διοτέλεια τα 'κανε αυτά».

'Νεργησα κ' έγιναν συντρομηταί εισέ όλο το Κράτος και κάμαμεν μίαν εφημερίδα «Εθνοκρατία» και βαρούγαμεν με φρονιμάδα τα

κακά. Αυτεΐνη η 'φημερίδα πείραζε τον Κωλέτη και συντροφιά του διατί μιλούσε με ηθική κ' έλεγε τα σφάλματά τους. Ήταν τρεις καλοί νέοι και με μεγάλη αρετή οπού γράφαν κ' εγώ ήμουν ταμίας.

Ένα βράδυ, τη νύχτα, να ένας άνθρωπος βαλμένος να με δολοφονήσει. Ήξερε την ώρα αυτεΐνη, οπού καθόμουν μόνος μου εις την κάμαρά μου, παράμερη. Είχε κί άλλους τέσσερους ανθρώπους· δυο άφησε εις την αυλόπορτα, δυο ήφερε απάνου εις την άλλη πόρτα κί αυτός μπήκε μέσα. Είχαν και τα διαβατήρια τους βγαλμένα από τρεις ημέρες πρωτύτερα. Μπήκε μέσα, είδε τους ανθρώπους, μου λέγει· «Έβγα 'στην σάλλα, κάτι θα σου μιλήσω μυστικά. – Του λέγω, μίλησέ μου εδώ. – Όχι, λέγει, έξω. – Σύρε, του λέγω, εις την σάλλα κ' έρχομαι». Μπήκε εις την σάλλα. Οι άνθρωποί μου έτρωγαν ψωμί κάτω εις το υπόγειον κλεισμένοι όλοι, ότ' ήταν κρύο πολύ. Τότε τους λέγω να 'ρθουν απάνου. Εγώ πήρα το μαχαίρι μου και το είχα από κάτω εις την καπότα μου· και πήγα κ' έκατσα κοντά του, εις τα δεξιά του. Του λέγω· «Τι ορίζεις, αδελφέ; Άλλη βολά εις το σπίτι μου δεν εκόπιασες. – Ηρθα κί άλλη βολά, μου λέγει, με τον αρχηγό μου τον Γρίβα. – Τι θέλεις τώρα τη νύχτα; – Θέλω, λέγει, ωρέ, τα δίκια μου! – Τι δίκια ζητείς από 'μένα; Βασιλέας είμ' εγώ, Κυβέρνηση είμαι, Βουλές είμαι; Ο αρχηγός, οπού είσαι, είναι Γενικός Επιθεωρητής, είναι βουλευτής. Εγώ είμαι ένας ιδιώτης κατατρεμένος· κάθομαι εις το σπίτι μου. – Από 'σένα θέλω τα δίκια μου!» Εις τον ίδιον καιρόν μπήκαν και οι άνθρωποί μου μέσα. Τότε άρχισε να χάνη την γενναιότητα. Του είπα· «Πήγαινε εις την δουλειά σου και να μη ματαρθής εδώ». Βγαίνοντας έξω, είδαμεν και τους συντρόφους του αρματωμένους. Αυτό το πράμα το είπα κί αλλουνών, κ' ένας φίλος μου είπε ότ' είχαν βγάλη και τα διαβατήρια τους προ ημερών – ήταν εις την αστυνομίαν όταν τα 'βγαλαν. Ούτε πήγαν πουθενά. Κί όταν πήγαν εις την παταρίδα τους το καυκήθηκαν αυτό, έμαθα, μ' όλον οπού δεν πέτυχαν τον σκοπόν τους.

Αφού ο Κωλέτης έκαμεν την δουλειάν του καθώς ήθελε με της Βουλές, τότε τους διάλυσε για να 'νεργήση να γένουν νέες. Τότε ο Κριτζώτης, Γρίβας, Παπακώστας, Μαμούρης κί άλλοι ενώνονται με τον Μεταξά και Μαυροκορδάτο και γίνονται ένα. Μου λένε κ' εμένα να ενωθώ. Τους λέγω δεν θέλω μήτε υπέρ, μήτε κατά. Όταν ιδώ πράματα πατριωτικά και φρόνιμα, είμαι μαζί τους, ειδέ δεν είμαι·

«Και δεν είμαι και προδότης να σας προδίνω», είπα του Μεταξά και Μαυροκορδάτου. Ο Κωλέτης, σαν φύγαν αυτείνοι, μου στέλνει τον Γαρδικιώτη να πάγω, με θέλει. Σηκώθηκα πήγα. «Αγαπητέ κουμπάρε, τόσον καιρόν εδώ πλησίον σου και να μην έρθης να σε ιδώ; – Του λέγω, έχεις πολλές δουλειές και δεν σε βαρύνω κ' εγώ με την παρουσίαν μου. Τι με θέλεις; – Σε θέλω να σε ιδώ». Του λέγει ο Γαρδικιώτης· «Ο Μακρουγιάννης είναι κουμπάρος μας, να έμπη τώρα εις της εκλογές της νέες βουλευτής αυτός κ' ο Βλάχος, να 'μπης κ' εσύ κ' ο Καλλεφουρνάς. Και να ενωθούμεν όλοι. – Αγαπητέ Γαρδικιώτη, ο Μακρουγιάννης να 'μπη βουλευτής; Εγώ τον έχω να τον κάμω γερουσιαστή! Εγώ θα τον κάμω αρχηγό της Εθνοφυλακής, θα τον κάμω 'πασπιστή του Βασιλέως – όσα μιλήσαμεν οι τρεις όταν ορκιστήκαμεν· κ' όποτε βρούμεν τον καιρόν, να τηράξωμεν διά τα έξω, ν' αξήνωμεν την πατρίδα μας. Ο Μακρουγιάννης έφκειασε αυτό το τραπέζι, οπού καθόμαστε, και μας σύναξε όλους· κ' αφού το 'στρωσε, σηκώθη κ' έφυγε και μας άφησε μοναχούς. Εγώ του είχα τον Μεγαλόσταυρον έτοιμο. «Ο Μακρουγιάννης (λένε του Βασιλέα, λένε εμένα) κάνει νέους όρκους και παίρνει υπογραφές». Εγώ λέγω του Βασιλέα· «Ψέματα, Μεγαλειότατε». Ο «Μακρουγιάννης τώρα εις της νέες Βουλές πρέπει να συντρέξη την Κυβέρνησιν να μπούνε εκείνοι οπού θα διορίσω κ' εγώ, διά ν' ακούγεται και εις τους έξω ανθρώπους ότι ο Κωλέτης είναι με το μέρος του...⁴ και τον υπολήπτονται οι Έλληνες. Ο Μακρουγιάννης πρέπει εις το εξής να είναι με το πνεύμα της Κυβερνήσεως. – Κύριε Κωλέτη, στάσου να σου μιλήσω κ' εγώ. – Σ' ακούω, αγαπητέ. – Δεν ήρθα μόνος μου εδώ· έστειλες τον Γαρδικιώτη και με φώναξες: Ούτε βουλευτής θέλω, ούτε γερουσιαστής, ούτε αρχηγός, ούτε 'πασπιστής, ούτε σταυρό – ούτε εσύ μου τα δίνεις, ούτε εγώ τα φαντάζομαι. Υπογραφές κ' όρκους νέους οπού μου λες δεν έκαμα και κανέναν από σας δεν θέλω να έχη εσπλαχνία 'σ εμένα. Ομιλίες και συνωμοσίες είχα κάμη νέες, να βάλω εσέναν 'στα πράματα και τους φίλους σου, οπού είσατε ως την σήμεραν. Εις αυτείνη την συνωμοσίαν έβαλα και τον ίδιον Βασιλέα, να σε βάλη εις τα πράματα, οπού είσαι. Αν έστρωσα το τραπέζι και κάθεστε και τρώτε εσείς, αν έφαγα καμμίαν χαψιά, να σας πλερώσω το κόστος. Συντροφιά δεν θέλω αν δεν ιδώ να κυβερνάγη η αρετή κ' ο πατριωτισμός. Τι με γυρεύεις σύντροφον; Εσύ στέλνεις ένα λόχο και

κάποτε δυο και με τρογυρίζεις ως να «ήμουν ο μεγαλύτερος κακούργος, διά να με δείχνης εις τον κόσμον και εις τον Βασιλέα ότ' είμαι τοιούτος κ' εσύ προσέχεις διά 'μένα τον κακόν άνθρωπον, διά ν' ασφαλίσης το Κράτος και τον Βασιλέα από 'να ληστή. Πόσες ληστείες είδες από 'μένα κι' απ' όσους οδηγούσα όταν ήσουν εις τα πράματα, εις την Επανάστασιν; Τότε οπού ήμουν νέος και χωρίς γυναίκα και παιδιά, ήμουν φρόνιμος· τώρα οπού γέρασα και είμαι φορτωμένος τόσον κόσμο φαμελιά, τρελλάθηκα; Θα κάτζω εις το σπίτι μου· ούτε την Κυβέρνησιν βοηθώ, ούτε είμαι αναντίος της. Κί αυτείνη την υποψίαν οπού 'χεις, τώρα οπού τραβήχτη ο Κριτζώτης και οι άλλοι, να μην ενωθώ μ' εκείνους, δεν ενώνομαι, ότ' είναι εγωιστές και δεν κάνουν δουλειά πατριωτική». Και σηκώθηκα κ' έφυγα.

Ο Κριτζώτης, Γρίβας, Μαμούρης, Παπακώστας κι' άλλοι ενώθηκαν με τον Μεταξά, Μαυροκορδάτο κι' άλλους και πάνε διά της νέες εκλογές να κάμουν δύναμιν να 'ρθούνε αναντίον της Κυβέρνησης. Και συνομίλησαν να γένη μίαν ημέρα κίνημα παντού, ώστε η Κυβέρνηση να μην μπορή να προφτάση. Δεν ήταν πατριωτική η καρδιά τους. Πήγε ο Γρίβας εις την Βόνιτζα, σήκωσε την σημαία. Τον πλάκωσαν χωρίς να ρίξη ντουφέκι, τον έρριξαν εις την θάλασσα. Αν δεν τον σώναν οι Άγγλοι, ήταν χαμένος. Πήγε εις την Αγιομαύρα με καμμίαν ογδοηνταριά ανθρώπους οπού 'χε, έκατζε καμόσες ημέρες κι' από 'κει πήγε εις την Πρέβεζα κι' από 'κει 'στα Γιάννενα. Τελειώνοντας αυτός, σηκώνεται ο Φαρμάκης μ' άλλους εις τον Έπαχτον. Παίρνει ο Μαμούρης του Μεταξά και Μαυροκορδάτου τριάντα πέντε χιλιάδες δραχμές, οπού σύναξαν συνεισφορά διά να βοηθήσουνε αυτό το κίνημα, τους γέλασε και γύρισε με την Κυβέρνησιν. Πήγε και σκοτώνεται με τους συντρόφους του, τον Φαρμάκη και τους άλλους. Γύμνωσε κι' ένα χωριόν, κεφαλοχώρι του Κράβαρι, οπού ήταν ο Φαρμάκης μέσα και τ' άφησε κ' έφυγε· μπήκε ο Μαμούρης με το φουσσάτο της Κυβέρνησης, δεν τους άφησαν ούτε στάχτη. Καταπολέμησαν τον Φαρμάκη, τον νίκησαν. Τον έπιασαν μ' άλλους και τον πήγαν εις το Παλαμήδι. Σηκώνεται ο Κριτζώτης εις την Χαλκίδα. Πάγει ο Γαρδικιώτης μ' όλη την δύναμη, πολεμούν. Κόβει το κανόνι το χέρι του Κριτζώτη. Σώθη εις την Χιόν. Ρήμαξε το Γριπονήσι το φουσσάτο κι' ο αρχηγός Γαρδικιώτης. Και σκοτώθη

τόσος κόσμος. Σηκώνεται ο Παπακώστας, Κοντογιανναίγοι, Μπαλατζός, Βελέτζας κι' άλλοι πολλοί, δεν μπόρεσαν να κάμουν τίποτας. Πάνε εις την Τουρκιά. Καταφανίστηκαν κι' αυτείνοι κι' ο τόπος. Οι πολιτικοί αρχηγοί τους εδώ νεκρωμένοι· με δόλο το ένα μέρος με τ' άλλο 'μονοιασμένοι, με τα χείλη κι' όχι με την καρδιά· άλλα 'νεργούσε το 'να το μέρος και το άλλο άλλα. Όσοι σηκώθηκαν έπαθαν κι' αυτείνοι, οι δυστυχισμένοι, κι' ο τόπος 'σ άχλιαν κατάστασιν.

Όταν σηκώθηκε ο Βελέτζας με τους άλλους, ηύρα κ' εγώ τον διάβολό μου. Ο υπουργός του Πολέμου ο Τζαβέλας είπε ότι του έδωσα τα μέσα και τον έβγαλα έξω κι' ότι και του Κριτζώτη του έστειλα ανθρώπους· κι' αν ανακατώθηκα εις αυτά όλα, είμαι άτιμος άνθρωπος. Με φύλαξε ο Θεός και με φώτισε, ότι έβλεπα την συντροφιά τους ολουνών, και στρατιωτικών και πολιτικών, και την 'λικρίνειαν τους, και δεν ανακατώθηκα. Και τρόμαξα να σωθώ από αυτείνην την αδικίαν. Ότι με διαβάλαν και εις τον Βασιλέα.

Ο Κωλέτης άρχισε να κάμη της εκλογές. Αν δεν είχαν οι συντρόφοι του ψήφους πολλούς κατά τον νόμον, γιόμιζαν της κάλπες αυτοί και της Κυβέρνησης τα όργανα. Παντού εις το Κράτος γίνηκαν σκοτωμοί κι' αφανισμός των κατοίκων. Ο Κωλέτης πήρε όλες της εκλογές, κι' ο Μαυροκορδάτος ούτε εις της εκατό μία. Έχει όμως την δόξαν ο Μαυροκορδάτος ότι 'σ της πρώτες εκλογές έδειξε αυτός με τους συντρόφους του το παράδειμα. Βήκε κι' ο Κωλέτης από την Αθήνα βουλευτής κ' έβγαλε και τον Καλλεφουρνά, τον Βρουζάκη και Πετράκη, ανθρώπους της μπιστοσύνης του. Τ' άλλο το μέρος Μεταξάς, Βλάχος, Ζαχαρίτζας, Σκουρτανιώτης απέτυχαν. Εγώ καθόμουν εις το σπίτι μου, δεν ανακατώθηκα ούτε 'στο να το μέρος, ούτε 'στ' άλλο. Αφού ο Κωλέτης κιντύνεψε τον Κριτζώτη κι' αλλουνούς και τους έδιωξε από την πατρίδα τους, οπού 'χυσαν το αίμα τους εις τους κιντύνους της, και πάνε εις τους Τούρκους να βρουνε άσυλο, ήρθε και η αράδα η δική μου να με βγάλη από τα μάτια του. Κάνει συμβούλιον με τους φίλους του πώς να μπορέσουν να με συλλάβουν την νύχτα. Έρχονταν και με φύλαγαν να βρουνε καιρό. Φίλοι ήρθαν μου είπαν ότι μιλούσε αυτός ο καλός άνθρωπος αυτά 'σ ενού Δεσπότη φίλου του το σπίτι, οπού οϊντίζει κ' εκεινού του άγιου ανθρώπου η ψυχή μ' εκεινού. Ήρθαν κι' άλλοι, οπού άκουσαν

τα ίδια μέσα-εις την Γραμματείαν. Είδα και τους ανθρώπους οπού με τρογύριζαν εκ νέου να μου κάμουν αυτείνη την τιμή. Άλλοι με βιάζαν να φύγω να σωθώ. Εγώ τους έλεγα από το σπίτι μου δεν μπορώ να φύγω κι' ό,τι μ' εύρη να μ' εύρη εδώ. Τότε κάθομαι και φκειάνω μίαν έκθεση κ' έλεγα πώς με ζήτησε ο Κωλέτης τόσες φορές και τι ήταν οι σκοποί του, τι δουλεύει διά την πατρίδα και θρησκεία, πως πιάστηκε μ' αυτόν, πώς έστειλε εις το υστερόν το Γαρδικιώτη και πήγα εκεί· κι' ό,τι μου είπε κι' ό,τι του είπα. Το 'φκείασα αυτό, το 'δωσα ενού φίλου μου· του είπα, αν κλειστώ εις το σπίτι μου –με βιάσουν αυτείνοι, ή με διώξουν, ή με σκοτώσουνε – αυτός ευτύς να το δώση εις τους τύπους· και τους όρκιζα όλους να το βάλουν. Έσασα τ' άρματά μου όλα, μίλησα και πέντ' έξι παιδιών να 'τοιμαστούν να το βροντήσουμεν ώσο να λυώσουμεν. Έτοιμοι αυτείνοι οι αγαθοί άνθρωποι· «Πεθαίνομεν, μου λένε, όποτε θέλεις!».

Τότε έκρινα εύλογον να πάγω να τους μιλήσω πρώτα εκεινών. Πήγα εις τον Γαρδικιώτη, οπού ήταν παρών όταν μίλησα του Κωλέτη, οπού 'ρθε ο Γαρδικιώτης και με πήγε. Δεν τον ηύρα το Γαρδικιώτη. Είχε πάγη εις την Κόρθο να συβιβάση τα οτζάκια των Νοταράδων, ότι τρώγονταν. Πήγα εις τον Παλαμήδη· ήταν υπουργός του Εσωτερκού. Του είπα όσα μου κάνει ο αφέντης του κι' αυτείνοι και να τα ειπή του Βασιλέα όλα κι' εκεινού του μπερμπάντη. Μου είπε ότι πάγει και μιλεί, όμως την έκθεση να μην τη δώσω εις τον τύπον. Πήγε και μίλησε. Συχρόνως ήρθε κι' ο Γαρδικιώτης. Του μίλησα κι' αυτεινού. Το δειλινό βλέπω τον κουμπάρο μου τον Κωλέτη κ' έρχεται εις το σπίτι μου και μου κάνει χιλιάδες τζιριμόνιες· κι' έκατζε περίτου από τέσσερες ώρες. Ούτε καταδέχτηκα να του μιλήσω δι' αυτά, ούτε μου μίλησε· αλλά μου είπε πρέπει να ετοιμαζώμαστε διά έξω – όσα είχαμε μιλημένα προ καιρού. Ότι έστειλε τα μέσα του Γκιουλέκα και πολεμάγει εις την Αρβανιτιά και να μην τον αφήσουμεν να χαθή. Μου είπε αυτά κ' έφυγε. Μου σήκωσε και τον μπλόκον.

Σε δυο τρεις ημέρες τον κολλάγει ένας νεφρίτης και γύριζε και φώναζε νύχτα και ημέρα. Του βαστήχτη το κάτουρό του. Μαζώχτηκαν όλοι οι γιατροί. Πήγε κι' ο Βασιλέας τόσες φορές. Τον έκαμε κι' αντιστράτηγον. Είδε οπού θα πεθάνη, συμβούλεψε τον Βασιλέα να μην αλλάξη το σύστημά του – και το βαστάγει ως την σήμερον. Μπήκε ο Τζαβέλας πρωτούπουργός. Τον έκαμαν βουλευτή,

ή να ειπώ καλύτερα έγινε μόνος του με την βοήθεια της συντροφιάς του· γιόμωσαν της κάλπες ψήφους. Κ' έδειξε κι' αυτός αρετή και δείχνει σαν τον μακαρίτη κατά της οδηγίες οπού άφησε εις τον πεθαιμό του – δεν αλλάξαμεν ούτε γιώτα. Και κυβερνιώμαστε και τώρα καθώς πρώτα και χειρότερα. Και σε όλες της τάξεις από την μεγαλύτερη και κάτω και εις την Κυβέρνησιν και Βουλές και παντού εις το Κράτος δεν γνωρίζει το σκυλί τον αφέντη του. Κλεψές 'στα ταμεία και 'στα 'σοδήματα, ληστείες. Η αρετή, η αλήθεια, ο πατριωτισμός εχάθησαν. Ότι όποιος έχει αυτά τον κιντυνεύουν, κι' όθεν ψεύτης και κατρεγάρης και κλέφτης, ή ντόπιος ή ξένος, εκείνος έχει την τύχη του.

Τον Μαυροκορδάτο και Μεταξά και συντρόφους τους κατατρέχουν επειδήτις ήταν αντιπολιτευόμενοι κ' έγιναν αυτά τα κινήματα έξω, χωρίς να βγάλουν κι' αυτείνιο κάνα πατριωτικόν αποτέλεσμα· ότι ποτές δεν στοχάστηκαν πατριωτικώς και να είναι σύνφωνα και τα δυο μέρη, αλλά άλλα έκανε το 'να το μέρος κι' άλλα το άλλο· και τους ανθρώπους τους έχασαν, οπού τους άκουγαν, και η πατρίδα έπαθε τόσα κακά.

Είχε έρθη ένας αξιωματικός – είχε αγωνιστή εδώ και είχε πάγη εις την Σερβογουργαριάν· ήταν από 'κείνα τα μέρη – τον έστειλαν από 'κει έμποροι κι' άλλοι να 'ρθη εις τον Χατζηχρήστον και 'σ εμένα να μας ειπή εκεινών την κατάστασιν και την ετοιμασίαν τους και να του ειπούμεν κ' εμείς τα εδώ· λέγοντας αυτά του Χατζηχρήστου – δεν είχε έρθη ακόμα 'σ εμένα – αυτός ο ευλογημένος, άκακος άνθρωπος κι' ως 'πασπιστής του Βασιλέως, του το είπε· το είπε και του Γαρδικιώτη. Ύστερα μου το είπαν κ' εμένα. Του λέγω του Χατζηχρήστου να πάη να ειπή του Βασιλέα ότι εγώ δεν ανακατώνομαι εις αυτά – πρέπει να τα ξέρη πρώτα η Μεγαλειότης του· ότι και τα καλά είναι δικά του και τα κακά. Το είπαν αυτό του Βασιλέα και του άρεσε. Τότε πήρα τον Χατζηχρήστο και πήγαμεν εις τον Γαρδικιώτη και του είπα, αυτά θέλουν μυστικότητα και να 'νεργούνε άνθρωποι με συνείθησιν και πολύ μυστικοί, ότι κιντυνεύομεν από τους δυνατούς. «Κι' αν θέλετε, ν' αγροικιέσαι εσύ, Γαρδικιώτη, κι' ο Χατζηχρήστος κ' εγώ· και τον Βασιλέα να τον έχωμεν πολύ φυλαμένον». Του άρεσε κι' αυτεινού. Το είπε και της Μεγαλειότης του και τ' άρεσε. Τότε πηγαίνω και του λέγω· «Αυτά θέλουν και ικανούς ανθρώπους εις τα πράματα και

καταξοχή εις το υπουργείον του Πολέμου. Ο Τζαβέλας δεν είναι άξιος εις αυτά». (Κί' όταν ζούσε ο Κωλέτης και ύστερα αυτός έστειλαν προξένους παντού ανίκανους τους περισσότερους. Ο Τζαβέλας είχε κάμη μίαν εταιρίαν με τον Τισαμενόν, Βέικον, Χατζηπέτρο κί' άλλους και γελούγαν τους ανθρώπους έξω ότι θα κινηθούν αναντίον της Τουρκιάς· και συνάχτηκαν τόσα χρήματα παντού – τα 'φεραν αυτεινών και τα 'φαγαν όλα χωρίς να χρησιμέψουν πουθενά. Και τότε πιάστηκαν αναμεταξύ τους και τα 'βαλαν αυτά όλα εις τους τύπους και το 'μαθε κί' όλη η Ευρώπη· και η Τουρκιά πειράχτη πολύ· κ' έπαθαν τόσοι χριστιανοί. Τι κάνει ο Θεός! Καίγεται το σπίτι του Τζαβέλα κί' όλο του το πράμα. Κόντεψαν να καγούνε κί' όλοι οι άνθρωποι μέσα. Με μίαν μπουνάτζα έλυωσε όλο αυτό μόνον· και κολλητά του ήταν σπίτια με τζατμάδες κί' άλλα καρσί και δεν πειράχτη τίποτας αλλουνού, οπού αν ήταν ολίγος αγέρας, καθώς ήταν εις το κέντρο του παζαριού, θα κιντύνεue η περισσότερη πολιτεία). Είπα του Γαρδικιώτη ότι ο Τζαβέλας δεν κάνει εις το υπουργείον και ήταν καλό να βάλη ο Βασιλέας τον Μεταξά υπουργό του Πολέμου. Ότι και εις τα σαράντα οπού μπήκε ο Μαυροκορδάτος κ' έβαλε αυτόν υπουργόν του Πολέμου, εφέρθη τιμίως όσον καιρόν έκαμε, καθώς και εις την Οικονομίαν. Την αλήθειαν να την λέμε. «Πού θέλει να τους ξέρη, μου λέγει, αυτούς ο Βασιλέας; (Μαυροκορδάτο και Μεταξά). – Του λέγω, διατί; – Ότ' είναι αντιπολιτευόμενοι. – Κ' εσένα, του λέγω, να σ' αφήση ο Βασιλέας χωρίς μιστόν κ' εμένα – δεν γενόμαστε έθνος έτζι, του λέγω. Και κατατρέχετε κ' εμένα οπού είμαι φίλος αυτεινών. Όσα έκαμεν ο Κωλέτης και τούτοι οπού είναι τώρα είναι πολύ περισσότερα από εκείνα οπού κάμαν εκείνοι. Πες του Βασιλέως την γνώμη μου. Πρέπει να ενωθή μ' όλους τους τίμιους ανθρώπους».

Όταν έγινε η Δημοκρατία της Γαλλίας και πήραν φωτιά κί' άλλα μέρη της Ευρώπης, άρχισαν κ' εδώ τα κόμματα και οι φατρίες και καταξοχή το παρτίδο του Κωλέτη και τουτουνών οπού μας κυβερνούν, οι άνθρωποι της διαθήκης του Κωλέτη. Αυτό το σύστημα της δημοκρατίας δεν το θέλαμεν οι τίμιοι άνθρωποι, ότι το γευτήκαμεν κί' αυτό. Πήραν μπούγιον οι άνθρωποι εδώ, γύρευαν αυτό το σύστημα· 'νεργούσαν απάνου εις αυτό και να κινηθούνε να πάνε να πάρουν και την Κωσταντινόπολη. Έρχονταν πολλοί τοιούτοι

εις το σπίτι μου και με ζητούγαν κ' εμένα σύντροφόν τους να συνπράξωμεν. Τους έλεγα· «Αυτό το σύστημα, οπού το 'χαμεν και πρώτα, τι καρπόν μας ήφερε και πού καταντήσαμεν φαίνεται. Πρέπει να περιμένωμεν, να ιδούμεν αυτείνη η φωτιά της Ευρώπης πού θα καταντήση, και τότε να τηράξωμεν και διά τα έξω· να κάμη η Κυβέρνηση αμνηστείαν, να μπούνε μέσα οι αγωνισταί οπού 'ναι εις την Τουρκιά και να βγάλωμεν και τους άλλους αγωνιστάς από της φυλακές, οπού 'ναι γιομάτα από αυτούς όλα τα μπουντρούμια του Κράτους, και τότε γέγονται αυτά με τον καιρόν τους – να μην χάσωμεν κί αυτά οπού 'χομεν». 'Σ αυτά οπού τους έλεγα αυτείνοι μο' 'λεγαν· «Έχασες κ' εσύ τον εθνισμό σου, έγινες ένα με τους άλλους και είσαι αντιπατριώτης. – Τους λέγω, σαν μου λέτε αυτό, κοπιάστε βάλτε τα μέσα όλα, οπού χρειάζεται το κίνημα αυτείνο, να κινηθούμεν. Έχετε τα μέσα; – Βάνουμεν, μου λένε, ένα σπίτι, οπού 'χει ένας οπού 'ναι 'σ την εταιρίαν· το πουλούμεν και κάνομεν τα μέσα. – Πόσο αξίζει αυτό το σπίτι; – Δεκαπέντε χιλιάδες δραχμές. – Γένεται κίνημα με δεκαπέντε χιλιάδες;» Και τι άνθρωποι μό'λεγαν αυτά; Άνθρωποι προκομμένοι. Τότε απολπίστηκα και είπα είναι οργή Θεού να χαθούμεν. Πάγω εις το κονάκι του Μεταξά και είπα να στείλη να 'ρθη κί ο Μαυροκορδάτος, ότι κάτ' έχω να τους μιλήσω και των δυωνών. Ήρθε ο Μαυροκορδάτος. Τους λέγω· «Αδελφοί, η πατρίδα χάνεται – τι κάνετε σίγρι; Αυτείνη είναι η πατρίδα οπού 'ρθετε νέοι κί αγωνιστήκετε και γεράσετε; Αυτείνη έγινε γης Μαδιάμ! Διατί χαθήκαμεν όλοι εμείς; Μόνον διά να δοξαστήτε εσείς οι μεγάλοι πολιτικοί μας. Πάντοτες σας έχομε κεφαλές εις τα πράματα της πατρίδος κί απολάψετε εκείνο οπού αγωνίζεται κάθε σημαντικός άνθρωπος ν' απολάβη, δόξα και τιμή. Αυτά τ' απολάψετε. Όμως σαν χαθή η πατρίδα, πού θα ζήσετε κ' εσείς κ' εμείς όλοι; Και καθώς φαίνεται από την τρέλλα μας χάνεται· θα κινηθούν οι τρελλοί άνθρωποι και θα μας ειπούνε· Κοπιάστε κ' εσείς ομπρός». Να μην πάμεν, μας σκοτώνουν, ή θα μας ειπούνε τουρκολάτρεις· να πάμεν εμείς μ' άσπρα μουστάκια κοντά εις αυτούς κί από την ανοησία μας ολουνών να χαθή η πατρίδα, δεν είναι αμαρτία; Δεν θα ειπούνε οι μεταγενέστεροι, σαν ιδούνε αυτό, δεν θα ειπούνε· «Αυτείνη η πατρίδα δεν είχε ανθρώπους τέλειους και χάθηκαν αδικώς;» Τότε δεν θα κατηγορηθήτε εσείς πρώτα κ' εμείς

ύστερα; – Μου λένε, το βλέπουμεν. Τι να κάμωμεν οπού των ανθρώπων τα κεφάλια άναψαν ολουνών; – Εμείς σαν θέλομεν τα σβένομεν και ησυχάζουν. – Πώς; μου λένε. – Εσύ, Μαυροκορδάτο, να στείλης να φωνάξης τον τάδε, τον τάδε (καμμιά δεκαριά), εσύ, Μεταξά, το ίδιο κ' εγώ το ίδιο και κάθε τίμιος πατριώτης. Και να μιλούμεν όλοι μίαν γλώσσα, να τους παρηγορούμεν και να τους λέμε· «Ετοιμαζόσαστε ολοένα, όμως χρειάζεται μυστικότητα ώσο να ετοιμαστούμεν και να ιδούμεν και την Ευρώπη πως θ' αποκαταντήσουν αυτά τα κινήματά της». Κ' έτζι ακολουθήσαμεν. Κ' έσβυσε η μεγάλη φωτιά η ανόητη, οπού 'ρθε εις το κεφάλι μας.

Παραγγέλνω του Βασιλέως με τον Χατζηχρήστο· «Ο αγέρας οπού φυσάγει» εις την Ευρώπη (πες του Βασιλέως) αναποδογύρισε βατζέλα. Εμείς είμαστε μισή φελούκα· και θα μας πάρη αυτός ο κακός αγέρας και δεν θα ιδούμεν ένας τον άλλον. Και δεν είναι καιρός να κοιμώνται οι τίμιοι άνθρωποι κι' ο Βασιλέας». Πήγε του τα είπε. Του λέγει ο Βασιλέας· «Σύρε πες του Μακρυγιάννη να 'ρθή εδώ». Εγώ είχα να πάγω να παρουσιαστώ από τον καιρό οπού πήγα και του μίλησα διά της ληστείες οπού γένονταν εις την πρωτεύουσα, οπού μου είπε να ενωθώ με τον πρωτοϋπουργόν του και δεν δέχτηκα· και ήμουν εις την οργή του. Παρουσιάστηκα εις την Μεγαλειότη του κατά την διαταγήν του. Μου λέγει· «Τι θα μου ειπής; – Ό,τι ιδέα είχα κ' εγώ ως πολίτης σου την παράγγειλα με τον 'πασπιστή σου. – Τι θέλεις να μου ειπής τώρα; – Ψέματα θέλεις να σου ειπώ ή αλήθεια; – Εγώ, μου λέγει, ποτές δεν ακώ ψεύματα· όλο αλήθειες. – Του λέγω, εγώ έχω γιομάτες δυο τζέπες μίαν με ψέματα, την άλλη μ' αλήθειες. Τώρα τι αγαπάς η Μεγαλειότη σου; – Αλήθεια» μου λέγει. Γυρίζω τα μάτια μου εις τον ουρανόν και ορκίζομαι εις το όνομα του Θεού να ειπώ την αλήθεια γυμνή εμπροστά εις τον « Βασιλέα της πατρίδος μου. Του λέγω· «Η αλήθεια είναι πικρή και θα με πάρης πίσου εις την οργή σου. Όμως διά πάντα να είμαι εις την οργή σου, την αλήθεια θα σου λέγω, ότ' είναι του Θεού· το ψέμα του διαβόλου. Και δεν είναι καιρός να κρύβεται η αλήθεια. (Του είπα)· Θυμάσαι πόσον καιρόν έχω να παρουσιαστώ μπροστά σου; Από τον καιρόν οπού μου είπες να είμαι σύνφωνος με τον πρωτοϋπουργόν σου και σου είπα δεν είμαι, ότ' είναι δόλιος. Τι σου είπα; Θα σου χαλάση το Κράτος σου, θ' αφανίση το Ταμείον, θα σε τρογυρίση με κακούς ανθρώπους και θα

κιντυνέψωμε. Όλα τα έκαμεν αυτά και είναι τα ως την σήμεραν. Αυτός πάγει εις την δουλειά του, όμως την φωτιά την κακή την άφησε εις το κράτος σου. – Μου λέγει, μην τον καταριέσαι. – Δεν μπορώ και να τον συχωρέσω, ότι 'σ άλλη πατρίδα δεν έχω σκοπόν να ζήσω μ' είκοσι ψυχές. Είναι καιρός να τρογυριστής με τους τίμιους ανθρώπους και να τους μπιστευτής, να διορθώσης τα εσωτερικά σου, τα κριτήριά σου, οπού αφανίστη ο κόσμος, γενικώς το κράτος σου. Αυτείοι οπού κυβερνούνε είναι το σύστημα της Γαλλίας, οπού 'χε ο Κωλέτης. Έπεσε αυτό· κάμαν δημοκρατία. Τούτο επιθυμούν κι' αυτείοι εδώ. Σαν γένη αυτό, δεν θα είσαι βασιλέας η Μεγαλειότη σου. Τους έπιασες τόσα πολεμοφόδια και φέρουν τόση ανησυχία εις το κράτος σου. Φαίνονται ποιοι τα κάνουν αυτά. Όμως είναι αδύνατοι και δεν μπορούν να φέρουν το αποτέλεσμα της θελήσεώς τους. Ότι όλοι οι τίμιοι άνθρωποι δεν θέλομεν αυτό. Να κάμης και γενικήν αμνηστειάν, να ενωθούμεν όλοι. Κι' αν σου έφταιξε κανένας, οι μεγάλοι άνθρωποι συχωρούν τους μικρούς, μ' όλον οπού ο αίτιος ήταν ο Κωλέτης. Ότι τους έκλεισε από τα δίκια τους, καθώς μου έκαμεν κ' εμένα το ίδιο και ήθα χανόμουν αδικώς. Και να πάρης και τον Μαυροκορδάτο και Μεταξά 'σ αυτές της περιστάσεις. Διατί, Μεγαλειότατε, δεν τους δίνεις κι' αυτούς να ζήσουνε από τον αγώνα τους; Αυτό φέρνει όλον αυτόν τον 'ρεθισμόν. – Μου είπε, να τους μιλήσης αν θέλουν. – Του είπα, να γένη ένας νόμος διά τους παλιούς αγώνες τους. Και να τους φωνάξης να τους ενώσης· και να τους μιλήσης – 'σ αυτές της περιστάσεις να τρογυριστής μ' ανθρώπους ικανούς». Λέγοντάς του αυτά κι' άλλα τέτοια πλήθος, με βάσταξε περίτου από τέσσερες ώρες. Το βράδυ τους φώναξε και τον Μεταξά και τον Μαυροκορδάτο. Δεν δέχτηκαν. Είχαν δίκιον. Ήθελαν να κυβερνήσουν με το ίδιον σύστημα. Διόρισε ύστερα τον Κουντουργιώτη πρώτον υπουργόν κ' έκαμεν υπουργείον.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τον καιρόν του Κυβερνήτη όσον καιρόν στάθηκα εις την Εκτελεστική δύναμη, 27 μήνες, από την Μοθώνη και τ' άλλα τα μέρη της Πελοπόννησος ένας στρατιώτης κι' ο αγωγιάτης ήφερναν τα χρήματα εις το ταμείον της Κυβέρνησης. Οι Έλληνες είναι ευλογημένο έθνος όταν τους κυβερνά η 'λκρίνεια.

2. Ο Τζαβέλας μόνον είναι καλός άνθρωπος. Αγωνιστή να μην ιδή με τα μάτια του και χήρες κι' ορφανά. Κ' επειδήτις είναι μισός άνθρωπος εις τ' ανάστημα, του φαίνεται ότ' είναι ο πλέον ψηλότερος κι' απάνου εις το κυπαρίσσι· και τηράγει τους άλλους ανθρώπους κάτω ως μυίγες. Αγριοκυτάγει και κακοσυσταίνει κ' εμένα πολύ. Ο πνιμένος βροχή δε φοβάται. Είναι κι' αυτός παιδί του Κωλέτη.

3. Πρώτα θέλησε να μου βαπτίση ένα παιδί. Μου το είχε ζητήση πριν μη εις τα πράματα· και μου είχε δώση ο Θεός δυο μαζί. Σαν του το είχα τάξη όταν ήμαστε φίλοι, μου το ζήτησε· του είπα να κοπιάση να το βαπτίση μ' άλλους δυο εις το κάθε παιδί – αυτός και ο Γαρδικιώτης κι' ο Γκόσσοσ το ένα· ο Χατζηχρήστος, ο Παπακώστας κι' ο Γιαννη Κώστας το άλλο· η Αγία Τριάδα εις το καθένα. Έκαμα ετοιμασίες και ήρθε και η Εκλαμπρότης του με πρέσβες και πρεσβίνες. Τους δέχτηκα, φάγαμεν, έπιαμεν. Είχα κι' όλους τους σημαντικούς καλεσμένους. Αυτόσ είχε τ' όνομά του και πήγε εις το σπίτι του, ότ' είχε ανθρώπους. Οι άλλοι όλοι μείναν κ' ευθυμήσαμεν.

4. Μια λέξη δυσανάγνωστη.

[Κεφάλαιον τέταρτον]

Το νέον υπουργείον έστειλε να πάμεν να παρουσιαστούμεν εγώ, ο Ζαχαρίτζας κι' ο Βλάχος. Πήγαμεν. Μας είπαν ότι το κόμμα της πεσμένης κυβερνήσεως εις την πρωτεύουσα είναι ασυνείθητοι άνθρωποι και να δώσουμεν τον λόγον της τιμής μας, αν θέλωμεν, να ρωτήσουμεν και τους άλλους τους συντρόφους μας, αν είναι σύμφωνοι, να κάμωμεν νέαν εκλογή πρώτου παρέδρου, να χρησιμέψη διά δήμαρχος. Ότι αυτόσ ο δήμαρχος με τους συντρόφους του αφάνισαν τον τόπον. Και να συνάξωμεν κ' εκατό πολίτες ως εθνοφύλακας. Κί' αρχηγός 'σ αυτούς να είμαι εγώ. Ήρθαν εις το σπίτι μου όλοι οι νοικοκυραίοι και είπαν κι' αυτείνιοι ότ' είναι σύμφωνοι. Διάταξε τότε η Κυβέρνηση να γένη η εκλογή. Την κερδέσαμεν εμείς. Έκαμα και τους εκατό εθνοφύλακας. Με την μεγαλύτερη τιμιότη φέρνονταν εις τα χρέη τους. Κόπηκαν οι κλεψές εις την πρωτεύουσα κι' όλες οι αταξίες. Φκαριστημένη η Κυβέρνηση, το Φρουραρχείο κι' όλες οι αρχές κι' όλοι οι κάτοικοι της πρωτεύουσας από την 'πηρεσία μας.

Μαθαίνομεν μπήκαν εις το Κράτος ο Παπακώστας, ο Βελέτζας, ο Μπαλατζός, οι Κοντογιανναίοι και οι άλλοι όλοι οπού ήταν εις την Τουρκιά. Μπήκαν με μίαν δύναμιν. Κατάχρησιν δεν κάναν. Πήγαν αναντίον τους με μεγάλη δύναμη της Κυβερνήσεως ο Γαρδικιώτης κι' ο Μαμούρης κι' άλλοι ταχτικοί κι' άταχτοι. Πολέμησαν καμώσες ημέρες. Έπεσε η διχόνοια αναμεταξύ τους των αντάρτων και πήγαν

πίσου εις την Τουρκιά. Σκοτώθηκαν καμμιά τρακοσιαριά από το 'να το μέρος κι' από τ' άλλο και πληγώθηκαν. Κ' έπαθαν οι επαρχίες από τα βασιλικά στρατέματα, οπού αφανίστηκαν οι δυστυχισμένοι κάτοικοι. Και οι χάψες του Κράτους ξαναγιόμωσαν οπίσου και είναι γιομάτες ως την σήμερα. Και οι αρχηγοί των βασιλικών στρατεμάτων θησαύρισαν. Οι 'φημερίδες ξιστορίζουν όλα αυτά αρχή και τέλος.

Αφού διαλύθηκαν αυτείοι και πάνε πίσου εις τους Τούρκους, τότε διαλεί η Κυβέρνηση και το σώμα της εθνοφυλακής, τους εκατό ανθρώπους, οπού ήταν εις την οδηγίαν μου, όλο νοικοκυραίοι και τίμιοι άνθρωποι. Διαλώντας αυτείοι, την άλλη βραδειά κλέψαν ένα σπίτι και πήραν καμόσες χιλιάδες δραχμές. Κι' άνοιξε πίσου το συνειθισμένο εμπόριον της κλεψιάς. Ξέκλησαν και την εκλογή. Και η δημοτική αρχή κ' η συντροφιά της ως αγαναχτισμένοι από αυτό – άξηναν οι κατάχρησές τους. Η Κυβέρνηση προσωρινώς μετακόμισε τα πατριωτικά της αιστήματα εις τους τίμιους ανθρώπους – οπού μας γύρεψε και πήγαμεν ο Βλάχος, ο Ζαχαρίτζας κ' εγώ και μας είπεν ότι επιθυμάγει να γυρίση με τους τίμιους ανθρώπους. Στάθη 'σ αυτόν το νου λίγον καιρόν και πάλε γύρισε εις το στοιχείον της. Παίρνει τον Καλλεφουρνά υπουργόν του Εκκλησιαστικού και της Παιδείας, ότι και παιδεία μεγάλη έχει κ' εκκλησιαστικός άνθρωπος είναι. Σύχασε πλέον, Σωκράτη, μη λυπείσαι ότι δεν είχες ως τώρα σύντροφο εις την παιδεία και θα κιντύνευε η Ελλάς χωρίς φώτα – γεννήθη συνπολίτης σου παιδεμένος κ' έγινε της Παιδείας υπουργός! Κ' εσύ Μεγάλε Βασίλειε, τώρα θα ιδής δοξολογίαν από τον πατέρα της εκκλησίας Δημήτριον Καλλεφουρνά Αθηναίον!¹ Αν μας έλεγε κανένας αυτεινή την λευτεριά οπού θα γευόμαστε, θα περικαλούσαμε τον Θεόν να μας αφήση εις τους Τούρκους άλλα τόσα χρόνια, όσο να γνωρίσουν οι άνθρωποι τι θα ειπή πατρίδα, τι θα ειπή θρησκεία, τι θα ειπή φιλοτιμία, αρετή και τιμιότη. Αυτά λείπουν απ' όλους εμάς, στρατιωτικούς και πολιτικούς. Της πρόσοδες της πατρίδας της κλέβομεν, από υποστατικά δεν της αφήσαμεν τίποτας, σε 'πηρεσίαν να μπούμεν, ένα βάνομεν εις το ταμείον, δέκα κλέβομεν. Αγοράζομεν πρόσοδες, της τρώμεν όλες. Χρωστούν εις το Ταμείον δεκοχτώ 'κατομμύρια ο ένας κι' ο άλλος· ο Μιχαλάκης Γιατρός πεντακόσες χιλιάδες, ο Τζούχλος τρακόσες, ο Γιωργάκης Νοταράς

τρακόσες πενήντα – όλο τέτοιγοι χρωστούνε αυτά. Ο κεντρικός ταμίας ο Φίτζιος – τρακόσες πενήντα του λείπουν από το ταμείον· κι ακόμα δεν κυτάχτηκαν πόσα θα λείψουν ακόμα. Το ίδιο ντογάνες κι άλλα. Τέτοιιοι μπαίνουν εις τα πράματα και τέτοιους συντρόφους βάνουν. Δύσκολο είναι ο τίμιος άνθρωπος να κάνη τα χρέη του πατριωτικώς. Οι αγωνισταί οι περισσότεροι και οι χήρες κι αρφανά δυστυχούν. Πολυτέλεια και φαντασία – γεμίσαμεν πλήθος πιανοφόρτια και κιθάρες. Οι δανεισταί μας ζητούν τα χρήματά τους, λεπτό δεν τους δίνομεν από – κάνουν επέβασιν εις τα πράματά μας. Και ποτές δεν βρίσκομεν ίσιον δρόμον. Πώς θα σωθούμεν εμείς μ' αυτά και να σκηματιστούμεν εις την κοινωνίαν του κόσμου ως άνθρωποι; Ο Θεός ας κάμη το έλεός του να μας γλυτώση από τον μεγάλον γκρεμνόν οπού τρέχομεν να τζακιστούμεν.

Αφού έγινε ο ανακατωμός της Ευρώπης, έπρεπε να είμαστε κ' εμείς σε μίαν κατάστασιν να βασταχτούμεν, να μη μας πλακώση κάνας κίντυνος, ή και αν είναι αρμόδιος καιρός και κινηθούν κι άλλοι δυνατοί, και κινηθούμεν κ' εμείς – κι αυτά χρειάζονται να 'χωμεν κι' ολίγα μέσα, να βασταχτή η πειθαρχία, να μην κινηθούμεν και γυμνώσουμεν τους αδελφούς μας και τους ατιμήσουμεν, και τότε είναι χειρότερα· αντίς να φκειάσουμεν φρούδια, βγαίνομεν και τα μάτια. Είχα την εταιρίαν, την ενέργαγα μυστικώς κ' έστελνα παντού χωρίς να με ξέρουν οι μεγάλοι· ότι με κιντύνεψαν όλοι ποιος ολίγο, ποιος πολύ. Είδα ότι εις αυτείνη την περίστασιν δεν μπορώ μόνος μου να κάμω τίποτας· συλλογίστηκα να βάλω και τον Μεταξά και τον Μαυροκορδάτο. Πήγα τους αντάμωσα, τους είπα· «Να μου δώσετε τον λόγον της τιμής σας – κάτι θα σας ειπώ». Υποσκέθησαν. Τότε τους ξηγήθηκα όλα. Τους είπα και τα ένγραφα οπού έχω· τους τα 'δειξα, όμως να μην τα διαβάσουν και ιδούνε τα άτομα· και είμαι ορκισμένος εις αυτό να τα 'χω μυστικά. Κι' όταν είναι καιρός, στέλνουν από 'ναν άνθρωπον κι' αυτείνιοι και συσταίνομεν μίαν 'πιτροπή. Έκαμα κ' έναν όρκον να καταγράφωνται οι άνθρωποι ό,τι μπορή ο καθένας. Τους είπα, εκείνοι ν' αγροικιώνται έξω με τους ομογενείς μας κ' εγώ να 'χω τον οργανισμόν του Κράτους. Έγραφα έξι χιλιάδες δραχμές· πρωτοέγραψα εγώ διά να ελκύζωνται οι άνθρωποι. Τους είπα χρειάζονται έξοδα, οπού θ' αγροικιώμαστε με τους ανθρώπους έξω και μέσα εις το Κράτος. Με χωρίς έξοδα δουλειά

δεν γένεται. Μου λένε· «Δεν έχομεν εμείς. – Πουλώ, τους λέγω, ένα σπίτι οπού 'χω εις τ' Ανάπλι να κάμωμεν την δουλειά μας, με την συνφωνίαν όσοι γράφουν χρήματα – λεπτό δεν έχει να πιάση κανέννας μας εις το χέρι· όταν είναι καιρός, να γένη μια 'πιτροπή να ξοδιάζη. Και εις το εξής ό,τι θα κάνω, θα σας ρωτώ κ' εσείς θα με ρωτάτε». Μείναμεν σύνφωνοι εις αυτό. Και σε άλλην εταιρίαν να μην έμπωμεν, αλλά να 'χωμεν την δική μας. Μοναχά να ξέρωμεν τι κάνουν οι άλλοι, να μην κάμουν κανένα άγουρο κίνημα – να τους αποκόβωμεν, να μην πάθη η πατρίδα από της ανοησίες μας.²

Μείναμεν σύνφωνοι σε όλα αυτά. Το σπίτι μου, οπού είχα εις τ' Ανάπλι, άξιζε τριάντα χιλιάδες δραχμές· το πουλώ πέντε κί' οχτακόσες. Έστειλα ανθρώπους εκ νέου παντού κί' οργάνισα όλο το Κράτος. Ό,τι έκανα τους το 'λεγα, όμως τον όρκον με της υπογραφές τον βάσταγα και τον βαστώ εγώ. Συνφώνως πηγαίναμεν καμόσον καιρόν. Του Γαρδικιώτη κί' αλλουνών τους έλεγα άλλα, όχι όμως ν' απατώ τους ανθρώπους, μόνον να μην προδινώμαστε· κί' αν δώση ο Θεός κάνα καλό, όλοι σε μίαν στράτα ανταμωνόμαστε. Κ' έλεγα ολουνών να 'νεργούμεν την ένωσην και να 'χωμεν ομόνοια πατριωτική. Έλकुσα και τον Βασιλέα 'σ αυτά, όχι όμως να ξέρη και τον οργανισμόν μας. Ήφερα τον Χατζηχρήστο και Γαρδικιώτη σε συμπάθεια διά αυτούς, διά να τους 'γκολπωθή ο Βασιλέας εις αυτές της περιστασες. Θέλησε ύστερα ο Βασιλέας να κάμη αυτούς τους δυο αντιστράτηγους κ' εμένα 'πασπιστή του. Στέλνει τον Χατζηχρήστο ο Γαρδικιώτης να πάγω να τον ανταμώσω. Μου είπε αυτό ο Χατζηχρήστος, ότι του το είχε ειπή ο Βασιλέας δυο τρεις μήνες πρωτύτερα. Πήγα εις τον Γαρδικιώτη μαζί με τον Χατζηχρήστο. Μου λέγει αυτό. Του λέγω· «Ευκαριστώ τον Βασιλέα εις την τιμή οπού μου κάνει· είμαι αστενής, δεν μπορώ να 'περετήσω». Μ' έβγιασε πολύ, δεν δέχτηκα. Μου λέγει· «Θα το δεχτής να σηκώσης κάθε υποψίαν από πάνου σου, ότι είπαν του Βασιλέως ότι κάτι νεργάνε ο Μαυροκορδάτος κί' ο Μεταξάς κ' έχουν εσέναν ως αρχηγόν. – Του λέγω, δεν έχομεν καναν κακόν σκοπόν οι τίμιοι άνθρωποι. Και ίσα ίσα δί' αυτόν τον λόγον οπού μου είπες δεν δέχομαι τίποτας ως ύποπτος· και να μάθη ο Βασιλέας να μη σκιάζεται από τους υπηκόους του για να τους βαίνη σε θέσες. Έτζι έκανε ο Καλλεφουρνάς, τον έσκιαζε, και το' 'δωσε δυο υπουργεία. Και δεν

δέχομαι». Δέχτη ο Μεταξάς την αντιστρατηγία· ο Μαυροκορδάτος δεν δέχτη, ότι δεν ήταν του επαγγέλματός του. Τότε παραξήγησαν ότι δεν δέχτηκα. Και πάλε είμαι, καθώς ήμουν, χωρίς την βασιλική εύνοια.

Το μυστήριο οπού 'χαμεν αναμεταξύ μας θέλησαν ύστερα να το κάμουν κοινό με τα σκέδια αλλουνών. Πάνε και μπαίνουν εις την εταιρία του Τζαβέλα και 'σ άλλες τοιούτες. Μιλούσαν μ' ανάξιους ανθρώπους – πήγαιναν και τα πρόδιναν εις τους ξένους και εις τον πρέσβυ της Τουρκιάς. Παίρνει τον Τζαβέλα ο Βασιλέας τον κάνει υπουργόν πίσου, αφού του μαρτύρησε αυτά. Κάνουν μια 'πιτροπή από δεκάξι άτομα και βάνουν τέσσερους γραμματείαν 'σ τα εσωτερικά, τέσσερους 'σ τα οικονομικά, ταμίες, κι' άλλα τέτοια χωρίς να ξέρω εγώ τίποτας από αυτά. Σαν το 'μαθα, πήγα και τους μίλησα καμόσα. Τους είπα εις το στερνό· «Να διαλύσετε αυτείνη την 'πιτροπή, ότι το 'μαθαν» όλοι κ' εγώ δεν είμαι σύνφωνος. Όταν έρθη ο καιρός, θα μπούνε 'πιτροπή εκείνοι οπού θα δώσουν τα χρήματά τους, να βλέπουν που ξοδιάζονται. Τότε βιασμένοι την διάλυσαν. Δοξάζω τον Θεόν οπού δεν ήξεραν τον κατάλογον των ανθρώπων οπού ήταν εις την εταιριάν και τι ποσότη χρήματα έγγραφε ο καθείς. Ο ευλογημένος λαός έγγραψε ως διακόσες χιλιάδες δραχμές. Πήγαν και μπήκαν εις της λάσπες των εταιριών, οπού 'κανε ο Τζαβέλας κι' άλλοι, και χτύπησαν όλοι οι τύποι αυτά· κ' έπαθαν και οι ομογενείς μας έξω εις την Τουρκιά, χωρίς να τους κάμωμεν μικρή ωφέλεια. Πάντοτες τους βαίνομεν εις κιντύνους και χάνονται αδίκως και παραλόγως άνθρωποι.

Την επιτροπή τα δεκαέξι άτομα κι' ό,τι κάναν τα 'μαθε ο Βασιλέας και η Κυβέρνηση και οι Πρέσβες· και δικαίως κατηγορούσαν αυτούς και τους επισώρεψαν όλα όσα κακά έκαμαν οι εταιρίες. Κι' ως συνένοχοι αυτείνοι οι δυο τούς βάζαν εις της 'φημερίδες και τους έλεγαν τουρκολάτρες. Κι' από αυτά όλα δεν πάθαινε άλλος, μόνον οι αθώοι άνθρωποι εις την Τουρκιά και η δυστυχισμένη πατρίδα. Ότι έχουν ένα σύστημα· τα σκέδια τους και τα μυστήρια τους βαίνουν τους νέους να τα εκτελούν.³ Ο Μαυροκορδάτος κι' ο Μεταξάς οπού ήταν προσωρινώς φίλοι, πάλε μετανοήσανε και είναι πολύ οχτρεμένοι. Βάλθηκαν φίλοι τους, καθώς κ' εγώ, δεν μπορέσαμεν να τους φιλιώσουμεν. Φαίνεται από αυτό ότι τα σαμάρια οπού 'χουν

φκειασμένα φοβάται ο ένας από τον άλλον να μη σαμαρώση τα γουμάρια ο ένας και χάση ο άλλος· αυτό είναι κί όχι άλλο. Το κακόν είναι ότι πλήγωσε η ράχη όλων των γουμαριών σαμαρώνοντας αυτείοι και φορτώνοντας όλο λιθάρια...⁴ Εμείς ως αδύνατοι ούτε καλό μπορούμεν να σας κάμωμεν, ούτε κακό. Αναμεταξύ σας πάθετε όλα αυτά. Κί ό,τι πάθαμεν εμείς και παθαίνομεν είναι έργα δικά σας και των οπαδώ σας. Όμως και σας ο Θεός δε σας αφήνει. Ξέχωσαν τον Κωλέτη άλυωτον διά να ιδή της πράξης του της καλής οπού έκαμεν εις την πατρίδα του, όταν κυβερνούσε με τόση αρετή και πατριωτισμόν, και την έφερε 'σ αυτείνη την άχλια κατάστασιν. Πέθανε αυτός και η πατρίδα του κιντυνεύει από της καλής του πράξης. Είχε συνάξη όλους τους κακούργους της κοινωνίας απ' ούλες της τάξεις και τους βόηθαγε με τα πλούτη της πατρίδος και με της θέσες· και ξεμάκρυνε και κατάτρεξε όλους τους τίμιους ανθρώπους. Κ' έλαβαν αυτείοι την κυβέρνησιν του Κράτους· και η ίδια η συντροφιά τους είναι κί ως σήμερα, ότι άφησε εκείνος διαθήκη εις τον Βασιλέα να μην αλλάξη σύστημα· και η Μεγαλειότης του ακούγοντας έναν τέτοιον σημαντικόν κυβερνήτη –τον βάφτισε και μεγαλόγνωσον – δεν έφυγε ούτε τρίχα από τα πατριωτικά αισθήματα του μεγαλόγνωσου και της συντροφιάς του.

Μίαν Λαμπρή καμπόσοι πολίτες, συντρόφοι του Κωλέτη και του Τζαβέλα, κί άλλοι από το μπαγιράκι του Κυργιακού πήγαν κί αλιμούργιαξαν το σπίτι ενού Οβραίου ξένου, ονομαζόμενου Πατζίφικου, και το καταχάλασαν· και κιντύνεψαν και οι άνθρωποι του σπιτιού και τρόμαξαν να σωθούνε. Η Κυβέρνηση δεν έλαβε καμμίαν πρόνοια. Αναφέρθη πολλάκις ο Οβραίος και μπορούσαν το πολύ με δεκαπέντε ως είκοσι χιλιάδες δραχμές να σβέσουνε αυτό το κακό. Όσες φορές αναφέρθη, τίποτας δεν έκαμαν. Ήταν και σούντιτος Άγγλος. Αναφέρθη ο πρέσβυς του, κί αυτός δεν εισακούστη. Ήταν κί άλλα παράπονα της Αγγλίας, κανέννας δεν τους έδινε ακρόασιν. Ο Κωλέτης είχε τον Φίλιππα και τον Γκιζότη βοηθούς· κί ο Πισκατόρης τον δυνάμωνε εις της όρεξές του. Γίνεται η μεταβολή 'στη Γαλλία – πέθανε κί ο Κωλέτης πρωύτερα – τότε ο Πάλμεστρον ετοιμάζει έναν σημαντικόν στόλο με βατζέλα, με φεργάδες, με μπρίκια και με στρατέματα κί ο Πάρκερ ναύαρχος κ' έρχονται εις τον Περαία κί Αμπελάκι και μας κάνουν στενόν μπλόκο

με τον λόγον ότι ζημιώσαμεν τον Οβραϊόν και τον Φίνλεϋ – Άγγλος κάτοικος εις την Αθήνα, ἴδιοχτήτης και σύβουλος επαρχιακός· του πήραν έναν τόπον πλησίον εις το Παλάτι και δεν τον είχε αποζημιώση το δημόσιον. Και παίρνουν όλα τα εθνικά πλοία και τα εμπορικά· κί αφανίζουν το εμπόριον γενικώς και τους δυστυχισμένους τους νησιώτες. Βάσταξε ο μπλόκος μπαίνοντας ο Γενάρης τα 1850 ως τον Μάρτιον⁵. Και μας έφκειασαν όλους νοικοκυραίους. Και φοβέριζαν σήμερα θα κινηθούν διά την πρωτεύουσα κί αύριο θα κινηθούν. Το κόμμα το Αγγλικόν αδύνατο· νέκρωσε από το μίσος των ανθρώπων. Κ' ενώθη όλο το έθνος αναντίον τους. Διόρισε κ' εμένα η Κυβέρνηση αρχηγόν των Αθηναίων. Εγώ είπα να ἔχωμεν φρόνησιν και γνώση, ότ' είναι μια δύναμη μεγάλη κ' εμείς μικροί· και να μη χαθούμεν. Κί ο Θεός, οπού μας γλύτωσε τόσες φορές, μας έσωσε και τότε.⁶

Ο Βασιλέας μπαίνοντας ο Άγουστος τα 1850 πήγε διά την υγείαν του εις την Μπαυαρία. Άφησε υπουργείον τον Κριεζή πρώτον υπουργόν και του Ναυτικού, τον Νοταρά Γιωργαντά του Εσωτερκού, Χρησιδή της Οικονομίας, τον Ντεληγιάννη του Εξωτερκού, Μήλιο του Στρατιωτικού και ο Πάικος της Δικαιοσύνης και ο Κορφιωτάκης της Παιδείας και του Εκκλησιαστικού – ύστερα τον σκότωσαν αντίπαλοί του Σπαρτιάτες.⁷ Ο Γαρδικιώτης αυλάρχης, σταυλάρχης, ἴπασπιστής, αρχηγός κί άλλα. Η Βασίλισσά μας την άφησε ο Βασιλέας εις το ποδάρι του να κυβερνάγη ώσο να γυρίση η Μεγαλειότητά του.

Άρχισαν οι δημοτικές εκλογές. Η Κυβέρνηση έφκειασε έναν κατάλογον κ' έβαλε δημοτικούς συβούλους, παρέδρους και δήμαρχον εκείνους οπού ἔθελε – της μπιστοσύνης της. Κ' έγινε όλο το σώμα από αυτούς οπού διορίσαν. Έφκειασαν μ' αυτόν τον τρόπον και τους βουλευτάς από ἔδω, την πρωτεύουσα, κί απ' ούλο το Κράτος – όποιους ήθελε η Κυβέρνηση εκείνοι βήκαν. Έστειλε η Κυβέρνηση τον Μεταξά πρέσβυ εις την Κωσταντινόπολη και τον Μαυροκορδάτο εις την Γαλλία. Πριν τους διορίσουνε ήταν σε μεγάλη διχόνοια ο Μεταξάς κί ο Μαυροκορδάτος εξ αιτίας των Αγγλικών πραγμάτων και τα κόμματά τους σε σύνχυσιν· το ένα μέρος βάργε τ' άλλο εις τους τύπους και εις της συναστροφές.

Έβλεπε κάθε τίμιος άνθρωπος την άχλια κατάστασιν της

πατρίδας του, έβλεπα κ' εγώ ο μικρότερος όλα μας τα πράματα παραλυμένα από την Κυβέρνησιν κί απ' ούλες της αρχές· όξω εις το Κράτος κλεψές κί άλλες ακαταστασίες. Είπα πως αν πήξουν αυτά τα δυο κόμματα 'σ ένα, ίσως και γένη κάνα καλό. Εκείνους τους δυο, Μαυροκορδάτο και Μεταξά, τους είχε η Κυβέρνηση κί ο Βασιλέας και οι αυλικοί σε μεγάλη οργή και καταξοχή τον Μαυροκορδάτο και τους συντρόφους του. Τότε πάσκισα με μυστικόν τρόπον και τους ένωσα να μπορέσουν να κάμουν κανένα καλό 'σ αυτείνη την πολύπαθη πατρίδα, οπού βλέπουν πού κατάντησε και θα χαθή. Κ' ενώθηκαν μυστικά.

Αφού ήταν να γένουν οι νέες εκλογές των βουλευτών ενέργησα να μπουνε από την Αθήνα οι δυο, Μεταξάς κί ο Μαυροκορδάτος, κί ο Βλάχος με τον Καλλεφουρνά, να πάψωμεν κάθε κίντυνο της πολιτείας. Ήθελε κί ο Σκούφος κί άλλοι να μπουνε βουλευταί. Το 'μαθε το Παλάτι και η Κυβέρνηση, με παραξήησαν, ότι εγώ εργάζομαι δι' εκείνους και είναι πολιτικοί σκοποί· κί άλλα τοιούτα. Και μπήκα σε μια μεγάλη οργή από αυτούς όλους. Παρουσιάστηκα, τους μίλησα· «Αυτείνη είναι η γνώμη μου, τους είπα, και 'σ αυτείνη στέκω διά να μην γένη κάνα δυστύχημα εις την πολιτεία». Τότε διορίζουν τον Μαυροκορδάτο να βγη από το Μισολόγγι· και τον Μεταξά τον έβγαλαν από 'δω, ν' ανεμείνη και τόπος να μπη κί ο Σκούφος, ότ' είναι αναγκαίος και εις το Παλάτι και εις την Κυβέρνησιν. Ότι οι τοιούτοι άνθρωποι χρειάζονται πολύ την σήμερον.

Μίαν ημέρα δυο ώρες δεν ήταν οπού μιλήσαμεν με τον Μεταξά ο Μιχαήλ Σκινάς κ' εγώ, και μας έλεγε αυτείνη την άχλιαν κατάστασιν οπού είμαστε και θα χαθούμεν· και με κάθε τρόπον να ενωθούμεν με πατριωτισμόν· και να δείξουν κί αυτείνοι φρόνηση εις την Βουλή κ' εμείς – πηγαίνοντας εις το σπίτι μου έρχονται και μου λένε, ο Μεταξάς δέχτη να πάγη πρέσβυς εις την Κωσταντινόπολη. Πήγα εις το κονάκι του, το βρίσκω γιομάτο από αβδέλλες της πατρίδας οπού τον χαίρονταν. Αφού φύγαν οι άνθρωποι, μ' είδε οπού ήμουν πικραμένος· μου λέγει· «Δέχτηκα διά να σώσω τους φίλους μας». Του είπα κ' εγώ· «Καλά έκαμες» – τι μπορούσα να του ειπώ; Ύστερα διόρισαν και τον Μαυροκορδάτο και δέχτη. Αυτός είχε δίκιον, ότι δεν είχε τους τρόπους να ζήση. Όμως ο Μεταξάς παίρνει μιστόν αυτός

και τα δυο του παιδιά περίτου από χίλιες δραχμές και δεν ξοδιάζει της μισές. Πάγει αυτός, παίρνει και το παιδί του πρώτον γραμματέα – κι' από 'κει θα σώση την πατρίδα. Και εις της Βουλές κι' όξω άφησαν τα κόμματά τους χωρίς κεφάλι· και τα μαντριά τους τ' άφησαν οι δυο μεγάλοι άντρες γιομάτα λύκους νηστικούς και τρώνε τα δυστυχησμένα τα πρόβατα. Οι δυο μεγάλοι άντρες, οι βουλευταί του Μισολογγιού και της Αθήνας, πάνε πρέσβες κι' από 'κει θα βουλεύονται τα δίκια αυτεινών των επαρχιών. Ως αυτού είχαν την φιλοτιμίαν τους και τα πατριωτικά τους αισθήματα. Από 'κει θα προσέξουν και διά τους φίλους τους, εκείνα τα γομάρια οπού τους επιστήριξαν και τους φκείασαν Εκλαμπρότατους και πρέσβες τώρα με χοντρούς μιστούς. Όμως αυτούς τίποτας από αυτά δεν τους έγνοιασε. Πήραν της οικογένειές τους και πάνε.

Παρουσιάστη νομοσκέδιον εις την Βουλή υπέρ της γυναικός του Κορφιωτάκη και δέχτη η Βουλή να παίρνη τρακόσες δραχμές τον μήνα. Ποιους αγώνες είχε ο Κορφιωτάκης; Πότε δούλεψε την πατρίδα; Όταν μπήκε 'στην 'πηρεσία του Κράτους πήρε τόσα υποστατικά και χρήματα. Έχει μόνον εφτά χιλιάδες ρίζες ελιές και τόσα χρήματα εις τον τόκον. Αυτά τα είπαν παντού κι' ο ίδιος ο αδελφός του κι' άλλοι συγγενείς του και οι συνπολίτες του, οπού η κατάστασή του διαβαίνει της διακόσες πενήντα χιλιάδες δραχμές. Του Νικήτα του Τουρκοφάγου η φαμελιά δεν παίρνει ένα λεπτό, του Δυσσέα σαράντα οχτώ δραχμές· άλλων πολλών αγωνιστών οι γυναίκες δεν παίρνουν τίποτας – άλλες διακονεύουν κι' άλλες στανικώς δίνουν την τιμή τους.⁸

Τον Γενάριον μήνα απάνου κάτου ήφερε νομοσκέδιον ο Χρηστίδης, υπουργός της Οικονομίας, διά την σύνταξη της Κορφιωτάκαινας, οπού η Βουλή παραδέχτη να λαβαίνη τρακόσες δραχμές κατά μήνα. Εις την Γερουσίαν το γκρέμισαν οι αξιοσέβαστοι Γερουσιασταί. Πάντοτες μ' αυτόν τον πατριωτισμόν εστάθησαν και στέκονται ως σήμερα. Όλα τα ταξίματα των υπουργών κι' άλλα παρόμοια τα καταφρόνεσαν και τα καταφρονούν. Κι' ο Γεώργιος Ψύλλας είναι πάντοτες το αγαθό τέκνο της πατρίδας, οπού μιλεί φρονίμως και πατριωτικώς εις το δίκιον και λέγει την γνώμη του ελεύτερα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Κι' ο Γιαννάκος Κυργιακός – τον έβγαλε από την φυλακή – 'πασπιστής του υπουργού.
2. Καθώς και θα το παθαίναμεν από τους ανοήτους, οπού θέλαν να κινηθούνε να πάνε να πάρουν την Κωσταντινόπολη.
3. Αυτό το σύστημα είχε κι' ο μακαρίτης ο Λόντος. Τον καιρόν της κυβερνήσεώς του κι' αυτεινού του φάνηκαν οι αρετές του. Ο μακαρίτης αυτός έπεσε σε μεγάλον χρέος, ότι δεν έβαινε ποτές πήχη εις τα πράματά του. Ένας άνθρωπος, μόνος του, έπαιρνε τον μιστόν του υποστρατήγου, οπού να ζήση ^{καλά}, ότι φαμελιά δεν είχε. Εκείνο οπού φάνη, εμπήκε σε μια μεγάλη ποσότη χρέος. Από αυτό ήταν από άλλο – μίαν αυγή ευρέθη σκοτωμένος, όλο του το κεφάλι σκόρπιον και η πιστιόλα του άδεια. Αυτό μόνον ο Θεός το ξέρει – μόνος του σκοτώθη, άλλος τον σκότωσε. Ζούσε κι' ο Κωλέτης τότε. Δεν άφηναν να τον θάψουν με παπάδες και με παράταξιν. Αυτό το φιλονίκησαν καμόσες ημέρες, κι' αφού δεν άφιναν να τον θάψουν με παράταξιν τον μπαλσάμωσαν και τον πήραν οι συγγενείς του και τον πήγαν εις την Βοστίτζα, την πατρίδα του. Κι' ως την σήμερον είναι άθαφτος εις την κάσσα.
4. Ενταύθα φαίνονται απεσπασμένα φύλλα τινά του χειρογράφου.
5. «Σε ολίγον καιρόν ήρθε ο Πάκερ με όλο το στόλο του, ο ναύαρχος της Αγγλίας, και μας μπλοκάρισε καμπόσον καιρόν. Τότε με διόρισαν αρχηγό κ' ενώθηκα με όλους τους Αθηναίους· και πήγα και μίλησα του αξιοσέβαστου Γκενεράλ Τζούρτζη και τον περικάλεσα με δάκρυα να πάη να μιλήση του Πάκερ. Τότε ο Γκενεράλης πήγε και μίλησε. Ο Βασιλέας και η Κυβέρνηση μου έστειλαν τον Γαρδικιώτη και μου είπανα να βαρέσω ντουφέκι. Τους είπα, ντουφέκι δεν βαρώ, ότι όσα κανόνια έχει ο Πάκερ, δεν έχομε ντουφέκια εμείς. Και τότε ήτανε εταιρία να τον σκοτώσουνε».
6. Τότε έβγαλαν και το σώμα του Κωλέτη άλυωτο από τον τάφο του. Αφού αρρώστησε ο γκενεράλ Κωλέτης και φώναζε νύχτα και ημέρα και βούιζε και γκάριξε και βγήκε η ψυχή του, κοντά σε τρία χρόνια θέλησαν οι συγγενείς του να τον ξεχώσουνε· κι' ο φίλος του ο στενός πρέσβυς Πισκατόρης, οπού εργαζονταν μαζί εδώ και ξόδιαζαν και κατηχούσαν τους ορθοδόξους χριστιανούς να τους κάνουν δυτικούς, στέλνει να φκειάση τάφον μαρμαρένιον του φίλου του του Κωλέτη. Και τον βγαίνουν καθώς τον θάψαν· μόνον τα μάτια του ήταν βουλιασμένα και η μύτη του ολίγον πειραμένη – τα μάτια του ότι έβλεπαν της πράξης οπού 'κανε διά την πατρίδα του και θρησκεία του και τόσους άδικους φόνους των αγωνιστών, του Νούτζου, του Παλάσκα, του Δυσσέα κι' αλλουνών, κι' αχώρια πόσους νέους τάφους άνοιξε εις της εκλογές, πόσοι σκοτωμοί έγιναν και γίνονται, πόσες μείναν χήρες κι' ορφανά, τι έπαθε η πατρίδα γενικώς, πόσοι αγωνισταί πήγαν εις τους Τούρκους, κι' όλες οι φυλακές γιομάτες από αυτούς ως την σήμερον διά ν' αναστηθή η παρανομία κι' αδικία, να μη μείνη φωνή εις τον λαόν, ούτε ψήφος, αλλά η δύναμη η στρατιωτική και οι υπάλληλοι να γιομίζουν της κάλπες και να βγάζουν όσους ήθελαν· και μας έκαμεν όπως είμαστε διά να φανή πιστός και τίμιος εις τους ξένους του φίλους. Τότε η βρώμα του πεθαμένου δεν άφινε να ζυγώσουν οι άνθρωποι πλησίον του· κ' έτρωγε αναθέματα πλήθος από τους μαστόρους ώσο να του χτίσουν τον μαρμαρένιο του τον τάφο.
7. Κάνουν ανάκρισες ως την σήμερον. Λένε ότι τον σκότωσαν από τους Μαυρομιχαλαίους. Ακόμα οι ανάκρισες δεν τελείωσαν.
8. Τέτοιοι Τούρκοι να 'τρωγαν αυγά, δεν έβγαине η κόττα πουλιά – τέτοιοι πολιτικοί οπού είσαστε, φέρατε την πατρίδα σ' αυτείνη την κατάσταση.

[Επίλογος]

Ἦρθετε εσείς οι μεγάλοι μας πολιτικοί να μας λευτερώσετε, όταν σηκώσαμε την επανάστασιν μόνοι μας κί αγωνιζόμαστε της πρώτες χρονιές με τους σημαντικούς της πατρίδος μας πολιτικούς – φαίνεται ο αγώνας εκείνος κί ο πατριωτισμός και η αδερφοσύνη οπού 'χαμεν αναμεταξύ μας. Ὄταν κοπιάσετε εσείς, μας γυμνάσετε την διχόνοια, μας φέρατε της φατρίες και τ' άλλα τ' αγαθά· και κακοβάλετε το δυστυχημένο αθών ἔθνος. Πρωτόηφες την διχόνοιαν εσύ, Κύριε Μαυροκορδάτε, κί από αυτό άλλοι καπεταναίγοι πήγαν οπίσου εις τους Τούρκους, άλλους ήθελες με τους νόμους σου να τους σκοτώσης. Θα σκότωνες τον Καραϊσκάκη· πού θα τον εύρισκε η πατρίδα, όταν ξαναγιόμωσε Τουρκιά; Δεύτερος έρχεσαι εσύ, κύριε Κωλέτη· θα σκότωνες τον Δυσσέα – και ύστερα δεν γλύτωσε από σένα· πού θα τον ευρίσκαμεν μ' έναν τεσκερέ να διώξη δώδεκα χιλιάδες Τούρκους, οπού 'ταν περισσότεροι άλλοι εις το Γριπονήσι και Ρωπό κί αλλού, και πρόσμεναν κί αυτείνη την δύναμιν ν' αφανίσουν όλη την Ελλάδα, κί αυτό τους νέκρωσε όλα τους τα σκέδια; Αν ήταν κακοί στρατιωτικοί εκείνοι κ' εσείς καλοί πολιτικοί, τους κάνετε κί αυτούς κί όλο το στρατιωτικόν καλό και με πειθαρχίαν. Αν ήσουνε εσύ, κύριε Μεταξά, καλός, έκανες τον Κολοκοτρώνη πλέον καλύτερο. Ἦταν καλός πατριώτης, αλλά οι δικές σου συβουλές όλο σε εφύλιους πολέμους τον κινούσανε και σε μεγάλη διχόνοια με τους πατριώτες του· και κάποτε τον γύριζες με το ένα κόμμα και κάποτε με το άλλο. Και χύνονταν τόσα αθώα αίματα. Θυμήσου τον Κανέλλο Ντεληγιάννη, οπού πιάστη με τον Κολιόπουλον και με τους Κολοκοτρωναίους – πρώτη διαίρεση και φατρία, οπού δεν το ξέραμεν αυτό το φρούτο και τότε το μάθαμεν. Ἦρθα εγώ εις την Πελοπόννησον· έφυγα από τον Δυσσέα και ήρθα εις τον Κολοκοτρώνη κ' εσένα, οπού ήσασταν εις τα πράματα, εις το Εκτελεστικόν Σώμα· και μου είπετε να 'ρθω κ' εγώ με τους ανθρώπους μου βοήθεια εδική σας και δεν θέλησα – πόσα αίματα χύθηκαν τότε; Θυμήσου όταν βήκατε εις το Ἄργος να διαλύσετε την Βουλή του Ἐθνους και να τους πάρετε και τα πραχτικά, στάθηκα συνφώνως με τον Ζαχαρόπουλον και τους 'περασπιστήκαμεν και κρύψαμεν και τα πραχτικά. Κ' έπεσα εις την οργή σας. Θυμήσου αυτό τι έβγαλε. Στάθηκες του λόγου σου και οι άλλοι εις τ' Ανάπλι και οι

Κολοκοτρωναίοι κι ο Πετρόμπεγης πήγαμεν εις την Τροπολιτζά - πόσοι τάφοι εκεί άνοιξαν; Τελειώνοντας από την Τροπολιτζά, οπού την λαφυραγώγησαν και σκοτώθηκαν τόσοι άνθρωποι, πήγαμεν εις τα Τρίκκαλα. Και χάλασα αυτό σας το σκέδιο κ' έπεσα εις την οργή σας, γιατί ήθα κάνετε μίαν μεγάλη ετοιμασίαν αναντίον των βουλευτών και του Κουντουργιώτη. Αφού εγώ έφυγα από την συντροφιά σας, όταν ματαπήγαμεν με την Κυβέρνησιν εις την Τροπολιτζά, οπού ήταν οι Κολοκοτρωναίοι κι' ο Πετρόμπεγης κι' άλλοι, πόσοι τάφοι πάλε άνοιξαν; Και σας βγάλαμεν όλους από την Τροπολιτζά, και την πήρε η Κυβέρνηση. Από εκεί κατεβήκαμεν εις τ' Άργος και ήρθαν αναντίον μας όλοι αυτείοι - πόσοι σκοτώθηκαν εις του Άργους τον κάμπο και εις τ' Ανάπλι απόξω; Και πήραμεν τ' Ανάπλι και τα κάστρα.

Ύστερα πιάσετε κομπανία με Ζαΐμη, Ντεληγιανναίους κι' άλλους πολλούς - πόσοι σκοτώθηκαν εις την Μεσσηνίαν και ύστερα εις την Τροπολιτζά, εις τα χωριά, οπού χάθηκε κι' ο Πάνος Κολοκοτρώνης; Ήρθα εις την Αθήνα κ' έμπασα τους Καρατασσαίους και Γκούρα εις τον Μωριά. Και πήγαν εις τον Αγιώργη της Κόρθος, οπού τον βαστήγετε, κι' από εκεί αλλού - πόσοι τάφοι άνοιξαν σε όλο αυτό το διάστημα, οπού τους πιάσαμεν όλους αυτούς και τους πήγαν εις την Ύδρα ρέστο; Τι έπαθαν οι κάτοικοι από τους Ρωμαίγους, όχι από τους Τούρκους; Ύστερα εις Παλαμήδι, Ανάπλι, Άργος, Κρανίδι διά της εκλογές της Συνέλεψης τι έγινε, τι έπαθε « η πατρίδα, και εις Κόρθο κι' άλλα μέρη ώσο οπού 'ρθε ο Κυβερνήτης; Ήστην αρχή δεν τον ρεθίζετε εσείς οι μεγαλοκέφαλοι και ήτον με την πατρίδα. Τον αγαπούσε όλος ο λαός και δυο χρόνια κυβέρνησε καλά. Ύστερα περιλάβετε εσείς τον Κυβερνήτη - πόσοι τάφοι έγιναν εις Σπάρτη και Μεσσηνία, εις Πόρον κι' αλλού και πού κατάντησε η κυβέρνησή του; Ύστερα πιάστη με τους Μαυρομιχαλαίγους. Σας έλεγαν άνθρωποι γνωστικοί να κλίνετε κ' εσείς την θέλησή σας, καθώς συγκατάνευε κ' ο Κυβερνήτης, ν' αγαπηθή μ' αυτούς· δεν στάθη τρόπος. Και χάθη κι' αυτός και η πατρίδα διατιμήθη.

Σκοτώνοντας ο Κυβερνήτης, πόσοι άνθρωποι χάθηκαν εις τ' Άργος εξ αιτίας σας και πόσοι σε όλο το διάστημα οπού γυρίσαμεν εις τ' Ανάπλι; Εις τ' Άργος ύστερα γύρευε η συντροφιά σας να χτυπήσουν τους Γάλλους - στρατέματα της Συμμαχίας! Αυτείοι με

δύναμη και μ' όλα τ' αναγκαία κ' εμείς με χωρίς φουσέκια ηθέλαμε να τους σκοτώσουμε! Κί αναντιώθηκα εγώ εκεί και κιντύνεψα· και κρυφίως έφυγα· και ύστερα εις το κονάκι του Χατζηχρήστου ήρθαν ο Κριτζώτης, ο Νότης και οι άλλοι και μίλησα όλων των αξιωματικών και ρίχτηκαν απάνου εις τους αρχηγούς τους, οπού 'χαν ορκιστή να βαρέσουν τους Γάλλους να τραβηχτούν αυτείοι. Δεν ήρθαν οι φίλοι σας μόνοι τους εις το Κιόσκι του Αναπλιού κι' Αγροκήπιον; Κ' εγώ πήγα εις τ' Ανάπλι και 'σύχασα τους γκενεραλαίγους τους Γάλλους, οπού 'ρεθίστηκαν κ' έλεγαν ότ' είναι γενικόν κίνημα και ήταν αναντίον γενικώς της πατρίδας. Κί ως αδύνατοι οι Κολοκοτρωναίοι κι' ο Τζαβέλας και οι άλλοι φύγαν οπίσου ευτύς, αφού μάθαν ότι δεν έχουν άλλους συντρόφους· κ' έμεινε αυτό διά την ώρα. Και ύστερα ο Τζόκρης, ο Κριτζώτης κι' άλλοι θέλησαν να κάμουν αυτείοη την γενναιότητα εις τ' Άργος αναντίον των Γάλλων και πιάστη το ντουφέκι. Δεν σκοτώθηκαν περίτου από τρακόσοι άντρες κι' αθώα γυναικόπαιδα; Και γύρεψα την άδεια εσάς των κυβερνήτων και ήρθε κι' ο Ρουάν, ο πρέσβυς της Γαλλίας, και σας είπε να μου δώσετε την άδεια από την αυγή να πάγω να μιλήσω με τους γκενεραλαίγους, οπού είχα εις την φιλιάν τους, διά να σβέση αυτό το κακόν, να μην πάθη τόσος αθώος κόσμος, και δεν θελήσετε – μόνον ο Κωλέτης ήταν σύνφωνος με την γνώμη μου – και το δειλινό μ' αφήσετε και πήγα, οπού 'χε τελειώση το κακόν· και μιλήσαμεν των γκενεραλαίγων κι' όλων των αξιωματικών εγώ, ο Μήτρο Ντεληγιώργης, ο Δανίλης Πανάς, οπού μας στείλετε η Κυβέρνηση και οι πληρεξούσιοι κι' όλοι οι πολίτες να ειπούμεν την μεγάλη λύπη οπού δοκιμάσετε ακούγοντας αυτό το δυστύχημα. Και τους καταπραγύναμεν και σήκωσαν την αγανάχτησίν τους, οπού 'χαν γενικώς εις το Έθνος.

Πόσοι τάφοι άνοιξαν εις την Τροπολιτζά, οπού πήγε ο Γρίβας και οι Κολοκοτρωναίοι; Τι έπαθαν οι κάτοικοι και πού τους κατοίκισαν; Ήμουν κ' εγώ με τον Ντεληγιώργη, με το σώμα μας, πρωτύτερα εκεί – πήγα και μάζωξα τους κατοίκους από τα σπήλαια και τους ήφερα και κάναν το εμπόριον τους, οπού ήταν τόσα ασκέρια. Πειράχτη τίποτας; Πόσο ξύλο τους τίναζα μέσα εις το παζάρι; Και δι' αυτείοη την ησυχίαν και τάξη ούτε τους μιστούς μας ολουνών εμάς δεν μας δώσετε! Δεν πληρώσετε τον Ζέρβα κι' αλλουνούς και δέσαν τους πληρεξούσιους του Έθνους εις την Πρόνοια; Δεν αφανίστη όλος ο

κόσμος εκεί; Δεν κόβαν το νερό σήμερα ο ένας κι' αύριον ο άλλος και πλερώνονταν και τ' άφιναν, οπού θα σκάζαμεν όλοι μέσα εις τ' Ανάπλι; Τι έπαθε το Μισολόγγι και τ' Αντελικό από τους Γριβαίους; Το 'παθε χειρότερα από τους Τούρκους.

Όταν ήρθε ο Βασιλέας, ποιος τους 'ρέθιζε τους αγωνιστάς; Η αφεντειά σας οι μεγάλοι πολιτικοί. Και πήγαν εις την Τουρκιά και χάθηκαν οι περισσότεροι. Και τόσοι άλλοι χάθηκαν εις την Πελοπόννησο, οπού σκοτώθη ο Κρίτζαλης κι' άλλοι, και εις την Σπάρτη κι' αλλού. Και τόσοι εις τα τριάντα έξι, οπού χάθη το άνθος του Έθνους. Και τόσοι οπού έκοψε η τζελατίνα και τόσοι οπού πέθαναν εις της φυλακές. Και τόσοι εις της διάφορες εκλογές εσάς των Εκλαμπρότατων πολιτικώ μας. Σας ερωτώ, εσάς τους Εκλαμπρότατους και μεγαλόγνωσους πολιτικούς της Ελλάδος αρχή και τέλος· αν ήρθετε από καλωσύνη σας να μας φωτίσετε, να μας λευτερώσετε, διατί να χυθούν αυτά τα αίματα οπού χύθηκαν και η πατρίδα να είναι εις την κατάστασιν οπού είναι ως την σήμερα, και να γένη αυτείνη η δυστυχία γενικώς εις τους τίμιους ανθρώπους; Και να θέλουν οι Άγγλοι, οι Γάλλοι, οι Ρούσσοι, οι Αουστριακοί ή άλλο κράτος να μας κυβερνήσουν με το μέσον το δικόν σας;

Η αφεντειά σας, οι ξενοφερμένοι πατριώτες, ήστε και οι πρώτοι πολιτικοί και οι δεύτεροι και οι τρίτοι και οι τέταρτοι και οι πέφτοι και οι έχτοι κι' ακόμα εις όλα τα πράματα της πατρίδας· αν είχετε αρετή κι' ομόνοια, γένονταν αυτά; Διατιμιέταν το δυστυχισμένο, το αθών Έθνος; Μπαίναν όλοι οι μπερμπάντες παντού; Πότε συμβουλέψετε το στρατιωτικόν πατριωτικώς, κι' αυτό εβήκε από τα καθήκοντά του και δεν σας άκουσε; Μεγαλύτερον είχαμεν εις την Πελοπόννησον τον Κολοκοτρώνη· όπως του λέγετε έτζι έκανε· «πολέμα υπέρ της πατρίδος», πολέμαγε· «κάνε εφύλιους πολέμους», έκανε. Ήταν ο Δυσσέας εις την Ανατολική Ελλάδα· από τίνος συμβουλή επέταξε το ντουφέκι κ' έβαλε το καλαμάρι κ' έγινε πολιτικός και φατριαστής ο στρατιωτικός; Από δική σας. Έστειλε ο κύριος Κωλέτης εις τον Δυσσέα τον Αλέξη Νούτζο και τον σκότωσε αυτόν και τον γενναίον και τίμιον Παλάσκα. Ο Δυσσέας τους σκότωσε, αλλά ο Κωλέτης και η συντροφιά του τους έστειλε – ή εκείνοι σκότωσαν τον Δυσσέα, ή ο Δυσσέας αυτούς, όφελος του Κωλέτη και της συντροφιάς του ήταν. Ύστερα σκότωσε και τον Δυσσέα.

Είπα τα πατρικά σας αισθήματα και τον πατριωτισμόν οπού δείξετε όλοι σας, οπού κοπιάσετε να μας λευτερώσετε. Αυτείνοι είναι οι αγώνες σας. Είχαμεν τόσα σπίτια σημαντικά και εις την Ρούμελη και εις την Πελοπόννησο και νησιά, οπού πραγματικώς θυσιάσαν διά την πατρίδα. Πού είναι τώρα; Χάθηκαν τα περισσότερα. Τα παιδιά μας και πολλοί οπού ζούνε από αυτούς στραβώνουν μυίγες μέσα εις τους δρόμους της ματοκυλισμένης πατρίδας τους. Θυσιάστηκαν απόξω ορθόδοξοι χριστιανοί και σκοτώθηκαν τόσοι σημαντικοί αρχηγοί, τόσοι νοικοκυραίοι – τα παιδιά τους κί όσοι ζούνε λένε «ψωμάκι» οι περισσότεροι, και πούν' το; Εσάς σας τιμήσαμεν, σας δοξάσαμεν, σας κάμαμεν Εκλαμπρότατους, αντιπρόσωπους εις τα δυνατά έθνη. Και πληρώνεστε χοντρούς μιστούς. Ότι σας κάμαμεν σημαντικούς και βέβαια θέλετε και καλούς μιστούς να ζήσετε. Ενώ εμείς και πρώτα και τώρα ζούμεν όπως μπορέσωμεν – όμως οι Εκλαμπρότητές σας δεν θέλομεν να κακοπορέψετε· κί αν σας ιδούμεν δυστυχείς λυπώμαστε κ' ευτύς θαν' αναπάψωμε τα δεινά σας. Κί ως τίμιοι άνθρωποι αυτό πρέπει να κάμωμεν διά ν' αναστήσωμεν στύλους εις την πατρίδα μας από ανθρώπους άξιους να την βοηθούν, καθώς κάνουν όλα τα έθνη. Εμείς αυτό αρχή και τέλος το ακολουθούμεν εις την Εκλαμπρότη σας· η Εκλαμπρότη σας τι κάμετε 'σ εμάς;

Όταν θα 'ρχονταν ο Βασιλέας από την Μπαυαρία, δεν έπρεπε, αν ήσασταν καλοί ποιμένες, να συναχτήτε όλοι εσείς, οπού μας κυβερνάγετε, και να συνάξετε κί άλλους προκρίτους, πολιτικούς και στρατιωτικούς, και να τους ειπήτε· «Ό,τι διχόνοιαν έχομεν αναμεταξύ μας το 'να το κόμμα με τ' άλλο (οπού η καλωσύνη σας μας κάμετε κόμματα· και να ειπήτε), τώρα έρχεται διαδοχικός βασιλέας και πρέπει να μονοιάσωμεν αναμεταξύ μας, να μας εύρη μονοιασμένους, να μας εύρη έθνος κατά τους αγώνες μας και θυσίες μας και τοιούτως να μας διατηρήση και με τοιούτους νόμους να μας κυβερνήση». Και να ειπήτε ολουνών των οπλαρχηγών· «Να πάρετε τ' ασκέρια σας και να τοποθετηθήτε 'σ εκείνο, 'σ εκείνο το μέρος· και να παίρνετε το ψωμί σας και ν' αφήσετε ήσυχους τους πολίτες να κάνουν το έργον τους, να είμαστε όλοι καθείς εις την θέσιν του ώσο οπού να 'ρθη ο Βασιλέας και η Αντιβασιλεία να μας εύρη τοιούτους. Και θα τους μιλήσωμεν διά τα δίκια γενικώς και πολιτών και

στρατιωτικών». Αν κάνετε αυτό, ποιος θ' αντίτεινε, Εκλαμπρότατοι; Εσείς να συστηθήτε! Κι' αποδείξατε και σε όλους τους ξένους και εις τον ίδιον τον Βασιλέα κι' Αντιβασιλεία τι θερία ήσασταν κι' ότι η αρετή σας και τα πλούτη σας βάστηξαν αυτό οπού έγινε βασιλείον. Βάλετε τον υπουργόν Ζωγράφο των Στρατιωτικών τότε κ' έφκειασε μίαν προκήρυξη κ' έλεγε από τον Κολοκοτρώνη και κάτου ως τον μικρότερον στρατιωτικόν είναι όλοι λησταί και μπερμπάντες. Δεν εβάλετε κι' αυτό εις την προκήρυξη· ό,τι έκανε ο Κολοκοτρώνης και η συντροφιά του ποιων σκέδια ήταν; Ήταν του Μεταξά, ήταν του Ζαΐμη, του Ντεληγιάννη κι' αλλουνών. Ό,τι έκαναν οι ναυτικοί ήταν των ανωτέρων τους πολιτικών· ό,τι έκαναν οι άλλοι ήταν του Κωλέτη και Μαυροκορδάτου. Κι' ό,τι λάφυρα έκανε το 'να το κόμμα και σκοτωμούς του αλλουνού του αδύνατου, τα 'κανε κ' εκεινού του κόμματος γύμνωσε τους κατοίκους. Κι' όποιος δεν ήθελε ν' ακούση την συβουλή σας και την διαταγή σας, Εκλαμπρότατοι, και ήταν τίμιος άνθρωπος και λυπάταν τους ομογενείς του, τους συναγωνιστάς του τους κατοίκους και δεν είχε αυτείνη την ψυχή να τους γυμνώση και να τους πάρη την χαψιά από το στόμα τους, να πεθάνουν αυτείνοι και η φαμελιά τους, αυτόν δεν τον λέγετε τίμιον τον τοιούτον, αλλά τον λέγετε ανάξιον και αναντρον.

Η αφεντιά σου ο ίδιος, κύριε Μεταξά, μας είπες αυτό του Μήτρου Ντεληγιώργη κ' εμένα όταν σας δείξαμεν τα ευκαριστήρια του Επιθεωρητή εις την Τροπολιτζά, οπού η δική μας η διαγωγή έδωσε παράδειμα και εις τ' άλλα τα σώματα, οπού 'ταν τόσα σε όλα τα χωριά και εις την πολιτεία· κι' αφού ως μέλη της Κυβερνήσεως σου είπαμεν διά την μεγάλην ευταξίαν των ανθρώπω μας, οπού τους ξεποδαριάζαμεν νύχτα και ημέρα και προφυλάγαμεν τους κατοίκους χώρα και χωριά, και σου είπαμεν αυτό διά να χαρής και να ευκολύνετε τους πενήντα φοίνικες, οπού αποφασίστηκαν γενικώς σε όλα τα σώματα εις τον κάθε άνθρωπον, και να μας στείλετε κ' εμάς σε μίαν επαρχίαν, η απάντησή σου ποια ήταν; Ότ' ήμασταν ανάξιοι και δεν γυμνώσαμεν κ' εμείς καθώς και οι άλλοι! Μ' εφτακόσιους τόσους ανθρώπους δεν ήταν αξιότη, ήταν αναξιότη! Και δεν μας δώσετε εμάς των ανάξιων ό,τι εδώσετε εις τους φίλους σας. Μας στείλετε εις το Μυστρά· κ' έστειλε κι' ο κύριος Μαυροκορδάτος τον Κοντογιάννη εκεί, κ' εμάς μας παράγγειλε θα μας πλερώση από

άλλο μέρος, ως υπουργός τότε της Οικονομίας. Όταν του ζητήσαμε, μας είπε σώθηκαν όλα· και πλερώσαμεν εξ ιδίων μας τους ανθρώπους. Και του Ντεληγιώργη του δόθηκε διαταγή να τα λάβη από το Μισολόγγι κ' εμένα μου δόθηκαν υποθήκη οι Μύλοι του Γράδου ν' αποπλερωθώ από εκεί· κι' ως την σήμερον δεν έλαβα τίποτασ όξω από τέσσερες χιλιάδες δραχμές οπού έλαβα όταν μπήκε ο Μαυροκορδάτος πρωτοϋπουργός και υπουργός της Οικονομίας παύοντας η Συνέλεψη. Και τότε δι' αυτό έβαλες τον τυπογράφο σου Φιλήμονα, κύριε Μεταξά, και ξιστόριζε της κατάχρησες του Μαυροκορδάτου. Όταν έπαψε αυτός και μπήκε ο Κωλέτης και η Εκλαμπρότη σου εις την Οικονομίαν, έλεγε ο αγαθός σου φίλος Φιλήμονας, ότ' ήμασταν 'γγισμένοι· «Αφάνισε το ταμείον και ο Μακρυγιάννης». Και σας έκαμα την απάντησιν εις τον τύπον πώς ήταν αυτές και πού της έδωσα – σε χρέος της Μεταβολής· κ' έβαλα εξ ιδίων μου κι' άλλες χίλιες πεντακόσες και πλέρωσα. Ότ' η Εκλαμπρότη σου μόνον είκοσι πέντε δραχμές θυσίασες εις αυτείνη την μεταβολή, κι' όσοι άνθρωποι αγωνίζονταν σου έλεγα να τους βάλης να φάνε κομμάτι ψωμί και με τα «σήμερα, ταχιά» – ενταυτό εγώ τους ζωοτρόφιζα.¹

Η προκήρυξη του Ζωγράφου ήταν ότι ο Βασιλέας κι' όλοι οι άλλοι να ιδούνε ότι όλος ο αγώνας και οι θυσίες έγιναν από σας τους πολιτικούς, και το στρατιωτικόν όλοι θερία. Κι' από τον ζήλο σας τον μεγάλο προς την πατρίδα υποφέρνεταν αυτά τα θερία ώσο οπού 'ρθε ο Βασιλέας για να τιμωρηθούν αυτοί ως λησταί και οι Εκλαμπρότητές σας ως σωτήρες ν' ανταμειφτήτε. Και διά να δυναμώσετε την προκήρυξη του Ζωγράφου τι κάμετε εις τους αγωνιστάς; Πόσον 'ρεθισμόν αναντίον του Βασιλέως και της Αντιβασιλείας! 'Ρεθίσετε τα στρατέματα, οπού ήταν χωρίς αξιωματικούς εις τ' Άργος και εις τα χωριά, για να τους αποδείξετε κι' όντως θερία κατά την προκήρυξή σας. Και ήρθαν τα στρατέματα ως απόξω εις τ' Ανάπλι. Και τότε οι Μπαβαρέζοι με το ταχτικόν τους έστειλαν εις τους Τούρκους ξυπόλυτους και γυμνούς· και βάλαν Τούρκον αρχηγόν· και χάθηκαν οι περισσότεροι διά να στερεωθούν τα γραφόμενα της προκήρυξής σας.

Οι Εκλαμπρότητές σας ήσασταν άγιοι εις τον Αγώνα και λευτερώσετε την πατρίδα, και το στρατιωτικόν όλοι λησταί και θερία

ανήμερα! Και πώς υποφέρετε μ' αυτούς; Ήταν τα πατριωτικά σας αισθήματα και οι γενναίες σας θυσίες προς όφελον αυτής της πατρίδας! Αυτό εφάνη κί από τον διορισμόν εις τα τάματα των συντρόφωνέ σας. Και πήγα κ' έβαλα με δάκρυα εις τον Αϊντέκ αυτά υπόψει του και σε τι θα καταστήσωμεν όταν αδικήται το δίκιον. Και τα χάλασε όλα αυτά. Μίλησα και του Βασιλέως, όταν παρουσιάστηκα. Και μπήκε σε συμπάθειον ο Βασιλέας και η Αντιβασιλεία. Τότε με βάλετε 'στην οργή της Αντιβασιλείας. Τότε έφυγα και ήρθα εδώ· και ήρθε κί ο Ψύλλας και μου είπε τα ίδια ως υπουργός του Εσωτερκού. Μου είπε ότ' ήμαστε όλοι λησταιί. Τότε εστείλετε άνθρωπον να με 'ρεθήση και τον πλάκωσα με το δαυλί. Κί ο Κωλέτης μο 'στειλε τον Κλεομένη του. Τότε φυλακώσετε όλους τους οπλαρχηγούς εις τ' Ανάπλι. Κ' έπαθαν τόσοι αγωνισταί. Και χάθηκαν από την τζελατίνα κί από το ντουφέκι. Από αυτόν σας τον πατριωτισμόν και θυσίες μπήκετε σε σημαντικές θέσες, γίνετε πρέσβες με χοντρούς μιστούς και με πλήθος σταυρούς. Όποτε σας λένε οι ξένοι σας φίλοι ντύνεστε το πουκάμισο της αρετής· κλαίτε την πατρίδα και τους αγωνιστάς καθώς κλαίγει η φώκια τον πνιμένον – είναι τα δάκρυά της καυτερά, σαπίζει τον πνιμένον και κάθεται και τον τρώγει.

Εις την Αθήνα με δυο χιλιάδες ιππικό του Κιουτάγια και με πλήθος πεζικόν σκοτώθηκαν Έλληνες εφτακόσοι ή οχτακόσοι· σε μια εκλογή του Εκλαμπρότατου Μαυροκορδάτου και συντροφιάς του εις την Μεσσηνίαν και Σπάρτη οι σκοτωμοί πέρασαν αυτόν τον αριθμόν. Και οι κάτοικοι καταφανίστηκαν κί από κατάστασιν κί από ζωντανά κί από δενδροφυτείες. Άσε του Κωλέτη – ούτε γράφονται, ούτε θέλουν γραφτούνε οι προκοπές του. Όμως αυτός δικαιολογείται, ότι η εδική σου η συντροφιά, κύριε Μαυροκορδάτε, άνοιξε αυτείνη την στράτα. Και πόσοι χάθηκαν και χάνονται ως την σήμερον και πόσοι θα χαθούμεν ακόμα κ' εμείς δεν ξέρομεν. Ότι τα φώτα κί ο πατριωτισμός φαίνεται ως την σήμερον ολουνών.

Δείξατε τι πατριωτισμόν και τι εθνικά φρονήματα είχετε κ' εσείς και οι συντρόφοι σας, οι ρήτορες σας οι φιλελεύτεροι, οι φόρτζα Σεπτεβριανοί και Συνταματικοί, οπού άφριζαν εις το βήμα κ' ενθουσιάζαν γενικώς τους Έλληνες – με λόγια παχιά και μ' ασκιά μ' αγέρα. Τώρα αυτείνοι οι ρήτορες, οι φιλελεύτεροι, είναι όλοι σήμερον

βουλευταί μ' έλεος της Αυλής και των υπουργών. Τι κάνουν σήμερα αυτείοι; Ό,τι κάμετε κ' εσείς οι αρχηγοί τους. Ήσασταν πρώτα φιλελεύτεροι; Είς το υπουργείον τούτο, οπού 'ναι ο Χρηστίδης υπουργός, οπού 'ναι ο Γιωργαντάς ο γνωστός, οπού 'ναι τέλος πάντων το χτεσινό παιδί ο Ντεληγιάννης, προσκυνήσετε, αρνηθήκετε όλα όσα κάμετε· όσα είπετε σας βάλαν και τα γλύψετε σα να μην τα είπετε, και τότε κάμαν έλεος και σας βγάλαν βουλευτάς· και λάβετε την διαταγή κι' οδηγίες του Ντεληγιάννη και πάτε πρέσβες οι Εκλαμπρότητές σας. Και οι ρήτορές σας ρητορεύουν εις το βήμα κι' ό,τι νομοσκέδια δίνουν οι υπουργοί, «σοι, Κύριε». Τέτοιοι είστε εσείς, τέτοιοι είναι κ' οι οπαδοί σας. Φανήκετε όλοι τι αξίζετε και τι κάμετε εις την πατρίδα αρχή και τέλος. Σας θεωρούσαν οι μέσα και οι έξω πως κάτι ήσασταν· κ' είστε ό,τι είστε. Ήσασταν ό,τι θεωρούσαν οι Ευρωπαϊοι τον Σουλτάνο και δεν τολμούσαν να του αφαιρέσουν τον τίτλο του «Γκρανσινιόρη». Όσο έλεπαν το τζαμί εις την Βγιέννα σκιάζονταν κ' έτρεμαν να μην πάγη και παραμέσα και φκειάση κι' άλλα τζαμιά. Κι' από αυτόν τον φόβον κάποτε του πλέρωναν και φόρον. Κι' όταν βήκαν μια χούφτα άνθρωποι και τους απόδειξαν ότι δεν έχει πλέον ο Γκρανσινιόρης μαστόρους να χτίση τζαμιά, ότι θα πέσουν κι' αυτά οπού έχει, από τότε τον λένε «ο Τούρκος». Και δι' αυτό οι ευεργέτες μας βάνουν τα φώτα τους να μας προκόψουν. Όμως και χωρίς κανέναν από αυτούς να μας πειράξη μ' έργα, ας είστε καλά εσείς οπού δεν αφήσετε κανένα κουσούρι και μας καταντήσετε τέτοιους οπού είμαστε.

Εγώ είμαι στενός τους φίλος, αυτό τους είναι γνωστόν. Τον Μεταξά τον έχω και κουμπάρο και σύντροφο σε μίαν μεταβολή, τον Κωλέτη κουμπάρο, το Μαυροκορδάτο το ίδιον – στενός φίλος από εξαρχής μ' όλους. Δεν τους τα γράφω αυτά ως οχτρός. Εκείνα οπού έπραξαν γράφω. Και λέγω εις αυτούς και εις τους φίλους τους· αν φανταστούν ότι γράφω παραμικρόν ψέμα, έχουν το δικαίωμα να το αναιρέσουνε και να ειπούνε κ' εγώ ό,τι έκαμα. Μπορώ ως άνθρωπος, κι' αγράμματος κι' απλός, να 'καμα περισσότερα, και δεν το αιστάνομαι ή δεν μπορώ να δικάσω του λόγου μου μόνος μου. Κάθε άνθρωπος εις τον εαυτό του κάνει τον συνήγορον, αλλά άλλες παρατήρησεις θα κάμη η κατηγορία. Οι αναγνώστες τηράτε και τους τύπους αρχή και τέλος, μ' όλον οπού 'ναι και φίλοι τους κι' άλλα λένε

κί' άλλα κρύβουν· ότι έχουν την φιλίαν τους και την ανάγκη τους, ότι είναι πάντοτες σημαντικοί άνθρωποι και μπαίνουν σε σημαντικές θέσεις. Εγώ είμαι απλός ιδιώτης και κηπουργός κ' έγγραφα αυτά χωρίς πάθος διά να φαίνωνται, να μην κατηγοριέται η πατρίδα. Εσείς λοιπόν, αναγνώστες, κί' όλοι οι πατριώτες, οπού θα ζήσετε εδώ, να γένετε προσεχτικοί κριταί και να κρίνετε την αλήθεια και το ψέμα.

Όσοι έχουν την τύχη μας σήμερα εις τα χέρια τους, όσοι μας κυβερνούν, μεγάλοι και μικροί, και υπουργοί και βουλευταί, το 'χουν σε δόξα, το 'χουν σε τιμή, το 'χουν σε ικανότη το να τους ειπής ότι έκλεψαν, ότι πρόδωσαν, ότι ήφεραν τόσα κακά εις την πατρίδα.² Είναι άξιοι άνθρωποι και τιμώνται και βραβεύονται. Όσοι είναι τίμιοι κατατρέχονται ως ανάξιοι της κοινωνίας και της πολιτείας.

Αυτά δεν τα λέγω εγώ μοναχός, τα λέγει όλο το κοινό και οι 'φημερίδες. Κί' όσα σημειώνω τα σημειώνω γιατί δεν υποφέρνω να βλέπω το άδίκον να πνίγη το δίκιον. Διά 'κείνο έμαθα γράμματα εις τα γεράματα και κάνω αυτό το γράψιμον το απελέκητο, ότι δεν είχα τον τρόπον όντας παιδί να σπουδάξω· ήμουν φτωχός κ' έκανα τον υπερέτη και τιμάρευα άλογα κί' άλλες πλήθος δουλειές έκανα να βγάλω το πατρικό μου χρέος, οπού μας χρέωσαν οι χαραμήδες, και να ζήσω κ' εγώ σε τούτην την κοινωνίαν όσο έχω τ' αμανέτι του Θεού εις το σώμα μου. Κί' αφού ο Θεός θέλησε να κάμη νεκρανάστασιν εις την πατρίδα μου, να την λευτερώση από την τυραγνίαν των Τούρκων, αξίωσε κ' εμένα να δουλέψω κατά δύναμη λιγώτερον από τον χερώτερον πατριώτη μου Έλληνα. Γράφουν σοφοί άντρες πολλοί, γράφουν τυπογράφοι ντόπιοι και ξένοι διαβασμένοι για την Ελλάδα – ένα πράμα μόνον με παρακίνησε κ' εμένα να γράψω, ότι τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί και αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι· όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσωμεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμεν κί' όλοι μαζί και να μην λέγη ούτε ο δυνατός «εγώ», ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγη ο καθείς «εγώ»; Όταν αγωνιστή μόνος του και φκείαση, ή χαλάση, να λέγη εγώ· όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκείάνουν, τότε να λένε «εμείς». Είμαστε εις το «εμείς» κί' όχι εις το «εγώ». Και εις το εξής να μάθωμεν γνώση, αν θέλωμεν να φκείάσωμεν χωριόν, να ζήσωμεν όλοι μαζί. Έγραψα

γυμνή την αλήθεια, να ειδούνε όλοι οι Έλληνες ν' αγωνίζονται διά την πατρίδα τους, διά την θρησκεία τους, να ιδούνε και τα παιδιά μου και να λένε· «Έχομεν αγώνες πατρικούς, έχομεν θυσίες», αν είναι αγώνες και θυσίες. Και να μπαίνουν σε φιλοτιμίαν και να εργάζονται εις το καλό της πατρίδας τους, της θρησκείας τους και της κοινωνίας. Ότι θα είναι καλά δικά τους. Όχι όμως να φαντάζονται για τα κατορθώματα τα πατρικά, όχι να πορνεύουν την αρετή και να καταπατούν τον νόμον και να 'χουν την επιρροή για ικανότη.³

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Και τον μιστόν, το τρίτο, μου 'κοψε ο φίλος μου Ρόδιος· και κάνα παιδί των αγωνιστών δεν πλερώνει εις τους Ευέλπιδες, εγώ πλερώνω.

2. Λένε του αδερφού του Κορφιωτάκη· «Ο αδερφός σου έφαγε τόσα εθνικά υποστατικά και χρήματα του Έθνους· διατί να δώση της χήρας τώρα το Έθνος και τρακόσες δραχμές τον μήνα; – Ήταν άξιος και τα πήρε όλα αυτά, λέγει, κι' από την αξιότη του αντείνη τον έβαλε κι' ο Βασιλέας δυο βολές υπουργόν, μίαν εις την Οικονομίαν (και διόρθωσε όλα αυτά οπού είχε κάμη και πήρε κι' άλλα) – τώρα δι' αυτά πλερώστε και τρακόσες δραχμές τον μήνα!» Κάνει το νομοσκέδιον ο Χρηστίδης, ο υπουργός ο τωρινός της Οικονομίας. Πουλεί κι' αυτός το σμυρίδι έντεκα δραχμές το καντάρι· του δίνουν δεκάξι· «Το 'δωσα τώρα» λέγει. Πιάνει ο Μπάλμης, οπού ήταν υπουργός της Οικονομίας, τον συναδερφόν του τον Γιωργαντά Νοταρά, υπουργόν του Εσωτερκού, και του ζητεί τα όσα έχει κατακρατήση του Έθνους, 350 χιλιάδες δραχμές. «Κι' αν δεν τα δώσης, του λέγει, δεν συνεδριάζομεν μαζί· απαρατιώμαι». Του λέγει ο Βασιλέας· «Είναι δεχτή η απαραίτησή σου». Κι' απαρατήθη. Κι' άλλα κι' άλλα πλήθος τοιούτα.

3. Επειδήτις ολόένα λέγω κατάχρησες, μη στοχάζεστε ότι έχω πάθος εις τους ανθρώπους. Ψάξετε της 'φημερίδες, τηράτε και τα πραχτικά των Βουλών, μ' όλον οπού 'ναι τέτοιες Βουλές οπού 'περασπίζονται την κλεψιά και 'διοτέλεια και πολεμούνε την δικαιοσύνη· και μ' όλον αυτό θα ιδήτε αν αληθινά είναι αυτά οπού σημειώνω. Είπα σε πολλά μέρη, λέγω και τώρα· εγώ τα 'γραψα αυτά όλα κι' όποιος απ' όσους μιλώ προσωπικώς στοχάζεται ότι τον αδικώ και είναι κακία μου κι' όχι αλήθεια, έχει το ελεύτερον να γράψη κι' αναντίον μου ό,τι λάθη έκαμα εις τον αγώνα της πατρίδος· όχι όμως παθητικώς, αλλά συντροφεμένος με την αλήθεια, με την παρατήρησιν. Όμως δεν έχει κανέναν το δικαίωμα να γράψη ούτε υπέρ μου, ούτε κατά αν δεν διαβάση πρώτα όλο τούτο αρχή και τέλος κι' όλα μου τ' αποδειχτικά και τα χαρτιά μου – και τότε ας γράψη ό,τι ο Θεός τον φωτίση. Κι' όταν τα διαβάση, τότε ας κάμη την παρατήρησή του, όχι πρωτύτερα. Κ' εγώ έκαμα λάθη και κάνω· άνθρωπος είμαι. Και πρέπει να γράφονται και τα καλά μας και τα κακά μας.